

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МІЖНАРОДНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

НАУКОВИЙ ВІСНИК
МІЖНАРОДНОГО
ГУМАНІТАРНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Серія:
ФІЛОЛОГІЯ

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Випуск 15 том 2

Одеса
2015

Збірник включено до Переліку наукових фахових видань України відповідно до наказу Міністерства освіти і науки України № 455 від 15.04.2014 р.

Серію засновано у 2010 р.

Засновник – Міжнародний гуманітарний університет

Друкується за рішенням Вченої ради Міжнародного гуманітарного університету протокол № 6 від 1 липня 2015 р.

Видавнича рада:

С.В. Ківалов, акад. АПН і НАПрН України, д-р юрид. наук, проф. – голова ради; **А.Ф. Крижановський**, член-кореспондент НАПрН України, д-р юрид. наук, проф. – заступник голови ради; **М.П. Коваленко**, д-р фіз. мат. наук, проф.; **С.А. Андронаті**, акад. НАН України; **В.Д. Берназ**, член-кореспондент НАПрН України, д-р юрид. наук, проф.; **О.М. Головченко**, д-р екон. наук, проф.; **Д.А. Зайцев**, д-р техн. наук, проф.; **В.М. Запорожан**, д-р мед. наук, проф., акад. АМН України; **М.З. Згуровський**, акад. НАН України, д-р тех. наук, проф.; **В.А. Кухаренко**, д-р філол. наук, проф.; **І.В. Ступак**, д-р філол. наук, доц.; **Г.П. Пекліна**, канд. мед. наук, проф.; **О.В. Токарєв**, Засл. діяч мистецтв України.

Головний редактор серії – доктор філологічних наук, професор **І.В. Ступак**

Відповідальний секретар – кандидат філологічних наук, доцент **Л.І. Морошану (Демьянова)**

Редакційна колегія серії «Філологія»:

Н.В. Бардіна, доктор філологічних наук, професор; **Ш.Р. Басиров**, доктор філологічних наук, професор; **О.А. Жаборюк**, доктор філологічних наук, професор; **К.Б. Зайцева**, кандидат філологічних наук, доцент; **М.І. Зубов**, доктор філологічних наук, професор; **Е. Пирву**, кандидат філологічних наук, професор; **В.Д. Каліущенко**, доктор філологічних наук, професор; **Т.М. Корольова**, доктор філологічних наук, професор; **В.А. Кухаренко**, доктор філологічних наук, професор; **В.Я. Мізєцька**, доктор філологічних наук, професор; **І.Б. Морозова**, доктор філологічних наук, професор; **О.М. Образцова**, доктор філологічних наук, професор; **Н.В. Петлюченко**, доктор філологічних наук, професор; **В.Г. Таранець**, доктор філологічних наук, професор.

Повне або часткове передрукування матеріалів, виданих у збірнику «Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету» допускається лише з письмового дозволу редакції.

При передрукуванні матеріалів посилання на «Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету» обов'язкове.

Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 16819-5491Р від 10.06.2010

Адреса редакції:

Міжнародний гуманітарний університет, офіс 502,
вул. Фонтанська дорога, 33, м. Одеса, 65009, Україна,
тел. (+38) 099-547-85-90, www.vestnik-philology.mgu.od.ua

© Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету.

Серія: «Філологія», 2015

© Міжнародний гуманітарний університет, 2015

ЛІТЕРАТУРА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

*Величко М. П.,**кандидат філологічних наук, доцент кафедри східних мов
Навчально-наукового центру мовної підготовки
Національної академії Служби безпеки України*

СТАНОВЛЕННЯ АНДАЛУЗЬКОГО ЛІТЕРАТУРНОГО КАНОНУ (VIII–XIII СТ.СТ.)

Анотація. Стаття присвячена аналізу арабо-іспанської лірики як унікального історико-культурного феномена, окресленню його геополітичних, соціальних, релігійних і літературних особливостей.

Ключові слова: жанр, літературна епоха, тематика творів.

Постановка проблеми. Аксиологічний вимір сучасного суспільства привертає все більшу увагу вчених, зокрема літературознавців. Це зумовлено багатьма чинниками, головним із яких є ціннісні зрушення, що супроводжують і водночас детермінують становлення інформаційного суспільства. Виникає необхідність вивчення історико-літературної ситуації становлення арабо-іспанської лірики як унікального історико-культурного феномена.

Історико-літературну ситуацію на теренах мусульманської Іспанії вивчали такі літературознавці, як В. Жирмунський [1], Н. Конрад [2], І. Крачковський [3], О. Куделін [4], Л. Петрова [5]. Учені довели, що реальні сторичні причини ставали рушієм зміни типу поетичного канону.

Стаття покликана проаналізувати процес становлення та розвитку андалузської літератури, яка стала синтезом двох культур, арабської й іспанської, кількох мов, різних жанрів і поетичних систем.

Виклад основного матеріалу дослідження. Досвід світової літератури засвідчує, що на різних історичних етапах національні літератури постійно взаємодіють одна з одною, знаходяться в нерозривному контакті, взаємовпливах, які приносять нові свіжі тенденції. «Жодна визначна національна література не розвивалася поза живою і творчою взаємодією з літературами інших народів, і той, хто стверджує, що вона виросла виключно на місцевому національному ґрунті, прирікає її цим на провінційну вузькість і «самообслуговування» [1, с. 18]. Унаслідок такої взаємодії література-реципієнт постійно збагачується новими художніми засобами, сюжетами, ідеями. Вплив однієї культури на іншу відбувається різними шляхами, і не останню роль в цьому відіграє мовна ситуація. «Орієнтація того чи іншого народу на культуру іншомовну, – писав академік М. Конрад, – використання окремими його письменниками чужої мови викликані, як відомо, багатьма причинами, не останню роль серед яких відіграє наявність глибоких зв'язків цього народу з народом-носієм цієї мови» [2, с. 299].

Яскравим прикладом цієї взаємодії у світовій літературі є арабо-іспанська (андалузська) середньовічна лірика.

На теренах Андалузії поетична традиція відрізнялася жанровим розмаїттям і була дотична до всіх сфер життя арабо-іспанського суспільства. Усі соціальні групи та прошарки з ентузіазмом долучалися до створення поетичних творів, зокрема

поезія була у великій пошані серед правителів і державних діячів, викликала в них живий інтерес. Багато з них і самі були славнозвісними поетами. Поетичне надбання Андалузії стало результатом масштабного літературного процесу, який охопив кілька століть, відчувши на собі вплив різних політичних подій, соціальних змін, а також урізноманітнився багатьма напрямками літератури й філософської думки.

Значну роль у становленні поезії цього періоду відіграв і природний чинник Андалузії. Образи природи наявні в жанровій і тематичній системі арабо-іспанської лірики, увиразнюючи її художні особливості.

Андалузія має свою особливу, давню історію й культуру. Арабських рис її культура набула кілька століть тому, але й нині існує відомий баскійський фольклор, народні оповідання про мавританські чари, гармонію руху та звуків.

Аль-Андалус – так називали араби Піренейський півострів, але лише південна його частина зберегла назву «Андалузія». Здавна півострів населяли іберійці. Першими з чужинців на ньому з'явилися фінікійці, які заснували свої колонії. Їх змінювали греки, карфагеняни, а потім римляни й германські завойовники – вандалі. Їх, у свою чергу, витіснили племена, які прийшли з Балканського півострова, через Гібралтарську протоку в Африку. Це германське плем'я, яке оселилось у Північній Африці й дало, «з легкої руки» арабів, які пізніше завоювали Іспанію, назву південній частині Іспанії – Андалузія, оскільки звідси прийшло в Африку плем'я вандалів.

Арабів давно цікавила Іспанія, але свій похід арабський полководець Тарик бін З'яд здійснив на прохання синів короля Вітиці. У 711 р. за вісім днів битви військо вестготів було знищено.

Із перших років арабського панування почалася боротьба за звільнення Іспанії, яка отримала назву Реконкісти. Вона завершилася лише наприкінці XV ст. Захоплені арабами одними з перших міста Кордова, Севілья та Гренада повернулися до складу Іспанії останніми. Відомості про драматичні події цього періоду зафіксовані в арабо-іспанській історичній пам'ятці «Chronica del Moro Rasis» [3, с. 490].

Нова загальна культура Халіфату ввібрала в себе не лише примітивні традиції арабів-кочівників, а й звичаї, погляди, традиції, смаки корінних жителів Халіфату – сирійського, грецького, іранського, єврейського, іспанського народів.

Мовою нової держави стала арабська, яка відіграла роль латини на Близькому Сході. Білінгвізм у літературі арабської Іспанії вже довгий час є предметом дослідження західноєвропейських соціолінгвістів.

На теренах Андалузії працював Ібн аль-Хатіб, арабо-іспанський учений і поет, який залишив по собі понад 60 трактатів з історії, медицини, філософії, географії, літературі, з історії мусульманської Іспанії, а також Ібн Халдун (ibn – Khaldun) –

арабський історик і філософ, котрий вважається засновником соціології та історії філософії. Поступово Андалузія набуває ще більшого значення на півдні Європи й чинить особливий культурний вплив у Європі та мусульманському світі. Особливо зміцнилася країна при Омарі Абд ар-Рахмані III (912–961), який прийняв у 929 р. титул халіфа. Видатний державний і військовий діяч, Абду ар-Рахмані III зіграв активну роль у великій європейській політиці, турбувався про добробут населення, безпечність доріг і торгівлі, будівництво міст. Саме в тогочасній Іспанії можна констатувати найвищий рівень розвитку культури на теренах європейського континенту [4].

Син халіфа Абд ар-Рахмана III – аль-Хакам (961–970) – знавець літератури й філософії – запрошував до свого двору відомих учених і літераторів, купував книги для своєї багаті бібліотеки. Представники династії Омеядів за допомогою щедрих заохочень залучили кращих східних учених до свого двору й перетворили нову столицю Кордову в центр мусульманської культури.

Після складних інтриг до влади в 981 р. приходять Мохаммад ібн Абу Амір Мансур, який оголошує себе «великим хаджибом». У 1002 р. під час походу проти християн аль-Мастур помер. Насадки Аль-Мансура правили недовго. Із тридцятих років XI століття для Андалузії, особливо для її столиці Кордови, настав час великої смуги.

Починається розпад Кордовського халіфату, що спричинив утворення багатьох дрібних князівств, правителі яких не могли протистояти наступу іспанців з півночі.

Парадоксально, але розпад Іспанії на дрібні князівства стимулював розвиток літератури, зокрема поезії, оскільки, замість одного централізованого двору правителя, утворилося з десятків дворів, де зосереджувалися андалузські митці. Вторгнення з Північної Африки кочівників на чолі з берберськими династіями Альморавидів (XI ст.) і Альмохадів (XIII ст.) зупинило наступ іспанців на деякий час. До середини XIII ст. в Іспанії збереглося лише одне арабське князівство – Гранадський емірат, який у 1492 р. було завойовано іспанським королем Фердинандом V. Із падінням Гранади завершилося майже 800-річне перебування арабів в Іспанії [5, с. 19].

Література спадщина Андалузії стала результатом масштабного літературного процесу, який охоплює вісім століть. На становлення поетичної спадщини впливали різні поетичні процеси, соціальні зміни, різноманітні напрями літератури й філософські думки.

Її першими творами були бойові пісні, які оспівували подвиги воїнів-завойовників і їхнього полководця Тарика [6, с. 257], чие ім'я увіковічено в назві «Гібралтар» (Джабель ат Тарік – «Гора Таріка»).

Перший період андалузської літератури збігається з часом культурного розквіту Кордови. Освічені правителі вже із середини VIII ст. заохочували розвиток літератури в її традиційних класичних формах. У цей період у середовищі арабських завойовників, котрі наслідували традиції своїх бедуїнських предків, культивувались невеликі поеми, у яких оспівували племінні подвиги, оплакували померлих або сумували за покинутою на Сході батьківщиною.

Перші твори андалузської літератури належать до середини VIII ст. До нас дійшли вірші омеядського еміра Абд ар-Рахмана I «Прибульця» (755–788), у яких емір оплакує розлуку з рідним краєм. Розквіт літератури в Кордові досягає високого рівня в X ст. Політична й релігійна реакція, яка посилилась у цей час у Багдаді, не торкнулась Кордови, де правили освічені халіфи Абу ар Рахман III (912–961) і аль-Хакам II (961–976).

Найбільш знаменитим на етапі становлення андалузської поезії був панегірист Абд ар Рахман III Ібн Абу Раббіхі (890–940). При ньому була побудована біля міста Кордова літня резиденція халіфів – Аз-Захра.

У процесі становлення й розвитку арабо-іспанської середньовічної лірики можна виділити дві тенденції – класичну та новаторську, які панували в андалузській літературі залежно від історико-культурних умов. У скарбниці арабської класичної літератури велику роль відіграв спадок арабо-мусульманської історії. До кінця X ст. андалузська поезія мало чим відрізнялась від поезії східних областей Халіфату.

Видатна постать андалузської поезії, Ібн Хані (938–973) писав свої віршовані твори, а це були в більшості панегірики, за традиційною жанровою схемою, суттєвою ознакою яких було засилля песимістичних сентенцій.

Творчість поета й ученого Ібн Хазма (994–1064) ознаменувала початок розквіту арабської літератури в Іспанії. Його вважають письменником останніх років Кордовського халіфату, оскільки як активний прихильник кордовських Омеядів він був вимушений після падіння династії переїхати до Альмерії, де й написав видатну працю – пам'ятку філософських, морально-етичних і естетичних уявлень своєї епохи – «Намісто голубки» [4].

Найбільш популярними жанрами цього періоду в історії андалузської літератури вважаються панегірики на честь халіфа, філософські роздуми про життя і смерть, втрачену молодість. Поет Аль-Газаль (770–864) поряд із віршами-роздумами про сенс життя пише ліричні вірші відповідно до вимог арабської класичної поезії цього жанру. Ібн Шухейд (992–1035) – поет і прозаїк з Кордови писав ліричні вірші й прославився прозовим оригінальним взірцем андалузської літературної критики «Послання про духів – людських двійників». Автор розповідає про мандрівку у світ духів, що надихали багатьох поетів і прозаїків, і критично оцінює їхню творчість. Звертаючись до жанру любовної лірики, поет пише твори про кохання, яке несе страждання. Як і поети «омаритського» напрямку, Ібн Шухейд використовує традиційну побудову ліричного вірша: герой пише листа коханій жінці й просить, щоб вона зберегла цю таємницю [7].

Мусульманська Іспанія, яка, починаючи вже з XI ст., зазнавала поступового політичного регресу, водночас стала ареною бурхливого розвитку літературного процесу загалом і поезії зокрема. Беззаперечним чинником розвитку арабо-іспанської поезії є місцевий, етнічний ґрунт, на якому проросла потужна самобутня культурна традиція. Мова йде про іберо-іспанську поезію, на яку був накладений моноліт східно-арабської класичної поетологічної системи, витворивши яскравий художній феномен андалузської літератури. Строкатий етнічний і релігійний склад населення Андалузії зумовлював той факт, що жителів мусульманських провінцій Іспанії можна було вважати арабами лише за фактом використання ними арабської мови. Створювана андалузськими поетами лірика була більше арабомовною, аніж арабською.

Очевидним і логічним є зв'язок арабо-іспанської лірики з класичним каноном. Ремінісценції з Корану, запозичення з творів східноарабських визнаних майстрів слова (у Ібн Зейдуна знаходимо мотиви творів аль-Му'танабі та Абу Таммама) впливають із безпосереднього зв'язку між мусульманською Іспанією та іншими регіонами Халіфату, проте це не робить творчу спадщину андалузських поетів вторинною й меншوارтійною [4, с. 156].

Андалузські поети зверталися до поетичних жанрів любовної, пейзажної та філософської лірики, при цьому майже не відступаючи від класичної арабської поетичної системи.

Висновки. Для андалузської лірики були притаманні всі поетичні жанри, що й для східнокласичної літературної традиції, хоча й із певною видозміною: панегірик і твори сатиричного характеру повністю відображали канон традиційної арабської поезії, тоді як пейзажна та любовна лірика трансформувалися внаслідок особливої уваги до місцевої, іспанської теми [7].

Синтез жанрових форм арабо-іспанської поезії втілюється в поєднанні одразу кількох жанрів в одному творі. Особливе місце в жанровій системі андалузської лірики посідав опис (васф), що було продиктовано насамперед географічними і кліматичними факторами Андалузії. Пейзажна лірика вдало поєднувалася з любовними, елегійними, філософськими елементами, сприяючи якомога повнішому відображенню внутрішнього світу самого автора, багатогранного за своєю сутністю, тому такі поєднання надавали змогу отримати цілісну картину світу навколишнього і світу людських переживань і почуттів.

Отже, мистецтво арабів було художньо активним протягом багатьох століть, оскільки поети намагалися урізноманітнювати теми поезії й удосконалювати поетичну мову. Митці продовжуватимуть оспівувати досягнення правителів на полі бою, їх перемоги в протистоянні з ворогом, проте такий тип монарха вже не відповідатиме повною мірою образу героя панегіричної поезії. Під дією політичних і соціально-економічних чинників зміст андалузської поезії змінюється. Ми бачимо, що в межах канонів класичної арабської поезії андалузські автори мали змогу виявити творчу індивідуальність.

Література:

1. Жирмунский В.М. Литературное Востока и Запада как проблема сравнительного литературоведения / В.М. Жирмунский // Сравнительное литературоведение. Восток и Запад. – Л. : Наука, Ленингр. отд-ние, 1979. – С. 18–45.

2. Конрад Н.И. Проблемы современного сравнительного литературоведения / Н.И. Конрад // Конрад Н.И. Запад и Восток : статьи / Н.И. Конрад. – М. : Наука, 1972. – С. 290–314.
3. Крачковский И.Ю. Работа А. Переса об андалусской поэзии в XI в. / И.Ю. Крачковский // Избранные сочинения. – М.-Л. : Изд. АН СССР, 1956. – Т. 2. – 1956.
4. Куделин А.Б. Классическая арабо-испанская поэзия (конец X – сер. XII в.) / А.Б. Куделин. – М. : Наука, 1973. – 192 с.
5. Петрова Л.А. Испано-арабская строфическая поэзия. Заджал Ибн Кузмана (XII в.) : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.01.06 / Л.А. Петрова ; Ленингр. гос. ун-т им. А.А. Жданова. – Л., 1974. – 27 с.
6. Фильштинский И.М. Вопросы периодизации средневековой арабской литературы / И.М. Фильштинский // Проблемы периодизации истории литератур народов Востока. – М., 1968. – 388 с.
7. Alcazar José Luis. Orígenes de la literatura en lengua andaluza / José Luis Alcazar [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.andalucia.cc/adarve/origenesliteratura.html>.

Величко М. П. Становление андалузского литературного канона (VIII–XIII вв.)

Аннотация. Статья посвящена исследованию арабо-испанской лирики как уникального историко-культурного феномена, очерчиванию его геополитических, социальных, религиозных и литературных особенностей.

Ключевые слова: литературная эпоха, тематика произведений.

Velychko M. Formation of the Andalusian literary canon (VIII–XIII centuries)

Summary. The article deals with research of the Arab-Spanish lyric poetry as unique history and cultural phenomenon, outlining its geopolitical, social, religious and literary features.

Key words: genre, literary epoch, subject of the works.

*Ледняк Ю. В.,**кандидат педагогічних наук, доцент кафедри російської мови та літератури
Донбаського державного педагогічного університету**Ледняк Г. В.,**старший викладач кафедри іноземних мов
Донбаського державного педагогічного університету**Зеніна І. О.,**студентка англо-німецького відділення
Донбаського державного педагогічного університету*

ОСНОВНІ ПРОБЛЕМИ ТВОРІВ «СУДДЯ ТА ЙОГО КАТ» І «ПІДОЗРА» Ф. ДЮРРЕНМАТТА

Анотація. У статті проаналізовано основні проблеми роману «Суддя та його кат» і повісті «Підозра» Ф. Дюрренматта, зокрема, виділено різні типи зла, зображені в даних творах.

Ключові слова: проблеми, тема боротьби зі злом, типи зла.

Постановка проблеми. Фрідріх Дюрренматт (1921–1990) – видатний швейцарський німецькомовний письменник, талановитий художник, театральний діяч, якого поряд із Максом Фрішем швейцарці вважають першозасновником сучасної швейцарської літератури [8]. Він працював у галузі драматургії, публіцистики, писав детективи тощо.

З. Кучер зауважує: «Дюрренматт належить до генерації неспокійних, «бурхливих» письменників, яким вдалося зруйнувати національний міф про «винятковість» своєї країни, про особливий шлях її розвитку, що мовби гарантує повну, всеосяжну демократію та загальне процвітання. Дюрренматт завжди прагнув вразити та шокувати читача, порушував традиційні підвалини «благополучного» суспільства. Його творчість в цілому відрізняє критичне ставлення до офіційної конформістської політики держави. Загальному матеріальному добробуту письменник протиставляє окрему людську особистість, яка стає відчуженою та самотньою в суспільстві самовдоволених обивателів» [5, с. 3].

Гостро окреслена проблематика та своєрідність художнього світу творів Ф. Дюрренматта і сьогодні викликають інтерес до літературного доробку письменника.

Аналіз останніх досліджень. Творчість Дюрренматта стала об'єктом уваги багатьох критиків і літературознавців: А. Гончар, М.-Г. Дерманна, Д. Затонського, З. Кучер, Н. Павлової, В. Пожидаєвої, В. Седельника, К. Капчанді та ін.

Вони вивчали творчий шлях письменника, загальні особливості його творчості, зауважували на жанровому розмаїтті творів, зіставляли його художній метод з методом Ф. Кафки, Б. Брехта, А. Камю, Ж.-П. Сартра та абсурдистів, аналізували стратегію художнього впливу письменника. При цьому увагу переважно було приділено драматургії Ф. Дюрренматта.

Що стосується детективних творів письменника, зокрема роману «Суддя та його кат» та повісті «Підозра», окремі цікаві спостереження щодо порушення канонів детективу, організації художнього простору, карнавального дискурсу (зокрема системи двійників) знаходимо, наприклад, у З. Кучер, В. Пожидаєвої, В. Седельника. Проте проблематику зазначених творів проаналізовано недостатньо.

Мета статті – аналіз проблематики детективних творів Ф. Дюрренматта «Суддя та його кат» і «Підозра».

Виклад основного матеріалу. У романі «Суддя та його кат» та повісті «Підозра» основною стає тема боротьби зі злом, покарання злочинців. Причому важливим є не сам злочин, який вже здійснено (у творах подаються лише окремі деталі, що визначають суть злочину або є важливими для слідства), а факт його здійснення.

На думку головного героя творів, комісара Берлаха (і для самого письменника), злочин – це зло, а зло повинно бути покарано. У романі «Суддя та його кат» та повісті «Підозра» автор досліджує різні подоби зла. Перший тип – зло заради користі (Тшанц, «Суддя та його кат»). Тими, хто чинить злочини з цієї причини, керують заздрість, жага наживи, слави. Другий тип зла – зло з примхи (Гастман, «Суддя та його кат»). Таке зло чинять люди, які не мають певних моральних принципів, їм байдуже до інших. У такого злочинця “Böse nicht der Ausdruck einer Philosophie oder eines Triebes, sondern seiner Freiheit: der Freiheit des Nichts” [11, с. 100] / «зло не є проявом якоїсь філософії чи якогось інстинкту, а проявом його свободи: свободи порожнечі» [4, с. 70]. Третій тип – «чисте» зло (Емменбергер, «Підозра»), а чистим воно є, як зазначав Ж. Батай, коли «вбивця, окрім користі, на яку він розраховує, отримує насолоду від зробленого» [цит. за 7, с. 50]. Для такого злочинця “das Böse seine Moral, seine Philosophie darstellt”, “er ebenso fanatisch täte wie ein anderer aus Einsicht das Gute” [11, с. 100] / «зло стало мораллю, філософією», він «так само фанатично чинить зло, як інший з принципу чинить добро» [4, с. 70]. До четвертого типу належить неусвідомлене зло (слуги Гастмана «Суддя та його кат»; карлик та Клері Глаубер, «Підозра»). Такі злочинці не діють самостійно, вони виконують накази своїх хазяїв і нічого не відчувають, або вважають, що вчиняють добре. Комісара Берлаха цікавлять не вони, а вбивці перших трьох типів.

Найстрашнішим є те, що всі злочинці живуть спокійно через недосконалість законів і байдуже ставлення суспільства до злочинів. Гастман – злочинець, чий злочини залишаються без покарання, – процвітає, іноді роблячи державі певні послуги (“Als jahrelanger Gesandter Argentiniens in China genieße er das Vertrauen der fremden Macht und als ehemaliger Verwaltungspräsident des Blechtrasts jenes der Industriellen” / «Бувши багато років за аргентинського посла в Китаї, він здобув довіру чужоземної держави, а промисловці шанують його як колишнього голову правління бляшаного тресту»), тому Гастман “stellte den Industriellen und den Vertretern der Gesandtschaft

sein Haus zu diesen Besprechungen zur Verfügung" [11, с. 67] / «надав свій дім промисловцям і представникам посольства весті переговори» [4, с. 53], через що може дозволити собі не мати справ з поліцією. Його особистий адвокат – національний радник полковник фон Швенді.

Виявляється, що є офіційний бік переговорів – «про нову торговельну угоду», а є неофіційний, причому, як заявляє фон Швенді лейтенантові бернської поліції Лютцу, “aber man verhandelt noch mehr inoffiziell, und in Lamboing wird privat verhandelt. Es gibt ... in der Industrie Verhandlungen, in die sich der Staat nicht einzumischen hat [11, с. 64]” / «куди більше значення мають переговори неофіційні, приміром, оті приватні перемовини в Ламбуані. ...сучасна промисловість має свої справи, в які урядові не варто втручатися» [4, с. 51].

Мешканці Ламбуана отримують матеріальну вигоду від того, що Гастман живе в їхньому селищі. “Er zahlen St euern für das ganze Dorf Lamboing. Das genügt für uns, daß Gastmann ist der sympathischste Mensch im ganzen Kanton” [11, с. 49] / «Він сплатити податки за все селище Ламбуан. Це нам досить, щоб мати Гастмана найсимпатичніша людина в увесь кантон», – говорить місцевий слідчий Жан-П'єр Шарнель [4, с. 45]. Суспільство продажне, великі гроші керують світом. Достатньо лише сплатити податки, і люди примиряться з усім: галасом від постійних прийомів, які проводив Гастман, його кримінальним минулим та цілою купою вбивств. Мовчать усі: уряд і поліція, звичайні обивателі, а також митці. Мистецтво в такому суспільстві – лише декорація. Під час зустрічей у Гастмана митцями прикривалися. Це дуже зручно, адже вони не просто нічого не помічають – вони “wollen es auch nicht bemerken, weil es sie nicht interessiert. Künstler interessieren sich nur für Kunst” [11, с. 66] / «їм не хочуть помічати, бо їм це аж ніяк не цікавить. Для митців існує тільки мистецтво» [4, с. 52].

Тшанц, іще один убивця, – поліціант, той, хто слідкує за виконанням закону, чиє завдання – викоринювати злочинність. Тобто служителі закону не завжди кращі за тих, кого вони переслідують. “Ich habe zwischen Konstantinopel und Bern Tausende von Polizeimännern gesehen, gute und schlechte. Viele waren nicht besser als das arme Gesindel, mit dem wir die Gefängnisse aller Art bevölkern, nur daß sie zufällig auf der ändern Seite des Gesetzes standen” [11, с. 21] / «Між Константинополем і Берном, – говорить Берлах, – я бачив тисячі поліціантів, добрих і поганих. Багато з-поміж них були не кращі за ту жалюгідну потолоч, що нею ми наповнюємо наші в'язниці, просто вона випадково опинилася по той бік закону» [4, с. 29].

Емменбергер – лікар, що під іменем Нееле працював у концтаборі Штутгоф, продовжує свої садистські експерименти, тобто операції без наркозу, на законних підставах. Він має клініку «Зонненштайн», яка процвітає. Доктор Марлок підтверджує законність даної установи: “Auch hier operiert der Chef ohne Narkose, ... das tut er nun auch hier, mitten in der Schweiz, mitten in Zürich, unberührt von der Polizei, von den Gesetzen dieses Landes, ja sogar im Namen der Wissenschaft und der Menschlichkeit” [11, с. 279] / «Шеф і тут оперує без наркозу, ...це він робить і тут, у центрі Швейцарії, у центрі Цюріха, й ніхто його не чіпає: ні поліція, ні закони цієї країни, ба навіть він робить це в ім'я науки й людяності» [4, с. 162].

Дюрренматт показує, що шлях до справедливості не обов'язково відповідає нормам права, та й на цьому шляху нерідко гинуть як винні, так і невинні люди (журналіст Форчиг, який на прохання Берлаха видав газету зі статтею, що містила натяки на нацистське минуле поважного лікаря, володаря

престижної клініки), проте провину за це не можна покласти на окремих людей.

Гунгертобель, який працював, а ще раніше навчався разом із Емменбергером і ще за тих часів був свідком операції без наркозу, тоді необхідної для врятування життя іншого студента, упізнав на фотографії Нееле-Емменбергера, але навіть собі боїться зізнатися в цьому: по-перше, офіційно Нееле та Емменбергер – різні особи, Нееле мертвий, а Емменбергера поважають у суспільстві; по-друге, Гунгертобель, як порядна людина, вважає неможливим погано думати про іншу людину (“Wir dürfen das nicht denken! Wir sind keine Tiere!” [11, с. 160] / «Ми не маємо права цього думати! Ми ж не звірі!» [4, с. 100]). Інспектор поліції Люциус Лютц, шеф Берлаха, очевидно, формально ставиться до своєї роботи. Але ж поведінку як Гунгертобеля, так і Лютца багато в чому визначає суспільство, в якому вони живуть (“Überhaupt gebe es einen ganzen Haufen Verbrechen, die man nicht beachte, nur weil sie etwas ästhetischer seien als so ein ins Auge springender Mord, der überdies noch in die Zeitung komme... Die Welt sei aus Nachlässigkeit schlecht und daran, aus Nachlässigkeit zum Teufel zu gehen. Für einen alten Spürhund wie ihn sei der Staatsdienst nicht mehr gut. Zuviel kleines Zeug, zuviel Schnüffelei; aber das Wild, das rentiere und das man jagen sollte, die wirklich großen Tiere, meine er, würden unter Staatsschutz genommen wie im zoologischen Garten” [11, с. 168–169] / «І взагалі, є безліч злочинів, на які не звертають уваги лише через те, що вони трохи естетичніші за вбивство, яке відразу впадає в око і про яке до того ще й у газетах напишуть... Світ зіпсований байдужістю, і саме від неї, від байдужості, він може геть занепасти. Такий старій нишпорці, як я, вже не треба служити в державних установах. Надто багато там дрібних справ, надто багато вистежування; але дичину, яку варто полювати, тих по-справжньому великих звірів, узято, ніби в зоопарку, під захист держави» [4, с. 104], – ось про що в лікарняній палаті говорить Лютцу комісар Берлах).

Про бездіяльність суспільства говорить, зокрема, журналіст Форчиг, який пройнявся ненавистю до країни, в якій живе. Людям не потрібна правда, вони воліють проходити повз справжні проблеми, які потребують уваги спільноти, адже тільки за допомогою цієї спільноти їх ще можна вирішити, ще можна щось змінити. Форчиг палко пояснює Берлаху: “Aber wer ist nicht alles unter den Strich gesunken in diesem Lande, wo man immer noch vom Raunen der Seele dichtet, wenn ringsum die ganze Welt zusammenkracht!” [11, с. 224] / «Але хто нині не опустився нижче тієї риски в цій країні, де й досі пишуть вірші про шелестіння душі, коли вальється весь світ!?» [4, с. 135] Усі відносини в країні перетворились на суцільну угоду, люди стали черствими, байдужими, замкненими в собі. “Da soll man für die Freiheit und Gerechtigkeit und für jene ändern Artikel einstehen, die man auf dem vaterländischen Markt feilbietet, und eine Gesellschaft hochhalten, die einen zwingt, die Existenz eines Schlufis und Bettlers zu führen, wenn man sich dem Geist verschreibt anstatt den Geschäften” [11, с. 225] / «Тут треба обстоювати свободу й справедливість та інші ідеї, які пропонуються на вітчизняних ринках, і шанувати суспільство, що змушує тебе животіти злиденним життям злодюжки й жебрака, як покладаєшся на розум, а не на гендель», – обурюється Форчиг [3, с. 135].

Письменник стверджує цінність людського життя й ставить питання про необхідність покарання вбивць, зокрема нацистських діячів, а також вимагає не прощати й не забувати. Вустами свого героя Гулівера з повісті «Підозра» Дюрренматт проголошує: “Ich weigere mich, einen Unterschied zwischen den Völkern

zu machen und von guten und schlechten Nationen zu sprechen; aber einen Unterschied zwischen den Menschen muß ich machen, das ist mir eingeprengelt worden, und vom ersten Hieb an, der in mein Fleisch fuhr, habe ich zwischen Peiniern und Gepeinigten unterschieden. Die neuen Grausamkeiten anderer Völker in anderen Ländern ziehe ich nicht von der Rechnung ab, die ich den Nazis entgegenhalte und die sie mir bezahlen müssen, sondern ich zähle sie dazu. Ich nehme mir die Freiheit, nicht zwischen denen zu unterscheiden, die quälen. Sie haben alle dieselben Augen. Wenn es einen Gott gibt ... so sind vor ihm keine Völker, sondern nur Menschen, und er wird jeden nach dem Maß seiner Verbrechen richten und nach dem Maß seiner Gerechtigkeit freisprechen" [11, с. 195–196] / «Я відмовляюся бачити якусь різницю між народами й говорити про добрі й погані нації, але різницю між людьми мушу провести, це мені удобали в голову, і з першим ударом, що врізався в моє тіло, я почав розрізняти катів від катованих. Нові звірства інших стражів порядку в інших країнах я не скидаю з рахунку, який виставляю нацистам і який вони мусять мені сплатити. Я беру на себе сміливість не проводити різниці між тими, хто катує. Вони всі мають однакові очі. Якщо є Бог, <...> то перед ним постануть не народи, а люди, й він судитиме кожного зокрема міркою його злочинів й виправдовуватиме міркою його справедливості» [4, с. 119–120].

Висновки з дослідження і перспективи подальших пошуків. Отже, ми бачимо, що в центрі детективних творів Ф. Дюрренматта «Суддя та його кат» і «Підозра» – проблеми, пов'язані з життям як окремого індивіда, так і суспільства в цілому, причому письменник вдається до філософських узагальнень.

Наше дослідження не претендує на вичерпне висвітлення проблеми. Подальшого вивчення, на наш погляд, потребують релігійно-філософські проблеми аналізованих творів.

Література:

1. Гончар А.А. Стратегия художественной коммуникации в творчестве Фридриха Дюрренматта : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.01.03 / А.А. Гончар ; Российский государственный гуманитарный университет. – М., 2006. – 26 с.
2. Затонський Д.В. У пошуках сенсу буття / Д.В. Затонський. – К. : Дніпро, 1967. – 309 с.
3. Дюрренматт Ф. Підозра / Ф. Дюрренматт ; пер. з нім. В. Ревухи // Дюрренматт Ф. Суддя та його кат : [романи та повісті]. – К. : Дніпро, 1989. – С. 95–191.
4. Дюрренматт Ф. Суддя та його кат / Ф. Дюрренматт ; пер. з нім. К.

Гловацької // Дюрренматт Ф. Суддя та його кат : [романи та повісті]. – К. : Дніпро, 1989. – С. 21–94.

5. Кучер З.І. Особливості поетики та проблематики прози Ф. Дюрренматта : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.01.04 / З. І. Кучер ; Дніпропетр. нац. ун-т. – Дніпропетровськ, 2003. – 18 с.
6. Павлова Н.С. Невероятность современного мира (Фридрих Дюрренматт) / Н.С. Павлова, В.Д. Седельник // Швейцарские варианты: литературные портреты. – М. : Сов. писатель, 1990. – С. 204–243.
7. Пожидаева В.Г. Семіотика художественного дискурса Фридриха Дюрренматта / В.Г. Пожидаева. – СПб. : ИЦ «Гуманитарная Академия», 2011. – 224 с.
8. Сальвисберг А. Экскурс в историю швейцарской литературы [Электронный ресурс] / А. Сальвисберг // Наша газета. – 2013. – 27 ноября. – Режим доступа : <http://nashagazeta.ch/news/cultura/16770>.
9. Седельник В.Д. Метаморфозы детектива, или Мастера сыска перед лицом действительности / В.Д. Седельник // Современный швейцарский детектив. – М. : Радуга, 1989. – С. 5–22.
10. Dehrmann, M.-G., 1959. Dürrenmatt: Zum Henker (siehe Titelbild) / Mark-Georg Dehrmann, 8 Juli (№ 28), pp. 43–52.
11. Dürrenmatt, F., 1953. Der Richter und sein Henker. Der Verdacht / F. Dürrenmatt. Wien: Wiener Verlag. 333 S.
12. Kapcsándi K. Metamorphoses Mythorum: Die (Ver)Wandlung der Mythen Mythologische Elemente bei Friedrich Dürrenmatt: Doktori disszertáció [Electronic resource] / Katalin Kapcsándi; Germanisztikai Irodalomtudományi Doktori Program. – Budapest, 2005. – 336 S. – Mode of access : <http://doktori.btk.elte.hu/lit/kapcsandi/disznetmet.pdf>.

Ледняк Ю. В., Ледняк А. В., Зенина И. А. Основные проблемы произведений «Судья и его палач» и «Подозрение» Ф. Дюрренматта

Аннотация. В статье проанализированы основные проблемы романа «Судья и его палач» и повести «Подозрение» Ф. Дюрренматта, в частности выделены разные типы зла, изображенные в этих произведениях.

Ключевые слова: проблемы, тема борьбы со злом, типы зла.

Lednyak J., Lednyak H., Zenina I. The principal problems in “The Judge and His Hangman” and “Suspicion” by F. Dürrenmatt

Summary. The principal problems of the novella “The Judge and His Hangman” and the story “Suspicion” by F. Dürrenmatt are analyzed in the article, in particular, different kinds of evil described in these works are defined.

Key words: problems, theme of the struggle against evil, kinds of evil.

Миронова Т. Ю.,
старший преподаватель кафедры филологии и перевода
Днепропетровского национального университета
железнодорожного транспорта имени академика В. Лазаряна

ПОЭТИКА АРХЕТИПА МАТЕРИ В ПОЭМЕ ПОЛА МАЛДУНА «ИММРАМ» (МИФОКРИТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ)

Аннотация. Статья посвящена мифокритическому анализу архетипа матери как структурной и концептуальной основы поэмы Пола Малдуна «Иммрам». В работе рассматривается связь архетипа матери с процессом индивидуации главного героя поэмы с точки зрения психоаналитических концепций З. Фрейда, К. Юнга, Э. Нойманна, Э. Фромма.

Ключевые слова: П. Малдун, поэма, миф, архетип, процесс индивидуации, психоанализ, постмодернизм, мифокритический анализ.

Постановка проблемы. Творческое наследие современного поэта Северной Ирландии и США П. Малдуна мало изучено в отечественном литературоведении. Но в США и Великобритании лауреат многочисленных премий по литературе П. Малдун вызывает оживленный интерес. Авторы монографий о П. Малдуна: Т. Кенделл [10], К. Уиллс [12], Дж. Холдридж [9] рассматривают творчество поэта в связи с эстетикой постмодернизма, которое характеризуется чертами, такими как ироничность, деконструкция образов реальности, интертекстуальность и т.д. Но зарубежные исследователи не уделяют особое внимание мифотворчеству поэта и не применяют психоаналитический и архетипический подход К. Юнга к исследованию поэтических произведений писателя; подход, который может стать инструментом проникновения в скрытые структуры художественного текста. В нашей работе мы попытаемся заполнить этот пробел науки и обратим внимание филологов на авторский мифологизм П. Малдуна, который сегодня не утратил свою актуальность.

Объектом статьи выступает поэма раннего творчества П. Малдуна «Иммрам» (1980), где, на наш взгляд, наиболее ярко выражены идеи авторского мифологизма в постмодернистском ключе. Богатая символическая палитра, сконцентрированная вокруг фрагментарных образов-переживаний странника нарратора-протагониста, позволяет провести немало аналогий с процессом индивидуации личности в понимании архетипической психологии К. Юнга (т.е. «постепенного выделения индивидуального сознания из коллективно-бессознательного, изменения соотношения сознательного и бессознательного в человеческой личности, вплоть до их окончательной гармонизации в конце жизни» [8; 13]). Поэма проецирует древнеирландскую легенду «Странствия Мэл Дуина» (“Immram Mael Duin”) на XX век, где дистанция между прошлым и настоящим оказывается условной в ходе восстановления связи героя с великими символами религий, мифологий – матери и отцом, «архетипической сферой переживания» (по К. Юнгу).

Предметом исследования является мифокритический анализ архетипа матери в поэме «Иммрам». Под «мифокритическим» анализом мы понимаем психоаналитический и архети-

пический подход К. Юнга и его последователей Э. Нойманна, Э. Фромма. В современном литературоведении архетипическая методология К. Юнга активно используется при рассмотрении сюжета, образа, мотива, детали [8].

Целью статьи является мифокритический анализ архетипа матери в поэме «Иммрам» П. Малдуна, который позволяет выявить внутреннюю структуру художественного целого, раскрыть многие культурные коды и знаки, заложенные в постмодернистском тексте, отметить индивидуально-авторскую специфику архетипа матери.

По нашим наблюдениям, внутренняя структура поэмы «Иммрам» характеризуется динамизмом от архаичных мифов, представляющих «предличностный» мир человека, которым правит Великая Уроборическая Мать – Богиня созидания и разрушения, к историзованному христианскому мифу Нового Завета, выражающему план реализации совершенства, внутреннего преобразования человека, который состоит в познании этического учения «сына» Божьего, Иисуса Христа – высшего психического авторитета, несущего истинный свет человечеству: мудрость и культуру. Поэма состоит из 30 строф. Основой первых 15-и строф, мы полагаем, является миф сотворения: Уроборос – Великая Мать – Разделение прародителей мира. С 16-й по 30-ю строфы – христианский историзованный миф об Иисусе Христе. Поэма, как было сказано выше, написана в постмодернистском ключе. Сюжетная игра строится на «расщеплении» литературных ролей лирического «Я», нарратора-протагониста, – Мэл Дуина, Телемака, Одиссея, Стивена и Блума (Д. Джойса), Эдипа Софокла. Нарратор-протагонист постоянно находится в состоянии напряжения, на грани, часто преступаемой, своего краха, развала, психической деформации, который судорожно пытается восстановить свою целостность посредством символической функции воображения. Он находится в поиске Самости – «архетипа целостности» (по К. Юнгу), наиболее полного человеческого потенциала и единства личности как целого; регулирующего центра психического – одного из возможных путей спасения и возрождения героя. Путь к «архетипу целостности» лежит через познание материнского уробороса, которую манифестирует в тексте архетип матери. Рассмотрим поэтику архетипа матери, следуя за движением стиха.

Поэма открывается реминисценцией первой песни Гомера «Одиссея» о встрече Телемака с покровительницей Одиссея Афиной Палладой, облеченной в образ странника Ментеса, который явился с тем, чтобы напомнить Телемаку о его отце. Явление мифического персонажа Афины представляется в поэме «Иммрам» в образе бильярдного игрока, а Телемака – в образе нарратора-протагониста. Оружие земной агрессии и силы, копьё царя Одиссея, принятое от странника Ментеса, выражает собой «бильярдный кий весом в шестнадцать унций». Строфа 1: *I was fairly and squarely behind the eight / That*

morning in Foster's pool-hall / When it came to me out of the blue / In the shape of a sixteen-ounce billiard cue / That lent what he said some little weight. / 'Your old man was an ass-hole. / That makes an ass-hole out of you [12, с. 94]. Архетипическая символика встречи нарратора-протагониста с незнакомцем в бильярдной Фостера является ключом к пониманию обряда инициации героя. Мощная, страшная Богиня, дочь Зевса Афина, исполнительница замыслов и воли своего отца, своим посещением внушает Телемаку тот же страх, что и образ бильярдного игрока, который ассоциируется с фигурой киллера. Строфа 2: *The billiard-player had been big, and black, / Dressed to kill, or inflict a wound, / And had hung around the pin-table / As long as it took to smoke a panatela* [11, с. 94]. На вопрос, чем вызван страх, овладевший нарратором-протагонистом, дает объяснение другая реминисценция на поэму «Одиссея» Гомера: «Поселила твердость и смелость она (Зевсова дочь) в Телемаковом сердце, живет / Вспомнить заставив его об отце, но приник он душою / Тайну и чувствовал страх, угадав, что беседовал с богом» [2, с. 22]. О равнозначности Афины с фигурой божественного отца Зевса давно известно из мифологии. Значит, бильярдный игрок – это посланник могущественного бога-отца, мирового вседержителя и вершителя мировых судеб. Для П. Малдуна в этом факте заложен символический замысел пути героя. Кроме того, мифическое, сверхъестественное превращение женского образа Афины в мужской образ странника Ментеса (бильярдного игрока), вероятно, напоминает миф о сотворении, о Прародителях Мира, слившихся в вечном соединении мужской и женской противоположностей, о двуполой конституции уроборического дракона, убивающего и дающего жизнь. В мифологии сотворения, как начальной стадии развития человеческого сознания, по теории юнгианского психоанализа, господствует мир психического бессознательного во главе с Материнским Уроборосом, которого сменяет образ Великой Матери – родительницы и губительницы всего живого. С незапамятных времен человек убежден, что эволюция истории, религии, морали, а также человеческого сознания свое начало берет с матриархата. «Покровительница змей», Афина, сохранила за собой матриархальную независимость, «проявляющуюся в понимании ее как девы и защитницы целомудрия» [3, с. 126]. С развитием мифологии, да и культуры в целом, она принимает на себя функции божества мудрости, формируя таким образом мужское организующее начало. Поэтому незримое присутствие Афины – богини судьбы очень значимо в поэме «Имрам».

Весть об отце от странника Ментеса приводит героя к поискам своего «истинного отца», о существовании которого он даже и не подозревал. Но путь к отцу лежит через целый ряд предостерегающих знаков: корабль «Титаник» – путешествие, полное опасностей и страхов, и лунный металл «серебро» – символ постоянных трансформаций, который по мифологическим канонам активизируется в потустороннем мире. По психоаналитической теории К. Юнга, этому потустороннему миру соответствует низший фемининный западный мир Земли, которым правит Уроборическая Мать. Строфа 2: *I was clinging to an ice-pack / On which the Titanic might have floundered / When I was suddenly bedazzled / By a little silver knick-knack / That must have fallen from his hat-band* [11, с. 94]. «Серебряная безделушка», упавшая со шляпы незнакомца, не только указывает герою дорогу к Великой Матери, но и, возможно, напоминает ему об изречении царя Соломона, обращенное своему сыну (из Книги притчей Соломоновых Ветхого Завета Библии): «Ищи мудрость, как серебро; Господь дает мудрость» [1]. Афина,

олицетворяющая мудрость, вполне могла дать герою такой напутствующий знак.

Строфа 3: *I suppose that I should have called the cops / Or called it a day and gone home / And done myself, and you, a favour. / But I wanted to know more about my father. / So I drove west to Paradise / Where I was greeted by the distant hum / Of Shall We Gather at the River? / The perfect introduction to the kind of place / Where people go to end their lives. / It might have been Bringing In the Sheaves* [11, с. 94]. Итак, дорога к познанию мудрости «истинного отца» лежит через бездну запада. Герой едет в западный город американского штата Калифорнии – Парадиз. Путешествие героя на легковом автомобиле сопровождается пение христианских псалмов, которое предвещает встречу с «царицей» Парадиза – Великой Матерью – Богиней Созидания и Богиней Разрушения. Но встрече с фигурой архетипической матери предшествует знакомство с «личностной матерью» нарратора-протагониста. Такое течение событий возможно только в архаическом мифе о герое, где сущность героя тесно связана с его рождением и проблемой двойственного происхождения. По мифологическим канонам герой имеет двух отцов и двух матерей: «кроме собственного отца у него есть еще «высший», то есть архетипический отец, а рядом с его собственной матерью появляется фигура архетипической матери» [5, с. 158]. Проблема двойственного происхождения героя раскрывает потаенные аспекты человеческой природы в ее взаимодействии с окружающим миром. Строфа 4: *My mother had just been fed by force, / A pint of lukewarm water through a rubber hose. / I hadn't seen her in six months or a year, / Not since my father had disappeared. / Now she'd taken an overdose / Of alcohol and barbiturates, / And this, I learned, was her third* [11, с. 95]. Образ «личностной» матери героя – это образ современной Пенелопы, «вскормленной насильем» и обреченной на страдания по вине отца. В этом состоит драма личной судьбы героя. Из поэмы «Имрам» очевидно, что герой воспитывался в роду матери и ему неведома моральная цензура сознания, канон ценностей, который прививает ребенку отец-воспитатель. Эта система моральных инструкций и запретов (супер-Эго – сверх-Я) является одним из основных элементов, образующих, согласно З. Фрейду, структуру личности. Но поскольку, «сознание, как полагал К. Юнг, развивается из материнского бессознательного и продолжает рождаться из него снова и снова, то погружение сознания в бессознательное – исконную, первобытную опасность для человечества – необходимое условие для развития личности на пути к супер-Эго» [4, с. 78].

Психическое бессознательное, в которое погружается нарратор-протагонист, стирает границы между вымыслом и действительностью, фантазией и реальностью, прошлым и настоящим. Герой посещает «Атлантик Клуб», где мы больше узнаем о его пренебрежительном отношении к «личностным» родителям. Строфа 5: *Which brought me round to the Atlantic Club. / The Atlantic Club was an old grain-silo / That gave onto the wharf. / Not the kind of place you took your wife / Unless she had it in mind to strip / Or you had a mind to put her up for sale. / I knew how my father had come here by himself / And maybe thrown a little crap / And watched his check double, and treble, / Which highball hard on the heels of highball* [11, с. 95]. Само название клуба «Atlantic Club» влечет за собой целую цепь мифологических комбинаций идей: Атлантида, Атлантический океан, расположенные на крайнем западе, где обитает покаранный Зевсом «кознодей Атлант, которому ведомы моря / Все глубины и который один подпирает громаду / Длинноогромных столбов, раздвигающих

небо и землю» [2, с. 16]. «Атлантик Клуб» ассоциируется в поэтическом тексте с подземной сферой Вселенной, с миром социального дна, к которому принадлежит «личностный» отец героя. Собственная мать героя тоже принадлежит к этому миру дикого Запада (“wild west”). Она – дочь Атланта, обольстительница Калипсо, предстающая в образе проститутки Сюзанны, которая по библейским преданиям была несправедливо обвинена в супружеской неверности. Строфа 6: *She was wearing what looked like a dead fox / Over a low-cut sequined gown, / And went by the name of Susan, or Suzanne. / A girl who would never pass out of fashion / So long as there's an "if" in California* [11, с. 95]. Фамильярное отношение героя к своей матери, как падшей женщине, объясняет психоаналитическая концепция «комплекса Эдипа» в интерпретации З. Фрейда. «Познание ребенка, – говорит З. Фрейд, – о существовании известного рода женщин, которые благодаря своей профессии отдаются половой любви, и поэтому все их презирают», вызывает у него «смешанное чувство томления и жути» [6, с. 116]. Он «цинично говорит себе, что различие между его матерью и падшей женщиной уже не так-то велико, что в сущности обе они делают одно и то же». «Ребенок начинает желать свою мать в этом новом смысле и снова начинает ненавидеть отца, как соперника, стоящего на пути к осуществлению этого желания, он попадает, как мы говорим, во власть «комплекса Эдипа» [6, с. 116]. Строфа 6: *I stood her one or two pink gins / And the talk might have come round to passion / Had it not been for a pair of thugs / Who suggested that we both take a wander, / She upstairs, I into the wild, blue yonder* [11, с. 95].

«Все влечения, – пишет далее З. Фрейд, – нежные, благородные, похотливые, непокорные и самовластные находят удовлетворение в этом одном желании быть своим собственным отцом» [6, с. 118]. Но старание завладеть матерью, как объектом чувственного влечения, ценой ее унижения, по представлениям Э. Фромма, является «злонамеренным инцестуальным влечением», которое не может стать переходной стадией в развитии индивида [7]. Следовательно, провидению было угодно предотвратить инцест сына и матери. На героя набросились головорезы («каннибалы»), но как хитроумный Улисс Д. Джойса, Блум, он не становится на путь насилия, а отходит в сторону, наблюдая за происходящим. Строфа 7: *They came bearing down on me out of nowhere. / A Buick and a Chevrolet. / They were heading towards a grand slam. / Salami on rye. I was the salami. / So much for my faith in human nature. / The age of chivalry how are you? / But I side-stepped them, neatly as Salome, / So they came up against one another / In a moment of intense heat and light, / Like a couple of turtles on their wedding-night* [11, с. 97]. Во время схватки головорезов («каннибалов») происходит мистическое перевоплощение нарратора-протагониста в женский образ: “I side-stepped them, neatly as Salome”. Женственный, неагрессивный Эго бессознательно идентифицирует себя со своей собственной матерью. Значит, инцестуальная связь сына с матерью в стихотворном фрагменте имеет не только половой, но и символический характер. Это ничто иное как «уроборическое кровосмешение» (по Э. Нойманну): «форма кровосмешения», выбранная инфантильным Эго, которое еще едино с матерью и пока не самоопределилось» [5, с. 33]. Но над любой формой инцестуальных уз сына с матерью сияет эмблема смерти.

Строфа 8: *Both were dead. Of that I was almost certain. / When I looked into their eyes / I sensed the import of their recent visions, / How you must get all of wisdom / As you pass through a wind-shield. / One's frizzled hair was dyed / A peroxide blond, his sinewy arms emblazoned / With tattoos, his vest marked Urgent. / All this was taking on a shape / That might be clearer after a night's sleep* [11, с. 96]. Сквозь символ духовной стороны сознания – «глаза» мертвых головорезов – нарратору-протагонисту нисходит божественное откровение. Он понимает, что в наказание за сексуальные притязания на мать его ждет кастрация. Страх наказания со стороны отца (угроза кастрации) – это начало мудрости. В притчах Соломоновых отец дает наставление для сына: «Начало мудрости – страх Господень» (гл. 1; 7). «Господь дает мудрость» «дабы спасти тебя от пути злого и вести стезями праведников» (гл. 2; 6, 12). «Не соревнуй человеку, поступающему насильственно, и не избирай ни одного из путей его» (гл. 3; 31). «Если будут склонять тебя грешники, не соглашайся» (гл. 1; 8). «Господь сохраняет для праведных спасение; Он щит для ходящих непорочно» (гл. 2; 7) [1]. Мудрость, которую обретает главный герой, проходя через «щит ветра», возможно, является реминисценцией на миф о Леде, оплодотворенной птицей-ветром Лебедем – могущественным отцом Зевсом. В тексте незримо присутствует фигура Духа-Отца – великого творца-мудреца и оплодотворяющего «ветра» бога. «В бессознательном психическом, – пишет Э. Нойманн, – родители появляются как «уроборическая Дева-Мать в союзе с невидимым Духом-Отцом», который является уроборосом-отцом, безымянным надличностным духовным божеством» [5, с. 104]. Но герой еще не знает своего Духа-Отца, своей внутренней реальности, «ветра», оплодотворяющего богиню. Он все воспринимает через мать, которая, будучи Великой Матерью, содержит в себе также мужские и духовные аспекты. Герой-ребенок здесь еще является женщиной и объектом оплодотворения, а мать является оплодотворяющим мужчиной» [5, с. 105]. Символический смысл такого оплодотворяющего действия связывается с необычным религиозным утверждением о девственном зачатии. Таким образом, множественность смыслов, заложенных в поэме, создает сложную рекомпозицию культурных кодов и знаков.

Страх перед карающим отцом вынуждает нарратора-протагониста отбросить свои сексуальные помыслы в отношении матери. Состояние дремоты, в которое погружается герой, сопровождается воспоминаниями из детства о разбитом, полуразрушенном от непогод доме. Им овладевает тоска по безопасности и защищенности. Он желает вернуться обратно в материнское лоно – центр родовой вселенной, где он сможет вновь обрести корни и чувство дома. Тоска по материнской любви, по всепитающей материнской груди сильнее, по мысли Э. Фромма, той «эдипальной связи» Фрейда, которая, как он предполагал, восходит к сексуальным желаниям. Строфа 9: *When the only thing I had ever held in common / With anyone else in the world / Was the ram shackle house on Central Boulevard / That I shared with my child-bride / Until she dropped out to join a commune, / You can imagine how little I was troubled / To kiss Goodbye to its weathered clapboard. / When I nudged the rocker on the porch / It rocked as though it might never rest. / It seemed that I would forever driving west* [11, с. 95]. Символический образ «кресла-качалки» (“the rocker”), связанный с «колыбелью», «кораблем» Одиссея – условный знак новой стадии психического развития героя и свидетельствует о его переходе в низший мир реальности, где его ожидают новые опасности и препятствия.

¹ Корневая морфема “rock-er” – рус. «скала», возможно, является реминисценцией острова Корфу, в которую, по легенде, превратился доставивший Одиссея на Итаку корабль феаков.

Избавляясь от отождествления себя с Уроборосом, нарратор-протагонист вступает в мир «пробуждающего Эго человечества» – мир матриархата, описанный немецким историком-антропологом конца XIX века Бахофеном, с его богинями материнства и судьбы. Здесь властвует Великая Уроборическая Мать, Богиня, которая носит двойственный характер: образ доброй матери, щедро дарящей свою любовь и злой, пожирающей матери. Образ доброй, любящей матери рождает целый ряд красочных, эмоционально приподнятых ассоциаций. Строфа 10: I was in luck. She'd woken from her slumbers / And was sitting out among flowering shrubs. / All might have been peace and harmony / In that land of milk and honey / But for the fact that our days are numbered, / But for Foster's, the Atlantic Club, / And now, that my father owed Redpath money [11, с. 97]. Материнский образ наделен чертами доброй феи, которая отождествляется с плодородной землей ("flowering shrubs"), изобилием и достатком ("that land of milk and honey"). Она – дарительница жизни и счастья, «мира и гармонии» ("peace and harmony"). «Она, – пишет Э. Нойманн, – выражает инстинктивное знание человечества о глубине и красоте мира, великодушие и милосердии Матери-природы, которая изо дня в день выполняет обещание искупления и воскрешения, новой жизни и нового рождения» [5, с. 51]. Но фигура матери является одновременно родительницей и разрушительницей жизни, она и та кого любят и та, кого боятся: ее объятия смертельны, ее лоно – могила, Аид. Великая Богиня, Мать-Сыра-Земля таит в себе уроборический аспект, в сравнении с которым Эго-сознание героя остается маленьким и бессильным. Этот уроборический страх перед Великой Матерью тождественен для героя страху перед карающим отцом, чья власть реализуется в тексте в виде всеобъемлющей власти патриархата. Строфа 10: Redpath. She told me how his empire / Ran a little more than half-way to Hell / But began on the top floor of the Park Hotel [11, с. 97].

Упрочивая свою мужественность, «Эго становится в центре между прародителями мира, бросая вызов обеим сторонам уробороса и настраивая против себя тем самым оба принципа, верхний и нижний». Герой оказывается перед лицом того, что мы называем сражением с драконом, активной борьбой с этими противостоящими силами. Эта борьба связана с угрозой для духовного, созидającego мужского принципа быть проглоченным материнским бессознательным, которое призывает сына к коллективному миру внутренних импульсов. Согласно мифологическим законам, герой должен убить этого дракона пучины, обитающего на Западе и представляющего могущество Земли в её уроборическом аспекте, чтобы возродиться на востоке как победоносное солнце и доказать, что он благородного происхождения, сын отца-бога. Встретиться с драконом означает войти в лоно Матери-Земли, в таинственные врата подземного мира, которые в поэме изображаются как «пещеристое фойе» гостиницы: ("I strode through the cavernous lobby"). В полусонном состоянии лирический герой блуждает по длинному коридору гостиницы, открывая поочередно двери комнат в поисках дракона. Этот долгий и трудный путь хтонического посвящения является, несомненно, лабиринтом Минотавра. Выбраться из этого лабиринта помогает герою женский голос из телефонной трубки, вероятно, голос Великой Матери – оригинальная интерпретация мифа о Тесее, который выбрался из лабиринта Минотавра с помощью нити влюбленной в него царской дочери Ариадны. Строфа 12: You remember how, in a half-remembered dream, / You found yourself in a long corridor, / How behind the first door there was nothing, / Nothing behind the

second, / Then how you swayed from room to empty room / Until, behind that last half-open door / You heard a telephone... and you were wakened / By a woman's voice asking you to come/ To the Atlantic Club, between six and seven, / And when you came, to come alone [11, с. 97].

Следуя наказу манящего голоса Великой Матери, нарратор-протагонист снова возвращается в «Атлантик Клуб», в бездну запада, где его встречает адъютант, вероятно, Ирландской Республиканской Армии, похожий на «варварского пирата», который в мифологическом контексте ассоциируется с перевозчиком умерших по водам подземных рек Хароном. Адъютант перевозит героя «из царства живых в царство мертвых» – "to a not ungracious inner sanctum". Строфа 13: I was met, not by the face behind the voice, / But by yet another aide-de-camp / Who would have passed for a Barbary pirate / With a line in small-talk like a parrot / And who ferried me past an outer office / To a not ungracious inner sanctum [11, с. 97].

В ворохе фрагментарных озарений герою видится банкетный стол с неременной принадлежностью пиршественной залы владыки потустороннего мира, по кельтской мифологии, жареной свиньей с зажатым во рту яблоком (едва уловимая реминисценция посещения ирландского Одиссея Мэла Дуина острова огненных свиней, пожирающих золотые яблоки). Строфа 13: I did a breast-stroke through the carpet, / Went under once, only to surface / Alongside the raft of a banquet-table – / A whole roast pig, its mouth fixed on an apple [11, с. 98]. Символизируя женское, плодоносное и восприимчивое лоно, «маточное животное» свинья знакомит героя с Ужасной Матерью – искушительницей, которая приводит чувства в замешательство и лишает мужчину рассудка. Яблоко во рту свиньи – знак Адамова падения.

Строфа 14: Beyond the wall-length, two-way mirror / There was still more to feast your eyes upon / As Susan, or Susannah, danced / Before what looked like an invited audience, / A select band of admirers / To whom she would lay herself open. / I was staring into the middle distance / Where two men and a dog were mowing her meadow / When I was hit by a hypodermic syringe. / And I entered a world equally rich and strange [11, с. 98]. В «Атлантик Клубе» герой вновь встречается со своей собственной матерью Сюзанной, но уже в образе Великой Матери (на трансперсональный характер Сюзанны указывает суффикс -ah- "Susannah). Чем сильнее становится Эго-сознание у нарратора-протагониста, тем больше оно осознает околдовывающую, одурманивающую, смертельную сущность Великой Богини. Ужасная Мать – колдунья, Цирцея, которая превращает мужчин в животных, в символ нечистых побуждений – свиней. Она правит животным миром инстинктов, которые служат ей и ее плодородию.

Великая Мать принимает характер дракона и становится смертоносной уроборической матерью, пожирающей утробой Земли, царством мертвых, Аидом, куда погружается герой навстречу своей смерти «в растворении уроборического или матриархального инцеста» [5, с. 98]. Строфа 15: There was one who can only have been asleep / Among row upon row of sheeted cadavers / In what might have been the Morgue / Of all the cities of America, / Who beckoned me towards her slab / And silently drew back the covers / On the vermilion omega/ Where she had been repeatedly stabbed, / Whom I would carry over the threshold of pain / That she might come and come and come again [11, с. 98]. Путешествие сознания героя под землю вызывает те же самые кладбищенские ассоциации, что и у Блума, Улисса Д. Джойса.

П. Малдуну близько не Аїд Гомера – мир душ умерших людей, а Аїд Джойса – мир фізических тел, трупов. «Лоно Землі потребує удобрення, а кроваві жертвоприношення і трупи – пища, котра їй більше всього по вкусу. Щоб бути плідородною земля повинна пити кров і тому для збільшення її сили совершались кроваві излияния» [5, с. 77]. Проглатывание героя Ужасной Матерью-Землей представляется как предварительное поражение в борьбе с драконом. Но Эго-сознание простирает свою волю к жизни за рамки смерти, оно преодолевает деспотичную власть бессознательного. Высшая, божественная сущность героя уничтожает ее ужасный женский аспект, чтобы высвободить аспект плодородный и щедрый. «Мужской принцип, – пишет Э. Нойманн, – уже достаточно силен, чтобы достичь осознания себя. Эго-сознание уже больше не является спутником, сыном материнского уробороса, прикованным ко всемогущему бессознательному, а становится поистине независимым и способным действовать самостоятельно и здесь мы приходим к следующей стадии в развитии сознания, а именно, к разделению Прародителей Мира или к принципу противоположностей» [5, с. 124].

В роли мифологического героя лирический герой побеждает дракона и возрождается как герой в образе Бога, но в то же время как сын богом оплодотворенной девственницы и возрождающей Добрай Матери. Строфа 16: I came to, under a steaming pile of trash / In the narrow alley-way / Behind that old Deep Water Baptist mission / Near the corner of Sixteenth and Ocean – / A blue-eyed boy, the Word made flesh / Amid no hosannahs nor hallelujahs/ But the strains of Blind Lemon Jefferson / That leaked from the church / Through a hole in a tiny, strained-glass window, / In what was now a torrent, now had dwindled [11, с. 98]. Победа над материнской властью бессознательного приводит к началу патриархального развития сознания героя, в ходе которого герой устанавливает отношения с Духом-отцом и выполняет свою мифологическую задачу второго рождения. Анима Земли, Непорочная Мать рождает Логоса-духа-сына, “a blue-eyed boy” («голубоглазого мальчика»), помазанника Божьего, которому по христианским преданиям дали имя Иисус Христос. Манифестацией высшего авторитета, невидимого отца и явления божественного сына, несущего истинный свет человечеству: мудрость и культуру, свидетельствует изречение Иоанна – “The Word became Flesh” (в поэме “The Word made flesh”) – «Слово стало человеком».

Таким образом, мифокритический (психоаналитический и архетипический) анализ поэтики архетипа матери в поэме П. Малдуна «Иммрам» помогает увидеть внутреннюю структуру поэмы, раскрыть многие культурные коды и знаки, заложенные в постмодернистском тексте. Пример анализа поэмы П. Малдуна показывает, что психоаналитический и архетипический подход к тексту обладает потенциалом, который может быть востребован при рассмотрении специфики структуры художественного постмодернистского текста. Данное исследо-

вание может послужить также толчком для более детального изучения мифотворчества поэта П. Малдуна.

Литература:

1. Библия: Книги Священного Писания Ветхого и Нового Завета: Канонические: в русском переводе с параллельными местами. – Chicago : SGP, 1990. – 300 с.
2. Гомер. Одиссея / Гомер; пер. В.А. Жуковского. – М.: Правда, 1984. – 320 с.
3. Мифы народов мира: энциклопедия: в 2-х т. / гл. ред. С.А. Токарев. – М.: НИ Большая Российская энциклопедия, 2000. – 671 с. – 1 т.
4. Нойманн Э. Леонардо Да Винчи и Архетип Матери / Э. Нойманн; К.Г. Юнг // Психоанализ и искусство. – М.: Рефл-бук, Ваклер, 1996. – 304 с.
5. Нойманн Э. Происхождение и развитие сознания / Э. Нойманн. – М.: Рефл-бук, Ваклер, 1998. – 462 с.
6. Фрейд З. Очерки по психологии сексуальности / З. Фрейд. – К.: Здоровье, 1990. – 144 с.
7. Фромм Э. Гуманистический психоанализ: хрестоматия / Э. Фромм; сост. и общ. ред. В.М. Лейбин. – СПб.: Питер: Питер-принт, 2002. – 544 с.
8. Ярошенко Л.В. Неомифологизм в литературе XX века: учеб.-метод. пособие / Л.В. Ярошенко. – Гродно: ГрГУ, 2002. – 148 с.
9. Holdridge, J., 2008. The Poetry of Paul Muldoon. Dublin: The Liffey Press. 224 p.
10. Kendall, T. Paul Muldoon, 1996. Chester Springs: Dufour Editions. 258 p.
11. Muldoon, P., 2001. Poems 1968–1998. London. 479 p.
12. Wills, C., 1998. Reading Paul Muldoon. Newcastle upon Tyne: Bloodaxe. 220 p.

Миронова Т. Ю. Поэтика архетипу матери в поэме П. Малдуна «Иммрам» (мифокритичний аналіз)

Анотація. Статтю присвячено мифокритичному аналізу архетипу матери як структурної та концептуальної основи поеми Пола Малдуна «Иммрам». У роботі вивчається зв'язок архетипу матери з процесом індивідуалізації головного героя поеми з погляду психоаналітичних концепцій З. Фрейда, К. Юнга, Е. Нойманна, Е. Фромма.

Ключові слова: П. Малдун, поема, миф, архетип, процес індивідуалізації, психоаналіз, постмодернізм, мифокритичний аналіз

Mironova T. The poetics of the mother archetype in the poem “Immram” by P. Muldoon (mythocritical analysis)

Summary. The article deals with the mythocritical analysis of the mother archetype which forms a structural and conceptual framework for the poem “Immram” by Paul Muldoon. The analysis shows a correlation between the mother archetype and the protagonist’s individuation process on the basis of psychoanalytic conceptions of Sigmund Freud, Carl Jung, Erich Neumann and Erich Fromm.

Key words: P. Muldoon, poem, myth, archetype, individuation process, psychoanalysis, postmodernism, mythocritical analysis.

Присяжнюк А. С.,

аспірант

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

«НЕПРОХАНА ПОВІСТЬ» НІДЖЬО У КОНТЕКСТІ ЛІТЕРАТУРИ ЕПОХИ КАМАКУРА

Анотація. У статті проаналізовано значення твору «Непрохана повість» у контексті епохи, з огляду на характерні риси літератури епохи Хейан та Камакура.

Ключові слова: проза, повість, записки, щоденник, поезія.

Постановка проблеми. З настанням нової епохи у 1185 р. відбулися зміни як у політико-економічному, так і у соціокультурному житті японського суспільства. Разом із завершенням доби Хейан зазнала змін як культура в цілому, так і література зокрема, відбулися значні зміни й у літературному житті країни, оскільки нова атмосфера в політико-економічному та соціально-культурному житті суспільства сприяла формуванню іншої, відмінної від характерної попередній добі та витонченим смакам придворної знаті літератури. До влади прийшли воїни (яп. 武士), кодекс яких (яп. 武士道, «шлях воїна») узгоджувався з буддійською доктриною, але водночас її принципи зазнали деяких змін, наприклад зникли характерні для придворної аристократії естетизація та захоплення зовнішньою обрядовістю.

Значного розвитку набули історико-героїчні повісті гункі (яп. 軍記, 軍記物語, «військові хроніки»), які стали основними зразками розповідного жанру, а саме «Хейке моногатарі» (яп. 平家物語, «Повість про дім Тайра») – пам'ятка класичної японської літератури, епічна повість жанру воєнної моногатарі XIII ст. «Записи про князя Нобунагу» (яп. 信長公記, Шінчō-кōкі) – японський самурайський літопис, присвячений життю національного героя Японії Оди Нобунаги, «Записи великого спокою» (яп. 太平記) – історія шьогунату з часів заснування його Йорітомо у 1181 р. і до кінця царювання Го-Мураками у 1368 р. Але це не означає, що інші жанрові форми припинили своє існування, адже не варто забувати про відомого поета й укладача Фудзівара Садаїе, 1162–1241 рр.) та поетичну антологію «Шін-Кокін-вакашю» (яп. 新古今和歌集), укладену в першій половині XIII ст. З'явився історичний трактат «Гуканшō» («Записки дурня», яп. 愚管抄 1220 р.), упорядкований буддистським ченцем Джіеном. Але були й твори іншого змісту, на позначення яких науковці використовують термін *shominteki bungaki*, тобто література простого люду, який має навіть певну негативну конотацію.

«Непрохана повість» Нідзьо позначена як рисами літератури доби Хейан, так і деякими рисами літератури періоду Камакура. У літературі доби Хейан (794–1185 рр.) своє відображення мав принцип 無常 («непостійність»), що проявлявся навіть у ставленні до смерті, яка була чимось радше позитивним, аніж негативним.

Атмосфера у житті суспільства була напруженою, і саме в той час Нідзьо взялася за написання свого щоденника чи повісті – питання щодо жанрової приналежності цього твору й досі залишається відкритим, оскільки відсутня одностайна думка науковців з цього приводу. Не зайвим було б нагадати про знач-

ну відмінність літературного доробку Нідзьо від творів, характерних цій епосі, оскільки на її твір значно вплинула літературна традиція доби Хейан, як і на деякі інші твори її сучасників. Але варто зазначити, що досить часто ті щоденники є намаганням продовжити традицію «художніх щоденників» («Щоденник Ідзумі Шікібу» (яп. 和泉式部日記, 1004 р.) та «Щоденник ефемерного життя» (яп. 蜻蛉日記, 974 р.). Але переважно це лише формальні зразки імітації творів попередніх часів. Хоча «Непрохана повість» була написана за доби Камакура, у ній помітні традиції, характерні для літератури періоду Хейан, зокрема форми «художнього щоденника», яка бере свій початок ще з X ст. (наприклад, «Щоденники з Тоса», яп. 土左日記).

У перших трьох списках «Непроханої повісті» предметом зображення обрано любовні стосунки в аристократичному суспільстві, а у двох останніх увага зосереджується саме на подорожах та світовідчутті героїні. Протягом усього тексту трапляються поетичні вставки (169 віршів), вказівки на часову хронологію, що є рисами, характерними для літератури періоду Хейан. Нідзьо послуговується переважно поняттям «трансцендентального часу», яке не було притаманним аристократії доби Хейан, але все ж у своєму літературному доробку висловлює думки як щодо часу загалом, так і до часу трансцендентально, який є неминучим атрибутом смерті.

Нідзьо часто звертається до класичних творів, відомих ще з попередніх століть, цитування яких не порушує єдність і зв'язність власного тексту. Запозичення поетичних ситуацій і образів було фактично правилом середньовічного «літературного етикету», а також ефективним прийомом. Вже у XI ст. вельми розповсюдженим явищем серед жінок аристократичного походження було ведення особистих записів, а у так званій середньовічній «літературі жіночого потоку» прийнято було вказувати чин людини, про яку згадувалося. Чоловічі ж щоденники прийнято було писати відповідно до офіційної службової тематики китайською мовою. Нідзьо не оминає і «Записки в узголів'ї» (яп. 枕草子, XI ст.) Сей Шьонагон, які належать до творів щоденникового жанру. Твір складається з більш ніж 300 уривків, серед яких були й уривки щоденникового типу і просто описи різноманітних речей, які оточували людину, певних ритуалів, явищ природи тощо, непов'язаних ані фабульно, ані хронологічно, а самі уривки мають назви на кшталт «те, що викликає захоплення», «те, що приємно». Ці риси викликають деякі проблем із жанровою приналежністю, оскільки дані відрізняються як стилістично, так і структурно, а також наявністю оповідного характеру. Частина данів містить чітку позицію автора-оповідача, що й наближає цей твір за характеристиками до щоденника, а частина данів не має чіткої позиції автора, що надає твору художнього характеру. «Непрохана повість» же, навпаки, має досить чітку організацію за хронологію та структурний поділ.

Сучасникам Нідзьо одразу численні алюзії були зрозумілими, вони розширювали поетичне звучання тексту, посилювали

його емоційне звучання [1, с. 267]. Нідзьо майстерно поєднує зображення подорожей та любовних стосунків з релігійною складовою, а також вміло використовує буддійські алюзії у поезії, що є характерним для поетичного жанру хонкадорі (яп. 本歌取り). Вона також використовує «формульні слова», найхарактернішими з яких є: «фрукави, зрошувані потоками сліз» – для вираження печалі, або «життя, недовговічне, як роса на траві» – для передачі швидкоплинності всього суцього. Використані й епізоди, запозичені з класичної літератури, велика кількість яких заснована на відомих літературних сюжетах із «Генджі моногатарі», наприклад сцени прощання з коханим при світлі злідлиго місяця на світанковому небі чи нарікання з приводу співу птахів, який надто рано сповіщав наступ ранку, тобто розлуку.

Також можна помітити у записах зацікавленість у дзьо-до (яп. 浄土) – одне з відгалужень буддійського махаяністського Вчення Чистої Землі, заснованому наприкінці XII ст. ченцем секти Тендай-шю Хоненом. Чи не головною відмінністю у ставленні Нідзьо до смерті є те, що фінал життя вона сприймає як неминучий кінець буття, а також як поділ між «цим світом» та «іншим світом». Аристократія ж епохи Хейан жила у достатку та процвітанні, в результаті чого й сформувалося ставлення до смерті як до чогось витонченого та естетичного. Смуток у творах часів Хейан переважно відображається у швидкоплинності буття, яке змальовується опалим листям чи пелюстками вишневого цвіту, що розносить вітер. На противагу такому сприйняттю Нідзьо зображала саме важливість та роль смерті у швидкоплинному житті.

Японський професор Ямагіші Токухей знайшов у архівах старовинний рукописний щоденник пані Нідзьо у географічному відділі архіву бібліотеки імператорського палацу у 1938 р. Списки, знайдені професором, не були оригінальним рукописом, а лише копією, яка датується XVII–XVIII ст., періодом правління Імператора Рейген, і це засвідчує, що щоденник не був остаточно забутий, лише переписаний та надійно схований від сторонніх очей. Уперше повість була опублікована відносно пізно, у 1966 р., що пов'язано також з подіями Другої світової війни, а також післявоєнним становищем. Цей твір є відносно новим для того періоду, коли популярними були так звані «псевдо-класичні» оповіді (яп. 擬古物語).

「とはすがたり」 дослівно можна перекласти як «повість, про яку не просили», складається з п'яти списків і охоплює 36 років життя: із 1271 до 1306 р. Інформація про життя Нідзьо міститься у її щоденнику, але ім'я цієї жінки-авторки зустрічається й у кількох хроніках періоду Камакура: «Масукагами» (яп. 増鏡 1185–1333 pp.) та у «Щоденнику Сандзьоші Санетаки» 実隆公記 (яп. 三条西実隆, 1475–1536 pp.). Кубота Джюн, укладач та перекладач однієї з праць, що стосуються повісті, зауважує, що згадки про пані Нідзьо містяться й у щоденнику Санетаки Ко Кі (яп. 三条西実隆, 1475–1536 pp.), де зазначено про завершення переписування «Непроханої повісті» за наказом Імператора Го-цучімікадо (1442–1500 pp.) [5, с. 23]. Оповідь бере свій початок з того, як Нідзьо потрапила до палацу імператора Го-Фукакуси у віці чотирнадцяти років та стала його фрейліною. У четвертому та п'ятому списках ми вже бачимо Нідзьо черницею, яка після прийняття постригу вирушила у подорож святими місцями, наче повторюючи шлях свого улюбленого поета Сайгьо.

Японський науковець Цугіта Касумі висловив думку, що перші три списки та два останні різняться за стилем написання, тобто стверджує, що написані вони були в різні періоди. А Фукуда Хідеічі має протилежну думку й переконує, що всі частини є структурними компонентами цілісного тексту, написаного протягом одного

періоду [2, с. 91]. Фукуда та Карен Брейзел звертають увагу, що Нідзьо використовувала техніку алюзій, як і у «Генджі моногатарі», а також синтаксичні двозначності. Але детального розгляду цього питання не подають. Дехто з науковців розглядав постать Нідзьо лише поверхнево, незважаючи на контекст та психологію особистості, на стиль її написання, індивідуальні особливості. Часто коментарі були дещо емоційними. Накамура вважає записи «записами хтивої жінки», а Енчі Фуміко порівнює «Непрохану повість» Нідзьо з «Генджі моногатарі» Мурасакі Шікібу, також стверджуючи, що життя Нідзьо є своєрідною маніфестацією аристократичної традиції, яка занепадає. Але наголошує, що твір насичений спогадами про дуже інтимні переживання, такими як сексуальна ініціація, народження дітей, досить детальний опис моментів близькості, чого не зустрічалося раніше у творах інших жінок аристократичного походження [4].

Утім існує думка, що насправді фрейліна не подорожувала так багато, як описано у щоденнику. Наприклад, дослідження Хідеічі та Фукуда свідчать, що Нідзьо не була у храмі Дзенкоджі, що й викликає сумніви щодо реальності описаних подій. Фукуда наголошує, що «Щоденник» є винятково художнім твором [2, с. 90].

Проте неможливо заперечувати той факт, що «Непрохану повість» Нідзьо вирізняє інтимна тематика, напрочуд відверті зізнання про душевні порухи фрейліни й черниці, чого фактично немає у щоденниках інших придворних пані, і цей факт підтверджує специфічність «Непроханої повісті».

Суперечливим сьогодні залишається питання про мету написання твору. З цього приводу відомі дві гіпотези: згідно з однією з них, жінка вела щоденник, аби краще розібратися у своєму житті, згідно ж з іншою – є вірогідність, що вона хотіла зафіксувати справжні факти придворного життя.

«Непрохану повість» справді часто вважають щоденниковим жанром (яп. 日記文学), серед прихильників цієї думки й Муцумура Юдзі [3, с. 233–244], але у японській традиції щоденники поділяють на два типи: «природні щоденники» та «художні щоденники». Перші містять щоденні записи більш або менш важливих подій, друга ж група присвячена художній реконструкції факту, який мав місце, а також, на відміну від «природних щоденників», має риси оповіді (яп. 造り物語). «Непрохана повість» належить до «художніх щоденників», що засвідчується продуманою структурою тексту, його сюжетними кульмінаціями у кожному сувої, тобто авторка свідомо відходить від банальної фіксації фактів власного життя. Специфіка тексту виявляється і у його поетичності. Нідзьо ошадливо, але все ж використовує художні засоби. Зокрема вона звертається до численних алюзій, демонструючи естетичні смаки й уподобання. Варто нагадати, що Нідзьо народжена у сім'ї, відомій своїми поетичними талантами, адже відомо, що вірші її батька неодноразово потрапляли до поетичних антологій, але й сама вона вирізнялася неабияким хистом та поетичною майстерністю, в чому можна переконатися й завдяки поезії, яка міститься у її щоденнику.

Нідзьо писала щоденник тому, що не могла тримати у собі всі почуття та емоції, які виникали у зв'язку з подіями, які відбувалися протягом її життя та хвилювали душу. Зрозуміло, що назва твору промовиста, бо авторка не бажала, щоб її щоденник був прочитаний, оскільки це викликало б значний резонанс безпосередньо в аристократичному колі.

Висновки. У контексті середньовічної японської літератури «Непрохана повість» Нідзьо вирізняється і опертям на традиції (художнє осмислення, часу, ставлення до смерті, сповідальність), на «літературний етикет» (певні мовні формули), а також позначена новаторськими рисами.

Література:

1. Львова И. Солнце в зените / И. Львова // Восточный альманах / сост. Т.П. Редько. – Вып. 10. – М.: Худож. лит., 1982. – 488 с.
2. Fujiwara Makiko, 1984. Towazugatari. Los Angeles: UCLA Historical Journal, 5(0), 21 p.
3. Matsumura Yūji. ‘Towazugatari’ no naka no sekai (the inner world of Towazugatari) / Yūji Matsumura. – Kyōto: Rinsen Shoten (松村雄二『問わず語りの中の。世界』臨川書店), 1999. – 248 p.
4. Fumiko Enchi, 1967. Towazugatari ni yosete. Asahi Shinbun. 23 March, evening edition, 9 col. [online] Available at: https://archive.org/stream/uclahistoricaljo05univ/uclahistoricaljo05univ_djvu.txt.
5. Three faces of lady Nijo the authoress of Towazugatari. [online] Available at: http://www.academia.edu/1165239/Three_faces_of_lady_Nijo_the_authoress_of_Towazugatari.

Присяжнюк А. С. «Непрошенная повесть» Нидзё в контексте литературы эпохи Камакура

Аннотация. В статье представлен анализ места произведения «Непрошенная повесть» в контексте эпохи, опираясь на характерные черты литературы эпохи Хэйан и Камакура.

Ключевые слова: проза, повесть, записки, дневник, поэзия.

Prysyazhnyuk A. “The Confessions of Lady Nijo” in the context of the Kamakura period literature

Summary. An overview of “An Unasked-For Tale” in the context of the period is represented in the article, with taking into consideration the characteristics of the Heian and Kamakura period literature.

Key words: prose, story, notes, diary, poetry.

Родный О. В.,
доктор философских наук,
профессор кафедры зарубежной литературы
Днепропетровского национального университета имени Олеся Гончара

КОНЦЕПТЫ СМЕХОВОЙ КУЛЬТУРЫ В ФИЛОСОФСКО-ЛИТЕРАТУРОВЕДЧЕСКОМ ДИСКУРСЕ

Аннотация. В статье рассмотрены основные концепты смеховой культуры и их научная рецепция. Прослежена эволюция европейской смеховой культуры от средневековья до постмодернизма на примере художественной литературы.

Ключевые слова: смеховая культура, смех, концепты, рецепция, дискурс, ирония, пародия, эволюция.

Постановка проблемы. Изучение природы смеховой культуры, проникающей во все сферы человеческой жизни, делает актуальным ее осмысление в качестве междисциплинарного объединяющего феномена, которому присущ универсальный мировоззренческий характер, что делает его одним из ценных свидетельств культуры человечества.

Несмотря на то, что смех представляет собой обширный и чрезвычайно важный пласт жизни человека и общества, он до сих пор остается на периферии культурно-исторических, социокультурных и философских исследований. Лишь в последние десятилетия наблюдается пробуждение и некоторый рост интереса к данной теме, попытки признания смеха равноправной стороной культурного диалога.

Цель статьи – рассмотреть смеховую культуру в научной рефлексии, выявить основные концепты ее художественной составляющей от средневековья до постмодернизма.

Изложение основного материала. В отечественной научной мысли проблему смеха во всей полноте одним из первых поставил М.М. Бахтин. Его труд «Творчество Франсуа Рабле и народная культура Средневековья и Ренессанса» (1946 г.) обозначил принципиально новую веху в панорамном осмыслении категории смеха. Во многом благодаря этой книге, инициировавшей научное внимание к указанной проблеме, в последние десятилетия появился ряд статей и монографий, посвященных этой тематике.

Разные стороны проблемы смеховой культуры нашли отражение в трудах: В.Я. Проппа, Ю.Б. Борева, Д.С. Лихачева, А.М. Панченко, А.И. Лука, Д.П. Николаева, Н.М. Федя, А.В. Дмитриева, Л. Рюминой. Д.С. Лихачев, А.М. Панченко, В.Я. Пропп. Ю.Б. Боров занимались разработкой эстетической категории комического; А.В. Дмитриев определил основные направления и содержание социологии юмора; А.И. Лук изучил смех с точки зрения психологии, Д.П. Николаев – литературоведения. Заслуживает внимания исследование Л. Карасева «Философия смеха», в котором автор рассматривает новую парадигму смеха – стыд.

Огромный материал по проблемам смеха, накопленный за века научной рефлексии, убедительно демонстрирует принадлежность смеха к ряду исторически выработанных и регламентированных форм социального действия, представляющих

свои мировоззренческие ориентиры и культурные ценности. Это положение дает основания для выделения особой смеховой культуры, т.е. части общечеловеческой культуры, рассматривающей социальную действительность сквозь призму смеха и комического. Это понятие прочно утвердилось в гуманитарном знании после появления работ М.М. Бахтина. «Каждая эпоха мировой истории, – пишет он, – имела свое отражение в народной культуре. Всегда, во все эпохи прошлого, существовала площадь со смеющимся на ней народом» [1, с. 525]. Смеховая культура прежде всего коллективное понятие; по своей природе она является ярко выраженным социокультурным явлением, выполняющим коммуникативную функцию. Саму смеховую культуру Бахтин представлял как сплав трех составляющих: обрядово-зрелищных форм, словесных произведений и фамильярной речи, противостоящих официальной идеологии эпохи; все эти составляющие, по сути, представляют собой особые формы хранения и передачи информации о социокультурных ценностях.

М.М. Бахтин принципиально не разделяет области смешного и комического, объединяя их в понятие «смеховой культуры». В настоящее время, как показывает имеющаяся литература, этот термин стал широко употребительным и применяется для обозначения всего спектра проявлений смеха, вне зависимости от критических, эстетических или каких-либо других ограничивающих факторов, хотя чаще всего он используется как определение культуры. Смех, как писал Бахтин, – это «позиция, с которой можно было бы заглянуть по ту сторону господствующих форм мышления и господствующих оценок... осмотреться в мире по-новому» [1, с. 295].

К.М. Хоруженко определяет смеховую культуру как «культурно– психологический феномен (элементы: гротеск, ирония, юмор, пародия, сатира), в котором выражается способность человека к комической оценке действительности» [2, с. 240]. Определение автор сводит к карнавальная культура (точка зрения М.М. Бахтина). Однако оно не в полной мере отражает сущность смеховой культуры и полноту исследуемого явления, так как Бахтин говорил о народной смеховой культуре, а не о смеховой культуре как таковой. Но К.М. Хоруженко прав, вычленив именно смеховую культуру без приставки «народная». Смеховая культура переросла рамки подобного понимания, и термин наполнился новым содержанием.

Интересной представляется интерпретация смехового мира, куда смеховая культура входит составной частью, Ю.Г. Волковым и В.С. Поликарповым [3], как мира антикультуры, противостоящего этой осмеиваемой культуре и подготавливающего основания для новой, более «справедливой» культуры (определение сводится к концепции Д.С. Лихачева, А.И. Панченко). Это мир перевернутой культуры, обрисовывающий нелепость и бессмысленность существующего социокультурного порядка

(древнерусские пародии обесмысливали значение семиозиса культуры, их упорядоченность, придавая неожиданное значение). Но и мир антикультуры имеет определенную структуру: кабаки заменяют церковь, тюремный двор – монастырь, пьянство – аскетический подвиг и так далее. Это своего рода защита от несправедливости существующего миропорядка. Часто таким же образом подходят к пониманию «народной смеховой культуры» и «смеховой культуры» в целом.

Смеховая народная литература отражает мировоззрение и мироощущение низшего слоя общества. Как известно, считается, что безымянные авторы смеховой литературы принадлежат к посадскому слою и низшему духовенству. Их пребывание на низшей ступени иерархической лестницы феодального общества, на его периферии позволяло им критически (иногда даже радикальным образом) относиться к современному им официальному мировоззрению. Безымянные авторы, обличая и высмеивая недостатки феодального общества, иногда вызывая не столько критический, насмешливый смех, сколько игровой, шуточный смех, выступали как носители иного, противоположного официальному мировоззрения, создавали свою собственную картину мира, во многом связанную со стихией смеховой культуры.

С другой стороны, смеховую литературу одобряли, защищали и, более того, читали. Весьма интересная апология смеха содержится в предисловии к древнерусской смеховой повести «Служба кабаку». По мнению автора этого предисловия, если кто видит в этом произведении кощунство, то ему не рекомендуется его читать. Наряду с этим автор сравнивает «Службу кабаку» со злом, но полезным злом. На этом основании утверждается, что это произведение не только «не порочно», но и даже «полезно».

Возьмем за исходную посылку то, что смеховой мир является основой формирования и развития традиционной народной смеховой культуры, а затем смеховой культуры (как профессиональной в отличие от народной, самостоятельной культуры). Его элементами являются синкретичность, природность, импульсивность, архаичность смыслов первобытной культуры. Он содержит в себе зачатки всех форм народной смеховой культуры и смеховой культуры, которые и предстают по отношению друг к другу более структурированными явлениями культуры.

Понятие «народная смеховая культура» не является синонимичным «смеховой культуре». Оно представляет собой переходное звено между смеховым миром и смеховой культурой. По форме выражения народную смеховую культуру можно обозначить как внехудожественное эстетическое в культуре и выделить такие ее особенности: природность, синкретичность, нормативность, мирозерцательность, относительную статичность. Смеховая культура (как культурный феномен), прошедшая путь развития с самых истоков человеческой культуры, всегда помогала удерживать в целостности культурную систему.

Позитивный потенциал смеха с его функциональностью служил основой воспроизводства культуры как таковой. Не случайно М.М. Бахтин рассматривал празднество как важную первичную форму человеческой культуры. Можно полагать, что смеховая обрядность во всех своих видах выступала предпосылкой развития дальнейшей культуры (в том числе и художественной). Современные ученые, развивая учение М.Бахтина о карнавале, считают сегодняшнюю карнавализацию проявлением двойственности, сигналом кризиса и в то же время способом выхода из него, а также неким неструктури-

рованным «карнавальным чувством», предвосхищающим процесс формирования карнавальской культуры (М.А. Загибалова, Н.А. Хренов).

Характерной особенностью средневекового смеха является направленность на самого смеющегося. Смеющийся чаще всего смеется над самим собой, над своими злоключениями и неудачами. Смеясь, он изображает себя неудачником, дураком. Смеющийся валяет дурака, паясничает, играет, переодевается (вывертывая одежду, надевая шапку задом наперед), изображая свои несчастья и бедствия. В скрытой и в открытой форме в этом «валянии дурака» присутствует критика существующего мира, разоблачаются существующие социальные отношения, социальная несправедливость. Поэтому в каком-то отношении дурак умен: он знает о мире больше, чем его современники.

В основе смехового мира лежит гротеск – особый «метод построения образов», в котором «движение перестает быть движением готовых форм – растительных и животных – в готовом же и устойчивом мире, а превращается во внутреннее движение самого бытия, выражающееся в переходе одних форм в другие, в вечной не готовности бытия» [1, с. 204]. Гротескный образ «характеризует явление в состоянии его изменения, в стадии смерти и рождения, роста» [1, с. 205].

По Бахтину, конститутивные (определяющие) черты гротескного образа – это «отношение к времени, к становлению» и «амбивалентность»: «в нем в той или иной форме даны (или намечены) оба полюса изменения – и старое и новое». Сущность гротеска состоит в том, чтобы «выразить противоречивую и двуликую полноту жизни, включающую в себя отрицание и уничтожение (смерть старого) как необходимый момент, неотделимый от утверждения, от рождения нового и лучшего» [1, с. 206].

В Новое время – эпоху становления рационалистической культуры – смех ослабевает свои позиции. Примечательно определение смеха Р. Декартом: «...как легкое, вздуваясь, так и воздух, выходя, толкают все мускулы диафрагмы, груди и горла, посредством чего двигаются лицевые мускулы; выражение лица с таким неясным и громким голосом и называют смехом» [4, с. 114]. Таково сугубо рационалистическое толкование смеха.

Эпоха Просвещения несколько расширила границы вовлечения смехового пространства в контекст культуры. Последнее в первую очередь связано с расширением границ использования рационального знания в действительности. Просвещение стало эпохой, идеология которой ориентировалась на отождествление народа и знания. Это не могло не вовлечь в круговорот официального знания рационалистического порядка знание научное. Смех выступал наиболее действенным и в то же время радикальным средством, позволяющим осваивать истины эпохи. Наиболее ярким примером включения смеха в пространство культуры стали «Философские повести» Вольтера и комедии Мольера.

Дальнейшее развитие сделало смех более гибким орудием человека. В творчестве Т. Гофмана, Л. Тика, Дж. Байрона ирония выступила действенным средством, позволяющим преодолеть разрыв между должным и сущим, идеалом и несовершенным миром. Одним из важных положений эстетики Ф. Шлегеля явилась теория романтической иронии. В противовес односторонней серьезности просветительского мышления ирония должна была вскрыть относительную ценность разных жизненных явлений, показать мир в движении. В иронии «все должно быть шуткой и все должно быть всерьез, все простодушно – откровенным и все глубоко притворным... В ней содержится

и она вызывает в нас чувство неразрешимого противоречия между безусловным и обусловленным, чувство невозможности и необходимости всей полноты высказывания», – писал Ф. Шлегель [5, с. 52].

Ирония была призвана снять противоречия между реальной прозой жизни и идеалом безусловной свободы. Этот идеал художник осуществлял в искусстве, творя по собственному произволу. Вырастая из критического отношения к действительности, ирония на практике часто приводила к господству крайнего субъективизма. Но утверждаемый ею принцип относительности существующих понятий и установлений нес в себе рациональное начало.

Новое пространство для смеховой культуры появляется в связи с усилением тенденций иррационализма. А. Шопенгауэр, А. Бергсон, З. Фрейд, Ф. Ницше – наиболее яркие представители того переворота в понимании смеха, который был обозначен в связи с переосмыслением рационализма. Например, по А. Шопенгауэру [6], смех возникает из распознавания несоответствия между физическим ожиданием и абстрактным представлением некоторых вещей, людей или действий, концепция, восходящая к Аристотелю. Успех в распознавании абсурда, осознание несовпадения между понятием и реальным объектом есть, по Шопенгауэру, причина смеха.

Однако, как отмечает А.М. Зверев, смеховая художественная культура в XX в. претерпевает большие изменения. Прежде всего это видоизменение сатиры: «...по своему художественному качеству это уже во многом новое явление, и подчас ему сложно подобрать аналогии во всей богатой истории сатирической литературы от Аристофана до Марка Твена... Во-первых, произошло расширение границ смехового мира, так что они протянулись и через область трагического, и во-вторых, путь от разящего смеха к морализаторству и поиску рецептов всеобщего оздоровления – обычная эволюция корифеев смеховой культуры» [7, с. 12]. Сатира из грозного оружия переходит в разряд «насмешливого смеха».

Современная философия, отражая тенденции эволюции культуры, современного общества, существенно расширяет социальную функциональность смеха. Новые идеи осмысления феномена смеха связаны с именами Ж. Батая, М. Хайдеггера, Й. Хейзинги, М. Фуко. Для общества постмодерна смех также предстает ресурсом, существенно расширяющим гносеологические, культурные пространства осмысления человеком самого себя и мира.

Индивидуализация и возросшая степень свободы не могли не отразиться на стихии комического. Растущая роль разума в смеховой культуре проявляется в ряде особенностей: смех уже не представляется непознаваемо-божественным, тем, к чему можно быть лишь сопричастным. Теперь он просто инструмент для достижения различных (социальных, философских, этических, политических) целей. В зависимости от этих целей, единая смеховая культура редуцируется и распадается на ряд форм. Для литературы послеклассической эпохи характерно жанровое многообразие («сократический» диалог, мениппея, сатира, памфлеты, эпиграммы и т.д.). Ядро смеховой культуры составляют «рационализированные» жанры, привносящие в область комического серьезный оттенок. «Между тем коллективный смех, – отмечает современный исследователь смеховой культуры А.А. Сычев, – только инструмент совмещения разных пластов миропонимания, «плави́льный котел» экстремумов культуры. Он не вещает истину, а показывает ее принципиальную нелинейность, множественность; путь к ней лежит через

коммуникацию, синтез и медиацию противоположностей – то есть через серьезно-смеховое отношение к миру» [8, с. 96]. Если официальная серьезность отрицает часть истины – ее комическую сторону, то и чистый смех отрицает часть истины – сторону серьезную, привносящую в область комического серьезный оттенок.

Постмодернистский дискурс, пришедший на смену дискурсу модерна и провозгласивший себя разрушителем всех утопий, в том числе классически философских и научных парадигм, нашел в структуре иронии наиболее адекватное выражение своего недоверия к действительности и к возможностям человеческого разума. А теоретические установки постмодерна о бесконечной коммуникации текстов, делающей бессмысленным поиск «тайны», «истины» одного текста, о недоверии метанарративам стали темами литературных произведений. В результате ирония становится не просто художественным приемом, но основополагающим принципом организации постмодернистского текста.

В постмодернистской пародии однозначно присутствует комизм высшего и низшего статуса, а потому остро стоит вопрос об определении функции «низового» комизма, в котором грубость и извращения сосуществуют с телесно-физиологическим. Такие элементы пародийного дискурса приравниваются к искажению и обострению негативного в общественных явлениях, которые являются объектом сатирического смеха писателя. Постмодернистская пародия стирает границы высокого и низкого, и сложность для исследователя заключается в установлении моральной ценности и значимости смеха в таком литературном произведении.

Постмодернистский текст использует разнообразные вспомогательные средства (игра, нелинейный сюжет, фрагментарность, аллюзии, пасты), среди которых интертекстуальность занимает ведущее место и является важным фактором для текстовых экспериментов писателя. Интертекстуальность при таких обстоятельствах нарушает каноны литературы и позволяет писателю освободиться от определенного языкового «тоталитаризма». В результате писатель прибегает к децентрации и моделирует определенную хаотичную структуру текста, в котором обычными языковыми знаками создается новая текстовая реальность или микронаратив. Такое своеобразное использование других текстов или фрагментов письма на самом деле является заимствованием, подражанием и осмеянием, что созвучно явлению пародирования в литературе.

Выводы. Когда современное общество пробивало себе дорогу, смех позиционировали как средство исправления нравов, бичевания пороков и т.д. Смех нацелен на то, чтобы высмеивать негативные явления социальной жизни. Существенно, что не во все периоды смех предстает действенным ресурсом социальных и культурных новаций: в обществе должны созреть условия для проявления смеха. Но в любом случае смех в рамках смеховой культуры выступает важнейшим ресурсом социальных преобразований: он стает тождественным правде, способствует изменениям мертвых догм и норм социальной жизни. В постмодернистском же мире доминирует всеохватывающая ирония, которая представляет собой квинтэссенцию смеха. Пародия и сатира же призваны конструировать иной мир – «карнавалный», «перевернутый», «дурацкий», но в то же время противоречащий одному из основных постулатов постмодернизма – «эпистемологической неуверенности»: бессмысленности какой-либо попытки сконструировать модель мира. Поэтому в современной смеховой культуре эти концепты

находяться на периферії. Однак наметившийся «закат постмодернізму», серйозні соціальні потрясіння в сучасному світі, зміни в світогляді людей дають підстави вважати, що і сміхову культуру в найближчому майбутньому очікують певні зміни, перерозподіл значимості її концептів, що і повинно стати об'єктом подальшого вивчення сміха і його складових як з боку філософії, так і філології.

Література:

1. Бахтин М.М. Творчество Франсуа Рабле и народная культура Средневековья и Ренессанса / М.М. Бахтин // Собр. соч. : в 7 т. / М.М. Бахтин. – М. : Языки славянских культур, 2010. – С. 7–517. – 4 т.
2. Хоруженко К.М. Мировая художественная культура / К.М. Хоруженко. – М. : Владос, 1999. – 334 с.
3. Волков Ю.Г. Человек как космопланетарный феномен / Ю.Г. Волков, В.С. Поликарпов. – Ростов на/Д : Изд-во Ростовского университета, 1993. – 192 с.
4. Декарт Р. Правила для руководства ума / Р. Декарт // Собр. соч. : в 2 т. / Р. Декарт. – М., 1989. – 518 с. – 1 т.
5. Шлегель Ф. Из «Критических (ликейских) фрагментов» / Ф. Шлегель // Литературные манифесты западноевропейских романтиков. – М. : Изд. Московского университета, 1980. – С. 51–54.
6. Шопенгауэр А. Мир как воля и представление / А. Шопенгауэр // Собр. соч. : в 5 т. / А. Шопенгауэр. – М., 1992. – 524 с. – 1 т.
7. Зверев А.М. Смеющийся век / А.М. Зверев // Вопросы литературы. – 2000. – № 4. – С. 5–19.
8. Сычев А.А. Смех как социокультурный феномен : дисс. ... д-ра филос. наук : спец. 24.00.01 / А.А. Сычев. – Саранск, 2004. – 362 с.

Родний О. В. Концепти сміхової культури у філософсько-літературознавчому дискурсі

Анотація. У статті розглянуто основні концепти сміхової культури та їх наукову рецепцію. Простежено еволюцію європейської сміхової культури від середньовіччя до постмодернізму на прикладі художньої літератури.

Ключові слова: сміхова культура, сміх, концепти, рецепція, дискурс, іронія, пародія, еволюція.

Rodniy O. Laugh culture concepts in the literary-philosophical discourse

Summary. The basic concepts of the laugh culture and their scientific reception are discussed. The evolution of European laugh culture from the Middle Ages up to the postmodern is traced on the example of literature.

Key words: laugh humor, laughter, concepts, reception, discourse, irony, parody, evolution.

Шепель Ю. О.,
доктор філологічних наук,
професор кафедри перекладу та лінгвістичної підготовки іноземців
Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара

ОСОБЛИВОСТІ ЕСТЕТИЧНОЇ ТА ФІЛОСОФСЬКОЇ ДУМКИ В ПЕРШІ ДВА ПЕРІОДИ НІМЕЦЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ ДОБИ РОМАНТИЗМУ (ЗІСТАВНИЙ АНАЛІЗ)

Анотація. У статті подано зіставну характеристику творчості письменників Німеччини, виявлено конкретні особливості в їхній творчості, визначено, якому з філософських питань той чи інший письменник надавав перевагу. Встановлено, у чому саме полягають особливості філософської й естетичної думки в німецькій літературі на межі XVIII – XIX століть. Аналізується загалом література того часу, її головний напрям – романтизм, а також явища, які стимулювали його розвиток у цілому. Автор звертається до творчості А. Гофмана, Г. Гейне, Ф. Шлегеля, братів Грім та Г. фон Клейста.

Ключові слова: мислення, світобачення, світосприйняття, романтизм, філософія, естетика, утопія, романтична іронія, соціальне життя.

Постановка проблеми. Майже всім видатним письменникам першої половини XIX століття, які починали свій творчий шлях із позицій прогресивного романтизму, притаманний поступовий перехід до методу критичного аналізу. Така творча еволюція характерна для творчості Г. Гейне, О. Пушкіна, Т. Шевченка, М. Лермонтова, Ш. Петефі.

Те, що романтизм об'єднував найрізноманітніші явища, напрями, ускладнює виділення в ньому сталого інваріантного ядра. Проте спостерігаються фундаментальні фактори цілісності романтизму, що знайшли відображення в сукупності його суттєвих ознак. Це насамперед спільність соціокультурної ситуації, спільність світосприйняття та світосвідомість.

Романтикам вдалося розкрити дивовижну складність і суперечливість людської душі, її одвічну невичерпність. Заглибленість у внутрішній світ особистості, пильна увага до могутніх пристрастей і яскравих почуттів, до всього надзвичайного, тяжіння до інтуїтивного й неусвідомленого – це характерні риси романтичного методу, притаманні всім видам мистецтва. Німецька класична філософія XIX століття не лише підвела підсумки розвитку європейської думки, а й запропонувала свої шляхи та методи вирішення традиційних проблем буття, співвідношення світу й людини, теорії пізнання, моральності. Особливо плідними можна назвати ідеї, що висловлювалися німецькими філософами у сфері розвитку людини та суспільства. Велике значення в аналізованій період надавалося проблемі раціоналізму – тотожності об'єкта та суб'єкта. І. Кант, Й. Фіхте, Ф. Шеллінг, Г. Гегель через діалектику суб'єктно-об'єктних відносин розглядали й вирішували онтологічні, гносеологічні, ціннісно-сміслові та інші питання філософського знання. Вони зробили внесок у розвиток європейської літератури, розвинули думку про моральність, пізнання та ставлення людини до навколишнього світу. Ці питання є актуальними й у наш час, адже вони містять широкий спектр проблем, відбиваючи різноманітні аспекти формування історичного буття літератури.

Мета статті – дати зіставну характеристику творчості письменників Німеччини та виявити конкретні особливості в їхній творчості; визначити, якому з філософських питань той чи інший письменник надавав перевагу; встановити, у чому саме полягають особливості філософської й естетичної думки в німецькій літературі на межі XVIII – XIX століть.

Об'єктом аналізу є загалом література того часу, її головний напрям – романтизм, а також явища, які стимулювали його розвиток у цілому.

Предметом дослідження виступає творчість А. Гофмана, Г. Гейне, Ф. Шлегеля, братів Грім та Г. фон Клейста.

Виклад основного матеріалу дослідження. Романтизм як певний тип культури в країнах Європи мав свої національні особливості. Зокрема, у Німеччині він знайшов відображення у філософсько-естетичних шуканнях, художній літературі, роботі славнозвісної школи Ієнських романтиків.

Покликання до духовності стало основою першого періоду німецького романтизму, який пов'язується з діяльністю Ієнського гуртка та носить назву «універсальний романтизм». Література цього періоду позначена тісним зв'язком із філософією (Й. Фіхте, Ф. Шеллінг). Ієнцям була притаманна утопія естетичного перетворення світу, ідеал нової універсальної культури, у якій зливаються мистецтво, філософія, наука й релігія, ідея загального символізму, романтичної іронії тощо.

Ф. фон Гарденберг, або Новаліс («той, хто обробляє цілину»), став не лише поетом, а й теоретиком романтичного типу творчості. Він стверджував: «Поет осягає природу краще, ніж це робить розум вченого». Характерний для німецьких романтиків принцип двосвіття й романтичної життєтворчості яскраво розкривається на прикладі творчої долі Новаліса. Найвидатніші поетичні збірки «Гімни до ночі» і «Духовні пісні» присвячено Ю. Кюн, нареченій Новаліса. Найзнаменитішим твором Новаліса є роман «Генріх фон Офтердінген» (1802 р.). Після смерті поета Л. Тік знайшов лише дві частини цього твору: «Очікування» і «Звершення». Середньовічний рицар Генріх бачить сон про блакитну троянду та закохується в неї. Сон для романтиків є набагато реальнішим, ніж матеріальний світ. Тому Генріх відправляється на пошуки квітки, якої не існує для звичайних бюргерів. Мандри у власній свідомості є водночас мандрами в середньовіччі. Однак нічого трагічного роман у собі не несе. Це радісний ентузіазм мрійника, який силою власної уяви може долати час і простір. У XX столітті автор феєрії «Синій птах» М. Метерлінк називатиме Новаліса своїм учителем, а блакитна троянда назавжди залишиться емблемою німецького романтизму.

Л. Тік, творець жанру літературної казки («Бідний Екберт» 1797 р.), після смерті багатьох ієнців, які нехтували всім земним настільки, що не потурбувалися про систематизацію й

видання власної спадщини, зібрав і видав твори Новаліса, В. Вакенродера, Ф. Шеллінга, братів Шлегелей, що є серйозним внеском у світову культурну спадщину.

Так, у ранніх творах Л. Тіка (1773–1853 рр.), а саме повісті «Абдалла» (1792 р.), драмі «Карл фон Бернек» (1795 р.), романі «Історія Вільяма Аовеля» (1793–1796 рр.), відверто простежується фактична проблематика суспільного розвитку в умовах переходу від феодалізму до капіталізму. Проте об'єктивні суспільні зв'язки й відносини залишаються для Л. Тіка не зовсім з'ясованими. Тому під час художнього зображення вони неминуче ідеологічно спотворюються й містифікуються. Наприклад, у драмі «Карл фон Бернек» Л. Тік описує загибель одного дворянського роду, над яким тяжіє прокляття. Хоча в драмі відчувається вплив «Іфігенії» Й. Гете, на відміну від нього Л. Тік зображає не спокутування та звільнення від прокляття богів, а підпорядкування людини не зрозумілим і ворожим їй вищим силам. Уже в цій ранній драмі втілюється характерний для романтичного художнього методу символічний образ долі, що став містифікацією реальних суспільно-історичних закономірностей. У казках Л. Тіка, написаних пізніше («Білявий Екберт», «Рунеберг» тощо), також відбилася містифікована проблематика суспільного життя. У них ми знову стикаємося з тим, що у світі діють не зрозумілі для людини, таємничі сили, які втручаються в життя людей, виривають їх зі звичних зв'язків і відносин, прирікаючи тим самим на загибель. Герої казок Л. Тіка є безсилим і безпорадними перед цими ворожими силами. У казках відбувається фетишизація соціальних процесів, яка втілюється у ранній драмі «Карл фон Бернек».

Друга тенденція романтичного світосприйняття була пов'язана з іменами Ф. Шлегеля та Новаліса. Для неї характерне прагнення обґрунтувати активний вплив літератури й мистецтва на суспільні процеси. Ця тенденція, на відміну від першої, яка в ході розвитку ієнського романтизму ставала більш значущою та знайшла продовження в естетиці пізнього романтизму, була короткотривалою. Тісно пов'язуючи ранній романтизм з естетичною позицією веймарського класицизму, вона водночас не стала суттєвою для романтичної естетики. Однак її ігнорування призвело б до історично неадекватного розуміння естетики раннього німецького романтизму.

Романтична іронія як особливе естетичне явище вперше набула визначення саме в творчості Ф. Шлегеля. У світі духовному мешкає свідомість художника, у світі матеріальному проживають більшість людей, яких романтики називали «філістерами». У цьому, безумовно, відчувається певна зарозумілість, адже філістимляни в Біблії виступають запеклими ворогами богообраного народу.

На думку ієнців, художник мав подолати залежність від матеріального світу шляхом іронічного ставлення до нього. Іронія ж народжується від усвідомлення кінцевості й фатальної приреченості на смерть. Лише подолавши страх, художник досягає жаданої свободи, без якої він не може творити.

В активно наступальній естетичній позиції знайшли віддзеркалення надії ранніх романтиків на те, що нова суспільна епоха приведе до реалізації гуманістичного ідеалу всебічного розвитку індивіда. Вони вірили у великі можливості мистецтва, яке розглядалося ними як вирішальний засіб для досягнення етичного прогресу людства. Так, Ф. Шлегель виявляв неабиякий інтерес до пошуку відповіді на питання, яку роль у сучасних йому умовах може відігравати соціально активне мистецтво. У творі «Про вивчення грецької поезії» автор піддав серйозній критиці тогочасну поезію. Основний її недолік поет і

мислитель вбачав у перевазі суб'єктивного, характерного, індивідуального й цікавого. Панування суб'єктивного в мистецтві Ф. Шлегель розглядав лише як «короткоплинну кризу смаку», після якої неодмінно наступить перехід до «вершини естетичного смаку». Зразком переходу від суб'єктивного мистецтва до об'єктивно-прекрасного стала для Ф. Шлегеля поетична творчість Й. Гете, яка характеризувалася як така, що знаходиться «посередині між цікавим і прекрасним, між манірним та об'єктивним».

Отже, концепція поетичної творчості, розроблена в ранньоромантичній естетиці, вирізнялася суворим суб'єктивізмом. Вона повністю ігнорувала реальну дійсність, протиставляла їй світ поетичних марень і фантазій художника.

Важливість поезії, на переконання романтиків, полягала у вираженні внутрішнього світу художника. Істинність внутрішнього світу полягала в тому, що людина виступала в ньому причетною до нескінченного, божественного, тоді як в емпіричній дійсності він був обумовленим, кінцевим, обмеженим. Лише у внутрішньому світі своєї душі людина знаходила притулок від ворожого їй реального світу, лише в ньому вона відчувала себе справді вільною. Зовнішній світ ніби «витіснявся», підмінявся внутрішнім світом поетичного генія. Саме в цьому, на думку романтиків, полягала виняткова роль поезії. Однак у романтичній естетиці перебільшувалася й абсолютизувалася також суспільна функція поета.

Якщо ієнці орієнтувалися на загальнолюдські інтереси, то гейдельбержці – на суто німецькі. Найбільш показовою із цього приводу є збірка народних пісень «Чарівний ріг хлопця» (1805 р.), укладена й видана Й. фон Арнімом і К. Brentano. Романтики гейдельберзької школи вважали, що сучасне мистецтво, яке постало перед лицем соціальних та ідеологічних колізій наполеонівської епохи, отримає нові плідні імпульси від старонімецького мистецтва середньовіччя. Саме в такому сенсі «народні книги», як і взагалі народна поезія, набували для них особливої естетичної цінності, ставали зразком і джерелом нової естетичної культури. Постановка проблеми народності мистецтва гейдельбержцями навіть у її реакційному аспекті означала, що в естетиці пізнього романтизму здійснився різкий перехід від літературного космополітизму ранніх романтиків, їхньої літературної універсальності та «всесвітності» до національних літературних традицій. Цей перехід пов'язувався з істотними змінами в розумінні гейдельбержцями суті художньої творчості порівняно з ранньоромантичною поетичною концепцією. Так, істотно змінився естетичний ідеал гейдельберзьких романтиків порівняно з раннім романтизмом братів Шлегелів, Новаліса, Л. Тіка. Ідеалу «прогресивної універсальної поезії», крайньому суб'єктивізму й універсалізму гейдельбержці протиставили ідеал загальнонародної, історичної та національної культури. З одного боку, вони пов'язували свій естетичний ідеал із певною національно-історичною основою (поезією німецького середньовіччя), а з іншого – істотно обмежували поетичний геній, «прив'язуючи» його до національного цілого.

Піднесення народної поезії, характерне для початку естетичної культури гейдельбержців, знайшло віддзеркалення в концепції «природної поезії», запропонованій братами Я. Грімм і В. Грімм. Поняття «природної поезії» використовували у своїй естетиці як Й. Гердер, так і Й. Гете. Й. Гердер під «природною поезією» розумів народну поезію: епос, оповіді, казки, народні пісні. Й. Гете (зокрема, у Страсбургський період) висловив думку, що й твори сучасних поетів можуть бути названі «природними», а не лише поетична творчість народу

в далекому минулому. Відповідно до цього Й. Гердер переглянув свою позицію. Уже в творі «Про Осіана і пісні стародавніх народів» (1773 р.) він висловив думку, що відмінність між природною (або народною) поезією та штучною поезією може носити лише якісний характер, а не генетично-історичний. Це означає, що природну поезію складають, на його переконання, не лише ті оповіді та пісні, які дійшли з глибини століть, а й сучасна йому поезія, якщо остання відповідає певним вимогам.

Я. Грім у творі «Думки про те, як оповіді відносяться до поезії та історії» розвивав протилежну естетичну концепцію. Для нього відмінність між природною й штучною поезією визначається не якістю, а походженням і часом створення. Народна, або природна, поезія є продуктом не індивідуальної, а «колективної» творчості. Вона виникає на тому ступені розвитку суспільства, коли окремих індивідів ще не виокремився із суспільного цілого, як і останнє – з природи.

Така концепція природної поезії викликала заперечення ранніх романтиків, які підкреслювали саме суб'єктивну сторону будь-якої творчості, у тому числі й народної. Концепція природної та штучної поезії, висунута братами Грім, містила в собі ще один аспект, у якому виявився як її реакційний смисл, так і її ідейна спорідненість із ранньоромантичною естетикою, – обґрунтування несвідомого зародження поетичної творчості, що сполучає ранній і пізній романтизм у єдине естетичне ціле.

Характерне для ранньоромантичної естетики подвійне тлумачення проблеми відношення мистецтва та дійсності, тобто обґрунтування як відриву мистецтва від життя, так і сприйняття ним життєвої проблематики, знайшло подальший розвиток і водночас певну модифікацію в пізньоромантичній естетиці. Саме романтичне несприйняття реальної дійсності багато в чому пояснювало особливе значення, яке ранні й пізні романтики надавали музиці, виділяючи її з усіх видів мистецтва.

Ще один видатний представник другого періоду романтизму – драматург і новеліст Г. фон Клейст. Його творчість найбільш послідовно й повною мірою передає дух романтизму. Важко уявити собі більш протилежних художників, ніж Й. Гете та Г. фон Клейст. Якщо для Й. Гете античність завжди була осередком прекрасного, то Г. фон Клейст у драмі «Пентиселея» руйнує цей ідеал.

Проблема самотності людини, так характерна вже для перших творів німецьких романтиків (наприклад, Л. Тіка), знаходить чітке висвітлення в творчості Г. фон Клейста. Героєм його драм і новел є самотня, замкнена в собі людина, яка штучно ізолюється від суспільства. Внутрішній світ такої людини набуває перебільшено напруженого, ірраціонального, майже патологічного характеру. У центрі творів Г. фон Клейста, як правило, перебувають виключні події: щось дивне, незвичайне для автора є вираженням найбільш суттєвого в людях. І хоча фантастика не відіграє такої важливої ролі в його творах, як, наприклад, у новелах і казках А. Гофмана та Л. Тіка, події, які описує Г. фон Клейст, відбуваються на межі можливого й неможливого, вражають своєю неординарністю. У новелах «Землетрус у Чилі» (1807 р.), «Міхаель Кольхаас» (1810 р.) Г. фон Клейст виходить на загальнолюдський рівень осмислення вічного конфлікту між людиною та несправедливою цивілізацією.

Отже, визначальною рисою другого періоду романтизму є виявлення не загальнолюдських інтересів, а суто німецьких. Також притаманне звернення до загадкових потаємних глибин людської душі, до світу її підсвідомого. В основі періоду лежить діяльність Гейдельберзького гуртка та творчість таких видатних письменників, як Г. фон Клейст, Й. фон Арнім, К. Brentano, брати Я. Грім і В. Грім.

Висновки. У результаті аналізу перших двох періодів становлення й розвитку німецького романтизму можна визнати, що головна соціокультурна передумова появи романтизму як цілісного напрямку в німецькій культурі криється в наслідках Великої французької буржуазної революції. Як революція ознаменувала корінний переворот у соціальному житті, так і романтизм позначив собою революцію в культурі. Заперечуючи класицизм і просвітницький реалізм, їхню регламентацію й світогляд, романтики стали викривати самоцінність окремої людської особистості, її цілковиту внутрішню свободу, розкривати складність і суперечливість людської душі, її одвічну невичерпність. Заглиблення у внутрішній світ особистості, пильна увага до могутніх пристрастей і яскравих почуттів, до всього надзвичайного, тяжіння до інтуїтивного й неусвідомленого стали характерними рисами романтичного методу в усіх видах мистецтва.

Шепель Ю. А. Особенности эстетической и философской мысли в первые два периода немецкой литературы эпохи романтизма (сопоставительный анализ)

Аннотация. В статье приводится сопоставительная характеристика творчества писателей Германии, выявляются конкретные особенности в их творчестве, определяется, к какому из философских вопросов тот или иной писатель тяготел. Устанавливается, в чем именно заключаются особенности философской и эстетической мысли в немецкой литературе на рубеже XVIII – XIX веков. Анализируется в целом литература того времени, ее главное направление – романтизм, а также явления, которые стимулировали его развитие. Автор обращается к творчеству А. Гофмана, Г. Гейне, Ф. Шлегеля, братьев Гримм и Г. фон Клейста.

Ключевые слова: мышление, мировоззрение, мировосприятие, романтизм, философия, эстетика, утопия, романтическая ирония, социальная жизнь.

Shepel Y. Features of aesthetic and philosophical idea in first two periods of German literature of epoch of romanticism (comparable analysis)

Summary. The article expance comparative characterization the Germany's writers and identifies the specific characteristics of their work. It is determined which of the philosophical questions of this or that writer gravitated. We establish what exactly are the characteristics of philosophical and aesthetic thought in German literature at the turn of XVIII – XIX century. Analyzed as a whole literature of the time, its main direction – romanticism, and events that have stimulated the development of its author refers to the creation of A. Hoffmann, H. Heine, F. Schlegel, the brothers Grimm and H. von Kleist.

Key words: thinking, outlook, attitude, romance, philosophy, aesthetics, utopian, romantic irony, social life.

РОМАНСЬКІ, ГЕРМАНСЬКІ
ТА СХІДНІ МОВИ

Бардіна Н. В.,

доктор філологічних наук, професор кафедри іноземних мов професійного спілкування
Міжнародного гуманітарного університетуЛІКВОРОНІМ *MILK* У СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

Анотація. У статті з використанням методу семіотичного аналізу на матеріалі словників і Британського Корпусу текстів проведено дослідження ліквороніма *Milk*, що надало підстави зробити висновок про часткову розбіжність між сучасними лінгвістичними описами та уявленням носіїв мови про значущість означуваного предмету.

Ключові слова: англійська мова, семіотика, лінгвоментальність.

Сучасна лінгвістика розвивається у загальнонауковій парадигмі постмодернізму під гаслом, проголошеним видатним філософом та методологом Полом Фейєрабендом “Anything goes”. Це означає, що будь-який феномен дослідники мають розглядати не в межах окремої науки або конкретного методу, а в межах проблеми, для чого використовують різні методи та підходи.

Проблема, до якої звернулася авторка цієї статті, полягає у тому, що й досі при описі мовних явищ нерідко обмежуються традиційними структурним або новітнім когнітивним аналізами, нехтуючи поєднанням лексикографічного (структурного) методу зі вживанням слова у дискурсі, асоціаціями мовців. Це віддаляє мову як форму існування людини від самої людини, робить неефективним викладання іноземних мов, міжкультурну комунікацію. Вже всім лінгвістам відомо, що неможливо вивчити мову, з одного боку, лише за словниками та граматики, а з іншого, – за допомогою «прямого методу»: спілкування з носіями іноземної мови (перешкоджають соціальний, віковий, територіальний, ситуативний чинники). Лише погляд на мову як мінливу семіосферу (термін Ю.М. Лотмана), що приховує не усвідомлені значення, асоціації, культурні звички пращурів, надає перспективу хоча б наблизитися до сутності тієї чи іншої мови.

Новизна наукового дослідження може бути обумовлена новизною методу та / або новизною предмету.

У статті наявні обидві ознаки: вперше розглянуто онім *Milk* з боку синхронії, діахронії, лексикографічної експлікації та сприйняття цього концепту носіями англійської мови.

Термін «лікворонім» запропоновано авторкою на позначення вербалізації будь-якої рідини. Ця розмита множина семіосфери містить назви рідини природної та штучної, антропої та стихійної, істотної та неістотної тощо. Математичний термін «розмита множина» використовують у сучасній когнітивній лінгвістиці (Е. Рош) для підкреслення того, що у мові немає чіткої вербальної сітки: теорія фамільної схожості пояснює, чому, наприклад, кит у лінгвоментальності це риба, борщ російськомовні «наливають», українці «насіпають», а британці обмежуються недиференційованим «give me». Вбачається, що сучасна мовна «множина» розмита не лише за горизонталлю (у синхронії), але й за вертикаллю (діахронії).

Саме такими припущеннями було обрано **методи та матеріал** даної розвідки. Природно, для збирання та обробки мовних фактів використано операції аналізу, синтезу, умовиводу. Крім того, знаряддям дослідження послуговували методи порівняльно-історичний, структурно-семіотичний, метод психолінгвістичного моделювання. Це, у свою чергу, було зумовлено **метою** дослідження:

з'ясувати відповідність лінгвістичних описів ліквороніма *Milk* вживанню його британцями у мовленні та підсвідомому сприйняттю цього феномену. Для першого етапу були використані матеріали етимологічного, енциклопедичного, тлумачного словників, словника ідіом, для другого – матеріали асоціативного словника та Національного Британського корпусу текстів (див. Література).

Про походження ліквороніма *Milk* досі ведуть дискусії. Справа у тому, що у сучасній англійській мові існують три слова «milk» – субстантив, дієслово та ад'єктив. Тлумачні та енциклопедичні словники завжди на першому місці розташовують саме лікворонім, саме як назву рідини сприймає слово електронний перекладач.

Але ж етимологи доводять, що первинною була назва дії. Праїндоевропейський корінь **melg-* мав значення не тільки ‘доїти’, але й ‘пестити перед смиком’, тобто вербалізував рухи рук доярки.

Вбачається, що на користь саме такого висновку, зробленого за допомогою порівняльно-історичного методу (Old English *melcan, milcian, meolcian* «to milk, give milk, suckle,» from Proto-Germanic **melk-* «to milk» (cognates: Dutch *melken*, Old High German *melchan*, German *melken*), from PIE root **melg-*), свідчать декілька сучасних лінгвістичних гіпотез й експериментальних досліджень. По-перше, це гіпотеза Б. Серебреннікова про те, що онтогенез мовлення дитини відповідає філогенезу розвитку мови людини взагалі. По-друге, це експериментальні дослідження дитячого мовлення видатними вченими ХХ століття О. Лурія та Р. Якобсоном. Відповідно спостереженням О. Лурія дитина сприймає слово не як назву предмету, явища, якості, але як знак цілісної ситуації: коли, наприклад, дорослий каже: «Лялька спить», дитина це розуміє як фрагмент світу «лялькоспання» з усіма відповідними асоціаціями. Згідно із спостереженнями Р. Якобсона, першими приголосними звуками, які вимовляє малюк будь-якої етнічної приналежності, є губні та задньоязикові. Акустико-психологічні дослідження того ж Р. Якобсона, проведені у співавторстві з Г. Фантом і М. Галле, довели, що низькотоноальні звуки, до яких належать [m], [l], викликають у людини асоціації з тишею, зануренням до себе, лагідністю, а переривчастий звук [k] пов'язаний із картиною різкого непередбачуваного руху.

Цікаво, що в англійській мові ці асоціації реалізовано в ідіомах. Негативні конотації пов'язані у перенесеному значенні дієслова: ‘to use (something or someone) in a way that helps you unfairly’. Позитивна сема ‘доброта’ наявна у висловах з ключовим субстантивом «milk of human kindness» (уперше використане Шекспіром у 1605 р.), “land of milk and honey” (переклад з Біблії). Таким чином, можна припустити, що ці асоціації присутні й у системі лінгвоментальності сучасних мовців. А сам лікворонім з'явився в наслідку метонімічного перенесення назви зі ситуації на кінцевий продукт.

Основні складові значення онімів фіксують енциклопедичні та тлумачні словники. В універсальному «New Webster's Dictionary and Thesaurus of the English Language» наведено таку дефініцію ліквороніма:

“**Milk** – a white or yellowish liquid consisting of small fat globules suspended in watery solution, secreted by the mammary glands for the nutrition of the newborn. It contains all the nutrient substances (proteins and enzymes, fats, sugars, minerals and vitamins) necessary for growth, but is deficient in iron || such a secretion drawn from a cow, goat etc. for use as human food || a liquid resembling this secretion, e.g. coconut juice or latex **to cry over spilled** (or **spilt**) **milk** to regret or fuss about something that cannot be remedied” [с. 634].

Як бачимо, словникова стаття містить опис значення, яке О.О. Потебня вважав «далеким», тим, що наближується до поняття як до своєї *межі* та не включено до мовної свідомості під час вживання слова мовцями. Інтегральною семою є ‘liquid’, що й надало нам можливість віднести *Milk* до лікворонімів. Семи, що вказують на колір (‘white or yellowish’), походження (‘secret’ ‘mammary glands’), використання (‘food’), можна вважати основними диференційними.

Саме колір уможливив перенесення назви на інші типи рідини «a liquid resembling milk in appearance: as

a : the latex of a plant

b : the juice of a coconut composed of liquid endosperm

c : the contents of an unripe kernel of grain”

Хоча це питання є проблемним; у структурній парадигмі назва кольору має мати опозицію, чого не має онім *Milk*. Для визначення семантики лексеми достатньо вказати лише на семи, що стосуються секрету, залози, ссавців та призначення до їжі. Може, саме тому словник *Merriam–Webster*, який позиціоновано як лінгвістичний, що, як підкреслюють автори, містить повне значення лексеми *Milk* і саме з якого наведено приклади метафоричних перенесень, не включає до опису колір: “a fluid secreted by the mammary glands of females for the nourishment of their young; especially : cow’s milk used as a food by humans”.

Але тут відзеркалено антропоцентричне мислення авторів: тварини відокремлені від людини. Хоча для носіїв будь-якої мови важливі лише основні компоненти значення і для визначення досліджуваного ліквороніма достатньо згадати, на нашу думку, лише секрет, ссавців, їжу.

Периферійні універсальні семи можуть стати найважливішими у системі лінгосвідомості та комунікації. Так, наприклад, згаданий в універсальному словнику компонент молока жир («fat») надав можливість появи прагматично орієнтованих синтагм «Whole milk» (цільне, натуральне молоко), «Skimmed milk» (молоко, з якого знято жир), «Semi-skimmed» (напівзнежирене молоко).

Деякі композити вказують на усвідомлення виразного смаку молока, наприклад, ад’ектив *Milk-and-water*, який словники визначають як ‘insipid’, ‘такий, що не має смаку’, вірніше було би перекладати ‘ні те, ні се’, підкреслює виразний смак, поживність молока. Крилатий вислів (що, до речі, канадського походження) «*to cry over spilled (or spilt) milk*» свідчить про цінність молока у свідомості носіїв англійської мови.

Для дослідження реального використання ліквороніму *Milk* було використано матеріали Британського Національного корпусу текстів, який містить зразки писемних текстів різних функціональних стилів, а також розмовного мовлення (усього більш ніж 1000 слів).

Лексему *Milk* було зафіксовано 4737 разів. Більшість зі слововживань субстантиви. Аналіз текстів показав, що сучасні британці звертають увагу на кількість молока (*7 pints of milk, a glass of skimmed milk*), його шкідливість у натуральному вигляді для дорослих (*Milk aggravates (<) and causes diarrhea and vomiting; sour vomiting; sour curds in the stool. Your daily half pint of milk must be skimmed milk. Babies have very immature immune systems*

and rely upon breast milk to make up for this deficiency as it contains protective factors.). Вживані фразеологізми мають переважно іронічне, прагматичне значення (*Why buy a cow when you can milk for free. Why buy a cow when milk is so cheap*). У такому ж аспекті перероблено відомі літературні фразеологізми високого стилю (*He was going to feed on honey dew and drink the milk of Paradise*).

Такі результати є дуже цікавими. Здається, що британці дуже обережно ставляться до чистого вживання молока, хоча традиційно додають його до чаю: колись вважали, що чаєм без додавання молока можна отруїтися. Але ж за статистикою 2012 року саме Британія посідає третє місце у світі за виробництвом та споживанням молока

З метою виявлення особливостей зберігання ліквороніму у мовній свідомості сучасних британців було проаналізовано Единбурзький асоціативний словник, побудова якого дозволяє вивити не лише асоціації на лексему як стимул, але й частотність використання лексеми в якості асоціації на інші стимули.

Найчастотнішими асоціаціями на стимул *Milk* були *cow* (14%), *drink* (11%), *shake* (8%) і по 5% *bottle, water, white*.

Асоціація *Milk* була надана респондентами переважно на наступні стимули: *cow (cows)* (разом 10%), *churn* (7%), *dairy* (6%), *carton* (5%).

Така розбіжність між словниковими дефініціями та слововживанням у дискурсі, асоціаціями свідчить про те, що мовна свідомість, лінгвоментальність сучасних британців більш прагматична, утилітарна, ніж це собі уявляють класичні лексикографічні описи.

Безумовно, ця тема потребує подальшої розробки, але, сподіваємось, що наша розвідка буде корисною і з точки зору методології лінгвістики, і у практиці викладання англійської мови та міжкультурній комунікації.

Література

1. New Webster Dictionary and Thesaurus of the English Language: Library Larousse, 1993. – 1248 p.
2. McGraw-Hill Dictionary of American Idioms and Phrasal Verbs. © 2002 by The McGraw-Hill Companies, Inc.
3. Merriam Webster : Dictionary and Thesaurus [Електронний ресурс] – режим доступу: <http://www.merriam-webster.com/dictionary/>
4. British National Corpus. [Електронний ресурс] – режим доступу: <http://www.natcorp.ox.ac.uk/>
5. Edinburgh Associative Thesaurus: [Електронний ресурс] – режим доступу: <http://www.eat.rl.ac.uk/>

Бардина Н. В. Ліквороним Milk в сучасному англійському мові

Анотація. В статті с використанням метода семиотического аналізу на матеріалі словарей і Британського Корпуса текстів проведено дослідження ліквороніма Milk, що дало основание сделать вывод о частичном несовпадении современных лингвистических описаний и представлений носителей языка о значимости называемого предмета.

Ключевые слова: английский язык, семиотика, лингвоментальность.

Bardina N. Liquoronym Milk in modern English language

Summary. This article applies the method of semiotic analysis to the material of various dictionaries and British National Corpus with the purpose to study the liquoronym Milk. The results of the study lead to a conclusion of partial discrepancy between the modern linguistic descriptions and the views of the native speakers regarding the meaning of this liquoronym.

Key words: English language, semiotics, linguo-mentality.

Бистров Я. В.,
кандидат філологічних наук, доцент,
докторант кафедри теорії та практики перекладу з англійської мови
Інституту філології
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ЛІНГВОКОГНІТИВНИЙ РАКУРС СУБ'ЄКТНОГО ДЕЙКСИСУ В АНГЛОМОВНОМУ БІОГРАФІЧНОМУ НАРАТИВІ: АЛГОРИТМ АНАЛІЗУ

Анотація. У статті розкрито особливості суб'єктного дейксису біографічного нарративу у світлі теорії дейктичного переміщення й теорії концептуальної інтеграції. Доведено, що суб'єктний модус дейксису формується дейктичним полем, дейктичним центром і дейктичним переміщенням центру. Організуючі субфрейми двох вхідних просторів у концептуальній фреймовій мережі пов'язані із родовим простором через структурний елемент «суб'єкт». У результаті змішування організуючих субфреймів утворюється дейктичний бленд із дейктиками I, you, we.

Ключові слова: суб'єктний дейксис, дейктичне переміщення, концептуальна фреймова мережа, концептуальна інтеграція, біографічний нарратив.

Постановка проблеми. Посилення інтересу до статусу мемуарно-біографічного дискурсу в межах когнітивно-дискурсивної парадигми сучасного германського мовознавства зумовлюють необхідність і можливість пошуку комплексного, різноаспектного підходу до інтерпретації когнітивної інформації, що вербалізується в біографічному нарративі (далі – БН).

Одним із параметрів категоризації навколишнього світу є його індексальна організація, утілена в літературному нарративі. У сучасних розвідках дейктичні параметри – суб'єкт (суб'єктний дейксис), місце (просторовий дейксис) і час (часовий дейксис) здебільшого розглядаються як структурні фрейми, із яких формується нарратив [1; 2; 3].

Основні поняття теорії дейксису охоплюють дейктичні поля, типологію дейксису (просторовий, часовий, суб'єктний дейксис), дейктичні центри й дейктичні переміщення. Кожна із цих категорій стосується лінгвокогнітивних параметрів дейксису й отримує підтвердження в межах теорії дейктичного переміщення (deictic shift theory) [2; 4; 5]. У процесі прочитання тексту читач (ми) послуговуємося терміном «наратор» буквально «заходить» до дейктичного центру, а дейктичні категорії «повідомляють» про нього, відносно якого й здійснюється початковий етап прочитання та інтерпретації (processing) нарративу.

Дейктичні центри спираються на три основні координати або виміри: суб'єкту WHO, часову WHEN і просторову WHERE, які визначають онтологічну і просторово-часову площину ментального нарративного світу (story world) і маркуються відповідними лінгвістичними засобами, до яких належать граматична категорія часу, особи, дейктичні дієслова, прислівники часу й простору.

Дейктичний центр нарративу не є статичним елементом нарративу, а навпаки, він має здатність переміщуватися у процесі розгортання (decompression) нарративу, особливо, коли наратор опосередковано переживає події із перспективи, яка є від-

мінною від точки зору наратора, так беручи участь у дейктичній проекції нарративного простору.

Процес дейктичного переміщення відбувається із залученням дейктичних полів (deictic fields), у межах яких П. Стоквелл виокремлює «дейктичні висловлення, що співвідносяться із одним і тим самим дейктичним центром» [6, с. 47] персонажа, наратора й наратора, які поміщені в певному фізичному просторі й часі, а також у соціальному контексті. Як зауважує Д. Макінтайр, якщо в реальному житті майже неможливо «заселити» дейктичне поле іншої особи, то у фікціоному нарративі реально зайняти позицію і дейктичне поле іншого суб'єкта [2, с. 107], а сам процес інтерпретації вважається «творчим у тому сенсі, що він конструює потенційно когнітивний світ, динамічний і мінливий» [6, с. 46].

Висловлення із дейктиками безпосередньо пов'язані із перцепцією та когніцією, що визначає актуальність розвідки й підтверджує індексальну функцію особових займенників виступати на змістовому рівні дейктичними маркерами контакту між уявним фікціоном світом автора (наратора) й адресатом реального світу.

Мета статті полягає в установленні специфіки застосування теорії дейктичного переміщення для інтерпретації досвіду біографічного суб'єкта, а також розкритті алгоритму аналізу лінгвокогнітивних параметрів суб'єктного дейксису в англійському біографічному нарративі із залученням теорії концептуальної інтеграції.

Виклад основного матеріалу дослідження. У повсякденному спілкуванні, коли особовим займенником першої особи I, як правило, позначається мовець, у нарративі цим займенником може позначатися не тільки наратор, а й перспектива читача, який має можливість ухвалення до текстового світу. З іншого боку, займенник you позначає уявного читача нарративу, створюючи ілюзію звернення до нього, однак його дейктична функція може поширюватися й на біографічний персонаж нарративу.

Залучення теорії дейктичного переміщення (далі – ТДП) має на меті пояснити когнітивний процес переходу від дійсного до нарративного світу. Д. Макінтайр описує значення ТДП для лінгвостилістичного аналізу нарративу так: «Ця теорія частково намагається пояснити визначальну роль читача в нарративі, якою мірою він інтерпретує події в нарративі, начебто він їх переживає із позиції нарративного світу (story world)» [2, с. 92], а не з позиції дійсного світу. Е. Сегал, один із родоначальників ТДП, зауважує, що наратор «стає на когнітивну позицію (cognitive stance) у межах нарративного світу, інтерпретуючи текст із цієї перспективи» [5, с. 14–15].

З метою ефективного залучення ТДП до аналізу літературного нарративу, зокрема побудови його концептуальної фреймо-

вої мережі (далі – КФМ), звертаємося до теорії концептуальної інтеграції або концептуального блендингу (conceptual blending), згідно з якою на тлі концептуального поля два ментальні вхідні простори можуть змішуватися й утворювати емергентну структуру або змішаний простір. Теорія концептуального блендингу Ж. Фоконьє і М. Тернера сприяє «поясненню не тільки нашого осмислення метафори, а й застосування її до побудови блендів, які не завжди є метафоричними» [4, с. 72]. На цю особливість бленду вказувала Б. Денсиджер [7, с. 102] у зв'язку з контекстними чинниками, які впливають на процеси згортання (compression) і розгортання (decompression) фрейму власного «я» (self): «Значення власної ідентичності кожної особистості, по суті, є результатом різного виду блендів. Прийом концептуальної інтеграції дає змогу пояснити осмислення когерентного значення людської ідентичності (selfhood), не беручи до уваги зовнішнього вигляду чи ролі в суспільстві й сім'ї» [8, с. 76]. Декомпресія, на нашу думку, зумовлює можливість реалізації концептуальної інтеграції та забезпечує зв'язок родового й ухідних ментальних просторів.

Основау дейктичного фрейму (бленду) становлять два фрейми, які відповідають двом ментальним просторам: біографічний фрейм (із біографом, учасником і адресатом біографічної діяльності) і наративний фрейм (із наратором, біографічним персонажем і наратором). Перший із них – статичний за своєю суттю, а інший – динамічний за характером, оскільки його модель безпосередньо побудована на основі наративного дискурсу, де немає статичних ролей і персонажів, а навпаки, спостерігається «перетікання» уваги наратора з одного фрейму в інший. Звідси випливає, що інтерпретація БН не може не враховувати взаємодію наратора, біографічного персонажа і наратора, які є учасниками конструювання дейктичного простору БН.

Загалом фрейм, який є організуючим центром, забезпечує входження структурованого знання у ментальні простори, причому останні є частковими структурами мисленнєвої діяльності. З іншого боку, вербальні прояви дейксису, переконана С. Мармаріду, теж «конструюють ментальний простір, у якому мовець і адресат співіснують у певному проміжку часу [...], й у межах якого спостерігається концептуалізація дейктичного центру» [9, с. 100].

Перейдімо до поетапної побудови КФМ ментальних просторів для дейктичного центру «автосуб'єкт». Розроблений алгоритм аналізу складається із трьох етапів. На першому етапі формується корпус основної вибірки емпіричного матеріалу для ідентифікації текстових фрагментів. На другому етапі встановлюється вплив дейктичних полів на процеси згортання й розгортання дейктичного центру автосуб'єкта. На третьому етапі на основі ТДП і принципу моделювання передбачено побудову КФМ із організуючими субфреймами, а також установлення типу дейктичного фрейму для кожного із текстових фрагментів.

З метою визначення дейктичного фрейму для дейктичного центру «автосуб'єкт» проаналізуємо такі фрагменти.

(1) Why should I tell the story of my life? I do it because my father is dead now, and I always knew I would have to commemorate him. He was a writer and I am a writer; it feels like a duty to describe our case <...> I do it because I feel the same stirrings that everyone else feels. I want to set the record straight, and to speak, for once, without artifice. The method, plus the use of footnotes, should give a clear view of the geography of a writer's mind [10, с. 6–7].

В уривку (1) номінується фрагмент реальної дійсності, де автосуб'єкт розкриває мотиви створення автобіографічних спо-

гадів і проникливих роздумів про найбільш важливі стосунки в житті з батьком, наставниками, письменниками, друзями, дружинами й дітьми. Далі дейктичний центр автосуб'єкта рухається ланцюжком асоціацій (ідей, особистостей, подій, образів), ставлячи перед собою завдання – вивчити географію своїх підсвідомих намірів (*the geography of a writer's mind*).

Отже, дейктичний центр «автосуб'єкт» структурується на перетині організуючих субфреймів (далі – ОСФ) у простій концептуальній мережі. Перший вхідний простір структурується елементами **biographer, participant** як ОСФ біографічного фрейму, а в іншому вхідному просторі ОСФ **self, biographical character** наративного фрейму переміщуються в реальний контекст, де й вони актуалізуються. Два контрастуючі (clashing) вхідні ментальні простори пов'язані структурним елементом родового простору **the subject**. Дейктичний елемент *I* утворює бленд, який передбачає «співіснування» автосуб'єкта й біографічного суб'єкта у визначеній структурі (рис. 1).

Розглянемо інші фрагменти, де простежується дейктична опозиція між займенниками першої особи *we* – *I*.

(2) *I ran away into the bush sobbing. I thought our house would be burnt down and that would be the end of our family, for we had nothing except what was in the old house* [11, с. 120].

At various times in my life I got to know several houses in Marandellas, but only one do I remember well. It was not more than seven or eight miles from the place in the bush where we – the family – camped, near my brother's school, two or three times a year: I wrote about this in African Laughter [11, с. 148].

В автобіографічному уривку (2) з роману "Under My Skin" Доріс Лессінг розглядає себе як частину родини (*the family*), із людьми, які проживали разом із нею. Займенникова форма *we* у функції біографічного суб'єкта й автосуб'єкта використовується біографом-наратором, по-перше, для вказівки на своє покоління, де опозицією *we* – *they* конструюється оповідна перспектива *now* – *then*, у якій *now* – час біографа-наратора, а *then* – біографічного суб'єкта; по-друге, для вказівки на членів родини, утворюючи опозицію *we* – *I*, де займенником *we* позначається колектив, а займенником *I* – біографічний суб'єкт.

ОСФ біографічного фрейму зміщуються в гіпотетичний ментальний простір (input 2), де організуючий фрейм наративного фрейму розгортається за рахунок особового займенника *we*. Разом вони утворюють нову інтеграційну мережу, яка проектується в дейктичний бленд (рис. 2). Займенник першої особи множини *we* змінює своє типове використання: він імпліцитно визначає автосуб'єкт, біографічний персонаж, але насправді стосується групи людей.

Ця модель має дзеркальну структуру концептуальної інтеграції із трьома ментальними просторами, де контрастують два вхідні ментальні простори, результатом чого є третій змішаний ментальний простір – дейктичний бленд, який позначається займенниками першої особи однини та множини *I, we*. This is the first line of *Lunar Park*; and in its brevity and simplicity it was supposed to be a return to form, an echo, of the opening line from my debut novel, *Less Than Zero* [12, с. 3].

It was time to get back to basics, and though *I* hoped that one lean sentence – "*You do an awfully good impression of yourself*" – would start the process <...> [12, с. 5].

"*You do an awfully good impression of yourself*".

Jayne said this after she looked me over with a confused expression and asked pointedly what *I* was going as to the Halloween party we were throwing that night, and *I* told her *I'd* decided to go simply as "*me*" [12, с. 41].

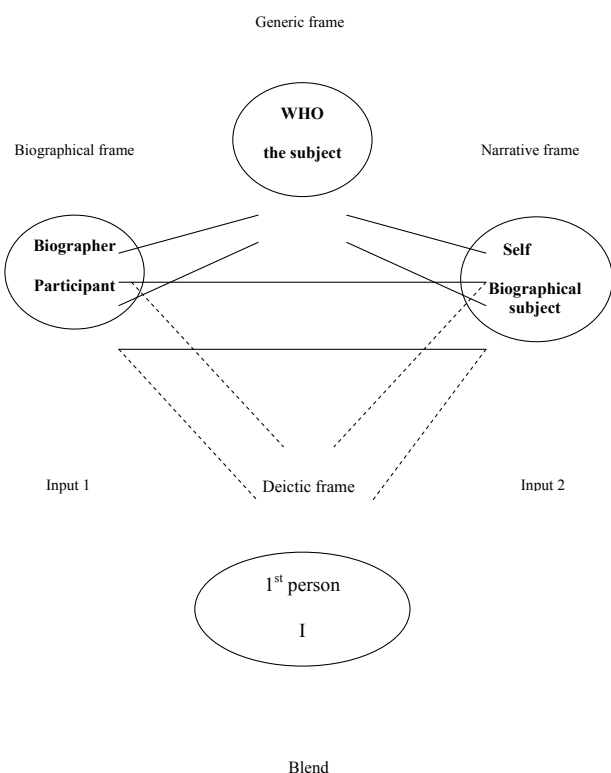

Рис. 1. Схема дейктичного фрейму займенника першої особи I (дейктичний центр «автосуб'єкт»)

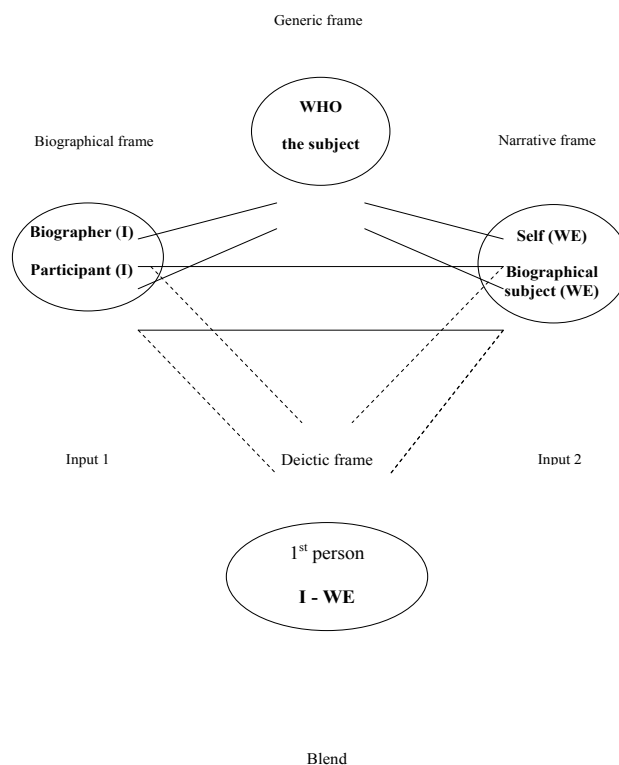

Рис. 2. Схема дейктичного фрейму займенників першої особи I, we (дейктичний центр «автосуб'єкт»)

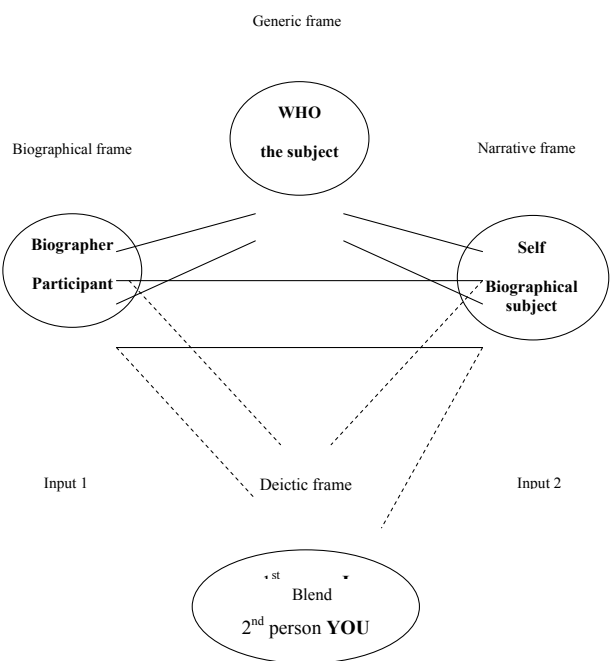

Рис. 3. Схема дейктичного фрейму займенників першої особи I і другої особи you (дейктичний центр «автосуб'єкт»)

Біфуркаційна сутність автонарації реального біографа у фрагменті (3) полягає у використанні прийому подвійної експозиції (*double exposure*), де образ реального біографа накладається на образ суб'єкта (персонажа) в наративному світі. Як наслідок, структура автосуб'єкта відбита у двох метафікціональних образах (один із яких візуальний, а інший – нара-

тивний), які «переслідують» один одного, що створює дзеркальний ефект: реальний біограф є двійником біографічного суб'єкта (рис. 3).

Референтне висловлення (*“You do an awfully good impression of yourself”*), яке повторюється три рази, відіграє важливу роль у появі дейктичного фрейму із займенником першої особи: воно профілює двох суб'єктів – автосуб'єкта й біографічного суб'єкта, які теж проєктуються в дейктичний бленд із займенником другої особи однини *you* (штрихові лінії).

Ця модель має двосторонню асиметричну структуру концептуальної мережі, де перший ментальний простір (*input 1*) з ОСФ *self* проєктується в дейктичний фрейм із особовим займенником *I*. Дейктичний центр біографічного фрейму (*input 2*) зміщується у бік ОСФ *biographical subject*, який проєктується у змішаний дейктичний фрейм із особовим займенником *you* (рис. 3). У результаті структура двох вхідних просторів утворює два контрастуючі фрейми, внесок яких у змішаний простір визначається дейктичним фреймом займенників першої особи *I* і другої особи *you*. **Висновки.** Суб'єктний модус дейксису БН має особливу структуру, яка формується дейктичним полем, дейктичними центрами і дейктичним переміщенням центрів. Дейктичний центр БН є динамічним елементом наративу, який здатен переміщуватися у процесі розгортання наративу. Родовий ментальний простір становить основу для подальшої побудови дейктичного фрейму, де центром дейктичного поля є автосуб'єкт. У структурі КФМ родовий фрейм містить субфрейм *the subject*, а субфрейми вхідних просторів утворюють дейктичний бленд із дейктиками *I, you, we*. Перспектива досліджень визначається подальшим застосуванням лінгвокогнітивних параметрів для аналізу інших типів дейксису на матеріалі текстів інших літературних жанрів.

Література:

1. Herman D. Story Logic : Problems and Possibilities of Narrative / David Herman. – Lincoln and London : University of Nebraska Press, 2002. – 478 p.
2. McIntyre D. Point of View in Plays: A Cognitive Stylistic Approach to Viewpoint in Drama and Other Text-types / David McIntyre. – Amsterdam : John Benjamins, 2006. – 203 p.
3. Werth P. 'World Enough, and Time' : Deictic Space and the Interpretation of Prose // Twentieth-century Fiction. From Text to Context / Paul Werth / [Peter Verdonk and Jean Jacques Weber, eds.]. – London & New York : Routledge, 1995. – P. 181–204.
4. Jeffries L. The Role of Style in Reader-Involvement : Deictic Shifting in Contemporary Poems / L. Jeffries // Journal of Literary Semantics. – Vol. 37. – 2008. – P. 69–85.
5. Segal E. M. Narrative Comprehension and the Role of Deictic Shift Theory / E.M. Segal // Deixis in Narrative : A Cognitive Science Perspective / [J.R. Duchan, G.A. Bruder and L.E. Hewitt, eds.]. – Hillsdale, NJ : Lawrence Erlbaum Associates, 1995. – P. 3–18.
6. Stockwell P. Cognitive Poetics : An Introduction / Peter Stockwell. – London : Routledge, 2002. – 193 p.
7. Dancygier B. Blending and Narrative Viewpoint : Jonathan Raban's Travels through Mental Spaces / Barbara Dancygier // Language and Literature. – 2005. – No. 14(2). – P. 99–127.
8. Fauconnier G. Mental spaces [Text] / Gilles Fauconnier. – Cambridge MA : MIT Press, (1985)1994. – 190 p.
9. Marmaridou S. Pragmatic Meaning and Cognition / Sophia Marmaridou. – Amsterdam / Philadelphia : John Benjamins Publishing Company, 2000. – 334 p.
10. Amis M. Experience : A Memoir / Martin Amis. – New York : Hyperion, 2000. – 403 p.
11. Lessing D. Under My Skin. Volume One of My Autobiography, to 1949 / Doris Lessing. – New York : Harper Perennial, 1995. – 419 p.
12. Ellis B. E. Lunar Park / Bret Easton Ellis. – New York : Vintage Contemporaries, 2006. – 400 p.

Быстров Я. В. Лингвокогнитивный ракурс субъектного дейксиса в англоязычном биографическом нарративе: алгоритм анализа

Аннотация. Статья посвящена раскрытию особенностей субъектного дейксиса англоязычного биографического нарратива в свете теорий дейктического сдвига и концептуальной интеграции. Доказано, что субъектный модус дейксиса формируется дейктическим полем, дейктическим центром и дейктическим сдвигом центра. Организующие субфреймы двух входных пространств в концептуальной фреймной сети связаны структурным элементом «субъект». В результате соприкосновения организующих субфреймов сети образуется дейктический блэнд с дейктическими элементами I, you, we.

Ключевые слова: субъектный дейксис, дейктический сдвиг, концептуальная фреймовая сеть, концептуальная интеграция, биографический нарратив.

Bystrov Ya. Linguocognitive perspective of personal deixis in biographical narrative: algorithm of analysis

Summary. The article reviews the peculiarities of personal deixis in biographical narrative in the light of the theory of deictic shift and the theory of conceptual integration. It is proved that subjectival mode of deixis is organized by deictic field, deictic centre and deictic shift of the centre. Two clashing inputs within the conceptual frame network, which are connected through a structural element the subject from the generic space, result in the blended space, which can be referred to as a deictic frame (or blend) with deictics I, you, we.

Key words: subjectival deixis, deictic shift, conceptual frame network, conceptual integration, biographical narrative.

*Войцішук Ж. В.,
викладач кафедри романо-германської філології
Рівненського державного гуманітарного університету*

КОНЦЕПТ «ДОРОГА» В НІМЕЦЬКІЙ ПОЛІТИЧНІЙ МЕТАФОРИЦІ (НА МАТЕРІАЛІ НІМЕЦЬКОМОВНИХ ПУБЛІЦИСТИЧНИХ ТЕКСТІВ)

Анотація. У статті досліджуються особливості функціонування концепту «дорога» в німецькій політичній метафориці на матеріалі німецькомовних публіцистичних текстів. Метафорам зі сфери концепту «дорога» притаманний високий прагматичний потенціал, вони здатні відображати різні політичні події, маючи при цьому як позитивні, так і негативні конотації. Особливість метафор цієї групи полягає в тому, що вони включають в себе певний розвиток, а розвиток політичних відносин між країнами часто зображується як подорож – рух до віддаленої точки або нової стадії. Особлива увага приділяється ролі метафори як інструменту впливу на реципієнта.

Ключові слова: метафора, концептуальна (когнітивна) метафора, метафорика, метафоричність, концепт, публіцистичний текст, публіцистичний стиль, реципієнт.

Постановка проблеми. Незважаючи на те що вивчення проблеми політичної метафорики відображено в роботах як вітчизняних, так і зарубіжних мовознавців (Н. Арутюнова, В. Гак, С. Мезенін, В. Телія, Ю. Караулов, Дж. Лакофф, М. Джонсон, А. Чудінов), питання про політичну метафору й особливості її функціонування в публіцистичному тексті залишається актуальним у сучасній лінгвістиці. У сучасному українському мовознавстві домінує погляд на метафору як на художній засіб, цей феномен аналізують насамперед на матеріалі художньої літератури, про що свідчить значна кількість новітніх досліджень, зокрема дисертаційних (Н. Варич, Т. Деркач, Т. Єщенко, Н. Чендей, Т. Матвєєва, О. Тищенко). В окремих працях з'ясовано роль метафори в науковому тексті (Г. Дядюра, Н. Непийвода, О. Чучешкова, Н. Зелінська). Метафору розглядають також як спосіб творення мовної картини світу (О. Балабан, Н. Лобур).

Дослідженню метафори в політичному тексті присвячені дисертаційні праці Х. Дацишин («Метафора в українському політичному дискурсі») та О. Чадюк («Метафора у сфері сучасної української політичної комунікації»).

На сучасному етапі метафора розглядається з урахуванням логіко-філософського (Н. Арутюнова), логіко-психологічного (А. Річардс, Х. Делагар, Дж. Сьорль), психологічного (К. Блер, К. Юнг), лінгвістичного (В. Телія, П. Рікер) і когнітивного аспектів (Дж. Віко, М. Блек, М. Тернер, А. Ченкі, С. Глаксберг, К. Рахіліна) [1, с. 326–329].

Об'єкт дослідження – концепт «дорога» в німецькій політичній метафориці на матеріалі німецькомовних публіцистичних текстів.

Предмет дослідження – когнітивна структура та функціональні характеристики метафор зі сфери концепту «дорога» в німецькій політичній метафориці.

Матеріалом для аналізу слугувала вибірка політичних метафор із такого друкованого періодичного видання мови оригіналу, як “Focus”, за період 2013–2015 рр.

Мета статті – визначити місце концепту «дорога» в німецькій політичній метафориці та виявити особливості функціонування метафор зі сфери цього концепту.

Виклад основного матеріалу дослідження. Концептуальна (когнітивна) метафора – це одна з форм концептуалізації, когнітивний процес, який виражає й формує нові поняття. За своїм джерелом когнітивна метафора відповідає здатності людини відтворювати зв'язки між різними індивідами й класами явищ, полегшуючи процес сприймання інформації. На думку американських лінгвістів, «метафора пронизує наше повсякденне життя, причому не тільки мову, а й мислення та діяльність. Наша буденна понятійна система, у межах котрої ми дуємо й діємо, по суті своїй метафорична» [2, с. 27].

Термін «концепт» з'явився в лінгвістичній літературі в кінці ХХ ст., його використовували Д. Ліхачов, Н. Арутюнов, Ю. Степанов та ін. У лінгвістиці концепт розглядається як ідеальна ментальна сутність, як модель свідомості, що узагальнює образ слова, як «багатовимірне ментальне утворення, у складі якого виділяються образно-перцептивна, понятійна й ціннісна сторони», як «фрагмент життєвого досвіду людини», «квант знання, яке ми переживаємо» [3, с. 7, 3, 361].

Концепт розкриває денотативний, конотативний і сигніфікативний зміст слова, відображаючи уяву про певне явище, об'єкт і мовні елементи, які з ним асоціюються. До семантики слова-концепту входить комплекс позамовних екстралінгвальних знань – концептосфера мови безпосередньо залежить від культури нації (А. Вежбицька), її літератури, мистецтва, релігії, фольклору, науки. Концепти кожної мови є неповторними та своєрідними.

Щоб розглянути особливості функціонування метафор зі сфери концепту «дорога» в публіцистичному тексті, коротко зупинимося на його специфіці.

У словнику лінгвістичних термінів Д. Ганича, І. Олійника [4] подаються такі характеристики публіцистичного стилю: він характеризується популярністю, образністю, полемічною загостреністю, яскравістю передавання думки. Публіцистичному стилю властиві дві основні, нерозривно поєднані функції: інформативності та впливу.

Кожному авторові властива власна манера подавання тієї чи іншої інформації, а також власна позиція щодо зображуваних подій, ефективними засобами вираження якої дуже часто слугують метафори. А. Чудінов вважає, що «основна функція політичного мовлення – це зміна уявлень адресата про політичну реальність, свого роду перетворення політичного світу у свідомості читачів і слухачів. Один із найважливіших засобів такого перетворення – метафорична модель, яка дає змогу уявити якусь складну проблему як достатньо просту та добре знайому, зробити її більш значущою або, навпаки, відволікти від неї увагу суспільства, показати один із варіантів розвитку

подій як абсолютно неможливий чи, навпаки, цілком природний» [5, с. 42].

Саме на врахуванні вищезазначених явищ здебільшого й ґрунтується прагнення використовувати в політичному мовленні когнітивну метафору, яку вводять Дж. Лакофф і М. Джонсон у праці «Метафори, якими ми живемо».

У статті ми зробимо спробу проаналізувати особливості функціонування метафор зі сфери концепту «дорога» в німецькій політичній метафориці на матеріалі німецькомовних публіцистичних текстів. Звернімося до розгляду вказаних метафор на матеріалі друкованого періодичного видання мови оригіналу “Focus” за період 2013–2015 рр.

Політична діяльність дуже часто концептуалізується в метафорах руху та знаходження у просторі. Метафорам цієї групи притаманний високий прагматичний потенціал, вони здатні відображати різні політичні події. Саме за допомогою таких метафор можна підкреслити рішучість і цілеспрямованість дій політиків чи певних політичних партій або ж, навпаки, їх бездіяльність і затягування вирішення певної проблеми. Особливість метафор зі сфери концепту «дорога» полягає в тому, що вони включають у себе певний розвиток. Часто розвиток політичних відносин між країнами зображується як подорож. Ідеться про те, що обидві сторони намагаються розвинути й покращити їхні політичні та економічні зв'язки, зробити відносини більш дружніми. Коли ближче розглянути семантику слів *Entwicklung* і *Reise*, то можна переконатися, що вони мають спільні компоненти – це рух до віддаленої точки або нової стадії.

Загалом метафори можна поділити на кілька підгруп залежно від того, які фази дороги вони відображають. Метафори, що відображають початок дороги (*Wegangfang-Metaphern*): *sich an den Weg der Versöhnung machen*, метафори, які відображають проміжок дороги (*Streckenverlauf-Metaphern*): *auf einem guten Pfad sein*, і метафори, що сигналізують про кінець дороги (*Metaphern, die das Ende des Weges signalisieren*): *mit Verhandlungen zu Ende kommen*. Серед вищенаведених підгруп метафор переважають насамперед такі, які відображають певний проміжок дороги, тобто належать до другої групи метафор. Наведемо такі їх приклади: Frankreichs Präsident François Hollande, der ebenso wie Merkel in Minsk vermittelt hatte, zeigte sich vorsichtig optimistisch mit Blick auf die weitere Entwicklung: “Ich glaube, wir sind auf einem guten Weg”, sagte er. Griechenlands Premier Alexis Tsipras zeigte sich vor seinem ersten Gipfel wohlgenut: “Ich bin sehr zuversichtlich, dass wir eine beidseitig tragbare Lösung finden, um die Wunden der Sparpolitik zu heilen, die humanitäre Krise überall in der Europäischen Union anzugehen und Europa anzugehen und Europa zurück auf den Pfad von Wachstum und sozialem Zusammenhalt zu bringen” [6]. Ex-Metro-Chef Cordes betonte, die Aufnahme direkter Gespräche zwischen Brüssel und der Eurasischen Wirtschaftskommission wäre ein wichtiger Schritt auf dem Weg zu einer Lösung im Ukraine-Konflikt [7]. Der Kampf gegen Steuerhinterziehung habe nie ein Ende. “Aber innerhalb einer Woche ist mehr Wegstrecke zurückgelegt worden als in 20 Jahren”... [8].

Метафори *wir sind auf einem guten Weg; ein wichtiger Schritt auf dem Weg zu einer Lösung im Ukraine-Konflikt; innerhalb einer Woche ist mehr Wegstrecke zurückgelegt worden als in 20 Jahren* указують на позитивний розвиток політичних та економічних подій. Автори досить часто використовують ці метафори в заголовках, щоб привернути й утримати увагу читача.

З погляду створення стратегії, метафора *Europa zurück auf den Pfad von Wachstum und sozialem Zusammenhalt zu bringen*

сигналізує про спроби консенсусу та співпраці. Дуже часто автори використовують поряд із метафорами такі оцінні прикметники, як *wichtiger, guter* тощо. Їхня функція полягає в тому, щоб подати різні ступені й відтінки метафори. А тому їх необхідно брати до уваги під час аналізу останніх.

Рух дорогою передбачає також подолання проміжних етапів дистанції, що відповідають чітко спланованій послідовності кроків, а тому графік руху – важливий показник подорожі. Він так само необхідний для подорожі, як хороша програма для розвитку країни чи її певних регіонів. Слово *Fahrplan* використовується, щоб позначити кількість заходів, які прагнуть ужити обидві політичні сторони.

Метафоричним фрагментом у реченнях *Dazu gehören auch die Freilassung aller Gefangenen und der Abzug aller schweren Waffen aus der Region. Darüber hinaus hatten sich alle Seiten auf einen Fahrplan zur politischen Stabilisierung verständigt* [9] автор має на меті підкреслити готовність сторін консолідуватися й ужити всі відповідні заходи, необхідні для політичної стабілізації.

У наступних реченнях канцлер Німеччини Ангела Меркель схвалює реформи, проведені в Україні, а прикметник *einzig*, що супроводжує метафору *Fahrplan*, підсилює її. Так А. Меркель наголошує на тому, що дотримання Мінської угоди – це єдина умова деескалації. *Für Kiew seien die Wahlen aber wichtig, “denn Gesprächspartner für uns wird eine gewählte Autorität vor Ort sein”.* Damit dies erreicht werde, sei die Durchsetzung einer “realen Waffenruhe” wichtig. Die im Februar geschlossene Vereinbarung von Minsk sei derzeit der einzige Fahrplan für eine Deeskalation [10].

Метафоричним фрагментом у реченнях *Die Ukraine hat hohe Schulden bei Russland wegen unbezahlter Gasrechnungen. Ziel des Treffens am Freitag in Brüssel war es, einen Fahrplan für weitere Gespräche auszuloten* [11] автор намагається донести читачеві інформацію про те, що політичні сили готові зробити відповідні кроки, щоб домовитися про наступні поставки російського газу до України.

Будь-яка дорога рано чи пізно закінчується, і бувають глухі кути, так і в політиці бувають ситуації, вирішення котрих на цей момент немає. Хорошим прикладом цього є наступні метафоричні речення. *“Wir haben uns außenpolitisch in eine Sackgasse hineinmanövriert”,* sagte der Präsident des Verbandes Deutscher Maschinen- und Anlagenbau ...” [12]. Nach Einschätzung des Auswärtigen Amtes sind alle bisherigen Anstrengungen in eine Sackgasse geraten; deshalb sei die Unterstützung für die Mistura ein Versuch, angesichts des unerträglichen Leids auch Denk-Blockaden aufzubrechen ... [13].

Рухаючись дорогою, неминуче можна опинитися на роздоріжжі або перед вибором у політиці. Саме в такій ситуації до речним і сприятливим для реалізації політичних планів є зелене світло світлофора: *Athen muss bis Ende April eine Reform- und Sparliste vorlegen, um grünes Licht für ausstehende Kredithilfen zu bekommen* [14].

Досить часто трапляються метафори, пов'язані зі зменшенням чи збільшенням швидкості руху. Тим самим автор, уживаючи їх, намагається влучно описати ситуацію та звернути увагу читача на недоліки в роботі політиків чи всієї політичної системи. Гальмувати в політиці – означає перешкоджати реалізації певних політичних та економічних програм. Die Schweizerische Nationalbank (SNB) hatte den Euro-Mindestkurs von 1,20 Franken Mitte Januar aufgegeben. Die darauf folgende Aufwertung des Frankens dürfte die Schweizer Wirtschaft bremsen und zu Arbeitsplatzverlusten

führen [15]. *Schärfere Wirtschaftssanktionen gegen Russland in der Krim-Krise würden den Aufschwung in Deutschland aus Sicht des Außenhandels-Verbands nur kurzfristig bremsen* [16].

Висновки. Отже, проаналізувавши особливості функціонування метафор зі сфери концепту «дорога» в німецькій політичній метафориці, ми доходимо висновку, що вони є важливим способом інтерпретації дійсності в публіцистичних текстах. Ці метафори влучно описують політичну й економічну ситуацію, маючи при цьому як позитивні, так і негативні конотації. Характерним для метафор цієї групи є те, що вони включають у себе певний розвиток. Саме розвиток політичних відносин між країнами досить часто зображується як подорож із певним графіком руху, яка може бути більше чи менше успішною. Політичні метафори такого роду є не лише одним із інструментів впливу, маніпуляції нашої свідомості, а й водночас інструментом, який притягує й утримує нашу увагу, насичує текст яскравими образами.

Література:

1. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / О. Селіванова. – Полтава, 2006. – С. 326–329.
2. Лакофф Д. Метафори, котóryми ми живем / Дж. Лакофф. – М., 2004. – С. 27.
3. Карасик В. Введение в когнитивную лингвистику / В. Карасик. – Кемерово, 2004. – С. 7, 3, 361.
4. Ганич Д. Словник лінгвістичних термінів / Д. Ганич, І. Олійник. – К., 1985.
5. Чудинов А. Россия в метафорическом зеркале / А. Чудинов // Русская речь. – 2002. – № 1. – С. 42.
6. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.focus.de/...und-finanzen-die-themen-des-eu-gipfels_id_4472635.htm.
7. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.focus.de/...el-stellt-putin-handelszone-in-aussicht_id_4425492.htm.
8. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.focus.de/...ter-legen-vermoegensverhaeltnisse-offen_aid_961404.htm.
9. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.focus.de/...berlin-gespraech-mit-gauck-und-merkel_id_4546614.htm.
10. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.focus.de/...dert-unterstuetzung-im-ukraine-konflikt_id_4586247.htm.
11. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.focus.de/...eche-mit-russland-und-ukraine-in-berlin_id_4560347.htm.
12. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.focus.de/...sanktionen-schaden-deutscher-wirtschaft_id_4145889.htm.
13. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.focus.de/...ringt-verhandlungen-mit-assad-ins-spiel_id_4551982.htm.
14. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.focus.de/...es-gibt-absolut-kein-liquidaetsproblem_id_4546407.htm.
15. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.focus.de/...ssiert-die-schweiz-die-franken-freigabe_id_4520947.htm.
16. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.focus.de/...onen-bremsen-aufschwung-nur-kurzfristig_id_3682381.htm.

Войцишук Ж. В. Концепт «ДОРОГА» в немецкой политической метафорице (на материале немецкоязычных публицистических текстов)

Аннотация. В статье исследуются особенности функционирования концепта «дорога» в немецкой политической метафорице на материале немецкоязычных публицистических текстов. Метафорам из сферы концепта «дорога» свойственный высокий прагматический потенциал, они способны отображать различные политические события, имея при этом как положительные, так и отрицательные коннотации. Особенность метафор данной группы заключается в том, что они включают в себя определенное развитие, а развитие политических отношений между странами часто изображается как путешествие – движение к удаленной точке или новой стадии. Особое внимание уделяется роли метафоры как инструмента воздействия на реципиента.

Ключевые слова: метафора, концептуальная (когнитивная) метафора, метафорица, метафоричность, концепт, публицистический текст, публицистический стиль, реципиент.

Voitsishuk Zh. The concept of “ROAD” in German political metaphors (on the basis of German journalistic texts)

Summary. In our work analyzed the peculiarities of the concept of «road» in German political metaphors on the basis of German journalistic texts. Metaphors from the scope of the concept of “road” have a pragmatic potential, they are able to reflect the different political events, while having both positive and negative connotations. Feature metaphors of this group is, that they include a certain development. And the development of political relations between countries is often depicted as a journey – the movement to a remote point or to a new stage. Particular attention is paid to the role of metaphor as a tool to influence the recipient.

Key words: metaphor, conceptual (cognitive) metaphor, metaphor, metaphorical, concept, journalistic text, journalistic style, recipient.

Mag. Daniil Danilets,
*Lektor des Lehrstuhls für Germanistik und Orientalistik
 Fakultät für Linguistik und Translationswissenschaft
 Internationale Universität für Geisteswissenschaften*

ZUR SITUATION DER TERMINOLOGIE DES DEUTSCHEN IM BEREICH DER ÄSTHETISCH-PLASTISCHEN CHIRURGIE

Summary. In this article, the characteristics of the problems of terminology in the field of aesthetic plastic surgery are discussed. Contemporary attitudes have shifted away from the adopted classical methods of the past to newer forms. This has the effect of reshaping the terminology and affects the relevance of the chosen topic.

Key words: terminology, language of professional communication, word formation, etymology of medical terminology, aesthetic plastic surgery.

1. Einführung in die Problematik der medizinischen Terminologie

In den letzten Jahren ist eine kaum überschaubare Anzahl von wissenschaftlichen Arbeiten zum Thema Körpermodifikationen erschienen, was aber bisher fehlt, ist ein klares Verständnis und eine kurze überblicksartige Darstellung der gängigen Formen der Fachausdrücke im Bereich der ästhetischen Chirurgie, die dem linguistisch-medizinisch Interessierten einen prägnanten Einblick in die Herkunft, die Wortbildung und die Häufigkeit und vergleichende Analyse der medizinischen Termini liefert. Deshalb soll in diesem Artikel versucht werden, einen kleinen Beitrag zur Bildung und Entwicklung ästhetisch-medizinischer Terminologie zu leisten. Bei dem vorliegenden Artikel handelt es sich um eine deskriptive Terminologearbeit, deren Ziel es ist, die zu verwendete Terminologie eines Fachgebietes zu beschreiben und aufzuzeichnen.

Medizinische Fachausdrücke bestehen aus Termini und Bezeichnungen, die keine Termini darstellen, z. B.: *Adipositas* – *Übergewicht* / *Fettleibigkeit*, *Brustaugmentation* – *Brustvergrößerung* usw.

Termini sind genormte Fachbegriffe, bei denen verbindlich festgelegt ist, wie sie lauten und was sie bezeichnen und bedeuten. Die Gesamtheit der Termini einer Wissenschaft oder eines Teilgebietes einer Wissenschaft bildet deren Terminologie [1, 1].

Unter medizinischer Terminologie (lat. *terminus*, -i m. „Ausdruck“ + gr. *Logos* „Lehre“) versteht man Fachausdrücke, die aus der lateinischen, griechischen, aber auch lebenden Fremdsprachen kommen und in allen Wissensgebieten der Medizin verwendet werden, wie z.B. Anatomie, Pathologie, Hygiene, Diagnostik, Therapie etc [6, 1].

Bezeichnen die Termini eine große Zahl konkreter Erscheinungen und liegen die Termini in geordneter Aufstellungen vor, so spricht man von einer Nomenklatur.

In der fachlichen Kommunikation sollten nur genormte Termini und Nomenklaturen verwendet werden. In der Medizin ist es aber oft sprachlich bequemer, auch Trivialbezeichnungen zu gebrauchen, d. h. nicht genormte, vereinfachte hybride (gemischte) lateinisch-griechisch-deutsche Bezeichnungen, ferner sind im Kontakt mit den Patienten deutsche Bezeichnungen unverzichtbar. Trivialbezeichnungen und deutsche Bezeichnungen bilden synonyme

(gleichbedeutende) Bezeichnungen neben den rein lateinisch-griechischen Termini [1, 1], z. B.: *Rhytidectomy* – *Gesichtsstraffung* (*Facelifting*), *Dermabrasion* – *Hautabschleifung* usw. Ähnliche Klassifizierung befolgen auch andere Sprachwissenschaftler, die auch Eponyma, Synonyma und Hybrida unterscheiden [6, 1].

Da in der Vergangenheit Latein als lingua franca in den Köpfen der Mediziner noch allgegenwärtig war, flossen lateinische Worte leicht in neu zu bildende Begriffe. Doch erst die Kombination von griechischen mit lateinischen Wörtern bereitete den Boden für die sprunghafte Zunahme des klinischen Vokabulars. Die Kürze und Präzision des Lateinischen und die Möglichkeit im Griechischen, beliebig viele Worte zu verständlichen Composita zusammenzufügen, ergänzten sich auf diese Weise. Häufig wurde ein griechisches Substantiv mit einem lateinischen Adjektiv kombiniert, z. B. *juvenile micromastia* bzw. *juvenile Mikromastie* (lat. *iuvenis* + gr. *mikrós* + *mastós*). Für viele Mediziner trug die medizinische Fachsprache in dieser produktiven Phase die Merkmale völliger Willkür und Prinzipienlosigkeit. Die Forderung, Latein für anatomische Strukturen und Griechisch für pathologische Zustände zu verwenden, diente als eine weitgesteckte Orientierungshilfe inmitten des terminologischen Dschungels [5, 47].

Doch sehen einige Wissenschaftler sehr ähnliche Schreibweise medizinischer Termini in anderen Sprachen als ihr Vorteil, weil sie die Verständigung auf internationaler Ebene ermöglichen. Vor allem beruhen auch in der derzeit weltweit verwendeten englischen Sprache die meisten medizinischen Fachwörter auf den griechisch-lateinischen Wurzeln, z. B. *Liposuktion* (engl. *liposuction*) (gr. *lipos* + lat. *suctio* / *sugère*) [6, 2].

Andererseits hat die uneingeschränkte Verwendung der Anglizismen, nach Holubar Meinung, auch negative Seiten, etwa eine Stillosigkeit des wissenschaftlichen Englisch und die Verkümmern der originalen griechisch/lateinischen Termini [5, 50]. Die Verlagerung des Schwerpunktes der medizinischen Forschung in die USA ging mit einer Zunahme der Bedeutung der englischen Sprache als Lingua franca der medizinischen Wissenschaftskommunikation einher [4, 234]. Dies hatte eine zunehmende Anglisierung des medizinischen Verlagswesens im deutschsprachigen Raum zur Folge [9, 275]. Lippert hat 1978 unter dem Titel „Rückzug der deutschen Sprache aus Medizin?“ eine vielbeachtete Studie zur Anglisierung der medizinischen Fachzeitschriften im deutschen Sprachraum vorgelegt. Lippert verwies darauf, dass immer mehr Fachzeitschriften ihre Autoren auffordern, ihre Manuskripte in englischer Sprache einzureichen, und dazu übergegangen sind, ihre ursprünglich deutschen bzw. lateinischen Zeitschriftentitel zu anglisieren [7, 487-496]. Ähnliche später ausgeführte Untersuchungen von Navarro haben dieselbe Ergebnisse [8, 1562–1566].

Es wäre doch auch kein Problem, wenn nicht ständige Veränderung und Modernisierung des medizinischen Fachwissens. Dennoch wird es ein Basisvokabular immer geben, weil anatomische

Strukturen, Symptome und Befindlichkeiten der Patienten immer wiederkehren [5, 51].

2. Einführung in die Ästhetisch-Plastische Chirurgie

Nach Munker/Nitsch Meinung übt die ästhetisch-plastische Chirurgie eine zunehmende Anziehungskraft auf Menschen aller sozialen Schichten aus und wird heute nicht mehr als Chirurgie für privilegierte Reiche verstanden [3, 414].

Das Interesse von Laien und Medien ist gerade in den letzten Jahren sprunghaft gestiegen. Aus dem früheren Dasein eines exotischen Randgebietes der Medizin hat sich die ästhetisch-plastische Chirurgie zu einer jungen, aber leistungsfähigen Disziplin gemauert. Neue Behandlungsmethoden, ein reges Interesse der Öffentlichkeit und die sich veränderte soziologische Struktur unserer Gesellschaft erklären diese Entwicklung.

Das neue Bewusstsein für die Möglichkeiten der sogenannten Schönheitschirurgie schafft auch eine Reihe neuer Fragen. Eine der wichtigsten Fragen, die unser Untersuchungsobjekt bestimmt, ist: Was bedeutet der Begriff „ästhetisch-plastische“ Chirurgie?

Das Wort „Schönheitschirurgie“ ist jedem Laien geläufig. Dagegen besteht weitgehende Unkenntnis über die Begriffe:

- ästhetische Chirurgie;
- plastische Chirurgie;
- ästhetisch-plastische Chirurgie;
- kosmetische Chirurgie.

Verständlich werden diese Bezeichnungen beim Vergleich ihres griechischen Ursprungs mit den heutigen Inhalten.

Ästhetisch: (griechisch = aisthētikos): „Wahrnehmbar“. Bereits im Altertum gleichbedeutend mit „sinnfällig schön“. Heute: die Ästhetik betreffend, schön, ausgewogen, geschmackvoll, ansprechend [3, 414].

Der neuzeitliche Begriff „Ästhetik“ wurde 1773 von Baumgarten begründet, der die Ästhetik als die „Lehre von den Gesetzen des guten Geschmacks, der Kunst und des Schönen“ definierte.

Plastisch: (griechisch = plastikos): „zum Bilden, Formen, Gestalten gehörig“. Heute: bildend, formend, gestaltend [3, 414].

Die Bedeutung der Worte „Plastik“ bzw. „plastisch“ wird häufig missverstanden. Im medizinischen Sprachgebrauch beinhalten beide Begriffe den Vorgang des Bildens und Formens, d. h. man will damit Operationsverfahren zum Ausdruck bringen, die bestimmten Gesetzmäßigkeiten unterliegen. Auf keinen Fall meinen wir damit die Anwendung von „Plastik“ im Sinne von „Kunststoff“. Wir setzen keine Plastik ein, sondern wir führen eine Plastik durch.

Kosmetisch: (griechisch = kosmetikos): „Zum Schmücken, zum Putzen gehörig, die Putzkunst betreffend“. Heute: die Körper- und Schönheitspflege betreffend [3, 414].

Bisher hat man den Begriff „kosmetische Chirurgie“ bewusst nicht in gleicher Weise benutzt wie die Formulierung „ästhetisch-plastische Chirurgie“. Kosmetisch ist die Kunst des Schmückens, der Körper- und Schönheitspflege. Dieser Begriff ist auch definitionsgemäß von einer Berufsgruppe belegt, die nicht der Heilkunde angehört. Obwohl die Aufgaben der Kosmetik wie der ästhetisch-plastischen Chirurgie der Herstellung von Schönheit dienen, sind doch die Methoden der plakativen äußeren Kosmetik ungleich einfacher als die der Chirurgie. Diese inhaltliche Differenzierung sollte auch im richtigen Sprachgebrauch zum Ausdruck kommen.

Die Plastische Chirurgie wird von vier Säulen getragen: der Ästhetischen Chirurgie, der Rekonstruktiven Chirurgie, der Verbrennungschirurgie und der Handchirurgie.

Unter Ästhetischer Chirurgie versteht man Eingriffe zur Verbesserung des äußeren Erscheinungsbildes, ohne dabei eine Erkrankung zu beseitigen. Der ästhetische Aspekt findet natürlich bei allen

plastisch-chirurgischen Operationen Berücksichtigung. Jede auch medizinisch notwendige Operation sollte auch zu einer formal befriedigenden ästhetischen Resultat führen.

Die Rekonstruktive Chirurgie als zweite Säule der Plastischen Chirurgie befasst sich mit der Wiederherstellung der Körperoberfläche nach Tumoroperationen oder Unfällen, aber auch mit der Schaffung normaler Form und Funktion bei angeborenen Fehlbildungen [3, 429].

Unmittelbar nach einer Verbrennung geht es primär um die Erhaltung des Lebens. Auch dies vollzieht sich vor dem Hintergrund der umgehenden Rekonstruktion mit den Techniken der Plastischen Chirurgie. In dieser kritischen frühen Phase ist es Aufgabe der Plastischen Chirurgie, Flüssigkeitsverlust und potentielle Infektionen zu minimieren.

Eine bedeutende Aufgabe in der Plastischen Chirurgie ist die Handchirurgie. Die Replantation abgetrennter Finger oder Gliedmaßen sind bekannte Beispiele. Weitere Fortschritte wurden durch Muskelverpflanzung zur Wiederherstellung der Bewegung gelähmter Extremitäten erzielt. Dies ist nur durch eine besondere Ausbildung und große Berufserfahrung des Plastischen Chirurgen zu erreichen [3, 430].

3. Von Verallgemeinerung zur Spezifikation der Terminologieebene der ästhetisch-plastischen Chirurgie

Wenn Sie schon bemerkt haben, bezieht sich die zu untersuchende Nomenklatur auch ästhetisch-plastische Chirurgie. Als Beispiele einiger Teilgebiete des Untersuchungsobjektes könnte man folgende Branchen anführen, die schon linguistisch gesehen Interesse, Unklarheiten und Aufmerksamkeit wie beim Laien als auch bei Fachleuten erregen. Das sind z. B.: *Dento-orales Tuning*, *Liposuktion* (oder = *Fettabsaugung*), *Facelifting*, *Peeling*, *Otoplastik* usw. Ob es die deutsche Sprache ist und welche Regelungen und Tendenzen der deutschsprachigen Terminologieebene existieren, sollte man kurz und oberflächlich in diesem Abschnitt erläutert werden.

3.1. Parallelförmigkeit:

Der Gebrauch von Termini, Trivialbezeichnungen und deutschen Bezeichnungen in der Fachsprache der Medizin ist eine sprachsoziologische Erscheinung. Sie beruht auf der Schichtung der medizinischen Fachsprache und auf Normen der fachlichen Kommunikation. Vereinfachend kann man sagen:

Forscher, Ärzte, medizinisches Personal benutzen untereinander sehr stark die lateinisch-griechischen medizinischen Termini als traditionelle Verständigungsmittel, das sie durch Studium, Ausbildung und berufliche Praxis erlernt haben und gewöhnt sind. Zu ihnen kommen vielfach die bequemereren Trivialbezeichnungen dazu.

Patienten werden über ihre Krankheiten, über die bei ihnen erforderlichen Eingriffe usw. vor allem mit Hilfe deutscher Benennungen informiert, was sich im Arzt-Patient-Gespräch, auf Beipackzetteln, in der Aufklärungsliteratur niederschlägt [1, 2].

Beispiele:

- *Alopecia androgenetica* (gr.) = Haarausfall / Haarverlust;
- *Liposuktion* (gr./lat.) = Fettabsaugung;
- *Glutealaugmentation* (gr./lat.) = Po-Vergrößerung;
- *Dermatoheliosis* (gr.) = Photoaging (engl.) = Photoalterung / Lichtalterung usw.

Zu dieser Gruppe von Termini könnte man im Weiteren die Frage nach Häufigkeitsgebrauch stellen.

3.2. Eingedeutete Mischungen / Trivialbezeichnungen:

Neben den quantitativ und qualitativ herausragenden Anteil an lateinischen, griechischen und lateinisch-griechischen Termini treten in erheblichem Umfang gemischte (hybride) deutsch-lateinisch-grie-

chische und deutsche Bezeichnungen. Die lateinisch-griechischen Termini werden bei der Schreibung, Aussprache, Betonung, Grammatik eingedeutscht [1, 3]. Aus zwei oder mehr selbstständigen Wörtern entsteht eine neue Worteinheit, ein sogenanntes Kompositum. Ein zusammengesetztes Wort kann auch durch Ableitung, d. h. durch Bildung mit Präfixen / Suffixen entstehen [6, 75].

Beispiele:

- *Otoplastik* (gr. Ot-Ohr);
- *Rhinoplastik* (gr. Rhin-Nase);
- *Lipofilling* (gr. + engl.);
- *Untertlidlifting* (dt. + engl.) usw.

Wie Duden feststellt, sollten die Trivialbezeichnungen nur in eingedeutschter Form geschrieben werden (also: *k/z* statt *c* und *ä, ö* statt *ae, oe* usw.) [2, 32].

3.3. Rein englische Bezeichnungen:

Schließlich müssen die modernen Sprachen genannt werden, seit einiger Zeit ist es eine schnell wachsende Zahl englischer Termini.

Beispiele:

- *Facelifting*, *S-lift*, *Bodylift*;
- *Peeling*;
- *Body contouring*;
- *Laser-Skin-Resurfacing* usw.

Selbst auch die neuen Geräte in der ästhetischen Behandlung:

- „*Pulse-Light*“;
- „*Curelight MultiClear*“;
- „*CoolTouch™-Laser*“ etc.

Die übrigen medizinischen Fachwörter bilden zusammen ein sehr heterogenes Feld, das sich aus vielen kleineren Sondergruppen zusammensetzt. Da die entscheidenden Merkmale, die den Terminus-bzw. Trivialcharakter und damit die Schreibweisen der einzelnen Fachwörter integrieren, von Gruppe zu Gruppe nicht immer in der gleichen Weise begründbar und selten gleichgewichtig sind, ist eine generelle und pauschale Regelung angebracht [2, 35].

3.4. Eponyma (Eigennamen):

Die medizinischen Termini sind sehr willkürlich entstanden, daher kennen wir folgende:

- *Obagi-Blue-Peel* (Behandlung der Haut nach Dr. Obagi);
- *Lejour-Methode* (von belgischer Chirurgin beschriebenes Verfahren zur operativen Brustverkleinerung mit einer senkrechten Narbe);

– *Basedow Augen* (Hervortreten der Augenäpfel aus den Augenhöhlen („Glupschaugen“) im Zusammenhang mit einer bestimmten Form der Schilddrüsenüberfunktion; benannt ist die Krankheit nach Carl Adolph von Basedow, der sie als erster in deutscher Sprache beschrieben hat) usw.

Leider nicht alle Sprachwissenschaftler klassifizieren so einer Art Terminologie z.B. nach Eponyma, deshalb bleibt die Laienkenntnis auf dem Niveau der lateinisch-griechischen Terminologie.

Nähere und mehr präzisierte Betrachtungen der Klassifikation der Terminologie der ästhetisch-plastischen Chirurgie wird auch

in baldigen Veröffentlichungen besprochen werden. Dieser Artikel wurde nur als eine Einführung in das Thema gemeint. Die Wortschöpfung oder Wortbildung und die Erstellung des Glossars der ästhetisch-plastischen Chirurgie des Deutschen sind auch unsere weitere Aufgaben und Ziele.

Literaturverzeichnis

1. Caspar, Wolfgang: Medizinische Terminologie: Lehr- und Arbeitsbuch. – Stuttgart, New-York : Georg Thieme Verlag, 2000. – S. 1–3.
2. Duden. Wörterbuch medizinischer Fachbegriffe. 8. Auflage, Mannheim 2007.
3. Exner, Klaus u.a.: Medführer Plastische und Ästhetische Chirurgie. Deutschland, Österreich, Schweiz 2006. 4. Auflage. O.O.: medführer 2006, S. 414–429.
4. Gerok, Wolfgang: Deutsch als Wissenschaftssprache in der Medizin. In: Deutsch als Wissenschaftssprache im 20. Jahrhundert. – Stuttgart : Steiner 2000. – S. 229–237.
5. Holubar, Karl / Schmidt, Cathrin: Medizinische Terminologie und ärztliche Sprache. 2. Aufl. Wien: facultas. Wuv 2007, S. 47–51.
6. Kuss, Sonja D. / Mutz, Ingomar D.: Medizinische Terminologie: Eine Einführung für Pflegeberufe. 6. Aufl. Wien: facultas. Wuv 2000, S. 1–75.
7. Lippert, Herbert: Rückzug der deutschen Sprache aus der Medizin? Medizinische Klinik 73/14 1978, S. 487–496.
8. Navarro, Fernando A.: Englisch oder Deutsch? Die Sprache der Medizin aufgrund der in der Deutschen Medizinischen Wochenschrift erschienenen Literaturangaben (1920 bis 1995). Deutsche Medizinische Wochenschrift 121/50 1996, S. 1561–1566.
9. Wiese, Ingrid: Zur Situation des Deutschen als Wissenschaftssprache in der Medizin. In: Die Wissenschaft und ihre Sprache. Bern u.a.: Peter Lang 2006, S. 275–295.

Данилець Д. О. Особливості німецькомовної термінології в галузі естетико-пластичної хірургії

Анотація. У статті подана характеристика актуальних проблем термінології в галузі естетичної хірургії. Сучасна дійсність формує все більший відхід від класичних методів засвоєння й формування нової термінології, що й зумовлює вибір і актуальність саме цієї теми.

Ключові слова: термінологія, мови професійного спілкування, словотвір, етимологія медичної термінології, естетико-пластична хірургія.

Данилец Д. А. Особенности немецкоязычной терминологии в области эстетико-пластической хирургии

Аннотация. В статье представлена характеристика актуальных проблем терминологии в области эстетической хирургии. Современная действительность формирует все больший отход от классических методов усвоения и формирования новой терминологии, что и обуславливает выбор и актуальность именно данной темы.

Ключевые слова: терминология, языки профессионального общения, словообразование, этимология медицинской терминологии, эстетико-пластическая хирургия.

Дерешівська Л. В.,
асистент кафедри іноземних мов для гуманітарних факультетів
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

ДО ІСТОРІЇ ДОСЛІДЖЕННЯ КАТЕГОРІЇ КІЛЬКОСТІ

Анотація. Стаття присвячена темі дослідження категорії числа, аналізу утворення множини й однини в німецькій та українській мовах. Проведено огляд приватних значень числа. З'ясовано й проаналізовано позиції дослідників стосовно класифікації чисел. Виявлено, що існують дві основні традиції семантичних досліджень, які відображають внутрішній і зовнішній аспекти граматичної категорії числа.

Ключові слова: категорія числа, категорія кількості, форми однини і множини, pluralia tantum, singularia tantum, лексикалізація.

Постановка проблеми. Кількість – це загальна категорія, складовими якої є число, розмір і множинність. Розмір і число на сьогодні можна вважати детально дослідженими ділянками категорії кількості. Проблема вираження значення одиничності й множинності в мові детально висвітлено в контексті вивчення граматичних засобів, а саме граматичної категорії числа (І.О. Бодуен де Куртене, Т.Г. Власенко, Г. Шварцшільд, М. А. Уїкенс) і лексичних одиниць, семи одиничності або множинності в яких є ядерним компонентом семантичної структури (Д.Ф. Астраукайте, Г. Візе, С.А. Ігнатова, Н.І. Науменко). Однак, яким би ґрунтовним і вичерпним не здавався нам опис числа як граматичної категорії та мовних одиниць, у яких семи одиничності й множинності є основними компонентами семантичної структури, він не може претендувати на повноту, поки в ньому не знайде відображення одиничності і множинності, прихована в семантичній структурі слова і речення, за словами С.Д. Кацнельсона, та «частина айсберга, яка знаходиться під водою» [1]. Питання вираження значення одиничності та множинності, прихованого в семантичній структурі лексичних одиниць, не підлягало спеціальному дослідженню. Поза увагою лінгвістів залишилися й лексико-граматичні засоби – словотвірні елементи, які спеціалізуються на значенні одиничності та множинності.

Наше дослідження простежує розвиток наукової думки з цього питання. **Мета статті** – розглянути наукові підходи до проблеми кількості, а також з'ясувати стан її вивчення в сучасному мовознавстві. Поставлена мета передбачає виконання таких завдань:

1) проаналізувати теоретичні джерела дослідження категорії кількості;

2) визначити основні традиції семантичних досліджень, які відображають внутрішній (набір значень) і зовнішній (область функціонування) аспекти граматичної категорії числа, а саме опис окремих значень форм однини і множини, та класифікація лексики, що виражає або що не допускає вираження числа.

Важливий внесок у дослідження категорії числа зробив О.О. Реформатський. На його думку, «особливості слів pluralia і singularia tantum полягають у тому, що вони стоять поза граматичною категорією числа, але їх т' [визначення] реагують на них то в pluralis, то в singularis. <...> Справа тут у тому, що немає

числового зіставлення двох форм. Якщо є *дрова, вершки, штани*, то для них немає протиставлення граматичного: **дрово*, **вершок*, **штана*, тим самим у слів *дрова, вершки, штани* категорії числа як несинтаксичної категорії немає» [2, с. 391–392]. Аналогічна ситуація складається й у німецькій мові – *die Leute, die Eltern, die Jeans*.

Таке трактування категорії числа, утім, не знайшло широкого поширення [3]. Основний доказ проти такого трактування полягає в тому, що на pluralia і singularia tantum розповсюджується принцип граматичної обов'язковості: про будь-який іменник можна сказати, що він стоїть або в однині, або в множині, і з цією формою узгоджуються числові форми прикметників і дієслів.

Найбільш радикальне рішення запропонував А.А. Залізняка: його опис формальної моделі російської іменної словозміни допускає, що регулярне зіставлення форм однини і множини мають абсолютно всі іменники. При цьому для іменникових singularia tantum (це іменники з потенційно повною парадигмою) зазвичай «не виникає потреби в позначенні декількох об'єктів, позначуваних окремо як «гавкіт» або «гордість», або «мідь» і т. п.» [3, с. 57]. У злічуваних іменників pluralia tantum типу *сани* має місце омонімія форм однини і множини, пор.: *одні сани* [однина] – *різні сани* [множина]. Незлічувані pluralia tantum типу *вершки* вживаються у формі однини, але мають потенційно повну парадигму по аналогії з іменниками singularia tantum.

Як показав подальший досвід описів числа, головним недоліком концепції А.А. Залізняка було те, що вона йде в розріз із граматичною традицією й суперечить мовній інтуїції дослідників, вихованих у цій традиції. По-перше, доводиться припустити, що форми однини типу *сани* й *вершки* мають формальні закінчення множини (уже в практиці «Грамматического словаря русского языка» [3] довелось відмовитися від цього постулату й використовувати для слів типу *сани* помітку «мн.»). По-друге, згідно з концепцією А.А. Залізняка, форми однини іменників типу *сани* й *вершки* утворюють особливий клас і в обох числових формах вимагають від прикметників, що узгоджуються, і дієслів форми множини. Критик цієї концепції Т.В. Булигіна вказує, що омонімія форм однини й множини в іменників типу *сани* й у невідмінюваних іменників типу *таксі* не тотожна: в останніх розрізняється не тільки граматичне значення, а й синтаксична характеристика, пор. поєднання *вантажне таксі* і *вантажні таксі* [4, с. 192–93]. Вона також відмічає, що «неграматичність поєднань, на кшталт *кожному співробітнику видали *по паперу* і **по чорнилу, подарувати кожній пані *по духах *по цукерках *по квітах *по пудрі *по меду* і т. п. примушує засумніватися в змістовній адекватності запропонованої А.А. Залізняка інтерпретації речовинних іменників як таких, що володіють двочисловою парадигмою, з якої нормально вживаються форми однини» [3, с. 193]. По-третє, описова модель А.А. Залізняка допускає, що в різних лексичних значеннях однина може бути формально різною, пор.: одн. *чобіт* 'один

із розрізнених предметів взуття' і одн. *чоботи* 'пара чобіт'. Мабуть, послідовне застосування принципів словозміни могло б привести до того, що більшість іменників будь-якої синтетичної мови одержали б по дві незбіжні форми однини для різних своїх уживань.

Як ми бачимо, обговорення спірних питань граматики неминуче обертається навколо іменників *singularia* і *pluralia tantum* та співвідношення їх лексичного й граматичного значень. Проте дефектні іменники далеко не однорідні за своєю семантикою. Традиційна класифікація є списком іменників, розбитих на класи за різноманітною семантичною ознакою:

singularia tantum

1) речовинні іменники: *das Zinn, das Fleisch, das Wasser*; 2) збірні іменники: *der Kitzel, die Meute, der Schmuck*; 3) абстрактні іменники: *die Oberflächlichkeit, die Not*.

pluralia tantum

1) назви предметів, що складаються з двох або кількох частин: *die Jeans, die Reichskleinode*; 2) назви множинних сукупностей: *die Kriegsschulden, die Kontakten* (зотівкові зручі); 3) назви речовин, матеріалів, страв, а також залишків яких-небудь речовин і матеріалів: *die Schelle, die Pommes, die Knöpfli, die Viktualien*; 4) назви місцевості: *die Tropen, die Kykladen*; 5) назви дій, процесів, станів: *die Prüfungsbedingungen, die Wahlen, die Normalien*; 6) назви відрізків часу: *die Ferien, die Jahre* (пор. також: [5, с. 584–585; 6, с. 348; 7, с. 248]).

Якщо *singularia tantum* об'єднуються в три великі класи, то класифікація *pluralia tantum* детальніша: вона визначається як глобальними ознаками типу «дії, процеси і стани» і «множинні сукупності», так і вузькими, застосованими до малої кількості слів ознаками типу «відрізки часу».

Група *singularia* і *pluralia tantum* не має чітких меж. Крім списку «абсолютно» дефектних іменників виділяються так звані потенційні *pluralia tantum* – ті іменники, які в словнику забезпечуються поміткою «переважно мн.»: *die Kulterträne, die Nudeln, die Rosazeen, die Schmeicheleien*. Цей клас іменників із прагматичною мотивацією форми детально описаний у праці [8, с. 11].

Звертає на себе увагу той факт, що навіть у традиційній граматиці відсутнє чітке визначення дефектності. Так, у [6, с. 456] ідеться про те, які слова належать, а які не належать до *singularia tantum* і *pluralia tantum* (пор.: «у речовинних іменників спостерігається розбіжність лексичного значення форм однини і множини», але «не відносяться до збірних іменники, що вживаються у формах однини у збірному значенні, наприклад, *das Korn* (*das Korn spitzt*), *der Feind* (*dem Feind freien Abgang gewähren*)» [6, с. 462]).

У роботі [9, с. 220–221] за допомогою іншого матеріалу було продемонстровано, що в назвах овочів (*картопля, морква, помідора, огірок*) і звуків (*крик, рев, вигук*) окремі значення

багатозначних слів співвідносяться з різними маніфестаціями ознаки «обчислюваність/необчислюваність».

Пор., наприклад, лексему «огірок»:

ОГІРОК

1. ≈ (Одне) рослина вигляду ОГРКИ 1: *Полий третій огірок* [sg] *у цьому ряді*.

2. ≈ Мінімальна одиниця їстівного продукту, що можна одержати з рослини ОГРКИ: *Я купив п'ять довгих огіроків*.

ОГРКИ [pluralia tantum]

≈ Вид рослини або сукупність рослин такого виду: *Дві грядки огіроків* [pl].

≈ Їстівний продукт, що одержується з рослини ОГРКИ 1: *У картоплі, моркві* [sg] *і огірках* [pl] *багато вітамінів*.

Форма *огірки* має ще дві форми читання – це також множина від ОГПРОК 1 і ОГПРОК 2 [9, с. 222–223].

Подібну паралель можна навести й у німецькій мові.

Лексема „TOMATE“:

1) ≈ Вид рослини або сукупність рослин такого виду: *Dieser Bauer baut Biotomaten* [pl] *an*.

2) ≈ (Одне) рослина виду „TOMATE“: *Die dritte Tomate* [sg] *rechts hat einen Überdüngungsschaden*.

3) ≈ Їстівний продукт, що можна одержати з рослини „TOMATE“: *Die Tomaten* [pl] *sind reich an Vitaminen*.

4) ≈ Мінімальна одиниця їстівного продукту, що можна одержати з рослини „TOMATE“: *Sie hat eine Tomate* [sg] *gegessen*.

Розвиваючи ідеї І.О. Мельчука, А.К. Поліванова [10] пропонує розрізняти не окремі значення (пор. в І.О. Мельчука: 'продукт' ~ 'мінімальна одиниця продукту'), а набори контекстів, у яких іменники розрізняються числовим оформленням, незважаючи на те, що у принципі вони можуть мати повну парадигму.

А.К. Поліванова вводить поняття «арифметичного» й «неарифметичного» контекстів (в останньому зіставлення за числом нерелевантне, тобто інформація про кількість об'єктів, що позначаються, не наводиться). В арифметичних контекстах форми повночислових іменників вибираються за стандартним правилом: 'один' – [одн.]; 'декілька' – [мн.]; пор. *одне яблуко / одна помідора / один буряк / одна ріпа* ~ *декілька яблук/помідорів/буряків/ріп*. У неарифметичних контекстах в іменників *яблуко, помідора* перевага надається формам однини, а в іменників *буряк, ріпа* – формам множини, наприклад: *Чи любите ви яблука й помідори? ~ Чи любите ви буряк/ріпу?* Виходячи з цієї закономірності, А.К. Поліванова пропонує визначати дефектність як градуальну ознаку, виділяючи, крім *singularia tantum* і *pluralia tantum*, також *singularia-* і *pluralia-*орієнтовані іменники (див. табл. 1).

Як видно з таблиці 1, *singularia tantum* типу *горох, капуста* і *pluralia tantum* типу *макарони* займають крайнє положення на

Таблиця 1

Типи числових контекстів у роботі [11, с. 138]

	Баклажан	Огірок	Помідора	Буряк	Ріпа	Капуста	Горох
(1) Чи любите ви..?	Pl	Pl	Pl	Sg	Sg	Sg	Sg
(2) ... дорожчає.	Pl	Pl	Pl	Sg	Sg	Sg	Sg
(3) Цю ділянку відвели під ...	Pl	Pl	Pl	Sg	Sg	Sg	Sg
(4) Вимий будь ласка, цей / цю / ці ...	Sg Pl	Sg Pl	Sg Pl	Sg	Sg	Sg	Sg
(5) Вимий ще декілька ...	Pl	Pl	Pl	–	–	–	–
(6) Вимий ще один (одну)...	Sg	Sg	Sg	Sg	–	–	–
(7) Що ти поклала в миску?	Sg Pl	Sg Pl	Sg Pl	Sg Pl	Sg Pl	Sg	Sg

шкалі дефектності, маючи в усьому наборі контекстів одну числову парадигму. Ці імена не позначають об'єкти окремо. Для позначення одного об'єкта *капусти, салату* нам доведеться сказати: *головка капусти, качан салату*, тобто вжити так звані «рахункові слова», а для *гороху, макаронів* та інших дрібних об'єктів – ужити або сингулятив (*горошина, макаронина*), або також рахункове слово (*головка, зубчик часнику*).

Sg-орієнтовані іменники оформлюються множиною тільки в тому випадку, коли потрібно вказати арифметичну безліч об'єктів (*буряка, ріпи*); навпаки, pl-орієнтовані іменники в цьому контексті позначаються множиною (*яблука, помідори*). У ситуації позначення не-точно-певної кількості (у неарифметичному вживанні) sg-орієнтовані іменники представляються як сукупність, пор. *5 кг буряка/ріпи*, а pl-орієнтовані – як безліч штучних об'єктів, пор. *5 кг яблук/помідорів*.

У роботі [11] наголошувалося, що багато форм множини розходяться за значенням з формами однини. Д.І. Арбатський виділяє такі групи значень форм множини:

1) сукупності предметів і явищ: *радоці, діди* 'предки', *Ларіни* 'сім'я', *багнети* (позначення людей за зброєю: *Мобілізувати двісті багнетів*), *штати* і т.д.; 2) речовини і матеріали: *масла* 'сорти масла'; *аромати* 'речовина, позначена по запаху'; *опади, краплі* і т.д.; 3) складні предмети (в т.ч. частини тіла і органи): *ноги, нутроці*; 4) одяг: *рукавиці, одяжі*; 5) знаряддя, інструменти: *віжки*; 6) засоби пересування: *нарти*; 7) споруди: *ліси, двері*; 8) приміщення: *кімнати, казарми*; 9) тексти: *лекції*; 10) знання, думки: *основи, задуми*; 11) складні дії: *приготування, порядки, сніжки, розмови*; 12) місце, простір: *води, широти, гори, зади, простори*; 13) стани: *болі, взаємовідносини, лади*; (*йти в*) *солдати, холоди*; 14) відрізки часу: *роки; до півнів* [11].

Крім того, на великій кількості прикладів Д.І. Арбатський показує, що принаймні в частині контекстів відмінності із числом можуть нейтралізуватися, і форми множини можуть уживатися як синоніми форм однини (*маса – маси, внесок – внески, мозок – мізки, час – часи* тощо).

Роботу Д.І. Арбатського можна вважати першою в низці досліджень із лексикалізації числа. Якщо раніше дослідники прагнули звести всі окремі значення числа до «спільного знаменника», то тут показано, що значення форми множини не зводиться до суми лексичного значення й семантичного компоненту 'декілька', і це змушує говорити про високий ступінь лексикалізації числових протиставлень.

У принципі теза про те, що число – це лексикалізована категорія, звучала і раніше. Проте О.О. Реформатський, С.Д. Кацнельсон та інші дослідники мали на увазі дещо інше розуміння лексикалізації: по-перше, деякі лексичні класи (речовинні й абстрактні іменники) не мають зіставлення за числом; по-друге, лексикалізація – це кардинальна розбіжність за значенням слів в однині і множині, наприклад, у парах типу *die Stunde – die Stunden, die Wald – die Wälder* тощо

Навпаки, у роботах останнім часом уявлення про лексикалізацію зв'язується не тільки з семантичним «розведенням» [2: 158] сингулярних і плуральних форм, а й із ідеєю виведення значення числової форми з лексичного значення іменника. У [7, с. 252–258] показано, що безліч об'єктів інтерпретується носіями мови насамперед залежно від типу об'єкту і способу його використання людиною. Саме тому форма *die Schuhe – чоботи* розуміється як 'пара чобіт', а *die Stifte* – олівці, як 'набір олівців різного кольору'.

Зупинімося тепер детальніше на завданнях, що стосуються опису окремих значень форм однини і множини. Для цього

необхідно навести приклади, які вказують на несистемність в утворенні множини й однини іменників, а також простежити еволюцію дослідження категорії числа та його багатоаспектність.

Загалом проблему внутрішньої структури категорії числа можна сформулювати так:

– в українських і німецьких іменників є форми однини і множини;

– які контекстні значення може мати форма однини?

– які контекстні значення може мати форма множини?

Традиційні списки включають такі значення однини і множини:

а) множина й одинина родового: *die Proteges eines Nichtexistenten. Eine Sekunde der verlorenen Morgenstunde*;

б) множина й одинина дистрибутивного: *Alle Besucher des Theaters geben ihre Garderobe/Garderoben ab*;

в) множина гіперболічного: *Die schlafen jetzt – die sind tot. (die Menschen)* (падіння Берлінської стіни);

г) множина генералізуючого: *Die Kinder brauchen kein Make-Up* [до дитини];

д) одинина узагальнено-збірних понять: *Die Verwaltung einer ganzer Akademie. Ein Deutscher kommt immer pünktlich* (пор. також [5, с. 584–585; 12, с. 9; 13, с. 62; 14, с. 201; 15, с. 85]).

Варіанти (а) – (д) називають ще «невизначеними», пов'язаними з позначенням кількісно неохарактеризованого об'єкта. О.В. Красильникова говорить також про «транспозиції» форм [13, с. 78] множина вживається для позначення однієї людини, а одинина – для збірного або експресивного позначення безлічі людей або артефактів. Інші контекстні значення є лексично зв'язаними, тобто допустимі тільки в певних класах іменників:

е) множина видового (у назвах речовин і властивостей): *die Kohle* [про гроші], *die Kosmetika, die Amouren*;

є) множина емфатичного (у назвах речовин і просторових позначеннях; позначає 'велику кількість X-а'): *die Gebirge, die Ballaststoffe, die Wälder*;

ж) множина збірних понять (при позначеннях осіб за національністю, професією, при назвах овочів і плодів і в деяких інших іменах): *die Kirschen, die Italiener, die Soldaten, die Haare, die Gedichte*;

з) множина пар і наборів: *die Augen, die Schuhe, die Finger*;

и) множина асоціативних іменників (у прізвищах): *Meiers* „Herr Meier und seine Familie“ (пор. також [16, с. 78]).

Висновки. Як ми бачимо, обговорення спірних питань граматики неминуче обертається навколо іменників *singularia* і *pluralia tantum* і співвідношення їхнього лексичного й граматичного значень. У своїх роботах науковці наголошують, що багато форм множини розходяться за значенням із формами однини. Група *singularia* і *pluralia tantum* не має чітких меж. Особливий внесок у дослідження в цій галузі зробили А.А. Реформатський, А.А. Залізник і Д.І. Арбатський.

Для всебічного опису смислової структури лексичних і лексико-граматичних засобів вираження значення одиничності й множинності необхідно не лише виявити й охарактеризувати дискретні компоненти структури (тобто семи), а й простежити релевантні для них співвідношення між семами.

Література:

1. Кацнельсон С.Д. Типология языка и речевое мышление / С.Д. Кацнельсон. – Л.: Наука, 1972. – 213 с.
2. Реформатский А.А. Число и грамматика / А.А. Реформатский // Вопросы грамматики: сб. статей к 75-летию акад. И.И. Мещанинова. – М. – Ленинград: Изд-во АН СССР, 1960. – С. 384–400.
3. Залізник А.А. Русское именное словоизменение / А.А. Залізник. – М.: Наука, 1967. – 362 с.

4. Булыгина Т.В. Проблемы теории морфологических моделей / Т.В. Булыгина. – М. : Наука, 1977. – 287 с.
5. Виноградов В.А. Число : ЛЭС / В.А. Виноградов. – М. : Сов. энциклопедия, 1990. – С. 584–585.
6. Шведова Н.Ю. Русская грамматика / Н.Ю. Шведова (гл. ред.). – М., Наука, 1980. – 792 с.
7. Плунгян В.А. Семантические типы предметных имен : грамматика, лексика и когнитивная интерпретация / В.А. Плунгян, Е.В. Рахилина ; А.С. Нариньяни (ред.) // Диалог '95 : Труды международного семинара по компьютерной лингвистике и ее приложениям. – Казань : Изд-во Казан. ун-та, 1995. – С. 252–258.
8. Кадеева М.И. Вариативность в группе потенциальных pluralia tantum (нормативный аспект) : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.01 «Русский язык» / М.И. Кадеева. – М., 1989. – 24 с.
9. Mel'cuk I. A. «Countability» vs. «Non-countability» and lexico-graphic description of nouns in Russian / Mel'cuk I. A. // Paul R. Clyne, William F. Hanks & Carol L. Hofbauer (eds.) Chicago Linguistic Society 15. Papers from the 72. Fifteenth Regional Meeting... 1979. – P. 220–227 [Перепечатано в : Мельчук И.А. Русский язык в модели «Смысл и Текст»/ И.А. Мельничук. – Москва–Вена : Языки русской культуры, 1995 – С. 125–133].
10. Поливанова А.К. Выбор числовых форм существительных в русском языке / А.К. Поливанова // Проблемы структурной лингвистики. – М. : Наука, 1983. – С. 130–145.
11. Арбатский Д.И. Значения форм множественного числа имен существительных в современном русском литературном языке : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.01 «Русский язык» / Д.И. Арбатский. – М., 1954. – 28 с.
12. Зализняк А.А. О контекстной синонимии единственного и множественного числа существительных / А.А. Зализняк, Е.В. Падучева // Семиотика и информатика : Opera selecta. – М. : Языки русской культуры, Русские словари, 1997. – № 35. – С. 7–14.
13. Красильникова Е.В. Имя существительное в русской разговорной речи : функциональный аспект / Е.В. Красильникова. – М. : Наука, 1990. – 124 с.
14. Перцов Н.В. Инварианты в русском словоизменении / Н.В. Перцов. – М. : Языки русской культуры, 2001. – 279 с.
15. Gladrow W. Russisch im Spiegel des Deutschen : eine Einführung in den russisch-deutschen und deutsch-russischen Sprachvergleich / Von einem Autorenkollektiv unter Leitung von Wolfgang Gladrow. – Leipzig, VEB Verlag Enzyklopädie. – 1989. – 210 S.
16. Heyl S. Zum Ausdruck der Numeralität im Russischen und Deutschen / S. Heyl // Beiträge zu einer russisch-deutschen kontrastiven Grammatik : Hrsg. von W. Gladrow und R. Hammel. – Frankfurt am Main, Berliner slawistische Arbeiten. – 2001. Bd 15. – S. 77–92.

Дерешивская Л. В. К истории исследования категории числа

Аннотация. Статья посвящена теме исследования категории числа, анализу образования множественного и единственного числа в немецком и украинском языках. Проведен обзор частных значений числа. Выяснено и проанализированы позиции исследователей относительно классификации чисел. Выявлено, что существуют две основные традиции семантических исследований, которые отражают внутренний и внешний аспекты грамматической категории числа.

Ключевые слова: категория числа, категория количества, формы единственного и множественного числа, pluralia tantum, singularia tantum, лексикализация.

Dereshivska L. The research of Category of Quantity

Summary. The article is devoted to the research of the Category of Quantity and to the analysis of forming Plural and Singular in the German and Ukrainian languages. It was made the review of private meanings of the number. The researchers' opinions concerning the classification of numbers are different. There are two basic traditions of semantic research, which reflect the internal and external aspects of the grammatical category of number.

Key words: category of number, category of quantity, singular forms, plural forms, pluralia tantum, singularia tantum, lexicalization.

Єрмоленко І. І.,
аспірант кафедри романської філології
Київського національного лінгвістичного університету

СПЕЦИФІКА МОВНОЇ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ ЖАНРОВИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ «ЧОРНОГО ДЕТЕКТИВУ» В ДЕТЕКТИВНИХ РОМАНАХ ДАНІЕЛЯ ПЕННАКА

Анотація. Стаття присвячена дослідженню мовної реалізації жанрових особливостей у детективних романах Данієля Пеннака. Особлива увага приділена семному аналізу лексичних одиниць.

Ключові слова: «чорний детектив», мовна репрезентація, семний аналіз.

Постановка проблеми. Детективні романи Данієля Пеннака належать до французької постмодерністичної літератури останніх десятиріч ХХ століття й користуються популярністю серед західних читачів. Вони, однак, ґрунтовно не проаналізовані. Вітчизняні науковці не зверталися до дослідження детективних творів Данієля Пеннака. Серед зарубіжних дослідників детектив Данієля Пеннака розглядали у своїх публікаціях Д. Платтен, К. Стот [1; 2]. Проте ці наукові розвідки стосувалися літературознавчої проблематики. Саме цим зумовлена актуальність звернення до дослідження «чорного детективу» Данієля Пеннака з лінгвопоетичних позицій. На сучасному етапі розвитку мовознавства особлива увага приділяється мовній організації художнього тексту, його індивідуальності, багатозначності, унікальності форми та варіативності.

Об'єктом дослідження є тексти детективних романів Данієля Пеннака, а предметом – мовне втілення жанрових особливостей детективу чорної серії в цих художніх текстах.

Мета статті полягає у визначенні специфічних лінгвопоетичних рис, притаманних жанру «чорного детективу», які відображено в текстах детективних романів Данієля Пеннака.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасних довідкових джерелах «чорний детектив» визначається як такий, у якому переважає не аналітичне розслідування злочину, а опис самого злочину з численними сценами убивств, бійок, жорстокості [3, с. 4333]. Увага зосереджується на зображенні злих сил у людині. Визнаючи належність детективних творів Данієля Пеннака до «чорного детективу», західні дослідники [1; 2; 3] підтримують думку про те, що Данієль Пеннак трансформує стереотипи традиційного «чорного детективу».

Цикл детективних творів Данієля Пеннака “Au bonheur des ogres” (1985), “La fée carabine” (1987), “La petite marchande de prose” (1989), “Monsieur Malaussène” (1995), “Monsieur Malaussène au théâtre” (1996), “Des Chrétiens et des maures” (1996), “Aux fruits de la passion” (1999) відомі як «Сага про Малосена». Перші два романи були опубліковані в колекції «Чорна серія», третій роман вийшов у престижній «Білій» колекції, усі інші – у колекції «Фоліо».

Д. Пеннак модифікує традицію ставити в центр системи образів детективного твору слідчого, характерну для класичного детективу, і робить головним героєм підозрюваного – Бенжамена Малосена, котрий виконує обов'язки «цапа відбувайла» в одному із паризьких магазинів. У кожному детективному творі

Данієля Пеннака Бенжамена підозрюють у скоєнні злочинів, до яких він не має жодного стосунку, проте за збігом обставин виявляється в полі зору поліцейських. Так, наприклад, у романі “Au bonheur des ogres” усі загадкові смерті, спричинені вибухом бомб, відбуваються в магазині, де працює Бенжамен, при чому саме в той час, коли він знаходиться неподалік. У романі “La fée carabine” за збігом обставин підозрюється у зв'язку з наркотиками й убивствами поліцейського, оскільки він кілька разів опинявся не в тому місці не в той час. Прагматичною функцією постановки в центрі оповіді фігури підозрюваного є ототожнення читача з героєм (адже кожен може потрапити в подібну ситуацію й може бути несправедливо підозрюваний і/або обвинувачений), що сприяє зануренню читача в текст.

Характерним місцем, де розгортаються події «чорного детективу», є місто, традиційно неблагополучні, небезпечні квартали. У циклі детективних романів Данієля Пеннака місцями розгортання пригод сім'ї Малосенів є Париж, Веркор і Бельвіль – паризький квартал в 20-му окрузі, де більшість населення – іммігранти з різних куточків світу.

Репрезентація перших двох топонімів у текстах Данієля Пеннака є типовою для детективів «чорної серії», тобто вони описані як місця небезпечні. У романі “Monsieur Malaussène” темний і диявольський характер міського простору експлікується через антифразис у назвах перелічених містечок: *Vers quel destin nous poussent ses chandeliers jaillis de la pierre ? Quelle route miraculeuse ponctue cette brochette des saints dont nous avons traversé les villages: Saint-Nazaire, Saint-Thomas, Saint-Laurent, Saint-Jean, Saint-Eulalie, saintes sentinelles de Vercors, où nous conduisez-vous ? Dans les entrailles du diable ? [...] On entendait un torrent gronder sous nos rues. Un petit chemin descendait vers ces abysses: “très dangereux”, annonçait une pancarte* (Pennac, MM, 374).

Наведені у фрагменті топоніми мають алюзивне відношення до релігійних текстів і містять компоненти значення “pur”, “parfait” (*saint adj. – se dit de Dieu en tant qu’il est souverainement pur, parfait*) [4]. Проте антитеза в наступному риторичному запитанні, виражена лексемою з протилежним значенням *diable n.m. – “l’esprit du mal”* [4], актуалізує антифразис, який виражає істинне негативне ставлення мовця до міського середовища. Точка зору мовця підтверджується далі в тексті введенням словосполучення *très dangereux*, яке мовець бачить на дорожньому знакові. Прикметник *dangereux adj. – “qui peut nuire, qui constitue un danger, qui expose à un risque, à un mal”* [4] – є попередженням адресату про приховану небезпеку, яку може містити міське середовище, незважаючи на зовнішню надійність і повну безпечність. Для текстів Данієля Пеннака характерна репрезентація міського середовища, основана на опозиції між зовнішнім виглядом і внутрішньою сутністю.

За традицію «чорного детективу» в романах Д. Пеннака зображується жорстокість, проте варто зауважити, що зображен-

ня сцен жорстокості в детективних текстах Д. Пеннака відрізняється від традиційних канонів жанру «чорного детективу».

[...] *deux corps, à la fois enchevêtrés et dispersés, gisent dans une épouvantable bouillasse sanglante* (Pennac, ABDO, 62).

У наведеному фрагменті автор детально описує сцену вбивства, коли після вибуху два тіла, водночас розірвані та перемішані (*enchevêtrés et dispersés*), лежать у жакливій кривавій юшці (*une épouvantable bouillasse sanglante*). В уяві читача одразу постає відразлива картина, яка забезпечується використанням лексем із протилежним значенням: *enchevêtrés* – форма Participe Passé дієслова *enchevêtrer* – *Mêler quelque chose à d'autres choses en rendant l'ensemble confus, incohérent, l'embrouiller* [лярус], а також віддієслівного прикметника *dispersé*, ужитого у значенні *éparpillé* [5]. Ці лексеми актуалізують значення просторового розташування об'єктів, зокрема мертвих тіл у нашому разі, тим самим апелюючи до зорового каналу сприйняття інформації, створюючи у свідомості читача натуралістичний образ, який доповнюється картиною жакливої кривавої юшки (*une épouvantable bouillasse sanglante*). Уживання просторічної лексеми *bouillasse* n.f., *familier* – *boue* [4], характерної для розмовної мови, підвищує експресивність опису. Зазначимо, що читачеві невідомі жертви вибуху, а також у фрагменті відсутня апеляція до почуттів і емоцій, автор задіює лише сферу сприйняття інформації.

У наступному прикладі молодий пожежник розповідає про свій досвід роботи на місцях трагедій випадковому слухачеві – головному герою Бенжамену: – *Eh bien les suicidés du métro, c'est pire ! [...] De la barbaque partout, les doigts coincés dans les essieux... J'en cause parce que, comme je suis le plus petit de la brigade, c'est toujours moi qui me les cogne. [...] Mais le pas supportable, vous voyez, c'est les grands brûlés de la route. Ça, c'est une odeur qui ne vous lâche pas. On l'a dans les cheveux pendant quinze jours!* (Pennac, ABDO, 21).

У наведеному сегменті персонаж розповідає про свою роботу з загиблими людьми й надає відразливі деталі того, з чим йому доводиться стикатися, а саме: людське м'ясо повсюди (*la barbaque partout*), пальці, які застрягли в осях (*doigts coincés dans les essieux*), які йому, як молодшому в команді, доводиться діставати, хлопець жаліється, що найгірше, на його думку, – це обгорілі тіла (*les grands brûlés*) на автошляхах, оскільки найбільш докучає запах, від якого неможливо позбутися (*une odeur qui ne vous lâche pas*) протягом двох тижнів, читач з легкістю може уявити, наскільки відразливим є запах, який докучає цьому пожежникові. У тексті увага акцентується на відразливих деталях, зображення яких апелює до уяви читача, проте жорстокі картини описані узагальнено, без прив'язки до конкретної жертви, а отже, не викликають емоційних переживань і жалю в читача, навіть персонаж, який веде оповідь, є незнайомцем, випадковим пожежником на місці події, котрий випадково заводить розмову з головним героєм.

Отже, наявність жорстокості має формальний характер, зображення сцен жорстокості апелює до каналів сприйняття читача: слухового, зорового, сприйняття запахів, проте автор не торкається емоційної сфери, не викликає в читача відчуття й переживання. Такий ефект досягається двома шляхами: по-перше, нагромадження описових деталей картини відволікає увагу читача від емоційних переживань і роздумів, по-друге, жорстокість у детективах Д. Пеннака направлена на незнайомих читачеві людей або на негативних персонажів, які не викликають жалю в читача.

Смерть як обов'язковий елемент оповіді чорного детективу зображується Д. Пеннаком як справжня екзистенціальна драма. У другому романі “*La fée sarabine*” автор звертається до

метафоризації смерті, порівнюючи рознесену кулею голову поліцейського із квіткою в нічному небі (*une jolie fleur dans le ciel d'hiver*), яку автор детально описує: *Toutes les idées du blondinet s'éparpillèrent. Cela fit une jolie fleur dans le ciel d'hiver. Avant que le premier pétale en fût retombé, la vieille avail remis son arme dans son cabas et reprenait sa route. [...] tête figurait vraiment une fleur éclatée: rouge au coeur, pétales jaunes, et un certain désordre vermillon encore, à la périphérie* (Pennac, FC, 16, 25).

Момент смертельного прострелення голови людини представлений евфемізмом *les idées s'éparpillèrent*. Іменник *idée* n.f. – “*représentation abstraite, élaborée par la pensée, d'un être, d'un rapport, d'un objet, etc.; concept, notion*” [4] – позначає абстрактне поняття, нематеріальну сутність, а отже, відволікає увагу адресата від фізіологічного аспекту смерті, переносячи її в інший вимір. Автор метафорично порівнює голову людини, прострелену кулею, із квіткою, яка розпустилася в нічному небі (*une jolie fleur dans le ciel d'hiver*), і повторно використовує цю метафору при подальшому описанні трупа: *La tête du blondinet figurait vraiment une fleur éclatée: rouge au coeur, pétales jaunes, et un certain désordre vermillon encore, à la périphérie* (Pennac, FC, 28). Детальний опис квітки за допомогою прикметників, що позначають яскраві кольори – червоний (*rouge*), жовтий (*jaunes*), карміновий (*vermeillon*), апелює до уяви адресата, тим самим перетворюючи картину смерті на об'єкт, який можна оцінити з позиції естетики.

Заслуговує на увагу також той факт, що в романах Д. Пеннака жертвами переважно стають саме негативні персонажі або бандити, які не викликають жалю в читача.

Гуманістичне спрямування детективних текстів Д. Пеннака підкреслюється також тим, що смерть репрезентується як феномен, характерний не лише для живих істот, а і для неживих об'єктів. Проілюструємо на таких прикладах: *On lui payera cher l'assassinat du dernier café de la place* (Pennac, PMDP, 175); *Belleville et Ménilmontant se mouraient* (ibid, 176); *Il lui confiait les photos de Belleville la morte* (ibid, 177); *les livres s'envolaient et tombaient morts* (ibid, 17). У наведених фрагментах дієслова (*s'en voler, tomber mort*) і віддієслівні іменники (*l'assassinat, la morte*), які передбачають функціонування в комплексі із суб'єктами або об'єктами дії, вираженими іменною частиною мови, що позначає істоту, подаються з іменниками, які позначають неістоту, а саме: предмети літературного чи архітектурного мистецтва (*café, Belleville, Ménilmontant, livre*).

Висновки. Отже, хоча детективи Даниеля Пеннака й належать до «чорних детективів», вони відрізняються від класичних взірців жанру гуманістичною направленістю й виходять за межі традиційного розуміння «чорного детективу». Подальше дослідження планується провести в напрямі більш детального вивчення структурно-композиційних і комунікативно-прагматичних особливостей детективних романів Даниеля Пеннака.

Література:

1. Platten D. The impact of the contemporary roman noir / Michael Bishop, Christopher Elson // *French prose in 2000*. – Rodopi, 2002. – 272 p. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://books.google.ru/books?id=7XXnRMw1qqMC&printsec=frontcover#v=onepage&q&f=false>.
2. Stott C.A. *Belleville rouge, Belleville noir, Belleville rose: représentation d'un quartier parisien depuis le Moyen Age jusqu'à l'an 2000* / C.A. Stott. – The university of Adelaide. South Australia. – 2008. – 376 p.
3. *Nouvelle encyclopédie Bordas*. – P. : Bordas, 1985. – V. 8. – P. 4333.
4. *Dictionnaire Larousse: définitions, expressions, synonymes & antonymes, difficultés, citations* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.lexilogos.com/francais_langue_dictionnaires.htm.
5. *Dictionnaire Electronique des Synonymes (DES)* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.crisco.unicaen.fr/des.

Ермоленко И. И. Специфика языковой реализации жанровых особенностей «черного детектива» в детективных романах Даниэля Пеннака

Аннотация. Статья посвящена исследованию языковой реализации жанровых особенностей в детективных романах Даниэля Пеннака. Особое внимание уделяется семному анализу лексических единиц.

Ключевые слова: «черный детектив», языковая репрезентация, семный анализ.

Yermolenko I. The specifics of the linguistic implementation of the features of the genre “hard-boiled detective” in the detective novels of Daniel Pennac

Summary. The article deals with the investigation of the linguistic peculiarities of representation of the features of the genre “hard-boiled detective” in the detective novels of Daniel Pennac. A special attention is paid at the componential analysis of the lexical units.

Key words: hard-boiled detective, linguistic representation, componential analysis.

Єсипович К. П.,

кандидат філологічних наук, доцент кафедри романських мов,
докторант кафедри романської філології
Київського національного лінгвістичного університетуЛІНГВОКУЛЬТУРНИЙ КОНЦЕПТ ЯК БАГАТОМІРНЕ СМИСЛОВЕ
УТВОРЕННЯ КОНЦЕПТУАЛЬНОЇ КАРТИНИ СВІТУ

Анотація. Статтю присвячено дослідженню лінгвокультурного концепту SIRE/SEIGNEUR, виначенню логіко-семантичні лінії розгортання. Проаналізовано мовні засоби об'єктивації концепту та змодельовано його структуру

Ключові слова: когнітивний концепт, лінгвокультурний концепт, концептуальна картина світу.

Постановка проблеми. Спрямування курсу мовознавчих досліджень із системно-структурної (статичної) парадигми на антропоцентричну, функціональну, когнітивну (динамічну) парадигму відбулося наприкінці минулого століття. Поступово орієнтація на міждисциплінарний підхід стала ознакою актуальності лінгвістичного дослідження.

У межах антропоцентричної парадигми акцент дослідницьких інтересів переноситься з об'єктів пізнання на суб'єкт, тобто аналізується людина в мові й мова в людині. Детальніше зупинимось на провідних напрямках антропоцентричної парадигми: когнітивній лінгвістиці та лінгвокультурології.

Мета когнітивної лінгвістики полягає в розумінні процесів накопичення знань, визначенні систем, відповідальних за різні види опрацювання інформації, а саме: її сприйняття, категоризацію і класифікацію; мета лінгвокультурологічних досліджень – у вивченні взаємодії культури й мови в її функціонуванні та дослідженні цього процесу як цілісної структури одиниць у єдності їхнього мовного й позамовного змісту за допомогою системних методів [2, с. 4].

Методологічний апарат зазначених дисциплін апелює термінами «картина світу» й «концепт». У лінгвокогнітивних дослідженнях учені розмежовують поняття «мовна картина світу» та «концептуальна картина світу». Концептуальна картина світу складається з певним чином упорядкованих і структурованих концептів, вона значно ширша за мовну картину світу, тому що відомості про світ кодуються не тільки вербально, а й невербально [4, с. 101].

У когнітивній лінгвістиці концепт визначають як змістову, оперативну одиницю пам'яті, ментального лексикону, концептуальної системи, цілісної картини світу, відображеної у психіці людини, локалізація якої відбувається у свідомості [7, с. 54]. Концепти мають мовну об'єктивацію, адже вони є одиницями концептуальної системи у їхньому відношенні до мовних виражень.

У лінгвокультурологічних дослідженнях концепт розглядається як згусток культури у свідомості людини, представленої у вигляді понять знань, асоціацій, які супроводжують слово [9, с. 14].

Розмежовуючи поняття «когнітивний і лінгвокультурний концепти» Г.Г. Слишкін зауважує, що когнітивному концепту відповідає одна мовна одиниця, лінгвокультурний концепт, навпаки, може й повинен реалізуватися за допомогою низки таких одиниць [8, с. 22].

С.Г. Воркачов вважає, що лінгвокогнітивні дослідження мають типологічну спрямованість і сфокусовані на виявленні загальних закономірностей у формуванні ментальних уявлень. Зацікавленість лінгвокультурологів зосереджено на вивченні специфічного у складі ментальних одиниць і спрямовано на накопичувальний і систематизуючий опис специфічних ознак конкретних культурних концептів [1, с. 43–44].

Детальніше зупинимось на розбіжностях у структурі когнітивного та лінгвокультурного концептів. Відомо, що в когнітивних дослідженнях фігурує польова модель концепту, тобто наявність ядра і прототипових шарів. Лінгвокультурний концепт являє собою багатомірне смислове утворення, яке містить понятійний, образний і ціннісний боки. Понятійний бік відповідає за мовну фіксацію концепту, його означення, опис, ознакову структуру; образний бік містить зорові, слухові, тактильні та смакові характеристики предметів, явищ і подій, відображених у нашій свідомості; ціннісний бік характеризує важливість цього утворення як для індивідуума, так і для колективу [5, с. 154].

Мета статті полягає у відтворенні логіко-семантичних ліній лінгвокультурного концепту SIRE/SEIGNEUR у фольклорному дискурсі Франції на матеріалі епічного твору «Пісня про Роланда» [11].

Виклад основного матеріалу дослідження. У словнику французької мови *Dictionnaire du Moyen Français* лексема *sire/seigneur* тлумачиться так:

I. Féodalité : a) – “Celui qui possède un fief, une terre, et qui a autorité sur les hommes qui y demeurent; détenteur du ban, de la justice dans une ville, une région”; b) 1) “Supérieur immédiat d'un vassal ; suzerain” ; 2) “Prince ou souverain”.

II. Comme titre, en forme allocutive ou délocutive : a) *Appliqué au seigneur féodal ou, p.ext., à un personnage de haut rang ou à un personnage d'une certaine importance sociale, ou bien, p. affaiblissement (ou p. iron.), à toutes sortes de personnages* : 1) *titre honorifique donné au seigneur féodal ou à un personnage de haut rang* ; 2) *titre d'un homme de loi, des membres du parlement, des conseillers du roi...*; 3) *titre d'un ecclésiastique (ou d'un saint)* ; 4) *titre donné à un personnage d'une certaine importance ou présenté comme tel ; proche de “monsieur”* ; 5) *P. ext. plais., pour s'adresser à des compagnons* ; b) *Comme forme allocutive ou délocutive, dans un cont. familial (par appellation déférente)* ; c) *relig. comme forme allocutive ou délocutive pour désigner Dieu “Dieu, Jésus-Christ”.*

III. p. ex. “maître de qqn ou de qqc”.

IV. astr. “Planète qui domine dans un lieu donné du zodiaque ou à un moment déterminé” [10].

Вивчення вокабуляру середньовічної Франції здійснювалося у працях К.Ж. Холліман, М.І. Олевської, однак вихід дослідження у площину когнітивних і лінгвокультурологічних розвідок зумовлює його новизну [6; 12]. Застосування семного аналізу дасть нам змогу відтворити логіко-семантичні лінії розгортання концепту SIRE/SEIGNEUR у таких напрямках: 1) володар

(власник), 2) сюзерен (представник феодалної знаті), 3) Бог, 4) чоловік.

Детальніше зупинимось на першому значенні лексеми *sire/seigneur* – сюзерен, що виникла за часів феодалізму.

Sire (сюзерен). Найбільш показовими для цього значення є контексти «Пісні про Роланда», де форми *sire/seigneur* уживаються в супроводі присвійного детермінативу. Поява присвійного детермінативу сприяє виявленню цього значення, тобто вказує на те, хто є васал, а хто є сюзерен. Антитезу «сюзерен – васал» у межах досліджуваного тексту найяскравіше видно на прикладі контекстів 296–297: 296... *Guenes respunt: "Pur mei n'iras tu mie! // Tu n'ies mes horn ne jo ne sui tis sire ..."*.

Sire фігурує в цьому контексті у функції іменної частини складеного іменного присудка та слугує вираженню основної для цієї ситуації характеристики персонажа. У висловлюванні встановлюється антитеза: *"Tu n'ies mes hom ne jo ne sui tis sire ..."* з метою з'ясування ставлення героїв один до одного. Ганелон не є господарем Роланда, Роланд не є васалом Ганелона, тому Ганелон справедливо зауважує, що Роланд не має права замінити його під час виконання завдання.

Контекст епічної пам'ятки розкриває якості сюзерена, його зобов'язання перед васалами, а також зобов'язання васалів перед ним. Так, у «Пісні про Роланда» показовими є контексти 24–26, 378–379, 1009–1013, 1117–1119, у яких ідеться про зобов'язання васалів перед сюзереном: васал повинен допомагати сюзерену, причому «допомагати» вживається у значенні «надавати військову підтримку», завдяки сусідству з лексемами *prozdom, chevaler, vasselage*, і давати поради. Своєрідний кодекс поведінки васала простежуємо у строфах 1009–1013 «Пісні про Роланда»: 1009 ... *Ben devuns ci estre pur nostre rei. // Pur sun seignor deit hom susfir destreiz // E endure e granz chalz e granz freiz, // Sin deit hom perdre e del quir e del peil ...* Васал повинен заради свого сюзерена зазнавати фізичних страждань, терпіти холод і спеку, втрачати кров і плоть.

Зобов'язання сюзерена перед васалами яскраво проілюстровані у строфах 819, 1254, 2377 «Пісні про Роланда». У контексті 819 строфи ідеться про обов'язкове володіння сюзерена землею: *"... la tere lur seignur"*, контекст 1254 строфи демонструє зобов'язання сеньйора щодо своїх васалів бути захисником і гарантом: 1254 ... *Carles, mi sire, nus est guarant tus dis ...* У строфі 2377 ідеться про події, коли Роланд перед смертю згадає про найважливіше й найдорожче для себе: ратні подвиги, Батьківщину та родичів, короля Карла. Дієслово *nurrir*, яке використовує Роланд у промові, згадуючи Карла: *"... Carlemagne, Sun seignor, kil nurrir ..."*, підтверджує розуміння особливого характеру відносин між сеньйором і васалом. При цьому відомо, що бретонський граф Роланд перед смертю не згадає про землі й титули, а лише про те, що Карл виростив його, акцентуючи увагу на особистій близькості у взаєминах дядька та племінника.

Найбільш частотно лексема *seigneur* фігурує у супроводі присвійного прикметника в значенні «повелитель сюзерен» в однині, проте низка контекстів містять аналізовану лексичну одиницю у множині, зберігаючи таке значення. Цей випадок проілюструємо прикладом із контексту строфи 2148: *"... Perdut avut noz seignurs e noz pers..."*, у якому ідеться про те, як язичники залишають поле битви. У цьому контексті лексема *seigneur* уживається разом із присвійним прикметником, тобто лексему *seigneur* ужито тут у значенні «сюзерен, сеньйор васала». У контекстах строф 2420–2421: *"... Plurent lur filz, lur freres, lur nevolz e lur amis e lur lige seignurs"* фігурує словосполучен-

ня *lur lige seignurs*, що означає «прямий сюзерен», тобто той, із яким васал був пов'язаний *омажем*, первинністю васальних зобов'язань.

Аналізована лексична одиниця може виступати самостійно, проте загальний ситуативний фон дає змогу інтерпретувати її значення як «повелитель сюзерен». У строфі 364 «Пісні про Роланда»: *... lui aidez e pur seignur le tenez ...* граф Ганелон, готуючись до від'їзду в Сарагосу, звертається у своїй останній промові до васалів із проханням допомагати його синові й уважати його їх сюзереном. Цей контекст розкриває ще один із варіантів звертання до особи, демонструючи відповідне ставлення до неї. Також значення «сюзерен» експлікується в цьому контексті через сусідство з дієсловом *aidez*, що виражає обов'язок васала щодо сеньйора.

Sire в значенні «повелитель, сюзерен» у проаналізованому епічному творі найбільш часто вживається у функції звернення в прямому відмінку в однині щодо особи, від якої залежить мовець в умовах цієї конкретної ситуації.

У контекстах строф 326, 3841 «Пісні про Роланда», спостерігаємо апелювання до особи (короля), до якої звертаються *sire*. У строфі 326 ідеться про те, як Ганелон заявляє Карлу та дванадцятьом перам про свою ненависть до Роланда *"... Desf i les, sire, vostre veiant ..."*. Фактично звертання до Карла адресоване насамперед Роланду: 3841 *E dist al rei: "Sire, vostre est li plaiz: // Car cumandez que tel noise n'i ait! // Ci vei Tierri, ki jugement ad fait. // Jo si li fais, od lui m'en cumbatrai"*.

Решта контекстів містять інформацію про надання васалом сюзерену поради або повідомлення інформації нейтрального характеру. *Sire* може вживатися в супроводі лексеми, яка уточнювала б титул особи. Наприклад, у всіх перерахованих контекстах семантичний компонент, умовно кажучи, «верховенства» особи, *sire*, виявляється уточненням титулу: наприклад, у «Пісні про Роланда» – *"...2790 Sire amiralz ...2831-2834 Sire Reis, amiralz, 2945 Sire emperere"*.

Лексема *sire* може також уживатися в поєднанні з власною назвою. У проаналізованому матеріалі, відповідно до сюжетної специфіки зазначених творів, лексема *sire* поєднується з іменами Людовика *Looys*, Гійома *Guillemes* та Карла *Charles*.

Sire (володар). У контексті середньовічного ставлення до багатства важливості набуває не сам предмет володіння, а та влада, яку надає володіння цим предметом. В епоху феодалізму панівному класу багатство потрібно було передусім як засіб споживання, задоволення особистих і станових потреб, а не як джерело накопичення та збагачення ... [3, с. 27].

У «Пісні про Роланда» лексему *sire* з явною перевагою в семантичній структурі компонента «власник» ужито двічі. Основною ознакою цієї смислової реалізації є обов'язковий додаток, тобто уточнення предмета володіння: у першому випадку ідеться про кораблі: *... Sire est par mer de. III.C. drommunz ...*, у другому – про землі: *... Icil ert sire de Belne e de Digun ...*

Загалом реалізація лексеми *sire/seigneur* у цьому значенні здійснюється в однині, що з'ясовно логічно: одна річ, як правило, належить одному власникові, а не кільком одразу. У проаналізованому матеріалі нами виявлений усього один контекст, де досліджувана лексична одиниця фігурує у множині у строфі 1079: *"Li rois Otrans qui en oi parler, // Il et Harpin avalent les degrez: // Freres estoient, molt se durent amer, // Segnor estoient de la bone cite"*.

Sire (чоловік). У контексті «Пісні про Роланда» слово *sire* вживається у значенні «господар своєї дружини, чоловік» тричі. У всіх трьох випадках слово *sire* та його відмінкова форма

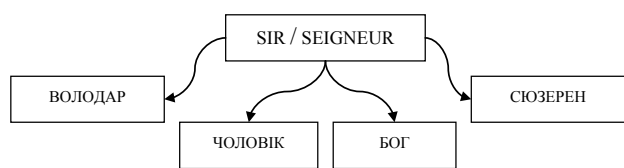

Рис. 1. Схема розгортання концепту SIRE/SEIGNEUR

seigneur уживаються в супроводі присвійного детермінативу. Значення «чоловік» жодною мірою не суперечить ідеї влади й верховенства: чоловік – голова дому, господар своєї дружини. Наведемо найбільш яскравий контекст строф 634–636, який слугує підтвердженням цього. Королева Брамимонда у своїх судженнях і оцінках орієнтується на судження свого чоловіка, короля Марсилія, який є беззаперечним авторитетом в очах дружини: 634 “... *Atant i vint la reine Bramimunde: // “Jo vos aim mult, sire”, dist ele al cunte, // “Car Mult Vos priset mi Sire e tuit Si Hume ...”*”.

Sire (Бог). У дослідженому ілюстративному матеріалі лексичну одиницю *sire/seigneur* ужито в текстах для номінації як християнського Бога, так і язичницьких божеств.

1) *Sire* (християнський Бог). У контексті строф 2503–2504 «Пісні про Роланда»: 2503... *Asez savum De la Lance parler, // Dunt Nostre Sire Fut en la cruiz nasfret ...* семантичне значення в лексемі *sire* у значенні «Господь» реалізується за рахунок комбінації з присвійним прикметником: форма прикметника *nostre* підкреслює загальну підпорядкованість (і мовця, і слухача) особі, позначеній як *sire*. В окремих випадках наявні й інші ідентифікатори: до вказівного прикметника може додаватися прикметник *saint*. Слово *Dieus* уже саме по собі без будь-яких додаткових ідентифікаторів може слугувати реалізації значення «Господь».

2) *Sire* (язичницький бог). Такі вживання, порівняно з описаними вище, не такі численні. Особливо показовий контекст строф 2710–2713: “... *Par bel’amur malvais saluz li firent: // Cil Mahumet ki nus ad en baillie, // E Tervagan e Apolin, nostre sire, // Salvant li rei e guardent la reine!*” У цьому контексті лексему *sire* вжито у значенні «господь, бог», проте цим словом позначається не християнський Бог, а божества сарацинів *Tervagan* та *Apolin*.

Яскравим прикладом реалізації в значенні «святий покровитель» може слугувати контекст строф 2344–2347 «Пісні про Роланда»: “... *E Durendal, cum es bele e seintisme! // En l’omet punt i ad reliques ... // ... E des chevels // mun seigneur seint Denise ...*”.

На підставі вибірки контекстів, у яких фігурує слово *sire* і його відмінкова форма *seigneur* в обраних для аналізу контекстах, а також на підставі контекстуального аналізу виділених фрагментів нами було встановлено, що це слово і його відмінковий варіант фігурують у текстах не в одному, а в кількох значеннях, утворюючи підґрунтя для формування лінгвокультурного концепту SIRE/SEIGNEUR. Вищезазначений аналіз дав нам змогу простежити логіко-семантичні лінії розгортання концепту SIRE/SEIGNEUR, структуру якого ми можемо відобразити у вигляді патронімічного фрейму.

Нижче наведемо схему розгортання концепту SIRE/SEIGNEUR:

Висновки. На підставі здійсненого аналізу ми плануємо визначити ключові концепти фольклорного дискурсу Франції з метою подальшого укладання його когнітивної карти.

Література:

1. Воркачев С.Г. Лингвокультурология, языковая личность: становление антропоцентричной парадигмы в языкознании / С.Г. Воркачев // Филологические науки. – 2001. – № 1.
2. Воробьев В.В. Лингвокультурная парадигма личности / В.В. Воробьев. – М.: Рос. ун-т дружбы народов, 1996. – 170 с.
3. Гуревич А.Я. Избранные труды / А.Я. Гуревич. – М.-СПб.: Университетская книга, 1999. – Т. 2: Средневековый мир. – 1999. – 560 с.
4. Гришаева Л.И. Введение в теорию межкультурной коммуникации / Л.И. Гришаева, Л.В. Цурикова. – Воронеж: Воронежск. гос. ун-т, 2003. – 369 с.
5. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс / В.И. Карасик. – Вологод. ун-т: Перемена, 2002. – 477 с.
6. Олевская М.И. Процессы десемантизации терминов титулатуры в функции общения (на материале «Песни о Роланде» // М.И. Олевская. – Смоленск: Риторика, 1999. – 195 с.
7. Попова З.Д. К проблеме унификации лингвокогнитивной терминологии / З.Д. Попова, И.А. Стернин // Введение в когнитивную лингвистику. – Кемерово, 2004. – С. 53–54.
8. Слышкин Г.Г. Лингвокультурные концепты и метаконцепты / Г.Г. Слышкин. – Волгоград: Перемена, 2004. – 290 с.
9. Степанов Ю.С. Константы. Словарь русской культуры. Опыт исследования / Ю.С. Степанов – М.: Школа «Языки русской культуры», 2001. – 824 с.
10. Dictionnaire du Moyen Français [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.cnrtl.fr/definition/dmf/seigneur>.
11. La chanson de Roland [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k102947j>.
12. Le développement du vocabulaire féodal en France pendant le Haut Moyen Age. Étude sémantique / K.J. Hollyman. – Genève, 1957. – 342 p.

Есипович К. П. Лингвокультурный концепт как многомерное смысловое образование концептуальной картины мира

Аннотация. Статья посвящена исследованию лингвокультурного концепта SIRE/SEIGNEUR, определению логико-семантические линии его развертывания. Проанализированы языковые средства объективации концепта и смоделирована его структура.

Ключевые слова: когнитивный концепт, лингвокультурный концепт, концептуальная картина мира.

Yesypovych K. Linguocultural concept as a multidimensional semantic formation of the conceptual worldview

Summary. The article investigates the linguocultural SIRE/SEIGNEUR concept, logical-semantic definition of the lines of its deployment. Were analyzed the linguistic means of objectification of the concept and its structure was simulated.

Key words: cognitive concept, linguocultural concept, conceptual worldview.

Захарчук І. О.,
викладач кафедри сучасних європейських мов
Буковинського державного фінансово-економічного університету

ДИНАМІКА ЗАПЕРЕЧЕННЯ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ: МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Анотація. Стаття присвячена розгляду основних методів лінгвістичного дослідження категорії заперечення в системі англійської мови та структурі тексту. Відібрано парадигму наукових методів аналізу мовних засобів заперечення для їх комплексного опису в синхронії й діяхронії.

Ключові слова: науковий метод, парадигма, заперечення, засіб, дискурс.

Постановка завдання. Категорія заперечення в сучасному мовознавстві – об'єкт вивчення багатьох дослідників, оскільки є лінгвістичною універсалією, яка може бути виражена на різних рівнях мови. Окремі аспекти цієї проблеми розглядалися в лінгвістичній літературі й раніше, однак вона вимагає подальшої розробки. Л.В. Громоздова вивчала модальність ствердження й заперечення (2000) [4]; М.І. Стойкова – семантику заперечення (2001) [12]; О.С. Белайчук – семантику дієслів відмови/заперечення (2004) [2]; Б.А. Мантисева – заперечення в понятійній і мовній картині світу (2006) [9]; А.А. Калініна – ствердження/заперечення у функціональних типах речень (2012) [6].

На сучасному етапі нашого дослідження:

1) проаналізовано становлення афіксального заперечення в новоанглійській мові, дієслово із заперечною проклітикою в давньоанглійських текстах, полінегативне заперечення в давньоанглійській мові;

2) побудовано давньоанглійську парадигму вираження заперечення, морфологічну парадигму заперечення в середньоанглійській мові (на матеріалі «Кентерберійських оповідань» Дж. Чосера);

3) розглянуто синхронну та діяхронну площини заперечення в англійській мові;

4) досліджено дистрибуцію оператора NOT у реченні й NOT-дистрибуцію в дискурсі Дж. Чосера;

5) змодельовано парадигми вираження заперечення в давньоанглійській, середньоанглійській і новоанглійській мовах;

6) виокремлено текстотвірну функцію заперечення в новоанглійській мові (на матеріалі творів У. Шекспіра та Дж. Мільтона);

7) встановлено типологію дистрибуції оператора NOT в авторському дискурсі;

8) визначено ядерні складові давньоанглійської парадигми заперечення.

У нашому дослідженні заперечення потрактовано як мовний засіб, що вказує на відсутність зв'язку між елементами висловлювання.

Мета статті – побудова парадигми методів і визначення інструментарію дослідження заперечення в історії англійської мови для моделювання функціонально-семантичної парадигми як вербалізатора концепту заперечення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Методи дослідження заперечення передбачають аналіз становлення засобів

вираження заперечення, їх розвиток у синхронному та діяхронному аспектах, моделювання ФСП заперечення й установлення тенденції розвитку окремих засобів вираження заперечення в історії англійської мови.

Метод у мовознавстві, за словами Ю.С. Степанова, – це сукупність теоретичних установок, методик дослідження мови, які пов'язані з певною лінгвістичною теорією й із загальною методологією, а також окремі прийоми, які спираються на певні теоретичні установки як технічні засоби для дослідження того чи іншого аспекту мови [8, с. 2697]. Тоді як О.С. Ахманова вбачає в методі сукупність методів, які використовуються в дослідженні мови [1, с. 232]. Замість сукупності методів, В.А. Звєгінцев пропонує назвати їх сукупністю робочих прийомів, об'єднаних будь-яким загальним принципом, який використовується в лінгвістиці для виконання дослідницьких завдань [5, с. 89]. Ми трактуємо метод як сукупність або систему процедур аналізу мовних явищ, яка передбачає їх тлумачення й пояснення.

Лінгвістичне дослідження заперечення в синхронії та діяхронії розпочинається з установлення витоків мовних засобів заперечення. Для цього необхідно провести їх історичний аналіз, застосування якого дасть змогу з'ясувати закономірності розвитку категорії заперечення та її засобів в англійській мові.

Порівняльно-історичний метод зумовлює встановлення етимології слів. За словами О.О. Селіванової, етимологія – це: 1) розділ порівняльно-історичного мовознавства, що вивчає походження й історичну мотивацію слова, реконструює його давній звуковий, морфемний склад, граматичну та семантичну природу; 2) історична похідність слова, його місце в давній системі семантико-словотвірних і граматичних зв'язків [11, с. 146].

Як видно із таблиці 1, більшість мовних засобів заперечення (*naught, naughty, neither, neither, never, no, none*) походять від *ne* та *na*, які в сучасній англійській мові мають відповідники *not, no, never* і найповніше виражають заперечення в реченні.

Важливим кроком є фреймовий аналіз маркерів заперечення на парадигматичному рівні. Передусім визначимо поняття «фрейм». За словами Ж.В. Ніконові, фрейм є принципом репрезентації досвідчених когнітивних знань людини, який об'єднує галузь когнітивного та мовного у процесі вербалізації інтенціонального змісту. Фрейм є змістовим каркасом майбутнього висловлювання [10, с. 19–20]. Фреймовий аналіз мовних актів є двохрівневим:

1) на парадигматичному рівні мови: виявлення фрейму мовленнєвого акту за допомогою встановлення його номінатора в національній мові й моделювання інваріантної фреймової структури типу мовленнєвого акту на основі компонентного та валентного аналізу його номінатора з урахуванням широкого культурологічного контексту;

2) на синтагматичному рівні мови: а) як виявлення інваріантних і термінальних вузлів фреймової структури (субфре-

Етимологія мовних засобів заперечення

№ з/п	Мовний засіб заперечення	Частина мови	Початкова форма	Відповідник у сучасній англійській мові
1	naught	іменник	nawiht	nothing
			na	no
2	naught	прикметник	naughty	needy, having nothing
			nawiht	nothing
3	neither	сполучник	nawþer	not of two
			na + hwæþer	no + which of two
4	never	прислівник	næfre	never
			ne	not, no
5	no	частка	na	no, never, not at all
			ne + a	not, no + ever

Таблиця 2

Відсоткове співвідношення заперечних лексем д.-а., с.-а. та р.-н.-а. мови в діахронічному розвитку

№ з/п	Маркер (д.-а. - с.-а. - р.-н.-а.)	Кількість	VII–XI ст.	Кількість	XI–XIV ст.	Кількість	XIV–XVII ст.
1	ne - nat - not	459	65,75%	465	48,38%	835	53,38%
2	no / no / no	54	7,73%	464	25,34%	293	18,73%
3	næfre - never / nevere -never	14	2,0%	303	16,54%	70	4,47%

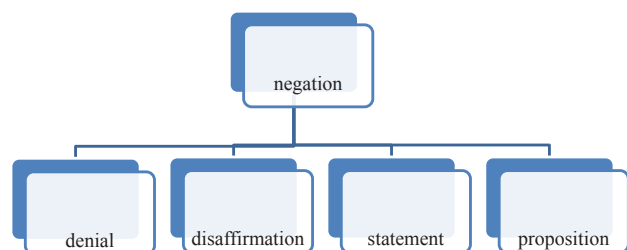

Рис. 1. Заперечення в системі англійської мови

ймів) мовленнєвого акту в дискурсі; б) як розкриття концептуального наповнення слотів фрейму мовленнєвого акту в дискурсі з урахуванням структури динамічного фрейму мовопородження; в) як виявлення специфічних для мовленнєвого акту засобів вираження в дискурсі у світлі прототипічної структури мовленнєвого акту [10, с. 27].

Фреймовий аналіз засобів заперечення доцільно провести на парадигматичному рівні у трьох періодах англійської мови та сформувані парадигму заперечення в давньоанглійській, середньоанглійській і новоанглійській мовах.

1) давньоанглійська парадигма заперечення включає таке: афікси із заперечним значенням: *wan-*, *un-*, *mis-*, *for-*, *wip-*, *gain-*, *-laes*; заперечну частку *ne*; моно- та полінегативні речення;

2) середньоанглійська парадигма заперечення об'єднує таке: афікси із заперечним значенням: *un-*, *mis-*, *for-*, *-laes*; заперечні частки *not/nat*, *no*, *ne*; заперечні займенники *nothyng*, *noon*, *noone*, *none*; заперечні прислівники *nowher*, *never*, *nevere*; моно- та полінегативні речення;

3) новоанглійська парадигма заперечення складається з афіксів із заперечним значенням *in-*, *in-* (*il-*, *ir-*, *im-*), *a-*, *dis-*, *mis-*, *re-*, *de-*, *counter-* (*contr-*), *anti-*, *pseudo-*, *mal-*, *non-*, *-false-*, *-less*; заперечних часток *not* (*n't*), *no*; заперечних займенників *no one*, *none*, *nobody*, *nothing*; заперечного сполучника *neither nor*; заперечних прислівників *never*, *nowhere*, *rarely*, *hardly*; моно- та полінегативних речень.

Для тексту характерні не лише парадигматичні відношення, а й синтагматичні. За словами М.П. Кочергана, синтагма-

тичні відношення – це відношення одиниць, розташованих лінійно; це здатність мовних елементів поєднуватися [7, с. 212]. На відміну від парадигматичних відношень, які є вертикальними, синтагматичні називають горизонтальними, оскільки вони завжди реалізуються між одиницями, які розташовуються одна за одною. Синтагматика – це система закономірного з'єднання (зчеплення, поєднання) одиниць і категорій мови у процесі їх мовного функціонування [3, с. 215].

Відповідно до належності маркера заперечення певному членові речення, розрізняють загальне (виражає розподіл понять між підметом і присудком, інакше кажучи, воно показує поняття щодо підмета в заперечній формі; присудок завжди виражений у заперечній формі (крім речень англійської мови, у яких уживаються заперечні займенники, прислівники, а також заперечні сполучники)) [13, с. 83] і часткове заперечення (заперечення, при якому заперечується лише один із значимих членів речення) [13, с. 93]. Пор.: *He could not lose himself, but went about his Father's business. What he meant I mused* (J. Milton "Paradise Regained", Part 2, 97–98) → *But thou, Infernal Serpent! shalt not long rule in the clouds. Like an autumnal star* (J. Milton "Paradise Regained", Part 4, 617–618): заперечення дії людини (загальне заперечення) → заперечення тривалості дії (часткове заперечення обставини часу).

Комплексний аналіз категорії заперечення та її засобів вираження неможливий без дослідження й опису лексем, які вербалізують поняття "negation" в англійській мові. Семантичний аналіз засобів заперечення полягає в дослідженні та вибірці лексичних одиниць на основі їх семантичного значення.

Лексико-семантичне поле "negation" у системі англійської мови вербалізується такими основними лексемами: *denial*, *disaffirmation*, *statement*, *proposition*. Проте не всі елементи пов'язані між собою. Наприклад, лексеми *denial* і *disaffirmation* мають заперечне значення. Їх протичленами є лексеми *statement* і *proposition*, які мають стверджувальне значення.

Для отримання об'єктивних кількісних даних щодо вживання вище згаданих засобів заперечення у структурі текстів трьох періодів англійської мови, необхідно застосувати елементи квантитативного аналізу. Вони необхідні в дослідженні для

підтвердження або визначення домінуючих засобів вираження заперечення в діяльності та для підтвердження або заперечення результатів якісного аналізу.

Уживання заперечної частки у структурі текстів будь якого періоду є найчастотнішим (давньоанглійська – *ne* (459); середньоанглійська – *not/nat* (465), новоанглійська – *not* (835)).

Висновки. Відібрано парадигму методів дослідження мовних засобів заперечення, яка охоплює порівняльно-історичний, парадигматичний, синтагматичний, семантичний, фреймовий та елементи квантитативного аналізу мовних засобів заперечення в системі англійської мови й структури тексту.

Завдяки порівняльно-історичному аналізу доведено становлення та динамічний розвиток категорії заперечення і її мовних засобів. У процесі історичного розвитку мови мають здатність змінювати одну систему заперечення на іншу в циклічному розвитку, який виявляється в тому, що морфологічно ослаблене з певних причин первинне заперечення стає функціонально недостатнім, через що підсилюється іншим словом, яке з часом переймає функції заперечення, проте саме може зазнавати такого самого регресивного розвитку, як і первинне заперечення. Особливості функціонування мовних засобів заперечення в англійських текстах різних історичних періодів виявлено завдяки синтагматичному аналізу. Здійснено опис граматичних характеристик заперечення, розкрито семантичні й синтаксичні аспекти заперечення, тобто яке семантичне значення мають окремі заперечні засоби та заперечення загалом, а також виділено синтаксичні функції характерні для мовних заперечних засобів у реченні. Виокремлено мовні одиниці, які виражають заперечення, а також основні лексеми, які вербалізують поняття заперечення (*denial, disaffirmation, statement, proposition*). Квантитативний аналіз визначив активність конститuentів ЛСП заперечення у трьох історичних періодах англійської мови, а також кількісне співвідношення маркерів заперечення. Установлено, що найпродуктивнішим типом граматичної реалізації заперечення є його вираження за допомогою частки.

Перспективами подальшого дослідження є виокремлення й опис домінуючого методу аналізу в кожному періоді англійської мови.

Література:

1. Ахманова О.С. Основы компонентного анализа : учеб. пособ. / О.С. Ахманова ; под ред. Э.М. Медниковой. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1969 – 98 с.
2. Белайчук О.С. Типологически релевантные особенности концепта отказа/отрицания в английском и шведском языках : дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.20 «Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание» / О.С. Белайчук. – М., 2004. – 311 с.
3. Головин Б.Н. Введение в языкознание / Б.Н. Головин. – М. : Высшая школа, 1977. – 312 с.

4. Громоздова Л.В. Модальность утверждения и отрицания в английском и русском языках : Лингвопрагматический аспект : дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.20 «Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание» / Л.В. Громоздова. – Краснодар, 2000. – 227 с.
5. Звегинцев В.А. Очерки по общему языкознанию / В.А. Звегинцев. – М. : Либроком, 2009. – 384 с.
6. Калинина А.А. Категория утверждения/отрицания в функциональных типах предложений в современном русском языке : дисс. ... докт. филол. наук : спец. 10.02.01 «Русский язык» / А.А. Калинина. – М., 2011. – 546 с.
7. Кочерган М.П. Загальне мовознавство : [підручник] / М.П. Кочерган. – 2-е вид., випр. і допов. – К. : Видавничий центр «Академія», 2006. – 464 с.
8. Лингвистический энциклопедический словарь / главный редактор В.Н. Ярцева. – М. : Директмедиа Паблишинг, 2008. – 5987 с.
9. Мантыева Б.А. Отрицание в понятийной и языковой картине мира в личностном и художественном дискурсе : дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / Б.А. Мантыева. – М., 2006. – 187 с.
10. Никонова Ж.В. Фреймовый анализ речевых актов (на материале современного немецкого языка) : автореф. дисс. ... докт. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / Ж.В. Никонова. – Нижний Новгород, 2009. – 41 с.
11. Селиванова О.О. Сучасна лінгвістика: [термінологічна енциклопедія] / О.О. Селиванова. – Полтава : Довкілля-К, 2006. – 716 с.
12. Стойкова М.И. Семантика и функционирование категории отрицания, выраженной формальным показателем *Ne*: В русском языке в зеркале болгарского : дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.01 «Русский язык» / М.И. Стойкова. – М., 2001. – 136 с.
13. Iyeiri Y. Aspects of English Negation / Y. Iyeiri. – Amsterdam : John Benjamins Publishing Company, 2005 – 233 p.

Захарчук И. А. Динамика отрицания в английском языке: методы исследования

Аннотация. Статья посвящена рассмотрению основных методов лингвистического исследования категории отрицания в системе английского языка и структуре текста. Отобрано парадигму научных методов анализа языковых средств выражения отрицания для их комплексного описания в синхронии и диахронии.

Ключевые слова: научный метод, парадигма, отрицание, средство, дискурс.

Zakharchuk I. Dynamics of negation in English: methods of research

Summary. The article is focused on the basic methods of linguistic research of the category of negation in the English language system and the structure of the text. The paradigm of scientific methods of analysis of the negation language means is selected for their complex description in synchrony and diachrony.

Key words: scientific method, paradigm, negation, means, discourse.

Ільчук О. А.,
старший викладач кафедри романо-германських та східних мов
Київського університету імені Бориса Грінченка

СУФІКСАЛЬНІ МЕТОНІМІЧНІ ІМЕННИКИ НА ПОЗНАЧЕННЯ ПРЕДМЕТА В СУЧАСНІЙ НІМЕЦЬКІЙ МОВІ

Анотація. У статті розглянуто семантику, структуру та зв'язки похідних іменників німецької мови з власне німецькими суфіксами з лексико-категоріальним значенням предмета, які утворені на основі метонімічного переносу. Похідні іменники досліджено комплексно як одиниці певної словотвірної моделі, як носіїв певного типу словотвірного значення та як учасників метонімічних моделей. Представлено суфіксальні словотвірні моделі метонімічних іменників, до яких належать словотвірні моделі інструменту, предмета як результату дії, предмета як місця, предмета як носія ознаки, предмета як діяча, предмета, який має стосунок до особи. Виділено типи предметних словотвірних значень, які властиві похідним іменникам із метонімічним компонентом. Здійснено семантичну класифікацію похідних іменників із предметним значенням на основі метонімічних моделей і типів.

Ключові слова: похідні іменники, словотвірна модель, словотвірне значення, метонімічні моделі, німецька мова.

Постановка проблеми. Явище лексичної метонімії, семантика та структура метонімічних одиниць лексичного рівня достатньо розроблена в сучасній лексикології, проте словотвірна метонімія потребує глибокого вивчення як досить складне явище, результат взаємодії двох рівнів системи мови – лексичного і словотвірного. Важливими аспектами дослідження словотвірної метонімії є вивчення способу формування метонімічного значення, з'ясування словотвірної структури метонімічних утворень, установлення словотвірних і лексичних значень метонімічних одиниць тощо. У розвідці здійснена спроба проаналізувати семантико-словотвірні та структурно-словотвірні властивості похідних суфіксальних іменників із метонімічним компонентом.

Суфіксальні похідні іменники німецької мови в семантичному і структурному аспектах були предметом дослідження в розвідках і дисертаційних дослідженнях як на матеріалі однієї мови (О.С. Гринюк [3], Н.Г. Іщенко [7], О.П. Налобіна [8], Н.А. Середа, О.В. Хлипало), так і у порівняльних дослідженнях (Н.В. Аржанцева [1], Н.О. Замощина-Шеріф [5], Н.М. Зольнікова [6], М.І. Федорів [9]). Семантика і структура похідних іменників із метонімічним компонентом, які мотивовані різними частинами мови, ще не була предметом комплексного дослідження, що визначає актуальність розвідки.

Об'єктом дослідження є похідні іменники німецької мови, оформлені власне німецькими суфіксами, із лексико-категоріальним значенням предмета, утворені на основі метонімічного переносу.

Мета статті – дослідити семантику і структуру похідних іменників німецької мови з власне німецькими суфіксами із лексико-категоріальним значенням предмета, які утворені за метонімічними моделями, а саме:

– інвентаризувати суфіксальні словотвірні моделі метонімічних іменників;

– виділити типи словотвірних значень метонімічних іменників;

– подати семантичну класифікацію метонімічних іменників на основі типу метонімічного зв'язку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Словотвірна структура похідних іменників формується за певною словотвірною моделлю й виражає певний тип словотвірного значення. Словотвірні моделі є семантико-структурними зразками, за якими формуються похідні іменники із загальною семантикою, яка притаманна конкретній словотвірній моделі. Словотвірне значення похідних іменників визначається типом відношення між мотивуючою та формантною частинами, які представлені у словотвірній моделі й взаємодіють одна з одною, у результаті їхньої семантико-структурної взаємодії формується тип словотвірного значення похідного іменника. Матеріалом дослідження слугують 600 похідних іменників із метонімічним компонентом, які мають предметне значення й утворені за допомогою власне німецьких суфіксів.

Похідні суфіксальні іменники із метонімічним компонентом із лексико-категоріальним значенням предмета утворюються в німецькій мові за такими словотвірними моделями:

1. інструменту:

a) словотвірна модель V + e: *Egge борона* ← *eggen боронувати*, *Schleuse 1. шлюз 2. водосток* ← *schleusen 1. шлюзувати 2. проводити*;

b) словотвірна модель V + er: *Entsafter соковижималка* ← *entsaften вичавлювати сік*, *Lüfter вентилятор* ← *Luft повітря*, *lüften провітрювати*, *Wischer розм. склоочисник* ← *wischen витирати*;

c) словотвірна модель V + ung: *Bescheinigung посвідка, свідоцтво, довідка, розписка* ← *bescheinigen засвідчувати, підтверджувати*, *Lösung 3. хім. розчин* ← *lösen 3. розчиняти*, *Täfelung (внутрішня) обшивка, (дерев'яна) панель* ← *täfelн облицьовувати, обшивати (дерев'яними) панелями*;

2. предмета як результату дії:

a) словотвірна модель V + ung: *Krankschreibung лікарняне* ← *krankschreiben видавати лікарняне*, *Punktierung малюнок пунктиром* ← *punktieren відзначати пунктиром*, *Schichtung шар* ← *schichten укладати один на одного*;

b) словотвірна модель V + e: *Kohle вугілля* ← *kohlen перетворювати на вугілля*, *Dose доза* ← *dosieren дозувати*;

c) словотвірна модель V + ling: *Bratling котлета* ← *braten смажити*;

d) словотвірна модель V + nis: *Zeugnis 1. свідоцтво 2. табель* ← *zeugen свідчити*;

e) словотвірна модель V + schaft: *Erbschaft спадок* ← *erben успадковувати*;

f) словотвірна модель N + ei: *Pinselei погано намальована картина* ← *pinselн розм. малювати*;

3. предмета як місця:

а) словотвірна модель N/V + ei/erei/elei: *Setzerei* друк. складалний цех ← *Setzer* складальник, *setzen* 7. друк. складати, *Drechserei* токарна майстерня ← *Drechsler* токар, *drechseln* витокувати, *Räucherei* коптільня ← *Räucher* коптільник, *räuchern* коптити;

б) словотвірна модель V + e: *Bleibe* розм. притулок, домівка, житло ← *bleiben* залишатися (десь), *Schmiede* кузня ← *schmieden* кувати;

в) словотвірна модель V + ung: *Eintüftung* гирло (річки) ← *eintüften* впадати, *Schonung* (лісовий) заповідник ← *schonen* берегти, дбайливо поводитися;

4. предмета як носія ознаки:

а) словотвірна модель A+heit/keit/igkeit: *Hohlheit* порожнина ← *hohl* порожній, пустий, *Räumlichkeit* приміщення ← *räumlich* просторовий, *Jagdbarkeit* ліцензія на право полювання ← *jagdbar* на якого можна полювати;

б) словотвірна модель A + e: *Ebene* 1. рівнина 2. площина ← *eben* гладкий, рівний, плаский, *Hybride* біол. гібрид ← *hybrid* гібридний;

в) словотвірна модель A + ling: *Bitterling* гірчак ← *bitter* гіркий, *Rundling* кругле приміщення, предмет ← *rund* круглий;

5. предмета як діяча:

а) словотвірна модель V + ung: *Wucherung* наріст ← *wuchern* розростатися, *Erfrischung* освіжальний напій ← *erfrischen*;

б) словотвірна модель V + er: *Kipper* самоскид ← *kippen* перекидати, *Nenner* знаменник ← *nennen* називати;

в) словотвірна модель V + e: *Karre* візок, тачка ← *karren* розм. плентатися;

6. предмета, який має стосунок до особи:

а) словотвірна модель N + tum: *Christentum* християнство ← *Christ* християнин, *Herzogtum* герцогство ← *Herzog* герцог, *Fürstentum* князівство ← *Fürst* князь.

Словотвірне значення предмета охоплює дві групи, виражає загальне словотвірне значення та часткове словотвірне значення із різним позначенням. Предмет загалом, тобто те, що є (1), і місце (2), які реалізують часткові словотвірні значення, а саме:

1.1) предмета та результату дії, названої дієсловом: *Radierung* 'те, що гравірують' ← *radieren* гравірувати, *Schichtung* 'те, що укладають один на одного' ← *schichten* укладати один на одного, *Münze* 'те, що чеканять' ← *münzen* чеканити, *Setzling* 'те, що садять' ← *setzen* садити, *Klöppelei* 'те, що плетуть (на коклюшках)' ← *Klöppel* коклюшка, *klöppeln* плести (на коклюшках);

1.2) призначено для виконання дії, названої дієсловом: *Löscher* 'те, чим гасять (вогонь)' ← *löschen* гасити (вогонь), *Messer* 'те, чим міряють / роблять певного розміру' ← *messen* міряти, робити певного розміру, *Fräse* 'те, чим фрезерують' ← *fräsen* фрезерувати, *Abschirmung* 'те, чим прикривають, захищають' ← *abschirmen* прикривати, захищати, *Vergoldung* 'те, чим покривають' ← *vergolden* покривати позолотою;

1.3) виконує дію, названу дієсловом, у тому числі назви транспортних засобів: *Windung* 'те, що звивається' ← *sich winden* звиватися, *Erfrischung* 'те, що освіжає' ← *erfrischen* освіжати, *Nenner* 'те, що називає' ← *nennen* називати, *Dampfer* 'той, який пускає пар' ← *dampfen* пускати пар;

1.4) характеризується ознакою, рідше станом, названими прикметником, у тому числі назви рослин і грибів: *Flüssigkeit* 'те, яке рідке' ← *flüssig* рідкий, *Räumlichkeit* 'те, яке просторове' ← *räumlich* просторовий, *Heiligtum* 'те, яке святе' ← *heilig* святий, *Rundling* 'той, який круглий' ← *rund* круглий, *Grünling* 'той, який зелений' ← *grün* зелений;

1.5) характеризується через особу, названу іменником – назви філософських, релігійних, інших напрямів: *Epigonentum* епігонство ← *Epigone* епігон, *Luthertum* лютеранство ← *Luther* Лютер.

Місце, де виконується дія:

1.1) названа дієсловом: *Anprobe* 'там, де приміряють' ← *anprobieren* приміряти, *Durchreiche* 'там, де подають (страви тощо)' ← *durchreichen* подавати (страви тощо), *Schonung* 'там, де дбайливо поводяться з чимось' ← *schonen* дбайливо поводитися;

1.2) дія з предметом, названим іменником, зокрема виготовляються предмети; найчастіше зі значенням місця, де займаються ремеслами та виробництвом: *Formerei* 'там, де надають форми' ← *Form* форма, *Salzerei* 'там, де користуються сіллю' ← *Salz* сіль, *Mosterei* 'там, де виготовляють плодовий сік' ← *Most* плодовий сік, *Kokerei* 'там, де виготовляють кокс' ← *Koks* кокс;

1.3) дія, названа іменником: *Imkerei* 'там, де працює пасічник' ← *Imker* пасічник, *Sattlerei* 'там, де працює лямар' ← *Sattler* лямар.

Моделі, за якими утворюються похідні відповідної семантики, подані зв'язками, що відображені метонімічними схемами та типами каузальної (1), атрибутивної (2) й локальної (3) семантики:

1.1. Метонімічна схема каузальної семантики: дія → об'єкт:

а) метонімічний тип: дія → предмет як результат.

Метонімічний тип реалізується словотвірними моделями зі значенням предмета як результату дії, похідні іменники мають словотвірне значення предмета й результату дії, названої дієсловом: *Auflage* 1. Видання. 2. Наклад, тираж ← *auflegen*. 3. Видавати, друкувати (книжку); *Drapierung* драпірування ← *drapieren* драпірувати; *Lutscher* розм. 1. Льодяник на палочці. 2. Соска ← *lutschen* сосати; *Zahlung* платіж, оплата, внесок ← *zahlen* платити;

б) метонімічний тип: дія → знаряддя дії.

Метонімічний тип поданий словотвірними моделями зі значенням інструменту, похідним іменникам властиве словотвірне значення «призначено для виконання дії, названої дієсловом»: *Bewehrung* 2. Арматура ← *bewehren* тех. армувати; *Diele* 1. Підлогова дошка, настил ← *dielen* настилати підлогу; *Niederhalter* прутиск ← *niederhalten* 2. тех. прутискати;

в) метонімічний тип: дія → предмет, знаряддя для виконання дії.

1.2. Метонімічний тип утворюється словотвірними моделями зі значенням предмета як діяча, похідні іменники виражають словотвірне значення «виконує дію, названу дієсловом, у тому числі назви транспортних засобів»: *Klinge* холодна зброя, клинок ← *klingen* звучати, лунати; *Verhärtung* затвердіння (мед), ущільнення ← *sich verhärten* твердіти, ущільнюватися.

2.1. Метонімічна схема каузальної семантики: суб'єкт → об'єкт.

Метонімічна схема реалізується словотвірними моделями зі значенням предмета, який має стосунок до особи, похідні іменники мають словотвірне значення «характеризується через особу, названу іменником – назви філософських, релігійних, інших напрямів»: *Pharisäertum* іст. рел. фарисейство ← *Pharisäer* фарисей.

3.1. Метонімічна схема атрибутивної семантики: ознака → об'єкт.

Метонімічна схема подана словотвірними моделями зі значенням предмета як носія ознаки, для похідних іменників типовим є словотвірне значення «характеризується ознакою, рідше

станом, названими прикметником, у тому числі назви рослин і грибів»: *Heiligtum святиня* ← *heilig святий. Flüssigkeit 2. pидуна* ← *flüssig pидкий, текучий*.

3.2. Метонімічна схема локальної семантики: дія → місце.

Метонімічна схема реалізується словотвірними моделями зі значенням предмета як місця із мотивуючим дієсловом, похідні іменники мають словотвірне значення місця, де виконується дія, названа дієсловом: *Einkerbung зарубка, насічка* ← *einkerben зарубувати, насікати*; *Gerberei чинбарня, шкіряний завод* ← *gerben вичинювати (шкіру)*; *Schwemme місце для купання коней* ← *schwemmen зносити, змивати водою*.

3.3. Метонімічна схема локальної семантики: об'єкт → місце.

Метонімічна схема утворюється словотвірними моделями зі значенням предмета як місця із мотивуючим іменником, похідним іменникам властиве словотвірне значення місця, де виконується дія із предметом, названим іменником, зокрема виготовляються предмети; найчастіше зі значенням місця, де займаються ремеслами та виробництвом: *Käserei сироварня* ← *Käse сир*; *Wäscherei пральня* ← *Wäsche білизна*.

Метонімічна схема локальної семантики: суб'єкт → місце.

Метонімічна схема реалізується словотвірними моделями зі значенням предмета як місця із мотивуючим іменником, похідні іменники мають словотвірне значення дії, названої іменником: *Käserei сироварня* ← *Käser сировар*; *Schleiferei точильня майстерня* ← *Schleifer точильник*.

Висновки. Належність похідного іменника із метонімічним компонентом до тієї чи іншої метонімічної моделі, схеми, типу зумовлюється словотвірними властивостями похідних іменників, які є одиницями певної словотвірної моделі й носіями певного типу словотвірного значення.

Результати дослідження можуть бути використані для дослідження метонімічних іменників сучасної німецької мови інших лексико-семантичних груп.

Література:

1. Аржанцева Н.В. Семантика отглагольных существительных как основа их классификации (на материале английского, немецкого и русского языков) / Н.В. Аржанцева // Научный журнал КубГАУ. – 2012. – № 81 (07). – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://ej.kubagro.ru/2012/07/pdf/71.pdf>.
2. Большой немецко-русский словарь / [Л. Карл, Д.Г. Мальцева, А.Н. Зуев и др.]. – 9-е изд. – М. : Русский язык, 2002. – 1040 с.
3. Гринюк О.С. Афіксальні віддієслівні іменники на позначення дії у сучасній німецькій мові: семантика, парадигматика та синтагматика : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 / О.С. Гринюк. – Донецьк, 2010. – 20 с.
4. Жарко С.Ю. Типологія словотвірних значень відсубстантивних похідних : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / С.Ю. Жарко ; Дніпропетровський національний університет. – Дніпропетровськ, 2008.
5. Замощина-Шеріф Н.О. Локативні іменники із суфіксом -(er)ei у німецькій та -eіe у французькій мовах / Н.О. Замощина-Шеріф [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/10225/1/10.pdf>.
6. Зольникова Н.Н. Структурно-семантические особенности отглагольных существительных русского и немецкого языков : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.20 / Н.Н. Зольникова. – Челябинск, 2010.
7. Іщенко Н.Г. Синонімія спільнокореневих похідних іменників сучасної німецької мови : автореф. дис. ... докт. філол. наук : спец.

10.02.04 / Н.Г. Іщенко ; Київ. держ. лінгв. ун-т. – К., 2001. – 30 с.

8. Налобина Е.П. Особенности образования производных значений деадъективных существительных в немецком языке (на основе метонимического переноса) / Е.П. Налобина // Актуальные проблемы филологии и методики преподавания иностранных языков. – № 8. – Новосибирск : Изд-во НГПУ, 2014. – С. 49–55.
9. Федорів М.І. Похідні іменники з латинськими суфіксами на позначення особи у німецькій та українській мовах: структура, семантика, прагматика : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.17 / М.І. Федорів. – К., 2014.
10. Wortbildung der deutschen Gegenwartssprache // Wolfgang Fleischer; Irmhild Barz. Unter Mitarb. von Marianne Schröder. – 3., unveränd. Aufl. – Tübingen : Niemeyer, 2007.
11. Das Wörterbuch Duden online [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.duden.de/woerterbuch>.

Ильчук О. А. Суффиксальные метонимические имена существительные для обозначения предметов в современном немецком языке

Аннотация. В статье рассмотрено семантику, структуру и связи производных существительных немецкого языка с собственно немецкими суффиксами с лексико-категориальным значением предмета, которые образованы на основе метонимического переноса. Производные существительные исследовано комплексно как единицы определенной словообразовательной модели, как носителей определенного типа словообразовательного значения и как участников метонимических моделей. Представлены суффиксальные словообразовательные модели метонимических существительных, к которым относятся словообразовательные модели инструмента, предмета как результата действия, предмета как места, предмета как носителя признака, предмета как деятеля, предмета, который имеет отношение к лицу. Выделены типы предметных словообразовательных значений, присущих производным существительным с метонимическим компонентом. Осуществлена семантическая классификация производных существительных с предметным значением на основе метонимических моделей и типов.

Ключевые слова: производные существительные, словообразовательная модель, словообразовательное значение, метонимические модели, немецкий язык.

Ichuk O. Suffixal metonymic nouns with object meaning of modern German

Summary. The article deals with the structure, semantics and connections of derived nouns of German with native German suffixes with lexical categorical meaning of object that are based on metonymic transfer. Derived nouns are comprehensively investigated as units of derivational models, as carriers of a certain type of derivational meaning and as members of metonymic models. Suffixal derivational models of metonymic nouns are presented, which include derivational model of a tool, object as a result of action, object as a place, object as a carrier of features, object as agent, object related to a person. Types of derivational meaning are detected that are inherent to derived nouns with metonymic component. Semantic classification of derived nouns with object meaning based on metonymic models and types is defined.

Key words: derivative nouns, derivational model, derivational meaning, metonymic model, German.

Кізіль М. А.,

аспірант кафедри теорії та практики перекладу
Запорізького національного університету

СЕМАНТИЧНІ АСПЕКТИ МІГРАЦІЇ ОДИНИЦЬ МЕТАТЕРМІНОСИСТЕМИ СФЕРИ КОМП'ЮТЕРНИХ ТЕХНОЛОГІЙ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

Анотація. Статтю присвячено дослідженню семантичних процесів термінологізації, детермінологізації та ретермінологізації, що відбуваються внаслідок міграції термінів метатерміносистеми сфери комп'ютерних технологій загальноживаних одиниць англійської мови. Визначаються також особливості генералізації й конкретизації, метафоризації та метонімізації їхніх значень.

Ключові слова: генералізація, детермінологізація, конкретизація, міграція, ретермінологізація, термін, термінологізація, метатерміносистема.

Постановка проблеми. Бурхливий розвиток науки й техніки, процеси глобалізації та міжнародної кооперації зумовили інтенсифікацію досліджень термінології різних сфер діяльності. Кінець ХХ – початок ХХІ ст. характеризується активізацією теоретичних досліджень у цій галузі. Стан сучасної термінології свідчить про наявність низки питань, без вирішення яких стає неможливим розуміння особливостей формування й функціонування галузевих терміносистем і їхніх одиниць.

Виклад основного матеріалу дослідження. Галузеві підсистеми термінологічної лексики формуються та розвиваються не ізольовано одна від одної, а в тісній взаємодії. Кожна підсистема відображає вплив іншої підсистеми, що призводить до ускладнення форм зв'язку, виникнення нових значень і структур та, як наслідок, до взаємозбагачення підсистем. Усе це підвищує їхню внутрішню активність, зумовлює міграцію термінологічної лексики як у лексико-семантичній системі однієї мови, так і між терміносистемами різних мов.

Дослідженням питань міграції термінологічної лексики, особливостей формування й функціонування терміносистем різних мов займалися А.В. Грицьків [2], С.Г. Казаріна [4], Н.П. Мелех [5] та ін. Останнім часом увагу лінгвістів усе більше привертає терміносистема сфери комп'ютерних технологій англійської мови, що знаходиться в процесі постійного розвитку й удосконалення, безперервної появи нових одиниць.

Жодна інша термінологічна система не ввібрала в себе стільки одиниць з інших термінологічних і нетермінологічних сфер, як сфера комп'ютерних технологій, оскільки жодна інша галузь науки й техніки не використовувала так інтенсивно досягнення всіх інших сфер людського знання й досвіду та не використовувалася водночас людиною в них. Саме цей факт і зумовлює постійну міграцію одиниць терміносистеми сфери комп'ютерних технологій англійської мови. Уважаємо також, що на сьогодні визначена терміносистема є метатерміносистемою, що включає в себе одиниці інших підсистем англійської мови, а її комплексний і полівимірний характер відображає її системні зв'язки з іншими терміносистемами та загальнолітературною англійською мовою загалом.

Незважаючи на той факт, що метатерміносистема сфери комп'ютерних технологій уже досить детально вивчалася ві-

тчизняними й зарубіжними лінгвістами, семантичні аспекти міграції її одиниць не були об'єктом детальних досліджень. Саме цей факт і визначає актуальність запропонованої лінгвістичної розвідки, метою якої є дослідження особливостей зміни семантичного значення одиниць метатерміносистеми сфери комп'ютерних технологій англійської мови, що підлягають міграції. Досягнення поставленої мети передбачає вирішення таких завдань: визначити роль семантичного способу творення одиниць узваної метатерміносистеми; описати зміни, що відбуваються внаслідок термінологізації, детермінологізації, ретермінологізації її одиниць; дослідити семантичні процеси, що відбуваються при термінологізації, детермінологізації та ретермінологізації.

Семантичний спосіб терміноутворення був одним із перших словотвірних прийомів утворення термінологічних найменувань у комп'ютерній термінології англійської мови. Шлях пристосування загальноживаних слів як термінологічних позначень проходив, як правило, через семантичну спеціалізацію, яка починалась із уживання їх в особливих контекстах [1, с. 19]. Слова, що були взяті із загальнолітературної мови і пристосовані для найменування спеціальних понять комп'ютерної сфери, нерідко могли використовуватись водночас у кількох галузях, різних сферах. Це були переважно багатозначні за своєю семантичною структурою слова. І в спеціальних галузях знань ці слова вживалися для вираження одного із притаманних їм термінологічних значень, яке визначалося контекстуально [4, с. 48]. При цьому вони не втрачали свого зв'язку із загальною мовою, залишалися їй належністю.

Спостереження за фактичним матеріалом свідчать, що між словником загальнонаціональної літературної англійської мови й термінологією сфери комп'ютерних технологій, як і інших галузей знання, відбувається глибока та складна взаємодія за двома напрямками: лексичним і структурним. Термінологізація, ретермінологізація, детермінологізація є поширеними видами цієї взаємодії.

При термінологізації звукова оболонка вже наявного в загальнонаціональній літературній мові слова (або словосполучення) використовується для позначення нового предмета чи явища з метою спеціальної комунікації [4, с. 74]. Це найменування, що має непрямий/вторинний характер, набуває нового термінологічного значення, яке включається в смислову структуру цього слова як самостійне значення, пов'язане з іншими значеннями відношеннями семантичного творення. Нове термінологічне значення слова при співвідношенні з іншими значеннями утворює опозиції на основі загального семантичного інваріанта і протиставлення їм за диференційною ознакою: пряме значення – переносне значення; загальне значення – спеціалізоване значення.

Як свідчить фактичний матеріал, найбільш типовим семантичним процесом, що відбувається при термінологізації загальноновживаних одиниць англійської мови під час їх переходу до підмови комп'ютерних технологій, є конкретизація значення, а саме:

(1a) *He had a good memory when he was younger.* – Він має добру пам'ять, коли був молодим.

(1b) *A memory and the CPU form the central part of a computer to which peripherals are attached.* – Пам'ять і центральний процесор формують центральну частину комп'ютера, до якої під'єднано периферійне обладнання.

У прикладі (1a) лексема *memory* є загальноновживаним словом, у прикладі (1b) лексема *memory* вживається в технічному контексті. Наведені приклади свідчать про конкретизацію значення відповідного терміна в контексті. Для з'ясування зміни обсягу значення, що підлягають термінологізації, звертаємося до аналізу інших прикладів:

(2a) *One of the objectives of the French Revolution was the abolition of privilege.* – Однією з цілей Французької Революції було скасування привілеїв.

(2b) *Examples of various privileges include the ability to create a file in a directory, or to read or delete a file.* – Приклади різноманітних прав доступу включають можливість створення файлу в каталозі або перегляду та знищення файлу.

Речення (2a) є прикладом використання лексичної одиниці *privilege* в загальному вжитку, у реченні (2b) термін *privilege* вживається в технічному контексті. Термінологічне значення відповідної лексеми вужче за загальноновживане, що свідчить про конкретизацію його значення. На зміну семантичного обсягу лексеми вказує також аналіз її словникових дефініцій: *privilege – a special advantage or immunity or benefit not enjoyed by all (common use); the right to access (computers)* [7, с. 782]. Отже, спостерігається типовий для термінологізації процес конкретизації значення.

За відмінністю асоціативних зв'язків, що ведуть до перенесення значення терміна, розрізняють метафору й метонімію. Метафора є таким видом семантичної зміни, за якої перенесення терміна здійснюється на підставі схожості. Метафори утворюються на основі найбільш важливих загальних характеристик і асоціацій, пов'язаних із референтом; зовнішньої фізичної схожості предметів; схожості функції або дії, що виконується [1, с. 32–33]. Так, наприклад, метафоричне перенесення може відбуватися за функцією: *bridge (міст) – апаратно-програмний пристрій, що сполучає дві або більше фізичні локальні мережі*; за механізмом дії: *spider (навук) – пошуковий агент, spase (протір) – пробіл; за схожістю розмірів*. Метонімія є перенесенням терміна на підставі суміжності.

Лексичний склад англійської мови знаходиться в тісному зв'язку з позамовною дійсністю, перебуваючи в безперервному русі. Це виявляється в постійній взаємодії між загальнолітературною англійською мовою та її термінологічною лексикою, зокрема комп'ютерними термінами. Результатом подібної взаємодії є процес детермінологізації – перетворення термінів у загальнолітературні слова шляхом нейтралізації їхньої дефінітивної функції [5, с. 7]. На сьогодні для багатьох мов характерним стає всебічне проникнення термінології в найрізноманітніші сфери діяльності людей і їхнє повсякденне життя. Увійшовши в систему загальноновживаної лексики, терміни позбавляються функціональної та семантичної обмеженості, залишаючись при цьому термінами в межах певної терміносистеми. Значення детермінологізованих одиниць здебільшого розширюється, тобто

відбувається його генералізація. Відзначаємо, що детермінологізація лексичних одиниць зумовлена інтра- й екстралінгвальними факторами.

Інтралінгвальні фактори виникають унаслідок системних зв'язків самої мови, тоді як екстралінгвальні – викликані розвитком науки, техніки, зростанням їхньої ролі в житті суспільства. Причини детермінологізації полягають у проникненні термінів терміносистеми в узус розмовного, художнього та публіцистичного слововжитку; лексика терміносистем, у якій відбувається процес детермінологізації, має бути актуальною для більшості носіїв мови. Детермінологізації підлягають і термінологічні одиниці сфери комп'ютерних технологій англійської мови, що відбувається завдяки глобальному розповсюдженню комп'ютерної техніки, масовому використанню глобальної мережі Інтернет та ІТ-технологій і тому факту, що ці одиниці стають здобутком загальнолітературної мови, а саме: *access – доступ до ресурсів, beta-test – експлуатаційні випробування, backup – резервний, computeracy – комп'ютерна грамотність*.

При ретермінологізації звукова оболонка вже наявного терміна в одній галузі знання застосовується для позначення спеціально-професійного поняття з іншої сфери знання [2, с. 8]. При цьому, як правило, відбувається повне чи часткове переосмислення цього терміна. Зокрема, термін *bridge*, що надійшов до комп'ютерної термінології з фонду загальноновживаних слів шляхом метафоризації й термінологізації, має інше термінологічне значення й в інших професійних сферах, а саме: *bridge* (в архітектурі – міст, авіабудуванні – трап, медицині – міст для штучних зубів). У сфері комп'ютерних технологій застосовуються також слова з інших професійних підсистем: медичної (*virus – вірус, hygiene – заходи, які вживаються для запобігання зараженню комп'ютера вірусом, clone – піратська версія програмного забезпечення*), військової (*password – пароль, (letter) bomb – поштове послання, що містить додаток із вірусом, explode – полетіти (про комп'ютер, систему)*) тощо.

Висновки. Отже, під час міграції комп'ютерної термінології англійської мови здійснюється часткова зміна їхнього семантичного значення. У результаті аналізу фактичного матеріалу було виявлено типові процеси зміни обсягу семантичного значення лексичних одиниць визначеної метатерміносистеми при їх термінологізації, детермінологізації й ретермінологізації, а саме: при термінологізації загальноновживаного слова та його переході до сфери комп'ютерних технологій відбувається конкретизація його значення, при детермінологізації – його генералізація. Типовим для термінологізації, детермінологізації й ретермінологізації є також метафоричне перенесення значення, що базується на схожості функцій, ознак, якостей і властивостей. Подальші перспективи вбачаємо в більш детальному дослідженні особливостей взаємодії метатерміносистеми сфери комп'ютерних технологій з іншими підсистемами англійської мови, поглибленому вивченні семантичних процесів, що відбуваються внаслідок міграції її одиниць.

Література:

1. Авербух К.Я. Общая теория термина / К.Я. Авербух. – Иваново : Изд-во Ивановского гос. ун-та, 2004. – 252 с.
2. Грицьків О.В. Міжсистемна взаємодія як чинник термінотворення (на прикладі англійських фінансових термінів) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 / О.В. Грицьків. – Львів, 2001. – 20 с.
3. Д'яков А.С. Основи термінотворення: семантичні та соціолінгвістичні аспекти / А.С. Д'яков, Т.Р. Кияк, З.Б. Куделько. – К. : Вид. дім «КМ Academia», 2000. – 216 с.

4. Казарина С.Г. Типологические характеристики отраслевых терминологий / С.Г. Казарина. – Краснодар : Изд-во Кубанской государственной медицинской академии, 1998. – 276 с.
5. Мелех Н.П. Проникновение терминологических единиц в общеупотребительную лексику : экспериментально-сопоставительное исследование на материале разностилевых английских текстов : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 / Н.П. Мелех. – Пятигорск, 2004. – 20 с.
6. IBM Dictionary of Computing. – New York : McGraw-Hill, Inc, 1993. – 670 p.
7. Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English / sixth ed. – Oxford ; N.Y. : Oxford University Press, 2000. – 1540 p.

Кизиль М. А. Семантические аспекты миграции единиц метатерминосистемы сферы компьютерных технологий английского языка

Аннотация. Статья посвящена исследованию семантических процессов терминологизации, детерминологизации и ретерминологизации, которые происходят вследствие миграции терминов метатерминосистемы сферы

компьютерных технологий и общеупотребительных единиц английского языка. В статье определяются также особенности генерализации и конкретизации, метафоризации и метонимизации их значений.

Ключевые слова: генерализация, детерминологизация, конкретизация, миграция, ретерминологизация, термин, терминологизация, метатерминосистема.

Kizil M. Semantic aspects of migration of units of the computer science metaterminology of the English language

Summary. The article is devoted to the investigation of the processes of terminologization, determilogization and reterminologization, that take place due to the migration of terms of the metaterminology of the computer science and units of common usage of the English language. Peculiarities of generalization and concretization, metaphORIZATION and metonimization of their meanings are also determined in the article.

Key words: generalization, determinologization, concretization, migration, reterminologization, term, terminologization, metaterminology.

Kovalyuk Yu. V.,

*Romance, germanic and oriental languages;**Ph.D., Department of Foreign Languages for Sciences, assistant professor**Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University Chernivtsi*

ON THE BROO: ON PRAGMATICS OF IDIOMS

Summary. The present article is an attempt to explore the pragmatics of idioms in the framework of Relevance Theory. Relevance Theory in idioms' pragmatics helps account for the perlocutionary force of idiomatic expressions. Apparently, the hearer/reader will always follow the path of least effort when trying to interpret the meaning of an unknown idiom. It is achieved through immediate satisfied after considering only a subset of the encyclopedic assumptions associated with the encoded concepts.

Key words: idioms, idiomaticity, pragmatics, Relevance Theory, perlocutionary effect, communication, concept.

Much of the focus of linguistic analysis, as J. Searle once noted, revolves around the sender's, as well as the recipient's ability to process, construct, and decode the meaning of communicative utterances, both in monocultural and cross-cultural setting [15, p. 110]. To begin with, of primary importance here is the notion of context, from which recipients derive their interpretations. Pragmatics, in this case, is the study of language in context, including knowledge, beliefs and intention of the speaker and the relationship between speaker and listener. However, assigning the correct or intended sense to idioms can be especially problematic for non-native speakers, because they may lack the cultural background knowledge on which native speakers draw. Although conceptualization does not lend itself to direct scrutiny, it can be studied indirectly via language as there is a close relationship between linguistic and conceptual structure.

As a rule, idioms are viewed as "a group of words established by usage having a meaning non deducible from the meaning of the individual words" [6; 7]; e. g. the idiomatic meaning of the expression *be in the doghouse* does not constitute its compositional meaning. However, unlike much of early scholarship on idioms, modern researches on idiom processing do not consider these units to be fixed or dead metaphors but rather units with some degree of metaphoricality [Cacciari and Tabossi 1993; Glucksberg 2001; Kövesces 2006; Langlotz 2006; Gibbs 2007; Naciscione 2010; Jaki 2014 et al.], that gives rise to a functional typology of idioms based on their degree of compositionality and semantic transparency (see: non-compositional idioms, fully compositional idioms, compositional-opaque idioms and quasi-metaphorical idioms). Likewise, Halliday 1985, as quoted by Fernando (1996) came up with the ideational, interpersonal and relational idioms. Thus, ideational idioms characterize the nature of a message. In a lexicalization approach, Swinney and Cutler advocate that when an unknown idiom is encountered, two sets of operations are activated: ordinary linguistic processing, including lexical access and syntactic parsing, and, simultaneously, retrieval from the phrasal lexicon where idioms-as-long-words are stored [20, p. 523]. Which of the two meanings – literal or idiomatic – appears first depends on the relative speed at which linguistic processing and lexical-idiom access can be completed. Therefore, familiar idioms are generally interpreted more quickly than are comparable literal expressions. However, as Vega Moreno points, the main problem with these models is that they

do not examine in any detail the pragmatic processes that enable these meanings to interact in on-line comprehension [21, p. 181].

The research is carried out in the framework of the contemporary Relevance Theory in pragmatics [17; 18] and its present path of lexical pragmatics [1; 16] and pragmatics of idioms [21].

The pragmatics of idioms, their syntactic behavior and creativity have been attended to in [2; 5; 8; 9; 13; 14]. According to J. Strässler, "a pragmatic analysis of language in general requires a completely different approach from that of a semantic or structural one. Whereas the latter can be based on the native speaker's intuition and language competence, the only way to get a valid picture of the function of elements is by analyzing recorded data" [19, p. 77]. Nevertheless, an idiomatic dictionary entry does provide ample information worth considering when doing a pragmatic analysis. Casas & Campoy argue that as far as the social relationships between interlocutors are concerned, it has to be pointed out that idioms are good indicators of the speaker's attitude towards the person(s) or events denoted [2, p. 54]. As a result, an idiom marked "formal" will tend to reflect a distant rather than close relationship, implying an official setting and suggesting a serious or elevated tone, while an idiom marked as "informal" will reflect a close rather a distant relationship, implying a domestic setting and suggesting an easy and relaxed tone.

Relevance theory in pragmatics argues that when communicating, humans use quite different modes of communication: coded communication and ostensive-inferential communication [18, p. 63]. Linguistic communication is hereby defined as a mixed process, implying both a coding-decoding device (the code model) and an inferential process based on old and new information (the inferential model) [16]. Accordingly, inostensive-inferential communication, a communicator produces a stimulus which makes it mutually manifest to communicator and audience that the communicator intends, by means of this stimulus, to make manifest or more manifest to the audience a set of assumptions Sperber & Wilson [18, p. 63]. Consequently, information is relevant to you if it interacts in a certain way with your existing assumptions about the world. Therefore, when a hearer following the path of least effort arrives at an interpretation that satisfies his expectations of relevance, in the absence of contrary evidence, this is the most plausible hypothesis about the speaker's meaning.

In fact, Sperber and Wilson's model is one of cognitive cost-effectiveness, whereby a complex set of phenomena relating to communication and interpretation is reduced to a set of explanatory cognitive notions. The starting point here is the mind of an individual. Every individual holds a considerable set of assumptions, which are true for him or her. The assumptions, as Dor suggests, may encompass information on the immediate physical environment, expectations about the future, scientific hypotheses, religious beliefs, anecdotal memories, general cultural assumptions, beliefs about the personal lives of our acquaintances, knowledge about politics and history, beliefs about our own emotions, fears and hopes, etc. [4, p. 699]. Assumptions, be they completely novel or easy to interpret, always unfold

in a context. The context is defined as a subset of assumptions that are accessible in individual's long-term memory. But how do these assumptions become accessible? Apparently, an individual deduces meanings through a series of comparisons involving the existing assumptions. What actually occurs is that the deductive device has to partially figure out the meaning of a new assumption, retrieve a specific subset of assumptions from long-term memory, store them in its own short-term memory, and then make the comparison [4, p. 699].

The **aim** of the present research is to conduct a pragmatic analysis of English idioms in the framework of Relevance Theory. Specifically, the paper sets out to examine and interpret the assumptions individuals hold in their mind and turn to when encountered with unfamiliar idioms.

One might clearly infer that, when scrutinized in terms of relevance, idioms do conform to the *principle of economy* in discourse: speakers do not have to say what is presupposed to be true; that is, information belonging to the common ground. Sperber and Wilson argue that common ground defined as mutual knowledge can be neither a necessary condition (otherwise communication would always be successful) nor a sufficient one (because background information can be inferred) for successful communication. Therefore, according to J. Moeschler, in verbal communication, the normal state is one in which the intended meaning is not literally communicated (and therefore not fully economical), but pragmatically inferred from (and therefore contingent on) contextual information and the utterance [10].

As a matter of fact, Relevance Theory principles were applied in the pragmatic analysis of idioms by R. E. Vega Moreno [21]. With regard to idioms, she maintains that following a path of least effort, the hearer takes the encoded concepts as a starting point to derive the speaker's meaning. A consequence of taking the path of least effort is that s/he often finds his or her expectations of relevance satisfied after considering only a subset of the encyclopedic assumptions associated with the encoded concepts [21, p. 182].

Study the following examples:

Obama wasn't the only big Democrat to mysteriously abandon his position on single-payer. House Speaker Nancy Pelosi and Rep. Henry Waxman, the influential chair of the House commerce committee, have both backed away from their longtime support of single-payer. Hell, even Max-freaking-Baucus once conceded the logic of single-payer, saying only that it isn't feasible politically. "There may come a time when we can push for single-payer," he said in February. "At this time, it's not going to get to first base in Congress. "And helping it not get to first base was... Max Baucus. It was Baucus' own committee that held the first round-table discussions on reform. In three days of hearings last May, he invited no fewer than 41 people to speak. The list featured all the usual industry hacks, including big insurers like America's Health Insurance Plans (AHIP), Blue Cross and Aetna.

I have been convinced that it would be a mistake to send additional troops to Iraq. I believe that this is one of the most important issues facing our nation and that it is important for the Senate to go on record in opposition to the president's plan. "Collins continued: "It is my hope that the leadership will soon work out an agreement that will allow us to have a vote as soon as possible. "According to one senior Democratic aide, Reid left the Capitol last night confident that he is holding a winning hand. Negotiations between party leaders are expected to continue today, and Reid promised that the Senate will return to Iraq over and over until Democrats get a clean vote. "Today, Senator McConnell led his Republican troops off a cliff," said Sen. Charles E. Schumer (N.Y.), the primary architect of the Democrats' takeover of the Senate in November.

In (1), the hearer, assuming the path of least effort, first, will compare the literal meaning of the expression with the existing subset of assumptions. Given baseball origins of the idiom, the hearer may either infer the idiom's meaning "to make a major advance with someone or something" relatively easily or construct a concept related to a situation of achieving something important or being successful in something. In (2), the hearer might derive the meaning of the idiomatic expression inferring from the lexical semantics of the individual lexemes in the idiom: in a boxing match, the referee holds the hand of a winning boxer. These, however, are transparent idioms, i.e. idioms with fairly predictive meanings easily arrived at subject to encyclopedic background of the hearer. The information is partially novel to the hearer and his/her processing times required to comprehend idioms' semantics are comparatively short.

Let us now examine more opaque idioms in context:

She sent it on to me and it read, Your resume contains too many errors to forward to the president for consideration. 'Even I felt upset about this response. So what did I do? I responded to the person who replied to my girlfriend. I wasn't rude, exactly, but I said this was rude and it was patronizing and that I hoped they treated their customers better than their potential employees. I admitted that I did this and now I'm in the doghouse. What can I say or do to get out? I mean, I was only sticking up for her. Oh, and I used her e-mail to send it. Signed, Saint Bernard. Ms-MARGO-HOWARD-1: Dear Saint, well of course you used her e-mail to send it; yours would have meant nothing. As to how to exit your canine quarters, point out to her that because she had already been turned down the situation was one of no harm, no foul.

He'd also toss her an occasional leftover pack of smokes. Marlboro Lights was her brand, but she wasn't picky— not about cigarettes, anyway. (Now men, she'd joke— don't even ask.) After that he'd hang around and have a couple of beers with her, shoot the breeze. One time when she had no customers, he'd brought in the rest of his week's take, plugged in his coin-sorter and let her help him stackwrap the profits. She really seemed to like it, just made her eyes light up his whole afternoon. When they were done, had all the coins rolled up neat and tidy, ready to deposit in the county bank down in Carmi, she slipped a hand over his and gave it a squeeze.

The above instantial uses of the idioms would not benefit the hearer to develop the exact meaning of being in a state of disgrace or disfavour as in (3). Neither would the conventional (encyclopedic) knowledge about shooting the breeze as in (4) contribute to hearer's deriving the meaning of having an informal conversation. When dealing with these idioms, initially, the hearer may search for some relevant encyclopedic assumptions related to the plausible explanations of the idioms' content. However, pursuing the path of least effort would not help him make the utterance relevant. Therefore, the hearer (reader) may construct an inferential concept IN THE DOGHOUSE related to the state of trouble, under-management and poor service quality. Similarly, s/he may broaden the sense of the unknown idiom (shoot the breeze) to behaving in a relaxed way or simply having a good time. On the other hand, failing to get any reasonable or satisfactory assumption, the hearer may need to learn idioms' meanings impromptu. As indicated, constructing new concepts or adapting unknown idioms to new contexts requires substantial mental effort from the hearer, which may result in longer interpretation and processing times of idioms.

In addition, Vega-Moreno argues that "a feature of idioms, even the most opaque ones, is that, unlike lexical items, they are generally composed of words which are familiar to the hearer" [21]. This assumption is, however, only true to some extent. Evidently, each national variety of English incorporates culture-specific idioms, e. g.

Most Internet Marketing Service providers are just “marketers” or are just “techos” resulting in them providing sub-standard advice to you the business owner/entrepreneurs because they only give the part of the picture that they know. This results in you feeling frustrated at splashing out big bickies for websites that are pretty but just don't work, or sales websites that are effective but don't have enough traffic to make them pay their way.

Stuart Banks did not have high expectations when jobcentre staff offered him the chance to join a hospitality training course at Dumfries House last year. He had few skills and little job experience beyond a string of temporary contracts, mainly in call centres. “I went along expecting just to get a couple of little job qualifications and then be back on the broo again,” says Banks, 24, using a Scots expression for unemployment benefit.

The examples above feature Australian English and Scottish English idioms. However, they are not composed of lexical items, which are familiar to an average hearer. Thus, *bickies* stands for an Australian English abbreviation for *biscuits*, whereas *broo* is labour exchange or social security office in Scotland. As mentioned, the hearer will need to learn meanings of the relevant idioms, due to culture-specific usage/distortion of lexical items. On the other hand, speaker (writer) may be well aware of potential difficulties in interpreting completely fuzzy idioms, like *on the broo*, and, hence, provide additional explanation of its meaning in context, i.e.: *on the broo again – Scots expression for unemployment benefit.*

In the final analysis, there are several points to be emphasized.

Relevance Theory in pragmatics helps process the perlocutionary effect of idiomatic expressions. According to the Relevance Theory, the hearer/reader will always follow the path of least effort when trying to interpret the meaning of an unknown lexeme or idiom. In the case of idioms, interpretation is always possible when their meanings are transparent to some degree, and, thus, seem analyzable and decomposable for the hearer. Assuming that the hearer comes across an idiom which is opaque (pure idiom), the interpretation may result in constructing a new concept, often with broader sense, or learning the true meaning of an idiom. Additionally, speakers, when anticipating possible complexities with idiomatic interpretation on the hearer's part, make sure extra information aimed at discerning the true meaning of an idiom is given.

References:

1. Carston R. The Pragmatics of Metaphor: The ‘Emergent Property’ Issue / R. Carston, D. Wilson // Paper Presented at Metaphor: An Interdisciplinary Conference. – London: University of London, 2005. – Pp. 403–433.
2. Casas R.M. A Sociolinguistic Approach to the Study of Idioms: Some Anthropological Sketches / R.M. Casas, J.M. Hernandez Campoy // Cuadernos de Filología Inglesa. – 1995. – Vol. 4. – Pp. 43–61.
3. COCA: Corpus of Contemporary American English [Electronic source]. – Mode of Access : // <http://www.americancorpus.org/>.
4. Dor D. On Newspaper Headlines as Relevance Optimizers / D. Dor // Journal of Pragmatics. – 2003. – Vol. 35. – Pp. 695–721.
5. Džanić M. Pragmatic Properties of Idiom Modifications in the Language of Advertising / M. Džanić // Jezikoslovlje. – 2007. – Vol. 8 (1). – Pp. 45–59.
6. Fernando Ch. Idioms and Idiomaticity / Ch. Fernando. – Oxford : OUP, 1996. – 184 p.
7. Glucksberg S. Understanding Figurative Language: From Metaphors to Idioms / S. Glucksberg ; with a contribution by Matthew S. McGlone. – New York : OUP, 2001. – 134 p.
8. Keysar B. Swimming against the Current: Do Idioms Reflect Conceptual Structure? / Boaz Keysar, Bridget Martin Bly // Journal of Pragmatics. – 1999. – Vol. 31. – Pp. 1559–1578.

9. McClure S. Modification in Non-combining Idioms / S. McClure // Journal of Semantics and Pragmatics. – 2011. – Vol. 4. – Pp. 1–7.
10. Moeschler J. The Role of Explicature in Communication and in Intercultural Communication / J. Moeschler // Explorations in Pragmatics: Linguistic, Cognitive and Intercultural Aspects / Ed. by Istvan Kecskes & Laurence R. Horn. – Berlin, New York: Mouton de Gruyter, 2007. – Pp. 73–95.
11. Oxford Dictionary of Idioms / Ed. by J. Siefring. – Oxford : OUP, 2005. – 340 p.
12. Oxford English Dictionary [Electronic source]. – Mode of Access: <http://www.oed.com/>.
13. Pinnavaia L. Yesterday's Idioms Today: a Corpus Linguistic Analysis of Bible Idiom / L. Pinnavaia // Proceedings of the 15th Euralex International Congress, 7-11 August. – Oslo : University of Oslo, 2012. – Pp. 711–714.
14. Rebollar B. E. Letting the Cat out of the Bag: On Idiom Use and Representation / B. E. Rebollar // Selected Papers from the 2008 Stockholm Metaphor Festival. / Stockholm Studies in English / C. Alm-Arvius, N.-L. Johannesson and D. Minugh (eds.). – Stockholm : Stockholm University Press, 2008. – Pp. 139–153.
15. Searle J.R. What is a Speech Act? / J.R. Searle // Readings in Language and Mind / H. Geirsson and M. Lososky (Eds.). – Malden, MA : Blackwell Publishers, 1996. – Pp. 110–121.
16. Sperber D. Pragmatics, Modularity and Mind-reading / D. Sperber and D. Wilson // Mind and Language. – 2002. – Vol. 17 (1/2). – Pp. 3–23
17. Sperber D. Précis of Relevance / D. Sperber and D. Wilson // Behavioral and Brain Sciences. – 1987. – Vol. 10 (4). – Pp. 697–710.
18. Sperber D. Relevance: Communication and Cognition / D. Sperber and D. Wilson. – Oxford : Blackwell, 1996. – 338 p.
19. Strässler J. Idioms in English : A Pragmatic Analysis / J. Strässler. – Amsterdam : John Benjamins, 1981. – 160 p.
20. Swinney D. The Access and processing of idiomatic expressions / D. Swinney, A. Cutler // Journal of Verbal Learning and Verbal Behaviour. – 1979. – Vol. 18. – Pp. 523–534.
21. Vega Moreno R.E. Creativity and Convention: The Pragmatics of Everyday Figurative Speech / R.E. Vega Moreno. – Amsterdam / Philadelphia : John Benjamins Publishing Company, 2007. – 249 p.

Ковалюк Ю. В. On the broo: до питання про прагматику ідіом

Анотація. У статті здійснено спробу описати прагматику ідіом з погляду теорії релевантності. Теорія релевантності в ідіоматиці дає змогу витлумачити перлокутивний ефект ідіом. Відповідно, реципієнт (слухач або читач) завжди обиратиме шлях найменшого опору під час інтерпретації значення невідомої лексеми чи ідіому. Це відбувається в результаті відбору низки асоціативних ознак, пов'язаних із закодованими концептами.

Ключові слова: ідіоми, ідіоматика, прагматика, теорія релевантності, перлокутивний ефект, комунікація, концепт.

Ковалюк Ю. В. On the broo: к вопросу о прагматике идиом

Аннотация. В статье сделана попытка описать прагматику идиом с точки зрения теории релевантности. Теория релевантности в идиоматике позволяет рассмотреть перлокутивный эффект идиом. Следовательно, реципиент (слушатель или читатель) всегда будет выбирать способ наименьшего противодействия при интерпретации значения неизвестной лексеми или идиомы. Это происходит в результате отбора ряда ассоциативных признаков, связанных с кодированными концептами.

Ключевые слова: идиомы, идиоматика, прагматика, теория релевантности, перлокутивный эффект, коммуникация, концепт.

Коваль Р. С.,
викладач кафедри української та іноземних мов
Львівського державного університету фізичної культури

ТОПОНІМИ В ТЕРМІНОЛОГІЇ ФІЗИЧНОЇ Й МЕДИЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ

Анотація. У статті проаналізовано топоніми в термінології фізичної й медичної реабілітації у французькій та українській мовах. Установлено, що найчастіше топонімічні терміни використовуються для номінації методів і засобів реабілітації, назв хвороб, апаратів для функціонального відновлення чи компенсації втрачених можливостей, а також різноманітних шкал для виявлення важкості певного порушення. Як правило, топонімічні терміни походять від географічної назви того об'єкта, де вперше було описано, наприклад, певне захворювання або ж розроблено протез.

Ключові слова: топонім, реабілітація, французька мова, українська мова, словник.

Постановка проблеми. Перш ніж перейти до викладу основних результатів дослідження, котре стосується вживання топонімів у термінології фізичної й медичної реабілітації у французькій та українській мовах, нам потрібно дати визначення таким поняттям, як «топонім» і «реабілітація», а також з'ясувати, які саме терміни ми зараховуємо до зазначених галузей.

Отож, «топонім» – власне ім'я будь-якого географічного об'єкта [1, с. 310]. «Реабілітація» – це суспільно необхідне функціональне й соціально-трудове відновлення хворих та інвалідів, що здійснюється комплексним проведенням медичних, психологічних, педагогічних, професійних, юридичних, державних, суспільних та інших заходів, за допомогою яких можна повернути потерпілих до звичайного життя й праці, відповідно до їхнього статусу [2, с. 17]. Реабілітацію ділять на три взаємопов'язані види – медичну, соціальну, чи побутову і професійну, чи виробничу [2, с. 19].

Фахівці з фізичної реабілітації розробляють комплекси відновлювальних заходів для хворих людей, активно застосовуючи при цьому лікувальну фізичну культуру, фізіотерапію, працетерапію, механотерапію. Вони повинні також володіти знаннями з різних медичних галузей. Особливе місце посідає реабілітація неповносправних людей з метою їх пристосування до умов повсякденного життя та праці. Вона спрямована на повну або часткову компенсацію функцій, котрі були порушені або втрачені в пацієнта.

Франція й Канада є одними зі світових лідерів реабілітаційного напряму в медицині. В Україні, де, на жаль, через війну на сході, практично щодня зростає кількість травмованих і поранених, котрих потрібно буде повертати до нормального життя, реабілітація набуває щоразу більшого значення, її засоби й методи швидко розвиваються, активно використовується досвід закордонних фахівців. Паралельно відбувається розвиток її терміносистеми. Під системою в термінології варто розуміти класифікаційне утворення, що складається з певних термінологічних полів і взаємопов'язаних екстралінгвально й

інтралінгвально елементів [3, с. 20]. Будь-який новий спосіб функціонального відновлення чи, наприклад, виявлення раніше невідомого захворювання фіксується новим словом – терміном. Дослідження терміносистем різних галузей знань є одним із пріоритетних напрямів сучасних лінгвістичних студій.

Топоніми широко застосовуються в медичній термінології загалом, що підтверджується такими прикладами:

– «іспанський грип» / “grippe (f) espagnole” (найбільша за смертністю пандемія грипу за історію людства у 1918–1919 рр.; Іспанія першою оголосила про спалах захворювання);

– «японський енцефаліт» / “encéphalite (f) japonaise” (перший великий спалах хвороби був зафіксований у Японії);

– «вірус Ебола» / “virus (m) Ebola” (вид вірусу був виділений у басейні річки Ебола в Заїрі);

– «хвороба Лайма» / “maladie (f) de Lyme” (назва походить від міста Лайм у штаті Коннектикут, США, де в 1975 р. було зареєстровано низку випадків);

– «гарячка Ласса» / “fièvre (f) de Lassa” (від назви міста Ласса в Нігерії, де в 1969 р. хвороба була виділена окремо);

– «гарячка долини Ріфт» / “fièvre (f) de la vallée du Rift” (від назви долини Ріфт у Кенії, де в 1931 р. виявили її збудник).

Саме тому дослідження топонімів у термінології фізичної й медичної реабілітації у французькій та українській мовах є актуальним.

За більше ніж 15 років в українській і французькій мові вийшли кілька галузевих лексикографічних праць. Серед основних можемо назвати такі: «Основні поняття і терміни оздоровчої фізичної культури та реабілітації» (1998), «Медико-біологічна та реабілітаційна термінологія для студентів спеціальностей «Фізична реабілітація», «Фізична культура»» (2002), «Тлумачний словник термінів і словосполучень фізичної реабілітації» (2002); французькою мовою: “Dictionnaire de kinésithérapie et réadaptation” (2007), “Dictionnaire du handicap” (2011). Окремо варто згадати про словник, котрий вийшов у Росії – «Физическая реабилитация. Лечебная физическая культура. Кинезитерапия: учебный словарь-справочник» (2010). Саме вони слугували нам для відбору матеріалу для дослідження, адже до терміносистеми реабілітації ми зараховуємо ті терміни, котрі є зафіксованими у відповідних словниках.

Мета статті полягає в лексико-семантичному аналізі топонімів у термінології фізичної й медичної реабілітації у французькій та українській мовах. Для її реалізації потрібно здійснити вибірку топонімічних термінів і встановити моделі їхнього творення. Основні методи дослідження: метод вибірки, описовий і лексико-семантичного аналізу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розбудова термінологічних систем є визначальним фактором у розвитку наукового стилю в усьому його професійно зумовленому розмаїтті [4, с. 7]. Пояснюючи науковий термін, ми пояснюємо предмети, явища й поняття, що належать до конкретної галузі науки, а

не слова, що їх позначають [5, с. 186]. Будь-яка дефініція має бути точною, вичерпною й лаконічною. Точність досягається співвіднесеністю термінів, які належать до дефініції із позначуваним ними науковими поняттями [5, с. 187].

Важливим аспектом у дослідженні терміна є його умотивованість, яка забезпечує наявність семантичного зв'язку між ознаками термінологічного поля [5, с. 283]. Проблема розмежування професійної лексики та термінології залишається досить складною. Одні лінгвісти ставлять знак рівності між ними, інші їх чітко диференціюють, треті кажуть про наявність деяких спільних рис між ними [6, с. 14].

На думку французьких лінгвістів, найбільш «неогенним» було ХХ ст. [7]. Луї Гільбер розрізняє три фактори, які зумовлюють створення нових лексичних одиниць: деномінативний (необхідність позначити новий об'єкт), стилістичний (потреба в експресивно забарвленому мовленні), вплив мовної системи (утворення потенціально можливих слів на основі наявних моделей) [7, с. 41].

На розвиток терміносистеми реабілітації значний вплив мали наслідки двох світових війн, котрі призвели до небувалої в історії людства кількості неповносправних. Це дає нам підстави стверджувати, що найбільш інтенсивного розвитку термінологія реабілітації зазнала саме у ХХ–ХХІ ст., коли активно розвивалися засоби й методи функціонального відновлення, розроблялись новітні протези, поряд із чим виявлялись також невідомі до того віруси та захворювання, що призводило до потреби їхнього найменування.

Як відомо, лікувальна фізична культура (далі – ЛФК) – це основний засіб фізичної реабілітації, що використовує засоби, методи і принципи фізичної культури для лікування захворювань і ушкоджень, запобігання їхнім загостренням і ускладненням, відновлення здоров'я і працездатності хворих і інвалідів [2, с. 24]. Головним засобом ЛФК є фізичні вправи [2, с. 24]. Для їх виконання активно використовуються:

– «шведська стінка» / *“espalier (m) suédois”*, «шведська гімнастика» / *“gymnastique (f) suédoise”*, «шведський масаж» / *“massage (m) suédois”* (усе розроблено на початку ХІХ ст. шведом Pehr Henrik Ling);

– «тайський масаж» / *“massage (m) thaïlandais”* (від назви країни – Тайланд);

– «контрастний душ» / *“douche (f) écossaise”* (вислів датується ХІХ ст., коли в Шотландії набувала популярності гідротерапія).

Термінологія фізичної й медичної реабілітації є частиною медичної термінології, поряд із тим вона володіє власним термінологічним апаратом, котрий, власне, є елементом терміносистеми медицини і входить в її систему понять.

У процесі росту організму через різні несприятливі причини можуть виникати деформації хребта, ніг, стопи [2, с. 378]. Лікування вад постави й деформації опорно-рухового апарату комплексне [2, с. 378]. При цьому важливу роль відіграють корсети (термін «корсет» належить як до терміносистеми фізичної й медичної реабілітації окремо, так і до терміносистеми медицини загалом):

– «корсет Мілуокі» / *“corset (m) de Milwaukee”* (від назви міста Мілуокі в штаті Вісконсин, США, де цей корсет був розроблений у 1946 р. професором W.P. Blount);

– «бостонський корсет» / *“corset (m) de Boston”* (від назви дитячої лікарні в місті Бостон, США);

– «ліонський корсет» / *“corset (m) lyonnais”* (від назви міста Ліон у Франції, де цей корсет був розроблений у 1949 р.);

– «беркський корсет» / *“corset (m) berckois”* (від назви міста Берк-сюр-Мер у Франції);

– «корсет Шено» / *“Chêneau-Toulouse-Münster”* (від прізвища французького лікаря Jacques Chêneau та двох міст у Франції – Тулузи й Мюнстера).

Однією з найбільших проблем є реабілітація пацієнта після ампутації кінцівки. Ампутація – це відсікання частини кінцівки в межах сегмента. Утрата частини тіла психічно тяжко переноситься хворими, руйнує набутий у процесі життєдіяльності руховий стереотип, призводить до суттєвого обмеження рухової активності, зниження або втрати працездатності, і більшість хворих стає інвалідами [2, с. 223].

Тому для зменшення негативних наслідків ампутації й компенсації втраченої ноги чи руки та пристосування до життя хворим проводиться протезування штучними кінцівками – протезами. Протези – це пристрої, апарати, що зовні схожі на природний сегмент чи кінцівку, метою яких є не тільки маскування вади, а головне – заміщення втрачених функцій самообслуговування, трудових процесів, пересування тощо [2, с. 225]. Доволі часто для найменування протезу чи ортезу також використовують топонім:

– «рука Юта» / *“bras (m) de l'Utah”* (міоелектронний протез руки, від штату Юта, США);

– «копенгагенський ортез» / *“orthèse (f) de Copenhagen”* (ортез для лікування викривлень стопи; назва походить від столиці Данії – Копенгагена, де він був розроблений);

– «монреальська пов'язка» / *“écharpe (f) de Montréal”* (ортез для підтримки верхньої кінцівки; розроблений у місті Монреаль, Канада).

Відомо, що реабілітації підлягають хворі з травмами й деформаціями опорно-рухового апарату, серцево-судинними, неврологічними та психічними захворюваннями; набутими й уродженими вадами; після хірургічних втручань; інфекційними і хронічними захворюваннями, загалом, ті особи, які потребують поступової адаптації до фізичних і психічних навантажень професійного та побутового характеру, роботи з меншим обсягом навантажень чи перекваліфікації, розвитку навичок самообслуговування, вироблення постійної компенсації при незворотних змінах [2, с. 18]. Топоніми часто вживаються для номінації захворювань і синдромів:

– «гарячка Колорадо» / *“fièvre (f) du Colorado”* (від назви штату Колорадо, США);

– «єрусалимський синдром» / *“syndrome (m) de Jérusalem”* (від назви міста Єрусалим, Ізраїль);

– «хвороба Борнхольма» / *“maladie (f) de Bornholm”* (від назви острова Борнхольм у Балтійському морі, котрий належить Данії).

Для визначення функціонального стану пацієнта доводиться користуватися різноманітними шкалами та класифікаціями, які утворюються за допомогою топонімів:

– «шкала ком Глазго» / *“score (m) de Glasgow”* (шкала для оцінювання порушення свідомості й коми в дітей від чотирьох років і дорослих; розроблена в 1974 р. в університеті Глазго, Шотландія);

– «шкала Каліфорнійського університету» / *“score (m) de UCLA”* (шкала для оцінювання функціональної неспроможності й болю в плечі, запропонована в 1986 р. в Каліфорнійському університеті в Лос-Анжелесі / англійською *University of California at Los Angeles*, США);

– «ванкуверський тест» / *“test (m) de Vancouver”* (тест для оцінювання важкості шрамів; від назви міста Ванкувер, Канада, де він був розроблений);

– «анкета болю Dallas» / “*douleur (f) du rachis (m): auto-questionnaire (m) de Dallas*” (шкала оцінювання якості життя людей, котрі страждають на болі в попереку; назва походить від міста Даллас у штаті Колорадо, США, де була розроблена);
– «шкала Сан-Сальвадор» / “*douleur (f) enfant (m, f) San-Salvador*” (шкала оцінювання поведінки дитини із фізичними вадами, назва походить від назви госпіталю Сан-Сальвадор у Франції).

Перелічені вище приклади свідчать про широке застосування топонімів у термінології фізичної й медичної реабілітації. Відсутність спеціалізованого перекладного французько-українського та українсько-французького словника передовсім ставить перед науковцями завдання, котре полягає в інвентаризації термінів. Під інвентаризацією ми розуміємо збирання й опис усіх термінів, котрі належать до обраної предметної галузі або її фрагмента [8, с. 14]. Це дасть змогу укласти відповідний словник фахової мови реабілітації. Фахова мова – це сукупність усіх мовних засобів, які використовують у конкретній сфері науки, щоб забезпечити взаєморозуміння комунікантів [5, с. 174].

Висновки. Отже, виходячи з викладеного вище, можемо зробити такі висновки:

Термінологія фізичної й медичної реабілітації у французькій та українській мовах розвивається швидкими темпами, що пояснюються як лінгвістичними, так і екстралінгвістичними чинниками. У більшості випадків на динаміку розвитку термінології реабілітації безпосередньо впливає швидкість розвитку засобів і методів зазначеної галузі.

Топоніми в термінології фізичної й медичної реабілітації вказують на місце, пов'язане з певним медичним відкриттям.

Основна модель творення топонімів: «іменник» (назва захворювання, методу лікування, способу реабілітації, протезу тощо) + географічна назва.

Доцільність у розробці перекладного словника, котрий максимально повно забезпечував би потреби користувачів, є незаперечною.

Перспективи досліджень стосуватимуться аналізу синонімії серед топонімів і подальшого відбору термінів для укладення перекладного галузевого словника.

Література:

1. Ганич Д.І. Словник лінгвістичних термінів / Д.І. Ганич, І.С. Олійник. – К. : Вища школа, 1985. – 360 с.
2. Мухін В.М. Фізична реабілітація : [підручник] / В.М. Мухін. – 3-тє вид., переробл. та доповн. – К. : Олімп. л-ра, 2009. – 448 с.
3. Кочан І. Динаміка і кодифікація термінів з міжнародними компонентами у сучасній українській мові: [монографія] / Кочан І. – Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2004. – 519 с.
4. Панько Т.І. Українське термінознавство: [підручник] / Т.І. Панько, І.М. Кочан, Г.П. Мацюк. – Львів : Світ, 1994. – 216 с.
5. Дудок Р.І. Проблема значення і смислу терміна в гуманітарних науках : [монографія] / Р.І. Дудок. – Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2009. – 358 с.
6. Д'яков А.С. Основи термінотворення: Семант. та соціолінгвіст. аспекти / А.С. Д'яков, Т.Р. Кияк, З.Б. Куделько. – К. : Вид. дім «КМ Academia», 2000. – 218 с.

7. Гак В.Г. О современной французской неологии / В.Г. Гак // Новые слова и словари новых слов. – Л. : Наука, 1978. – с. 37–52.
8. Гринев-Гриневиц С.В. Терминоведение : [учеб. пособ. для студ. высш. учеб. завед.] / С.В. Гринев-Гриневиц. – М. : Издательский центр «Академия», 2008. – 304 с.
9. Основні поняття і терміни оздоровчої фізичної культури та реабілітації / [О.Д. Дубогай, А.М. Ткачук, С.Д. Костікова, А.О. Єфімов]. – Луцьк : Надтир'я, 1998. – 100 с.
10. Козырева О.В. Физическая реабилитация. Лечебная физическая культура. Кинезитерапия : [учеб. слов.-справ.] / О.В. Козырева, А.А. Иванов. – М. : Сов. спорт, 2010. – 278 с.
11. Кравченко А.І. Медико-біологічна та реабілітаційна термінологія для студентів спеціальностей «Фізична реабілітація», «Фізична культура» : [навчальний посібник] / А.І. Кравченко, Ю.О. Лянной, В.В. Купина. – Суми : СумДПУ ім. А.С. Макаренка, 2002. – 212 с.
12. Мерзлікіна О.А. Тлумачний словник термінів і словосполучень фізичної реабілітації / О.А. Мерзлікіна, О.В. Гузій. – Львів : Вид. ЛНУ ім. І. Франка, 2002. – 48 с.
13. Энциклопедический словарь медицинских терминов: около 60 000 терминов : в 3 т. / гл. ред. Б.В. Петровский. – 1-е изд. – М. : Сов. энциклопедия, 1982. – Т. 1. – 464 с. – Т. 2. – 447 с. – Т. 3. – 512 с.
14. Dufour M. Dictionnaire de kinésithérapie et réadaptation / M. Dufour, M. Gedda. – Paris : Maloine, 2007. – 582 p.
15. Zribi G. Poupée-Fontaine Dominique. Dictionnaire du handicap. 7e édition / G. Zribi, D. Poupée-Fontaine. – Rennes : Presses de l'EHESP, 2011. – 349 p.

Коваль Р. С. Топонимы в терминологии физической и медицинской реабилитации

Аннотация. В статье проанализированы топонимы в терминологии физической и медицинской реабилитации во французском и украинском языках. Установлено, что чаще всего топонимические термины используются для номинации методов и средств реабилитации, названий болезней, аппаратов для функционального восстановления или компенсации утраченных возможностей, а также различных шкал для выявления тяжести определенного нарушения. Как правило, топонимические термины происходят от географического названия того объекта, где впервые было описано, например, какое-либо заболевание или разработан протез.

Ключевые слова: топоним, реабилитация, французский язык, украинский язык, словарь.

Koval R. Toponyms in physical and medical rehabilitation terminology

Summary. The article deals with the toponyms in physical and medical rehabilitation terminology in French and Ukrainian languages. It has been established that toponyms are used to name methods and means of rehabilitation, give names of diseases, devices for functional recovery or lost abilities, compensation as well as various scales to identify the severity of certain malfunction. Typically, toponyms derive from the names of geographical terms of the object, which describes, for example, a particular disease or designed prosthesis for the first time.

Key words: toponym, rehabilitation, French language, Ukrainian language, vocabulary.

*Ковтун О. В.,
доктор педагогічних наук,
професор кафедри іноземної філології
Національного авіаційного університету*

КОМУНІКАТИВНО-ПРАГМАТИЧНІ АСПЕКТИ ДІАЛОГІВ РАДІООБМІНУ «ПІЛОТ-АВІАДИСПЕТЧЕР»

Анотація. Стаття присвячена визначенню комунікативно-прагматичних аспектів діалогів радіообміну «пілот-авіадиспетчер». Уточнено поняття «радіообмін цивільної авіації», охарактеризовано основні лінгвістичні особливості зазначеного професійного дискурсу. На основі теоретичних положень лінгвістичної прагматики (теорія мовленнєвих актів, види мовленнєвих актів, прями й непрямі мовленнєві акти, конвенціональність) і спостережень за мовним матеріалом визначено чотири види ілокутивних актів у діалогах радіоперемовин: директиви, репрезентативи, комісиви, експресиви. З'ясовано, що їх рекурентність зумовлена ситуацією спілкування, конвенціональністю цієї форми комунікації.

Ключові слова: діалог, радіообмін, лінгвістична прагматика, мовленнєвий акт, директиви, репрезентативи, комісиви, експресиви, конвенціональність, рекурентність.

Постановка проблеми. Сьогодні висуває особливі вимоги до мови професійного спілкування фахівців-авіаторів, які безпосередньо залучені до виконання польоту й управління повітряним рухом, – пілотів та авіадиспетчерів. Від коректності авіаційної субмови й належного володіння нею пілотами та авіадиспетчерами залежить не лише успішність професійної діяльності авіаторів, а й життя учасників комунікації й ввірених їм пасажирів. На сьогодні на багатьох повітряних лініях рух літаків нагадує рух на великих автостадах, і для забезпечення безпеки його учасників необхідне дотримання певних правил. Важливу роль у цих правилах відіграє професійний дискурс «радіообмін цивільної авіації». У цьому зв'язку дослідження комунікативно-прагматичних аспектів означеного дискурсу є актуальним у сучасних лінгвістичних студіях.

Професійне мовлення пілотів і авіадиспетчерів, вимоги до рівня володіння ним цими фахівцями досліджувались у працях Б. Алякринського, В. Колосова, А. Пчелінова, В. Цветкова. Лінгвістичні особливості авіаційного дискурсу вивчали Д. Бродбент, Дж. Картіс, П. Корчемний, І. Луцихіна, Х. Савін, В. Спіт, Ф. Фрік та ін. У сучасних дослідженнях авіаційної субмови в центрі уваги перебуває не тільки її терміносистема (праці І. Асмукович, М. Бондарчук, А. Гудманяна, Г. Єнчевої, О. Ковтун та ін.), а й способи організації мовних засобів для вирішення комунікативних завдань цієї сфери професійного спілкування. Тому виникає інтерес до вивчення лінгвістичних, функційних, прагматичних аспектів такого феномена, як «радіообмін цивільної авіації», дослідження якого започатковані у працях О. Акімової, Т. Мальковської, М. Солнишкіної й ін.

Мета статті полягає в дослідженні комунікативно-прагматичних аспектів діалогів професійного дискурсу «радіообмін цивільної авіації».

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасній лінгвістиці значну увагу привертають проблеми прагматики –

науки, що досліджує функціонування мовних знаків у мовленні. В основі лінгвістичної прагматики лежить теорія мовленнєвих актів. Мовленнєвий акт тлумачать як цілеспрямовану мовленнєву дію, що виконується відповідно до принципів і правил мовленнєвої поведінки, які прийняті в певному суспільстві; як одиницю нормативної соціомовленнєвої поведінки, що розглядається в межах прагматичної ситуації. Основи теорії мовленнєвих актів були закладені у працях Дж. Остіна, Дж. Серля, П. Стросона. Мовленнєвий акт як мінімальна одиниця спілкування являє собою трирівневу єдність вимовляння (locution), цілеспрямованості (illocution), досягнення бажаних результатів (perlocution) [1, с. 100].

Під ілокутивною функцією прийнято розуміти «вираження того чи того комунікативного наміру мовця, наприклад, прохання, наказу, поради, повідомлення, твердження, питання тощо» [2, с. 306]. Залежно від ілокутивних цілей, Дж. Серль виокремив п'ять базових видів мовленнєвих актів, а саме: репрезентативи (повідомлення), директиви (накази, питання, прохання тощо), комісиви (обіцянки), експресиви (акти вибачення, вдячності тощо) і декларативи (призначення на посаду, найменування тощо) [3, с. 181–188].

Мовленнєві акти можуть бути як прямими, так і непрямыми, коли «речення, що містить показники ілокутивної сили для одного типу ілокутивного акту, може виголошуватися для здійснення, окрім цього, ілокутивного акту іншого типу» [4, с. 195]. Якщо у прямих мовленнєвих актах намір мовця виражається у прямому значенні висловлювання, то у визначенні наміру мовця в непрямих мовленнєвих актах адресат спирається на комунікативну компетенцію, пресупозицію та знання ситуації.

Іншою важливою характеристикою мовленнєвих актів є їхня (не)конвенціональність. Конвенціональним вважають такий мовленнєвий акт, побудова якого залежить від немовних конвенцій, які діють у сфері використання цього акту. Здебільшого конвенціональні мовленнєві акти належать до сфери діяльності соціальних інститутів, їх можна також зустріти в тих сферах людської діяльності, які регламентуються набором правил, що визначають не тільки дії учасників комунікації, а і їхню мовленнєву поведінку. Саме до таких сфер людської діяльності належить діяльність авіадиспетчерів і пілотів, професійне спілкування яких регламентується відповідними нормативами й реалізується у вигляді радіоперемовин.

Радіообмін цивільної авіації (далі – РЦА), за визначенням П. Олянюка, реалізується у «двобічному обміні інформацією засобами обладнання радіозв'язку між екіпажем літального апарату і наземними диспетчерськими службами та/чи іншими літальними апаратами, а також при внутрішньому радіозв'язку між членами екіпажу» [5, с. 4–5]. Комунікативним середовищем для термінології РЦА є діяльність радіообміну (далі – РО), що застосовується і здійснюється на повітряному судні (далі – ПС)

під час польоту й пов'язаних із ним операцій, які виконуються ПС на землі. Субмову РО Т. Мальковська розглядає як «сукупність фонетичних, граматичних і лексичних одиниць мови, що обслуговують мовленнєве спілкування учасників повітряного руху (авіадиспетчера й пілота) під час виконання польоту і представлену в діалогах «пілот – авіадиспетчер» [6, с. 15].

У функціональному плані РЦА – це ієрархічно організовані мовленнєві акти, об'єднані у висловлювання діалогічного типу. Лінгвопсихологічні особливості діалогічного мовлення полягають у тому, що воно ситуативне, тісно пов'язане з умовами, у яких відбувається спілкування. Повідомлення не створюються кожного разу заново, а немовби добудовуються до попередньо висловлених або виконуваних дій. Це мовлення контекстне і стисле через знання членами екіпажу ситуацій і застосування ними спеціальної професійної лексики, авіаційної фразеології. Діалог як форма мовленнєвого спілкування є формою взаємодії, що зазнає постійних чергувань, порівняно швидких змін акцій і реакцій взаємодіючих індивідів. Особливістю діалогів між членами екіпажів є їхня цілеспрямованість і швидкий темп, що пов'язано з лімітом часу на спілкування.

Комунікативно-прагматична спрямованість повітряних перемовин визначається умовами, у яких відбувається це спілкування. Повітряні перемовини є «мовленням для справи». Їх можна розглядати як перформативні тексти, тобто вербальні знаки, вимовляння яких уже саме по собі є певною дією.

Перформативні тексти є адресними. Вони передбачають наявність адресата повідомлення і власне повідомлення, тобто «(суб'єктивно) нових даних про щось». Особливістю повітряного діалогічного спілкування є жорстка зв'язність реплік учасників діалогу за тематичною спрямованістю й узгодженість за ілокутивною функцією (спонукання – згода/відмова, питання – відповідь, твердження – підтвердження/заперечення). У РО практично не вживаються комунікативно недоречні репліки.

Мовне спілкування «пілот-авіадиспетчер» обслуговує сферу управління повітряним рухом. У ситуації, коли статусні відносини партнерів закріплені й нормативно обумовлені, їхня мовленнєва взаємодія визначається в такий спосіб: а) виконуйте/(не) виконую; б) дозвольте/(не) дозволяю; в) повідомте/повідомляю; г) інформую/беру до уваги.

Перлокутивний ефект висловлювань у РО є значною мірою передбачуваним. Реакція адресанта на директивні мовленнєві дії адресата залежать від того, чи є необхідна дія мовленнєвою. Спонування до виконання мовленнєвої дії має на меті отримання інформації й викликає відповідну реакцію у формі текстового повідомлення. Немовленнєва дія, на яку здійснюється запит, має своєю інтенцією спонування до виконання цієї дії та викликає відповідну реакцію у формі виконання/невиконання дії.

Особливість повітряних перемовин у тому, що виконання/невиконання дії завжди передбачає відповідну мовленнєву реакцію адресанта, яка в разі виконання пілотом наказу авіадиспетчера розглядається не тільки як сигнал розуміння, а і як прийняті на себе зобов'язання виконати дію в суворій відповідності до наказу, а в разі виконання/невиконання авіадиспетчером прохання пілота – відповідну мовну реакцію у вигляді директивного акту дозволу/заборони.

Спілкування «пілот-авіадиспетчер» є найвищою мірою конвенціональним, воно стосується сфери управління повітряним рухом і є складовою діяльності учасників повітряного руху. Дії користувачів повітряного простору, у тому числі й мовні, підпорядковані чітким регулювальним правилам. Мовленнєву поведінку комунікантів регламентує набір документів

(правил, настанов, рекомендацій). Стратегічною метою комунікації є досягнення максимальної безпеки польоту, тактичною метою – обмін польотною інформацією.

У діалогах РО чітко витримується принцип кооперації, коли учасники спілкування взаємодіють між собою для досягнення визначеної мети спілкування, а внесок кожного в побудову діалогу такий, «якого вимагає спільно прийнята мета цього діалогу» (Г. Грайс). Поперемінно виконуючи ролі мовця/слухача, учасники комунікації вступають в офіційне спілкування, особливістю якого є той факт, що успіх цього спілкування незнайомих людей, які не мають можливості бачити один одного під час перемовин, залежить від того, наскільки кожен із співрозмовників буде слідувати «правилам гри», підпорядковуючи своє мовлення нормам ведення РО. Очікуваний результат мовного впливу в такій ситуації досягається суворою відповідністю нормам, що встановлені процедурою.

У діалогах РО зустрічається низка різновидів мовленнєвих актів. Лінгвістичний аналіз діалогів РО дав змогу Т. Мальковській виділити чотири з п'яти базових видів мовленнєвих актів, з-поміж яких репрезентативи, директиви, експресиви та комісиви [6].

Беручи до уваги той факт, що визначальну роль у вживанні висловлювань у тій чи тій ілокутивній функції відіграє ситуація спілкування (Р. Конрад), а також те, що основною метою повітряної комунікації є управління повітряним рухом, важливим компонентом якого є обмін польотною інформацією, доходимо висновку, що основу перемовин «пілот-авіадиспетчер» становлять директивні й репрезентативні мовленнєві акти. Комісиви можна подати як реакції пілота на директивні мовленнєві акти (накази, пропозиції, застереження) авіадиспетчера. Пілот словесно підтверджує факт прийому інформації, беручи тим самим на себе зобов'язання виконати вказівку відповідно до вимог. Експресиви, до яких належать формули соціального етикету, зустрічаються в повітряних діалогах дуже рідко. Це пояснюється тим, що в регламентуючих документах етикетні фрази (подяка, вибачення) розглядаються як порушення правил, їх рекомендовано уникати.

Провідною характеристикою директиви як типу мовленнєвого акту є вплив на партнера по комунікації. До директивних мовленнєвих актів зараховують спонування до дії й питання.

Питання можуть бути представлені як директивний мовленнєвий акт, що спонукає співрозмовника повідомити певну інформацію. У логічній структурі питання закладений компонент директивного акту «повідом мені», «зроби так, щоб я знав» (напр.: *Controller (C): ... field is on your left past 9 range of 6 miles. Do you have it?*). Спостерігається низька рекурентність питальних речень, яка пояснюється тим, що інтенція мовця, що містить запит інформації, за правилами РО виражається за допомогою директивних мовних актів команди або прохання.

Тип мовленнєвої поведінки учасників повітряних перемовин залежить від покладених на них професійних обов'язків. Авіадиспетчер у силу свого професійного становища займає пріоритетну позицію в повітряних перемовинах. Він володіє всією інформацією про повітряну обстановку в зоні своєї відповідальності, керує повітряним рухом, приймає рішення про будь-які переміщення ПС. Саме авіадиспетчер видає накази на виконання пілотом тієї чи тієї дії. Невиконання необхідної дії може призвести до небажаних, інколи непоправних наслідків. Зазначене підтверджує переважне використання авіадиспетчером директивних мовленнєвих актів. Інколи вказівки авіадиспетчера можуть мати рекомендаційний характер. У цьому

зв'язку в репліках авіадиспетчера наявні як категоричні, так і некатегоричні директивні акти. До перших належать накази, інструкції, заборони, дозволи, а до других – прохання, побажання, поради, рекомендації, пропозиції, попередження, застереження.

У зв'язку з конвенціональністю спілкування, категоричні директивні мовленнєві акти зустрічаються тільки в репліках авіадиспетчера. Пілот, володіючи обмеженою польотною інформацією, не може самостійно прийняти рішення про переміщення ПС. Він повинен робити запит про дозвіл на виконання будь-якої дії. У репліках пілота містяться тільки некатегоричні мовленнєві акти.

Основними експліцитними засобами вираження директивних мовленнєвих актів у діалогах РО є такі: а) перформативні дієслова; б) дієслівна форма наказового способу із синтетичною формою імперативу, в) спеціальні слова або словосполучення, які мають у субмові РО закріплене за ними значення.

Основу плану вираження директивної інтенції можуть становити перформативні дієслова, що виражають мету мовленнєвого акту. Перформативні дієслова або їхні форми, залежно від семантики, можуть виражати такі мовні дії.

Прохання – *request*. Це дієслово зустрічається тільки в репліках пілота. Пілот може просити дозвіл на здійснення певної дії або одержання інформації (*Pilot (P): Request taxi. – C: Taxi approved via A3 to RW 25*). У цьому випадку інтенції учасників можна визначити так: *дозвольте/(не) дозволяю*. Відповідна репліка авіадиспетчера являє собою мовленнєвий акт дозволу, який може бути виражений як імпліцитно, так і експліцитно.

Дозвіл – *cleared, approved*. В англійських діалогах РО дієсловами, що виражають акт дозволу на виконання тієї чи тієї дії, є дієслова *to clear, to approve*. Ці дієслова, а точніше їхні форми, що вживаються в РО, мають певне значення, закріплене в керівних документах, а саме: *approved* – permission for proposed action granted; *cleared* – authorized to proceed under the conditions specified (Doc 4444).

Іншим граматичним засобом вираження директивної інтенції наказу є дієслово у формі наказового способу. За характером дії, на виконання якої здійснюється запит, висловлювання можна поділити на запити мовленнєвої й немовленнєвої дій. Семантика уживаних дієслів відображає таке:

а) мовленнєві дії учасників комунікації (*C: ... report point PG. – P: ... passing PG*);

б) маневр літака на певних етапах польоту (*C: ... cross runway 30 L, line up 30 R. – P: Cross runway 30 L, line up 30 R*);

в) дії щодо встановлення (продовження, роз'єднання) каналу зв'язку (*C: ... contact Karachi Control 128,35. – P: Changing to Karachi Control 128,35*).

Директивний акт застереження/попередження має в діалогах РО певні форми вираження. Директивний акт застереження тісно пов'язаний з актом попередження. Їх можна диференціювати за ступенем несприятливого впливу повідомлених фактів на виконання польоту. Акт попередження повідомляє про нестандартні умови виконання польоту. Застереження має у своїй структурі компонент несприятливого впливу цих умов на виконання польоту. Але й у тому, і в тому випадках диспетчер привертає увагу пілота до нестандартної ситуації, спонукаючи його прийняти відповідні заходи безпеки.

Ілокутивний акт застереження/попередження має в англійських діалогах РО певні форми вираження.

У словниках дієслово *to advise* має значення 1. give advice to, recommend; 2. inform, notify. У формі наказового способу

це дієслово в субмові РО використовується в значенні *inform* (*C: ... advise when clear FL 200. – P: Roger*).

Змістовий компонент значення *поради* реалізується в репліках РО, які за своєю ілокутивною функцією об'єднують у собі смислові компоненти рекомендації й застереження. Застереження вказують на те, що якась подія або факт є несприятливим для слухача. Фраза *be advised* уживається в спеціальній субмові РО у значенні *do вашого відомо*. У природній мові вираз *be advised by me* з позначкою «рідко» у словниках тлумачиться як *послухай мене*. Інформація, яку рекомендується взяти до уваги, є різною мірою небезпечною для виконання польоту, і завчасне попередження спонукає слухача до прийняття запобіжних заходів (*C: ... taxi to holding point runway 16. Be advised taxiway covered by snow. Breaking action poor. – P: Roger. Copy breaking action*).

Директивний акт попередження реалізується за допомогою іменного імперативного речення *Caution!* або дієслівної імперативної фрази *V + with caution* (*C: ... taxi with caution, bird activity near the runway*).

Зустрічається вживання нестандартних форм вираження попередження (*C: ... traffic information is a military aircraft outbound joining final for 07, keep a good look out*). Проте в кожному разі засобом вираження комунікативної інтенції є імператив дієслова.

Конвенціональність спілкування вимагає побудови директивних висловлювань відповідно до вимог, що висуваються до повітряних перемовин регульованими документами. Зазначене покликане забезпечити дотримання вимог однозначності. Спостереження за мовним матеріалом свідчать, що в діалогах РО можливі варіанти, які є відхиленнями від чинних норм ведення повітряних перемовин. Так, директивний мовний акт (прохання), крім зазначених вище способів вираження, у проаналізованих діалогах РО може бути представлений таким:

а) словосполученням із прийменником *for* (*P: UAE Control A461 KHM for joining clearance at Goffs.*);

б) інфінітивом дієслова (*P: Los Angeles Control, N322 BX, to leave area at Channel. – C: N3 BX, leave control area at Channel...*);

в) увічливою формою вираження прохання *would like, would better* (*P: I would like RW in use, please. – C: Roger, RW in use 30 R*).

Директивні висловлювання можуть реалізуватися в РО в імпліцитних формах, зокрема в бездієслівних формах. У ситуаціях, коли дії комунікантів суворо регламентовані й заздалегідь відомі, можливе використання такого способу вираження директивних актів, як еліптичні бездієслівні речення, у яких вилученню підлягає таке:

а) перформативне дієслово (*P: ABQ 210 (request) start. – C: ABQ 210, Islamabad Tower; start approved, temperature 38*);

б) дієслово у формі наказового способу (*P: ABQ, roger, with this visibility I will divert to alternative. – C: ABQ (contact) 126.85*).

Хоча імпліцитні висловлювання є більш економними з мовного погляду, вони не мають широкого застосування в діалогах РО.

Директивні висловлювання виконують у діалогах РО низку додаткових функцій. Залежно від ситуації директивне висловлювання може виконувати функцію:

а) установлення контакту (*P: Radar, ABQ 470, good afternoon. – C: ABQ 470, good afternoon, radar contact*);

б) підтримання зв'язку (*C: ... call me again on 127.5. – P: ... on frequency*);

в) роз'єднання контакту (*C: ... contact Taxi 121.5. – P: ... Taxi 121.5, good bye*).

У директивах і комісивах РО можливе суміщення основної функції з різними інтеракціонними функціями залежно від того, у якій ситуації відбувається взаємодія співрозмовників із приводу їхньої спільної діяльності:

а) наказ + дозвіл/відмова (*P: ABQ passing 5000 feet. – C: ABQ, roger, report 4000 initially. – P: Roger, roger, cleared down to 4000*). Основна функція директивного акту наказу поєднується з інтеракціонною функцією дозволу знизитися до висоти 4000 футів;

б) наказ + пропозиція (*C: ABQ Lahore Tower, good afternoon, taxi via taxiway B or N whichever you wish to stand 3. – P: via N to stand 3*). Наказ у репліці-стимулі містить додаткову функцію пропозиції;

в) комісив + дозвіл/відмова (*P: ABQ ready for ATC clearance. – C: Stand by, I will call you*). Репліка-реакція, основна функція якої – обіцянка виконати дію (викликати на зв'язок борт), поєднана з інтеракціонною функцією відмови дати дозвіл на виліт.

Висновки. Вивчення діалогів радіообміну дало змогу виокремити чотири види ілюкутивних актів: директиви, репрезентативи, комісиви, експресиви, рекурентність яких зумовлена ситуацією спілкування. Спілкування в режимі «авіадиспетчер-пілот» підпорядковане конвенціональним обмеженням, що ґрунтовані на міжнародних вимогах. Найвища рекурентність спостерігається серед директивів, найнижча – серед експресивів.

Література:

1. Остин Дж.Л. Слово как действие / Дж.Л. Остин // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. 17 : Теория речевых актов. – М. : Прогресс, 1986. – С. 22–192.
2. Падучева Е.В. Прагматические аспекты связанности диалога / Е.В. Падучева // Известия АН СССР. Серия «Литература и языки». – 1982. – Т. 41. – № 4. – С. 305–314.
3. Серль Дж. Классификация иллокутивных актов / Дж. Серль // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. 17 : Теория речевых актов. – М. : Прогресс, 1986. – С. 170–194.
4. Серль Дж. Косвенные речевые акты / Дж. Серль // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. 17 : Теория речевых актов. – М. : Прогресс, 1986. – С. 195–222.
5. Олянюк П.В. Радионавигационные устройства и системы гражданской авиации : [учебник для вузов ГА] / П.В. Олянюк, Г.П. Астафьев, В.В. Грачев. – М. : Транспорт, 1983. – 585 с.
6. Мальковская Т.А. Англо-русские соответствия в языковой структуре радиообмена в режиме общения пилот-авиадиспетчер : дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.20 / Т.А. Мальковская ; Пятигорск.

гос. лингв. ун-т. – Пятигорск, 2004. – 163 с.

7. Listen to radio live [Електронний ресурс]. – Режим доступу : streema.com.
8. LiveATC.net [Електронний ресурс]. – Режим доступу : liveatc.net.

Ковтун Е. В. Коммуникативно-прагматические аспекты диалогов радиообмена «пилот-авиадиспетчер»

Аннотация. Статья посвящена определению коммуникативно-прагматических аспектов диалогов радиообмена «пилот-авиадиспетчер». Уточнено понятие «радиообмен гражданской авиации», охарактеризованы основные лингвистические особенности этого профессионального дискурса. На основе теоретических положений лингвистической прагматики (теория речевых актов, виды речевых актов, прямые и косвенные речевые акты, конвенциональность) и наблюдений за языковым материалом определены четыре вида иллокутивных актов в диалогах радиопереговоров: директивы, репрезентативы, комиссивы, экспресивы. Установлено, что их рекурентность обусловлена ситуацией общения, конвенциональностью этой формы коммуникации.

Ключевые слова: диалог, радиообмен, лингвистическая прагматика, речевой акт, директивы, репрезентативы, комиссивы, экспресивы, конвенциональность, рекурентность.

Kovtun O. Communicative and pragmatic aspects of dialogues in radio exchange “pilot – air traffic controller”

Summary. The article sets out to investigate communicative and pragmatic aspects of dialogues in radio exchange “pilot – air traffic controller”. The paper clarifies the concept “civil aviation radio exchange”, characterizes basic linguistic features of the studied professional discourse. On the basis of theoretical assumptions of linguistic pragmatics (theory of speech acts, types of speech acts, direct and indirect speech acts, conventionality) and observations of the linguistic material four types of illocutionary acts in the dialogues of radio exchange were identified, among them: representatives, directives, expressives, commissives. It was found out that their recurrence is stipulated by the situation of communication, and by this conventionality of this form of communication.

Key words: dialogue, radio exchange, linguistic pragmatics, speech act, directive, representative, commissive, expressive, conventionality, recurrence.

Кокнова Т. А.,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри англійської філології
Луганського національного університету імені Тараса Шевченка

ЛІТЕРАТУРНІ ПРИЙОМИ СТВОРЕННЯ АФРОАМЕРИКАНСЬКИХ ОБРАЗІВ НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ К. СТОКЕТТ «ПРИСЛУГА»

Анотація. У статті виокремлено літературні прийоми, що застосовувала авторка під час написання сучасного роману для формування образу афроамериканців. Для створення таких образів К. Стокетт використовувала специфічну тему твору й афроамериканський діалект – ебонікс.

Ключові слова: літературний прийом, діалект, соціолект, афроамериканський діалект, ебонікс.

Постановка проблеми. Сучасні лінгвісти все частіше цікавляться дослідженням територіальних варіацій національних мов. Це пов'язано зі специфікою мови мати іманентну характеристику та бажанням носіїв мови бути індивідуальними в умовах глобалізації. Територія США характеризується унікальною мовною ситуацією, яка надає можливість досліджувати мовні варіації в багатьох сферах людського існування. Дослідженню афроамериканського діалекту присвячено багато уваги, тому що тридцять мільйонів мешканців країни спілкуються мовою, яка має свої особливості, що торкаються всіх ріней мови (фонетики, граматики, лексики тощо).

Художні тексти з елементами діалектів потребують особливої уваги, оскільки діалект стає інструментом впливу на читача для створення яскравих і життєвих образів афроамериканців. Дослідженням соціолінгвістики займалися багато вчених, які тісно пов'язували мову й людство, мислення та його практичну діяльність (К. Бо, Т. Кейбл, Л. Грін, Р. Резник, К. Форман та ін.). У різні часи проблема особливості відтворення діалекту розкрита й обговорена в працях І. Алексеевої, В. Комісарова, Н. Немцовой, Я. Рецкера, О. Швейцера, В. David, J. Catford, M. Morini, P. Newmark, E. Clifford та ін. Актуальність дослідження зумовлена недостатньою науковою обґрунтованістю питання визначення літературних прийомів, що використовуються для створення афроамериканських образів, особливо під час написання сучасних романів.

Саме тому **мета** статті полягає у виокремленні літературних прийомів, що були використані для формування образів афроамериканців на матеріалі сучасного роману К. Стокетт «Прислуга».

Виклад основного матеріалу дослідження. Розуміння сутності афроамериканського діалекту неможливо без звернення до його історичних джерел. Загалом під діалектом, а в цьому дослідженні – соціолектом, розуміється мова, характерна для окремої соціальної групи населення [1, с. 242] або територіально замкнутої групи [2, с. 25]. Афроамериканський діалект (African American English – AAE) – це один із діалектів англійської мови, що використовується серед афроамериканського населення і має певний перелік правил, відмінний від класичного варіанта мови за рахунок фонетики, граматики та лексики [3, с. 12]. Афроамериканським діалектом розмовляють у різних частинах світу: Америці, Африці, Західній Індії, Гвінеї, північній частині Австралії, Ямаїці, Великобританії.

У науковій літературі лінгвісти використовують кілька термінів для визначення цього діалекту. У 1960 р. з початком його дослідження використовувався термін Negro speech (негритянська мова), Negro English (негритянський англійський) або Negro American dialect (негритянський діалект американського) [4, с. 68]. У 1970 р. з'явився термін Black English (чорний англійський) або Vernacular – BEV (просторічний чорний англійський). У середині 1980-х рр. часто використовували термін «афроамериканський англійський» (African-American), до 1991 р. лінгвісти використовували термін «афроамериканський просторічний діалект» (African American Vernacular English – AAVE) [4]. Термін Ebonics (ебонікс), що складається з двох слів “ebony” (чорний) і “phonics” (звуки), з'явився тільки в 1996 р., коли в одній зі шкіл Окленду було запропоновано викладати на афроамериканському діалекті, що називався «ебонікс» (Black English Ebonics) [4].

Історія виникнення афроамериканського діалекту достеменно невідома, але існує дві теорії щодо його виникнення: креольська та соціолінгвістична. Згідно з креольською теорією (якій ми симпатизуємо), запропонованою Д. Уінфордом, афроамериканський діалект виник у сільській місцевості південних штатів у 1816–1817 рр., коли раби, вивезені з Конго, працювали на бавовняних плантаціях [5, с. 77]. Щоб зробити своє існування безпечним і зберегти общинну та расову сутність, раби мусили виробити особливу, незрозумілу іншим мову, що зараз відома як афроамериканський діалект.

Але такий діалект не обмежується тільки використанням серед темношкірого населення, він також вплинув і на білошкірих півдня країни і став відомий як південноамериканський акцент (Southern American Accent) [8, с. 15]. На думку багатьох лінгвістів, це завдяки тому, що багато родин, де працювали афроамериканці як прислуга, перейняли особливості їхньої мови та манеру вимовляти слова [8].

Аналіз роману [7] надав можливість визначити специфічну тему, що дала змогу створити образи, які чітко асоціюються з темношкірим населенням. Для створення таких виразних образів автор роману виокремила таку його тему, що робить героїню (темношкірих жінок, котрі працюють прислугою в домах білих господинь) головними персонажами твору. Важливе питання, специфічне для 1950–1960 рр., – проблема національно-етнічних відносин, зокрема боротьба населення з расовою дискримінацією. Саме тому виокремлення образу «Прислуги» (Ейбелін) як головної героїні викликає в читача співчуття до трагічності існування темношкірих в Америці. У романі показуються не лише спроби головних героїв (афроамериканських жінок) продовжувати боротьбу за рівноправне існування, а і їхня більша мудрість, володіння особистим достоїнством, гордість.

У романі через образи афроамериканок порушується питання й побутових негараздів. Літературна спадщина не дуже

багата на образи жінок афро-американок, але цей роман надає можливість розкрити їхні характери, глибше зазирнути в їхній внутрішній світ, щоденні проблеми, з'ясувати їхню роль у житті чоловіка та дітей.

Особливість жіночого образу полягає в розкритті взаємин усередині родини, які залежать не тільки від протистоянь із «білими». На той час афроамериканські жінки не мали змоги подумати про те, щоб навчитися читати, писати, приділяти собі час. Цей роман говорить про несправедливість, із якою стикається жінка, вона є рабинею подвійно: з одного боку, страждає від чоловіка, з іншого – від расистських поглядів білошкірого населення. Її може наздогнати суворе покарання за будь-який проступок, що особливо несправедливо, якщо враховувати скільки на той час вони працювали. Саме тому в романі виразно спостерігається заклик жінок звільнитися, заявити про свою самостійність і незалежність від чоловіка.

Удалим літературним прийомом є й відображення ролі релігії в житті темношкірої жінки. На той час церква була місцем, де рівень сегрегації був найменшим. Афроамериканці свято вірять у магічну силу Слова, тому Слово, звернене до Бога, має бути почуте. Такий прийом надає можливість зазирнути в найглибинніші проблеми персонажів і спостерігати за ними, як на долоні, помічаючи їхні недоліки, покаяння, намагання бути кращими та більш справедливими.

Серед найголовніших художніх прийомів для створення афроамериканських образів є інтерпретація й використання афроамериканського діалекту. Загалом розвиток і функціонування мови зумовлено різноманітними процесами, що відбуваються в суспільстві. Мова – це непостійна система, яка абсорбує тенденції розвитку суспільства, намагається зберегти самобутність, що існує в розмовній мові. Розмовна мова, у тому числі й діалекти, є не тільки соціальне, а й мовне утворення, тому й підпорядковується основним законам, що існують у мові.

Отже, у контексті розгляду етнічних особливостей афроамериканців не можна обійти увагою соціолект ебонікс. Використання соціолекту в цьому випадку виправдане, оскільки за його допомогою можна надати соціальну характеристику персонажів, з'ясувати їхню расову належність, підкреслити унікальність.

Аналізуючи роман [7], передусім звертаєш увагу на особливість використання граматики героїнями твору. У граматиці помітна різниця в системі дієслів, що в ебонікс, яку можна дуже яскраво спостерігати на прикладі дієслова *to be*. Наприклад, він відсутній там, де потрібен: *she not just frowning all the time, she skinny; she lanky as a fourteen-year-old boy*; або використовується неправильно: *I weren't never coming back; He were twenty-four years old*.

Важливою особливістю використання дієслова *to be* є те, що він не співвідноситься з теперішнім часом, ним виражається значення постійності і тривалості дії: *But they be not steady aputor*. Ще один приклад полягає в особливостях передавання майбутнього часу в конструкції *be going to*, для цього також використовуються слова *gonna* або *gon*: *Oh, we're gonna have some kids; She gazes off like she's gon soft in the head*.

Для закінчених дій, що тривали в минулому, використовується формула (*been + verb+in'*): *I been trying to do this the whole night*. Ще одна специфічна для ебонікс особливість – це ударна форма *been*, яка означає, що дія триває і є не закінченою: *Capitol building is real big, pretty on the outside but I never been in it*.

Аналіз також засвідчує, що в афроамериканському англійському опускаються закінчення дієслова в 3-й особі однини: *Miss Leefolt, she look terrified a her own child*.

По-різному в системі ебонікс указуються видові значення минулого часу, що можна спостерігати на таких прикладах: *She did finish the work...; She done gone....* Але інколи некоректна форма дієслова в минулому часі використовується за бажанням: *So I took that pink, screaming baby in my arms*.

Дуже цікаві приклади використання третьої форми дієслова без додавання *have*: *He been here. You done the work. He shaken our brother hand*. Але для відображення процесу, що був завершений, використовується форма *done* та початкова форма основного дієслова: *I done raised seventeen kids in my lifetime*.

Замість використання класичної кількості часів в англійській мові, використовується форма теперішнього часу, але з додаванням різноманітних обставин часу (*last week, month, hour...; this year, evenin', mornin', hour...; at the moment; back in them days* та ін.): *He show the film last month...; I have live here twelve years....*

Заперечення в багатьох часах, числах, особах може бути використано формулою *ain't*: *I ain't telling*. Але, окрім цього, дуже часті варіанти існування кількох заперечень: *I ain't never been in this position before*.

Якщо розглядати граматику в межах синтаксичних структур, то вимагає особливої уваги співвіднесення підмета і присудка: *I listens to her very carefully; They goes right to her house....* Ці приклади вказують на ігнорування афроамериканським діалектом різниці між одніною та множиною в системі дієслів. Окрім того, питання можуть бути без додаткових дієслів узагалі: *Where you get this?*

Що стосується іменників, то тут є окремі відмінності під час реалізації категорій детермінативності, наприклад, використання артикля *an* (*She scoop a egg up and near bout drop it cause she getting the palsy; I seen plenty a womens get the baby blues after they done birthing*), а в конструкціях із possessive case ідсутня *'s* – *Miss Leefolt dress been terrible*. Такі приклади загалом свідчать про некоректність використання артиклів: *Mae Mobley was born on a early Sunday morning in August, 1960*. У романі є випадки неправильного вживання й займенників: *I know how to get them babies to sleep, stop crying, and go in the toilet bowl before they mamas even get out a bed in the morning*.

Дуже цікаві випадки використання двох артиклів водночас: *But Miss Leefolt, she don't pick up her own baby for the rest a the day*, або артикль разом із займенником: *I laid up in bed and stared at the black walls a my house; A bitter seed was planted inside a me*. Таке використання забезпечує характерну вимову, що специфічна тільки для афроамериканського населення.

Особливістю ебонікс є його фонографічна складова. Саме тому в тексті роману авторка намагалася віддзеркалити таку специфіку вимови. В афроамериканців дуже часто відмінною демонстрацією фонетичної особливості англійської мови є позиція між голосними звуками *t* і *d* (так званий *flap*). Такі приклади можна знайти під час написання деяких слів: *writing/riding, matter/madder, latter/ladder*.

Додавання голосних (у тому числі напівредуційованих) до кінцевого закритого складу, як правило, [a], у тексті загалом розповсюджені *gonna, wanna*. Закінчення слів на *-ing* вимовляється з [n] і пишеться як *in* (*goin, wokin, singin*). Дзвінки та фрикативні – звучать як [d] (*the, this, them = de, dis, dem*), у медіальній вони замінюються на [v] (*brother = bruvver*). Глухі фрикативні в початковій позиції вимовляються як [t], у медіальній

і кінцевій – як [f] (*auther* – [f], що відображається й у правописі (*tenth* = *tent*, *nothing* = *nutn*)).

Перенесення наголосу призводить до опущення першого ненаголошеного складу, що призводить до появи таких слів: *member*, *bout*, *fore*, *cause* (*remember*, *about*, *before*, *because*).

Висновки. Розглянувши у статті особливості літературних прийомів, використаних авторкою, варто зазначити, що під час створення образів афроамериканців треба бути детально ознайомленим не тільки з темами, що могли гіпотетично їх цікавити, а також використовувати мову, якою вони розмовляють. Головний висновок, який можна зробити, полягає в тому, що авторкою роману проведено величезну роботу для створення образів афроамериканок. Для цього нею були використані різні прийоми: обрання специфічних тем твору й використання ебонікс (специфічної граматики, правопису, стилістики та лексики). Такі прийоми створили достовірні образи, підкреслили їхню інакшість, належність до окремої раси. У перспективі вбачається необхідним дослідження лексичної складової афроамериканського діалекту сучасних романів, у тому числі й твору К. Стокетт «Прислуга», та особливостей його перекладу іншими мовами.

Література:

1. Baker M. Towards a Methodology for Investigating the Style of a Literary Translator / M. Baker. – 2000. – № 12. – P. 241–266.
2. Berezowski L. Dialect in Translation / L. Berezowski. – Wrocław : Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 1997. – 152 p.
3. Catford J.C. A Linguistic Theory of Translation / J.C. Catford. – Oxford : OUP, 1915. – 110 p.

4. Dollerup C. Basics of Translation Studies / C. Dollerup. – Iasi : Institutul European, 2006. – 260 p.
5. Rosa A.A. Translating Place : Linguistic Variation in Translation Word and Text / A.A. Rosa // A Journal of Literary Studies and Linguistics . – 2012. – № 2. – P. 75–97.
6. Trudgill P. Sociolinguistics : An Introduction to Language and Society / P. Trudgill. – London : Penguin, 2000. – 240 p.
7. Stockett K. The Help / K. Stockett. – New York : Penguin Group, 2009. – 264 p.

Кокнова Т. А. Литературные приёмы создания афроамериканских образов на материале романа К. Стокетт «Прислуга»

Аннотация. В статье выделены литературные приёмы, которые использовала автор во время написания современного романа для формирования образа афроамериканцев. Для создания таких образов К. Стокетт использовала специфическую тему произведения и афроамериканский диалект – эбоникс.

Ключевые слова: литературный приём, диалект, социолект, афроамериканский диалект, эбоникс.

Koknova T. The literary devices of creating the African American characters based on the novel by K. Stockett “The Help”

Summary. The article highlights the literary devices that were used by the author during the process of writing the up-to-date novel in order to create the personalities of the African Americans. K. Stockett used specific themes of the story and African American dialect – Ebonics to create such images.

Key words: literary method, dialect, sociolect, Afro American dialect, Ebonics.

Колісниченко Т. В.,

асистент кафедри сучасних європейських мов
Буковинського державного фінансово-економічного університету

ЕТИМОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ СКЛАДОВИХ ЛСП 'SETTLEMENT'

Анотація. Стаття сфокусована на дослідження лексеми *settlement* у системі «глобальної» англійської мови. Метою роботи є етимологічний аналіз лексеми *settlement* і всіх складових ЛСП 'Settlement' у системі англійської мови.

Ключові слова: етимологія, етимологічний аналіз, лексема, ЛСП, прямі та непрямі запозичення, мова оригіналу.

Постановка проблеми. У процесі дискурс-аналізу, зазвичай, етимологія назв територіальної одиниці залишається не визначеною й сприймається в загальномовному контексті як дане, проте вона може бути ключем для розуміння культурологічної складової семантики тексту.

У фокусі нашого дослідження – лексема *settlement* у системі «глобальної» англійської мови.

Метою статті є етимологічний аналіз лексеми *settlement* і всіх складових ЛСП 'Settlement' у системі англійської мови.

Завдання роботи – визначити первинне значення досліджуваної лексеми, її походження, твірну основу і шляхи запозичення. Дослідження базується на статтях тлумачних словників, тезаурусів та етимологічних словниках англійської мови [1; 2]. Актуальність дослідження зумовлена відсутністю аналізу назв територіальних одиниць, об'єднаних ключовим концептом *SETTLEMENT* у структурі дискурсу.

Для початку розглянемо деякі трактування поняття «етимологія» в лінгвістиці. Етимологія (греч. *etymologia*, от *etymon* – істина та *-logia* – вивчення [3]) спрямована на вивчення походження слів, завдання якої полягає в дослідженні мовної одиниці, визначенні її мови оригіналу, твірної основи та давнього значення [4, с. 1].

Виклад основного матеріалу дослідження. Питанню етимології як вивченню походження слів на основі змін первинних основ і значень присвятили свої праці Е. Бенвеніст (1954), В. Пізані (1956, 2009), О. Трубачев (1966, 2004), О. Семеренї (1972, 1993), Т. Горячева (1978), Ж. Варбот (1981, 1997), М. Маковський (1986, 2014), А. Ліберман (2009), І. Петлева (2010), Л. Лаврова (2014) та ін. О. Трубачев зазначає, що етимологія – це реконструкція фонетичного й морфологічного складу слова. Окрім спорідненості звуків і тотожності морфем, етимологія виявляє вибірковість поєднання морфем в окремих словотворчих моделях [7, с. 61]. З. Комарова вважає етимологію традиційним розділом мовознавства, який пов'язаний із діалектологією й історичною лексикологією, де вивчається походження слів і їхніх значень за допомогою етимологічного аналізу на основі порівняльно-історичного методу [14, с. 360].

П. Дуркін трактує етимологію як "...the methodology by which the history and/or prehistory of the lexis of a language may be traced, and/or its affiliations in other languages [15, с. 262]" – «...методологію, завдяки якій може прослідковуватись історія/

передісторія слова та/або його належність до інших мов»¹. Науковець відзначає, що "...the earliest meaning of a word is truer or more correct than subsequent meanings [15, с. 260]" – «первинне значення слова правдивіше чи більш правильне ніж наступні».

За словами Я. Малкиель, етимологія завжди була чимось на кшталт "...the paraphrase 'original meaning, or use of a given lexical unit or proper name' [16, р. 1]" – «...перекладування первинного значення або вживання лексеми чи відповідного денотату».

Ми вслід за Р. Меілхаммером розуміємо етимологію як "...retrograde and reconstructive diachronic investigation regardless whether they focus on lexical or structural elements [17, с. 144]" – «...ретроградне або реконструктивно діахронічне дослідження, незважаючи на те, чи вони фокусуються на лексичних або структурних елементах». Етимологія посідає особливе місце в дискурс-аналізі, оскільки визначення походження слів, їх мова оригіналу, фонетичні та морфологічні зміни створюють для кожної лексеми особливе мовне оточення, яке дозволяє змодельювати концепт, визначити його специфіку й місце в людській свідомості, а також впливає на формування колективної та індивідуальної картин світу. Як уже зазначалось, установити походження слів можна за допомогою етимологічного аналізу.

М. Шанський виділяє чотири етапи аналізу:

- 1) визначення мови походження;
- 2) виділення образу, який закладений в основі лексеми;
- 3) установлення часових меж, коли з'явилась лексема, та бази, на основі якої відбулось словотворення;
- 4) реконструкція проформи та первинного значення [18, с. 20].

Важливим завданням етимологічного аналізу є визначення ознаки, яка закладена в основу слова як денотата певного об'єкта дійсності, а пошук етимології слова означає, що його внутрішня форма або не зовсім зрозуміла реципієнту, або розуміється ним некоректно [19, с. 24].

У процесі етимологічного аналізу варто враховувати, що запозичення може бути прямим (коли слово прийшло в мову з тієї мови, у якій воно виникло, наприклад *municipality* походить із французької мови *municipalité* [1]) і непрямим (коли слово походить із мови, у яку воно також було запозичене, наприклад *parish* – «округ», походить із англо-французької *paroche*, *parosse* (XXI ст.), раніше зі давньофранцузької *paroisse*, раніше із середньовічної латинської *parochia* «епархія» через зміну пізньогрецького *paroikia* «епархія або округ» із *paroikos* «тимчасовий житель» [1]). Необхідно брати до уваги також явище калькування, коли лексема формується на базі цієї мови, але за зразком іншомовного слова, наприклад слово *megalopolis* походить із грецької мови шляхом поєднання двох основ *me-gas* "great" + *polis* "city", в англійській мові зустрічаємо слова *midtown* (*mid* + *land*), *neighbourhood* (*neighbor* + *-hood*) [1].

Відповідно, етимологічний аналіз допомагає розкрити й зрозуміти первинне значення досліджуваного слова. Проведено етимологічний аналіз лексеми *settlement* у системі анг-

¹ Тут і далі переклад наш – Т. В. Колісниченко.

лійської мови. В етимологічних словниках англійської мови зазначено, що слово походить від поєднання *settle* (дієслово) + *-ment* [1].

– дієслово *settle* – означає «зупинитись на відпочинок», у староанглійській *setlan* «сідати, ставити, класти», походить від *setl* «місце» [1];

– іменниковий суфікс *-ment* походить із французької й репрезентує латинське *-mentum*, який додається до дієслова для означення результату дії [1].

Фактично *settlement* – це «результат оселення або зупинки». Слово не є запозиченим, а виникло в американській англійській. Первинне значення було «поселення або фермерство» (1620), у 1690 р. зафіксоване нове значення «колонія» або «новоутворена частина міста», із 1827 р. зареєстроване значення «маленьке село на кордоні» [1].

Із метою встановлення складових ЛСП ‘*Settlement*’ у системі англійської мови звернімось до концептуального та компонентного аналізів (див. : В. В. Михайленко (2014)). За даними аналізу визначено низку компонентів значення на позначення *settlement*, які представлені в сучасному англійському лексиконі 99-а лексемами. Перед тим як викласти результати етимологічного аналізу ЛСП ‘*Settlement*’, згадаймо основні принципи класифікації індоєвропейських мов:

Відповідно, перший етап етимологічного аналізу – визначення мови складових ЛСП ‘*Settlement*’, згідно з вихідною

мовою (за даними етимологічних словників англійської мови) (табл. 1)

Як свідчать результати, подані в таблиці 1, вихідною мовою в більшості випадків (42,4%) виявилась англійська мова (*no-go area, outskirts*); давньоанглійська – 10,1% (*see, hood*); американська – 5,06% (*one-horse town, commuter belt*); 7,1% становлять запозичення із французької мови (*enclave, district*), із давньофранцузької 12,1% запозичень (*section, reservation*). Деякі слова й словосполучення отримали нове значення вже в сучасній англійській, хоча їхні складові є запозиченнями з інших мов, наприклад, словосполучення **cardboard city** є поєднанням **card** (Middle French) + **board** (Old English) + **city** (Old French), а значення “*an area in a city where people who have no homes make shelters from cardboard boxes*”, в англійському словнику зареєстроване в 1893 р. Див. також: **asphalt jungle** є поєднанням **asphalt** (Late Latin) + **jungle** (Hindi), проте в англійському словнику воно зареєстровано в значенні “*a big city or a specified part of a big city*” в 1949 р. [1]. Відповідно, мовою походження зазначених слів і словосполучень ми вважаємо англійську.

Наступний етап етимологічного аналізу складових ЛСП ‘*Settlement*’ – визначення джерела запозичення (за даними етимологічних словників англійської мови [1; 2]) (табл. 2).

За даними квантитативного аналізу встановлено, що шляхом прямого запозичення лексеми ЛСП ‘*Settlement*’ було от-

Таблиця 1

Класифікація складових ЛСП ‘*Settlement*’ за вихідною мовою

Language family	Source language	Quantity	%	Language family	Source language	Quantity	%
Italic	Latin	3	3,03%	Germanic	Dutch	2	2,02%
	Late Latin	1	1,01%		Afrikaans	1	1,01%
	Anglo-French	3	3,03%		Old English	10	10,1%
	Old French	12	12,1%		Middle English	1	1,01%
	Middle French	5	5,06%		English	42	42,4%
	French	7	7,1%		American English	5	5,06%
	Italian	1	1,01%	Indo-Iranian	Hindi	1	1,01%
	Spanish	1	1,01%	Celtic	Welsh	1	1,01%
	Portuguese	1	1,01%	Helenik	Greek	1	1,01%
Proto-Austronesian	Malay	1	1,01%	Разом	99	100%	

Таблиця 2

Класифікація складових ЛСП ‘*Settlement*’ за джерелом запозичення

Language family	Source language	Direct borrowing		Indirect borrowing	
		Quantity	%	Quantity	%
Proto-Indo-European Italic	PIE			10	21,27%
	Latin	3	6,37%	15	31,91%
	Late Latin	1	2,13%	1	2,13%
	Anglo-French			1	2,13%
	Old French			1	2,13%
	French	2	4,25%		
	Italian	1	2,13%	1	2,13%
	Etruscan			1	2,13%
	Portuguese	1	2,13%	1	2,13%
Germanic	Middle Dutch	1	2,13%	1	2,13%
	Proto-Germanic			1	2,13%
Helenik	Greek	1	2,13%	2	4,25%
Proto-Austronesian	Malay	1	2,13%		
Indo-Iranian	Sanskrit			1	2,13%
Разом		11	23,4%	36	76,6%

- Indo-Iranian → Sanskrit → Hindi
- Celtic → Insular → Brythonic → British → Welsh
- Italic → Latino-Faliscan → Faliscan → Latin → Vulgar Latin → Romance:
 - Western → Gallo-Romance → Old → Norman → Anglo-Norman
 - Italo-Western:
 - Italo-Dalmatian → Dalmatian → Italian
 - Western Romance:
 - Iberian → Portuguese → Spanish
 - Gallic → Old French → Middle French → French
- Hellenic → Aeolic → Attic → Classical Greek → Koine Greek → Greek
- Germanic → West:
 - Old High German → German
 - Old Saxon → Dutch → Afrikaans
 - Anglo-Frisian → Frisian → Old English → Middle English → English
- Proto-Austronesian → Malayo-Polynesian → Nuclear Malayo-Polynesian → Malayo-Sumbawan → Malayic → Malayan → Malay

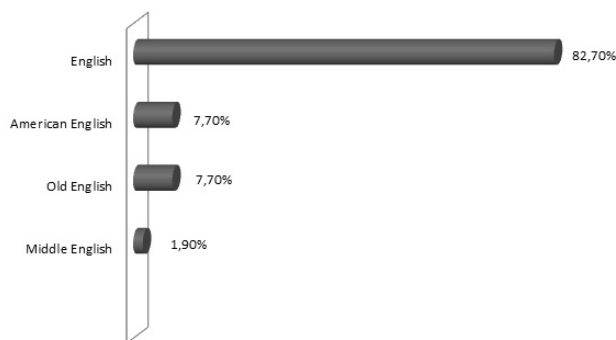

Рис. 1. Класифікація складових ЛСП 'Settlement' за виникненням в англійській мові

римано 11 лексем (23,4%); шляхом непрямого запозичення – 36 лексем (76,6%). Високу частку запозичень, як прямих, так і непрямих, становлять латинізми (8,5% прями та 34,04% непрямі), наприклад, *area* (1530s, “vacant piece of ground”, from Latin *area* “level ground, open space” used of building sites, playgrounds, threshing floors [1]), *state* (from Latin phrases such as “*status rei publicae*” “condition (or existence) of the republic” [1]) з’явилися в англійській мові завдяки прямому запозиченню, а такі лексеми, як, наприклад, *suburb* (from Old French *suburbe* “suburb of a town”, from Latin *suburbium* “an outlying part of a city”, from *sub* “below, near” + *urbs* (genitive *urbis*) “city” [1]), *village* (from Old French *vilage* “houses and other buildings in a group” (usually smaller than a town), from Latin *villaticum* “farmstead” [1]) – непрямому. Проте основним залишається факт, що більшість слів мають непряме запозичення.

Третім етапом етимологічного аналізу є аналіз складових ЛСП 'Settlement', які входять до основного лексикону (рис. 1)

Як бачимо, високу частоту вживання становлять слова, утворені в сучасній англійській мові (наприклад *Bible belt* (1926, reputedly coined by H.L. Mencken [1]), *armpit* (mid-14c., from *arm* + *pit*. Colloquial armpit of the nation for any locale regarded as ugly and disgusting was in use by 1965 [1]), *Chinatown* (1857 in California, from *China* + *town* [1]), *hometown* (1879, from *home* + *town* [1]), *commuter belt* (1960-1965 – a suburban region housing many people who commute to a nearby city in which they work [1]), etc.).

В американському національному варіанті англійської мови зареєстровано 9,6% слововживань (*exurbia* – the outer, prosperous ring of the suburbs, 1955, *American English*, from *exurban* (adj.), by 1838 (it seems to have arisen in the writings of the reform movement opposed to urban cemeteries), from *ex-* + *urban* [1]), *neck of the woods* (*Phrase neck of the woods* (*American English*) is attested from 1780 in the sense of “narrow stretch of woods”, 1839 with meaning “settlement in a wooded region” [1]), *one-horse town* (“small-scale, petty” 1853, *American English*, colloquial, in reference to towns so small they only had one horse [1]), *settlement* (“small village on the frontier” (1827), *American English* [1]).

У середньоанглійській період з’явилося 1,9% слів на позначення “settlement” (*estate* - Middle English *ethel* “ancestral land or estate, patrimony” [1]).

У давньоанглійській 7,7% (*archbishopric* (Old English *arcebiscope*, from *archbishop* + *rice* “realm, dominion, province” [1]); *bishopric* (Old English *bisceoprice* “diocese, province of a bishop”, from *bishop* + *rice* “realm, dominion, province” [1]); *borough* (Old English *burg*, *burh* “a dwelling or

dwelling within a fortified enclosure” [1]); *burg* (Old English *burg*, *burh* “town or city” [1]).

Висновки. Проте розширення словникового складу англійської мови триває, що спричинено різними факторами: політикою, економікою, культурою. Так, і слів на позначення “settlement” стає більше, як, наприклад, **Big Smoke** (a large town or city), **The bright lights** (a big city where you can have an exciting life and be successful), **Ghost Town** (a town where most people have left), **Ground Zero** (the area that was left after the World Trade Center in New York was destroyed on 11th September 2001) тощо.

Перспективи подальшого дослідження ЛСП 'Settlement' убачаються в детальному описі його складових і аналізі їхньої комунікативної функції в дискурсі.

Література:

1. Harper D. Online Etymology Dictionary / D. Harper [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.etymonline.com/>
2. Klein E. A Comprehensive Etymological Dictionary of the English Language / E. Klein. – Amsterdam : Elsevier Scientific Publishing Co., 1971. – 844 p.
3. Варбот Ж.Ж. Этимология / Ж.Ж. Варбот // Русский язык. Энциклопедия. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Большая российская энциклопедия ; Дрофа, 1997. – С. 643–647.
4. Пасхалов А.П. Удивительная этимология / А.П. Пасхалов. – М. : НЦ ЭНАС, 2013. – 176 с.
5. Benveniste E. Problèmes sémantiques de la reconstruction / E. Benveniste // Word. – 1954. – V. 10. – № 2–3. – Pp. 41–59.
6. Пизани В. Этимология: История, проблемы, метод / В. Пузани ; пер. с итал. – 3-е изд. – М. : Либроком, 2009. – 184 с.
7. Трубаков О.Н. Труды по этимологии: Слово. История. Культура / О.Н. Трубаков. – М. : Языки славянской культуры, 2004. – Т. 1. – 2004. – 800 с.
8. Szemerényi O. Comparative-Historical Linguistics: Indo-European and Finno-Ugric / O. Szemerényi. – Amsterdam : John Benjamins Publishing Company, 1993. – 583 p.
9. Горячева Т.В. Этимологические заметки (некоторые продолжения праслав. *kyz-; русск. диал. слеть) / Т.В. Горячева // Этимология 1976. – М. : Наука, 1978. – С. 55–64.
10. Маковский М.М. Язык – миф – культура. Символы жизни и жизни символов / М.М. Маковский. – М. : Ленанд, 2014. – 320 с.
11. Liberman A. Word Origins ... and How We Know Them: Etymology for Everyone / A. Liberman. – Oxford : OUP, 2009. – 324 p.
12. Петлева И.П. Этимологические заметки по славянской лексике / И.П. Петлева // Этимология: 2006–2008. – М., 2010. – С. 192–195.
13. Лаврова С. Откуда берутся слова, или Занимательная этимология / С. Лаврова. – М. : Белый город, 2014. – 128 с.

14. Комарова З.И. Методология, метод, методика и технология научных исследований в лингвистике / З.И. Комарова. – Екатеринбург : Изд-во Ур-ФУ, 2012. – 818 с.
15. Durkin P. Etymology / K. Brown // Encyclopedia of Language and Linguistics. – 2-nd edition. – Oxford, UK : Elsevier Science, 2006. – Pp. 260–267.
16. Malkiel Y. Etymology / Y. Malkiel. – Cambridge : CUP. – 223 p.
17. Mailhammer R. The Germanic Strong Verbs: Foundations and Development of a New System / R. Mailhammer. – Berlin : Walter de Gruyter GmbH & Co., 2007. – 262 p.
18. Шанский Н.М. Лингвистические детективы / Н.М. Шанский. – М. : Дрофа, 2014. – 133 с.
19. Топоров В.Н. Исследования по этимологии и семантике / В.Н. Топоров. – М. : Языки славянской культуры, 2004. – Т. I : Теория и некоторые частные ее приложения. – 2004. – 816 с.
20. Михайленко В.В. Conceptual Analysis : Componential Analysis / В.В. Михайленко // Германська філологія. – Вип. 720. – Чернівці : ЧНУ, 2014. – С. 77–86.

Колісниченко Т. В. Етимологічний аналіз складових ЛСП ‘SETTLEMENT’

Анотація. Стаття направлена на дослідження лексеми settlement в системі «глобального» англійського мови. Мета роботи – етимологічний аналіз лексеми settlement і всіх складових ЛСП ‘Settlement’ в системі англійського мови.

Ключевые слова: етимологія, етимологічний аналіз, лексема, ЛСП, прямі і непрямі заимствования, мови оригіналу.

Kolisnychenko T. Etymological analysis of the components of the LSF ‘SETTLEMENT’.

Summary. The paper is focused on the study of the lexeme settlement in the “global” English. The aim is the etymological analysis of the lexeme settlement and all components of the LSF ‘Settlement’ in the English.

Key words: etymology, etymological analysis, lexeme, LSF, direct and indirect borrowing, source language.

Коломієць Н. В.,
кандидат філологічних наук,
асистент кафедри китайської, корейської та японської філології Інституту філології
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ «ПАМ'ЯТЬ» У КИТАЙСЬКІЙ МОВІ

Анотація. Концепт 记 «пам'ять» є культурно маркованим концептом субсфери видів ментальної діяльності в концептосфері ментальності, про що свідчать факти деєтимологізації значення й утрата/поява нових значень. Із позиції сучасних когнітивних досліджень феномен людської пам'яті можна інтерпретувати як складне амбівалентне явище, що має статико-динамічний і суто динамічний аспекти. Так, у статико-динамічному аспекті пам'ять традиційно трактується як певне «сховище» минулого досвіду (статика), використовуване для ментальної діяльності.

Ключові слова: концепт, вербальна репрезентація, мовна картина світу, концептосфера ментальності, китайська мова.

Постановка проблеми. Вербалізація концепту «пам'ять» здійснюється за допомогою лексичних одиниць із семантикою пам'яті, які видається можливим систематизувати у вигляді організованого простору. Відображаючись у мовних формах, структура мислення найбільш адекватно й повно втілюється в мовленні, тобто в структурі тих типів і різновидів словесних утворень, які генеруються чи відтворюються за допомогою мови.

Явище людської пам'яті не раз ставало об'єктом дослідження як у вітчизняній, так і в зарубіжній лінгвістиці. Велика кількість розвідок і монографій зробили істотний внесок у розуміння того, як функціонують лексичні одиниці із семантикою пам'яті в різних мовах і різних текстах. Сучасні лінгвофілософські й лінгвокультурологічні концепції розглядають поняття «пам'ять» і відображення цього концепту в культурах та мовах світу [1; 4; 9; 10; 11]. У межах структурно-семіотичного підходу (Вяч. Вс. Иванов, Ю.М. Лотман та інші) пам'ять визначається як структура, що генерує минуле [2; 3; 5; 6; 7]. Варто також зазначити дослідження, присвячені осмисленню пам'яті/забуття в межах психоаналітичної традиції [8; 12], від класичного психоаналізу З. Фрейда, що реабілітує зміст забуття, і теорії архетипів К.Г. Юнга до концепції Т. Адорно, пов'язаної з аналізом таких концептів, як «комплекс провини», «пророблення минулого» тощо.

Метою статті є виявлення й частково лінгвокультурна інтерпретація концептуальних ознак, суттєвих для вербальної репрезентації концепту «пам'ять» у китайській мові

Виклад основного матеріалу дослідження. Із позиції сучасних когнітивних досліджень феномен людської пам'яті можна інтерпретувати як складне амбівалентне явище, що має статико-динамічний і суто динамічний аспекти. Так, у статико-динамічному аспекті пам'ять, з одного боку, традиційно трактується як певне «сховище» минулого досвіду (статика), використовуване для ментальної діяльності різного типу (情感记忆 'емоційна пам'ять'; 职业记忆(力) 'професійна пам'ять'; 逻辑记忆(力) 'логічна пам'ять'; 音乐记忆(力) 'музична пам'ять'; 机械记忆(力) 'механічна пам'ять'); різної перцепції

(听觉记忆 'слухова пам'ять'; 视觉记忆 'зорова пам'ять'; 形象记忆 'образна пам'ять') та на різні об'єкти (记忆各种人的能力 'пам'ять на людей'; 记名字的能力 'пам'ять на імена'; 记姓氏的能力 'пам'ять на прізвища'; 记相貌的能力 'пам'ять на обличчя'; 记日期的能力 'пам'ять на дати'; 记数目字的能力 'пам'ять на цифри').

З іншого боку, важлива роль приділяється процесу запам'ятовування/забування тих або інших пережитих подій чи ситуацій, що здійснюється з різним ступенем інтенсивності (внутрішня динаміка) як у позитиві (记性好 'гарна пам'ять'; 好脑筋 (букв. «гарний мозок») 'чудова пам'ять'; 非常好的记性 'дуже добра пам'ять'; 惊人的记性 'вражаюча пам'ять'; 超人的记忆力 'надлюдська пам'ять, надзвичайна пам'ять'), так і в негативі (糕的记忆力 'надзвичайно погана пам'ять'; 记忆力弱 (букв. «пам'ять слабка») 'погана пам'ять; 记性坏 'погана пам'ять; 记性差 'погана пам'ять; 记性变迟钝 'пам'ять притупилася').

Суто динамічний аспект передбачає запам'ятовування й відтворення фактів реальної дійсності (зовнішня динаміка): 过目成诵的记性 'гостра пам'ять; феноменальна пам'ять; надзвичайна зорова пам'ять'; 耳闻则诵 'один раз почув – відразу ж запам'ятав; феноменальна слухова пам'ять'; 努力回忆 'шукати /копати/ перебирати в пам'яті'; 记性变迟钝 'пам'ять притупилася'.

Аналіз матеріалу китайської мови дає змогу констатувати, що пам'ять у її різноманітних формах і процесах, забезпечуючи зберігання, втрату й відновлення інформації, є одним із найважливіших механізмів пізнавальної діяльності, за допомогою якого здійснюється взаємодія людини з навколишньою дійсністю й формується її мовна картина світу. Саме цей підхід надав можливість виявити, що в уявленні пересічного китайця мнемічні здібності перебувають у тісному взаємозв'язку з перцептивними.

Так, пам'ять оперує інформацією, отриманою в процесі сприйняття: 凭记忆讲话 'розповідати по пам'яті'; 凭记忆回答 'відповідати по пам'яті'; 凭记忆叙述 'переказувати по пам'яті'; 凭记忆画肖像 'малювати портрет по пам'яті'; 背诵 'декламувати що-н. по пам'яті'; 犹在心目 (букв. «все ще існує в очах серця») 'ще свіже в пам'яті; ще стоїть в очах (у думках)'. Сприйняття, у свою чергу, супроводжується ментальною діяльністю, під час якої відбувається здобуття, перероблення й розуміння отриманої інформації: 保持在记忆 'зберегти в пам'яті'; 逐一回忆 (букв. «один за одним спогад») 'перебирати в пам'яті'; 记住不忘 (букв. «пам'ятати – не забути») 'зберегти в пам'яті'; 在记忆中搜寻 'шукати в пам'яті'; 由记忆中消失 (букв. «знищувати з пам'яті») 'витравити з пам'яті'; 单凭记忆可能有遗漏 'якщо робити тільки по пам'яті (напам'ять), то можуть бути пропуски'; 记功忘失 'пам'ятати успіхи й забувати поразки'; 感今怀昔 'під враженнями сьогодення згадувати минуле; щось у теперішньому нагадало про минуле'. Нарешті, процеси запам'ятовування і сприйняття уможливаються через механізм гене-

рації думок та ідей, який може працювати добре чи погано: 铭记在心 (букв. «вирізано в серці») та 牢牢记在心里 (букв. «дуже сильно запам'яталось в серці») «врізатися / запасти / закарбуватися в пам'яті; дуже міцно запам'ятати»; 记错了 (букв. «запам'ятав неправильно») «пам'ять зраджує; пам'ять обманює; пам'ять підвела»; 记忆力不行 (букв. «пам'ять не годиться») «тс.»; 记性坏透了 (букв. «зовсім зіпсувалася пам'ять») «тс.». Результати пізнання закріплюються й відображаються в мові, яка є основним засобом вираження думки. І саме завдяки мові можна отримати доступ до вивчення свідомості, сприйняття, ментальних і, зокрема, мнемічних процесів людини.

Концепт «пам'ять» як компонент сфери ментальності в китайській мові та культурі формує навколо себе широке лінгвокультурологічне поле, значеннєвими центрами якого є такі ознаки:

1) «здатність пам'ятати»: 记性 (пам'ятати + властивість) «пам'ять»; 记忆(力) (пам'ятати + згадувати + здатність) «пам'ять; пам'ятати; напам'ять» і «здатність утримувати в пам'яті»; 过目不忘 (букв. «глянув – не забув») та 触目成诵 (букв. «кинув оком і продекламував пам'ять») «гостра пам'ять, феноменальна пам'ять»; 过目成诵的记性 «пам'ять така, що поглянув – відразу продекламував; феноменальна пам'ять, надзвичайна зорова пам'ять»; 耳闻则诵 (букв. «почув – відразу декламує напам'ять») «феноменальна слухова пам'ять»; 死记硬背 (букв. «на смерть пам'ятати й натвердо запам'ятовувати») «механічно запам'ятовувати; зазубрювати»;

2) «спогад»: 回忆 (повертатися + згадувати) «пригадувати, згадувати; спогад»; 记忆力 (пам'ятати + згадувати + сила) «спогади; зберігати в пам'яті, пам'ятати»; 怀念 (душа + пам'ятати) «згадувати; спогади; линути думками»; 没齿不忘 (букв. «поки не випадуть [усі] зуби – не забути») «пам'ятати все життя»; 念念不忘 (букв. «постійно згадувати – не забувати») «весь час пам'ятати; ніколи не забувати; завжди бути в думках»; 记忆犹新 (букв. «все ще нове в пам'яті») «свіже в пам'яті що-н.»; 铭记在心 (букв. «пам'ять врізалась у серце») «врізатися / запасти / закарбуватися в пам'яті; дуже міцно запам'ятати що-н.»; 刻骨铭心, 铭心刻骨 та 铭心镂骨 (букв. «вигравіювати на кістках і закарбувати в серці») «навічно запам'ятати; незабутній; закарбувати глибоко в душі»; 睹物思人 (букв. «дивлячись на річ, думати про господаря») «дивлячись на [залишену] річ, згадувати про її господаря; річ викликає спогади про її господаря»; 朝思暮想 (букв. «ранкові спогади, вечірні думки») «пам'ятати вдень і вночі; сумувати вдень і вночі»;

3) «зворотність часу»: 追忆 (наздоганяти + згадувати) «згадувати; воскрешати в пам'яті; спогади»; 追古仿今 (букв. «прагнути до давнини й турбуватися про сьогодні») «думати про минуле й сумувати з приводу сьогодні»; 回忆往事 (букв. «повертати пам'ять минулих подій») «згадувати минуле; пам'ятати минуле»; 感今怀昔 «під враженнями сьогодні згадувати минуле; щось у теперішньому нагадало про минуле»; 回往事 «оглядатися на минуле»; 今昔之感 (букв. «почуття сьогоднішні й минулі») «події сьогодні нагадують минуле»;

4) «пам'ять як пошана»: 悼念 (оплакувати + пам'ятати) «шанувати пам'ять [померлого]; зі скорботою згадувати [про покійного]»; 纪念 (записувати + пам'ятати) «пам'ятати, відзначати річницю, в пам'ять про кого-н., пам'яті кого-н.»; 追悼阵亡者 «шанувати пам'ять загиблих»; 纪念战争中的英雄们 «зберігати пам'ять про героїв війни»; 虔诚地纪念 «свято шанувати пам'ять»; 英雄永垂不朽 «вічна пам'ять героям»;

5) «пам'ять як атрибут»: 强记博闻 (букв. «сильна пам'ять і велика ерудиція») «ерудований із чудовою пам'яттю; висо-

коосвічений, ерудований»; 博闻强识 та 博闻强记 (букв. «велика ерудиція й сильна пам'ять») «чудова пам'ять і ерудиція; високоосвічений»; 洽闻强记 (букв. «глибокі знання та сильна пам'ять») «велика ерудиція й чудова пам'ять»; 多文强记 (букв. «багато писемних знаків і сильна пам'ять») «глибокі знання й чудова пам'ять; високоосвічений і має чудову пам'ять»; 多闻强记 (букв. «багато знати, сильно пам'ятати») «чудова пам'ять і ерудиція; високоосвічений та має чудову пам'ять». Варто зазначити, що вміння мнемоніки й подальшої декламації текстів здавна культивувалось у китайській культурній спільноті, а за здатністю переказувати напам'ять значні текстові масиви (зокрема канонічні твори конфуціанства) оцінювали рівень освіченості й ерудованості людини. Між тим, поціновувалося не механічне, а саме осмислене запам'ятовування, про що свідчать фразеологічні одиниці 记问之学 (букв. «наука запам'ятовувати питання») «вчитися запам'ятовувати питання, не заглиблюючись у суть справи; поверхові знання»; 死记硬背 (букв. «до смерті пам'ятати, натвердо запам'ятовувати») «механічно запам'ятовувати; зазубрювати [не розуміючи що]».

Процес запам'ятовування – основний з-поміж усіх інших мнемічних процесів – представлений у китайському мовному матеріалі як система встановлення зв'язків нового досвіду з інформацією, що вже зберігається в пам'яті. Маркерами процесу фіксації ситуацій минулого стають передусім мовні одиниці, що прямо й загалом характеризують специфіку запам'ятовування: 异常好的记忆力 «виняткова пам'ять, феноменальна пам'ять»; 非凡的记忆力 «незвичайна пам'ять, неабияка пам'ять»; 极好的记忆力 «чудова пам'ять»; 惊人的记忆力 «дивовижна пам'ять»; 牢固的记忆力 «міцна пам'ять»; 很强的记忆力 «міцна пам'ять, гарна пам'ять»; 罕见的记忆力 «рідкісна пам'ять, виняткова»; 超人的记忆力 «надлюдська пам'ять, надзвичайна пам'ять». Таку саму функцію мають і одиниці, що набули цього значення завдяки метафоризації та вказують на довільний/мимовільний характер запам'ятовування: 健忘 (букв. «легко забувати») «дуже погана пам'ять, коротка пам'ять»; 无肠 (букв. «не мати кишок») «не пам'ятати; забути»; 记性变迟钝 «пам'ять притупилася»; 好脑筋 (букв. «гарний мозок») «гарна пам'ять»; 差的记性 «погана пам'ять, коротка пам'ять»; 记不清 (букв. «пам'ять не ясна») «не запам'ятовується, не пам'ятати, не бути в змозі пригадати»; 记忆力弱 (букв. «пам'ять слабка») «погана пам'ять, ледача пам'ять»; 牢靠的记忆力 (букв. «міцна пам'ять») «тверда, добра пам'ять» [13].

Отже, місце подальшої локалізації інформації позначається одиницями 记性 та 记忆, і на рівні метафоризації подальший локус знань про минуле представлений абстрактними поняттями-метафорами, що позначають пам'ять і пов'язані з людським тілом:

1) «пам'ять – серце»: 记在心头 (букв. «запам'яталось в серці») «добре запам'ятати, пам'ятати в душі; запасти в душу»; 牢记于心 (букв. «сильно запам'ятовувати в серці») «добре запам'ятати, закарбувалось в душі»; 牢牢记在心里 (букв. «дуже сильно запам'яталось в серці») «врізатися / запасти / закарбуватися в пам'яті, дуже сильно запам'ятати»;

2) «пам'ять – очі серця»: 犹在心目 (букв. «поки існує в очах серця») «ще свіже в пам'яті; ще стоїть в очах (у думках)»;

3) «пам'ять – серце та кістки»: 刻骨铭心 (букв. «вигравіювати на кістках і закарбувати в серці») «навічно запам'ятати; незабутній; урізатися в пам'ять»; 铭心刻骨 та 铭心镂骨 (букв. «закарбувати в серці й вигравіювати на кістках») «закарбуватися глибоко в душі; урізатися в пам'ять; незабутній»;

4) «пам'ять – внутрішні органи»: 无肠 (букв. «не мати кишок») «не пам'ятати; забути»; 铭诸五内 (букв. «закарбувати

в п'яти внутрішніх органах») «пам'ятати глибоко в серці, закарбувати глибоко в душі». У цьому фразеологізмі 五内 «п'ять внутрішніх органів» (серце, печінка, селезінка, легені та нирки) мають образне значення «внутрішній світ».

Тобто, репрезентація концепту «пам'ять» потребує особливих знакових (метафоричних) моделей, що описані вище: «пам'ять – серце», «пам'ять – очі серця», «пам'ять – серце та кістки», «пам'ять – внутрішні органи» тощо; вони відображають периферійну зону концепту «пам'ять».

Висновки. Лінгвокультурні ознаки концепту 记 «пам'ять» групуються навколо кількох семантичних центрів, таких як 'здатність пам'ятати', 'спогад' і пов'язана з ним 'зворотність часу', 'пам'ять як пошана', 'пам'ять як атрибут розуму, людини, свідомості'. Яскраво культурологічними видаються місця локалізації пам'яті як ментального феномена в китайській мовній картині світу (серце, очі серця, серце й кістки, внутрішні органи), хоча ці метафорично-репрезентативні моделі й перебувають у периферійній зоні концепту «пам'ять».

Актуальним і перспективним видається аналіз процесу концептуалізації категорії «пам'ять» у китайській мові через групи характеристик: 1) поняттєво-ознакова група характеристик відображає зміст концепту «пам'ять» – властивість свідомості, складова, темпоральна частина розуму, а також душі людини; 2) образно-предметна група характеристик виявляється в процесі аналізу філософського, культурологічного й міфопоетичного векторів концептуалізації пам'яті, такі характеристики мають передусім яскраво виражений метафоричний характер; 3) ціннісна/оцінна група характеристик поняття «пам'ять» виявляється у вербалізаціях концепту в поетичній/художній мові, включаючи «етичні» асоціації.

Література:

1. Арутюнова Н.Д. Язык и мир человека / Н.Д. Арутюнова. – М. : Языки русской культуры, 1999. – 896 с.
2. Зализняк А.А. Ключевые идеи русской языковой картины мира / А.А. Зализняк, И.Б. Левонтина, А.Д. Шмелев. – М. : Языки славян. культуры, 2005. – 540 с.
3. Иванов В.В. О языке как модели мира / В.В. Иванов // Интеллектуальные системы и их моделирование. – М., 1987. – С. 142–153.
4. Краткий словарь когнитивных терминов / [Е.С. Кубрякова, В.З. Демьянков, Ю.Г. Панкрац и др.] ; под общ. ред. Е.С. Кубряковой. – М. : Филол. фак. МГУ, 1996. – 245 с.
5. Лотман Ю.М. Внутри мыслящих миров: Человек – текст – семиосфера – история / Ю.М. Лотман. – М. : Языки рус. культуры, 1999. – 464 с.
6. Почепцов О.Г. Языковая ментальность: способ представления мира / О.Г. Почепцов // Вопросы языкознания. – 1990. – № 6. – С. 110–122.
7. Руднев В.П. Картина мира / В.П. Руднев // Руднев В.П. Энциклопедический словарь культуры XX века: Ключевые понятия и тексты /

В.П. Руднев. – М. : Аграф, 2009. – С. 172–173.

8. Селиванова О.О. Світ свідомості в мові. Мир сознания в языке : [монографія] / О.О. Селиванова. – Черкаси : Ю. Чабаненко, 2012. – 488 с.
9. Степанов Ю.С. Константы: Словарь русской культуры / Ю.С. Степанов. – Изд. 3-е, испр. и доп. – М. : Акад. проект, 2004. – 992 с.
10. Степанов Ю.С. Концепты / Ю.С. Степанов // Степанов Ю.С. Константы. Словарь русской культуры: Опыт исследования / Ю.С. Степанов. – М. : Языки русской культуры, 2001. – С. 40–76.
11. Яковлева Е.С. Фрагменты русской языковой картины мира (модели пространства, времени, восприятия) / Е.С. Яковлева. – М. : Гнозис, 1994. – 344 с.
12. Fauconnier G. Mental Spaces : Aspects of Meaning Construction in Natural Language / Gilles Fauconnier, Eve Sweetser, George Lakoff. – 2nd ed. – Cambridge : Cambridge University Press, 1994. – 190 p.
13. 汉语大词典 [电子资源] Великий словник китайської мови [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dacidian.net>.

Коломиец Н. В. Вербализация концепта «память» в китайском языке

Аннотация. Концепт 记 «память» является культурно маркированным концептом субсферы видов ментальной деятельности в концептосфере ментальности, о чем свидетельствуют факты деэтимологизации значения и потеря/появление новых значений. С позиций современных когнитивных исследований феномен человеческой памяти можно интерпретировать как сложное амбивалентное явление, которое имеет статико-динамический и чисто динамический аспекты. Так, в статико-динамическом аспекте память традиционно трактуется как несомненное «хранилище» прошлого опыта (статика), используемое для ментальной деятельности.

Ключевые слова: концепт, вербальная репрезентация, языковая картина мира, концептосфера ментальности, китайский язык.

Kolomiets N. Verbalization of the concept “memory” in Chinese

Summary. Concept 记 “memory” is a cultural concept marked kinds of mental activity in the conceptual sphere of mentality, as evidenced by the facts the loss/appearance of new values. From the standpoint of contemporary cognitive studies of human memory phenomenon can be interpreted as a complex ambivalent phenomenon that has a static-dynamic and highly dynamic aspects. For example, in the static-dynamic aspect of memory, on the one hand, traditionally treated as undoubtedly “vault” of experience (static) used for mental activity.

Key words: concept, verbal representation, language world, mental sphere, concept of mentality, the Chinese language.

Копчак М. М.,
асистент кафедри іноземних мов
факультету міжнародних відносин
Львівського національного університету імені Івана Франка

НЕЛІНІЙНІСТЬ І ФРАКТАЛЬНІСТЬ ЯК ФУНДАМЕНТАЛЬНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ СИНЕРГЕТИЧНОЇ СИСТЕМИ МОВЛЕННЕВОГО ЕТИКЕТУ

Анотація. У статті розкрито сутність процесів нелінійності й фрактальності з позицій лінгвосинергетики та висвітлено їхню лінгвальну маніфестацію у фігурах мовленнєвого етикету англійськомовного постмодерністського персонажа.

Ключові слова: мовленнєвий етикет, система, синергетика, нелінійність, фрактальність, фрактал, гібридна одиниця, персонаж, текст.

Постановка проблеми. У світлі сучасних лінгвістичних досліджень, спрямованих на комплексне вивчення мовних одиниць і явищ в антропоцентричній парадигмі, швидко розвивається функційна лінгвосинергетика – особливий напрям функційної лінгвістики, у якому мова та мовлення розглядаються у взаємодії, злитті енергій, як незамкнута комплексна нелінійна система, що самоорганізується, тонко реагує й перебудовується відповідно до змін, що відбуваються у світі. У цьому контексті функційно-синергетичний підхід до опису мовленнєвого етикету як суттєвого елемента етикетної та мовленнєвої поведінки індивіда, що посідає вагоме місце у мовознавчих студіях сьогодення, передбачає перехід від його дослідження у статичній рівновазі до аналізу його функційно-системної динамічної природи у взаємній детермінованості з іншими системами зовнішнього середовища – свідомістю комунікантів і ситуацією спілкування.

Задля розкриття синергетичної природи мовленнєвого етикету з позицій теорії безперервної рухомої системності мови й мовлення варто звернутися до здобутків вітчизняних і зарубіжних дослідників у галузі синергетики, зокрема Г. Хакена, Р. Піотровського, Е. Ласло, І. Герман, В. Піщальнікової, О. Пономаренко, Л. Піхтовнікової, Т. Домброван, С. Єнікєєвої та інших. Лінгвосинергетика як магістральний напрям лінгвістики майбутнього спрямована на представлення мови та мовних продуктів у взаємній детермінованості різних суперсистем – буття, культури, етносвідомості, соціуму тощо. Саме такі суперсистеми впливають на функціонування системи мовленнєвого етикету сучасного постмодерністського персонажа з урахуванням параметрів дискурсивної варіативності, що визначають вибір відповідних етикетних одиниць у певному ситуативному контексті. Однак дослідження мовленнєвого етикету власне як синергетичної системи, що здатна самоорганізовуватися та адаптуватися відповідно до потреб комунікантів з властивими їй ознаками нелінійності й фрактальності, залишається предметом потенційних мовознавчих розвідок.

Метою статті є розкриття сутності процесів нелінійності й фрактальності та висвітлення їхньої лінгвальної маніфестації у фігурах мовленнєвого етикету англійськомовного постмодерністського персонажа. Матеріалом розвідки слугують ан-

гломовні постколоніальні художні тексти кінця ХХ – початку ХХІ ст.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розуміння мови й мовлення як нелінійних відкритих систем пов'язано з їхньою внутрішньою неоднорідністю, багатовимірністю, комунікативною відкритістю. Нелінійність передбачає зміну системи під впливом сукупності причин, що зазвичай знаходяться у складних взаємозв'язках між собою [1, с. 20], відкриваючи перспективу аналізу співвідношення регулярності й нерегулярності, випадковості, асиметрії. Якісний апарат нелінійності виявляється у можливості виникнення не предетермінованих, не закономірних, не визначених заздалегідь, а випадкових якостей і властивостей самоорганізованої системи, де «біфуркаційна криза, пороговий ефект і дивні атрактори входять у життя як паттерни нелінійної динаміки» [2, с. 111]. Нелінійність трактують не просто як фундаментальний вузол нової парадигми, а значно ширше – «нова парадигма є парадигмою нелінійності» [3, с. 48]. Відтак нелінійність мови як функційної системи означає притаманну їй здатність до таких внутрішніх флуктуацій, що зовні сприймаються як спонтанна поява нових значень, слововживань, смислів у різних культурних контекстах. Невичерпним джерелом впливу на мовну систему, що змушує її адаптуватися відповідно до мінливих умов існування та постійно шукати нові, стійкіші стани, є зовнішнє середовище – найважливіший синергетичний параметр, що детермінує зміни в системі мови.

Подібно зовнішнє середовище є основним параметром змінності й нелінійності системи мовленнєвого етикету, що спостерігаємо на сучасному етапі його розвитку, зумовленого інокультурними впливами. Зародившись у конкретно-історичних умовах, суттєвими факторами виведення системи мовленнєвого етикету зі стану рівноваги є мовні контакти, що особливо швидко почали розвиватися після розпаду британської імперії між представниками колишньої метрополії та колишніх колонізованих держав, а також зміна природного середовища комунікантів – географічна міграція. Вплив зовнішнього середовища породжує різноманітні флуктуації в системі мовленнєвого етикету, змінюючи її не лише кількісно, а і якісно, що дає змогу виділити дві великі групи етикетно-мовленнєвих засобів, якими послуговується англійськомовний постмодерністський персонаж, – *конвенційні*, тобто англійські етикетні кліше, що з позицій синергетики забезпечують паттерн порядку, та *девіантні*, як усі відхилення від стандартних засобів вираження етикетних відносин в англійській мові, що забезпечують динамічний розвиток системи мовленнєвого етикету. Сюди зараховуємо таке: *культурно-марковані одиниці*, позначені інокультурними впливами гетерогенної спільноти британських іммігрантів, їхнім етнічним походженням, національним за-

барвленням і перенесені з рідних мов колишніх колонізованих народів у незмінній формі при виконанні функції етнічної ідентифікації; *гібридні одиниці*, що поєднують власне британський та інокультурний елемент, виявляючи амбівалентну сутність і гібридну природу постмодерністського персонажа; *ситуативно-контекстуальні одиниці*, що формують зачин, підтримку та завершення мовленнєвої взаємодії в конкретній комунікативній ситуації з урахуванням її контексту та соціально-біологічних характеристик комунікантів і мають індивідуальний характер у кожному окремому випадку діалогічної інтерекції. Виходячи з постулату Т. Доброван, згідно з яким у кожен момент свого існування мовна система характеризується визначеним параметричним паттерном, розуміємо мовленнєвий етикет як систему, паттерн якої не є застиглим утворенням, а навпаки, – це рухливий рисунок, своєрідний каркасний візерунок, у якому параметри не просто існують, а взаємодіють один із одним. Із плином часу візерунок може видозмінюватися, відображаючи зміни у структурній організації мови чи рух мовної системи у фазовому просторі [4, с. 257].

Власне, у синергетичному аспекті варіативність лінгвальних одиниць є параметром самоорганізації мовної суперсистеми з опертям на трансформації, зумовлені культурною динамікою, перебудовою суспільного мислення, що сприяє витісненню деяких лексичних одиниць, легалізації ненормативного граматичного, лексичного чи фонетичного елемента. Механізмом нелінійності системи мовленнєвого етикету постмодерністського персонажа слугує модифікація лінгвальних одиниць – вихід із ужитку застарілих, перегруповання наявних і поява нових лінгвальних знаків, зумовлених безпосередньою константною взаємодією із соціумом, соціокультурними зрушеннями, що є виявом самоорганізації системи мови та мовлення. Так, у системі мовленнєвого етикету також відбулися зміни – деякі етикетні одиниці, наприклад форми звертання *youг worship* чи *sitah*, вийшли з ужитку, інші перегрупувалися і трансформувалися на кшталт етикетної формули побажання *God be with*, що видозмінилася у форму *Goodbye* та є етикетним кліше при прощанні, прономінальна форма звертання *though* модифікувалася в типове *you*. Як засвідчує аналіз мовленнєвих партій персонажа в текстовому просторі британського постколоніального дискурсу кінця XX – поч. XXI ст., у мовленнєвий етикет активно впроваджуються культурно-марковані одиниці, створені для задоволення комунікативної потреби новим типом мовленнєвої особистості, зумовлені соціокультурними й історичними зрушеннями, наприклад, одиниці етикету привітання *Salaam Ale-Koum*, *Nomoshkar*, прощання *Khoda Hafez*, розмаїті культурно-марковані звертання на кшталт *Abba*, *Amma*, *sahib*, *begum*, *memsaab*, *bhaiya*, *apa*, *beta* тощо.

Однак у відкритих, динамічних системах відбувається не лише зникнення старих одиниць і впровадження нових, а й активне перегруповання вже наявних. Дієвим механізмом перегруповання, що, з одного боку, розширює номінативно-комунікативні можливості мови, а з іншого – сприяє економії вербокративних зусиль, є так звана функціональна трансорієнтація лінгвальних одиниць [5, с. 44], що з погляду синергетики вважається одним із провідних механізмів регуляції динаміки, самоорганізації та збереження як окремих макросистем, так і всієї мовної суперсистеми загалом. Саме механізм трансорієнтації лежить в основі невід'ємної властивості нелінійних систем – фрактальності, а фрактал визначається як засіб формування ітераційного процесу формотворення [6, с. 32]. Із позицій фрактальності мова розглядається як складна ієрархіч-

но організована нелінійна модель, із властивими їй дискретністю й безперервністю процесу саморозвитку як нескінченного переходу з одного стану і інший, що виражається у змінності зовнішньої форми. Поняття фрактала змінює звичне уявлення про систему як закрити граничну множинність взаємодіючих елементів і підсистем, сприяє розумінню механізму можливих змін та рухомості меж системи, оскільки головне призначення фракталів – відкривати простоту складного [3, с. 97]. Основною властивістю фракталів є самосхожість, коли наступні чи подальші форми самоорганізації систем нагадують за будовою попередні [7, с. 146]. Екстраполюючи цей постулат на систему мовленнєвого етикету, трактуємо гібридні одиниці мовленнєвого етикету англійськомовного постмодерністського персонажа як фрактали, утворені за паттернами схожості з конвенційними етикетними одиницями з опертям на дериваційний процес із притаманною йому синергетичною сутністю. Фрактальність зумовлена історичними суспільними процесами, оскільки в процесі мовної асиміляції вихідці з колишніх колоній активно впроваджують етнічне національно-культурне забарвлення в систему мовних етикетних знаків, що базуються на наявних клішованих етикетних одиницях системи англійської мови.

У процесі аналізу мовленнєвої поведінки постколоніального персонажа нами виявлено найтипівіші приклади фракталів мовленнєвого етикету в художньому дискурсі. Пропонується класифікувати їх на фрактали фонетичного, лексичного та синтаксичного рівнів. Так, прикладом фонетичного фрактала в дискурсі етикету звертання є форма адресації із семантикою професії *dakhtar*, що утворена від типового англійського *doctor*, однак звучання англійської одиниці зазнає фонемні зміни під впливом бенгальської мови, як свідчать наведені контекстологічні фрагменти: *As she was leaving the ferry, Maya found Khoka waiting for her, hugging a small bundle. 'Dakhtar, where are you going? Let me come with you. I can help.'* *She saw him clearly now, in the full brilliance of the afternoon...But she didn't want to be burdened by anyone; he would ask questions and she would not be able to answer them. 'No, it's all right.'* *She reached into her bag for a few notes* [8, p. 266]; *Dr Sattar pulled the curtain aside and stepped in. A clutch of medical students followed, crowding into the space. 'Is my patient ready?'* *He picked up the chart at the foot of the bed. Rehana waved at him, as if from a great distance. 'Dakhtar, you needn't have come yourself'* [8, p. 119]. Фонетичні фрактали є наслідком фонетичної інтерференції, за термінологією У. Вайнрайха, тобто механізму взаємодії відмінних фонетичних систем у свідомості постколоніального індивіда, який зазнає їх одночасного впливу, ототожнюючи фонему вторинної системи – англійської, з фонемами первинної – рідної, та продукуючи необхідні одиниці із застосуванням фонетичних норм рідної мови. Механізмом фрактальності на фонетичному рівні є пропускання звуків крізь «фонетичне сито» рідної мови. У тексті, що є продуктом дискурсу, фонетичні фрактали передбачають видозміну орфографічного оформлення.

На лексичному рівні знаходимо вияви фракталів, утворених шляхом додавання типового для мов індійського субконтиненту суфікса *ji* до кореневої основи, як у випадку із *sisterji*, *cousinji*, *Taiji*, *sadhujji*, *babaji*, що з типових одиниць звертань із семантикою родинності й звертань-антропонімів трансформуються у поштиві форми адресації завдяки суфіксальному словотворенню, оскільки семантика цього традиційного суфікса мови гінді містить гонорифічний елемент – сему шанобливості, поваги до адресата. Суфікс *-ji* є гендерно нейтральним і може застосовуватися задля інтенції вираження поштивного

ставлення як до живих, так і до неживих об'єктів [електронне джерело – <https://en.wikipedia.org/wiki/-ji>]. Фактично, він еквівалентний українському прикметникові 'шановний' чи англійському 'respected': *She spent the morning with giggling Zohra and the echoes of the name Ravana. ...When the screaming started and Zohra- before she could be stopped – joined in, something hardened inside her... She went downstairs to the rescue, although Zohra screeched, 'What you doing, sisterji, that mad beast, for God, don't let him in, have your brains gone raw?'... My mother opened the door and Lifafa Das fell in* [9, p. 77]. Так, незважаючи на важкий емоційний стан, паніку і страх, контекст ситуації, адресантка втім звертається до адресатки максимально шанобливо, намагаючись застерегти її від небезпеки. Лексичний фрактал у цьому випадку виконує диференційну функцію маркування «своїх», належності до однієї етнічної спільноти, оскільки лексема із семантикою родинності *sister* уживається стосовно некровної родички задля вираження почуття колективізму та єдності.

У наступному прикладі лексичний фрактал із семантикою родинності у функції адресації до родича надає висловленню поради відтінку шанобливого ставлення до адресата. Однак така поштивість у звертанні контрастує зі смисловим пластом висловлення та комунікативною інтенцією висміяти фізіологічну особливість адресата – його величезний живіт, що створює додатковий комічний ефект: *His stomach began to spread, until it became the yielding, squashy belly in which I would so often be smothered and which none of us, consciously at any rate, compared to the pudginess of Nadir Khan. His distant cousin Zohra told him, coquettishly, 'You must diet, cousinji, or we won't be able to reach you to kiss!' But it did no good...* [9, p. 69]. Нижченаведений уривок засвідчує таку саму лінгвостилістичну особливість лексичного фрактала – комічний ефект шляхом створення контрасту між виявом найглибшої пошани у звертанні *babaji*, де гонорифічний компонент суфікса *-ji* нашаровується на гонорифічну сему самого оператора адресації *baba*, що є маркером глибокої поваги в західно- та південноазійських культурах при звертанні до батька, дідуся, особи старшого віку. Проте автор використовує такий оператор адресації стосовно юного хлопця у функції камуфляжу задля підсилення іронії, вираженої тематичною частиною висловлення. Відтак подвійна іронія як маркер теми адресації й віку адресата укупі із подвійною шанобливістю, вираженою кореневою та суфіксальною морфемами, створює стилістичний ефект комічності: *'Oh, you don't believe?' – licking his sore lips with a grin, knowing it to be the reverse of truth; 'Your attention is wandering?' – again, he knew how furiously Aziz was hanging on his words. 'Maybe the straw is pricking your behind, hey? Oh, I'm so sorry, babaji, not to provide for you silk cushions with gold brocade-work – cushions such as the Emperor Jehangir sat upon!'* [9, p. 16]. У ще одному прикладі суфікс *-ji* додається до санскритського терміна 'sadhu': *Cleaving through the veils of Musa's indecision, the sadhu enters the garden of Buckingham Villa; walks straight past my astonished father; seats himself, cross-legged, beneath the dripping garden tap. 'What do you want here, sadhuji?' – Musa, unable to avoid deference; to which the sadhu, calm as lake: 'I have come to await the coming of the One. The Mubarak – he who is Blessed. It will happen very soon* [9, p. 113]. Лексема *sadhu* є номінацією аскетів або йогів в індуїзмі, які більш не прагнуть до здійснення трьох цілей життя індуїзму: плотської насолоди, матеріального розвитку й навіть закону. Садху повністю присвячують себе досягненню звільнення через медитацію та пізнання Брахми, часто носять одяг кольору вохри, який символізує зречення. В індуїзмі й ін-

дійській культурі лексема «садху», етимологія якої походить від санскритського кореня *sādh*, що означає «досягти мети» або «здобути силу над чимось», зазвичай є синонімом святої людини. Санскритські лексичні одиниці *sādhu* і *sādhvī* («добродій – чоловік/жінка») використовуються стосовно осіб, які відrekliся від світу й зосередилися на духовній практиці [10, с. 92]. У поєднанні із суфіксом *-ji* така форма адресації виражає найвищий рівень пошани до адресата. Відтак на лексичному рівні суфікс *-ji* є яскравим маркером синергетичності й виявом фрактальності, оскільки з урахуванням можливості додаватись як до живих, так і неживих об'єктів задля вираження поваги теоретично може забезпечувати безперервний динамічний розвиток форм адресації з метою вираження етикетних відносин на засадах ввічливості й принципу кооперації.

Виявлені нами синтаксичні фрактали репрезентують гібридні словосполучення мовленнєвого етикету, що згодом оформлюються в готові речення в канві постмодерністського тексту. Так, на основі схожості до традиційного етикетного паттерна звертання до колективного адресата *ladies and gentlemen* утворений гібридний оператор адресації **ladies and ladahs**, тобто конвенційний оператор адресації із семантикою гендера та інтенцією адресації до колективного адресата актуалізується у видозміненій формі з урахуванням національної культури постколоніального персонажа. Лексична одиниця *ladah* походить від власного імені *Ladah*, a man of Judah [електронне джерело – <http://biblehub.com/hebrew/3935.htm>], що під впливом динамічного розвитку мови трансформувалось у загальну назву на означення чоловіка шляхом генералізації поняття, а вже на етапі постмодернізму стало елементом вокатива – оператора адресації до групи, об'єднаної спільною діяльністю: *'Wee Willie Winkie is my name; to sing for my supper is my fame!' Ex-conjurers and peepshow-men and singers... even before I was born, the mould was set. Entertainers would orchestrate my life. 'I hope you are com-for-table!... Or are you come-for-tea? Oh, joke-joke, ladies and ladahs, let me see you laugh now!' Talldarkhandsome, a clown with an accordion, he stood in the circus-ring* [9, p. 101].

На основі етикетного засобу передавання привітань третій особі *give one's regards to smb*, що властиве організації мовленнєвої діяльності на етапі розмикання діалогічної взаємодії, у сучасному мовленнєвому етикеті постколоніального персонажа сформувалась гібридна одиниця **give one's salaam to smb** за паттерном схожості із конвенційною: *give one's regards to smb: 'Time for me to go', said Razia. 'Some things to do before I collect the children.'* *'Kiss them for me. Give my salaam to the estate.'* *'OK. I do it'* [11, p. 129].

Приклади синтаксичних фракталів також маніфестуються в гібридних одиницях теологічного характеру, з апеляцією до Аллаха натомість традиційного вокатива *God*, на кшталт **by the grace of Allah**, що є гібридом конвенційного *by the grace of God* і в системі мовленнєвого етикету часто супроводжує репліку-реакцію на репліку-стимул у ситуації обміну привітальними формулами, що становлять суміжну пару: *He turned. They regarded one another for a moment, and then he held out his arms to her, and she dived straight into them until she wrapped in his pillowy chest, his fragrance of rosewater and attar. He kissed her forehead. 'As-Salaam Alaikum,' he said. She clung to him, and slowly, gently, he shifted away. 'Walaikum As-Salaam,' she heard herself reply. 'How are you?' 'I'm well, by the grace of Allah'* [7, p. 81]. Окремі синтаксичні фрактали передбачають модифікацію паттерна вихідного словосполучення, що супроводжується видозміною порядку слів. Так, в англійській мові означення

до імені вживається у препозиції, а власне ім'я – у постпозиції, тоді як в арабських мовах цей порядок дзеркально відмінний. Відтак притаманна рідній мові модель імені у препозиції адаптується до нормативного порядку мови колишньої метрополії, у результаті чого типові арабські звертання Ahmed bhai/Sinai bhai трансформуються у клішовані brother Ahmed/brother Sinai, що вживаються взаємозамінно, без зміни функційного потенціалу: *'Just so, brother Ahmed; just so. Land and sea; sea and land; the eternal struggle, not so?'* Ahmed, puzzled, remains silent. *'Once there were seven islands, Narlikar reminds him, 'The British joined them up. Sea, brother Ahmed, became land. Land arose, and did not sink beneath the tides!'* Ahmed is anxious for whisky. *'The point, he demands. And Narlikar, dazzling with affluence: 'The point, Ahmed bhai, is this!'* [8, p. 134]. Прикметно, що кульмінацією намагання донести сутність свого повідомлення адресату стає саме оригінальна, а не видозмінена, рідна адресанту форма синтаксичного фрактала, оскільки, як ще стверджував О. Єсперсен, споконвічне завжди ближче серцю нації, володіючи найсильнішими асоціаціями з первісним і фундаментальним. Споконвічні лексичні одиниці, якими, зокрема, є терміни спорідненості, уходять у тісні усталені концептуальні зв'язки, уплетені в мережу базових національних концептів, відображають через свідомість народу певний фрагмент дійсності, а також відбудовують цілісну картину світу й систему цінностей носіїв мови за голографічним принципом [4, с. 217–218].

Висновки. Отже, аналіз мовленнєвої поведінки постмодерністського персонажа крізь призму фігур мовленнєвого етикету виявив, що утворення гібридних одиниць шляхом трансорієнтації на засвідчення нелінійності й фрактальності мовленнєвого етикету є виявом самоорганізації складної, відкритої, динамічної системи мовленнєвого етикету і її синергетичної сутності. Під впливом розвитку комунікативної культури, демократизації суспільства, загальної тенденції до зниження формального реєстру спілкування, а також з огляду на нові умови існування вихідців колишніх колонізованих народів, що асимілюються в культурі колишніх колонізаторів, у системі етикету також виникають нові гібридні одиниці, що втілюють амбівалентну сутність трансмутованої, транскультурної гібридної особистості англійськомовного постмодерністського персонажа. У перспективі видається необхідним дослідити лінгвальну маніфестацію інших ознак синергетичної системи сучасного мовленнєвого етикету з виявом флуктуацій, процесів хаотизації та дисипації етикетно-мовленнєвих засобів.

Література:

1. Герман И.А. Введение в лингвосинергетику : [монография] / И.А. Герман, В.А. Пищальникова. – Барнаул : Изд-во Алт. ун-та, 1999. – 129 с.
2. Баранцев Р.Г. Синергетика в современном естествознании / Р.Г. Баранцев. – М. : Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2009. – 160 с.
3. Князева Е.Н. Синергетика: Нелинейность времени и ландшафты коэволюции / Е.Н. Князева, С.П. Курдюмов. – М. : КомКнига, 2011. – 272 с.
4. Домброван Т.И. Синергетическая модель развития английского языка : [монография] / Т.И. Домброван. – Одесса : КП ОІТ, 2014. – 400 с.
5. Снікеєва С.М. Синергетизм функціональної трансорієнтації лінгвальних одиниць (на матеріалі сучасної англійської мови) / С.М. Снікеєва // Вісник Сумського державного університету. Серія «Філологічні науки». – 2006. – № 11 (95). – С. 43–51.
6. Тарасенко В.В. Фрактальная семиотика: «слепые пятна», перипетии и узнавания / В.В. Тарасенко. – М. : Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2009. – 232 с.
7. Домброван Т.И. Язык в контексте синергетики : [монография] / Т.И. Домброван. – Одесса : КП ОІТ, 2013. – 346 с.
8. Anam Tahmima. The Good Muslim / Tahmima Anam. – New York : Harper Perennial, 2012. – 320 p.
9. Rushdie Salman. Midnight's Children / Salman Rushdie. – London : Vintage, 1995. – 463 p.
10. Gavin F. An introduction to Hinduism / F. Gavin. – Cambridge: Cambridge University Press, 1996. – P. 92
11. Ali Monica. Brick Lane / Monica Ali. – London : Black Swan, 2004. – 492 p.

Копчак М. Н. Нелинейность и фрактальность как фундаментальные характеристики синергетической системы речевого этикета

Аннотация. В статье раскрыта суть процессов нелинейности и фрактальности с позиций лингвосинергетики и освещена их лингвальная манифестация в фигурах речевого этикета англоязычного постмодернистского персонажа.

Ключевые слова: речевой этикет, система, синергетика, нелинейность, фрактальность, фрактал, гибридная единица, персонаж, текст.

Kopchak M. Nonlinearity and fractality as fundamental characteristics of synergetic speech etiquette system

Summary. The article reveals the essence of the processes of non-linearity and fractality from the perspective of synergetic linguistics and highlights their lingual manifestation in the speech etiquette figures of an English-speaking postmodern character.

Key words: speech etiquette, system, synergetics, nonlinearity, fractality, fractal, hybrid unit, character, text.

*Кравчук Л. В.,**кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри гуманітарних дисциплін
відокремленого підрозділу
Національного університету природоресурсів і природокористування України
«Бережанський агротехнічний інститут»*

РОЗВИТОК ШКІЛЬНОЇ ІНШОМОВНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ В ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД

Анотація. У статті проаналізовано стан і проблеми іншомовної підготовки учнів у повоєнний час. Розкрито матеріально-побутові умови праці повоєнного учительства; визначено стан забезпечення шкіл підручниками та іншим навчальним приладдям, особливості побудови навчальних планів і програм; установлено організаційно-процесуальні аспекти іншомовної підготовки учнів; виявлено основні недоліки методики навчання іноземних мов; виокремлено головні характеристики цього періоду.

Ключові слова: іншомовна підготовка, повоєнний період, іноземні мови, ідеологізація, політизація, навчальний процес, політехнічне навчання.

Постановка проблеми. Економічний і політичний розвиток країни після закінчення Великої Вітчизняної війни характеризувався завершенням побудови соціалізму й переходом до комуністичного суспільства. За цих умов виникла потреба у кваліфікованих фахівцях іноземних мов. Проте школа не забезпечувала практичних навичок іншомовного спілкування. Однією з основних причин була застаріла цільова настанова програм з іноземних мов, яка орієнтувала лише на навчання письма, читання й перекладу, та виключала навчання усного мовлення, що призвело до відриву практичної мети навчання від життя.

Розвиток радянської методики навчання іноземних мов у зазначений період досліджували В.В. Льовкін; цільовий компонент навчання іноземних мов – Т.В. Литнєва; періодизацію методики навчання іноземних мов у західній Україні – Б.І. Лабінська; відновлення системи освіти в повоєнний період – М.В. Романець, І.М. Романюк, Ю.А. Зінько, В.В. Кузьменко, Н.І. Тенова.

Мета статті – проаналізувати стан і проблеми шкільної іншомовної освіти в повоєнний час; розкрити матеріально-побутові умови праці повоєнного учительства; визначити забезпечення шкіл підручниками й іншим навчальним приладдям, особливості побудови навчальних планів і програм; установити організаційно-процесуальні аспекти іншомовної підготовки учнів; виявити основні недоліки методики навчання іноземних мов.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як свідчать архівні матеріали та інші наукові джерела [1; 2; 8; 9], відновлення системи освіти в повоєнний період відбувалося нелегко. Зокрема Л.М. Романець [8, с. 262] зазначає, що більшість шкіл відбудовувалася силами батьків, учнів і вчителів так званим «методом народної будови», які зносили у школу лавки, столи, меблі. Великі труднощі в налагодженні навчально-виховного процесу викликала гостра нестача підручників, дидактичних і методичних посібників. Склалася критична ситуація з підручниками, адже більшість із них були знищені, значна частина (особливо західноукраїнського регіону) вважалася «шкідливими» й підлягала

вилученню із подальшою ліквідацією. Тому вчителі вручну переписували необхідні книги [8, с. 263]. Загалом школа перебувала в жалюгідному стані та вимагала дієвих змін.

Досліджуючи матеріально-побутові умови праці повоєнного учительства України, Л.М. Романець зазначає: «Умови освітянської діяльності в повоєнні роки були вкрай важкими: нестача шкільних класів змушувала вчителів використовувати для проведення занять будь-які наявні приміщення: приватні квартири, хати, землянки, підвали. Гостра нестача шкільного приладдя, навчально-методичної літератури, шкільних підручників, зошитів та елементарних засобів першої необхідності, холод та голод, підірвані війною фізичне і моральне здоров'я вчителів та учнів кардинально впливали на якість освіти» [8, с. 74]. Навчання іноземних мов у цей період мало формальний характер, адже відсутність навчальних програм і підручників, брак учителів спричинили різке зниження рівня підготовки з цього предмета.

Необхідність реформування всієї освітньої галузі змусила партійне керівництво в 1949 р. прийняти рішення про обов'язкову семирічну освіту. Було створено єдиний тип школи: трудову, загальноосвітню, політехнічну школу-семирічку з двома концентрами (I ступінь – 4 роки навчання, початкова школа; II ступінь – 3 роки навчання, неповна середня школа). Проте зміст освіти на цьому етапі визначався політичним замовленням, був пов'язаний із суспільними трансформаціями, тривалий час ґрунтувався на моноідеології, а тому розглядався як знаряддя класової боротьби, що негативно позначилося на гуманістичній, людинотворчій функції освіти [2].

Навчальний процес був наскрізь пронизаний ідеологічним тиском на вчительство, про що у своєму дослідженні згадували Л.М. Романець, І.М. Романюк, Ю.А. Зінько [7; 8]. Дослідники відмітили, що повоєнний період був часом широкомасштабного ідеологічного наступу сталінізму, що мав на меті втримати під контролем духовне життя народу, розвиток суспільної думки та суспільних процесів. Під пильним контролем комуністичної влади опинилися система освіти й учительство. Влада розглядала педагога як беззаперечного виконавця волі партії щодо утвердження комуністичного порядку, прагнула перетворити його в популяризатора офіційної ідеології та політики [7, с. 224].

Учителі іноземних мов знаходилися під особливим наглядом, адже виступали носіями «західної», «буржуазної» мови й культури та на основі соціокультурної інформації могли сформувати в учнів невігдні для уряду висновки про країну, мова якої вивчається, і її політичні пріоритети стосовно радянської держави. Саме тому на вчителів іноземних мов покладалася особлива відповідальність за формування у школярів таких уявлень, які були б

зручними для радянської ідеології й пропаганди. Про це свідчить цитата з передової статті журналу «Иностранные языки в школе» за 1949 р., яка яскраво ілюструє державні очікування щодо викладання іноземних мов: «На жаль, ми ще маємо вчителів, які зберегли ідеалізовані, неправильні уявлення про країну, мову якої вони навчають. Нерідко учитель знайомить учнів з Америкою по Джеку Лондону, з Францією по Гюго, тоді як його обов'язком є показати істинне обличчя сучасного американського імперіалізму, показати психологію мільйонів простих людей США, котрі не бажають війни й відчують почуття ширшої дружби до Радянського Союзу; розповісти про ті внутрішні суперечності, які характерні для сучасної Франції, відданої зрадниками французького народу на милість американського капіталізму» [11, с. 5].

Вивчення іноземних мов у цей період чітко регламентувалося Міністерством освіти УРСР. У навчальних програмах, прийнятих у 1949 р., підкреслювалося загальноосвітнє значення вивчення іноземних мов і вперше конкретно визначалася провідна роль читання й розуміння іноземних оригінальних текстів у навчанні цього предмета. Завдання розвитку усного мовлення зводилося переважно до вимоги «закласти основи» оволодіння цим мовленням, проте й ця вимога не підкріплювалася програмою [6, с. 6]. Програма була переобтяжена граматичним матеріалом, викладання граматики часто мало абстрактний характер і було відірване від потреб практичного оволодіння іноземною мовою. Зайва теоретизація й надмірне захоплення перекладними формами роботи призвели до того, що рідна мова домінувала на уроці іноземної.

Т.В. Литньова підкреслює, що в цей період переклад з іноземних мов рідною розглядався не лише як засіб вивчення, а і як мета навчання [4, с. 55]. У 9, 10 класах, згідно з програмними вимогами, рекомендувалося здійснювати усні та письмові переклади на військову й політичну тему. Окрім того, у програмі вказувалося на необхідність розвитку навичок роботи зі словником. За таких умов відбулося послаблення уваги до розвитку усного мовлення, перевага надавалася рецептивним умінням.

Як зазначає Н.І. Тенова, у повоєнний період, посилилася увага до виховного впливу навчального матеріалу на учнів. Підручники з іноземних мов були перевантажені «патріотичною темою». Виховний процес на уроках здійснювався шляхом використання ідеологічно спрямованих текстів – не автентичних, а перекладених з російської мови іноземною [10, с. 11].

В.В. Кузьменко вказує, що в повоєнний період мали місце значні недоліки, пов'язані з отриманням школами підручників. Їхня відсутність, а також невідповідність навчальним програмам негативно впливали на якість знань школярів. Особливо незадовільною була забезпеченість книгами з іноземних мов у сільських школах [3, с. 289].

Урок іноземних мов не вирізнявся серед інших предметів. У більшості випадків він нагадував одноманітний процес читання-перекладу та зазубрювання тематичних текстів. Обмежена кількість годин з іноземної мови, непрофесійно підготовлений учительський склад, певний догматизм у вивченні цього предмета, застарілі цільові установки навчання – ось перелік основних причин, які впливали на процес вивчення іноземної мови.

Аналізуючи *навчальні програми* з іноземних мов цього періоду, ми дійшли висновку, що вони *переобтяжені граматичним матеріалом*, зокрема викладання граматики мало абстрактний характер і було відірваним від вимог практичного володіння іноземною мовою. Зайва теоретизація й надмірне захоплення перекладними формами роботи, на нашу думку, призвели до переважання рідної мови над іноземною [6].

Основними засобами навчання на цьому етапі були підручники та прості візуальні засоби: тематичні картинки, граматичні таблиці. Програваач, інші технічні засоби не використовувалися. Під час уроків переважав пояснювально-демонстраційний стиль навчання, де вчитель займав авторитарну позицію. Як правило, навчання було одностороннім, передбачало активну мовленнєву позицію лише вчителя [10, с. 6].

Ми виокремили *основні характеристики цього періоду*: загальноосвітня підготовка учнів була спрямована на загальний розумовий розвиток, а також на навчання граматики, перекладу текстів рідною мовою, читання, писемного мовлення; практикувався переклад зв'язних оригінальних текстів іноземною мовою; домінували механічне заучування, аналіз, переклад.

Важливими *недоліками методики навчання іноземних мов* були такі: відсутність орієнтації на оволодіння усним мовленням; відрив форми від змісту; використання для навчання іноземних мов перекладу.

Після Великої Вітчизняної війни в країні розпочався відбудовний період, який вимагав нагальної підготовки спеціалістів середньої й вищої кваліфікації. У 1946 р. почали розроблятися проекти вдосконалення змісту іншомовної освіти.

У зв'язку з цим, 17 квітня 1946 р. Радою Міністрів УРСР і Центральним Комітетом КП(б)У було прийнято Постанову «Про поліпшення вивчення іноземних мов у семирічних і середніх школах УРСР» № 667 [2]. У Постанові зазначалося, що викладання іноземної мови у школах перебуває на низькому рівні, не дотримується співвідношення у вивченні мов, адже в більшості шкіл навчали лише німецької мови (що становило у процентному відношенні 74%), тоді як англійської та французької мов – значно менше [2].

Для усунення зазначених недоліків Радою Міністрів УРСР було визначено низку заходів, зокрема пропонувалося започаткування раннього навчання іноземної мови із 3 і 4 класів та введення іспанської мови. Окрім того, було встановлено офіційне співвідношення годин на вивчення іноземних мов: англійської – 45%, французької – 20%, німецької – 25%, іспанської – 10%, що було абсолютно новим підходом у вивченні іноземних мов у вітчизняних школах.

Висновки. У першій половині ХХ ст. в країні відбулося різкий спад інтересу до іноземних мов. Цьому сприяла низка чинників: політичних педагогічних, ідеологічних і організаційних. Несприятлива обстановка ідеологічного й фізичного терору вчителів, репресії, некваліфіковане втручання партійних і державних чиновників в освітній процес, «прив'язування» цієї галузі до політичних та ідеологічних установок уряду, залишковий підхід до фінансування освіти, що спричиняв затяжний перебіг її відбудови й відставання матеріально-технічної бази від потреб школи, незабезпеченість педагогічними кадрами згубно позначилися на освітній системі та спричинили її кризу. Освітні реформи 30–40-х рр. ХХ ст. відіграли важливу роль у удосконаленні змісту шкільної іншомовної освіти.

Перспективи подальших пошуків у цьому науковому напрямі полягають у аналізі теорії і практики навчання іноземних мов на різних історичних етапах розвитку вітчизняної школи й освіти.

Література:

1. Волкова Л.П. Революційні зміни в українському шкільництві та становлення національної системи освіти / Л.П. Волкова, А.Д. Шевченко // Історія українського шкільництва. – 2000. – № 4. – С. 47–53.
2. Культурне будівництво в Українській РСР. Найважливіші рішення КП і Радянського уряду (1917–1959 рр.) : збірник документів:

1. у 2 т. – К. : Державне видавництво політичної літератури УРСР, 1960–1960. – Т. 1 : Червень 1917–1941 рр. – 1960. – 883 с. ; Т. 2 : Червень 1941–1960 рр. – 1961. – 664 с.
2. Кузьменко В.В. Забезпечення учнів підручниками у повоєнне десятиліття / В.В. Кузьменко // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського. Серія «Педагогіка і психологія». – Вінниця, 2006. – Вип. 16. – С. 288–292.
3. Литньова Т.В. Цільовий компонент навчання іноземних мов у контексті розвитку змісту вітчизняної загальної середньої освіти (30-ті роки ХХ – початок ХХІ століття) : дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.01 / Т.В. Литньова. – Житомир, 2009. – 120 с.
4. Об укреплении связи школы с жизнью и о дальнейшем развитии системы народного образования в стране : тезисы ЦК КПСС и Совета Министров СССР // Советская педагогика. – 1958. – № 12. – С. 4–27.
5. Програми середньої школи. Англійська мова. – Х. : Радянська школа, 1949. – 21 с.
6. Романець Л.М. Ідеологічний тиск на вчительство Вінниччини в повоєнні роки / Л.М. Романець, І.М. Романюк, Ю.А. Зінько // Наукові записки : зб. наук. пр. Серія «Історія». – Вінниця, 2007. – Вип. 12. – С. 224–227
7. Романець Л.М. Матеріально-побутові умови праці повоєнного вчительства / Л.М. Романець, І.М. Романюк // Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії : наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. – Вип. 12. – Рівне, 2008. – С. 72–76.
8. Жорова І.Я. Підготовка вчителів в системі післядипломної освіти до політехнічного навчання / І.Я. Жорова // Проблеми фахової підготовки спеціалістів з напрямку «Професійна освіта» : матеріали восьмої Всеукраїнської науково-практичної конференції (25–26 листопада 2010 р.) / за ред. В.Л. Федяєва. – Херсон, 2010. – С. 36–40.
9. Теннова Н.И. О воспитательной работе на уроках иностранного языка / Н.И. Теннова // Иностранный язык в школе. – 1939. – № 4. – С. 11–23.
10. Улучшить качество преподавания иностранных языков в новом учебном году // Иностранные языки в школе – 1949. – № 4. – С. 3–7.

Кравчук Л. В. Развитие школьного иноязычного образования в Украине в послевоенный период

Аннотация. В статье проанализированы состояние и проблемы иноязычной подготовки учащихся в послевоенное время. Раскрыты материально-бытовые условия работы послевоенного учительства; определены состояние обеспечения школ учебниками и другим учебным оборудованием, особенности построения учебных планов и программ; установлены организационно-процессуальные аспекты иноязычной подготовки учащихся; выявлены недостатки методики обучения иностранным языкам; выделены главные характеристики этого периода.

Ключевые слова: иноязычная подготовка, послевоенный период, иностранные языки, идеологизация, политизация, учебный процесс, политехническое обучение.

Kravchuk L. The development of school foreign language education in Ukraine in the postwar period

Summary. The article analyzed state and problems of foreign language education of pupils in the post-war period. Uncovered material and living conditions of the postwar teaching and their educational activities; defined the condition of providing schools with textbooks and other educational supplies and the features of construction of school curriculum and programs; installed the organizational and procedural aspects of learning foreign languages; revealed the major disadvantages of language teaching methodology of investigational stage; singled out the main characteristics of this period.

Key words: foreign language preparation, post-war period, foreign languages, ideologization, politicization, educational process, polytechnic education.

Костанда І. О.,
кандидат філологічних наук,
старший викладач кафедри китайської філології
Київського національного лінгвістичного університету

ОСОБЛИВОСТІ ВЖИВАННЯ ПАРАЛЕЛІЗМУ У ЗМІСТІ КИТАЙСЬКИХ РОМАНІВ XIV–XVI СТ. (НА ПРИКЛАДІ РОМАНУ «ТРИЦАРСТВО»)

Анотація. Стаття присвячена дослідженню особливостей паралелізму в змісті китайського роману Ло Гуаньчжуна «Трицарство», а також розкриттю сутності й специфіки паралелізму в китайській мові як такого. Через аналіз структурної побудови речень, об'єднаних паралелізмом, у мові роману «Трицарство» визначаються функції паралелізму. Розглядається специфіка граматичної побудови паралелізму в рядках змісту.

Ключові слова: паралелізм, функції, роман, граматична структура, зміст, «Трицарство».

Постановка проблеми. Дослідженню китайської літератури присвячено чимало робіт В.М. Алексєєва, Б.Л. Ріфтіна, Лю Ліншена, М.Є. Кравцова, А.О. Штукіна, М.Й. Конрада та ін. Серед українських дослідників варто відмітити праці Н.С. Ісаєвої, К.Г. Мурашевич, Я.В. Шекери. Проте найменш вивченими залишаються мовні засоби, характерні для китайських романів XIV–XVI ст.

Актуальність дослідження визначається потребою українського Китаєзнавства в подальшому вдосконаленні лінгвістичних досліджень мовних засобів китайських романів XIV–XVI ст. загалом і явища паралелізму зокрема (на прикладі роману Ло Гуаньчжуна «Трицарство»), вирішити проблему адекватності перекладу, спираючись на принцип паралелізму.

Завдання статті – дослідити особливості синтаксичної структури паралелізму в назвах розділів роману «Трицарство», класифікувати паралелізм за синтаксичними особливостями побудови. Питання про основні властивості паралелізму в китайських текстах, його види, особливості структури відображено в дослідженнях і публікаціях таких авторів, як Хе Цифан, Чжоу Біндяо, Лю Ліншен, Ху Далей, Фу Сюаньцун, Юй Шучен, Лі Баоцзюнь. Із російських дослідників частково явище паралелізму розглядали М.Є. Кравцова, Т.М. Нікітіна, В.С. Спірін. Серед українських дослідників паралелізм як стилістичне явище згадується у працях І.О. Голубовської, О.М. Гончаренка, Я.В. Шекери.

Новизна дослідження полягає в тому, що вперше в науковій вітчизняній практиці досліджуються прийом синтаксичного паралелізму в китайських романах XIV–XVI ст. (на прикладі роману Ло Гуаньчжуна «Трицарство»).

Виклад основного матеріалу дослідження. Прийом синтаксичного паралелізму зустрічається ще в перших давньокитайських поетичних творах: у віршах збірки народної поезії «Шицзін», а також у віршах філософського трактату «Дао де цзін». У поезії доби Тан (618–907 рр.) відбулося становлення та «розквіт» цього прийому [1, с. 68–71; 2, с. 467]. Варто окремо зазначити, які саме особливості закріплені за визначенням «синтаксичний паралелізм» у китайській мові. Отже, паралелізм (对仗 або 对偶) – це завжди два члени (словосполучення або речення), які мають однакову синтаксичну побудову; складові, поєднані паралелізмом, сполучаються, не тільки за змістом, а й обов'язково за звуковою формою (чергування тонів і рима). У силу цих особливостей уживання паралелізму довгий час обмежувалося поетичними текстами (у давньокитайській прозі існували стилістичні прийоми, близькі за своїм визначенням до синтаксичного паралелізму): віршами доби Тан, віршами-піснями доби Сун, драматичними аріями доби Юань [3, с. 278]. Паралелізм узагалі був явищем, притаманним поетичному тексту. З появою у XIV ст. епічної художньої літератури в давньокитайській мові з'являється своєрідна «техніка оповіді», яка передбачає обов'язкове вживання певних граматичних конструкцій, лексики, стилістичних прийомів для певних розділів, частин, фрагментів художнього тексту [4, с. 236]. Так, синтаксичний паралелізм у романах XIV–XVI ст. вживається в назвах розділів, потім це правило поширилось на романи XVII–XIX ст., отже, назви розділів зокрема і зміст загалом можна зарахувати до різновиду поетичного тексту [3, с. 239]. Паралелізм у назвах розділів наявний на всіх мовних рівнях: на фонологічному, лексичному, синтаксичному тощо. Правила утворення паралелізму, поширені у віршах доби Тан, стали базою для нових більше пристосованих до прози видів синтаксичного паралелізму XIV–XVI ст. [5, с. 158].

У китайських романах XIV–XVI ст. прийом синтаксичного паралелізму широко використовувався в назвах розділів. Варто також зазначити, що в китайській мові синтаксично паралельні слова-ієрогліфи були на ритмічно паралельних місцях, тобто подібність синтаксичної побудови супроводжувалась паралелізмом ритмічним [6, с. 120]. Так, у романі «Трицарство» назви кожного розділу складаються з двох, повністю симетричних за кількісним складом і граматичною побудовою рядків [5, с. 342]. З погляду кількісного складу такі паралельні рядки-назви в змісті роману можна поділити на рядки із сімома ієрогліфами (семистопні) й рядки з вісьмома ієрогліфами (восьмистопні) у складі. Семистопні рядки становлять більшість: зі 120 розділів 89 є семистопними і лише 31 – восьмистопними [7, с. 10].

Що стосується граматичної побудови рядків, то семистопні рядки можна поділити на шість видів.

- Перші три ієрогліфи становлять дієслівне сполучення, наступні чотири – предикативну основу речення. Наприклад, назва розділу 10: «1. 勤王室//马腾举义, 2. 报父仇//曹操兴师» («1. Служить імператорській родині, Ма Тен установлює справедливість, 2. Сплачує батьківській борг, Цао Цао йде війною»). Таку синтаксичну побудову мають назви розділів 28, 30, 32, 38, 46, 62, 69, 112 [7, с. 10–12].
- Предикативна основа речення із прямим додатком або лише предикативна основа: перші три ієрогліфи – іменник

(найчастіше власна назва), потім два ієрогліфи – дієслово або прислівник і дієслово, останні два ієрогліфи – іменник (з означенням). Ще один різновид цієї конструкції: перші два ієрогліфи – іменник (найчастіше власна назва), потім два ієрогліфи – прислівник і дієслово, останні три ієрогліфи – іменник (з означенням). Наприклад, розділ 17: «1. 袁公路//大起//七军, 2. 曹孟德//会合//三将» («1. Юань Гунлу підняв сім армій, 2. Цао Менде скликав трьох генералів»). Така сама форма синтаксичної побудови в назвах розділів 40, 50, 76, 65 [7, с. 10–12].

3. Дві предикативні основи речення з прямими додатками: перші три ієрогліфи – підмет (виражений іменником), присудок (виражений дієсловом), прямий додаток (виражений іменником), наступні чотири ієрогліфи – підмет (іменник, найчастіше власна назва), присудок (дієслово), прямий додаток (іменник). Наприклад, розділ 79: «1. 兄逼弟//曹植赋诗, 2. 侄陷叔//刘封伏法» («1. [Старший] брат примушує [молодшого брата] // Цао Чжи складає вірша, 2. Племянник заманює дядька // Лю Фен зазнає покарання») [7, с. 10–12].

4. Три види конструкції з обставиною місця.

Перший вид: перші три ієрогліфи – обставина місця (виражена іменником, найчастіше власною назвою), потім два ієрогліфи – підмет (іменник), потім один ієрогліф – присудок (дієслово), останній ієрогліф – прямий додаток (іменник).

Другий вид: перші чотири ієрогліфи – обставина місця (виражена іменником, найчастіше власною назвою), потім один ієрогліф – присудок (дієслово), останній ієрогліф – додаток (іменник). Прикладами до цих двох видів можуть послугувати назви таких розділів, як 19, 20, 45, 57, 77, 103. Так, у розділі 19: «1. 下邳城//曹操//鏖//兵, 2. 白门楼//吕布//殒命» («Біля міста Сяпі // Цао Цао // [запекло] б'ється // з армією, 2. [На] Башті Білих Воріт // Лю Бу // позбавляється // життя») [7, с. 10–12].

Третій вид: перші два ієрогліфи – підмет (іменник, власна назва), наступні два ієрогліфи – обставина місця (виражена іменником, найчастіше власною назвою), потім один ієрогліф – присудок (дієслово), останній ієрогліф – додаток (іменник). Наприклад, назва 35 розділу: «1. 玄德//南漳//逢//隐沧, 2. 单福//新野//遇//英主» («Сюань Де // [в] Наньчжені // зустрічає // самітника, 2. Дань Фу // [в] Сіньє // зустрічає // лицаря») [7, с. 10–12].

5. Конструкція із дієприслівниковими зворотами: перші два ієрогліфи – підмет (іменник, власна назва), наступні два ієрогліфи – обставина (дієприслівниковий зворот), потім один ієрогліф – присудок (дієслово), останні два – додаток або обставина місця (іменник, власна назва). Наприклад, розділ 33: «1. 曹丕//乘乱//纳//甄氏, 2. 郭嘉//遗计//定//辽东» («Цао Бі // скориставшись можливістю // одружується [на] // пані Чжень, 2. Го Цзя // залишивши [після себе] план // вирішує [долю] Ляодуна»). Така сама форма синтаксичної побудови в назвах розділів 47, 59, 108, 110 [7, с. 10–12].

6. Конструкція з двома присудками: перші два ієрогліфи – підмет (іменник, власна назва), наступний ієрогліф – присудок (дієслово), один ієрогліф – додаток (іменник), потім один ієрогліф – присудок (дієслово), останні два ієрогліфи – додаток (іменник). Наприклад, розділ 21: «1. 曹操//煮//酒//论//英雄, 2. 关公//赚//城//斩//车胄» («Цао Цао підігриває вино // [та] // обговорює // героїв, 2. Пан Гуан // отримує // місто // [та] // зарубав // Че Чжоу»). Таку синтаксичну побудову мають назви розділів 44, 64, 80, 82, 96, 100, 114 [7, с. 10–12].

Також існує ще така форма: перші три ієрогліфи – підмет (іменник, власна назва), наступний ієрогліф – присудок (дієслово), один ієрогліф – додаток (іменник), потім один ієрогліф

– присудок (дієслово), останній ієрогліф – додаток (іменник). Наприклад, розділ 23: «1. 祢正平//裸//衣//骂//贼, 2. 吉太医//下//毒//遭//刑» («Мі Чженпін // знімає одяг // [та] // сварить // злодіїв, 2. Імператорській лікар Цзі // дає // отруту // [та] зазнає // покарання»). Таку синтаксичну побудову має назва розділу 18 [7, с. 10–12].

Восьмистопні рядки можна розкласти на п'ять видів.

1. Перші три ієрогліфи становлять дієслівне сполучення, наступні п'ять – поширене речення. Наприклад, назва розділу 1: «1. 宴桃园//豪杰三结义, 2. 斩黄巾//英雄首立功» («Бенкетують [у] Периковому саду // шляхетні лицарі утрьох приносять клятву, 2. Рублять Жовті пов'язки // відважні герої вперше здійснюють подвиг»). Таку синтаксичну побудову мають назви розділів 71, 95, 25, 83, 86, 87, 104, 120 [7, с. 10–12].

2. Предикативна основа речення із прямим додатком або лише предикативна основа: перші три ієрогліфи – іменник (найчастіше власна назва), потім два ієрогліфи – прислівник і дієслово, останні три ієрогліфи – іменник (з означенням). Наприклад, розділ 8: «1. 王司徒//巧使//连环计, 2. 董太师//大闹//凤仪亭» («Чинювач Ван // хитро здійснив // план «ланцюга», 2. Правитель Дун // шумно відреагував // [у] альтанці «Ритуал фенікса»). Прикладами до цих двох видів можуть послугувати назви таких розділів, як 15, 42, 53, 111 [7, с. 10–12].

Також зустрічається конструкція перші три ієрогліфи – іменник (найчастіше власна назва), потім один ієрогліф – дієслово, останні чотири ієрогліфи – іменник (з означенням). Наприклад, розділ 102: «1. 司马懿//占//北原渭桥, 2. 诸葛亮//造//木牛流马» («1. Сима І // зайняв // беньюанський міст Вей, 2. Чжуге Лян // створює // дерев'яних биків, рухомих коней») [7, с. 10–12].

3. Два види конструкції з означенням.

Перший вид: перші три ієрогліфи – означення (виражене іменником, найчастіше власною назвою), два ієрогліфи – підмет (іменник), потім один ієрогліф – обставина способу дії (прислівник), наступний ієрогліф – присудок (дієслово), останній ієрогліф – прямий додаток (іменник). Наприклад, назва розділу 39 [7, с. 10–12].

Другий вид: перші два ієрогліфи – означення (виражене іменником, найчастіше власною назвою), три ієрогліфи – підмет (іменник), потім один ієрогліф – присудок (дієслово), останні два ієрогліфи – прямий додаток (іменник). Наприклад, розділ 54: «1. 吴国//太佛寺//看//新郎, 2. 刘皇//叔洞房//续//佳偶» («Князівства У // вдова-імператриця // дивиться // [на] нареченого, 2. Імператора Лю // дядько // одружується // [з] красунею») [7, с. 10–12].

4. Конструкція із дієприслівниковими зворотами й обставиною місця/додатком: перші три ієрогліфи – підмет (іменник, власна назва), наступні два ієрогліфи – обставина (дієприслівниковий зворот), потім один ієрогліф – присудок (дієслово), останні два – додаток або обставина місця (іменник – власна назва). Наприклад, розділ 14: «1. 曹孟德//移驾//幸//许都, 2. 吕奉先//乘夜//袭//徐郡» («1. Цао Менд // переправляючи імператорській двір // [успішно] прибуває // [в] Студу, 2. Люй Бу // скориставшись темрявою // захоплює // Сюй-цзюнь»); також розділ 106: «1. 公孙渊//兵败//死//襄平, 2. 司马懿//诈病//赚//曹爽» («1. Гунсунь Юань // отримавши поразку // загине // [в] Сянпіні, 2. Сима І // вдавши хворого // обманув Цао Шуана») [7, с. 10–12].

5. Конструкція з двома присудками: перші три ієрогліфи – підмет (іменник, власна назва), наступний ієрогліф – присудок (дієслово), один ієрогліф – додаток (іменник), потім один

ієрогліф – присудок (дієслово), останні два ієрогліфи – додаток з означенням (іменники). Наприклад, розділ 74: «1. 庞令明//抬//棹//决//死战, 2. 关云长//放//水//淹//七军» («1. Шляхетний Пан// піднімає// домовину//[та] вирішує [йти]// [в запеклий] бій», 2. Гуань Юй// пускає// воду//[та] затоплює// сім армій») [7, с. 10–12].

Висновки. Отже, синтаксичний паралелізм у змісті роману використовується, по-перше, для членування тексту; по-друге, такий паралелізм залучає кожен елемент тексту до єдиної системи міцно пов'язаних компонентів; по-третє, ієрогліфи, що становлять паралелізм, поглиблюють своє значення і набувають нового звучання. Ієрогліфи при складанні синтаксичного паралелізму добираються за однаковим принципом: вони повинні належати до однієї граматичної та синтаксичної категорії. У давньокитайській мові немає чіткого поділу на частини мови, тому під час читання та перекладу текстів паралелізм є необхідним засобом, що допомагає правильно перекласти зміст.

Отже, завдання першого рядка полягає в тому, щоб дати ключ до синтаксичної конструкції другого рядка. Така специфічна функція китайського паралелізму породжена особливостями давньокитайської мови веньянь. І передусім саме на цю його особливість перекладачу треба звернути увагу, бо завдяки паралелізму, по-перше, можна краще зрозуміти функції окремих слів, а по-друге, за допомогою утворення чітко відокремлених фраз зрозуміти зміст речення загалом.

Література:

1. Костенко С.О. До проблеми періодизації давньої китайської літератури / С.О. Костенко, І.А. Пяста // Вісник Київського національного університету. Серія «Східні мови та літератури». – К. : Вид.-полігр. центр «Київський університет», 1998. – Вип. 1. – С. 68–71.
2. Малявін В.В. Китайская цивилизация / В.В. Малявін. – М. : Издательство «Астрель», Фирма «Издательство АСТ», Издательско-продюсерский центр «Дизайн. Информация. Картография», 2000. – 632 с.
3. 刘麟生著. 中国骈文史 (中国文化史丛书) / 刘麟生著. – 北京 : 商务印书馆, 1998. – 385 с.
4. 王友胜. 民国间古代文学研究名著导读 / 王友胜, 李鸿渊, 林彬晖. – 上海 : 岳麓书社, 2010. – 462 с.
5. 周秉钧. 古汉语自学手册 / 周秉钧. – 湖南 : 湖南任命出版社, 1955. – 522 с.
6. Спиринов В.С. Построение древнекитайских текстов / В.С. Спиринов. – М. : Наука, 1976. – 231 с.
7. 罗贯中. 三国演义 / 罗贯中. – 北京 : 中国戏剧出版社, 2007. – 672 с.

Костанда И. А. Особенности употребления параллелизма в оглавлении китайских романов XIV–XVI ст. (на примере романа «Троецарствие»)

Аннотация. Статья посвящена исследованию функций параллелизма в оглавлении китайского романа Ло Гуаньчжуня «Троецарствие», а также раскрытию специфики параллелизма в китайском языке. Посредством анализа структуры предложений, объединенных параллелизмом, в языке романа «Троецарствие» определяются функции параллелизма. Рассматривается специфика грамматического построения параллелизма в строках оглавления.

Ключевые слова: параллелизм, функции, роман, грамматическое построение, оглавление, «Троецарствие».

Kostanda I. Features the use of parallelism in the content of Chinese novels XIV-XVI centuries (the novel “Romance of Three Kingdoms”)

Summary. The article investigates the features of parallelism in the content of the Chinese novel Lo Guanzhong “Romance of Three Kingdoms”, and disclosure of the nature and specificity of parallelism in the Chinese language. Using the analysis of structural construction combined parallel sentences in the language of the novel “Romance of Three Kingdoms”, defines the functions of parallelism. We consider the specifics of grammatical construction of parallelism in lines of content.

Key words: concurrency, parallelism, novel, grammatical structure, contents, “Three Kingdoms”.

Кривак Ю. В.,

аспірант кафедри германської і фіно-угорської філології
Київського національного лінгвістичного університету

ОСОБЛИВОСТІ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ АГРЕСИВНОЇ МАКРОСТРАТЕГІЇ КОНФЛІКТНОГО ТИПУ В АНГЛОМОВНОМУ ДІАЛОГІЧНОМУ ДИСКУРСІ

Анотація. Стаття присвячена дослідженню агресивної макростратегії конфліктного типу. Виокремлено агресивні тактики, які функціонують в англomовному діалогічному дискурсі, й описано їхні особливі характеристики.

Ключові слова: мовленнєва агресія, конфліктна мовленнєва взаємодія, комунікативна макростратегія, тактики, англomовний діалогічний дискурс.

Постановка проблеми. Досить часто в сучасному суспільстві спостерігаємо тенденцію щодо набрання мовленням ознак агресивності й надання мовленнєвій ситуації конфліктного характеру, що суперечить стандартам ввічливої комунікації. Таке порушення правил спілкування може бути зумовлено безліччю чинників, головним із яких у мовленнєвому протистоянні вважаємо обрання адресантом конфліктного шляху досягнення власних цілей, імplementованого агресивною макростратегією конфліктного типу, що спирається на основи загального стратегічного підходу до ситуації як нормованої, так і ненормованої комунікації як ідейного продовження теорії мовленнєвих актів, згідно із засадами теорії Г.Г. Почепцова [6]. Зазначені проблеми агресивної взаємодії почали привертати увагу науковців на сучасному етапі лінгвістичних досліджень, а розгляд механізму функціонування конфліктної інтеракції у вигляді виокремлення та систематизації відповідних стратегій і тактик видається доречним і зумовлює актуальність роботи.

Метою статті є виокремлення агресивних тактик конфліктного типу, а також аналіз притаманних їм характеристик. Об'єктом дослідження є англomовний діалогічний дискурс, у якому наявні ознаки агресивності й конфліктогенності. Предметом розгляду є дискурсивні особливості реалізації агресивної макростратегії конфліктного типу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Багатогранна агресивна макростратегія конфліктного типу в одному з власних виявів реалізується тактикою «позначення неспроможності опонента», яка демонструє недієздатність адресата й укаже на відсутність духу при вчиненні певних дій і виявляється як компететивний вид мовленнєвої діяльності. Як зауважує І.В. Герасимов, кожен індивід наділений честю, гідністю, самоповагою, що оформлюється в особистісну висоту, яка в кожного виражається різним ступенем стійкості за шкалою від початкових до максимальних показників, небажаною є мінімізація власних ознак супротивником, що принижує гідність і є особливо вразливою для осіб, котрі сприймають інформацію як виклик [3], чим удало може користуватися агресор задля втілення запланованого впливу. Основними засобами реалізації в мовленні вважаємо варіації на позначення неможливості виконання задуманого комунікантом, утілених за допомогою модального дієслова *can* та еквівалентів до нього, як наприклад: "Oh, wait. You're in trouble. You can't"; "Can you, skank?"; "You're not capable of murder. It takes guts to kill somebody" [9–16].

Звернімось до такого прикладу: в офісному приміщенні, де працює подружжя Скаво й розкривається факт того, що Том Скаво та їхній начальник Ед Феррара були членами університетських братств, на фоні чого на робочому місці, замість професійних умов, формуються обставини для змагань. Бос ставить під сумнів спроможність Тома спіймати їжу зубами три рази підряд (a), реалізуючи тактику «позначення неспроможності опонента» у вигляді констатації факту, використовуючи заперечну конструкцію, на що Том, захищаючись, приймає умови боса, щоб довести протилежне. Коли Ед бачить, що підлеглий виконує операції успішно, він навмисно направляє всю силу на кидок і потрапляє Тому в обличчя з метою виграти, піднести власну гідність і осоромити супротивника:

(a) "200 bucks says you can't do that three times in a row. You catch three of those, 200 bucks. What do you say there, Scavo? You're on" [15: 10:48].

Лінет Скаво під час розгортання подій намагається змінити тон перебування в офісі на професійний і припинити знущання над чоловіком і тому заявляє, що бажає викликати шефа на двобій в обмін на царювання на робочому місці професійної атмосфери у випадку її виграшу (a). Коли Ед не сприймає виклику, Лінетт застосовує тактику «позначення неспроможності опонента», користуючись квеситивами, укаже на те, що він міг злякатися програти жінці (b) і так добивається власних цілей:

"Ed"! "What?" (a) "I'm calling you out". "Huh?" "Yes, you're right. This is your company, so I'll play by your rules. What do I have to do to get you to stop this frat boy crap? Shave my eyebrows? Come to work naked? Name your stakes". "I don't have time for this". (b) "Aw, what's wrong, Ed? You afraid a Phi Kappa's gonna get beaten by a girl? Come on, big man... It's just a little bet" [15:32:49].

Варто зазначити, що агресор часто вдається до такого механізму впливу, як ставлення під сумнів спроможностей адресата, що робиться з метою втілення власного стратегічного задуму.

Тактика «аутоагресія» (чи самоагресія) є наступною в пласті зіткнення в разі цільової різнонаправленості інтерактантів і містить мовленнєві дії агресивного характеру, спрямовані мовцем на самого себе [8, с. 20]. Мовленнєва агресія в цьому випадку покладена в основу впливу на оточення за допомогою самокритики. У наступному фрагменті події розгортаються між Габріель і Джоном, який підпрацьовував у жінки садівником і з яким вона зраджувала свого чоловіка. Коханці посварилися, Джон змінив місце роботи, а Габріель дізналася, що в нього одразу зав'язався роман із новою хазяйкою. Героїня засуджує дії Джона через те, що він одразу кинувся в нові стосунки, а коли він виявляє, що не розуміє, у чому винний, удається до тактики «аутоагресії» (a), репрезентованої в самокритичних твердженнях героїні стосовно того, що вона обмірковувала покинути чоловіка й так помилилася в коханцеві. Сутність

тактики полягає в тому, що жінка, застосовуючи самоагресію, підкреслює некоректну поведінку Джона, щоб у нього настав момент каяття й усвідомлення неправоти. Тактика є успішною в цьому випадку, оскільки Джон розуміє неправильність власної поведінки та пропонує жінці поновити стосунки. Героїня, яка добилася поставленої мети, застосовує в кінці тактику інклюзивності (b), окреслюючи в коло попередньої самокритики й Джона, що звучить пом'якшено в порівнянні із критичною негативною оцінкою лише адресата, дає їй змогу реабілітуватися у власних очах і виявити неповагу до колишнього коханця:

(a) *"No. Oh, no, no. It's me. I am beyond stupid". "You're not stupid". "Oh, no, I am. Yesterday, I was still fantasizing that it could work with you, that a one-bedroom apartment might be cosy". "Mrs. Solis, please". "Oh, my God. I almost left my husband for someone who calls me Mrs. Solis". "So are you upset because you want to get back together? Because I can break up with Joan". "That's okay, sweetie. I'm good". "So this is it for us? Cause I really feel like we should end it better than this". (b) "Actually, John, given how stupid both of us have been, this is an entirely appropriate ending"* [10: 25:16].

Тактика «аутоагресія» в мовленнєвій ситуації наділена характеристиками негативної оцінки щодо ментальних здібностей; окрім цього аспекту, самокритика може концентруватися на віковому факторі, зовнішності мовця, його особистісних рисах тощо. Невдоволення та емоційний стан жінки в цьому випадку також виражається за допомогою посилення до божественної тематики, що є досить частим показником агресивної мовленнєвої поведінки.

Тактика «погроза» надає можливість повідомити про небажані наслідки для опонента і є невід'ємним фактором протистояння інтерактантів. Зазначена тактика завжди містить елемент загрози, який є рівносильним адресуванню негативних гарантій для суперника. Є. Любицька виділяє такі типи погроз: погроза-попередження, погроза-обіцянка, погроза-передбачення, погроза-пропозиція, погроза-твердження, погроза-питання, погроза-заборона, погроза-наказ, погроза-порада [4, с. 137]. Погроза в класичній інтерпретації зосереджена на обіцянці заподіяти яке-небудь зло, неприємність, залякати; можливості або неминучості виникнення, настання чогось небезпечного, прикрого [7, с. 724]. Розглянемо приклад, у якому нападник застосовує спочатку погрозу-попередження, вимагаючи хлопця піднятися на поверх вище з підвалу (a), а при невиконанні його умов реалізує погрозу-обіцянку (b), попереджуючи про наслідки, які на нього очікують, у вигляді побиття:

(a) *"I'm warning you, pinhead, don't you make me come down there after you. Come on. Come on! All right, you asked for it. (b) I'm gonna beat the stupid right out of you"* [13: 25:36].

Уважаємо за доцільне розглянути й розширити поняття тактики «погрози» такими видами, як «**пророкування невдачі**», «**шантаж**» і «**ультиматум**». Тактики можуть здійснюватися як у вигляді класичних менасивів, так і за схемою, яку виділила А. Вежбицька: «Повідомляється, щоб було відомо, що в разі виконання X очікуються негативні наслідки для адресата, яких адресована особа не бажає, очікується, щоб адресат не реалізував X» [1, с. 104], тобто імплементовані у вигляді if-конструкцій. Звернімося до ілюстрації, у якій представлена тактика «пророкування невдачі»: поява монахині та її втручання в сім'ю Соліс негативно позначилося на стосунках подружжя. У розмові з Габріель монахиня спочатку застосовує стратегію критики (a), за допомогою якої протиставляє життєві цінності пари, де чоловіку належать позитивні характеристики, а поведінка дружи-

ни несе негативне навантаження, з акцентом на тому, що їхній союз є невдалим. Далі вона використовує тактику «пророкування невдачі» (b), наголошуючи на тому, що їхній шлюб приречений. Габріель Соліс опонує суперниці, переадресовуючи тактику «пророкування невдачі» (b), але одразу отримує відповідь у вигляді тактики «позначення неспроможності опонента» (c), де монахиня демонструє недієздатність погроз партнера із комунікації. Діалог завершується погрозою-попередженням (d) для монахині в комплексі з тактикою «позначення неспроможності опонента» (e), де констатується майбутня поразка суперниці й те, що навіть не допоможе божественна сила:

(a) *"To satisfy your materialism, he ended up breaking the law. To deal with your adultery, he resorted to assault. As long as he's with you, he will never find what he's looking for". "Well, I guess he should have thought of that before he married me". (b) "Some marriages are meant to be annulled". "What the hell kind of nun are you? (b) Look, if you try to come between me and my husband, I will take you down". (c) "I grew up on the south side of Chicago. If you wanna threaten me, you're gonna have to do a lot better than that". (d) "You listen to me, you little bitch. You do not want to start a war with me". "Well, I have God on my side". (e) "Bring it on"* [12: 32:20].

Тактики «ультиматуму» й «шантажу» пов'язані між собою й відрізняються тим, що ультиматум – це вимога з обмеженням часу, наданого на її реалізацію, а також експлікацією серйозних наслідків у разі невиконання, а шантаж – залякування, погроза розголошення компрометуючих відомостей, викриття фактів з метою отримання від особи, котру шантажують, якихось вигод, різного роду поступок [5, с. 527]. Можемо побачити як перший, так і другий тип мовленнєвої агресії в такому мультимедійному фрагменті, де персонаж Брі дізнається про нетрадиційну орієнтацію свого сина Ендрю, зайшовши вранці до його кімнати. Застосовуючи часовий показник у тактиці «ультиматуму» (a) вона вимагає, щоб його друг негайно покинув будинок, погрожуючи в протилежному випадку викликати поліцію. Ендрю імплементує тактику «шантажу» (b), залякуючи матір розказати копам про те, що вона причетна до смерті її колишнього нареченого:

(a) *"I am serious, Andrew. You tell him to get out of here this second or I will call the police, and I will have him removed!" "Well, go ahead, call'em". "Oh, you think I won't?" (b) "I just wonder how they'll react when they find out that you killed George Williams"* [13: 16:13].

Серед словникового арсеналу тактики «погроза» превалюють дієслова на позначення негативних гарантій щодо адресата (to kill, to beat, to call the police), попередження (to warn), погрози щодо розкриття інформації (to tell the truth, to find out) тощо.

Тактика «відмова у співпраці» репрезентована заперечними реченнями, а її сутність полягає в тому, що адресат не підтримує точки зору адресанта, не погоджується на його пропозиції та обирає позицію протистояння щодо опонента. Хоча відповідна мовленнєва поведінка не завжди спричиняє розгортання конфлікту, вона завжди призводить до напруження в майбутніх відносинах і може стати каталізатором для розгортання подальшого обміну агресивними репліками. Розглянемо випадок, у якому раніше подаровані фото оголеної Габріель экс-бойфренду виявляються світлинами з його професійного сайту. Жінка усілякими способами намагається вплинути на чоловіка, щоб він вирішив це питання з її колишнім, але на всі спроби Карлос імплементує тактику «відмова у співпраці», чому сприяє заперечна частка not, і повідомляє дружині, що не збирається бити фотографа через цей інцидент (a):

"Aw, you're so mean. Put your clothes on right now". "Why? You either care if men leer at me or not. And you made it clear that you don't. So what's the point?" (a) "Gabrielle, I am not beating this guy up for you!" [14: 25:58].

У продовженні розгортання ситуації з фотографіями спостерігаємо агресивну тактику «**вияв байдужості**», де адресант повідомляє співрозмовника про те, що опонент вийшов за межу його інтересів і майбутнє розгортання сценарію його не стосується. Найбільш вагомою характеристикою репрезентації тактики вбачаємо в кореляціях до *I don't mind*, як у наступному випадку, коли Габріель повідомляє чоловіка про те, що більше не буде просити забрати її інтимні фото (a):

"You know, if you really loved me, you wouldn't even ask me to go in there". "If you really loved me, I wouldn't have to ask! (a) Fine, forget it". "Really?" (a) "Be a good person. Knock yourself out". "It's not that I don't love you. I" "Yeah, okay, look, let's just go home. What are you doing?" [14: 35:09].

Для агресивної тактики «**вияв авторитарності**» притаманні директивні мовленнєві акти, через які вплив на мовця реалізується у вигляді примусу адресанта підкоритися волі агресора, що імплементується від мінімальних вимог до пікового стану й поширюється від наказу вчинити певні дії до заборони на їх виконання, як у наступній ситуації, де колишня дружина Карла дізнається про те, що він провів ніч із її сусідкою. Жінка застосовує ін'юнктиви, наказуючи Карлу спинитись, забороняє йому бачити її сусідку та знову звертається до заборон (a):

"Karl, I see you!" (a) "Stop right there!" "Hey Suzie-cue". "What are you doing?" "Just getting the paper". "That's Edie's paper. And this is Edie's house". "Do you have to do this now? I haven't had my coffee yet". "Did you spend the night with Edie?! Oh my God". "Suzie, just calm down". (a) "You are forbidden from ever seeing her again. You hear me? Forbidden!" "We're divorced. You can't tell me who I can date". "I live on this street. Your daughter lives on this street. I will not have you flaunting your sexcapades in front of us!" "Sexcapades?" (a) "Forbidden!" [9:01:50].

Наступною у пласті агресивного конфліктного дискурсу розглянемо тактику «**провокування**», яка пов'язана спільністю походження з попередньою тактикою й розширює її поняття, але відмінність полягає в тому, що адресант не лише віддає накази, а надає співрозмовнику план негативних дій, свого роду настанови, які він може вчинити відносно себе чи оточуючих. Розглянемо випадок, у якому сусідка Пола Янга намагається зробити його життя нестерпним, через те що поліція не знайшла доказів його причетності до вбивства її сестри Марти, у чому вона не має сумнівів. Пол застосовує тактику «**вияв авторитарності**» (a), наказуючи їй зупинитись, на що жінка використовує тактику «**позначення неспроможності опонента**» (b) у комплексі з тактикою «**провокування**», підказуючи йому застрелитись (c):

(a) "You've taken it too far this time. These little mind games are gonna stop. Right now!" (b) "And if they don't, whatcha gonna do?" (c) "Blow out your brains like your wife did!" [16: 33:06].

Негативний вплив на мовця поданий словосполученням на позначення деструкції *to blow out brains*.

Мовленнєва агресія в конфліктному дискурсі також може бути репрезентована тактикою «**висміювання**». В основі тактики покладено подвійну природу, оскільки висміювання є частиною категорії комічного та співвідноситься із категорією оцінності. Головною метою висміювання є комічно оформлене вираження негативного оцінювання об'єкта [2]. У наступному прикладі демонструється, як начальник застосовує звер-

тання *toilet boy* до підлеглого Тома Скаво (a), так реалізуючи тактику «**висміювання**», оскільки умова їхнього попереднього спору ґрунтувалась на змові дістати і з'їсти солодощі з туалету, що і зробив Том: "Conference room in five, (a) *toilet boy!*" [15: 31:37].

Утілення поставленої мети й досягнення ефекту досить часто змушує мовця до застосування іронічного висміювання із запереченням сталого, консерваційно-традиційного, коли істинним є не прямо висловлене, а те, що протилежне йому. У наступному прикладі адвокат свідомо іменує чоловіка Габріель Соліс *Mr. Charming* (a), застосовуючи іронію, оскільки під час їхньої останньої зустрічі Карлос поводить себе із ним некоректно та відмовився від надання адвокатських послуг через його зовнішню привабливість і ревності до дружини: "So did you find a new lawyer for (a) *mr. Charming?*" "I don't want a new lawyer. I want you. So does Carlos. He just doesn't realize it yet" [11: 26:34].

Отже, вищезазначена тактика може здійснюватися через висміювання, що залучає негативну оцінку, а також як така, що містить іронічний протилежний зміст.

Висновки. Отже, багатогранна агресивна макростратегія в нашому дослідженні подана такими тактиками: «позначення неспроможності опонента», яка заперечує можливості мовця і ставить його в умови підтвердження доказами власної придатності; «аутоагресія», де вплив на оточення здійснюється з подавання самокритики; споріднених тактик «погроза», «про-рокування невдачі», «ультиматум» і «шантаж», які спільною рисою мають загрозу для адресата; тактика «відмова у співпраці» демонструє позицію незгоди, протистояння й непідтримання позиції співрозмовника; тактика «**вияв байдужості**» вносить інтерактанта за межі інтересів агресора; тактика «**вияв авторитарності**» примушує до повної покорі; тактика «**провокування**» не лише оперує наказами, а й пропонує сценарій деструктивних дій відносно адресата й оточуючих; тактика «**висміювання**» залучає до негативного оцінювання елемент прямого та прихованого гумору. Спільною метою вищезазначених тактик є втілення стратегічного задуму й досягнення власних цілей у вигляді пригнічення, контролю та домінування над інтерактантом, а також піднесення власної персони на протигагу опонентів. Подальшою перспективою дослідження є визначення гендерних відмінностей в імплементаті агресивної макростратегії.

Література:

1. Вежбицкая А. Речевые жанры / А. Вежбицкая // Вестник жанры речи. – Саратов : Колледж, 1997. – С. 99–111.
2. Волкова Н.А. Высмеивание и аргументирование : проблема взаимодействия речевых жанров : дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.19 / Н.А. Волкова. – Калуга, 2005. – 187 с.
3. Герасимов И.В. Игра на человеческом достоинстве / И.В. Герасимов [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.npsy.ru/>.
4. Золотаренко Т.О. Репрезентация инвективной поведінки мовця в конфліктному дискурсі : на матеріалі романів Стівена Кінга : дис... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 / Т.О. Золотаренко. – К., 2014. – 207 с.
5. Новый глумачний словник української мови / уклад.: І.О. Радченко. – К.-Подільський : Абетка, 2006. – 544 с.
6. Иванова И.П. Предложение / И.П. Иванова, В.В. Буракова, Г.Г. Почепцов // Теоретическая грамматика современного английского языка. – М., 1981. – С. 161–281.
7. Словник української мови : в 11 т. – Т. 6. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.sum.in.ua/>.
8. Щербинина Ю.В. Вербальная агрессия / Ю.В. Щербинина – М. : КомКнига, 2006. – 360 с.

Джерела ілюстративного матеріалу:

9. Desperate Housewives / directed by Marc Cherry. – ABC Studios and Cherry Productions. – 2005. – Season 2. – Episode 2. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://filminenglish.ru/episode/?id=5551&a=2>.
10. Desperate Housewives / directed by Marc Cherry. – ABC Studios and Cherry Productions. – 2005. – Season 2. – Episode 3. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://filminenglish.ru/episode/?id=5551&a=2>.
11. Desperate Housewives / directed by Marc Cherry. – ABC Studios and Cherry Productions. – 2005. – Season 2. – Episode 5. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://filminenglish.ru/episode/?id=5551&a=2>.
12. Desperate Housewives / directed by Marc Cherry. – ABC Studios and Cherry Productions. – 2005. – Season 2. – Episode 9. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://filminenglish.ru/episode/?id=5551&a=2>.
13. Desperate Housewives / directed by Marc Cherry. – ABC Studios and Cherry Productions. – 2005. – Season 2. – Episode 11. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://filminenglish.ru/episode/?id=5551&a=2>.
14. Desperate Housewives / directed by Marc Cherry. – ABC Studios and Cherry Productions. – 2005. – Season 2. – Episode 12. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://filminenglish.ru/episode/?id=5551&a=2>.
15. Desperate Housewives / directed by Marc Cherry. – ABC Studios and Cherry Productions. – 2005. – Season 2. – Episode 14. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://filminenglish.ru/episode/?id=5551&a=2>.
16. Desperate Housewives / directed by Marc Cherry. – ABC Studios and Cherry Productions. – 2005. – Season 2. – Episode 19. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://filminenglish.ru/episode/?id=5551&a=2>.

Крипак Ю. В. Особенности имплементации агрессивной макростратегии конфликтного типа в англоязычном диалогическом дискурсе

Аннотация. Статья посвящена исследованию агрессивной макростратегии конфликтного типа. Выделены агрессивные тактики, которые функционируют в англоязычном диалогическом дискурсе, и описаны их характерные особенности.

Ключевые слова: речевая агрессия, конфликтное речевое взаимодействие, коммуникативная макростратегия, тактики, англоязычный диалогический дискурс.

Kripak Yu. Peculiar features of implementation of the aggressive macrostrategy in the English dialogic discourse

Summary. The article is devoted to the study of the aggressive conflict macrostrategy. Aggressive tactics implemented in the English dialogic discourse were distinguished, peculiar features were singled out.

Key words: speech aggression, conflict speech interaction, communicative macrostrategy, tactics, English dialogic discourse.

Курилко Н. М.,
асистент кафедри англійської філології
Львівського національного університету імені Івана Франка

СПОСОБИ ОРГАНІЗАЦІЇ ЛЕКСИЧНИХ ОДИНИЦЬ У СЕМАНТИЧНОМУ ПРОСТОРИ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ

Анотація. У статті здійснено огляд наукової літератури та з'ясовано основні тенденції способів організації лексичних одиниць у семантичному просторі художнього прозового тексту впродовж ХХ–ХХІ століть. Зокрема зосереджено увагу на вивченні семантичного поля, семантичних груп, тематичного поля як важливих аспектів систематизації лексичної системи мови в цілому і мови окремого художнього прозового тексту зокрема.

Ключові слова: семантичний простір, індивідуально-авторська картина світу, лексична одиниця, семантичне поле, польовий підхід.

Постановка проблеми. На початку ХХ ст. спостерігається унікальний підхід до мовознавчих наук, адже увагу зосереджено на *Homo Loquens* та її внутрішньому світі, формується людиноцентрична модель сприйняття світу, яка й переходить у антропоцентричну парадигму наукових студій. Саме розуміння мови та дослідження її не як закритої, ізольованої системи, а як можливості доступу до ментальних процесів та способів їхнього вираження за допомогою мовних засобів, зумовлює неабияке зацікавлення сучасних мовознавців (В.М. Русанівський, Л.А. Лисиченко, В.С. Ващенко, Г.В. Межжеріна, С.П. Денисова, І.М. Кобозева).

Актуальність статті полягає у подальших потребах дослідження способів виокремлення лексичного наповнення художнього прозового тексту сучасності як відображення авторської картини світу, що реалізується за допомогою мовних засобів.

Основною **метою статті** є спроба теоретично стратифікувати семантичне наповнення художнього прозового тексту.

У сучасному художньому прозовому тексті існує чітка ієрархія семантичних одиниць, що формують його глибинний і поверхневий смисл. Найвищою складовою семантичної організації художнього прозового тексту є індивідуально-авторська картина світу (яка особливо помітна у фактурі художніх текстів). На основі сучасної антропоцентричної парадигми вивчення художнього прозового тексту його розглядають як двосторонній мовленнєвий акт, де змістове наповнення називають семантичним простором [2]. Способами організації лексичного вмісту семантичного простору займається чимало дослідників (Ю.М. Лотман, І.А. Новіков, Л.Г. Бабенко, Ю.Д. Апресян, Ч. Філлмор, Й. Трір, Г.С. Щур). Змістове наповнення прозового тексту також поділяють на актуальне (мовні знаки) та віртуальне (семантичний простір) [2, с. 65]. Відтак змістове наповнення прозового тексту ґрунтується на двох лексичних структурах: денотативній (або референтній, іншими словами об'єктивній) та конотативній (смислової), яка корелює із концептосферою. Саме ж поняття *лексична структура* тексту визначається у двох аспектах: парадигматичному та синтагматичному [11, с. 55–62]. Вивчаючи лек-

сичну парадигматику, до уваги беруть власне семантичні, граматичні, частотні, морфологічні, фонетичні фактори відбору лексики. Для лексичних же одиниць характерні синтагматичні зв'язки (лексична сполучуваність).

Для позначення смислової (змістової) сторони прозового тексту використовують термін *семантичний простір* [2, с. 67]. Семантичний простір художнього прозового тексту виражає не тільки явні експліцитні смисли, а й імпліцитні [9, с. 42]. Словом, такий простір формується за допомогою самого ж художнього тексту, його мовних засобів, слів, речень, надфразних єдностей та, зрештою, інтерпретацією цього типу тексту читачем.

Поняття *семантичний простір* запропонував М.М. Бахтін (1975), і воно отримало назву *хронотоп*. Учений тлумачить його як відображення реального у художньому тексті [3, с. 235]. Далі розвиток поняття семантичний простір спостерігаємо у науковому доробку Ю.М. Лотмана, де він визначає його як *континуум*, в якому розміщені персонажі та події. Простір прозового тексту, на думку вченого, **індивідуальна модель світу**, яка притаманна або існує в певній культурі (сміосфері) [7, с. 165].

У контексті сказаного варто згадати про авторську мовну картину світу, яка маніфестована в художньому прозовому тексті та репрезентує індивідуальне світобачення автора-письменника, систему його морально-етичних уявлень про навколишній світ, що інтерпретуються як ментально-вербальний простір, який відображає мовну свідомість автора (адресата). При вивченні семантичного простору прозового тексту до уваги беремо прагматично завершений прозовий текст як відображення реальної дійсності, що відтворена в ньому (як дискретно, так і континуально). Автор-письменник не просто копіює дійсність за допомогою розмаїтих мовних засобів, а виокремлює важливі для нього смисли, події і відтворює їх у фактурі прозового тексту. У цьому типі текстів як у результаті авторського переосмислення відбувається категоризація реального світу.

Важливим етапом у дослідженні семантичного простору художнього прозового тексту є виокремлення одиниці його дослідження. Власне систематизацією та способами аналізу лексичних пластів у прозовому тексті займаються вітчизняні й зарубіжні дослідники: Ю.Д. Апресян, І.М. Кобозева, Ч. Філлмор, Й. Трір, Дж. Лайонз, Г.С. Щур та інші. Вивчення системних зв'язків між лексичними одиницями мови найчастіше здійснюють шляхом виокремлення й аналізу семантичних полів (Й. Трір, Л.А. Новіков, Г.С. Щур). *Семантичне поле* будується за принципом ідентифікації: лексичні одиниці об'єднуються навколо семантико-логічного ідентифікатора на основі спільних семантичних ознак. Усі одиниці пов'язані парадигматичними і синтагматичними зв'язками. *Семантичне поле* – це єдність двох протилежностей однієї сутності; у його

межах співіснують інтегральні й диференційні семантичні елементи (семантичні ознаки, семи) [8, с. 118].

Семантичні рівні різної міри узагальнення зумовлюють градаційний, ієрархічний характер поля, наявність у його структурі макро – і мікроодиниць (мікрополе, лексико-семантична група, синонімічний ряд), які підпорядковані та взаємозалежні. Одна одиниця є складовою частиною іншої одиниці більш вищого рівня. Теоретичне осмислення принципів організації окремих слів в семантичні поля сягає своїми витокami від публікації Г. Інсена та Й. Тріпа, з якої цитуємо: “Words should not be considered in isolation, but in their relationship to semantically related words: demarcation is always a demarcation relative to other words; the notion ‘demarcation’ is vacuous to begin with unless at least one other entity is involved. The substance of human knowledge – the contents of cognition – is divided by language into a number of adjoining small areas, in the same way in which a mosaic divides two dimensional space by means of contiguous mosaic stones” – «Слова не повинні розглядатися ізольовано, а у їхньому відношенні до семантично пов’язаних слів: демаркація є завжди демаркацією, що стосується інших слів; поняття „демаркація” беззмістовне, доки принаймні одна лексичних одиниць не задіється. Зміст людських знань – зміст пізнання – ділиться мовою на низку прилеглих дрібних сфер, так само як мозаїка розділяє два вимірних простори за допомогою своїх суміжних каменів» [13, с. 54].

Згодом проблематику семантичних полів розлого аналізували Г.С. Щур, Ю.М. Караулов, І.М. Кобозева. Зокрема І.М. Кобозева характеризує семантичне поле так: 1) наявність у ньому семантичних зв’язків (кореляцій) між його складовими; 2) системний характер цих зв’язків; 3) взаємозалежність і взаємовизначеність лексичних одиниць; 4) відносна автономність поля; 5) безперервність позначення його смислового простору; 6) взаємозв’язок семантичних полів у межах всієї лексичної системи [5]. Г.С. Щур у своїй праці «Теорія поля в лінгвістиці» стверджує, що можливість об’єднання мовних одиниць у різні групи: інваріантні, функційні, структурно-функційні, функційно-інваріантні та асоціативні – уможливило виникнення польового підходу вивчення лексем [12, с. 50]. *Польовий підхід* до вивчення лексичних одиниць мови робить можливим проникнення в глибину семантичних взаємозв’язків лексем, з’ясування ієрархічних взаємозалежностей концептів, які вони виражають. Г.С. Щур також виділяє парадигматичний та синтагматичний підхід до вивчення семантичних полів та стверджує, що семантичне поле варто вивчати як міжрівневе явище [12, с. 64].

У мові поля функціонують у взаємозв’язку. Жодне поле не є ізольованим, не включеним до загальної системи і структури. Поля можуть частково накладатися одне на інше, об’єднуватися або протиставлятися одне одному, вступати в синонімічні та антонімічні зв’язки [8]. Один і той самий мовний елемент (здебільшого лексема) може бути членом різних семантичних полів, які важливі у нашому випадку при вивченні семантичного простору художнього прозового тексту. Подібний хід наукової думки при вивченні семантичного поля у мовній системі та фактурі прозового тексту уможливило проникнення у «нетрі» семантичного простору художнього тексту і розкриття його глибинного й поверхневого змісту.

Дещо інший підхід до вивчення лексичної системи мови пропонує Л.А. Новіков, даючи визначення семантично-спорідненим лексемам – *семантична група*. Однак за цими оз-

наками визначаються об’єднання, такі як тематичні групи, лексико-семантичні групи. Про складність визначення меж групи (поля) Л.А. Новіков пише: «Поділ лексики на семантичні поля зводиться до послідовного розбиття множини слів на підгрупи. Загальні класи слів-понять поділяються на обширні категорії, а ті в свою чергу на окремі і т. д.» [9, с. 25]. Абсолютно новий спосіб аналізу лексичних одиниць пропонує Ч. Філмор. У середині 70-х років ХХ ст. Ч. Філмором як лінгвістичну концепцію запропонував фреймову семантику, яку пропонує розуміти як програму новітніх досліджень, що дає можливість охарактеризувати принципи створення нових слів і пропозицій, додавання нових значень слів, а також збірки значень елементів в єдине ціле [15, с. 111]. Досліджуючи фрейми як засоби організації досвіду і формування семантики розуміння, Ч. Філмор бачив у них інструменти опису і пояснення мовного матеріалу, стверджуючи, що між мовними одиницями і фреймами є зв’язок [15, с. 83].

Отже, незважаючи на те, що теорія дослідження лексичних одиниць має давню історію, вивчення семантичних полів, семантичних груп, тематичних полів з урахуванням екстралінгвальних явищ у міждисциплінарних студіях видається важливим аспектом систематизації лексичної системи мови в цілому та мови окремого художнього прозового тексту і надалі є одним з актуальних напрямків сучасної лінгвістики.

Література:

1. Апресян Ю.Д. Лексическая семантика. Синонимические средства языка / Ю.Д. Апресян. – М. : Наука, 1974. – 368 с.
2. Бабенко Л.Г. Лингвистический анализ художественного текста : учебник, практикум / Л.Г. Бабенко, Ю.В. Казарин. – М. : Флинта : Наука, 2005. – 495 с.
3. Бахтин М.М. Вопросы литературы и эстетики: исследования разных лет / М.М. Бахтин. – М. : Худож. лит., 1975. – 502 с.
4. Бахтин М.М. Язык в художественной литературе / М.М. Бахтин // Собр. соч. : в 7 т. – М., 1997. – Т. 5. – С. 287–301.
5. Кобозева І.М. Лингвистическая семантика / І.М. Кобозева. – М. : Едиториал УССР, 2004. – 352 с.
6. Лотман Ю.М. Семиосфера / Ю.М. Лотман. – СПб. : Искусство-СПб., 2000. – 703 с.
7. Лотман Ю.М. Внутри мыслящих миров (Человек – текст – семиосфера – история) / Ю.М. Лотман. – М. : Яз. русс. культуры, 1996. – 447 с.
8. Межжеріна Г.В. Структурна організація семантичних одиниць (поле – лексико-семантична група – слово) / Г.В. Межжеріна // Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика. – 2002. – Вип. 5. – С. 114–126.
9. Новіков Л.А. Художественный текст и его анализ / Л.А. Новіков. – М. : Рус. яз., 1988. – 300 с.
10. Новіков Л.А. Избранные труды. Проблемы языкового значения / Л.А. Новіков. – М. : Изд-во РУДН, 2001. – 672 с. – 1 т.
11. Супрун А.Е. Лексическая структура текста и лексическая синтагматика / А. Е. Супрун // V nemzetközi szlavisztikai napok 1994 / Международные дни славистики. – 1. kötet. – Szombathely, 1995. – С. 55–62.
12. Щур Г. С. Теория поля в лингвистике / Г.С. Щур. – М. : Наука. 1974. – 256 с.
13. Geeraerts, D., 2010. Theories of Lexical Semantics. Oxford University Press: New York. 362 p.
14. Fillmore, Charles J., Kay, P., 1992. Construction grammar course book. Berkeley: University of California.
15. Trier, J., 1931. Der deutsche Wortschatz im Sinnbezirk des Verstandes. Heidelberg: Winter. Bd. 1. 347 p.

Курилко Н. М. Способы организации лексических единиц в семантическом пространстве художественного текста

Аннотация. В статье сделан обзор научной литературы и отслежены основные тенденции рассмотрения способов организации лексических единиц в семантическом пространстве художественного прозаического текста на протяжении XX–XXI веков. В частности сосредоточено внимание на изучении семантического поля, семантических групп, тематического поля как важных аспектов систематизации лексической системы языка в целом и речи отдельного художественного прозаического текста.

Ключевые слова: семантическое пространство, индивидуально-авторская картина мира, лексическая единица, семантическое поле, полевой подход.

Kurylko N. Ways of organization of lexical units in fictional text

Summary. This article aims at an overview of the scientific literature and traces the main trends of considering lexical units in semantic space of fictional text during the XX–XXI century. In particular, the article focuses on the study of semantic fields, semantic groups, and thematic fields as important aspects of systematization of lexical language system as a whole and also of systematization of separate language in fictional text. The article traces the main stages of the investigation of the structural organization of language. The understanding of language system and its researching is not a closed, isolated process, but an access to mental activity of a human being and a way of its expression by means of language units.

Key words: semantic space, individual author's world view, lexical unit, semantic field, field approach.

*Любимова Ю. С.,
аспірант кафедри східної філології
Київського національного лінгвістичного університету*

ТИПИ МОДАЛЬНИХ ЗНАЧЕНЬ В СУЧАСНІЙ КИТАЙСЬКІЙ МОВІ

Анотація. Подано огляд основних типів модальних значень у сучасній китайській мові, проаналізовано особливості їхньої класифікації в функціональному аспекті.

Ключові слова: модальність, китайська мова, функціоналізм, типи модальних значень.

Сутність категорії модальності. Категорія модальності належить до основних, центральних мовних категорій, що знаходять своє відображення у різних мовах. Модальність – це комплекс актуалізаційних категорій, які, на думку мовця, характеризують відношення змісту висловлення до дійсності. Мовна модальність як одна з ключових категорій, що встановлюють зв'язок пропозиції, тобто висловлення, з позамовною дійсністю і реалізують її комунікативний потенціал, характеризується активним інтересом до неї з боку дослідників і стійко зберігається як визнаний предмет дискусій [1, с. 59]. Інтерес до цієї категорії особливо зріс за останні десятиліття, коли у мовознавстві міцно затвердився функціональний підхід і виникла послідовна увага до людського фактора як важливого екстралінгвального компонента мовних перетворень.

Сучасні дослідження категорії модальності. До фахівців, які у своїх працях приділяють увагу дослідженню граматичної системи китайської мови, можна виокремити таких: Хуа Лінь, Чжао Юнь-Пін, Лі Цзіньсі, Лю Шижу, О.О. Драгунов, В.А. Курдюмов, С.С. Яхонтов, Н.Н. Коротков, М.К. Румянцев, В.І. Солнцева, Н.В. Солнцева.

Люй Шусян розуміє модальність як засіб розрізнення речень з однаковими за змістом поняттями і різною метою висловлення.

Ван Ляо-І також присвячує один з розділів своєї наукової праці категорії модальності та її формальному вираженню у мові [2, с. 89–106].

На окрему увагу заслуговує теорія О.В. Бондарка про функціонально-семантичні поля у межах мовної системи, функціонування моделей полів у тексті та мовленні (дискурсі). Кожна з модальних субкатегорій може бути представлена як функціонально-семантичне поле, і тоді власне категорія модальності постає як комплекс ФСП, у межах яких аналізуються певні типові категорійні ситуації. У такий спосіб модальність як одна з основних мовних категорій постає як комплексна група об'єктів, що характеризується ускладненою семантичною структурою і становить макрополе [3, с. 66].

Традиційно під модальністю в синтаксисі розуміють граматико-синтаксичну ознаку, яка виражає відношення висловлення до дійсності та відношення мовця до змісту висловлення [4, с. 6]. Кажучи про категорію модальності, не можна не звернути увагу на певні відмінності, що виникають при класифікації засобів і способів вираження категорії модальності, а також основних типів модальних значень в китайській мові. Ці відмінності пов'язані насамперед з проблемою виділення частин мови у китайській мові [5, с. 37]. Зважаючи на специфічний лад граматичної системи китайської мови, на особливу увагу заслуговує дослідження типів модальних значень.

Отже, мета статті полягає у визначенні основних типів модальних значень у сучасній китайській мові.

Проблематика категорії модальності в китайській мові. У центрі граматичної системи китайської мови перебувають лексико-граматичні категорії, або, як їх ще називають, лексико-семантичні розряди – розряди слів, кожний з яких характеризується єдністю основного значення та граматичних особливостей. Як слушно зауважує О.О. Драгунов, без розуміння цих категорій доволі важко проаналізувати структурні особливості китайського мовлення, адже останнім часом написано чимало праць, присвячених граматичній системі китайської мови, які втім не конкретизують обґрунтування тієї чи іншої теорії або класифікації [6, с. 10]. Як приклад, О.О. Драгунов використав бачення А. Масперо, який заперечує існування в китайській мові поділу на частини мови, але водночас ділиться своїми міркуваннями про види китайського дієслова. Деякі вчені взагалі поділяють слова на частини мови, виходячи з їхнього змісту та беручи за основу класичну класифікацію частин мови європейської школи.

Лі Цзіньсі і Лю Шижу вважають, що граматичний центр у китайській мові зосереджений у синтаксисі, тому що слова, як правило, не мають зовнішніх морфологічних ознак, за якими їх можна було б зарахувати до тієї чи іншої частини мови [7, с. 81–96]. Тому необхідним є не лише аналіз морфологічних ознак, а й виконуваних синтаксичних функцій, що уможливує розуміння того, як функціонує слово в ролі того чи іншого члена речення, як корелюється з іншими словами, а також формальними елементами. Отже, наше завдання полягає в тому, щоб проаналізувати граматичну систему китайської мови, не нав'язуючи при цьому чужих для цієї мови категорій.

Виходячи з розуміння того, що синтаксис є базою для аналізу граматичної системи китайської мови, не можемо оминати поняття, таке як предикативність – граматичну категорію, що формує речення, встановлюючи співвіднесеність повідомлюваного до дійсності. Особливо істотною виявляється проблема розуміння співвідношення модальності й предикативності. Завдання полягає у розмежуванні типів модальних значень, на основі їхніх функціонально-синтаксичних ознак, у їхньому відношенні до предикативності. Модальна співвіднесеність пропозиції і дійсності вказує на реальність, відповідність дійсності змісту висловлення у його протиставленості до невідповідності, ірреальності [8, с. 93–94]. Модальна категорія як компонент предикативності формується протиставленням реальності й ірреальності, адже модальність – це комплекс актуалізаційних категорій, що характеризують із погляду мовця відношення змісту висловлення до дійсності за домінуючими ознаками реальності/ірреальності [1, с. 59].

Поняття реальності, ірреальності та потенційності відіграють ключову роль в аналізі модальних полів. У сучасній лінгвістиці поширення набула теорія про поділ модальності на два протилежних типи: модальність реальності, тобто дійсності, і модальність нереальності (ірреальності), тобто недійсності.

Згідно з цією теорією, модальність розпадається на складові частини залежно від того, наскільки відривається висловлення від дійсності: реальній модальності відповідає висловлення дійсності, а в разі невідповідності того, про що повідомляється, фактам об'єктивної дійсності, мова йде вже про ірреальну модальність [9, с. 196]. Повідомлення реального характеру висловлюють упевненість, відсутність у мовця сумнівів щодо правильності того погляду, якого він дотримується, оскільки для них характерна констатація фактів дійсності.

Реальність (у вузькому розумінні цього слова) поєднують з актуальністю і фактичністю, під якими розуміють встановлене мовцем уявлення про таке існування дійсності, в якому немає елементів, пов'язаних з потенційністю чи недостовірністю [1, с. 72]. А в модальних значеннях відображається не лише опозиція реальності й ірреальності, а й динаміка зв'язків між ними, адже саме ці зв'язки відображаються в понятті потенційності, яке безпосередньо охоплює категорії можливості і необхідності. У такий спосіб ми трактуємо потенційність як здатність субстанції становитися тим, чим вона не є, здатність змінювати якість, кількість, місце тощо. Водночас, як слушно зауважує О.В. Бондарко, потенційність не можна отожнювати з поняттям ірреальності, адже потенційність – це своєрідний зв'язок між реальністю й ірреальністю [1, с. 76].

З погляду функціонального підходу модальність розуміється як широка семантична категорія, структурно-змістовний обсяг і функціональна ієрархія значень якої визначаються смисловою двоаспектністю пропозиції (висловлення), а саме її номінативним (диктумним) і комунікативним (модусним) аспектами [10, с. 32]. У межах номінативного аспекту, який фіксує певні факти, події позамовної дійсності та її основні властивості, кажуть про пропозиційну модальність, а в межах прагматичного аспекту, який розкриває комунікативну перспективу висловлення, – про прагматичну модальність [11, с. 16].

Отже, можемо говорити про розмежування понять, таких як об'єктивна і суб'єктивна модальність. Ядро пропозиційної модальності становить об'єктивна модальність, що виражає відношення висловлення до дійсності з погляду реальності/ірреальності. Об'єктивно-модальне значення, тобто значення, що фіксує відношення висловлення до дійсності з погляду реальності/ірреальності, є в будь-якому реченні [12, с. 214]. Об'єктивна модальність виражає відношення речення-висловлення до реальності, тож повідомлення може подаватися як минуле, теперішнє і майбутнє (ірреальне), адже це обов'язкова ознака речення.

Треба зауважити, що в будь-якому висловленні реалізується протиставлення фактичного змісту, тобто диктуму, й індивідуальної оцінки висловлених фактів, тобто модусу, тому модальність можна визначити як активну розумову операцію, що виконується мовцем над тим, що міститься в диктумі. Модус як частина висловлення, що здійснює базову комунікативну функцію, пов'язаний з модальними значеннями одиниць, що складають висловлення [13, с. 52]. Він представлений суб'єктивною модальністю, що виражає ставлення мовця до повідомлюваного і є не в кожному висловленні: мовець може і не висловлювати свого ставлення до повідомлення.

Отже, суб'єктивна модальність виражає відношення мовця до того, про що він говорить, і розглядається як необов'язковий компонент висловлення: її може не бути в реченні [10, с. 32]. Як і об'єктивна модальність, суб'єктивна є ознакою не лише речення-висловлення, але й інших синтаксичних одиниць, а також і тексту. Тому ми погоджуємося з думкою Г.Я. Солганіка

про те, що суб'єктивна модальність – це загальносинтаксична і загальномовна категорія [4, с. 12].

На рівні лексики суб'єктивна модальність постає як універсальна категорія, що забезпечує можливість вираження оцінних смислів, що також характерно й для інших мовних рівнів: морфології і синтаксису. Універсальний характер суб'єктивної модальності прослідковується під час переходу від мови до мовлення, на рівні мови суб'єктивна модальність існує як можливість, а її повна реалізація відбувається в мовленні. Це центральна категорія модального синтаксису, оскільки вона насамперед виявляється в синтаксисі і тексту, і мови [4, с. 14]. Отже, суб'єктивна модальність накладається на об'єктивну модальність, у результаті чого виникає значна різноманітність основних і другорядних модальних значень у рамках кожної окремої репрезентації.

Користуючись розумінням того, що мова – це структурне й динамічне поле, можемо говорити про її динамічну природу і процесуальність. Такий підхід насамперед можемо помітити у Тань Аошуан, представниці школи лінгвістичної прагматики, яка вважала, що саме завдяки синтаксичній сутності мови ми маємо змогу побачити та проаналізувати динамічний характер китайської мови. У своїх дослідженнях Тань Аошуан сконцентрувала багато уваги саме на понятті модусу й використала деякі з його різновидів, як-от: модус висловлення, мовця, повинності, кваліфікативний модус, оцінний, модус наміру у сфері дії, наміру пропонування, підтвердження, побажання, полеміки, потенційності, уточнення, вмовляння, повідомлення, передбачення несподіванки тощо [14]. Можна сказати, що мова – ніщо інше, як виявлення мовного процесу, який описується у потоці модусів, диктумів та адрес, тобто напрямків руху структур у самому процесі. Отже, китайська мова належить до типу модусно-адресних (ізолюючих) мов, тобто сутність її полягає у процесуальності, чіткій позиції модусу та адреси, тоді як диктум має завуальований характер і його вибудовує слухач/читач [15, с. 90].

Отже, на особливу увагу заслуговує саме розуміння модальності через те, що об'єм цього поняття, а також мовні явища, що його описують, різняться в концепціях різних авторів. П. Адамець, наприклад, створює власну картину модальних значень, зараховуючи туди реальність, достовірність, вірогідність, нереальність, ствердження, заперечення, необхідність, можливість, намір.

О.В. Бондарко виділяє всього 6 типів модальних значень, що можуть бути виражені різними засобами: лексичними, граматичними, інтонаційними. По-перше, він виділяє оцінку мовцем змісту висловлення з погляду реальності/нереальності. По-друге, виокремлює оцінку ситуації у висловленні з погляду її можливості, необхідності або бажаності. О.В. Бондарко наголошує, що такий тип значень здебільшого виражається за допомогою модальних дієслів та інших модальних слів. По-третє, він вказує на оцінку мовцем ступеню його впевненості в достовірності викладених фактів, яка здебільшого виражається модальними прислівниками, або підрядним з'ясувальним реченням. По-четверте, О.В. Бондарко зауважує про цільову установку мовця, або комунікативну функцію висловлення. Отже, ми можемо говорити про типи речень, такі як розповідні, питальні та спонукальні, а засоби вираження комунікативної функції висловлення в такому випадку представлені всіма видами: морфологічними (спосіб дієслова), синтаксичними та інтонаційними. П'ятим видом модальних значень учений називає значення ствердження/заперечення, які відображають наявність або від-

стуність об'єктивних зв'язків між предметами, ознаками, подіями, про які йдеться у висловленні. Шостий вид модальних значень – це емоційна та якісна оцінка змісту висловлення, яка виражається лексичними засобами [1, с. 68].

На думку Люй Шусяна, в реченні виділяють модальні значення, такі як ствердження і заперечення, а питальне речення певною мірою можна вважати їхнім проміжним варіантом, а також можливість, дозвіл, вірогідність, необхідність, повинність, неминучість. Заперечення, на слуху думку автора, виражається за допомогою прислівників, таких як 不、弗、无、非、未、否. Учений також окремо наголошує на подвійному запереченні, що надає реченню стверджувальне значення [16, с. 186].

Об'єктивно-модальне значення реальності може збагачуватися додатковими значеннями ситуативної модальності – значеннями можливості, необхідності, бажаності [10, с. 32]. Категорія необхідності відображає істотний, закономірний зв'язок явищ, що зрозуміло із самої природи речей. Вона розкриває складність і розмаїття цього зв'язку, зумовлює широту і ємність відповідного модального значення. Для вираження можливості та необхідності автор виділяє такі слова: 可、得、能、须、要、宜、必、足、肯、敢 та інші. Люй Шусян слушно зауважує, що такі модальні дієслова варто називати «допоміжними», а також вказує на їхній неоднорідний характер [17, с. 49]. Модальні дієслова виражають ставлення суб'єкта дії до самої дії, тобто виражають здатність зробити цю дію, необхідність чи бажання її вчинити. Тому модальне дієслово в реченні завжди поєднується з іншим дієсловом, утворюючи один складний присудок [18, с. 65]. О.О. Драгунов взагалі виділяє їх у категорію дієслів не-дії, наголошуючи на тому, що вони взагалі не виражають дії і до них не можна поставити питання типу «що робить підмет?» [6, с. 113].

Люй Шусян у своїй праці значну увагу приділяє поняттю можливості. Питання про можливість реалізується за допомогою різних засобів, серед яких лексичні модифікатори і невербальні засоби (різні типи контексту). Люй Шусян пояснює це поняття як достатність/недостатність суб'єктивних сил чи здатностей для виконання певної дії як об'єктивні умови, що припускають, або не припускають можливість виконання дії (певною особою або через загальний стан), а також як можливість, незумовлену ні суб'єктивними силами, ні об'єктивним станом, тобто проста оцінка того, чи буде реалізована певна дія. Останнім типом можливості автор називає вірогідність, яка, на його думку, є «найбільш об'єктивною з усіх можливостей» [16, с. 209]. Але ми повністю погоджуємося з твердженням автора про те, що говорити про певну диференціацію згаданих вище різновидів можливості на практиці досить важко, тому одне й те саме значення може бути виражене різними словами, а одне й те саме слово може використовуватися для вираження різних значень.

Отже, розглянувши основні типи модальних значень, можемо зробити **висновок**, що проблематика визначення типів модальних значень – одна з найбільш дискусійних. Проаналізовані в пропонованому дослідженні основні типи значень функціонально-семантичного поля модальності дають змогу окреслити певну лінгвістичну картину засобів і способів вираження модальності в китайській мові.

Перспективи подальших досліджень полягають у глибшому вивченні та вдосконаленні системи класифікації типів значень та засобів вираження категорії модальності, а також детальному аналізу особливостей їхнього вживання.

Література:

1. Теория функциональной грамматики. Темпоральность. Модальность. / [А.В. Бондарко, Е.И. Беляева, Л.А. Бирюлин и др.]. – Л.: Наука, 1990. – 263 с.
2. Ван Ляо-И. Основы китайской грамматики / Ляо-И Ван. – М.: Изд-во иностранной литературы, 1954. – 261 с.
3. Щур Г.С. Теории поля в лингвистике / Г.С. Щур. – М.: Наука, 1974. – 256 с.
4. Солганик Г.Я. Очерки модального синтаксиса: монография / Г.Я. Солганик. – М.: Флинта: Наука, 2010. – 136 с.
5. Чжао Юнь-Пин. Сопоставительная грамматика русского и китайского языков / Юнь-пин Чжао. – М.: Прогресс, 2003. – 456 с.
6. Драгунов А.А. Исследования по грамматике китайского языка / А.А. Драгунов. – М., Л.: Изд-во АН СССР, 1952. – 230 с.
7. Ли Цзиньси, Лю Шижу. Еще раз об изучении грамматики – разграничение частей речи и проблема существительных / М.В. Софронов // Новое в зарубежной лингвистике. Языкознание в Китае. – М.: Прогресс, 1989. – С. 81–96.
8. Золотова Г.А. Модальность в системе предикативных категорий / Г.А. Золотова // Otasky slovanske syntaxe. – Brno, 1973. – С. 93–97.
9. Исламова И.Ф. Теоретические вопросы категории модальности / И.Ф. Исламова // Научный Татарстан. – 2011. – № 4. – С. 195–198.
10. Рагозина Е.В. О составе модальных значений и особенностях их реализации в вопросительных предложениях / Е.В. Рагозина // Вестник ВолГУ. Серия 2. – 2008. – № 1(7). – С. 32–36.
11. Ваулина С.С. Эволюция средств выражения модальности в русском языке (XI–XVII вв.) / С.С. Ваулина. – Л., 1988. – 143 с.
12. Золотова Г.А. Очерк функционального синтаксиса русского языка / Г.А. Золотова. – М., 1973. – 324 с.
13. Седых А.П. Пропозиция, модус, диктум в национальных языках // А.П. Седых / Научные ведомости Белгородского государственного университета. Серия «Гуманитарные науки». – 2008. – Т. 5, № 2. – С. 51–56.
14. Тань Аошунан. Проблемы скрытой грамматики: синтаксис, семантика, и прагматика языка изолирующего строя (на примере китайского языка) / Аошунан Тань. – М.: Языки славянской культуры, 2002. – 898 с.
15. Яковлев Г.Ю. О перспективном методе исследования природы китайского языка (на примере российской научной традиции) / Г.Ю. Яковлев // Вестник НГУ. Серия «История, филология». – 2008. – Вып. 4, т. 7. – С. 87–91.
16. Люй Шу-сян. Очерк грамматики китайского языка. Часть первая. Категории / Шу-сян Люй. – М.: Наука, 1965. – 349 с.
17. Люй Шу-сян. Очерк грамматики китайского языка. Слово и предложение / Шу-сян Люй. – М.: Из-во восточной лит-ры, 1961. – 266 с.
18. Яхонтов С.Е. Категория глагола в китайском языке / С.Е. Яхонтов. – Л.: Из-во Ленинградского ун-та, 1957. – 179 с.

Любимова Ю. С. Типы модальных значений в современном китайском языке

Аннотация. Представлен обзор основных типов модальных значений в современном китайском языке, а также подан анализ особенностей их классификации в функциональном аспекте.

Ключевые слова: модальность, китайский язык, функционализм, типы модальных значений.

Lyubymova Iu. Types of modal meanings in modern Chinese

Summary. The article touches upon the issue of main types of modal meanings in modern Chinese. The article focuses upon the peculiarities of classification of main types of modal meanings in functional aspect.

Key words: modality, Chinese, functionalism, types of modal meanings.

*Магеррамова М. А.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри сучасного німецького мови
Азербайджанського державного університету іноземних мов*

ЛЕКСИЧЕСКИЕ, ГРАММАТИЧЕСКИЕ И СЕМАНТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ СЛОВООБРАЗОВАНИЯ В НЕМЕЦКОМ ЯЗЫКЕ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ

Аннотация. В статье определяются способы и особенности словообразования в современном немецком языке. Словообразование является важнейшим путем развития словаря, причем путем, что существенно отличается от других способов развития и подражания словарного состава, от изменения значения слов, заимствования и звукоподражания. Самым словообразовательным типом прилагательного является деривация. Среди производных слов преобладают суффиксальные производные, хотя и приставочные производные составляют значительную часть от всего корпуса прилагательных. Это позволяет говорить о менее развитой префиксации прилагательных с суффиксом *-ig*. Проведенный анализ позволяет сделать вывод, что в группе рассмотренных прилагательных немецкого языка развитым является суффиксальное словообразование по сравнению с префиксальным.

Ключевые слова: словообразование, словообразовательная морфема, семантическое явление.

Постановка проблемы. Словообразование не имеет четко определенного места ни в общем языкознании, ни в системе немецкого языка. Еще в начале XX века проявлялась тенденция рассматривать словообразование как часть грамматики в составе морфологии, однако она вызвала множество споров среди лингвистов. Тем не менее, словообразование стали рассматривать как его часть с отделением лексикологии в разряд дисциплины языкознания и самостоятельных разделов. Для рассмотрения языка с исторической точки зрения и на этапе его современного развития изучение словообразования имеет важное значение. Его процессуальный и статический аспекты перекрещиваются с синхроническим и диахроническим подходом к словообразованию, то есть словообразование рассматривается в движении и статике. Рассмотрев способы словообразования в немецком языке, можно выделить производительные и непроизводительные способы словообразования.

Анализ последних исследований и публикаций. Современный этап развития лингвистики характеризуется повышенным интересом к изучению словообразования. Поднимаются вопросы о статусе словообразовательных единиц, о словообразовательных значениях и т.п. Словообразование – раздел языкознания, изучающий все аспекты создания, функционирования, строения и классификации производных и сложных слов [1].

Вопросами словообразования в разное время занимались ученые-языковеды, такие как Бодуэн де Куртенэ, Л.В. Щерба, В.В. Виноградов, Ф. Фляйшер [6], М.Д. Степанова [5], Я. Гримм, Ф. Беккер, В.Г. Чуваева, В. Хенце, Е. Матер [11], И. Эрбен и другие.

Наука о словообразовании немецкого языка формировалась в русле младо-грамматического учения с его ориентацией

только на исторический, описательно-эмпирический подход к изучению языковых явлений. В работах наиболее выдающихся представителей этого этапа изучено развитие теории словообразования: Я. Гримма, Г. Пауля, В. Вильманс, А. Бехагеля, К.Ф. Бекера, Л. Зюттерлина и др. Впервые выделен самостоятельный объект лингвистического анализа – словообразовательное построение речи, и заложены основы новой лингвистической дисциплины. Несмотря на смешивание синхронии и диахронии, склонность к простой фиксации речевых данных и, как следствие, недостаточно полное освещение их системной организации, в трудах ученых собран богатый фактический материал и сделаны первые шаги на пути к трактовке словообразовательных явлений на основе научной теории. Одними из важнейших этапов в развитии немецкого словообразования как по практической, так и по теоретической значимости стал структурно-семантический или описательно-классификационный подход к исследованию словообразовательных единиц.

Смотря на это, **цель статьи** заключается в определении способов и особенностей словообразования в современном немецком языке.

Изложение основного материала. Словообразование является важнейшим путем развития словаря, причем путем, что существенно отличается от других способов развития и подражания словарного состава, от изменения значения слов, заимствования и звукоподражания. Однако в постоянном взаимодействии находятся отдельные пути развития и обогащение словаря. Особенно эта связь проявляется при изучении словообразования, изменения значения словообразования, заимствования словообразования и звукоподражания. Теснейшая связь наблюдается между словообразованием и изменением значения слова.

До недавнего времени производные слова, изучение которых является объектом словообразования, исследовались в основном с формальной стороны, то есть в плане выражения, а содержательная сторона (план содержания) оставался мало изученным, тем временем как «специфика словообразования – в его многоплановости; в разносторонности его связей, а отсюда любой односторонний процесс словообразования уже не отражает фактический план дел и существенно ограничивает собственную проблематику словообразования».

Самым словообразовательным типом прилагательного является деривация. Среди производных слов преобладают суффиксальные производные, хотя и приставочные производные составляют значительную часть от всего корпуса прилагательных. Это позволяет говорить о менее развитой префиксации прилагательных с суффиксом *-ig*. Проведенный анализ позволяет сделать вывод, что в группе рассмотренных прилагательных немецкого языка развитым является суффиксальное слово-

образование по сравнению с префиксальным. Суффиксальное словообразования представлено многочисленными словообразовательными моделями, разнообразие которых обусловлено образующей основой. Также отмечены такие словообразовательные модели:

S (существительное) + -ig: *bedurftig*;

V (глагол) + -ig: *ausfallig*;

Adj (прилагательное) + -ig: *bedachfig*.

Например: *Ich stellte die Olheizung an, ging in die Kochnische und machte mir einen kraftigen Kaffee* [7, с. 47].

Наиболее продуктивной моделью словообразовательных прилагательных с суффиксом -isch является модель S + -isch. Например: *Meine Eltern wohnen hier, und mein Bruder Leo, der unter Zupfners Patenschaft konvertiert ist, studiert hier katholische Theologie* [7, с. 17].

Наименее продуктивной моделью образования прилагательных является Adj + -isch.

Прилагательное, как и другие самостоятельные части речи, имеет словообразовательную парадигму. По сравнению с существительным словообразовательная парадигма прилагательного беднее, а по сравнению с глаголом и предлогом он больше склонен к этим частям речи, поскольку имеет такие же словообразовательные типы, в частности: словосложение и деривация (приставочные и суффиксальные производные).

Словообразовательный тип также есть основной единицей классификации словообразовательных явлений.

Основными признаками словообразовательного типа является: в плане содержания – общее для каждого слова этого типа словообразовательное значение, основанное на семантическом соотношении мотивированного и мотивирующего слов; в плане выражения – общая структурная схема, которая отличает все слова данного типа от мотивирующих их слов [4, с. 198].

Основным носителем словообразовательного значения является производное слово. Словообразовательный тип и словообразовательная модель выступают носителями семантического значения опосредованно: через производные, входящие в их состав.

Случайных сочетаний того или иного аффикса встречается очень мало. Чем больше образований дает тот или иной аффикс, тем продуктивнее он. Аффиксы бывают малопродуктивными, производительными и «абсолютно» продуктивными. Можно утверждать, что исследуемый в этой работе корпус немецких аффиксов относится к последней группе – продуктивной.

Через дифференциацию значений того или иного аффикса при употреблении его для образования какой-либо части речи от основ различных частей речи, одни и те же аффиксы приобретают возможность выражать не только различные оттенки одного и того же значения, но иногда и совершенно разных значений.

При анализе прилагательных с суффиксами -lich, -ig, -isch по методу семантического обогащения выделяется пять семантических ступеней:

1) чистая мотивация: *der japanische Kassettenrecorder – der Kassettenrecorder aus Japan*;

2) сравнения: *die freundliche Behandlung – die Behandlung, wie die des Freundes*;

3) автосемантическое расширение: *ein zerbrechlicher Gegenstand – ein Gegenstand, der leicht zu zerbrechen ist*;

4) лексикализация: *ein lustiger Abend – ein Abend, der so beschaffen ist, dass er Heiterkeit bewirkt*;

5) идиоматизация: *ein prachtiger Einfall – ein ausgezeichnete vortrefflicher Einfall*.

М.Д. Степанова отмечает, что задачей аффиктивных деривационных суффиксов является синтаксическая транспозиция существительных [3, с. 79]. Суффикс -lich преимущественно субстантивных и видадъективных относительных прилагательных, во многом зависит от того, к какой основы он присоединяется [5].

По определению М.Д. Степановой, словообразовательная модель – это стабильная структура, имеющая обобщенное лексико-категориальное значение и способна наполняться разным лексическим материалом [5]. Морфологическим заполнением словообразовательных моделей М.Д. Степанова называет включение в ту или иную модель первичных основ [5].

К семантическим закономерностям функционирования словообразовательных моделей принадлежит прежде всего их соотношение с семантическими классами слов, подобно тому как морфологические закономерности их функционирования взаимодействуют с разделением слов на части языка.

Для деривационной модели дается в лингвистической литературе обобщенное определение, охватывает производные слова словообразовательного ряда, объединенного общностью словообразовательной морфемы.

А.С. Кубрякова модель производного определяет как единую для словообразовательного ряда схему его организации, учитывающий как характер компонентов производного, так и порядок их расположения. Таким образом, словообразовательная модель характеризуется, как двусторонняя словообразовательная единица, имеющая формальную структуру и содержание.

Итак, что касается словообразовательной структуры производных, то структурными элементами в составе слов корень слова и аффиксы (префикс, суффикс).

Если к существительному, то он придает оттенок качества (z.B: *mutterlich*), к прилагательному – ослабление степени (z.B: *rotlich*), к глаголу – активного значения (z. B: *dienlich*). Суффикс -ig, преимущественно не выражает никакого другого значения кроме общего значение признака, присущего прилагательным. Суффикс -isch используется в основном с заимствованными словами и именами и служит для образования относительных прилагательных.

Выводы. Немецкий язык имеет различные способы словообразования. В существительных к продуктивным способам словообразования относятся словосложение, префиксация, суффиксация и модель имплицитного словообразования: у глагола – префиксация, словосложение и деривация; в прилагательных – суффиксация, словосложение префиксация. Следует также уделить внимание грамматике, морфологии, синтаксису и семантике этого языка при рассмотрении системы словообразования немецкого языка, ведь словообразование включается в морфологию, учитывается его связь с лексикой и семантикой, поэтому надо обращать внимание на события, при этом семантические явления, связь словообразовательных морфем с основами определенного значения. В грамматике немецкого языка существует много особенностей, главной из которых является доминирующая позиция словосложения среди способов словообразования всех частей речи. Но система словообразования немецкого языка во многом схожа с системой словообразования других языков, например украинского языка.

Література:

1. Вашунин В.С. Субстантивные сложные слова в немецком языке / В.С. Вашунин. – М. : Высш. шк., 1990. – 158 с.
2. Земская Е.А. Словообразование как деятельность / Е.А. Земская. – М. : КомКнига, 2005. – 264 с.
3. Левковская К.А. Словообразование современного немецкого языка / К.А. Левковская // Вопросы языкознания. – 1995. – № 1. – С. 151–154.
4. Словарь словообразовательных элементов немецкого языка / А.Н. Зуев, И.Д. Молчанова, Р.З. Мурашов и др. ; под рук. М.Д. Степановой. – 2-е изд., стереотип. – М. : Рус.яз., 2000. – 536 с.
5. Степанова М.Д. Методы синхронного анализа лексики / М.Д. Степанова. – М. : Высш. школа, 1968. – 200 с.
6. Fleischer W. Wortbildung der deutschen Gegenwartssprache / W. Fleischer. – Leipzig : Bibliographischesinstitut, 1974. – P. 237–296.
7. Storm T. Eekenhof. Der Schimmelreiter / T. Storm. – Харків : Ранок-НТ, 2003. – 192 с.

Магеррамова М. А. Лексичні, граматичні та семантичні особливості словотворення у німецькій мові: теоретико-методологічний аналіз

Анотація. У статті визначаються способи та особливості словотвору в сучасній німецькій мові. Словотвір є найважливішим шляхом розвитку словника, причому шляхом, що істотно відрізняється від інших способів розвитку й наслідування словникового складу, від зміни значення слів, запозичення і звуконаслідування. Самим словотвір-

ним типом прикметника є деривація. Серед похідних слів переважають суфіксальні похідні. Це дозволяє говорити про менш розвинену префіксацію прикметників із суфіксом -ig. Аналіз дозволяє зробити висновок, що в групі досліджуваних прикметників німецької мови розвиненим є суфіксальний словотвір порівняно з префіксальним.

Ключові слова: словотвір, словотворча морфема, семантичне явище.

Maherramova M. Lexical, grammatical and semantic features of word formation in German: theoretical and methodological analysis

Summary. The paper defines the ways and peculiarities of word formation in modern German language. The derivation is through the development of critical vocabulary, and way differs significantly from other methods of development and imitation of the vocabulary, change the meaning of words, borrowing, and onomatopoeia. The derivational type of adjective is derivation. Among derived words prevail stickline derivatives, although prefixal derivatives comprise a significant portion of just the case of adjectives. This suggests less developed prefixal adjectives with the suffix-ig. The analysis allows to conclude that in the group of considered adjectives in the German language developed is suffixal word-formation compared with prefixal.

Key words: derivation, derivational morpheme, semantic phenomenon.

Мелешкевич Л. М.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри англійської філології і перекладу
Київського національного лінгвістичного університету

СТРУКТУРА І СЕМАНТИКА АНГЛОМОВНИХ ЕНЦИКЛОПЕДИЧНИХ ТЕКСТІВ ГЕОГРАФІЧНО-ІСТОРИЧНОЇ СПРЯМОВАНОСТІ

Анотація. Статтю присвячено аналізу англomовних енциклопедичних текстів географічно-історичної спрямованості з реєстровим словом астіонімом. Виявлено наявність тісного взаємозв'язку між призначенням текстів, їх структурою і семантикою.

Ключові слова: структура, семантика, англomовні енциклопедичні тексти, географічно-історична спрямованість, астіоніми.

Постановка проблеми. Останнім часом текст як основна одиниця писемної і усної комунікації перебуває у центрі уваги мовознавців та є об'єктом чисельних лінгвістичних досліджень. Як зазначає М.М. Бахтін, гуманітарна думка дослідника тексту спрямовується на чужі думки, смисли, значення і т.ін., реалізовані і представлені лише у вигляді тексту. Якою б не була мета дослідження, вихідним пунктом може бути лише текст. Саме текст є тією безпосередньою дійсністю, з якої тільки і може виходити гуманітарно-філософське мислення. «Де немає тексту, там немає і об'єкта для дослідження і мислення», – наголошує М.М. Бахтін [1, с. 474].

Енциклопедичні тексти є результатом кропіткої праці укладачів статей, оскільки саме енциклопедії покликані слугувати основним джерелом інформації як про окремі галузі знань (галузеві енциклопедії), так і про світ в цілому (універсальні енциклопедії). Укладач енциклопедичної статті ретельно аналізує інформацію і відображає у тексті загальноприйняті оцінки певного явища, події або процесу. Інформацію для енциклопедичних текстів відбирають лише з достовірних джерел, хоча слід зазначити, що суспільний лад також може впливати на спосіб представлення інформації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Енциклопедичні тексти досліджували І.Б. Штерн, Л.І. Киселевський [2], К.С. Ульянова [3] та ін. В українському мовознавстві вагомий внесок у вивчення текстів довідково-інформаційного типу, до яких належать і енциклопедичні тексти, зробила Т.В. Радзієвська [4]. Хоча значення енциклопедичних текстів для формування загальної картини світу є безсумнівним, вони залишаються недостатньо дослідженими.

Текст як білатеральний знак має матеріальну та ідеальну сторони. Структура енциклопедичного тексту – це його будова, окремі складові частини, що утворюють єдине ціле. Комунікативне призначення тексту, його покликання істотно впливає на структуру. Крім того, тематична спрямованість енциклопедичного тексту вимагає певної упорядкованості складових частин. Під семантикою енциклопедичного тексту ми розуміємо його змістову сторону, тобто вираження мовними засобами інформації, що містить текст. Для нашої лінгвістичної розвідки ми обрали англomовні енциклопедичні тексти географічно-історичної спря-

мованості, а саме тексти про міста світу з реєстровим словом астіонімом. Вивчення семантики і структури цього типу текстів доповнює загальну характеристику енциклопедичних текстів і продовжує низку розпочатих нами досліджень біографічних та наукових текстів англomовних енциклопедій [5; 6].

Об'єктом нашої лінгвістичної розвідки є англomовний енциклопедичний текст географічно-історичної спрямованості з реєстровим словом астіонімом. **Предметом** дослідження є особливості структури і семантики англomовного енциклопедичного тексту географічно-історичної спрямованості з реєстровим словом астіонімом. **Мета** статті полягає у виявленні взаємозв'язку між призначенням аналізованих текстів, їх структурою і семантикою. **Матеріалом** вивчення слугували 50 енциклопедичних текстів друкованих видань енциклопедій “The New Encyclopædia Britannica” (TNEB – 25 статей) і “The Encyclopedia Americana” (TEA – 25 статей).

Виклад основного матеріалу дослідження. Енциклопедичні тексти з реєстровим словом астіонімом становлять особливий інтерес для нашого дослідження, особливо щодо порівняння з біографічними текстами, які характеризуються чіткою структурою і укладаються відповідно до визначених для цих типів текстів вимог. Розгорнутий енциклопедичний текст біографічного спрямування характерно складається з трьох частин: інтродуктивної – повідомлення про ідентифікацію особи, зазначення фактів, завдяки яким вона стала відомою, інформації про походження, сімейні зв'язки; основної частини, яка включає хронологічний виклад подій, і заключної частини.

У структурі енциклопедичного тексту з реєстровим словом астіонімом можна виокремити три частини: інтродуктивну, інформативно-історичну та оцінно-економічну. Перша частина є однаковою для обох досліджуваних енциклопедій: “The New Encyclopædia Britannica” і “The Encyclopedia Americana”. Вона містить повідомлення про географічне положення міста із вказівкою відстані до найближчого важливого географічного пункту, як у прикладах: *Beckley, is an industrial city in West Virginia, U.S., 55 miles (88 km) southeast of Charleston* (Beckley) [TEA, 3: 427]; *Beckley, city, seat (1850) of Raleigh county, southern West Virginia, U.S., 50 miles (80 km) southeast of Charleston* (Beckley) [TNEB, 2: 34]. Увагу дослідника привертає факт розбіжності у визначенні відстані від міста Беклі до столиці американського штату Західна Вірджинія – міста Чарлстон (88 кілометрів (TEA) і 80 кілометрів (TNEB)). Хоча гарантію достовірності інформації, представленої у двох найавторитетніших англomовних енциклопедіях, надає відбір експертів та авторський колектив укладачів енциклопедичних статей, наведений факт засвідчує розходження даних.

Інформативно-історична частина тексту містить історичну довідку – інформацію про історію заснування та розвитку міста

з хронологічним викладом подій. Оцінно-економічна складова тексту містить повідомлення про сьогодення міста – сучасний стан розвитку економіки, промисловості, а також визначні місця. Відмінність структури аналізованих текстів двох названих вище енциклопедій полягає у порядку слідування структурних частин: інформативно-історична частина тексту розміщується безпосередньо після інтродуктивної частини (ТНЕБ) або стає заключною частиною тексту (ТЕА).

Як для великих за обсягом розгорнутих енциклопедичних текстів з високим рівнем деталізації фактів, так і для нерозгорнутих текстів, які характеризуються невеликим обсягом, всі три складові частини є обов'язковими. У розгорнутих текстах структурні частини характерно виділяються графічно поділом на абзаци. У нерозгорнутих текстах кожній структурній частині може відповідати лише одне речення. Проаналізуємо, наприклад, текст енциклопедичної статті з реєстровим словом *Bedford* [ТЕА, 3: 433]. Речення, що відкриває текст, відповідає інтродуктивній частині. У ньому надається загальна характеристика міста (*a residential suburb of Cleveland*) і короткі географічні відомості: *Bedford, a city in Ohio, in Cuyahoga county, is a residential suburb of Cleveland, which is 11 miles (17 km) to the northwest.*

Наступне речення тексту містить інформацію про сучасне промислове виробництво, яке розвивається у Бедфорді: *Bedford manufactures office furniture, rubber goods, chinaware, machine tools, distilled liquors, aircraft parts, dog food, and concrete blocks.*

Історія міста коротко зазначена в одному реченні: *It was settled about 1813 on the site of a Moravian settlement established in 1786.* У заключних реченнях тексту повідомляється про спосіб управління містом (*Bedford has a council-manager government*) і кількість населення (*Population: 14, 882*).

Аналіз наведеного вище тексту засвідчує можливість надання найважливішої інформації у короткому за обсягом тексті зі збереженням усіх необхідних структурних частин енциклопедичного тексту.

Отже, ми можемо зробити висновок, що структура тексту з реєстровим словом астіонімом відображає комунікативне призначення цього типу текстів: у максимально стислій формі ознайомити читача з сукупністю пов'язаних між собою географічних, історичних, економічних фактів, які становлять єдине ціле (характеристику міста) і відображають найважливіші, найвизначніші явища суспільного життя місцевих жителів.

У плані дослідження семантики текстів з реєстровим словом астіонімом і біографічних текстів інтерес дослідника привертає і той факт, що обидва типи текстів містять інформацію, пов'язану з життєдіяльністю людини. Текст біографічного спрямування описує життєвий шлях певної особи, яка стала відомою широкому загалу читачів тому, що своїми діями вплинула на процеси розвитку суспільства. Тексти про міста світу також повідомляють про явища, які стали причиною або наслідком вчинків, дій людини. Неможливо відокремити історію міста від історичних подій, які відбуваються як у суспільстві в цілому, так і в кожному конкретному місті зокрема. Самі дефініції слів *town*, *city* визначають необхідність дослідження енциклопедичних текстів про міста у нерозривній єдності з вивченням історії людства: *town – a compactly settled area usually larger than a village but smaller than a city* [7, с. 1244]; *city – an inhabited place of greater size, population, or importance than a town or village* [7, с. 209] (підкреслення автора – Л.М.).

Одна з відмінностей біографічних та географічно-історичних текстів полягає у способі викладення подій. Тому для першого типу текстів характерне хронологічне представлення

подій (від народження до смерті). У другому типі текстів події сучасності переплітаються з історичними подіями. Поєднання сьогодення з минулим виражається насамперед мовними засобами: лексичними і граматичними. Характерними лексичними засобами є вживання:

– прикметників: *present, ancient, original, old, early, late former, modern*, як у прикладі: *Béchar's former European quarter contains a military station and has modern buildings <...>* (Béchar) [ТНЕБ, 2: 28];

– прислівників: *now, today, early, first, originally, still, formerly*, як у прикладі: *It was formerly surrounded by a wall, parts of which still stand* (Beaugency) [ТЕА, 3: 413];

– дієслів: *date (from), grow, develop, preserve, remain*, які передають семантику появи, розвитку і збереження певних об'єктів, ознак чи характеристик, наприклад: *Settled in 1642, it developed around an Algonquian Indian trading post called the Shawsheen House* (Bedford) [ТНЕБ, 2: 37];

– дієслів з префіксом *re-*, таких як *retake, rename, recount, refund, reorganize, rebuild*, наприклад: *The site of the present town, originally known as Cabbage Tree Hill, was renamed Brandy Creek when gold was found nearby in 1870* (Beaconsfield) [ТНЕБ, 2: 8].

Для граматичних засобів характерним є вживання:

Present Simple і Past Simple дієслова в одному й тому ж реченні або декількох реченнях, які подано одне за одним, наприклад: *The name was inspired by the fires that blazed atop Mt. Beacon to warn George Washington of British troop movements; the mountain is now a resort, and the Mt. Beacon Incline Railway (1901) ascends its west spur (1,540 ft [469 m] above the river)* (Beacon) [ТНЕБ, 2: 7];

Present Perfect дієслова у поєднанні з прийменником *since*, наприклад: *Since 1875 it has been a centre for oil refining, and it is now the northern terminus for several pipeline systems* (Bayonne) [ТНЕБ, 2: 4]; *Wax processing has been carried on since 1698 <...>* (Celle) [ТНЕБ, 3: 14].

Біографічні та географічно-історичні тексти відрізняються також способом представлення дії. Наприклад, у першому типі текстів особа, названа у заголовку енциклопедичної статті, є переважно виконавцем дії, вона ініціює зміни у суспільному житті. У другому типі текстів місто, характеристику якого надає укладач, стає об'єктом дій людини. Воно засновується, розвивається, змінюється, знищується, відновлюється і т.ін. унаслідок людської діяльності, наприклад: *After it was ceded to Bavaria in 1810, it remained in the hands of the Wittelsbach dynasty until World War I* (Bayreuth) [ТЕА, 3: 386]; *The town was burned and sacked by the Huguenots in 1567* (Beaugency) [ТЕА, 3: 413].

Для досліджуваних текстів характерною є вказівка на великі часові періоди – від декількох років до десятиріч і навіть століть. Ці часові проміжки репрезентуються у синтаксичній структурі речень за допомогою мовних засобів, таких як прийменники: *since, till, until, during, from, to*. Наприклад:

Among ancient remains in the area are included the so-called temple of Diana, a pre-Hellenic sanctuary of megalithic construction (9th or 8th century BC) on the promontory site of the ancient city, and portions of a megalithic wall dating from the 6th century BC (Cefalù) [ТНЕБ, 3: 6].

It boomed as a shipping point for grain, live-stock, and lumber and served as the county seat from 1852 to 1855 (Cedar Falls) [ТНЕБ, 3: 5].

Часові вказівки пов'язуються з важливими етапами історії суспільства, такими, наприклад, як війни: *During World War II*

the Germans constructed a concentration camp there in which more than 10,000 townspeople were exterminated (Bezdin) [TNEB, 2: 41].

Дослідження семантики аналізованих енциклопедичних текстів вимагає осмислення інформаційної вагомості окремих структурних частин тексту. Наприклад, географічна складова підпорядковується історичній, є другорядною щодо неї. Ця підпорядкованість виражається не лише невеликим обсягом інтродуктивної частини тексту, яка характерно містить лише одне речення, а й інформаційною значущістю наведених фактів. Оскільки місто – це насамперед поселення людей, його виникнення і розвиток нерозривно з'єднані з історією людства, і відповідно історична складова досліджуваних текстів набирає першочергової ваги.

Висновки дослідження. Отже, у структурі географічно-історичних текстів можна виокремити три частини: інтродуктивну, інформативно-історичну і оцінно-економічну. Структура географічно-історичних текстів відповідає комунікативному призначенню цього типу текстів – у максимально стислій формі ознайомити читача із сукупністю пов'язаних між собою географічних, історичних, економічних фактів, які становлять єдине ціле – характеристику міста. Семантичним стрижнем аналізованих текстів є інформативно-історична складова. Економічна складова слугує з'єднувальною ланкою між географічною й історичною, оскільки поєднує факти історії і сьогодення.

Перспективи подальших наукових розвідок пов'язані з дослідженням тематичної структури енциклопедичного тексту географічно-історичного спрямування.

Література:

1. Бахтин М.М. Проблема текста в лингвистике, филологии и других гуманитарных науках. Опыт философского анализа / М.М. Бахтин // Литературно-критические статьи / сост. : С.Г. Бочаров, В.В. Кожин. – М. : Художественная литература, 1986. – 543 с.
2. Киселевский Л.И. Языки и метаязыки энциклопедий и толковых словарей / Л.И. Киселевский. – Минск : Изд-во БГУ им. В.И. Ленина, 1977. – 176 с.
3. Ульянова Е.С. Реализация суперструктуры немецкоязычного энциклопедического дискурса : дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 / Е.С. Ульянова. – М., 2004. – 200 с.
4. Радзівська Т.В. Нариси з концептуального аналізу та лінгвістики тексту. Текст – соціум – культура – мовна особистість : монографія / Т.В. Радзівська ; Ін-т мовознавства ім. О.О. Потебні НАН України. – К. : ДП «Інформ.-аналіт. Агентство», 2010. – 491 с.
5. Мелешкевич Л.М. Структурна організація біографічного тексту енциклопедичної статті / Л.М. Мелешкевич // Матеріали наук.-практ. конф. «Україна і світ: діалог мов та культур», (Київ, 30 берез. – 1 квіт. 2011). – К. : Вид. центр КНЛУ, 2011. – С. 134–136.
6. Мелешкевич Л.М. Особливості структури наукового тексту енциклопедичної статті / Л.М. Мелешкевич // Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. «Україна і світ: діалог мов та культур», (Київ, 3–5 квіт. 2013). – Київ : Вид. центр КНЛУ, 2013. — С. 209–211.
7. MWCD: Merriam-Webster's Collegiate Dictionary, 2001. Springfield: Merriam-Webster Inc. 1557 p.

Мелешкевич Л. М. Структура и семантика англоязычных энциклопедических текстов географо-исторической направленности

Аннотация. Статья посвящена анализу англоязычных энциклопедических текстов географо-исторической направленности с заголовочным словом астионимом. Установлено наличие тесной взаимосвязи между назначением текстов, их структурой и семантикой.

Ключевые слова: структура, семантика, англоязычные энциклопедические тексты, географо-историческая направленность, астионим.

Meleshkevych L. Structure and semantics of English encyclopaedic texts pertaining to geographical and historical sphere

Summary. The article is devoted to the analysis of English encyclopaedic texts, pertaining to geographical and historical sphere, and having astyonym as the entry word. Interdependence of purpose, structure and semantics of the text has been established.

Key words: structure, semantics, English encyclopaedic texts, geographical and historical sphere, astyonym.

Mykhaylenko V. V.,
Doctor of Philology (Germanic), Professor ,
Department of Ukrainian and Foreign Languages
Ivano-Frankivsk King Danylo Galytsky University of Law

“I SAY” MATRIX IMPLICATURES IN SAINT JOHN’S GOSPEL

Summary. The present paper is focused on revealing a semantic structure of the Say-verb to determine which component is actualized in the matrix and the embedded clause. The Say-verb is the most frequent one of LSP *verba dicendi* in the text of the Gospel. The objective is to define with the help of the componential, definitional, and contextual analyses, as well as the pragmatic frame of the speech act, the semantic component encoded by the author.

Key words: *verba dicendi*, performative, informative, text, speaker, addressee, pragmatics, semantics.

PRELIMINARIES. Cognitive linguistics focuses on the human-being’s role who has become the main ‘actor’ in cognizing the world. The advent of a new linguistic paradigm is an answer to the question ‘How the language functions?’ Consequently, the language and the speaker are tethered in this paradigm. The essence of language lies in its understanding as a dynamic system. Émile Benveniste admits that human occupies a special position in language and they must represent one field of cognition. In his article “*Catégories de pensée et catégories de langue*” (1958) Émile Benveniste underlines that language form is a necessary condition of realizing idea which does not exist autonomously from language, from human ideation [1, p. 419–429].

The semantic space of speaking is verbalized by a lexical-semantic field of *verba dicendi* (VD) [see: 2] characterized by various lexical-semantic groups or in other terms a lexical-semantic field distinguishes a great variety of lexical-semantic micro fields. The dominant concept of speaking finds its expression in a great number of VD, for instance, among them 23 groups are defined in English by T. Timoshilova [3]. Bernard De Clerk, Fillip Verroens and Dominique Willems [4, p. 57–86] suggest an alternative classification of verbs of communication, as they discussed by Levin (1993); the verbs of communication, show a more complex sort of overlapping in their classification in C. Baker, J. Ruppenhofer [5, p. 27–38] and Barddal (2003). They use recent research results [4, p. 57–86] of Verbs of Instrument of Communication (i.e. *telephone, wire, fax*, etc.) on the micro-level, and discussed these verbs as a subcategory of a more general class of VD in both English and French. The study reveals that some ‘new’ Verbs of Instrument of Communication, e.g.: *skype, blackberry, text* that do not occur in any of the other VICs, but which can be attested in other verbs of communication, not belonging to this category.

VD constitutes a set, the number of which varies enormously from language to language. There is a close correlation of their syntax, semantics and syntactic frames, as Anna Wierzbicka stresses, which provide clues to VD lexical meaning [6; 7]. If verbs fall into classes sharing clusters of semantic and syntactic properties then knowing a few things about a verb will enable the learner to predict the rest [8].

The main goal of the present paper is to explore syntax, semantics, and pragmatics of the dominant verb ‘say’ of *verba dicendi*

in The Gospel According to Saint John [King James Version]. The total number of ‘say’ usage is 448, its past form – 221, ing-form – 23. It is necessary to provide the reader with the way of objective interpreting the Speaker’s mode encoded in the verb ‘say’ in the referred Gospel. H.P. Grice notes, “meaning is a kind of intending,” and the hearer’s or reader’s recognition that the speaker or writer means something by x is a part of the meaning of x in contrast to the assumptions of structuralism (a theory that privileges langue, the system, over parole, the speech act) [9]. Greig E. Henderson and Christopher Brown (2015) stress that the speech act theory holds that the investigation of structure always presupposes something about meanings, language use, and extralinguistic functions.

A point of departure for this investigation is the fact that the dominant verb used through the text is ‘Say-Verb’ mainly employed to report speech acts. The database is over 400 VD, cf.: in the British National Corpus the total number of cases of the verb registered *say* is 319595 – there are 67135 cases, 17934 cases of *saying*, 195306 cases of *said*, 39220 cases of *say*. In the NIV Exhaustive Concordance, 1990, the total number of cases of *say* registered is 4345: *say* – 938, *said* – 3119, *saying* – 288. These figures prove the thesis that the verb *say* is one of the most frequent verbs of English *verba dicendi*.

The objective of the paper is to see which properties are predictors of other properties, and to see what the clusters of properties might be in the context.

DISCUSSION. The principles of *verba dicendi* classification can be, for instance, lexical (Ю. С. Степанов, Л. М. Васильев, В. И. Кодухов, Т. М. Недялкова), though the LSP of *verba dicendi* is fuzzy in this case, because explicit and implicit VD are grouped together [10; 11]. The lexical-grammatical combinability of VD [12, p. 47–59] can be also a classification principle due to which some verbs with semantic components of, for instance, assessment, cause, mental activity, etc., may refer to the LSP of VD. Evidentially, paradigmatic and syntagmatic characteristics of VD are a decisive factor of their classification [8].

We must admit that the starting point of VD classification used to be their lexical meaning but within the time their functional – semantic feature of VD in phrase, speech act and later in text begin to play a more significant role (see: Е. М. Набокина). The theory of speech acts stimulated developing a VD classification which takes into consideration a verb performative / informative feature (И. Б. Долинина).

INVESTIGATION. In The Gospel According to Saint John the verb *say* has the frequency over 400, for instance, as a verb constituent of the clause *I say*, it combines with the subject, the addressee and the discourse particle, i.e. we consider the meaning of the verb in its distribution [see: 13, p.45–98].

The Modern English *say* comes from Old English *secgan* “to utter, inform, speak, tell, relate” which developed from Proto-Germanic **sagjanan* (cognates: Old Saxon *seggian*, Old Norse *segja*, Danish *sige*, Old Frisians *sedsa*, Middle Dutch *segghen*,

Dutch *zeggen*, Old High German *sagen*, German *sagen* “to say”), which developed from PIE **sokwyo-*, from root **sekw-* (3) “to say, utter” (cognates: Hittite *shakiya* – “to declare”, Lithuanian *sakyti* “to say”, Old Church Slavonic *sociti* “to vindicate, show”, Old Irish *insce* “speech”, Old Latin *inseque* “to tell, say”). The Past tense *said* developed from Old English *segde*. Not attested in use with inanimate objects (clocks, signs, etc.) as subjects before 1930. *You said it* “you’re right” first recorded 1919; *you can say that again* as a phrase expressing agreement is recorded from 1942, American English. *You don’t say (so)* as an expression of astonishment (often ironic) is first recorded 1779, American English [cf.: 14].

We shall analyze semantics, distribution, and pragmatics of the verb ‘say’ used in the Present Indefinite form in the clause ‘*I say unto you*’ in the text of ‘The Gospel According to Saint John’. The clause taken out of the text represents a typical performative matrix consisting of “SPEAKER + PERFORMATIVE + ADDRESSEE” which must be followed by THE EMBEDDED SENTENCE”. A performative verb is a term used in philosophy and linguistics for a type of VERB (apologize, forbid, inform, promise, request, thank) that can explicitly convey the kind of speech act being performed [15]. Let’s consider the following example:

1. (And he saith unto him [Nathanael]), Verily, verily, I say unto you, Ye shall see the heaven opened, and the angels of God ascending and descending upon the Son of man [12, p. 51].

Jesus → Nathanael [promise]

And he saith unto him is a marker of indirect speech. ‘*I say*’ clause is introduced by the informative matrix: “REPORTER + INFORMATIVE + ADDRESSEE + EMBEDDED SENTENCE”, i.e. the performative matrix is followed by an embedded sentence. Thus, the SPEAKER says to the ADDRESSEE “the heaven opened...” that makes the sentence a declarative (see: J. Searle’s classification). J. L. Austin underlines that there is an illocutionary act, “the performance of an act in saying something as opposed to the performance of an act of saying something [15]”.

The performative verb is used in the simple present active and agrees with the subject *I*, but the verb may be also in the simple present passive and the subject need not be *I*: *Smoking is forbidden*; *The committee thanks you for your services*. J. L. Austin points out that performatives do not need to contain an explicitly performative matrix such as “*I command*” or “*I promise*”. “*Shut the door*” or “*I will come tomorrow*” are just as much performatives as “*I command you to close the door*” or “*I promise you I will come tomorrow* [15]”. Here are some examples from the Gospel, where the embedded imperatives do not have a performative matrix, instead they are introduced by the clauses in the function of an indirect speech marker, e.g.:

2. [Jesus saith unto them [the servants]], Fill the waterpots with water. And they filled them up to the brim [3, p. 7].

Jesus → Servants [order]

3. (And he [Jesus] saith unto them [the servants]), Draw out now, and bear unto the ruler of the feast. And they bare it [3, p. 8].

Jesus → Servants [order]

4. (He [Jesus] saith unto them [the two disciples]), Come, and ye shall see [12, p. 39].

Jesus → Two disciples [request]

5. Jesus answered and said unto them [the Jews]), Destroy this temple, and in three days I will raise it up [3, p. 19].

Jesus → The Jews [proposal]

6. On the morrow he [Simon the son of John] was minded to go forth into Galilee, and he findeth Philip: and Jesus saith unto him, Follow me [12, p. 43].

Jesus → Simon the son of John [order]

7. Jesus answered and said unto them, Murmur not among yourselves [1, p. 43].

Jesus → The Jews

These examples reveal the distributional formula: **Adverb + I say + Prepositional object [unto + I / 2p.sg. / pl thou/you] + Embedded Imperative clause**. In sentences (2–7) there is no correlation of the dominant explicit semantic components of the Say-verb and that of the embedded sentence.

Although, in the text of The Gospel According to Saint John [King James Version] there are many examples (8–9) where the Say-verb realizes the semantic component of information likewise the embedded sentence e.g.:

8. (Jesus answered them [those jews]), Verily, verily, I say unto you, Every one that committeth sin is the bondservant of sin [4, p. 34].

Jesus → Those jews [prophecy]

9. Verily, verily, I say unto you, If a man keep my word, he shall never see death [4, p. 51].

Jesus → The Jews [prophecy]

We can relate sentence (8–9) to informative speech acts. The following transformation is possible: “The Speaker [I] wants The Addressee [ye] to know that...” See their distributional formula: **Adverb + I say + Prepositional object [unto + I / 2p.sg. / pl thou/you] + Embedded clause**. According to J. L. Austin’s classification in sentences (8–9) there is a locutionary act, “the act of ‘saying’ something”; a locutionary act has meaning and produces an understandable utterance [16].

The Say-verb combines with a direct object in the adverbial clause. ‘*I say*’ clause, which always must be a principal clause, is used as an adverbial clause in the complex sentence and cannot function as a speech act (10–11), e.g.:

10. (Jesus therefore said unto them), Verily, verily, I say unto you, It was not Moses that gave you the bread out of heaven; but my Father giveth you the true bread out of heaven [1, p. 32].

Jesus → multitude [prophecy]

11. (Jesus therefore answered and said unto them), Verily, verily, I say unto you, The Son can do nothing of himself, but what he seeth the Father doing: for what things soever he doeth, these the Son also doeth in like manner [5, p. 19].

Jesus → The Jews [prophecy]

See their distributional formula: **Adverb + I say + Prepositional object [unto + I / 2p.sg. / pl thou/you] + Embedded clause**.

In the following sentence (12) there is an adverb in the pre-pronominal position and a prepositional pronominal phrase in the post-verbal position. Mainly it is the adverb *verily*, repeated twice as a rule (16 cases of usage) which actualizes the component *truly*, an adjective borrowed in late 13c., *verray* “true, real, genuine”, later “actual, sheer” (late 14c.), from Anglo-French *verrai*, Old French *verai* “true, truthful, sincere; right, just, legal”, from Vulgar Latin **veracus*, from Latin *verax* (genitive *veracis*) “truthful”, from *verus* “true” (source also of Italian *vero*), from PIE root **were-o-* “true, trustworthy” (cognates: Old English *wær* “a compact”, Old Dutch, Old High German *war*, Dutch *waar*, German *wahr* “true”; Welsh *gwyr*, Old Irish *fir* “true”; Old Church Slavonic *vera* “faith”, Russian *viera* “faith, belief”). Meaning “greatly, extremely” is first recorded mid-15 c. It has been used as a pure intensive since Middle English. In Middle English an adverb developed from *very* + *-ly*, suggested by Old French *verrai(e)ment* marked as archaic in Modern English, e.g.:

12. Verily, verily, I say unto you, He that believeth hath eternal life [1, p. 47].

Jesus → The Jews [prophecy]

13. (Jesus answered them), Verily, verily, I say unto you, Every one that committeth sin is the bondservant of sin [4, p. 34].

Jesus → The Jews [prophecy]

14. Verily, verily, I say unto you, If a man keep my word, he shall never see death [4, p. 51].

15. Verily, verily, I say unto you, He that heareth my word, and believeth him that sent me, hath eternal life, and cometh not into judgment, but hath passed out of death into life [5, p. 24].

Jesus → The Jews [prophecy]

In sentences (12-15) according to J. L. Austin there is the perlocutionary act, for “saying something will often, or even normally, produce certain consequential effects upon the feelings, thoughts, or actions of the audience, of the speaker, or of other persons [15]”.

A speech act is an utterance that serves a function in communication. J. L. Austin divided words into two categories: constatives (words that describe a situation) and performatives (words that incite action) denoting an utterance that constitutes some act, especially the act described by the verb.

We perform speech acts when we offer an apology, greeting, request, complaint, invitation, compliment, or refusal. A speech act might contain just one word, as in “Sorry!” to perform an apology, or several words or sentences: “I’m sorry I forgot your birthday. I just let it slip my mind”. Speech acts include real-life interactions and require not only knowledge of the language but also appropriate use of that language within a given culture [15].

The question arises if the given clause ‘I say [onto you]’ is a speech act? In general, speech acts are acts of communication. To communicate is to express a certain attitude, and the type of speech act being performed corresponds to the type of attitude being expressed. Statements, requests, promises and apologies are examples of the four major categories of communicative illocutionary acts: constatives, directives, commissives, and acknowledgments. J. Searle suggests the following classification of speech acts:

Assertives: They commit the speaker to something being the case. The different kinds are: suggesting, putting forward, swearing, boasting, concluding, e.g.: *No one makes a better cake than me.*

Directives: They try to make the addressee perform an action. The different kinds are: asking, ordering, requesting, inviting, advising, begging, e.g.: *Could you close the window?*

Commissives: They commit the speaker to doing something in the future. The different kinds are: promising, planning, vowing, betting, opposing, e.g.: *I’m going to Paris tomorrow.*

Expressives: They express how the speaker feels about the situation. The different kinds are: thanking, apologizing, welcoming, deploring, e.g.: *I am sorry that I lied to you.*

Declarations: They change the state of the world in an immediate way, e.g.: *You are fired, I swear, I beg you* [17].

K. Bach and R. M. Harnish [16] develop J. Searle’s detailed taxonomy in which each type of illocutionary act is individuated by the type of attitude expressed.

Now we go back to the semantic structure of the Say-verb which includes the nucleus components: reporting, assertion, representation, revelation, indication, consideration, assumption, exclamation, instruction, suggestion, judgment and various peripheries:

- (1) **speak**, utter, voice, pronounce, vocalize;
- (2) **declare**, state, announce;
- (3) **remark**, observe, mention, comment, note, add; reply, respond, answer, rejoin; whisper, mutter, mumble, mouth;
- (4) **claim**, maintain, assert, hold, insist, contend, aver, affirm, avow; allege, profess;

(5) **express**, put into words, phrase, articulate, communicate, make known, get across, put across, convey, verbalize, render, tell; reveal, divulge, impart, disclose; imply, suggest, signify, denote, mean;

(6) **adduce**, propose, advance, bring forward, offer, plead reveal, divulge, impart, disclose; imply, suggest, signify, denote, mean,

(7) **recite**, repeat, insist, deliver, perform, declaim, orate;

(8) **estimate**, judge, guess, hazard a guess, dare say, predict, speculate, surmise, conjecture, venture; imagine, think, believe, reckon;

(9) **suppose**, assume, imagine, presume, take as a hypothesis, hypothesize, postulate, posit [see: OED].

The given lexemes representing the components of the *say* semantics can constitute one of the Micro Lexical-Semantic Micro Fields of the Lexical-Semantic Field Verba Dicendi in the English Lexicon [cf.: 18, p. 1–25]. The lexeme *tell* ‘give information’ is registered in the 5-th periphery of the Say-verb semantics which can actualize the components *order*, *advise*, *instruct*, *direct*, *command* in a specific distribution.

Therefore, the verbs *say* and *tell* [14, p. 81–98] as constituents of the LSP ‘Reporting’ can be interchangeable to express the author’s intention, to represent the concept utterance, and to mark either direct or indirect speech. Explicitly these two verbs express their components registered as dominant in the dictionary entry, but in the dynamic context they can imply a number of various components encoded by the author [cf.: 19, p. 227–253].

An implicature in pragmatics is an implicit speech act: what is meant by a speaker’s utterance that is not part of what is explicitly said. As L. R. Horn emphasizes: “What a speaker intends to communicate is characteristically far richer than what s/he directly expresses; linguistic meaning radically underdetermines the message conveyed and understood [8, p. 3–28]”. The Stanford Encyclopedia of Philosophy defines the term, coined by H. P. Grice, either as (i) the act of meaning or implying one thing by saying something else, or (ii) the object of that act [9].

RESEARCH PERSPECTIVES. The present investigation of the meaning the Say-verb in the I SAY matrix and the embedded clause and their conversational implicatures provides a framework for distinguishing speaker meaning from linguistic meaning and for explaining their relationship. It is stressed that there is a correlation between the type of illocutionary act and the type of expressed attitude.

We believe that an implicature can be either a component of the verb semantics, or a component of the sentence semantics, or a component of the conversational contextual semantics, and can be conventional (in different senses) or unconventional.

An integral research of the phenomenon on various levels of language and discourse can give some fruitful results.

References:

1. Benveniste É. Catégories de pensée et catégories de langue / É. Benveniste // Les Etudes philosophiques. – 1958. – Vol. IV. – P. 419–429.
2. Gawlik, O., 2011. Basic Verba Dicendi in Academic Spoken English. Saarbrücken: LAP. Lambert Academic Publishing. 232 p.
3. Тимошилова Т.М. Этимологический генезис verba dicendi современного английского языка : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 / Т.М. Тимошилова. – Белгород : Белгород. гос. ун-т, 2005. – 18 с.
4. Clerk, B., Verroens F., Willems, D., Coleman T., 2011. The Syntactic Flexibility of (New) Verbs of Instrument of Communication: A Corpus-based Study. Functions of Language, vol. 18, issue 1, pp. 57–86.

5. Baker, C.F., Ruppenhofer J., 2002. Framenet's Frames vs. Levin's Verb Classes. Proceedings of 28th Annual Meeting of the Berkeley Linguistics Society. P. 27–38.
6. Wierzbicka, A., 1988. The Semantics of Grammar. Studies in Language Companion Series. Amsterdam. Philadelphia: Benjamin Publishing House, vol. 18. 617 p.
7. Pinker, S., 1989. Learnability and Cognition. Cambridge, MA: MIT. 427 p.
8. Horn, L.R., Ward G. ed., 2004. Implicature. The Handbook of Pragmatics. Oxford: Blackwell Publishing. Pp. 3–28.
9. Grice, H.P., 1989. Studies in the Way of Words. Cambridge, Mass.: Harvard University Press. 394 p.
10. Lehrer A., 1988. Checklist for Verbs of Speaking. Acta Linguistica Hungarica, vol. 38/1–4, pp. 143–161.
11. McArthur, T., 2013. Oxford Companion to the English Language. Oxford: Oxford University Press. 692 p.
12. Ничман З.В. Предельные и неопредельные глаголы речи / З.В. Ничман // Лексико-грамматические проблемы русского глагола. – Новосибирск : НГУ, 1969. – С. 47–59.
13. Chappell, H., 2008. Variation in the Grammaticalization of Complementizers from Sinitic Languages. Linguistic Typology, vol. 12, issue 1, pp. 45–98.
14. Orta, M.M.G., 2001–2001. The Syntax and Semantic Interface of Present Day and Old English Speech Verbs: Say and Tell versus Secgan and Tellan. Journal of English Studies, issue 3, pp. 81–98.
15. Austin, J.L., 1975. How to Do Things with Words: Second Edition. Oxford: Oxford University Press. 192 p.
16. Bach, K., Harnish R.M., 1979. Linguistic Communication and Speech Acts. Cambridge MA: MIT. Pp. xvii+327.
17. Searle, J.R., 1999. Speech Acts: An Essay in the Philosophy of Language. Cambridge: Cambridge University Press. 204 p.
18. Lagus, K., Airola, A., 2010. Semantic Clustering of Verbs Analysis of Morphosyntactic Contexts Using the SOM Algorithm. Pp. 1–25.
19. Poccett, P., Eartolotta A. ed., 2014. Some Thoughts about “Delocutive” Verbs in Greek: Functions and Semantics. Proceedings of the 8th International Meeting on Greek Linguistics. Louvain-La-Neuve–Walpole, Ma.: Peeters. Pp. 227–253.
20. Olsen, M.B.A., 1997. Semantic and Pragmatic Model of Lexical and Grammatical Aspect. New York: Taylor & Francis. 325 p.

Михайленко В. В. Імплікатури матриці “I SAY” в Євагелії від Івана

Анотація. Статтю присвячено визначенню семантичної структури дієслова say для вирішення компонента, який актуалізується у матриці та у вставному реченні. Дієслово say – високочастотна складова ЛСГ verba dicendi у тексті Євагелія. Завдання дослідження в тому, щоб завдяки компонентному, дефініційному та контекстному видам аналізу та прагматичної рамки мовленнєвого акту вирішити семантичний компонент.

Ключові слова: дієслова мовлення, перформатив, інформатив, текст, мовець, адресат, прагматика, семантика.

Михайленко В. В. Импликатуры матрицы “I SAY” в Евангелии от Св. Иоана.

Аннотация. Статья посвящена определению семантической структуры глагола say для определения компонента, реализуемого в матрице и вставном предложении. Глагол say – высокочастотная составляющая ЛСГ verba dicendi в тексте Евангелия. Задача исследования в том, чтобы с помощью компонентного, дефиниционного и контекстного типов анализа, а также прагматических рамок речевых актов, выделить семантический компонент.

Ключевые слова: глаголы речи, перформатив, информатив, текст, говорящий, адресат, прагматика, семантика.

Мікава Н. М.,
 викладач кафедри іноземних мов гуманітарних факультетів
 Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ HAIR В АНГЛОМОВНОМУ ФОЛЬКЛОРИ

Анотація. Статтю присвячено вивченню особливостей вербалізації концепту HAIR в англomовних казках та легендах. Аналіз функціонування відповідних номінацій уможливив виділення актуалізованих ознак концепту.

Ключові слова: концепт, фольклор, номінація.

Постановка проблеми. На сьогодні головними завданнями когнітивної лінгвістики є дослідження специфіки категоризації та концептуалізації; опис організації внутрішнього лексикону людини відповідно до структур репрезентації знань та механізмів пам'яті; пояснення когнітивної діяльності людини у процесах породження, сприйняття і розуміння мовлення, комунікації; дослідження пізнавальних процесів і ролі природних мов у їхньому здійсненні; встановлення співвідношення мовних структур із концептуальними; співвідношення мовних знаків та відображених у них культурних реалій; виявлення та опис мовної картини світу та її фрагментів тощо [9, с. 214].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загальноприйнятим тлумаченням концепту є таке визначення – «термін, що служить поясненню одиниць ментальних та психічних ресурсів нашої свідомості й тієї інформаційної структури, що відображає знання і досвід людини; це оперативна змістовна одиниця пам'яті, ментального лексикону, концептуальної системи та мови мозку, всієї картини світу, відображеної у психіці людини» [8, с. 90].

Розвиток когнітивної семантики призвів до виникнення декількох напрямів аналізу концептів відповідно до методологічної орієнтації дослідників. Слід зазначити, що спільним для всіх напрямків є визнання концепту базовою одиницею свідомості, відмінності ж пов'язані передусім з фокусуванням на певному типі концептів, а також з різним трактуванням відношень між концептом як елементом етнокультурної картини світу та лексичним значенням [7, с. 192–193]. Українська дослідниця І.С. Шевченко виокремлює такі напрями концептуального аналізу:

1) культурологічний напрямок представлений у дослідженнях Ю.С. Степанова, де концепт визначається як згусток культури у свідомості людини; саме у вигляді концепту культура входить у ментальний світ людини, і завдяки йому людина сама входить у культуру та іноді впливає на неї; це основний осередок культури у ментальному світі людини [6, с. 40–41];

2) об'єктом лінгвокультурологічного напрямку є культурний концепт як ментальне утворення; цей підхід спрямований на комплексне вивчення певної мови, свідомості та культури [3, с. 151];

3) представники логіко-ейдетичного напрямку наголошують на необхідності співвіднесення елементів структури значення та об'єднання їх у складі певної (схемної) структури при концептуальному аналізі та зосереджують свою увагу на базових фреймах побудови лексично представлених концептів [2, с. 12];

4) у рамках когнітивно-поетичного напрямку аналізується образний простір концепту у художньому тексті та текстові концепти художньої прози [10, с. 193];

5) основна спрямованість семантико-когнітивного підходу полягає у дослідженні співвідношень семантики мови з концептосферою народу, співвідношень семантичних процесів з когнітивними [5, с. 173]. Саме розгляд семантики мовних одиниць, які об'єктивують концепти, дозволяє отримати доступ до змісту концептів як мисленневих одиниць. Услід за представниками цього напрямку визначаємо концепт як базову одиницю мисленневого коду людини, яка має внутрішню структуру, що складається із концептуальних ознак, є результатом пізнавальної діяльності особистості та суспільства, містить комплексну інформацію про відповідний предмет або явище, а також про інтерпретацію цієї інформації суспільною свідомістю та ставлення до цього предмета чи явища [5, с. 175; 4, с. 100]. Слід зазначити, що концепт є інформаційною структурою, яка відображає уявлення людини про об'єкти не тільки духовного, а й матеріального буття, тобто концепти розрізняються за ступенем конкретності-абстрактності [1, с. 26].

Представники зазначеного напрямку вважають мову одним з основних інструментів пізнання та концептуалізації навколишнього світу, а відтак й інструментом опису концептів, тому предметом семантико-когнітивних досліджень є різні засоби репрезентації, тобто вираження, передачі концептів у мові. Аналіз складу того чи іншого концепту виявляється через значення мовних одиниць, що репрезентують такий концепт, їх словникові тлумачення, фразеологізми та мовленнєві контексти [1, с. 31].

Виклад основного матеріалу. Мета нашої роботи полягає у вивченні особливостей функціонування номінативних одиниць, які вербалізують концепт HAIR, що уможливить виділення його актуалізованих ознак.

Матеріалом дослідження слугувала вибірка з англійських легенд, серед яких легенда про леді Годіву, та народних казок. Художні закони, за якими будується фольклорний твір, зокрема і казка, завжди мають яскраво виражені психологічні, культурні риси самого типу мислення народу. Саме ці жанрові особливості зумовили вибір народних казок як матеріалу нашого дослідження.

За соматичною ознакою виокремлюємо три лексико-семантичні групи (далі – ЛСГ), які вербалізують концепт HAIR в англійській мові, а саме: ЛСГ “headhair”, ЛСГ “facialhair” та ЛСГ “bodyhair”.

Загальний обсяг вибірки за вказаними джерелами складає 40 випадків вживання номінативної одиниці “hair” (репрезентанта ЛСГ “headhair”), “beard” – 7, “lashes” – 1 (ЛСГ “facialhair”). Конституенти ЛСГ “bodyhair” не були зафіксовані в ході аналізу. Розглянемо особливості функціонування зазначених ЛСГ у досліджуваному матеріалі.

ЛСГ “*headhair*” найбільш широко представлена в англійському фольклорі. Найчастіше номінація *hair* вживається у портретному описі персонажів. Щодо гендерної приналежності, то зауважимо на приблизно рівній кількості жіночих та чоловічих портретів з невеликим превалюванням перших (23 та 17 відповідно). Наведемо кілька прикладів:

“...and on it sat fair Burd Helen combing her beautiful golden *hair* with a golden comb” [12, с. 202];

“Randal was about thirteen now, a tall boy, with dark eyes, black *hair*” [12, с. 164].

Зазначимо, що досліджувана номінація часто супроводжується сталими епітетами, які вказують на золотавий колір волосся (*golden*), або на його шовковистість (*silken*), наприклад:

“He [Tam Lin] was tall and handsome, and he had deep grey eyes and dark *silken hair*” [12, с. 55].

Для підкреслення краси персонажу та його волосся використовують і стилістичні прийоми, зокрема порівняння, наприклад:

“When the girl-baby grew white as milk, with cheeks like roses and lips like cherries, and when her *hair, shining like golden silk, hung down to her feet so that her father and all the neighbours began to praise her looks*” [10, с. 250].

Отже, першою актуалізованою ознакою аналізованого концепту є краса. Крім цього, вживання номінації *hair* поряд з прикметником *white* є ознакою похилого віку:

“The years that had turned Lady Ker’s *hair white*, had made Jean a tall, slim lass” [10, с. 175].

“...the old lord, who still sat by his window, wrapped in his long *white hair*” [10, с. 47].

Ще одна ознака досліджуваного концепту яскраво актуалізується у відомій легенді про леді Годіву. Легенда розповідає, що Годіва була прекрасною дружиною графа Леофріка. Піддані графа страждали від непомірних податків, а Годіва вмовляла свого чоловіка знизити податки. Одного разу, під час бенкету, п’яний Леофрік пообіцяв знизити податки, якщо його дружина пройде оголеною на коні по вулицях Ковентрі. Він був упевнений, що ця умова буде неприйнятною для жінки. Але Годіва все-таки пішла на це:

“She rode naked – *only cover ed in her long hair – through the streets of Coventry in order to gain remission of the oppressive taxation imposed by her husband donhistenants*” [11].

Жителі міста, які дуже любили та поважали Годіву за доброту, в призначений день зачинили віконниці та двері своїх домівок, ніхто не вийшов на вулицю. Тож вона непоміченою вона пройшла крізь усе місто. Граф був вражений самовідданістю дружини та дотримав слова – знизив податки. Згідно з деякими версіями легенди, тільки один мешканець міста вирішив визирнути, але одразу осліп. Так народився англійський фразеологізм про «підглядаючого Тома» (англ. *Peeping Tom*).

Як бачимо, у зазначеному випадку метафорично актуалізується природна захисна функція волосся. Подібний випадок фіксуємо і в казці *St George of Merrie England*, яка оповідає про життя та подвиги святого Георгія. Одного разу під час бою святий Георгій використав пасмо свого волосся як захисний обладунок, що й допомогло йому вижити:

“So being part free he tore his long locks of amber-coloured *hair* from his head and wound them round his arms instead of gauntlets” [10, с. 14].

Що ж стосується ЛСГ “*facial hair*”, то, як ми вже зазначали, вона представлена переважно номінативною одиницею *beard*,

вживання якої актуалізує ознаки концепту, такі як вік людини та її мудрість:

“On a stone, sat an old, old man with white beard” [10, с. 159].

Висновки. Дослідження дозволило виділити три лексико-семантичні групи, які вербалізують концепт HAIR в англійській мові, а саме: ЛСГ “*headhair*”, ЛСГ “*facialhair*” та ЛСГ “*bodyhair*”. У фольклорних джерелах найбільш широко представлена перша із зазначених груп, тоді як остання відсутня у нашій вибірці. Вживання досліджуваних номінативних одиниць актуалізують ознаки концепту, такі як краса, вік, мудрість та захист.

Перспектива подальшого дослідження вбачається в аналізові вербалізації концепту HAIR в англійському фольклорі.

Література:

1. Болдырев Н.Н. Когнитивная семантика: курс лекций по английской филологии / Н.Н. Болдырев. – Тамбов : Издательство Тамбовского университета, 2000. – 123 с.
2. Жаботинская С.А. Концептуальный анализ: типы фреймов / С.А. Жаботинская // Когнитивная семантика : материалы второй международной школы-семинара. – Ч. 2. – Тамбов, 2000. – С. 10–13.
3. Карасик В.И. Языковой круг: Личность. Концепты. Дискурс / В.И. Карасик. – Волгоград : Перемена, 2002. – 477 с.
4. Пименова М.В. Методология концептуальных исследований / М.В. Пименова // Вестник Кемеровского государственного университета. Сер. «Филология». – 2002. – Вып. 4(12). – С. 100–105.
5. Попова З.Д. Семантико-когнитивный подход как направление когнитивной лингвистики / З.Д. Попова, И.А. Стернин // *Vitainlingua*: К юбилею профессора С.Г. Воркачева : сборник статей / отв. ред. В.И. Карасик. – Краснодар : Атриум, 2007. – С. 171–180.
6. Степанов Ю.С. Константы : словарь русской культуры / Ю.С. Степанов. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Академический проект, 2001. – 990 с.
7. Шевченко И.С. Подходы к анализу концепта в современной когнитивной лингвистике / И.С. Шевченко // *Вісник ХНУ*. – 2006. – № 725. – С. 192–195.
8. Краткий словарь когнитивных терминов / Е.С. Кубрякова, В.З. Демьянков, Ю.Г. Панкрац, Л.Г. Лузина. – М. : Филологический факультет МГУ им. М.В. Ломоносова, 1996. – 248 с.
9. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2006. – 716 с.
10. *English Fairy Tales*, 1994. London: Wordsworth Classics. 256 p.
11. Lady Godiva. [online] Available at: https://en.wikipedia.org/wiki/Lady_Godiva.
12. *Scottish Folk and Fairy Tales*, 1997. London: Penguin Books. 206 p.

Микава Н. М. Вербализация концепта HAIR в английском фольклоре

Аннотация. Статья посвящена рассмотрению особенностей вербализации концепта HAIR в английских сказках и легендах. Анализ функционирования соответствующих номинаций позволил выделить актуализированные признаки концепта.

Ключевые слова: концепт, фольклор, номинация.

Mikava N. Verbalization of the concept HAIR in the English folklore

Summary. The article is dedicated to the investigation of the peculiarities of verbalization of the concept HAIR in the English fairy tales and legends. The analysis of the functioning of the corresponding nominations enabled singling out foregrounded features of the concept.

Key words: concept, folklore, nomination.

*Мусійчук В. А.,
старший науковий співробітник
Інституту сходознавства імені А. Ю. Кримського
Національної академії наук України*

КИТАЙСЬКІ ЕЛЕМЕНТИ У В'ЄТНАМСЬКІЙ ЛЕКСИЦІ: ІСТОРИЧНИЙ, НЕОЛОГІЧНИЙ ТА СТИЛІСТИЧНИЙ АСПЕКТИ

Анотація. У статті досліджено історичні умови запозичення китайських лексем до в'єтнамської мови, їхню продуктивність у творенні неологізмів та стилістичні особливості функціонування.

Ключові слова: неологізми, хан-в'єт, в'єтнамська мова, китайські запозичення.

Постановка проблеми. Сучасний світ розвивається дуже швидко, постійно з'являються нові поняття, які потребують вербального позначення. Тому завдання неології, такі як фіксація нових слів та значень у словниках, дослідження їхнього функціонування у мові та принципи творення неологізмів є актуальними для багатьох мов, зокрема й для в'єтнамської. Крім того, для в'єтнамської мови перспективним є питання щодо продуктивності окремих компонентів, зокрема китайських, у процесі творення неологізмів. Наразі в'єтнамська неологія лише набирає обертів. До цього часу був виданий лише один словник неологізмів [1]. Окремими проблемами неології займається дослідниця Нгуєн Тхі Тху Ханг [2], яка за вищезгаданим словником неологізмів проаналізувала основні джерела творення неологізмів. Ву Дик Нгієу досліджував в'єтнамську лексикологію в діхронічному аспекті, зокрема приділив увагу неологізмам, підрахувавши їх кількісне представлення у новітніх словниках порівняно з давніми [3]. Ле Тхі Суєн займалася аналізом архаїчних та новітніх елементів у сучасній в'єтнамській лексиці [4]. Усі ці дослідники звертали увагу на присутність китайських компонентів у неологізмах, однак лише побіжно, не заглиблюючись у деталізацію. Отже, **мета** цієї статті – окреслити особливості функціонування (зокрема стилістичного) в'єтнамської лексики з китайськими компонентами та показати роль китайських компонентів у творенні нової лексики в'єтнамської мови. Наразі першочерговим завданням є дослідження історії виникнення проблеми китайських елементів у в'єтнамській лексиці та визначення основних видів участі китайських компонентів у словотворі неологізмів.

Виклад основного матеріалу. Запозичення лексики – один з активних процесів утворення неологізмів, характерний для багатьох мов. В'єтнамська мова у цьому аспекті не виняток. Однак китайські компоненти у складі в'єтнамського слова не завжди вказують на запозичення, адже ввійшовши у мову здавна, вони функціонують нарівні з питомо в'єтнамськими компонентами. Можна порівняти це явище з функціонуванням греко-латинських елементів у європейських мовах. Передусім звернімося до історії питання. В'єтнамська та китайська мови мають давні історичні зв'язки. І хоча за генеалогічною класифікацією вони належать до різних мовних сімей, проте тісні сусідські контакти між країнами та схожість морфологічних типів (обидві мови належать до ізолятивного типу) створили сприятливі умови для активних мовних контактів.

Розрізнені зв'язки між населенням півночі В'єтнаму і півдня Китаю були ще з архаїчних часів. Поширення китайської мови у регіоні пов'язано із завоюваннями китайських династій. Ще у II ст. до н.е. китайські війська з'явилися на півночі В'єтнаму, і відтоді почалось насильне впровадження китайської мови і писемності в життя в'єтнамського народу. На початку н.е. китайська імперія активно розширювала територію свого впливу на південь (В'єтнам) і одночасно на північний схід (Корея). Пізніше протягом кількох століть китайська мова розповсюджувалась на Схід і досягла Японії. Більше десяти століть китайці панували над В'єтнамом. Це не могло не відобразитись на культурі й мові в'єтнамського народу. Крім того, впровадження китайської мови заохочувалось з боку влади. На той період китайську ієрогліфіку можна було порівняти з латиною в Європі. Вона перестала бути писемністю лише китайського народу, а стала спільною писемністю у Східній та Південно-Східній Азії. Китайська ієрогліфіка стала офіційною писемністю панівного класу, а також інтелігенції у цьому регіоні. Упродовж багатьох століть китайська мова у В'єтнамі, Кореї та Японії визнавалась державною, китайське письмо вивчали в навчальних закладах, його використовували в адміністративних і дипломатичних документах, у культурній та літературній творчості.

Можна виділити два основних періоди вживання китайської мови на теренах в'єтнамської держави [5]: 1) до X ст. у В'єтнамі була розповсюджена китайська мова і писемність як іноземна; 2) після X ст. лексика і граматика китайської мови продовжують існувати на теренах в'єтнамської держави, але фонетика змінилась, відбулась асиміляція.

Така ситуація склалася у прикордонному з Китаєм районі Зяочюу (кит. Цзяочжоу), де був поширений певний діалект китайської мови, що змінився під впливом в'єтнамської мови. У X ст. В'єтнам здобув незалежність, і внаслідок політичних обставин китайська мова у В'єтнамі була відокремлена від китайської мови у Китаї. Після X ст., починаючи з династії Сун і надалі, китайська мова у Китаї продовжувала закономірний історичний розвиток, проте ці зміни безпосередньо не торкнулись китайської мови у В'єтнамі. З X ст. китайська мова у В'єтнамі все більше зазнавала впливу в'єтнамської мови. Тому всі історико-фонетичні зміни були пов'язані з відповідними змінами у в'єтнамській мові [6, с. 43].

Китайська мова за межами Китаю змінювалась за законами тієї мови, з якою вона контактувала. Так китайська ієрогліфіка стала писемністю з багатьма способами читання. Існує корейський спосіб читання, японський, а також в'єтнамський, який називається **хан-в'єт**. Отже, хан-в'єт – це спосіб читання китайської ієрогліфіки, який бере витоки з фонетики китайського діалекту, поширеного у районі Зяочюу в епоху Тан, та сформувався протягом VIII–IX ст. та видозмінився під впливом фонетичних законів в'єтнамської мови [6, с. 9]. У В'єтнамі при-

йнято вживати поняття «мова хан-в'єт» (букв. переклад: китайсько-в'єтнамська мова).

Пройшовши процес довготривалого використання, відбору і перетворень, хан-в'єт став активною частиною мовного і культурного спадку В'єтнаму. Хан-в'єт у сучасній в'єтнамській мові – це прошарок китайської лексики, яка в різні часи і різними способами була запозичена в'єтнамською мовою і набула в'єтнамської вимови. Потрібно розрізнити такі види хан-в'єтської лексики:

1. Китайські елементи, які набули хан-в'єтського читання, ввійшли до вжитку в'єтнамської мови і залишилися у ній. Це стабільні лексеми, які є і в сучасній в'єтнамській мові, такі як *bình* – мир, *quốc* – держава, *gia* – словотворчий елемент, *sinh* – народжувати, *ngữ* – мова. Ці елементи можуть брати участь у словотворі неологізмів нарівні з питомо в'єтнамськими компонентами.

2. Китайські елементи, які набули хан-в'єтського читання, ввійшли до вжитку в'єтнамської мови, але не залишилися у ній. Це тимчасові лексеми, такі як *tinh chữ* – пристань, *tri thù* – павук. Ці слова трапляються лише в давніх текстах.

3. Китайські елементи, які мають читання хан-в'єт, але не ввійшли до в'єтнамської мови: *châm*, *giá*, *ma*. Ці елементи не вживаються у в'єтнамській мові, але деякі дослідники зараховують їх до словника хан-в'єт.

Саме 2-й і 3-й з вищенаведених видів і викликають розбіжності між вченими щодо підрахунків кількості хан-в'єтських лексем у в'єтнамській мові. Також залишаються дискусійними питання щодо окремих лексем зі стародавньохан-в'єтським та в'єтнамізованим хан-в'єтським читанням, які не завжди можна ідентифікувати та виділити з-поміж власне в'єтнамської лексики. Проте всі дослідники одностайні у твердженні, що хан-в'єт становить більшу частину в лексичі сучасної в'єтнамської мови (за різними джерелами від 60 до 80%), а слова в'єтнамського походження разом з іншими іноземними запозиченнями – меншу (відповідно від 40 до 20%) [7, с. 12].

Вироблена в VIII–IX ст. особлива система в'єтнамського читання китайських слів і в наш час дозволяє в'єтнамській мові легко переймати запозичення з китайської мови. Китайська лексика, здобувши хан-в'єтську вимову, швидко приживається і не викликає враження «іноземності». Завдяки цьому китайські запозичення не лише поповнюють лексику в'єтнамської мови, а й беруть активну участь в її словотворі. Часто у в'єтнамській мові можна зустріти сполучення китайських морфем, яких немає в китайській мові. Китайські елементи також можуть без перешкод сполучатися з в'єтнамськими елементами і таким чином утворювати нові слова.

Необхідно зауважити, що не всі запозичення з китайської мови можна вважати хан-в'єтським. Виділяють три основні групи:

1) китайські ієрогліфи, які можна прочитати способом хан-в'єт, проте які не мають відношення до в'єтнамської мови, а стосуються лише китайської: 這 *giá*, 歷 *ma*;

2) елементи, запозичені в'єтнамцями з китайської мови, але котрі не стосуються хан-в'єтської вимови. Тут можна виділити три види:

а) слова, запозичені до періоду утворення мови хан-в'єт (стародавні хан-в'єтські елементи):

味 (кит. ієрогліф) – *vị* (хан-в'єт) – *mùi* (стародавній хан-в'єт) – смак;

房 (кит. ієрогліф) – *phòng* (хан-в'єт) – *buồng* (стародавній хан-в'єт) – кімната;

б) слова, запозичені разом з формуванням хан-в'єту, які були в'єтнамізовані (в'єтнамізований хан-в'єт): 肝 *gan*,

近 (кит. ієрогліф) – *cận* (хан-в'єт) – *gần* (в'єтнамізований хан-в'єт) – близький;

本 (кит. ієрогліф) – *bản* (хан-в'єт) – *vốn* (в'єтнамізований хан-в'єт) – корінь.

Необхідно зауважити, що стародавні і в'єтнамізований хан-в'єт асимілювались з в'єтнамською мовою настільки, що часто такі слова важко відрізнити від власне в'єтнамських;

в) запозичені напряму слова з сучасної китайської мови (без посередництва хан-в'єту). В основному такі слова за звучанням схожі з китайськими (частіше всього запозичені з кантонського діалекту): 味精 *wèi jīng* (кит.) – *mỳ chính* (в'єт.) – глутамат натрію (приправа); 馒头 *mán tóu* (кит.) – *màn thầu* (в'єт.) – пампушка;

3) хан-в'єтські елементи, тобто запозичені разом з хан-в'єтською вимовою: 花 *hoa* – квітка, 國 *quốc* – держава.

Спробу зафіксувати оновлення в'єтнамської лексики було зроблено у «Словнику неологізмів в'єтнамської мови» [1], що є першою працею такого типу щодо в'єтнамської мови. За словами його укладачів, у словнику зібрані лексичні одиниці (близько 2 500 неологізмів), що увійшли до загальноновживаної лексики в'єтнамської мови приблизно в період 1985–2000 рр. Насправді у вказаний період у в'єтнамській мові з'явилося більше нових слів, адже в зазначеному словнику не враховані професійні та термінологічні неологізми, сленг, розмовна мова. За даними Нгуєн Тхі Тху Ханг, серед 2 500 неологізмів вищезазначеного словника було знайдено 1 750 слів з китайськими елементами [2, с. 68]. А от Нгуєн Нгок Чам наводить дані про появу 1 966 нових слів за приблизно той самий період (1985–2000 рр.) і з них виділяє 836 (42,5%), що мають елементи хан-в'єту, а саме: 42% – слова китайського походження з хан-в'єтським читанням; 45% – слова хан-в'єту, яких немає в китайській мові; 13% – слова, утворені з хан-в'єтських і в'єтнамських елементів. Однак він спирається не на словник неологізмів, а на власні бази даних нових слів [5].

За способом творення нових слів та значень до згаданого словника потрапили такі типи неологізмів з китайським компонентом:

– лексеми, що позначають нові поняття і явища, які недавно почали широко вживатися у В'єтнамі. Наприклад: *siêu thị* – супермаркет, *tin tức* – хакер, *tiếp thị* – маркетинг;

– лексеми, що виражають певні поняття і явища детальніше, ніж старі слова: *hòa nhập* – асиміляція, *hội nhập* – інтеграція;

– актуалізовані архаїзми, які стали загальноновживаними: *cử nhân* – бакалавр, *tú tài* – випускник загальноосвітньої школи, *công chứng* – засвідчувати (нотаріально);

– актуалізовані діалектизми, що стали загальноновживаними: *vũ cầu* – бадмінтон; *bảo kê* – страхувати, покривати;

– синоніми з додатковими смисловими відтінками: *khuyết thính* – інвалід по слуху, *thiếu trí* – розумово відсталий;

– семантичні переосмислення, утворені шляхом розширення значення слів засобами метафоризації, метонімії, персоніфікації та ін.: *xe bãi* – стоянка для транспорту, *hạt nhân* – ядерний.

Як бачимо, слова з китайськими елементами наявні в усіх способах творення неологізмів.

За будовою серед неологізмів з китайськими елементами можна виділити такі види: 1) лексеми, що складаються виключно з китайських елементів; 2) лексеми, в яких компонується китайські та власне в'єтнамські елементи. До першої групи належать такі слова: *á hậu* – віце-міс (у конкурсах краси), *an bình* – спокійний і мирний, *bãi nhiệt* – зняти з посади (у державних органах), *bản quốc* – своя країна, *bảo trì* – гарантійний ремонт, *bất ổn* –

Етимологія	Лексема	Переклад	Приклад вживання	Переклад
Хан-в'єт	hỏi đáp	відповідь	thư hỏi đáp	лист-відповідь
В'єтнамська	trả lời		trả lời câu hỏi	відповідати на питання
Хан-в'єт	cất cánh	злітати	máy bay cất cánh	літак злітає
В'єтнамська	bay lên		con chim bay lên	птах злітає
Хан-в'єт	cấp thời	невідкладно, одразу, негайно	đổi phó cấp thời	нагальні виклики
В'єтнамська	ngay		phải làm ngay	нагально треба зробити

нестабільний, *biện giải* – доводити щось, *cấp thời* – невідкладно, *ché xuất* – виробляти на експорт, *duy tu* – підтримувальний ремонт, *đặc dị* – надзвичайні здібності, *giao diện* – інтерфейс, *hữu lý* – правильний, *khiểm thị* – сліпий, *lưu bút* – запис на згадку, *lưu tồn* – зберігати, *miến mỗ* – захоплюватись кимось, *ngoại nhập* – імпортований, *pháp nhân* – юридична особа, *sinh giới* – органічний, *thảo dược* – рослинні препарати, *thư điện tử* – електронний лист.

Ці лексеми утворені за допомогою китайських морфем, що мають читання хан-в'єт у в'єтнамській мові. Багато з цих слів є повними запозиченнями з китайської мови, тобто ці слова можна знайти у китайських словниках з відповідним значенням. Інші можуть бути власне в'єтнамськими новоутвореннями за допомогою хан-в'єтських елементів. Однак не завжди можна бути впевненим у в'єтнамському походженні, адже слово може просто не бути зафіксованим у китайських словниках. Тому для точного визначення відсотку в'єтнамських новоутворень з китайських елементів необхідно провести глибше дослідження із залученням різноманітних китайських джерел, що є однією з перспектив нашого дослідження.

Друга група неологізмів, утворених поєднанням китайських та в'єтнамських елементів, репрезентована неологізмами, такими як: *cảm mến* – вподобати, *cảm giũ* – інтернувати, *trìu mưvati kogoş, chĩa trị* – лікувати. В усіх наведених прикладах перший елемент в'єтнамський, а другий – китайський.

Як новоутворена, так і стародавня хан-в'єтська лексика, активно вживається в різних функціональних стилях. Хан-в'єт є невичерпним джерелом як для авторської, так і для фольклорної літератури, для наукових термінів і ділової мови.

В сучасній в'єтнамській мові існує чимало тотожних слів в'єтнамського походження і хан-в'єту. Як правило, вони різняться смисловими або стилістичними відтінками.

Досить часто хан-в'єт використовують для надання офіційності, поважності, серйозності тексту, вислову. В таких випадках надають перевагу хан-в'єту замість подібних за значенням слів в'єтнамського походження. У таблиці, наведеній нижче, представлені приклади стилістичних розбіжностей між словами хан-в'єту (неологізми) та власне в'єтнамськими:

Не дивно, що найвищий відсоток використання хан-в'єту в офіційно-діловому стилі [8].

Хан-в'єтські елементи також часто використовують для позначення понять, які викликають почуття болю або можуть здатися грубими. Наприклад, хвороби: *angina* – *viêm họng*, *epidemia* – *bệnh dịch*, *anemia* – *huyết hư*; *катастрофи* і *нещастя*: *смерть* – *tử trận*, *пожежа* – *hoả hoạn*, *тероризм* – *khủng bố*.

Своєрідними евфемізмами виступають хан-в'єтське *tử thi* – *тіло померлого*, що звучить значно м'якше, ніж в'єтнамське *xác chết* – *трун*; також делікатніше буде сказати хан-в'єтське *mãn chiểu xé bóng* – *надвечір'я*, ніж в'єтнамське *tuổi già* – *старість*.

Хан-в'єтські слова часто мають узагальнююче або абстрактне значення, якого не мають слова в'єтнамського походження. Багато елементів хан-в'єту в лексиці:

– політичний: *tự do* – *свобода*, *dân chủ* – *демократія*, *nhân dân* – *народ*, *dân quyền* – *народовладдя*, *chủ nghĩa xã hội* – *со-*

ціалізм, *chủ nghĩa tư bản* – *капіталізм*, *đảng* – *партія*, *đại hội* – *з'їзд*, *luật pháp* – *закон*;

– дипломатичний: *lãnh sự* – *консул*, *đại sứ quán* – *посольство*, *công hàm* – *нота*, *giác thư* – *меморандум*;

– військовий: *đại úy* – *капітан*, *kháng chiến* – *боротьба*, *tiền công* – *наступ*, *quân đội* – *армія*, *pháo binh* – *артилерія*;

– науковий: *trung tuyến* – *медіана*, *tuế tinh* – *комета*, *ngũ pháp* – *граматика*, *lịch sử* – *історія*, *triết học* – *філософія*, *toán học* – *математика*, *vật lý* – *фізика*, *Đại hùng tinh* – *Велика Ведмедиця*, *đại lục* – *континент*, *nhị nguyên luận* – *діалектика*, *quang tuyến* – *випромінювання*.

Більша частина наукових термінів не має еквівалентів в'єтнамського походження. Тому навіть при створенні нової термінології переважно використовують хан-в'єтські елементи. Але останнім часом зберігається стійка тенденція до використання англійських термінологічних запозичень замість здавалось би звичніших хан-в'єтських (детальніше про це див. у нашій статті [9]).

У поетичних творах хан-в'єтські вирази використовують для відображення світу понять, образів і філософії. Слова в'єтнамського походження викликають більш прості, земні асоціації реальності. Навіть повністю ідентичні за значенням слова хан-в'єту і в'єтнамського походження використовуються по-різному. З одного боку, хан-в'єт вживається в основному в авторських творах, особливо у поезії, з іншого – в'єтнамська лексика, яка широко використовується в розмовній мові, народній творчості.

Наприклад, *serdecni справи* – *tâm sự* (хан-в'єт) – *sự lòng* (в'єтнамське), *рожеві цюки* – *hồng nhân* (хан-в'єт) – *má hồng* (в'єтнамське).

На півночі В'єтнаму, де китайський вплив був сильніший, до наших часів більшість власних імен хан-в'єтські. Стародавні в'єтнамські імена інколи використовують поети-сатирики для надання іронічності.

Багато хан-в'єтських слів були звичними під час китайського панування у В'єтнамі, проте зараз вони вважаються застарілими. Однак в історичних творах вони продовжують жити, адже без них неможливо відтворити ту епоху, а використання замість хан-в'єту в'єтнамських слів матиме комічний вигляд. Наприклад, в історичних творах можна зустріти такі хан-в'єтські вирази: *tôn ông* – *поважний пан* замість в'єтнамського *quý ngài* з тим самим значенням, *tuế nguyệt* – *роки й місяці* замість в'єтнамського *tháng năm*.

Висновки. Як і в попередні періоди запозичення китайських слів, сучасні в'єтнамські неологізми з китайськими елементами відіграють важливу роль у оновленні лексики. Лексеми з китайськими компонентами позначають нові реалії, явища, поняття суспільного життя та пізнання. Здебільшого неологізми з китайським компонентом – це двоскладові слова, де обидва або один з компонентів представлений елементами хан-в'єту. Односкладові слова китайського походження, що були запозичені раніше, мають тенденцію до розширення значення, набуття нового значення або його перетворення. Також вони часто використовуються для творення термінології. Однак у

нашому дослідженні ми не торкаємося цього питання, адже спираємося на словник неологізмів, до якого ввійшла лише загальноживана лексика.

Хан-в'єтські слова і вирази трапляються у різних функціональних стилях. Щодо стилістичного навантаження неологізмів, то як і раніше слова хан-в'єт переважно вживаються у текстах соціально-політичного, наукового спрямування, у мові офіційно-ділових паперів, а також у газетних публікаціях. Тож китайські компоненти, що мають в'єтнамське прочитання (хан-в'єт) є продуктивними засобами творення неологізмів та роблять внесок у збагачення сучасної в'єтнамської мови новими словами та значеннями.

Література:

1. Từ điển từ mới tiếng Việt / Chu Bích Thu chủ biên. – TP Hồ Chí Minh: Phương Đông, 2008. – 282 tr.
2. Nguyễn Thị Thu Hằng. Đặc điểm từ mới tiếng Việt (qua khảo sát Từ điển từ mới tiếng Việt): Luận văn thạc sĩ / Nguyễn Thị Thu Hằng. – Vinh, 2009. – 101 tr.
3. Vũ Đức Nghiệu. Biểu hiện phát triển của từ vựng tiếng Việt nửa sau thế kỷ XX qua tư liệu của một số từ điển / Vũ Đức Nghiệu // Tạp chí Ngôn ngữ. – 2009. – № 11. – Tr. 22–36.
4. Lê Thị Xuyên. Éléments archaïques et éléments nouveaux dans le lexique vietnamien contemporain [Electronic resource] / Lê Thị Xuyên // 4ème Congrès du Réseau Asie & Pacifique. – Paris, 14–16 sept. 2011. – Mode of access : http://www.reseau-asie.com/userfiles/file/I06_xuyen_lexique_vietnamien.pdf.
5. Nguyễn Ngọc Trâm. Từ Hán Việt trong sự phát triển từ vựng tiếng Việt hiện nay / Nguyễn Ngọc Trâm // Ngôn ngữ. – 2000. – № 5. – Tr. 16–29.

6. Nguyễn Tài Căn. Nguồn gốc và quá trình hình thành cách đọc Hán Việt / Nguyễn Tài Căn. – Hà Nội: Khoa học xã hội, 1979. – 339 tr.
7. Phạm Văn Khoái. Song ngữ Hán Việt và sự phát triển về chức năng xã hội của tiếng Việt / Phạm Văn Khoái // Tạp chí Khoa học. – 1996. – № 1. – Tr. 11–15.
8. Hữu Đạt. Phong cách học và các phong cách chức năng của tiếng Việt / Hữu Đạt. – Hà Nội: Khoa học xã hội, 2000. – 323 tr.
9. Мусийчук В.А. Новые фонетические заимствования во вьетнамском языке: темпоральный и социолингвистический аспект / В.А. Мусийчук // Вьетнамские исследования. – М. : ИДВ РАН, 2014. – С. 284–294. – Вып. 4 : Вьетнам в мировом сообществе.

Мусийчук В. А. Китайские элементы во вьетнамской лексике: исторический, неологический и стилистический аспекты

Аннотация. В статье рассматриваются исторические условия заимствования китайских лексем во вьетнамский язык, их производительность в создании неологизмов и стилистические особенности функционирования.

Ключевые слова: неологизмы, хан-вьет, вьетнамский язык, китайские заимствования.

Musiychuk V. Chinese elements in the Vietnamese lexicon: historical, neological and stylistic aspects

Summary. The article deals with the historical conditions of Chinese borrowing to Vietnamese language, their performance in the creation of neologisms and stylistic function features.

Key words: neologisms, Han-Viet, Vietnamese language, Chinese borrowing.

Настенко С. В.,

кандидат філологічних наук, доцент кафедри романських мов,
докторант кафедри романської філології
Київського національного лінгвістичного університету

МЕТАФОРИЧНЕ ОСМИСЛЕННЯ МЕГАКОНЦЕПТУ ІСПАНІЯ В ІСПАНСЬКІЙ ПОЕЗІЇ XII–XX СТОЛІТЬ

Анотація. Статтю присвячено дослідженню теоретичних засад концептуальної метафори. Виокремлено основні концептуальні метафори та метонімії, що лежать в основі універсальних концептів БАТЬКІВЩИНА і ЖІНКА в іспанській поезії XII–XX століть у структурі мегаконцепту ІСПАНІЯ.

Ключові слова: концепт, концептуальна метафора, типи концептуальних метафор, універсальні концепти БАТЬКІВЩИНА, ЖІНКА.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю вирішення проблеми вивчення національно-культурних й історичних здобутків людства, втілених у мові, а також концептуальної картини світу й організації поетичних творів з виходом у площину лінгвокогнітивних процесів з образним смисловим компонентом, що є актуальним для когнітивної лінгвістики та лінгвопоетики. Когнітивна лінгвістика виникає на базі когнітивізму в рамках сучасної антропоцентричної парадигми, яка суттєво розширює горизонти лінгвістичних досліджень [1, с. 10]. Вона встановлює образ-схеми, в межах яких людина пізнає світ. Об'єктом вивчення є концептуальні метафори та метонімії. Предметом аналізу є зміст універсальних концептів, вербалізованих у концептуальних метафорах та метоніміях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Представлена наукова розвідка полягає у спробі теоретичного обґрунтування термінів «концепт», «концептуальна метафора та метонімія», систематизованій класифікації концептуальних метафор та метонімії з погляду когнітивної парадигми. Така методика активно розроблялася у працях зарубіжних учених, таких як Ю.Д. Апресян, Н.Д. Арутюнова, А. Барселона, С.Г. Воркачов, М. Джонсон, Дж. Лакофф, Х. Ортега-і-Гассет, В.А. Маслоу, Ю.С. Степанов, А.П. Чудінов та українських дослідників: О.А. Берегової, А.Л. Орел, О.О. Селіванової, Л.Л. Славої та ін. Згідно з ідеєю М. Джонсона, автора теорії образних схем, це динамічно повторюваний процес сприйняття, на основі якого згодом осмислюються більш абстрактні ідеї. Наприклад, метафора – це своєрідний спосіб осмислення і репрезентації одних смислів на базі інших, тому є одним з фундаментальних когнітивних механізмів людського пізнання і необхідним знаряддям мислення, як зауважує Х. Ортега-і-Гассет [2, с. 68]. Водночас метонімія є асоціацією уявлень, в основі яких лежить ідея суміжності уявлень – заміна одного найменування іншим [1, с. 26–27]. У свою чергу, когнітивна метафора є формою концептуалізації, яка виражає і формує нові поняття на основі чуттєвого та соціального досвіду. А. Барселона вважає, що в основі будь-якої метафори лежить метонімічне перенесення, тобто метафора

мотивована метонімією і може слугувати підґрунтям метафоризації [3, с. 392].

Ю.Д. Апресян зауважує, що будь-яка мова відображає спосіб сприйняття й організації світу, а виражені в ньому значення складаються у єдину систему поглядів (колективну філософію); притаманний мові спосіб концептуалізації є універсальним і національно специфічним [1, с. 44]. С.Г. Воркачов вивчає концепт як культурно відмічений вербалізований смисл, одиниця колективного знання, яка має мовне вираження і відмічена етнокультурною специфікою [1, с. 46]. Ю.С. Степанов представляє концепт як ідею, якій притаманні абстрактні, конкретно-асоціативні й емоційно-оцінні ознаки. Це ніби згусток культури у свідомості людини; те, у вигляді чого культура входить у ментальний світ людини [4, с. 41–43].

Метою наукової розвідки є визначення базових концептуальних метафор, що лежать в основі універсальних концептів БАТЬКІВЩИНА і ЖІНКА у поетичних творах Іспанії XII–XX століть в межах мегаконцепту ІСПАНІЯ. Матеріалом статті слугували поетичні твори іспанських письменників XII–XX століть.

Виклад основного матеріалу дослідження. Концептуальна метафора синтезує пізнавальні процеси та мовну компетенцію не лише окремої особистості, а й всієї лінгвокультурної спільноти [5, с. 277]. Також концептуальна метафора є перенесенням інформації з однієї концептуальної сфери на іншу, що пов'язано з буттям людини в матеріальному світі та осмисленням загальних, абстрактних понять через поняття більш конкретні [6, с. 37]. Метафора репрезентується як вияв аналогових можливостей людського мислення і закладена вже в самій поняттєвій системі мислення, ніби схема, за якою людина думає і діє [7, с. 82].

В рамках експеріменталістської парадигми американські лінгвісти Дж. Лакофф та М. Джонсон розробили *теорію концептуальної метафори*. Згідно з їхнім твердженням, метафори поділяються на конвенціональні (як історія життя) і неконвенціональні (життя як казка, що сповнена шуму й гніву та позбавлена змісту). Конвенціональні метафори мотивуються відношеннями, які можемо спостерігати у нашому досвіді. Дослідники поділять їх на такі типи метафор [8, с. 35]:

1) *онтологічні* – метафори сутності та субстанції: способи розуміння та сприйняття абстрактних явищ (*experiencia, emociones, ideas*) у термінах матеріальних об'єктів; це дає можливість зараховувати частини досвіду до певних категорій, визначати їх кількість і мати змогу мислити про них. Існують певні види онтологічних метафор: метафори сутності та субстанції (*mente es una máquina*); метафори вмістища (отожнення себе з фізичними істотами, відсторонені від решти світу, проектуючи орієнтацію *усередині-зовні* не лише на фізичні об'єкти, відмежовані поверхнями, але і на дії (*tomar parte en*), стани

(*aficiones, acontecimientos*); персоніфікація (*personificación* – осмислення досвіду взаємодії з неживими об'єктами в термінах діяльності людей); метонімічні концепти (осмислення об'єктів в рамках зв'язків частини з цілим (*partes de cuerpo por persona*); синекдоха;

2) *орієнтаційні* (як такі, що надають просторову орієнтацію) – метафори, які організують систему концептів відносно іншої системи. Вони фіксують досвід просторової орієнтації у світі. Такий тип метафор демонструє, як нефізичне розуміється в термінах фізичного, тобто те, що визначено менш чітко, розуміється в термінах того, що окреслено більш чітко. Вектори *угору – вперед – праворуч* мають позитивну оцінку, а *униз – назад – ліворуч* як негативну [5, с. 276];

3) *концептуальні*, або *структурні* – один концепт структурно метафорично упорядкований в термінах іншого. В основі структурних метафор (*tiempo es un recurso*) лежать онтологічні метафори (*tiempo es una sustancia*). Тобто залучається інтеграція сфери-джерела і сфери-цілі. Структурні метафори не є універсальними, а виникають в культурі як природний наслідок нашого сприйняття часу.

Універсальний концепт ЗЕМЛЯ/PATRIA в межах мегаконцепту ІСПАНІЯ, представлений таким метафоричним ланцюгом (онтологічними метафорами): PATRIA/TIERRA QUERIDA (РІДНА ДОМІВКА)

*Si mi voz muriera en tierra
Llevadla a nivel del mar
Y dejadla en la ribera* [9, с. 31].
Guarden mi carne dorados rastrojos;
tu sol doró de mi esperanza el **lecho**
¡consuelo del ensueño de mi España!
Paisaje velado y lánguido
de bruma, nostalgia y pena:
cielo gris, árboles secos,
agua parada, voz muerta [9, с. 109]

БАТЬКІВЩИНА/ЗЕМЛЯ/КРАЇНА УСАМІТНЕННЯ

¿Soledad, y está el pájaro en el árbol,
soledad, y está el agua en las orillas,
soledad, y está el viento con la nube,
soledad, y está el mundo con nosotros,
soledad, y estás tú conmigo solos? [9, с. 327].

У цьому вірші Хуана Рамона Хіменеса зустрічаємо явище анафори – повтор слова або групи слів з метою підкреслення самотності героя.

БАТЬКІВЩИНА/ЗЕМЛЯ/МІСЦЕ НАРОДЖЕННЯ
І ПРОЖИВАННЯ:

*Un solo pez en el agua
que a las dos Córdoba junta.
Blanda Córdoba de juncos.
Córdoba de arquitectura.
Un solo pez en el agua,
Dos Córdoba de hermosura.
Córdoba quebrada en chorros.
Celeste Córdoba enjuta* [9 с. 213].
*Esta luz de Sevilla ..., Es el palacio
donde nació, con su rumor de fuente
Mi Padre, en su despocho. – La allá frente,
la breve mosca y el bigote lacio* – [9, с. 35].
*Los cien enamorados
duermen para siempre
bajo la tierra seca.
Andalucía tiene*

*largos caminos rojos.
Córdoba, olivos verdes
donde poner cien cruces,
que los recuerden.
Los cien enamorados
duermen para siempre* [9 с. 96].

Спостерігаємо явище дисемінації з метою представлення регіонального розмаїття країни. Використання топонімічних назв водночас підкреслює єднання всіх куточків країни в єдину неподільну державу.

*Mientras por competir en tu cabello,
Oro bruñido, el sol relumbra en vano,
Mientras con menosprecio en medio el llano
Mira tu blanca frente el lilio bello,
Mientras a cada labio, por cogello,
Siguen más ojos que al clavel temprano,
...el luciente cristal tu gentil cuello,
Goza cuello, cabello, labio y frente,
Antes que lo fue en tu edad dorada
Oro, lilio, clavel, cristal luciente,
No sólo en plata o viola troncada
Se vuelva, mas tú y ello juntamente*

En tierra, en humo, en polvo, en sombra, en nada [9, с. 275].

У цьому вірші Л. де Гонгори в основі концепту ЖІНКА лежать базові концептуальні метафори (структурні) ЖІНКА – ЦЕ РОСЛИНА: *lilio, clavel* і підкреслена жіноча ніжність, краса, свіжість за допомогою епітетів: *bello, luciente, gentil*. Порівняння з квіткою виконує не лише функцію зовнішнього опису, а й імплікує внутрішні якості жінки, дівчини. В основі цих порівнянь лежать метафори: НЕВИННА ЖІНКА – ЦЕ БІЛА КВІТКА, ЧУТТЄВА ЖІНКА – ЦЕ ЧЕРВОНА КВІТКА [10, с. 283]. Жінка порівнюється з білими квітам – лілеєю. Імпліцитно таке порівняння виконує функцію вказівки, що передає її душевну чистоту та невинність, непорочність, тому що у європейській традиції лілея вважається символом скромності та жіночої цнотливості: *crystal luciente*. Гвоздика ж асоціюється з жінками чарівними, жіночними, коханими, якими захоплюються, чесними і вірними. Отже, жінка постає символом чуттєвого кохання. ЖІНКА – ЦЕ СКАРБ: *oro, plata*. Наскрізний образ жінки пронизаний концептуальними метоніміями ЖІНКА/PARTES DEL CUERPO. Автор робить акцент на обличчі, встановлюючи вертикальну проекцію: *cabello, frente, ojos, labio, cuello*. При метонімічному переносі свідомість може функціонувати в рамках однієї концептуальної сфери, у нашому випадку – це жінка, і не переходить з однієї концептуальної сфери на іншу, як у випадку з концептуальною метафорою, таким чином можемо спостерігати метонімічний перенос у поезії Ф. де Кеведо: *Su nombre fue vitoria en cuanto // reina la luna en el mayor turbante*. За допомогою символу місяця жінка асоціюється зі зрілим коханням чоловіка до неї. Тож орієнтаційними метафорами в рамках метафоричної моделі ЖІНКА Є КОХАННЯ, тоді ВСЕ ГАРНЕ ЗНАХОДИТЬСЯ ЗВЕРХУ – ВСЕ ПОГАНЕ Є ЗНИЗУ (*LO BUENO ESTÁ ARRIBA Y LO MALO ESTÁ ABAJO*): *Mi corazón fuera de mi cuerpo* [9, с. 315]. А метафорою «вмістилище» ЖІНКА/ЖІНОЧЕ ТІЛО/КОХАННЯ – ЦЕ ВМІСТИЛИЩЕ ДЛЯ ПОЧУТТІВ (*MUJER/CUERPO/AMOR ES UN ESPACIO PARA LOS SENTIMIENTOS*).

Отже, в організації концептуальної складової таких універсальних концептів простежується відповідна логіка – від географічних реалій: MUNDO, PAÍS, PATRIA, TIERRA, CASA, PALACIO, LECHO, CIUDAD, RÍO, ARROYO, CHORRO,

FUENTE, MAR до частин предметів: CAMINO, SENDERO, RIBERA, ORILLA, COSTA, що позначають рух і до конкретних назв: ESPAÑA – CÓRDOBA, SEVILLA, ANDALUCÍA і т.д.

Висновки з дослідження і перспективи подальших пошуків. Універсальні концепти іспанських поетичних творів XII–XX століть характеризуються рядом концептуальних метафор та метонімії, що виявляються шляхом утворення ключового слова та подальшою його трансформацією з набором концептуальних ознак. Концептуально-лінгвістичний аналіз свідчить про те, що наповнення концептів залежить від їх організованості. Універсальні концепти представлені за допомогою концептуальних метафор. Предметом опису та аналізу є онтологічні, структурні, метафора «вмістилища», орієнтаційні метафори і метонімії. Вербальні засоби іспанських універсальних концептів відображають соціокультурні, історичні та етнокультурні цінності іспанської поезії досліджуваного періоду. Перспективу подальшого дослідження вбачаємо в поглибленому вивченні типів метафор і розробці метафоричних моделей у процесі реконструкції мегаконцепту ІСПАНІЯ в іспанській поезії XII–XX століть в термінах лінгвокогнітивного підходу на прикладі національно-маркованих концептів.

Література:

1. Маслова В.А. Введение в когнитивную лингвистику : учебн. пособие / В.А. Маслова. – 3-е изд. – М. : Флинта : Наука, 2011. – 296 с.
2. Арутюнова Н.Д. Теория метафоры / Н.Д. Арутюнова // Теория метафоры : сб. пер. / вступ. ст. и сост. Н.Д. Арутюновой ; пер. под общ. ред. Н.Д. Арутюновой, М.А. Журиной. – М. : Прогресс, 1990. – 512 с.
3. Селіванова О.О. Лінгвістична енциклопедія / О.О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2011. – 844 с.
4. Степанов Ю.С. Константы. Словарь русской культуры. Опыт исследования / Ю.С. Степанов. – М. : Школа «Языки русской культуры», 1997. – 824 с.
5. Славова Л.Л. Когнітивні метафори у структурі концепту політик (на матеріалі американського та українського політичного дискурсу) / Л.Л. Славова // Проблеми семантики, прагматики та когнітив-

ної лінгвістики : зб. наук. пр. / відп. ред. Н.М. Корбозерова. – К. : Логос, 2012. – Вип. 22. – С. 275–284.

6. Берегова О.А. Метафоризация испанской народной сказки / О.А. Берегова // Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики : зб. наук. пр. / відп. ред. Н.М. Корбозерова. – К. : Логос, 2013. – Вип. 24. – С. 35–41.
7. Чудинов А.П. Метафорическая мозаика в современной политической коммуникации / А.П. Чудинов. – Екатеринбург, 2003. – 248 с.
8. Lakoff, G., Johnson, M., 1980. *Metaphors We Live by*. Chicago: Chicago University Press. 242 p.
9. Bergua, J.B., 2004. *Las mil mejores poesías de la lengua castellana*. Edición platino. Madrid: Ediciones Ibéricas, S.L. 766 p.
10. Орел А.Л. Вікторіанська концептуалізація жіночності у зооморфних та флороморфних метафорах / А.Л. Орел // *Studia Linguistica* : зб. наук. пр. / відп. ред. І.О. Голубовська. – К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2013. – Вип. 7(2). – С. 282–289.

Настенко С. В. Метафорическое осмысление мегаконцепта ИСПАНИЯ в испанской поэзии XII–XX веков

Аннотация. Статья посвящена исследованию теоретических основ концептуальной метафоры. Выделены базовые концептуальные метафоры и метонимии, лежащие в основе универсальных концептов РОДИНА и ЖЕНЩИНА в испанской поэзии XII–XX веков в структуре мегаконцепта ИСПАНИЯ.

Ключевые слова: концепт, концептуальная метафора, типы концептуальных метафор, универсальные концепты РОДИНА, ЖЕНЩИНА.

Nastenko S. Metaphorical representation of the megaconcept SPAIN in the Spanish poetry of the XII–XX centuries

Summary. The article investigates the theoretical foundations of conceptual metaphor. The study of basic conceptual metaphors and metonymies is carried out by means of universal concepts HOMELAND and WOMEN in the Spanish poetry of the XII – XX centuries in a megaconcept Spain structure.

Key words: concept, conceptual metaphor, types of conceptual metaphors, universal concepts HOMELAND, WOMEN.

Новаковська О. М.,
аспірант кафедри лексикології та стилістики англійської мови
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

АНАЛІЗ СЕМАНТИЧНОЇ КАТЕГОРІЇ «КРОВОПРОЛИТТЯ» ЯК ФРАГМЕНТА КОНЦЕПТУАЛЬНОЇ КАРТИНИ СВІТУ АНГЛОМОВНОГО СОЦІУМУ: СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ЛЕКСЕМИ BLOOD

Анотація. Статтю присвячено виявленню специфіки вербалізації поняття «кровопролиття» у семантичній структурі лексеми *blood* як фрагмента англослов'янської концептуальної картини світу.

Ключові слова: концепт, концептуальна картина світу, фразеологічна одиниця, лексична одиниця.

Постановка проблеми. Розвиток лінгвістики сьогодення характеризується зміною системно-структурної наукової парадигми, в рамках якої мова розумілася як замкнута, ієрархічно організована система, на парадигму когнітивної лінгвістики. Когнітивна наука парадигма характеризується спрямуванням на вивчення мови як засобу отримання, зберігання, обробки, переробки й використання знань, на дослідження способів концептуалізації й категоризації певною мовою світу дійсності та внутрішнього рефлексивного досвіду [1, с. 32]. За О.С. Кубряковою, стрижнем цієї науки є її направленість на отримання знання про знання [2, с. 41]. Одним з найважливіших принципів когнітивізму у такому разі стає антропоцентричний інтерпретативний підхід до вивчення мовних явищ, коли мова є продуктом діяльності людини. У межах такого підходу до вивчення мовних явищ людина розуміється як така, що діє, активно сприймає та продукує інформацію, а також керується у своїй розумовій діяльності певними схемами, програмами, планами та стратегіями [3].

Отже, сучасний стан лінгвістики зумовлений тяжінням до вивчення мови як продукту когнітивної діяльності людини. Одним з найважливіших процесів такої діяльності є концептуалізація оточуючої людини дійсності, яка полягає в осмисленні інформації, що отримує людина, і сприяє утворенню **концептів**, концептуальних структур і всієї концептуальної системи в мозку (психіці) людини [4, с. 93]. Тобто результатом пізнавальної діяльності людства є формування у свідомості окремого соціуму певних концептів. Цей термін розуміємо, за О.О. Селівановою, як інформаційну структуру свідомості, різносубстратну, певним чином організовану одиницю пам'яті, яка містить сукупність знань про об'єкт пізнання [5, с. 292]. Важливою, на нашу думку, є також можливість вербального втілення концепту, тому ми погоджуємося з думкою С.Г. Воркачева про те, що концепт є одиницею колективного знання, має мовленнєве втілення та є відміченим етнокультурною специфікою [6, с. 47–48]. Формування концептів у масовій свідомості є результатом переробки та сприйняття інформації певним соціумом, а сукупність усіх загальних представлень про світ як об'єкт пізнання формує **концептуальну картину світу**. В. Постовалова визначає її як глобальний образ світу, який лежить в основі світогляду людини, тобто виражає сутнісні властивості світу в розумінні людини, які є результатом її духовної діяльності [1, с. 300].

Цікавим способом зображення в мові сприйнятого та осмисленого людиною образу навколишньої дійсності, на нашу думку, є **фразеологічні одиниці (ФО)**. Погоджуємось з думкою Т.О. Дякової, що вони виникають на основі образного уявлення про дійсність, що відображає побутово-емпіричний, історичний або духовний досвід мовного колективу, пов'язаний з його культурними традиціями, оскільки суб'єкт номінації й мовленнєвої діяльності – це завжди суб'єкт національної культури [7, с. 3]. Національно-культурна семантика мови найбільш повно відтворюється у фразеологізмах, адже саме вони найбільш яскраво репрезентують культурні традиції етносу, сформовані поколіннями.

Мета нашого завдання полягає в дослідженні мовних одиниць, що вербалізують семантичну категорію «кровопролиття», встановленні лінгвокультурної специфіки розуміння цього поняття англослов'янським соціумом в рамках концепту BLOOD.

Виклад основного матеріалу. Згідно зі стародавніми віруваннями англослов'янського соціуму, пов'язаними з кров'ю, вона визначається як така, що є життєво важливою. На основі етимологічного аналізу семантики *blood* визначаємо її походження від праіндоевропейського *bhlo-to-* у значенні *that which bursts out* (те, що б'є струменем). Така лексична одиниця також маркується певним набором сем: *to swell, gush, spurt*, тобто опухати, литися потоком, забити струменем (від давньоанглійського *blod*). Таке розуміння крові існувало в давньоанглійській мові (V–XII ст.). Зрозуміло, що в ті часи основним способом отримання знань було спостереження зазвичай пересічної людини. Часто поранені гинули через втрату крові, що була струменем з рани, особливо якщо та була глибокою. Такі спостереження породили уявлення про те, що кров є важливою необхідною для існування, а кровопролиття часто ототожнювалося з позбавленням життя.

Семантична категорія «кровопролиття» представлена у нашому дослідженні фразеологізмами та **лексичними одиницями (ЛО)**, що експлікують факт вбивства, смерті та жаги до вбивства. Проаналізовані нами ФО та ЛО, загальна вибірка яких складає 25 одиниць, були поділені на 6 тематичних груп, що відповідно експлікують:

1) вбивство (7): *to spill (the) blood, to dip one's hands in blood, blood bath, blood purge, blood feud* та ін.;

2) жагу до вбивства (7): *blood lust, to be baying for blood, to be after somebody's blood, to be out for blood* та ін.;

3) жорстокість (6): *blood and thunder, blood and guts, bloody Mary, bloody Sunday*, та ін.;

4) провину в скоєнні убивства (4): *to have blood on one's hands, to have smb's blood on one's head, blood stained, blood-guilty*;

5) смерть (1): *to give one's blood for one's country*.

Як вже зазначалося, стародавні уявлення про кров склалися на вірі в її життєдайність. За допомогою семантичного аналізу виділяємо певні дефініційні ознаки семем *blood – lifeblood, vital fluid* – життєдайна кров/рідина. Дефініційна ознака *body* вказує на те, де саме циркулює кров. Тобто людське тіло є ніби контейнером, а кров, виходячи за його межі, втрачає фізіологічну цінність як важлива життєдайна рідина, адже вона знаходиться за межами тіла та вже не циркулює в ньому, що зазвичай маркується семою *circulates*. Отже, кровопролиття часто ототожнюється зі смертю і це, як бачимо, вербально втілюється у мові. ФО *to spill (the) blood, to shed blood, to dip one's hands in blood* є результатом саме такого бачення дійсності. Пролити кров означало позбавити людину життя. Етимологічний аналіз семем *spill* вказує на її походження від праіндоєвропейського *spilthjan* – вбивати, знищити. Значення ЛО *spill* «пролити» виникло як результат спостереження за кров'ю, що лилася з рани та стало відомим набагато пізніше, а саме в XIV столітті. Саме спостереження пересічної людини сформувало таке бачення дійсності.

Семантика деяких ЛО першої групи вказує на масштабність вбивства, що представлено ЛО *bloodbath (brutal killing on a large scale)* та *blood purge (the mass execution)*, остання з яких вказує також на підставу для скоєння вбивства (*guilty of treason or sedition*), тобто таке вбивство є покаранням за державну зраду. ЛО *bloodshed* також експлікує масштабність, а разом з тим й умови для скоєння вбивства, що маркується в лексикографічних джерелах семою *war*. Скоєння вбивства також може бути результатом ворожнечі, зокрема ворожнечі між представниками двох сімей або кланів. Такою є ЛО *blood feud (a vendetta involving bloodshed between two families or clans)*. Така ворожнеча може бути досить довгою, адже вбивства відбуваються, щоб покарати супротивників за раніше скоєнні вбивства (*to punish (the group) for earlier murders*). Слід зазначити, що вказані ФО та ЛО експлікують насильницьку смерть шляхом позбавлення людини «життєдайної рідини». Про це свідчить дефініційний аналіз ФО, що є релевантними для нашого дослідження, адже всі вони мають такий набір сем: *violence* (жорстокість), *violent* (жорстокий), *unrestrained* (нестриманий), *brutal* (жорстокий).

Значна частина ЛО та ФО другої групи має у своїй семантичній структурі семі, що експлікують факт жаги до скоєння вбивства, що марковано в англомовних лексикографічних джерелах відповідно: *the desire to kill, eager to kill, eager for slaughter*. Таких ЛО нараховуємо 4, а саме: *blood lust, bloodthirst, bloodthirsty, bloodthirstiness*. У семантиці деяких з них, а саме в ЛО *bloodthirst* та її дериватах *bloodthirsty, bloodthirstiness*, також зафіксована емоція, що супроводжується скоєнням вбивства та маркується у словниках таким чином: *enjoying seeing killing or violence*. ФО *to be out for blood, to be after somebody's blood, to be baying for blood* (жадати крові) виникли на основі представлення про вітальність крові. Як вже зазначалося, раніше вважали, що кров є життєдайною речовиною, що знаходиться в тілі людини, є джерелом снаги та сили. Маючи поранення, людина слабшала, що і породило уявлення про жагу до крові як помсти, бажання бачити ворога слабким. Тобто зазначені ФО експлікують саме жагу до помсти та представлені семами *demand* та *want*, сема ж *помста* маркується відповідно – *revenge*. Словникові дефініції також можуть містити інформацію про емоційний стан людини, яка прагне помсти. В лексикографічних джерелах з'являється маркер *angry*. Кровопролиття у такому випадку не ототожнюється із вбивством, а лише передбачає певні негативні наслідки: поранення (*hurt*) чи покарання (*punished*).

Третя група лексичних одиниць вербально репрезентує жорстокість, що корелює зі скоєнням вбивства. Наприклад, ЛО *bloody (murderous, violent), blood and thunder (unrestrained and violent action or behavior), bloody minded (inclined towards violence or bloodshed), blood and guts (violence and bloodshed, especially in fiction)* вказують на те, яким психологічним станом може супроводжуватися вбивство, що марковано семами *vicious (violent and cruel), murderous (violent or deadly), violent (using or involving the use of physical force to cause harm, damage or death), unrestrained (not controlled)*. Як бачимо, у будь-якому випадку експлікація скоєння вбивства відбувається за рахунок семі *violent*, що, у свою чергу, маркується як *harm, damage* та *death*. Отже, жорстокість часто передбачає пошкодження чи вбивство. ЛО *bloody Mary* та *bloody Sunday* притаманна етнокультурна специфіка. Як було вже зазначено, сема *bloody* маркується як *murderous, violent*. Події та імена, пов'язані із зазначеними поняттям, є результатом жорстокого вбивства. *Bloody Mary* – це прізвисько Марії I Тюдор, що була фанатичною католичкою, та за інспіровані нею масові, жорстокі знищення протестантів була відома як Кривава Мері. ЛО *bloody Sunday* стосується подій 30 січня 1972 року, коли британські солдати жорстко розстріляли демонстрацію мирних жителів, що прийшли на марш із захисту прав Північної Ірландії. Сема *bloody* вказує на жорстокість та неправомірність скоєння такого вчинку солдатами Британії.

ФО *to have blood on one's hands, to have smb's blood on one's head, blood stained* та *blood-guilty* експлікують факт провини у скоєнні вбивства. ФО *to have blood on one's hands, to have smb's blood on one's head* та ЛО *blood stained* відображають просте сприйняття реальності, за яким людина, що скоїла вбивство, мала кров жертви на руках. Вважаємо, що це пов'язано з масовими вбивствами на полі бою, адже кровопролиття здійснювалося частіше мечем або списом, що залишало зброю та руки воїна в крові супротивника. Кров, як докази вбивства, вказувала на скоєння злочину. ФО *to have smb's blood on one's head* (бути винним у скоєнні вбивства) як результат гіперболічного бачення дійсності вказує на те, що, вбиваючи когось, людина ніби повністю була вкрита кров'ю, що вказувало на масштабність скоєння злочину. Таке розуміння провини у скоєнні вбивства повністю відповідає наївному способу сприйняття та переробки інформації.

У ЛО *to give/shed one's blood for one's country* (віддати життя за Батьківщину) ототожнюються поняття кров-

Висновки. Стародавній спосіб концептуалізації світу масовою свідомістю англомовного соціуму визначив поняття кров та життя як такі, що є взаємопов'язаними. На основі дослідження лексем *blood* та при виявленні мовних одиниць, що вербально представляють семантичну категорію «кровопролиття», можемо стверджувати, що експлікація цього поняття відбувається за рахунок ототожнення понять кров – життя. Масові вбивства на полі бою та спостереження за втратою крові спричинили саме таке бачення дійсності: втрачаючи кров, людина помирала від поранення. А отже, структура концепту *BLOOD* частково представлена дуально в опозитивних одне одному поняттях життя–смерть, останнє з яких часто експлікує позбавлення життя насильницьким способом. Лінгвокультурна специфіка такого концепту є незаперечною та представлена у нашому дослідженні мовними виразами *bloody Mary* та *bloody Sunday*, що репрезентують жорстокість та масовість вбивств в різні історичні періоди правління у Британії.

Література:

1. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми : підручник / О.О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2008. – 712 с.
2. Кубрякова Е.С. Язык и знание: на пути получения знаний о языке: части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира / Е.С. Кубрякова. – М. : Языки славянской культуры, 2004. – 560 с. – (Язык. Семиотика. Культура).
3. Маслова В.А. Когнитивная лингвистика : учеб. пособ. / В.А. Маслова. – М. : ТетраСистемс, 2008. – 272 с.
4. Краткий словарь когнитивных терминов / [ред.-сост. Е.С. Кубрякова]. – М. : МГУ им. М.В. Ломоносова, 1997. – 245 с.
5. Селіванова О.О. Лінгвістична енциклопедія / О.О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2008. – 712 с.
6. Воркачев С.Г. Концепт счастье: понятийный и образный компоненты / С.Г. Воркачев // Изв. АН. Серия «Литература и язык». – 2001. – Т. 60, № 6. – С. 40–48.
7. Д'якова Т.О. Фразеологічна репрезентація мовної картини світу в українських східнослов'янських говірках : автореф. дис. ... доктора філологічних наук / Т.О. Д'якова – Луганськ, 2011. – 22 с.
8. Англо-русский словарь / В.К. Мюллер. – М. : Сов. Энциклопедия, 1971. – 912 с.
9. Новый Большой англо-русский словарь : в 3 т. / Ю.Д. Апресян, Э.М. Медникова, А.В. Петрова и др. ; под общ. рук. Ю.Д. Апресяна и Э.М. Медниковой. – 8-е изд., стереотип. – М. : Рус. яз., 2003. – 832 с.
10. Longman dictionary (active study), 1998. Della Summers dir. New ed. p. cm. Edinburg Gate: Pearson Education limited. 799 p.
11. Longman dictionary of American English, 2008. New 4th ed. Harlow, Essex, England: Pearson Education Ltd. 1210 p.
12. Longman dictionary of contemporary English, 2003. Edinburg-Harlow: Longman. 1949 p.
13. Longman dictionary of English language and culture, 1998. Addison Wesley Longman limited, ed. 6 Harlow. 1568 p.
14. Merriam-Webster's Dictionary. [online] Available at: <http://www.merriam-webster.com>
15. Webster's dictionary of the English language: Librairie Larousse, 1993. 1248 p.

Новаковская О. Н. Анализ семантической категории «кровопролитие» как фрагмента концептуальной картины мира англоязычного социума: структурно-семантическое исследование лексемы blood

Аннотация. Статья посвящена выявлению специфики вербализации понятия «кровопролитие» в семантической структуре лексемы blood как фрагмента англоязычной концептуальной картины мира.

Ключевые слова: концепт, концептуальная картина мира, фразеологическая единица, лексическая единица.

Novakovskaya O. Analysis of the semantic category “bloodshed” as a fragment of the conceptual world-image of the English-speaking society: structural-semantic research of the lexeme blood

Summary. This article is devoted to revealing the specifics of the verbalization of the concept “bloodshed” in the semantic structure of the lexeme blood as a fragment of the English conceptual world-image.

Key words: concept, conceptual world-image, phraseological unit, lexical unit.

Поваляєва Г. С.,
аспірант кафедри романської філології
Київського національного лінгвістичного університету

ФУНКЦІОНУВАННЯ МОВНОЇ МАСКИ У ВІРТУАЛЬНОМУ ДИСКУРСІ НА ЛЕКСИЧНОМУ РІВНІ В СУЧАСНІЙ ІСПАНСЬКІЙ МОВІ

Анотація. У статті описано функціонування мовної маски у віртуальному дискурсі на матеріалі іспанських інтернет-чатів. Уточнюється специфіка позиції мовця у віртуальному дискурсі, пов'язана зі створенням певного мовного образу, досліджується термін «мовна гра» як спосіб подібного мовного перевтілення, виділяються функції «мовної гри», а також їх різновиди на лексичному рівні.

Ключові слова: мовленнєва маска, мовна гра, віртуальний дискурс, есхрофемізми, аноніми, арго.

Постановка проблеми. Антропоцентром у віртуальному дискурсі є фігура комуніканта, тобто людини, яка користується чатом і виконує в ньому ролі адресата та адресанта. А також це не реальна людина, а маска або роль, в яку людина «вживається» і яку виконує до кінця вистави; це образ, що виникає при спілкуванні з певним персонажем і зникає разом з ним.

У віртуальному дискурсі фігура комуніканта набуває специфічної форми і способів вираження та розглядається через концепт МАСКА. Аналізом маски у віртуальному дискурсі займалися такі вчені: Н.Г. Асмус, Л.Л. Фьодорова, О.А. Селютін, Н.Н. Казнова, О.Ю. Осьмухіна та інші.

Мета статті – розкрити специфіку функціонування у віртуальному дискурсі терміна «мовленнєва маска» на лексичному рівні.

Виклад основного матеріалу. Феномен маски (фр. *masque* – обличчя; середньовіч. лат. – *masca*) є невід'ємною складовою людського буття і в прямому (предмет, що приховує обличчя), й у широкому значенні (маски театральні – ролі та ампула; карнавальні; соціальні – іміджі; авторські) та функціонує в соціокультурному просторі з найдавніших часів. У первісній культурі маски цілком належали обрядам, пов'язаним із трудовими процесами, похоронним ритуалом, з яких згодом виникли культові дійства та традиційні народні видовища (японський театр Кабукі, Но, італійська комедія *dell'arte*); у народно-святковій культурі античності та середньовіччя маска була її складним і багатозначним мотивом; в епоху романтизму масці, крім приховування або утаювання, стає властивий обман; в культурі постмодернізму одним з аспектів «масовості» є протейність – погляд на людину як на набір масок, що змінюють одна одну. Різноманітність культурних смислів маски породжує і різноманіття підходів до її осмислення [1, с. 226].

У віртуальному дискурсі маска розуміється як спроба реалізації свого ідеального або фантастичного Я, найчастіше не співпадає з Я реальним, як наслідок анонімність комунікантів. Маска – це саморепрезентація комуніканта, тобто вибір ніка комунікантами (образна маска) та специфічна мова комунікантів (мовленнєва маска або мовна гра).

Під мовленнєвою маскою розуміється комунікативна стратегія, в основі якої лежить чужий мовний образ, вибір якого

обумовлений цілями мовця, ситуацією, формою спілкування, фактором адресата; це тимчасова та ситуативна експлуатація чужої мовної поведінки, заснована на зафіксованому в свідомості носіїв мови узагальненому уявленні про той чи інший тип комунікантів [2, с. 172].

На відміну від реального світу, в якому людина постає лише його частиною, у світі віртуальному, крім людей, які можуть бути редуковані до набору вербальних повідомлень різного ступеня істинності, подробиці та відповідальності, майже нічого немає [3, с. 76]. Крім того, як справедливо відзначає Г.Н. Трофімова, «формула особистість = текст або особистість = мова стає в Інтернеті аксіомою: особистість = мовлення, оскільки всі мовленнєві індивідуальні особливості виявляються ззовні на поверхні в буквальному значенні слова» [4, с. 220]. У мережі комунікант – «це сукупність мовленнєвих актів, створених як самими особами, так і про них. Найбільш адекватні особистісні характеристики, звичайно, містять репліки, створені особою самостійно, особливо при спонтанному, неформалізованому спілкуванні» [4, с. 225]. У такому комунікативному середовищі людина сама створює інформацію та знання, і постає як концепт «мовленнєвої маски», як унікальне, яскраве у мовному оформленні, карнавальне за характером явище. Полілог комунікантів видається «побудованим» з окремих масок, які створюють простір мовлення. Маска стає «фокусом», основою мовлення, її навіть може не усвідомлювати сам автор, а також позицією створюваного повідомлення і, як наслідок, відчуттям, враженням від мовлення.

Важливою умовою успішної комунікації є уявлення мовця про сучасний стан знань співрозмовника. Воно охоплює і поняття мовця про те, як співрозмовник оцінює стан знання мовця. М.Б. Бергельсон називає це рекурсивною моделлю когнітивних станів учасників комунікації [5, с. 61]. У віртуальному співтоваристві ця модель має специфічні прояви. В комп'ютерній комунікації відсутній реальний адресат, а спілкування відбувається з вигаданим транспонованим адресатом. Тому головна когнітивна особливість такого спілкування полягає в тому, що в ньому відбувається конструювання адресата. Ми не тільки доповнюємо образ віртуального співрозмовника своєю уявою і досвідом, ми вносимо в його «образ» ще й свої психологічні проблеми і стереотипи. Особливість спілкування з невідомим адресатом полягає в тому, що відбувається і конструювання відправника повідомлення, тобто когнітивне самоконструювання (термін М.Б. Бергельсон) [5, с. 63]. При такій комунікації мовець не стільки спілкується з співрозмовником на рівних правах, скільки виговорюється, повідомляє комусь про те, що хвилює, цікавить або наболіло.

Отже, комунікант у віртуальному дискурсі може бути представлений через поняття маски, що ми вважаємо, як і Г.О. Вінокор, характеристикою зовнішньої своєрідності мовлення,

яка відображає індивідуальні особливості мовленнєвої поведінки комуніканта [6, с. 10]. Віртуальний полілог постає способом розкриття мовленнєвої маски, під якою ми масмо на увазі мовленнєвий прийом, що мовець використовує для створення ігрового стилю спілкування, тобто мовної гри з віртуальними особистостями в новому комунікативному середовищі.

У розумінні гри, що бере свій початок від Л. Вітгенштейна, вона визначається як безособистісний, структурний фактор в контексті загальнонаукової концепції сінергетики, самоорганізації, структуризації складних систем. Дотримуючись позиції Л. Вітгенштейна, ми вивчаємо гру самої мови та інших семіотичних систем: гру фонем, морфем, слів, смислів, символів. Базовим поняттям мовної гри, за Л. Вітгенштейном, є плюралізм, неоднозначність смислів. З огляду на його теорії всі акти мовленнєвої комунікації є тим або іншим видом мовної гри. Коли мовець «грається» з формою мовлення, його раптовість отримує естетичне навантаження від найневибагливого до витонченого. Це може бути і невігадливий жарг, і більш або менш вдала гострота, і каламбур, і різні види тропів: порівняння, метафори, перифрази тощо. Використовуючи мовну гру під час побудови висловлювання, мовець звертає увагу на саму форму мовлення з метою не просто повідомити що-небудь, а викликати те чи інше естетичне почуття, що робить мовну гру невід'ємним атрибутом міжкультурної комунікації [7, с. 35–36].

І якщо Л. Вітгенштейн пов'язував із цим феноменом весь процес вживання слів у мові, здатність людини використовувати мовні засоби з урахуванням реалізованої ними функції [7, с. 40], то сьогодні багато вчених трактують мовну гру більш вузько: як нестандартне використання мовних одиниць з установкою на їх естетичне сприйняття. Звідси виходить, що мовна гра є тільки там, де у комунікантів виникає потреба бути оціненими з погляду демонстрації дотепності та мовленнєвотворчих здібностей.

У віртуальному дискурсі можна виділити кілька **функцій**, властивих мовній грі. Насамперед це *людична (ігрова) функція*, яка служить для того, щоб викликати посмішку, створити жартівливий настрій або іронічне ставлення. Тут необхідно зазначити, що мовна гра – реакція на комічні властивості об'єкта. Близькою до людичної є *розважальна функція*, в якій мовець не ставить перед собою ніяких змістовних завдань, а скоріше намагається висловитися незвично, не бути нудним. Самовираження за допомогою мови є *характерологічною (індивідуалізуючою, самопрезентуючою) функцією*. Мовна гра у такому випадку є способом реалізації індивідуального стилю мовця. Мовну гру, що дозволяє продемонструвати дотепність, почуття гумору тощо, комуніканти дуже часто використовують у межах віртуального дискурсу, оскільки це надає їм можливість заявити про себе, представити себе гідно. Змістово і стратегічно мовна гра у віртуальному дискурсі майже не відрізняється від мовної гри в реальному дискурсі, різниця в основному виникає при виборі засобів, який багато в чому обумовлюється каналом зв'язку, а також залежить від комунікативної ситуації в цілому. За рахунок оригінального використання мови і самовираження мовці можуть насичувати текст новими смислами, у цьому випадку мовна гра може бути засобом створення нових смислів, асоціативних зв'язків між смислами слів. Таке використання мовної гри характеризується *сенсоутворюючою функцією*. Останнім часом зі зростанням популярності інтернету можна виділити *компресивну функцію* мовної гри. Сюди можна зарахувати вживання специфічної орфографії, використання різних скорочень, аббревіатур, перекручування нормативного пра-

вопису та вживання фонетичного письма. Слід також виділити ще одну надзвичайно важливу функцію мовної гри – *мовнотворчу*. Вона створює можливість утворення нових словесних елементів, тим самим збагачуючи словниковий запас. Ще одна не менш важлива функція мовної гри – *парольна*. Мовна гра в цьому випадку служить показником приналежності мовця до якої-небудь групи [7, с. 41–42].

Отже, функції мовної гри в інтернет-дискурсі слугують для прояву індивідуальної особистості мовця, насамперед у зв'язку з прагненням сказати щось, не повторюючись і не вдаючись до «загальновідомих виразів», які втратили вже не тільки образність, але також і чітке значення. Мовна гра часто є одним із ключових мовних засобів впливу в процесі комунікації. Вона додає комунікації відтінку умовності, асоціативності, вторинності. Прийоми мовної гри перестали виконувати виключно естетичну функцію і почали бути мовним втіленням комплексу комунікативних стратегій і тактик.

На лексичному рівні як різновиди мовленнєвої маски або мовної гри у віртуальному дискурсі розуміють есхрофемізми, агноніми та арго.

Під **есхрофемізмом** розуміється фігура мови, «в якій будь-яке слово є паронімічним, тобто за більш чи менш віддаленою співзвучністю, або є парасемічним, тобто за більш чи менш віддаленою предметною подібністю, перетворюється у лихослів'я» [8, с. 120]. В основі есхрофемізації лексеми або фраземи лежить заміна основного обцененого значення повсякденним зі збереженням і семантичною структури повсякденного, й ілюктивної сили обцененого [8]. Наприклад: *zorra – puta, joer – joder; hp – hijo de puta, NPI – ni puta idea, QTF – que te follen, DPM – de puta madre, lee el j*** manual, ni p*** idea, o como c*** se escriba, bcn – bacán*.

У монографії Г.Ч. Гусейнова розкрито цікаву гіпотезу, згідно з якою «есхрофемізм полегшує освоєння занадто великого масиву новизни» [8, с. 135]. Ця теза, на наш погляд, справедлива і для віртуального дискурсу, оскільки гіпертекстуальне наповнення кіберпростору у світових масштабах зростає значними темпами: у віртуальному середовищі щодня з'являється велика кількість нових ресурсів, які розширюють комунікативний діапазон користувачів інтернет-чатів. За таких умов мова не може залишатися байдужою до змін, що відбуваються, у зв'язку з чим ми вважаємо есхрофемізацію як перехідну стадію адаптації до нових інтерактивних практик інтернет-культури, а створювані при цьому есхрофемізми – невід'ємною, хоча і ненормативною, частиною віртуальної концептосфери в її актуальному стані.

Агноніми зазвичай визначають як поєднані (лексичні/фразеологічні) одиниці рідної мови, семантика яких невідома, незрозуміла або малозрозуміла великій частині її носіїв. Агнонімія здебільшого охоплює пласти лексичного рівня, такі як діалектизми, жаргонізми, архаїзми і слова-терміни [9, с. 640]. Учасники віртуального дискурсу, вводячи таку лексику, прагнуть справити враження на співрозмовників, підвищити свій комунікативний статус у мікросуспільстві чату. Зауважимо, що гумористичний ефект подібного мовленнєвого твору не є запланованим. Водночас агноніми нерідко провокують комунікативні ризики: в результаті непорозуміння втрачається спільність тематичного ядра полілогу інтернет-чату, внаслідок чого з нього виводяться актуальні для конкретного мовленнєвого відрізка смисли. Наприклад: *gusa – tener hambre, ni el tato – nadie, yupi – perfecto, pirarse – salir de, guay – bien, cuco – amable, rollo – aburrimiento, pasar de – demostrar sin interés, agur! – adios, alicante – amigos*.

Апро з мовного погляду є експресивною лексичною підсистемою розмовної мови, яка характеризується великим експресивним потенціалом і швидкими змінами словникового складу [9, с. 641]. Тому мова писемного різновиду апро – *Leetspeak*, що використовується переважно в інтернет-спілкуванні та є дуже поширеним у багатьох онлайн-відеоіграх, слугує для таємного спілкування «своїх людей» (“*people in the know*”) і є незрозумілою для тих шарів суспільства, які не входять у ці соціальні групи. Особливість цієї мови полягає у тому, що комуніканти використовують алфавітно-цифрові заміники для написання відповідних літер, слів та виразів, наприклад: *Šl̂mšøñš_lá_peli@ùlǎ* замість *Simpsons la película*; *iø_řè_kërø* замість *Yo te quiero*.

Термін *Leet* походить від слова “*elite*” (новостворена мова, якою спілкуються юзери, чатери) – це специфічна форма кодування і скорочень віртуального спілкування, в якій використовується цифрова абрєвіатура з метою засекречування інформації від дорослих. Зазвичай це слово передається цифровим кодом – 1337. Однією з ознак *Leetspeak* є унікальна орфографічна система, яка базується на заміні у словах однієї літери різноманітними знаками, типографічними символами, літерами та цифрами. Символи, які обираються для «конструювання» літери, є довільними – головне, щоб реципієнт міг її візуально розпізнати. Така практика креативного способу шифрування дійсності у *Leetspeak* зумовлена захистом онлайн-ової *Leet*-спільноти від тих, хто намагається «влитися» у перебіг віртуального спілкування ззовні [9, с. 642].

Висновки. Отже, сутність мовленнєвої маски полягає у усвідомленому відборі адресантом мовних засобів, спрямованих на формування певного образу у свідомості адресата. Для конструювання мовленнєвої маски використовують мовні засоби на різних рівнях, у нашій статті це лексичний рівень, де комуніканти використовують лексичні одиниці мови, такі як есхрофемізми, агноніми та арго.

Перспективи дослідження передбачають ширший аналіз функціонування мовленнєвої маски у віртуальному дискурсі на різних лінгвістичних рівнях.

Література:

1. Осьмухина О.Ю. Маска / О.Ю. Осьмухина // Знание. Понимание. Умение : научный журнал. – 2007. – № 2. – С. 226–228.
2. Асмус Н.Г. Лингвистические особенности виртуального коммуникативного пространства : дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.19 / Н.Г. Асмус. – Челябинск, 2005. – 265 с.

3. Войскуновский А.Е. Интернет – новая область исследований в психологической науке / А.Е. Войскуновский // Ученые записки кафедры общей психологии МГУ. – 2002. – Вып. 1. – М. : Смысл, 2002. – С. 76–101.
4. Трофимова Г.Н. Языковой вкус Интернет-эпохи в России (функционирование русского языка в Интернете: концептуально–сущностные доминанты) : монография / Г.Н. Трофимова. – М. : РУДН, 2004. – 380 с.
5. Бергельсон М.Б. Языковые аспекты виртуальной коммуникации / М.Б. Бергельсон // Вестник МГУ. Серия «Лингвистика и межкультурная коммуникация». – 2002. – № 19. – С. 55–67.
6. Винокур Т.Г. Информативная и фатическая речь как обнаружение разных коммуникативных намерений говорящего и слушающего / Т.Г. Винокур // Русский язык в его функционировании: коммуникативно-прагматический аспект. – М., 1993. – С. 5–29.
7. Витгенштейн Л. Философские исследования / Л. Витгенштейн // Избр. философские работы – М., 1994. – С. 34–42. – 1 ч.
8. Гусейнов Г.Ч. Советские идеологемы в русском дискурсе 1990-х / Г.Ч. Гусейнов. – М. : Три квадрата, 2004.
9. Рыжков М.С. Трансакция как единица когнитивно-прагматического моделирования интернет-дискурса / М.С. Рыжков // Международный конгресс по когнитивной лингвистике : сб. мат. – Тамбов : Издательский дом ТГУ им. Г.Р. Державина, 2008. – С. 640–642.

Поваляева А. С. Функционирование речевой маски в виртуальном дискурсе на лексическом уровне в современном испанском языке

Аннотация. В статье описано функционирование речевой маски в виртуальном дискурсе на материале испанских интернет-чатов. Уточняется специфика позиции говорящего в виртуальном дискурсе, связанная с созданием определенного речевого образа, исследуется термин «языковая игра» как способ подобного речевого перевоплощения, выделяются функции «языковой игры», а также их разновидности на лексическом уровне.

Ключевые слова: речевая маска, языковая игра, виртуальный дискурс, эсхрофемизмы, агнонимы, арго.

Povalyaeva G. Speech mask functioning in virtual discourse of modern Spanish language (lexical level)

Summary. The aim of the article is to describe “speech mask” functioning in virtual discourse. The material of this research are Spanish Internet chats. In virtual discourse the speaker creates a certain image and “speech mask” is a method of speaker’s speech transformation, which is related with language play. Functions of language play are considered.

Key words: speech mask, language play, virtual discourse.

Радіонова К. С.,
аспірант кафедри англійської філології
Запорізького національного університету

СТІЙКІ КОМПАРАТИВНІ ОДИНИЦІ НА ПОЗНАЧЕННЯ ЗОВНІШНОСТІ ЛЮДИНИ В АНГЛІЙСЬКІЙ, ФРАНЦУЗЬКІЙ, УКРАЇНСЬКІЙ ТА РОСІЙСЬКІЙ МОВАХ

Анотація. У статті розглянуто сутність та особливості вжитку стійких компаративних одиниць, їхнє місце у сучасній лінгвістиці. Проаналізовано стійкі порівняння на позначення зовнішності людини в англійській, французькій, українській та російських мовах.

Ключові слова: стійкі компаративні одиниці, порівняння, компаративні фразеологічні одиниці, об'єкт порівняння, суб'єкт порівняння.

Постановка проблеми. Стійкі компаративні одиниці або компаративні фразеологізми – це окремий клас фразеологізмів, що посідає важливе місце у дослідженнях сучасної лінгвістики. На фоні неймовірного інтересу до дослідження стійких порівнянь (роботи А. Вежбицької, В.В. Жаворонка, В.В. Виноградова, М.П. Кочергана, В.М. Манакіна, Ш.Р. Басирова, В.А. Маслової) питання про їхню семантику, структуру та сферу вжитку залишаються дискусійними та потребують подальшого вирішення.

Мета статті – висвітлення закономірностей вжитку стійких компаративних одиниць під час опису зовнішності людини в англійській, французькій, українській та російській мовах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Порівняння – це багатогранне явище, тому воно є об'єктом дослідження багатьох наук: у філології порівняння – один з видів троп, у психології – один з розумових процесів, у логіці та філософії – засіб пізнання світу.

Отже, порівняння – пізнавальна операція, яка лежить в основі суджень про подібності та відмінності об'єктів. За допомогою порівнянь виявляються кількісні та якісні характеристики предметів, класифікується, упорядковується та оцінюється зміст буття та пізнання. Порівняти – зіставляти «одне» з «іншим» задля виявлення їх можливих відношень [12, с. 623].

Процес порівняння – невід'ємна частина пізнання навколишнього світу. Кожного дня, кожної хвилини людина має справу з порівнянням нового предмету з відомими реаліями, виявляючи як вже знайомі, так і нові характеристики тих чи інших об'єктів. Саме завдяки порівнянню ми маємо змогу глибше та більш детально вивчити різноманітні явища. Найчастіше процес порівняння відбувається підсвідомо, не потрібно довго замислюватися над тим чи іншим явищем, щоб знайти паралельні з ним предмети та вилучити спільні або від'ємні характеристики, бо компаративні одиниці існують в пам'яті людини як готові структурні мовні кліше, тому ми легко, без значних зусиль ними оперуємо. Порівняння надають об'єкту пізнання нового відтінку.

Компаративні одиниці заповнюють всі сфери людського життя. Важливе місце посідають компаративні фразеологізми при першому знайомстві з тим чи іншим об'єктом, саме тоді ми найбільш експресивно та емоційно реагуємо на щось «нове»,

намагаючись як можна яскравіше його описати, охарактеризувати якість, дію або стан через конкретний образ. Але важливим є те, що група порівняння разом з компонентом отримує нове значення. Тому мовне порівняння об'єднує одночасно дві функції: пізнавальну та емотивно-оцінну [5, с. 23].

Розглянемо особливості компаративних одиниць англійської, французької, української та російської мов при описі людини, а саме її зовнішності. Ці фразеологізми можна вважати найбільш розповсюдженими з погляду щоденного вжитку, оскільки щодня ми, якщо навіть не знайомимось з новими людьми, то спілкуємось з нашими родичами, колегами, друзями, оцінюючи їхню зовнішність, поведінку, настрої, звертаємось до компаративних одиниць, які оживляють та роблять наші спостереження більш емоційними та яскравими.

Стійкі порівняння як мовне вираження світогляду народу – цікавий матеріал для лінгвокраїнознавчих досліджень. Формальним засобом вираження порівняння є компаративна конструкція. Термін «компаративна одиниця» вживається для вираження одиниці, з якою порівнюють, та для вираження всієї структури порівняння. Загалом у порівняннях розрізняють суб'єкт (те, що порівнюють), об'єкт (те, з чим порівнюють) і ознаку, за якою один предмет (суб'єкт) порівнюють з іншим (об'єктом) та порівняльний сполучник [11, с. 496]. Одиниці, в яких наявні всі чотири компоненти, є структурно повними порівняннями. Такі конструкції здійснюють перетворення образів на уявлення (найузагальненішу форму знань), що виникають унаслідок різноманітних асоціацій [3, с. 89].

Компаративні конструкції зі сполучником **як** становлять найбільшу групу стійких порівнянь української мови. Причому деякі з них здатні вживатися тільки зі сполучником **як** (*як німий*), в інших же сполучник **як** може замінюватися синонімами **немов** або **наче**, надаючи порівнянням відтінку книжності (*як цариця – наче цариця*) [2, с. 8]. Російські компаративні одиниці утворюються за допомогою сполучника **как** (*как немой*). Що ж стосується англійської мови, тут ми маємо два найбільш розповсюджених варіанти конектора, а саме **like** та **as** (*silent as the dead; eyes like saucers*). У французькій мові, як і в російській, – один сполучник **comme** (*muet comme une borne*).

Перш ніж перейти до розгляду компаративних одиниць зазначених мов, зауважимо, що в сучасній лінгвістиці зазвичай виділяють два типи фразеологічних одиниць – ті, які мають еквіваленти в інших мовах, та ті, які еквівалентів не мають. Перші поділяються на дві групи – повні та часткові еквіваленти. Повні еквіваленти мають не тільки одне і те ж значення в обох мовах, а ще й однакову лексичну й граматичну структури. Часткові еквіваленти мають певні лексичні, граматичні або лексико-граматичні відмінності [4, с. 318].

Як ми вже зазначали, компаративні одиниці оперують як у науковій, літературній, діловій так і в повсякденній мові.

У цій статті ми з'ясуємо місце та функції стійких компаративних одиниць під час опису зовнішності людини. Всім нам відоме досить розповсюджене прислів'я: «Стрічають по одежі, а проводжають по розуму». Образ зовнішності відіграє важливу роль у процесі спілкування. Цей феномен – складне концептуальне явище, що формується за фізичними та інтелектуальними ознаками, до яких долучаємо певний знаковий зміст. Образ зовнішності – це сукупність уявлень та асоціацій, що склалися історично, а тому є достатньо стійкими. Вони відображають пізнавальний, соціальний та культурний досвід народу, враховують також емоційний, прагматичний та естетичний аспекти його сприйняття та оцінки [7].

Отже, перше, на що ми звертаємо увагу, це на загальне враження від людини: чи гарна вона, струнка чи навпаки не досить приваблива. Різноманітні критерії складають портрет зовнішнього вигляду людини. Розглянемо компаративні одиниці, утворені на основі різних характеристик зовнішності.

1. Загальна краса

Людина може бути божественно гарною, такою, що неможливо відірвати очей. Важко сказати, що саме приваблює в ній, бо весь образ зачаровує співрозмовника. Про таких людей кажуть: «гарний як картинка», «красивый как картинка», “pretty as a picture” (...she is a young actress I know. She is as pretty as a picture (W.S. Maugham, “Theatre”, Ch. XVIII)). Як в українській, в російській, так і в англійській мові небачену вроду порівнюють з картиною, французи ж порівнюють гарних людей із днем: “joli comme le jour” (Madame la Dauphine avait une fille d'honneur d'un chapitre d'Allemagne, jolie comme le jour, et faite comme une nymphe, avec toutes les grâces de l'esprit et du corps (Saint-Simon, “La Cour de Louis XIV”)) або із серцем “joli comme un cœur” (Quand il parut, habillé de neuf des pieds à la tête par le tailleur de son père, elle poussa un cri de surprise joyeuse: il était joli comme un coeur (E. Zola, “La Curée”)).

Слов'янська і французька культури порівнюють вроду з ангелом: «прекрасен как ангел небесный», “beau comme l'ange (comme un archange)” (Une fille de Paris, belle comme les anges, avait été chargée par la police de se faire aimer du marquis de Montauran (H. de Balzac, “La Vieille fille”)). Іншим об'єктом порівняння може бути вранішня зоря: «прекрасен как утренняя заря», “beau comme un (le) lever du soleil” (Il se trouvait, cinquante ans passés, l'acquéreur d'une femme de dix-neuf belle comme un lever du soleil, douce comme un écheuve de soie, pure comme un petit enfant et tendre comme du pain frais (C. Farrère, “Quatorze histoires de soldats”)).

Але порівняння часто можуть мати і жорстокий характер, представник жодного менталітету не соромиться висловити своє незадоволення зовнішністю людини, тому в усіх мовах існують компаративні звороти, які досить яскраво характеризують недоліки зовнішності людини: «страшний як смертний гріх», «страшный (безобразный) как смертний грех/страшный как все семь смертных грехов», “ugly as sin” (Harold is ugly as sin, but his personality is very charming), “laid comme les (sept) péchés (capitaux)/laid comme le péché”. Кожна з представлених культур є досить релігійною та віруючою, для народів важливо не грішити, обрати для себе чистий та безгрішний шлях, тому не дивно, що гріх – це щось страшне для них, щось, що викликає зневагу, страх, відчуження. Саме тому компаративні одиниці з елементом «гріх/сім гріхів» є найяскравішими порівняно з іншими фразеологічними зворотами, такими як «безобразный (уродливый) как обезьяна», “laid comme un singe” (Angèle lisant). “Je savais bien que tu ne pouvais aimer

ton mari, il est laid comme un singe...” (G. Feydeau, “Le Système Ribadier”)).

Неприємна зовнішність в усіх мовах асоціюється також з жабами, ці земноводні тварини викликають неприємні відчуття, бажання швидше позбавитись їх та забути раз і назавжди: «уродливый как жаба», “ugly as a toad” (Maria may be a beautiful woman, but when she was a child she was as ugly as a toad), “laid comme un crapaud”.

2. Будова тіла

Проаналізувавши загальний образ людини, ми починаємо звертати увагу на деталі. Худий чи товстий, високий чи низький наш товариш, усі ці нюанси допомагають нам намалювати більш чітку картину тієї чи іншої людини.

Про худу людину кажуть: «худий як дошка», «худой как доска», “thin as a lath”. Українці та росіяни порівнюють худих із тріскою: «худий як (мов, немов, наче, неначе) тріска», «худий як шкіпа», «худой как щепка». Англійці – із граблями – “thin as a rake”, ганебним стовпом – “thin as a whipping-post”, рейками – “thin as a rail” (Both were over six feet, and as thin as rails... (J. Galsworthy, “Caravan”, “The Apple-Tree”)). Більш багатими на порівняння цієї групи виявились французи: “maigre comme un chat de gouttière” (дослівно – «худий як домашній кіт»), “maigre comme un cent de clous (comme un clou)” (дослівно – «худий як сто гвіздків (гвіздок»)), “maigre comme un chien fou” (дослівно – «худий як скажена собака»), “maigre comme un coucou” (дослівно – «худий як зозуля»), “maigre comme un échalas” (дослівно – «худий як жердина»), “maigre comme un hareng saur” (дослівно – «худий як копчений оселедець»). Всі ці порівняння не мають повних еквівалентів ні в українській, ні в російській, ні в англійській мовах. Словники фразеологізмів чи компаративних одиниць перекладають вищезазначені стійкі вислови частковими еквівалентами, які мають місце у тій чи іншій мові:

...mais les officiers allemands, non, non, non, pas des hommes, des monstres... Il faut les avoir vus des près, ces affreux grands raides, maigres comme des clous... (H. Barbusse, “Le Feu”) – ...но немецкие офицеры, ей-богу, это не люди, – чудовища... Надо посмотреть на них вблизи – отвратительные, длинные, прямые, худые как щепки...

La secrétaire apprit de moi ensuite que... mes artistes préférées étaient Audrey Hepburn et Lollobrigida. - C'est bien contradictoire! me dit-elle. L'une est maigre comme un cent de clous, l'autre est dodue comme vous (P. Guth, “Le Mariage du naïf”). – Затем секретарша узнала от меня, что... мои любимые актрисы – Одри Хепберн и Лоллобриджида. – Это несовместимо, – заметила она. – Одна худая как щепка, а другая же толстушка, как вы [14].

Існують і вирази на позначення товстої людини: «товстий (жирний) як свиня», «толстый как свиня», “fat as a pig” (If I don't stop eating this cake, I'll be fat as a pig!). Зауважимо, що така семантична група є ідентичною у французькій та російській мовах: «толстый как бочка», “gros comme une barrique (un muid)”, «толстый как боров», “gros comme un cochon”, “толстый как корова”, “gros comme une vache”.

Зріст – ще одна характеристика, на яку ми звертаємо увагу. Високі люди викликають в нашій свідомості такі стійкі компаративні одиниці: «каланча пожарная» (Ты мне брось, каланча пожарная, пугать людей! (М. Бубеннов, «Белая береза»)), “tall as a maypole/tall as a steeple”. У французькій та українській мовах об'єктом порівняння височезної людини є жердина: «високий як жердина», “grand comme un échalas”.

Що ж стосується виразів на позначення людей низького росту, то стійкі компаративні одиниці знаходимо лише у французькій мові:

“haut comme une botte (pas plus haut qu’une botte/que la botte)” (дослівно «високий як чобот»):

Oh! une très belle boutique, une charcuterie tout en marbres et en glaces, juste en face des Halles... Et j’ai trouvé là une gailarde, une bonne haute comme une botte, fraîche, rouge... (E. Zola, “La Joie de vivre”). – О! я нашел чудесный магазин, колбасную, всю из мрамора и зеркал, и как раз напротив рынка... И там я обнаружил плутовку – такое миниатюрное создание – свеженькую, румяную...;

“haut comme trois pommes” (дослівно – «високий як три яблука»):

Il détestait les jeux de ses camarades... Une fois pour toutes, il laissait rendre compte de son étrangeté dans ce domaine par la vocation ecclésiastique qu’il avait proclamée très fort quand il était haut comme trois pommes (L. Aragon, “Les Beaux quartiers”). – Игры товарищей были Арману ненавистны... Раз и навсегда он нашёл объяснение этой странности в том признании священника, которое он избрал, когда ещё под стол пёшком ходил» [14].

3. Обличчя

У народі кажуть: обличчя людини – дзеркало її душі. Неможливо не погодитись з цим висловленням, бо саме обличчя може розказати про людину майже все, тому і характеристиці кожної деталі обличчя ми відводимо своє вагоме місце, серед яких очі посідають найголовніше, бо вони здатні розповісти все, навіть найтаємне. Не потрібно багато слів, іноді навіть жодного слова не треба чути, якщо поглянути у вічі людини, вони все повідають самі. Про великі круглі очі українці зазвичай говорять: **«очі, як у сови»** або **«очі, як цибуля»**, росіяни – **«глаза круглые, как у совы»** (*У жєнцины, вытєгивающей шею из-за его спины, увядшее лицо и круглые, как у совы глаза. (В. Тендорьяков «Короткое замыкание»*)), англійці – **“eyes like saucers”** (*Our eyes were like saucers as we witnessed another display of the manager’s temper*). Дуже багато порівнянь, пов’язаних з кольоровою гамою очей, існує в слов’янському менталітеті: **«очі блакитні, як небо»**, **«очі голубі, як небо»**, **«очі сині, як весняне небо»** – **«глаза голубые, как небо»** (*Глаза у [Ольги] как небо голубые, Улыбка, локоны льняные... (А. Пушкин «Евгений Онегин»*)), **«очі сині, як волошки в житі»** – **«глаза голубые, как васильки»** (*– Я бы хотела бульону, – несмело произнесла маленькая блондинка, с волосами, как спелая рожь, и с глазами, как васильки (А. Куприн «Яма»*)). Синій колір очей найчастіше асоціюється з доброю душею та великим відкритим серцем, тому і маємо порівняння з «небом» – великим, чистим, безмірним, неосяжним та «волошками» блакитний колір яких заворожить навіть найприскіпливіших любителів квіткової краси. Темний колір очей також не залишився непомітним: **«очі темні, як ніч»**, **«очі чорні, як терен»**, **«очі чорні, як вуглики»** – **«глаза черные, как угли/уголья»** (*Глаза ее, черные как угли, глубоко ввалились, лихорадочно блестели, вокруг них были синие круги (А. Иванов «Вечный зов»*)), **«очі, як вишні в росі»** – **«глаза, как вишни»** (*Настя только что окончила учиться в гимназии; радуясь свободе, она весело и ясно улыбалась всему миру большими, темными как вишни глазами (М. Горький «Случай из жизни Макара»*)).

Колір обличчя – наступна деталь, яка привертає нашу увагу, бо дає змогу розкрити емоційний стан нашого співрозмовника. Як би сильно не намагалась людина приховати свою схвильованість, сум, переживання, турботу чи, навпаки, радість, уті-

ху, відраду, та її обличчя, а саме колір, видасть її, бо ще ніхто не навчився стовідсотково контролювати приливи крові. Про людину, яка хвилюється чи боїться чогось, кажуть: **«блідий як полотно»**, **«бледный как полотно»** (*Среди комнаты стояла Лизавета... и смотрела... на убитую сестру, вся белая как полотно и как бы не в силах крикнуть (Ф. Достоевский «Преступление и наказание»*)), **“pale as a sheet”** (*One evening a big red-headed Swede burst into one of the huts, pale as a sheet (D. Carter)*), **“blanc comme un linceul/pâle comme un linge”**; **«бліий як стіна»** (*А він під образами, білий як стіна, але гордий, що поборов жах – так, так, він не просить собі життя, ні, він... (Г. Косинка «Темна ніч»*), **«бледный как стена»** (*Медленно и со вкусом читал Дмитрий об этом бледной как стена Ольге и ее матери (А. Калинин «Эхо войны»*)), **“blanc comme un mur”** (*Roger: Regardez donc le chef. Il est blanc comme un mur (J.-R. Bloch, “Toulon”*)); **«блідий як смерть»**, **«бледный как смерть»** (*Вдруг вбегает в избу Якова Яковлевича жена, вся бледная как смерть (Н. Лесков «Запечатленный ангел»*)), **“pale as death”** (*As for Teach, he grew as pale as death, and incontinently went down to the cabin (R. Stevenson)*), **“pâle comme la mort”**. Наякчану людину також порівнюють з мертвяком: **«белый/бледный как мертвец»** (*Газит опять коня седлает, Два дня, две ночи пропадает. На третий, бледен как мертвец, приходит он домой (А. Пушкин «Газит»*)), **“pale as a corpse”** (*Trippetta, pale as a corpse, advanced to the monarch’s seat, and falling on her knees before him, implored him to spare her friend (E. Poe)*), **“blanc comme un mort”** (*Breux, qui avait encore giflé deux fois Philibert, se jeta dans la pièce, blanc comme un mort et secouant l’enfant au collet (P. Marguerite, “Maison ouverte”*)).

Почервоніле обличчя може бути доказом сорому: **«зачервонітися (зашарітися) як маків цвіт»**, **«зардеться как маков цвет»** (*Ты румян как маков цвет, Я как смерть и тощ и бледен. (А. Пушкин «Ты и я»*)), **“red as a poppy”** (*...Harry Warrington looked as red as a poppy, whilst Lady Maria held her meek dace downwards, and nimbly plied her needle (W. Thackeray)*), **“rouge comme un coquelicot”**; **«зардеться как помідор»** (*Пришёл полковник, Цыпин papa, и, узнав что случилось, зарделся как помидор, опустил щеки и свирепо оглядел класс (А. Лиханов «Лабиринт»*)), **“être rouge (rougir) comme une tomate”** (*Laura a essayé une nouvelle crème de soin et elle est rouge comme une tomate*); **«червоний як індик»**, **“red as a turkey-cock”** (*“For shame, Henry”, cried Doctor Tusher, turning as red as a turkey-cock (W. Thackeray)*), **“rouge comme un coq”** (*Quand j’atteignis le Billard, il était déjà en train d’y pérorer, rouge comme un coq et dressésur ses ergots (R. Masson, “Le Parlementaire vertueux”*)).

Надаючи оцінку зовнішності людини, не залишаємо без уваги її волосся. Світле шовковисте красиве волосся росіяни порівнюють з льоном: **«светлый как лен»** (*На деревенской койке, под лоскутным одеялом, лежал, закрыв глаза, мальчик с волосами белыми как лен (А. Толстой «Логутка»*)), французи – з пшеницею: **“blond comme les blés”** (*Philippe est maintenant châtain, mais quand il était enfant, il était blond comme les blés*). Сиве волосся описують, використовуючи такі порівняння: **«білий як голуб сизий»**, **«білий як молоко»**, **«как лунь седой»** (*У него белые как лунь волосы, чуть сгорбленная спина, мохнатые брови и под ними – светлые, умные глаза (А. Потапов «Свидание с Марианной»*). Хвилясте волосся порівнюють із шерстю барана: **«кучерявий як баран»**, **«кучерявый/кудрявый как баран/барашек»** (*Он заметил, что отец Модиньки Корфа, недвижимый и завитой как баран, бывший тут же в зале, с любопытством поглядывал на отца (Ю. Тынянов «Пушкин»*)). Якщо ж у лю-

дини, навпаки, немає волосся, то говорять: «**лисий як бубон**», «**лысый как бубен**»; «**лисий як коліно**», «**лысый как колесо**» (*Но наступала весна, дед напаяливал на лысую как колесо голову парик, влезал в коричневый камзол, брал в жилистую руку трость и, весь светясь счастьем, выползал во двор...* (Ю. Герман «Рассказы о Пирогове»)), «**chauve comme un genou**»; «**лысый как яйцо**» (*Войдя в ворота, увидели короткого, толстого человека с лысым как яйцо черепом* (А. Толстой «Хожделение по мукам»)), «**chauve comme un oeuf**» (*L'acteur était chauve comme un oeuf*); «**лысый как бильярдный шар**» (*Кирилл представил себе обладателя этого голоса – лысого как бильярдный шар, сладкого, как рахат-лукум...* (Т. Устинова «Хроника гнусных времен»)), «**chauve comme une boule de billard**». Англіїці порівнюють лисих людей з лискою: «**bald as a coot**» (*If Tom's hair keeps receding like that, he'll be bald as a coot by the time he's thirty*) або ж з сидницями маля: «**bald as a baby's backside**» (*Fred: Now, I'll admit my hair is thinning a little on the top, but — Jane: Thinning? You're not thinning, you're as bald as a baby's backside!*).

Висновки. Розглянувши компаративні одиниці на позначення зовнішніх рис людини, спостерігаємо не тільки широку сферу вжитку цих зворотів у культурах вищезазначених народів, але й неймовірно чіткість та витонченість відображення деталей зовнішності людини шляхом порівняння їх з реаліями навколишнього світу. Проаналізовані приклади ілюструють низький процент повних еквівалентів порівнянь у зазначених мовах, в результаті чого часткові еквіваленти, а й іноді безеквівалентні звороти займають більш широкий пласт зазначеної семантичної групи. Більшість компаративних одиниць часто мають жартиливий, а іноді й іронічний характер, тим самим допомагають виразити емоційно-оцінне ставлення людини до свого співрозмовника.

Отже, наведені у статті приклади стійких компаративем на позначення зовнішності людини дозволяють зробити висновок, що компаративні конструкції посідають особливе місце у фразеологічній системі англійської, французької, української та російської мов. Ці одиниці є сталими структурованими зворотами, які відрізняються високою образністю, що дає змогу більш влучно підкреслити всі переваги або недоліки того чи іншого об'єкта пізнання.

Література:

1. Философский энциклопедический словарь. – М. : Советская энциклопедия, 1983. – 840 с.
2. Лебедева Л.А. Устойчивые сравнения русского языка во фразеологии и фразеографии : дисс. ... докт. филол. наук : спец. 10.02.01 «Русский язык» / Л.Ю. Лебедева. – Краснодар, 1999. – 265 с.
3. Українська мова. Енциклопедія / редкол. В.М. Русанівський та ін. – К. : «Укр. енцикл.», 2000. – 752 с.

4. Васильченко В.М. Концептуалізаційні особливості обрядових компаративних фразеологізмів / В.М. Васильченко // Філологічні студії : зб. наук. праць / за заг. ред. Ж.В. Колоїз. – 2011. – Вип. 6. – С. 87–93.
5. Баранник Н.О. Сутність та структурні особливості компаративних фразеологізмів сучасної української мови / Н.О. Баранник / Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія». – 2014. – Вип. 10. – С. 8–11. – 1 т.
6. Зубрик А.Р. Особливості та труднощі перекладу англійських фразеологізмів [Електронний ресурс] / А.Р. Зубрик // Наукові записки [Національного університету «Острозька академія»]. Сер. «Філологія». – 2013. – Вип. 36. – С. 317–318. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Nznuoaf_2013_36_98.pdf.
7. Львова Н.Л. Семантика фразеологізмів для опису зовнішнього вигляду людини [Електронний ресурс] / Н.Л. Львова, О.П. Клендій. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/7_NMIW_2011/Philologia/7_81255.doc.htm.
8. Французско-русский фразеологический словарь. Около 3500 выражений / под. ред. Я.И. Рецкера. – М. : Гос. изд-во иностр. и нац. словарей, 1963. – 1112 с.
9. Англо-український фразеологічний словник / [уклад. К.Т. Баранцев]. – К. : Знання, 2005. – 1056 с.
10. Ужченко В.Д. Фразеологічний словник української мови / В.Д. Ужченко, Д.В. Ужченко. – К. : Освіта, 1998. – 224 с.
11. Chollet I., J.-M. Robert, 2008. Les expressions idiomatiques. CLE International. 224 p.

Радионова Е. С. Устойчивые компаративные единицы на обозначение внешности человека в английском, французском, украинском и русском языках

Аннотация. В статье рассмотрены сущность и особенности употребления устойчивых компаративных единиц, их место в современной лингвистике. Проанализированы устойчивые сравнения на обозначение внешности человека в английском, французском, украинском и русском языках.

Ключевые слова: устойчивые компаративные единицы, сравнения, компаративные фразеологические единицы, объект сравнения, субъект сравнения.

Radionova K. Stable comparative units for describing people's appearance in English, French, Ukrainian and Russian

Summary. The article investigates the essence and the peculiarities of stable comparative units usage, their place in modern linguistics. Stable similes for describing people's appearance in English, French, Ukrainian and Russian were analyzed.

Key words: stable comparative units, similes, comparative phraseological units, comparison object, comparison subject.

Рубан В. О.,

кандидат філологічних наук, доцент кафедри романських мов
Київського національного лінгвістичного університету

ПОЗАМОВНІ ЧИННИКИ АНГЛОМОВНИХ ЗАПОЗИЧЕНЬ У СУЧАСНІЙ ФРАНЦУЗЬКІЙ МОВІ

Анотація. У статті вивчаються основні позамовні чинники англомовних лексичних запозичень у сучасній французькій мові. Увагу зацентровано на роль засобів масової інформації у процесі запозичення елементів з англійської мови.

Ключові слова: запозичення, лексичне запозичення, позамовні чинники, англізація, словниковий склад, іншомовні елементи.

Постановка проблеми. Як відомо, Франція та Велика Британія контактували впродовж багатьох століть, у той чи інший спосіб впливаючи одна на одну. Звичайно, їхні стосунки не могли не позначитися на національних мовах обох країн. У різні періоди кожна з мов була або мовою-донором, або мовою-реципієнтом для іншої, збагачуючи її лексичний склад. Саме тому в сучасній англійській мові можна зустріти такі французькі слова: *restaurant, boutique, vernissage, RSVP, bureau de change, menu, croissant, mutton* та багато інших. У свою чергу, французька мова завдячує англійській такими лексемами: *week-end, smoking, jazz, jogging, businesswoman, tennis* тощо. Та після Другої світової війни вплив англійської мови на французьку набув загрозливих масштабів, що викликало занепокоєння багатьох французьких лінгвістів. Однією з причин такої ситуації є, зокрема, інтенсивний політичний, економічний та культурний вплив США, що призвело до надмірної англізації багатьох мов світу, зокрема й французької. Це й зумовлює **актуальність** дослідження позамовних чинників англомовних запозичень у сучасній французькій мові. **Метою** розвідки є уточнення основних позамовних факторів поповнення сучасної французької мови за рахунок елементів англійського походження. **Об'єктом** дослідження виступають англомовні запозичення. **Предметом** – позамовні чинники запозичення англійських лексем у мові сучасної Франції.

Виклад основного матеріалу. Французькі мовознавці, які вивчають питання лексичного запозичення [1; 2; 3], визначають такі основні причини потрапляння у французьку мову англійських неологізмів: 1) розвиток інноваційних технологій взагалі та в галузі мас-медіа зокрема; 2) недосконала робота журналістів і перекладачів у засобах масової інформації; 3) некоректний переклад мовних матеріалів і 4) всеохоплююча схильність французів до англоманії. Зазначені чинники тісно пов'язані між собою, а тому мають вивчатися в комплексі. Наприклад, англоманія вважається основним мотивом використання журналістами та перекладачами англіцизмів, чия діяльність сприяє поширенню англоманії у французькому суспільстві. Проблема полягає в тому, що протистояння американо-англійському впливу у французькому суспільстві не є однотайним, і хоча завдяки державній мовній політиці вдається певною мірою побороти цю тенденцію, чимала частина «чужих» слів все ж залишається та продовжує функціонувати у французькій мові. Коментуючи

це питання, Ж. Рей-Дебов та Ж. Ганьон стверджують: для того, щоб у мові з'явилося запозичення, у носія мови має з'явитися насамперед бажання або необхідність здійснити це запозичення [4, с. xi]. Англійський мовознавець Ф. Тоді з цього приводу цитує думку французького філософа та викладача М.С. Стенфорда, який переконаний, що не Америка захоплює французів, а вони самі її настільки обожають, що переймають американський спосіб життя й використовують англійські слова, дуже часто не розуміючи навіть їх змісту [5, с. 81].

Мовознавці пояснюють засилля англомовних запозичень у французькій мові по-різному, звертаючи увагу на найрізноманітніші чинники цього процесу. Але, як уже мовилося, однією з найголовніших і найсерйозніших причин поширення англійської мови у Франції нині все ж визнано засилля їх у засобах масової інформації. Ця галузь дуже інтенсивно розвивається з прогресом у сфері новітніх технологій, що ще більше сприяє англізації французького суспільства. Наприклад, прихід ери телебачення (а відтак інтернету) особливо вплинув на процеси лінгвістичних змін у французькій мові. Саме тому в контексті вивчення впливу мас-медіа на процес поширення англійської мови у Франції передусім необхідно дослідити ще один англінізуючий чинник – запозичення у сфері технологій, бо саме вони сприяють розвитку засобів масової інформації та створенню нових медіа, таких як інтернет. До того ж потрібно зазначити, що власне інноваційні технології привнесли у французьку мову велику кількість іноземних термінів, що почали вживатися не лише у вузьких колах науковців, але й серед широкого загалу [6; 7, с. 75–76].

Проте треба визнати, що не першість англомовного суспільства у сфері технологій робить його гідним постачальником слів для інших мов світу, а скоріше самі технології змінюють процес запозичення. Сучасні технології як прямими, так і непрямыми способами ставлять вимоги до лексичного інструментарію мови, яка має постачати штучну термінологічну номенклатуру, щоб задовольняти зростаюче бажання мовної спільноти мати лексичні одиниці, які б поєднували в собі одночасно семантичну складність та лаконічність [1; 3; 7, с. 16; 8; 9; 10, с. 279–316].

Поки що не існує глибокого аналізу впливу лексики промислових технологій на мову світу та особливостей її створення взагалі, і пояснити це можна тим, що деякі технології з'явилися зовсім недавно. Але дискусії з цього приводу дуже важливі та показові для розуміння змін, які відбуваються у французькій мові. За М. Піконом, ці лінгвістичні зміни відбуваються не так через контакт французької та англійської мов, як через контакт французької мови з новими технологіями. А оскільки ці технології створюються в основному у США або Японії (але теж для американського ринку), то їх цільова аудиторія – це люди, які розмовляють англійською, тобто навіть представники неангломовних країн, робота яких передбачає використання новітніх

технологій. Унаслідок того, що індустрія новітніх промислових та інформаційних технологій розвивається з великою швидкістю, сприймати матеріал досить складно, а одночасна лінгвістична адаптація або переклад стають майже неможливими, оскільки складно одразу знайти відповідний еквівалент англійських термінів французькою мовою. Саме через це у словнику новітніх технологій, безперечно, переважає англійська мова, крім деяких винятків, коли йдеться: 1) про терміни, які вже давно мали французькі еквіваленти і тлумачення яких відповідає змісту їх англійського варіанта (*clavier, souris, écran, mémoire, touche, interactivité, serveur, etc.*); 2) про деякі інші лексеми, для яких французькі мовознавці змогли швидко створити відповідні еквіваленти (*logiciel, traitement de texte, base de données, police, etc.*); 3) про деякі терміни, фонетичне оформлення та семантичне навантаження яких повністю відповідають французькому новоутворенню, що має замінити англійське слово (*disque dur, disquette, disque compact, etc.*).

У цьому контексті вплив друкованої преси може здатися не таким важливим, як вплив електронних засобів масової інформації, хоча б через те, що кількість людей, які читають друковану пресу, набагато менша, ніж кількість телеглядачів і користувачів інтернету. Та все ж таки не слід недооцінювати вплив друкованого слова. Бо тут, як уже було сказано, криється вагома причина англізації французької мови, на яку звертають увагу багато сучасних лінгвістів [11, с. 121; 12, с. 173].

Певну негативну роль у процесі англізації французького суспільства відіграють некваліфіковані перекладачі, в основному ті, які працюють у засобах масової інформації, адже їх робота публічна. На думку французького лінгвіста М. Кеслера, завдання перекладача полягає в тому, щоб правильно передати іншомовну думку, оскільки він, як користувач мови, створює мовну норму, яку потім будуть наслідувати інші носії мови [13, с. 227]. І переклад не мав би такого впливу на процес англізації французької мови, якби він був зробленим фахово. Однак, як стверджує вчений, нинішні переклади у багатьох випадках досить посередні, оскільки їх здійснюють поспіхом і не завжди кваліфіковані виконавці, які часто вдаються до буквальних перекладів. Через це багато франкофонів розмовляють англійзованим варіантом французької мови без знання англійської. Вони англійзувалися, так би мовити, через постійний контакт з погано перекладеними текстами [13, с. 19].

Зауважимо, що думки аналогічного змісту висловлювали французькі мовознавці й до М. Кеслера. Зокрема Ф. Лаланн ще у 1957 р. писав, що нашестя технічних неологізмів англо-саксонського походження пояснюється не бідністю словника французької мови, а браком уяви та лінощами перекладачів [14, с. 210]. Інший французький учений того часу, Ф. де Гран Комб, також вважав журналістів винними в тотальній англізації. До загального списку справжніх причин запозичень він зараховував недооцінку ресурсів французької мови, інтелектуальну слабхарактерність або снобізм, посилені претензійним незнанням англійської мови. Щодо журналістів, то Ф. де Гран Комб, як і М. Кеслер, вважав, що однією з найважливіших причин, яка не може бути виправдана, є частий запаморочливий поспіх, з яким представники друкованої преси зобов'язані писати статті, а цей поспіх не залишає їм часу замислитися [1; 2, с. 189; 15, с. 122].

Ще одним важливим чинником масового проникнення англомовної лексики в сучасну французьку мову та пов'язаного з цим процесу англізації французького суспільства є, як уже згадувалося, англоманія. Це явище важко виділити в окрему

причину, адже англоманія так чи інакше присутня у кожній із вказаних вище причин англізації французької мови і дуже часто є головним мотивом лексичних запозичень у всіх сферах діяльності суспільства. Поняття англоманії у французькому суспільстві ненове і проявляється в різних формах уже досить давно. Цей термін вперше з'явився у 1747 р. у назві праці Фужере де Монтрона *Préservatif contre l'anglomanie*, де науковець показує тиск англійської мови на національну мову Франції й описує публічні реакції, які він почав викликати [16, с. 2]. А вже у 1865 р. Кервіган опублікував список під назвою *L'Anglais à Paris*, що включав 600 англіцизмів [17, с. 67].

Саме через інтерес до всього англійського, а опісля до всього американського, у французьку мову прийшло багато запозичень, пов'язаних з різними сферами життя. Адже цілком природно, що зацікавленість культурою іншого народу поширюється й на його мову. До цього додається швидкий розвиток науки та економіки. Зокрема Л. Гільбер зауважує, що в навалі англіцизмів у сфері техніки не останню роль відіграли економічні реалії Франції та Англії [16, с. 48].

Протилежністю до англоманії є англофобія, властива багатьом французьким лінгвістам [1; 2; 14], які не розглядають питання об'єктивно. На їх думку, єдина можливість зберегти основи французької мови, запозичуючи англійські слова, – узгодити їх із системою французької мови або знайти інші слова, щоб позначити ту саму реалію, виражену іноземною лексемою.

М. Ленобль-Пенсон пише, що спроби асимілювати англо-саксонські запозичення до системи французької мови або підібрати французькі еквіваленти до цих слів не спричинені англо- або американофобією – ці дії засвідчують скоріше бажання франкофонів висловлюватися рідною мовою, ніж протистояння англоманії [18, с. 8].

М. Ленобль-Пенсон зазначає, що англоманія проявляється не лише у підвищеній кількості запозичень, але також у збереженні англійських форм у французькій мові, тобто у відмові від графічної асиміляції слів, таких як *smash*, або фонетичної асиміляції, як-от у *pole position* [там само, с. 7]. Вчена також зазначає, що англоманія сприяє поширенню непотрібних англіцизмів або псевдоангліцизмів, які не інтегруються в графічну та фонологічну системи французької мови (*talk-show*) [там само, с. 6].

Очевидним мотивом сучасної манії до англійської мови є інтерес французів до іншої культури, культури американського суспільства. Але сьогодні ця пристрасть не сильніша, ніж та, яку можна було спостерігати в попередні століття щодо англійської та до інших мов. Проте політична, економічна та соціальна ситуації в сучасному світі, де Америка займає панівне положення, викликають певне занепокоєння населення інших країн щодо недоторканності їх власної культури, а отже, і національної мови як одного з її проявів.

Зокрема, у французькій мові, яка переймає багато лексики зі всіх сфер життя американського суспільства, гостро постала проблема надмірного вживання цих англійських запозичень, що спонукало французьку владу до впровадження масштабних заходів щодо проведення мовної політики для збереження чистоти національної мови. Найвідомішим законодавчим текстом, спрямованим на захист французької мови від надмірного вживання іноземних слів, є закон Тубона (№ 94-665 від 4 серпня 1994 р., пов'язаний із вживанням французької мови), який був логічним продовженням державної мовної політики і замінив відповідний закон 1975 р. (№ 75-1349 від 31 грудня

1975 р.). Закон Тубона визначає умови, за яких вживання французької мови обов'язкове для того, щоб споживачі, робітники, клієнти та населення взагалі могли розуміти вказівки та інформацію, які їм надаються, та для того, щоб французька мова була мовою всіх видів діяльності, які відбуваються на національній території. Зокрема, це стосується освіти та радіо- чи телепередач. Але в законі зауважується, що французький текст може бути доповнений перекладом іноземною мовою. Деякі статті, що стосуються обмеження вживання запозичень у французькій мові, містяться і в інших нормативних актах, серед яких зазначимо постанови зі збагачення французької мови (№ 72-19 від 7 січня 1972 р. та № 96-602 від 3 липня 1996 р.) та закон, що стосується свободи засобів масової інформації (№ 86-1067 від 30 вересня 1986 р. зі змінами від 31 березня 2006 р.; *Les textes législatifs et réglementaires*). Проте французькі мовознавці, аналізуючи зазначену проблему, здебільшого констатують, що процес проникнення англіцизмів у французьку мову, незважаючи на вказані закони, набуває дедалі більших масштабів.

Висновки. Отже, очевидно, що вищезгадані фактори, як-от технологічний прогрес, засоби масової інформації (з їх іноземними джерелами), непрофесійний переклад у сфері мас-медіа та загальна англоманія, є важливими причинами англіцизації французького суспільства взагалі та французької мови зокрема. Ці фактори відіграють важливу роль у виборі, розповсюдженні та прийнятті англіцизмів. І всі вони дуже тісно пов'язані між собою, що умотивовує необхідність вивчати їх у комплексі.

Література:

1. Etienne, R., 1964. Parlez-vous français. P.: Gallimard, 379 p.
2. Grand Combe F. de. De l'anglomanie en français / F. de Grand Combe // Français moderne. – P.: CILF, 1954. – № 22. – P. 187–200.
3. Pergnier M. À propos des emprunts du français à l'anglais / M. Pergnier // Le français en contact avec anglais, en hommage à Jean Darbelnet / [éd. M. Pergnier]. – P.: Didier Erudition, 1988. – P. 111–118.
4. Rey-Debove, J., Gagnon, G., 1986. Dictionnaire des anglicismes. P.: Le Robert. 1150 p.
5. Thody, P., 1995. Le Franglais: Forbidden English, Forbidden American; Law, Politics and Language in contemporary France; a study in loan words and national identity. L.: Athlone. 322 p.
6. George, K.E.M., 1976. Anglicisms in Contemporary French. Modern Languages Journal. Linguistic aspects, № 51(1), pp. 63–68.
7. Picone, M.D., 1996. Anglicisms, Neologisms and Dynamic French. Amsterdam: John Benjamins. Xii. 462 p.
8. Hagège C. Le français et les siècles / Claude Hagège. – P.: Odile Jacob, 1987. – 270 p.
9. Humberly J. L'emprunt sémantique dans la terminologie de l'informatique / J. Humberly // Meta. – 1987. – № XXXII(3). – P. 321–325.
10. Walter, H., 1988. Le Français dans tous les sens. P.: Editions Robert Laffont. 416 p.
11. Lederer M. Les fausses traductions, sources de contamination du français / M. Lederer // Le français en contact avec l'anglais, en hommage à Jean Darbelnet. – P.: Didier Erudition, 1988. – P. 119–130.
12. Pergnier, M., 1989. Les anglicismes. P.: PUF. 224 p.
13. Koessler, M., 1975. Les faux amis des vocabulaires anglais et américain. P.: Vuibert. 582 p.
14. Lalanne P. Mort ou renouveau de la langue française / Paul Lalanne. – P.: André Bonne, 1957. – 234 p.
15. Guiraud P. Les mots étrangers / Pierre Guiraud. – P.: PUF, 1971. – 127 p.
16. Guilbert L. La créativité lexicale / Louis Guilbert. – P.: Larousse, 1975. – 286 p.
17. Trescases P. Le franglais vingt ans après / Paul Trescases. – Montréal: Guérin, 1982. – 150 p.
18. Lenoble-Pinson M. Anglicismes et substituts français / Michèle Lenoble-Pinson. – P.: Duculot, 1991. – 172 p.

Рубан В. А. Внеязыковые факторы англоязычных заимствований в современном французском языке

Аннотация. В статье рассматриваются основные внеязыковые факторы англоязычных лексических заимствований в современном французском языке. Особенное внимание уделяется роли средств массовой информации в процессе заимствования элементов английского языка.

Ключевые слова: заимствование, лексическое заимствование, внеязыковые факторы, англицизация, словарный фонд, элементы иностранного происхождения.

Ruban V. Extra-linguistic factors of English borrowings in the modern French language

Summary. The article deals with the main extra-linguistic factors of lexical English borrowings in the modern French. Particular attention is paid to the role of mass media in the process of borrowing different elements from the English language.

Key words: borrowing, lexical borrowing, extra-linguistic factors, anglicisation, lexical fund, foreign elements.

Рубанець Т. В.,

асистент кафедри іноземних мов для гуманітарних факультетів
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

СЕМАНТИЧНА ТРАНСФОРМАЦІЯ КОНВЕРСИВІВ

Анотація. Статтю присвячено дослідженню семантичних механізмів зміни та переходу значень конверсивів у сучасній англійській мові. Проаналізовано семантичні групи конверсійних утворень на базі лексичного матеріалу із тлумачного словника Webster Thesaurus Dictionary, наведено кількісні показники переходів досліджуваного набору слів з метою встановлення активності значень новоутворених словоформ.

Ключові слова: семантичні механізми, лексико-семантичний варіант (ЛСВ), номінативне значення, слотовірні моделі, конверсив, лексема, лексико-семантичне поле, семантична класифікація, транспозиція.

Постановка проблеми. Мова перебуває у стані постійного розвитку, найпомітнішим виявом якого є зміни словникового складу мови. Нові лексичні одиниці з'являються за потребами комунікантів та конструюються у процесі мовлення. Вивчення процесу творення нових лексичних одиниць та засобів, за допомогою яких цей процес відбувається, є предметом дослідження словотвору. При цьому словотвір як розділ граматики вивчає структуру і зміст лексичних одиниць, а також творення складних і похідних слів [1, с. 37]. Для носіїв певної мови слова є психолінгвістичною реальністю і слугують засобом закріплення в мові та передачі в мовленні знань і досвіду людей. Слово як єдність плану вираження і плану змісту є одиницею лексичного рівня і в мові воно реалізується як лексема, яка складається зі змістової та формальної сторін, а в мовленні як лекс (слововжиток). У лексичному розумінні слово визначається як одиниця називання, що має лексико-семантичне наповнення і може виражати сформульоване поняття. Для комплексного дослідження семантичної трансформації конверсивів використовується таке визначення слова, яке відображає необхідну мінімальну кількість його істотних ознак: «Слово – це одиниця найменування, яку характеризують фонетична та граматична цільнооформленість та ідіоматичність» [1, с. 182].

Зміни словникового складу мови вказують на якісні та кількісні перетворення в семантичному просторі мови. До активних засобів поповнення ресурсів сучасної англійської мови належать транспозиція та конверсія.

Конверсія – це засіб словотвору, при якому утворення нової частини мови на основі одного кореня викликає внутрішні зміни мовної одиниці. Вона є одним із головних джерел поповнення мовної лексики. Це спосіб творення слів без використання різних слотовірних афіксів а також різновид транспозиції, при якому перехід слова з однієї частини мови в іншу відбувається так, що форма слова однієї частини мови (чи його основа) використовується без жодних матеріальних змін як представник іншої частини мови. При цьому змінюються синтаксичні функції слова та його семантичні зв'язки (пор. [4, с. 262; 1, с. 152; 5, с. 56; 6, с. 106]). Конверсія уможливує семантичні процеси. Зокрема, як правило, обсяг

значень твірного слова більший за обсяг похідного. У конверсійних відношеннях знаходяться слова з різних частин мови, як-от: англ. ache, n – «біль», ache, v – «боліти»; alarm, n – «тривога», alarm, v – «лякати, тривожити»; approach, v – «підходити, наближатися», approach, n – «наближення, підхід»; bond, n – «зв'язок», bond, v – «зв'язувати»; brave, adj – «хоробий», brave, v – «безстрашно зустрічати»; breed, v – «породжувати», breed, n – «порода, плем'я»; charcoal, n – «деревне вугілля», charcoal, v – «відмічати, малювати вугільним олівцем»; departed, adj – «минулий», departed, n – «покійник, небіжчик»; equal, adj – «однаковий, рівний», equal, v – «рівнятися, прирівнювати, дорівнювати», equal, n – «рівняння»; feel, v – «почувати, торкати», feel, n – «дотик, відчуття». Вони можуть виникати не лише між двома членами, але і між більшою кількістю слів. Питання про те, скільки слів одного семантичного гнізда, що належать до різних частин мови, можуть одночасно співвідноситись за конверсією, цікавить багато сучасних лінгвістів. І.В. Арнольд називає конверсію домінуючим способом словотворення в англійській мові [5, с. 49; 7, с. 231]. Акт утворення нового слова способом конверсії – це використання основи вихідного слова для оформлення її в новоутворене слово за умови граматичної сполучуваності, типової саме для тієї частини мови, до якої належить утворене слово. Її вважають морфолого-синтаксико-семантичним способом словотворення. Ми розглядаємо конверсію на морфологічному та лексико-семантичному рівнях. На основі численних фактів можна зробити висновок, що лексична система отримує в словнику досить адекватне відтворення. А пов'язано це з тим, що вона об'єктивно існує в свідомості носіїв мови і «відбір слів, значень та їх характеристик відбувається не випадково, а на основі певних принципів, що веде до системної, закономірної співвіднесеності складу тлумачного словника із загальним складом лексичної системи мови» [8, с. 62–75].

Мета дослідження полягає у встановленні активності механізмів семантичної трансформації конверсивів. Матеріалом дослідження став суцільний відбір із тлумачного словника Webster Thesaurus Dictionary [9, с. 451] загальним обсягом 70 000 слів. Загальна кількість конверсивів, утворених за моделями, вказаними нижче, налічує 5 070 одиниць, що становить близько 8,04% від усього словникового складу, наведеного у тлумачному словнику (див. табл. 1).

Таблиця 1

Кількість досліджуваних конверсивів
(моделі N →V, V→N, N→Adj, Adj→N)

Частини мови	Кількість утворених конверсивів
Іменник	2 257
Дієслово	2 087
Прикметник	726
Разом	5 070

Найчастіше у нашій вибірці трапляється іменник (2 257 лексичних одиниць), далі дієслово (2 087 лексем) і найрідше представлений прикметник (726 лексем).

У наступній таблиці наведено дані щодо поширеності конверсивів, утворених за вказаними вище моделями (див. табл. 2).

Значення слова необхідно розглядати як сукупність процесів його функціонування, організації внутрішньої структури й місця в мовленнєвому механізмі й пізнавальній діяльності людини [10, с. 38]. У нашій роботі наведено семантичні класифікації іменників, дієслів та прикметників, оснований на інтуїтивно-логічному підході. Класифікація на цій основі становить стійку систему розподілу предметів на групи і уможливорює максимально чіткі і повні судження про їх властивості.

Одну з найбільш вдалих семантичних класифікацій іменників, прикметників, дієслів запропонувала С.В. Кійко [10, с. 114–145]. За її класифікацією всі іменники можна поділити на 34 розряди: розряди 1–6 стосуються живих істот, характеризуючи людину як біологічну, соціальну та характерологічну істоту та інші форми живого, а з розряду 20 – переважно абстракції. В результаті запропонованої власної класифікації прикметників [10, с. 114–145], вони розподіляються на:

I – Якісні прикметники на позначення: 1) кольору й освітлення; 2) форми і розміру; 3) віку; 4) звучання; 5) фізичних характеристик; 6) оцінні прикметники; 7) громадського стану осіб; 8) погоди; 9) смакових якостей і запаху; 10) фізичних відчуттів; 11) психічних відчуттів; 12) психофізичної конституції; 13) почуттів; 14) дефектні прикметники.

II – Відносні прикметники на позначення: 1) приналежності і статі; 2) місця проживання; 3) способу життя; 4) релігії та ідеології; 5) культурних та соціальних реалій; 6) науки і техніки; 7) матеріалів; 8) країн і національностей; 9) походження; 10) професії.

III – Градуальні прикметники на позначення: 1) ступеня; 2) повноти явища або дії; 3) інтенсифікатори.

IV – Референційні прикметники: 1) темпоральні; 2) локальні; 3) модальні; 4) анафоричні; 5) катафоричні. За результатами семантичної класифікації дієслів отримано такий розподіл: 1) дієслова дії; 2) модальні дієслова; 3) дієслова стану; 4) дієслова процесу.

Акт утворення нового слова способом конверсії – це використання основи вихідного слова для оформлення її в інше слово. Як засіб формування слів конверсія є дуже продуктивною і практично не має обмежень стосовно різних частин мови.

Результати дослідження семантичних механізмів зміни та переходу значень конверсивів не вичерпують усієї проблематики, адже мова постійно збагачується, зазнаючи певних змін, а реалізація цих змін визначається чинниками, пов'язаними з її функціонуванням. У процесі трансформації конверсія уможливорює граматичні і семантичні процеси. Обсяг значень твірного слова, як правило, більший за обсяг похідного. Саме цей результат дослідження семантичної трансформації новоутворених словоформ дозволяє визначити активність конверсії на сучасному етапі.

Для досягнення подальших результатів у перспективі передбачається комплексний аналіз конверсивів на основі лексичного матеріалу тлумачних англійських словників.

Таблиця 2

Поширеність конверсивів у тлумачному англійському словнику Webster Thesaurus Dictionary

Типи конверсійних моделей		N→V	V→N	N→Adj	Adj→N	Загальна кількість конверсивів
Загальна кількість лексичних одиниць						
A	4 284	27	15	50	111	203
B	2 399	177	35	29	29	270
C	6 594	227	72	95	88	482
D	3 177	100	65	30	72	267
E	485	34	13	24	75	146
F	2 830	131	53	24	48	256
G	1 819	87	49	14	29	179
H	2 859	70	41	38	25	174
I	2 411	28	13	16	80	137
J	791	35	15	5	6	61
K	906	18	7	6	3	34
L	2 608	90	27	21	49	187
M	3 990	92	30	50	72	244
N	1 617	30	8	24	27	89
O	1 650	24	16	24	71	135
P	5 631	203	70	54	131	458
Q	362	17	5	8	7	37
R	2 865	120	100	44	60	324
S	7 705	323	108	70	226	727
T	3 633	140	82	45	65	332
и	989	4	9	8	38	59
V	1 211	28	7	23	25	83
W	1 720	71	50	16	13	150
X	74	-	-	-	1	1
Y	234	4	11	5	1	21
Z	231	7	1	3	3	14
Разом	6 3075	2 087	902	726	1 355	5 070

Таблиця 3

Словник семантичних переходів

N → Adj

№ з/п	Conversion formations	Noun	Adjective
1.	<i>Armenian</i>	2	2,8
2.	<i>binomial</i>	18	2,6
3.	<i>damask</i>	9	2,7
4.	<i>emerald</i>	8	1,1
5.	<i>woman</i>	1	2,1

N → V

№ з/п	Conversion formations	Noun	Verb
1.	<i>battle</i>	20	1,9
2.	<i>crowd</i>	1	1,2
3.	<i>hammer</i>	9	1,5
4.	<i>room</i>	11	1,19
5.	<i>wind</i>	6	1,17

V → N

№ з/п	Conversion formations	Verb	Noun
1.	<i>attire</i>	1,5	9
2.	<i>escape</i>	1,2	20
3.	<i>guess</i>	1,14	21
4.	<i>lie</i>	1,19	12
5.	<i>yell</i>	1,6	25

Adj → N

№ з/п	Conversion formations	Adjective	Noun
1.	<i>gross</i>	1,2	26
2.	<i>manual</i>	2,1	9
3.	<i>original</i>	2,9	23
4.	<i>pictorial</i>	2,1	18
5.	<i>spiritual</i>	2,4	2,1

Література:

1. Мешков О.Д. Словотворення в сучасній англійській мові / О.Д. Мешков. – М., 1986. – 270 с.
2. Шмельов Д.Н. Проблемы семантического анализа лексики / Д.Н. Шмелев. – М. : Ком Книга, 2006. – 280 с.
3. Лингвистический энциклопедический словарь / гл. ред. В.Н. Ярцева. – М. : Сов. энциклопедия, 1990. – 683 с.
4. Смирницкий А.И. Лексикология английского языка / А.И. Смирницкий. – М. : Изд-во МГУ, 1998. – С. 260–264.
5. Арнольд И.В. Семантическая структура слова в современном английском языке / И.В. Арнольд // Ученые записки Ленинградского

гос. пед. ин-та имени А.И. Герцина. – Ленинград : ЛГУ, 1966. – С. 48–72. – 295 т.

6. Кубрякова Е.С. Типы языковых значений. Семантика производного слова / Е.С. Кубрякова. – 4-е изд., стереотип. – М. : Едиториал УРСС, 2013. – 208с.
7. Арнольд И.В. Стилистика сучасної англійської мови / І.В. Арнольд. – М. : Наука. 1990. – 342 с.
8. Поликарпов А.А. Стилистика, семантика, грамматика: опыт анализа системных взаимосвязей / А.А. Поликарпов, В.А. Курлов // Вопросы языкознания. – 1994. – № 1. – С. 62–75.
9. Neufeldt V. ed., 1996. Webster's New World Dictionary of American English. 3rd collage ed. New York: A Prentice Hall. Macmillan Company, 1574 p.
10. Кійко С.В. Омонімія в мові і в мовленні : монографія / С.В. Кійко. – Чернівці : Видавничий дім «Родовід», 2014. – 544с.
11. New Webster's Dictionary & Thesaurus of the English Language. Dictionary: Lexicon Publications INC, 1993. – 1498 p.

Рубанец Т. В. Семантическая трансформация конверсивов

Аннотация. Статья посвящается исследованию семантических механизмов изменения и перехода значений конверсивов в современном английском языке. Проанализировано семантические группы конверсионных образований на базе лексического материала английского толкового словаря Webster Thesaurus Dictionary, приведены количественные показатели конверсионного перехода исследуемого набора слов с целью установления активности значений новообразованных словоформ.

Ключевые слова: семантические механизмы, лексико-семантический вариант (ЛСВ), номинативное значение, словообразовательные модели, конверсив, лексема, лексико-семантическое поле, транспозиция, семантическая классификация.

Rubanets T. The semantic transformation of the conversion formations

Summary. The present article deals with the studying semantic problems of conversion formations and their meanings in the modern English language. These semantic groups' changes are studied on the basis of The Webster Thesaurus Dictionary lexics. The result of the most active semantic mechanisms to determine the meanings changes of the conversive formations have been stated.

Key words: semantic mechanisms, lexical and semantic variant (LSV), word formation models, nominative meaning, conversion formations, lexems, lexical and semantic family (field), semantic classification, transposition.

Семен Г. Я.,

доцент кафедри іноземних мов для гуманітарних факультетів
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

ПАРАДОКС У СОНЕТАХ В. ШЕКСПІРА

Анотація. У статті аналізується роль стилістичного засобу парадоксу в сонетах В. Шекспіра, визначається місце парадоксу серед інших стилістичних засобів, що вживаються у сонетах. Показано особливості заключних двовіршів, побудованих на парадоксі.

Ключові слова: сонет, стилістичний засіб, парадокс, алогізм, образність, стилістична функція.

Постановка наукової проблеми. Сонети В. Шекспіра безсумнівно належать до скарбниці світової лірики. Кожна наукова розвідка розкриває все нові ознаки глибинної сутності поетичних творів, допомагає зрозуміти, якими саме засобами створюється неповторний естетичний підтекст, стилістична індивідуальність та філософська глибина сонетного циклу поета. Структура італійського сонету вивчена набагато краще, ніж англійського [1, с. 23].

Англійський сонет відрізняється від італійського. У трьох катренах англійського сонету вміщено конфліктуючі мотиви, далі слідує два рядки як своєрідне афористичне завершення теми. Така форма сонету існувала в Англії до В. Шекспіра, але названа «шекспірівським», бо він додав їй драматичності, філософського змісту, глибини переживань та написав цією формою невмирущі твори [2, с. 10].

У статті увагу зосереджено на використанні у сонетах стилістичного засобу парадоксу та з'ясуванню його функціонування у текстах сонетів.

Аналіз досліджень проблеми. Питанню особливостей сонетів В. Шекспіра присвячено чимало важливих праць провідних вчених. До нього зверталися М.М. Морозов, Р.М. Самарін, С.М. Мезенін, Дж. Фуллер. У багатьох роботах досліджено окремі стилістичні засоби, наприклад епітет, у сонетах Шекспіра (Л.В. Гусева 1976, 1981 рр.). У працях вивчено ритміко-інтонаційну структуру сонетів В. Шекспіра (А.М. Атипова, 1974 р.), статус заключного двовірша з погляду типів членування: синтаксичного, строфічного, смислового [3, с. 118]. М.Т. Сабанцева зауважує, що основним стилістичним засобом сонетів Шекспіра є метафора, а діапазон шекспірівських антитез не менш широкий, ніж діапазон його метафор [4, с. 75]. Н.А. Петрова виділяє у аналізі сонетів дві групи проблем. Перша – це «зовнішня» сторона питання: авторство, джерела, час написання, адресати, історія, фабула. Друга – відмова від пошуків фабули, дециклізація сонетів, звернення до «внутрішньої» структури. Але тут можуть створюватися своєрідні парадокси. Аналіз образності, прагнення впорядкувати фабулу приводить до перегрупування сонетів, відмова від фабули загострює проблему цілісності [1, с. 23]. Яскравим прикладом першої групи може бути коментар М. Габлевич до перекладу сонетів Д.В. Павличка [2].

Зазвичай сонети публікують у тому порядку, в якому вони були пронумеровані [5]. Дослідники зауважують про складність та проблемність виділення теми сонетів, строгої фіксації композиції та послідовності сонетів [1, с. 23–24]. Питання

образності у сонетах В. Шекспіра потребує подальшого вивчення.

Мета і завдання статті. Метою статті є проаналізувати із погляду функціонування у контексті приклади парадоксів, що трапляються у текстах сонетів. Завданнями дослідження є такі: 1) відбір за допомогою методу суцільної вибірки прикладів парадоксу в сонетах В. Шекспіра; 2) визначення за допомогою прийому арифметичних підрахунків кількості парадоксів, що зустрічаються у катренах та заключних двовіршах шекспірівського сонету; 3) здійснення аналізу тих функцій, які виконує парадокс у сонетах В. Шекспіра; 4) визначення сонету, що є найбільш показовим із погляду використання у ньому парадоксу; 5) визначення місця парадоксу серед інших стилістичних засобів.

Виклад основного матеріалу. За свідченням М. Габлевич, статистика англомовних видань «Сонетів» за останні десятиліття показує, що вони користуються найбільшою популярністю серед усіх Шекспірових творів [2, с. 179]. Д.В. Павличко влучно вказує на особливості «Сонетів» В. Шекспіра: «Кожне „так” у Шекспіра натрапляє на своє „ні”. І навпаки, кожне „ні” передбачає „так”. У цьому діалектичному розумінні природи світу і людини захована мудрість В. Шекспіра, яку з дивовижною образністю демонструють «Сонети» [2, с. 10].

Незрячі бачать: Looking on darkness which the blind do see (sonnet 27); втрата стає здобутком: If I lose thee, my loss is my love's gain (sonnet 42), непевність стає певністю: When I was certain o'er uncertainty (sonnet 115). Сонети були написані в період найбільшого захоплення цим жанром – між 1592–1601 рр. і опубліковані у 1609 р.

Парадокс визначається як лексико-синтаксичний стилістичний засіб, побудований на алогізмі, що відрізняється від оксюморона, котрий є алогізмом на рівні словосполучення, тоді як парадокс – це алогізм на рівні речення або кількох речень. Суперечливість твердження знімається у контексті. Несподіване, незвичне зображення, що містить поєднання несумісних понять, може мати глибокий зміст.

У 154-х сонетах Шекспіра зустрічається 20 прикладів використання стилістичного засобу парадоксу, з них 14 прикладів вживання у катренах і 6 прикладів – у заключному двовірші.

Сонет 10 – це сонет-звертання, можливо навіть звертання поета до самого себе [2, с. 218]. У сонеті 10 парадокс набуває форми риторичного питання: Shall hate be fairer lodged than gentle love? У цьому випадку парадокс виконує функцію переконання. Слово love, котре вперше з'явилося лише в попередньому 9-му сонеті [2, с. 215], повторюється у 10-му сонеті: bear'st love to any, beloved of, thou none lov'st, for love of me. У самому прикладі парадоксу кохання характеризується епітетом gentle. Сонет побудований на протиставленні любові та ненависті. Ліричний герой, до якого звертається поет, одержимий убивчою ненавистю: possessed with murd'rous hate. Розширена метафора передає думку про те, що пишний будинок життя, котрий перейшов у

спадок, не слід бездумно руйнувати ненавистю, яка не повинна мати більше прав, ніж любов. Епітети, порівняльна структура риторичного питання, лексична антитеза, метафора та парадокс є тими засобами, що сприяють розкриттю думок поета.

Парадокс може бути побудований на трансформації стало-го виразу. У сонеті 67 знаходимо такі рядки:

Why should false painting imitate his cheek
And steal dead seeing of his living hue?

У випадку образ побудований на декомпозиції стало-го виразу *the beauty that steals one's eyes* – краса, що заворожує очі. Поет вжив цей вираз у 20-му сонеті: *which steals men's eyes*. Риторичне питання, антоніми *dead – living*, оживлення стертої метафори виразу, перестановка компонентів звороту – все це сприяє загостренню уваги, передачі основної думки сонету, у якому відбувається перехід від форми прямого звертання до розповіді від третьої особи [2, с. 280].

Парадокс зустрічається в описах ліричного героя. У сонеті 95 знаходимо слова про те, що навіть свої негативні вчинки він вміло подає з позитивної сторони: *Cannot dispraise, but in a kind of praise*.

Сонет 114 побудовано на образі розуму (*mind*), що повернутий в душу. Все погане та потворне, що збирається під проміння ока Любові-Сонця, одразу перетворюється на прекрасне: *Creating every bad a perfect best*. Такий парадокс будується на протиставленні субстантивованого прикметника *bad* та *best* (від *good*).

Дуже цікаві два парноримовані заключні рядки англійського сонету. Дослідники особливостей кінцевого двовірша зауважують на його композиційній завершеності, протиставленні іншим 12-ти рядкам сонета та відсутність нових тем або мотивів. В них або підсумовуються попередні думки або переосмислюються висловлені раніше, узагальнюються, знімається опозиція, вводиться авторська ціннісна орієнтація – певна ієрархія цінностей, що автор висловив у тексті, а читач декодував [3, с. 121]. Заключні рядки сонета 43, крім пояснення суперечностей катренів (*darkly bright are bright in dark directed; to unseeing eyes thy shade shines so!*), мають фонетичний стилістичний засіб асонансу – повтор голосного звука [i:]:

All days are nights to see till I see thee,
And nights bright days when dreams do show thee me.

Рима теж створюється за допомогою слів із цим звуком. Алогізм знаходить своє пояснення у контексті.

У заключних рядках сонетів В. Шекспіра знаходимо незвичне поєднання слів, що мають глибокий зміст. У сонеті 23 алогізм вжито для того, щоб охарактеризувати особливе розуміння, котре додає любові:

O learn to read what silent love hath writ:
To hear with eyes belongs to love's fine wit.

Поет закликає бачити серцем, душею, читати книги. Водночас рукописи театральних п'єс теж називали *books*.

В останніх двовіршах стверджується парадоксальність явищ природи. Вони можуть бути побудовані на художньому порівнянні, як от у сонеті 76:

Fog as the sun is daily new and old,
So is my love still telling what is told.

Поет перепрошує за те, що повторює вже знайомі речі, відомі істини, пише, застосовуючи не нові, а вже знані форми, використовує риму, яку не він відкрив. Порівняння із сонцем пояснює це і виправдовує поета.

Лілея символізувала чистоту (непорочність, найчастіше жіночу) і шляхетне походження (білорукість). Цей образ зустрічається у заключних рядках 94-го сонету:

For sweetest things turn sourest by their deeds;
Lilies that fester smell far worse than weeds.

Протиставлення підсилюється вживанням найвищого ступеня порівняння прикметників – антонімів: *sweetest – sourest*.

Заключні рядки відображають спостереження над смертю у парадоксальному вигляді. У сонеті 146 знаходимо:

So shalt thou feed on death, that feeds on men,
And death once dead, there's no more dying then.

Із усіх сонетів найбільш характерним із погляду використання парадоксу є сонет 119.

119

What potions have I drunk of Siren tears,
Distill'd from limbeckes foul as hell within,
Applying fears to hopes and hopes to fears,
Still losing when I saw myself to win!
What wretched errors hath my heart committed,
Whilst it hath thought itself so blessed never!
How have mine eyes out of their spheres been fitted
In the distraction of this madding fever!
O benefit of ill! now I find true
That better is by evil still made better;
And ruin'd love, when it is built anew,
Grows fairer than at first, more strong, far greater.

So I return rebuked to my content,
And gain by ills thrice more than I have spent.

Тема сонету парадоксальна і висловлена в усіх частинах вірша. Спочатку у вигляді хіазму: *Applying fears to hopes and hopes to fears*, далі у вигуку: *Still losing when I saw myself to win!* У сонеті 119 поет стверджує благо зла: *O benefit of ill!* *Now I find true / That better is by evil still made better*. Зруйноване кохання, коли його створюють знову, стає сильнішим від старого. Завершується сонет двовіршем, де В. Шекспір стверджує, що після всіх своїх втрат він перемагає саме завдяки злу:

So I return rebuked to my content,
And gain by ill thrice more than I have spent.

Висновки. Сонети В. Шекспіра впродовж близько чотирьох століть продовжують захоплювати читачів та глядацьку публіку. Їм присвячено численні дослідження, що пов'язано з високою естетичною цінністю сонетів, глибиною філософської думки, тематикою, що ніколи не зможе не хвилювати людей. Д.В. Павличко у передмові до своїх перекладів сонетів В. Шекспіра справедливо зауважує: «Сонети Шекспіра треба читати як Біблію, почастино і багато разів, бо вони безмежні у своєму змісті» [2, с. 13]. Поряд із метафорою, епітетом, антитезою, паралелізмом, повтором, оксюмороном та іншими засобами, парадокс посідає важливе місце у сонетарії В. Шекспіра. Стилістичний засіб парадоксу в сонетах створює інтелектуальне напруження, загострює увагу, підкреслює несподіваний поворот думки. У структурі самого сонету особливості тих парадоксів, що зустрічаються у катренах та заключних парноримованих двовіршах, значно відрізняються, оскільки перші ставлять проблему, а останні – підводять своєрідний підсумок, характеризуються афористичністю, узагальненням і подають синтез сказаного раніше.

Перспективою дослідження може бути вивчення питання про те, чи передається стилістичний засіб парадоксу в перекладі сонетів іншими мовами.

Література:

1. Петрова Н.А. Человек в сонетах Шекспира / Н.А. Петрова // Проблемы нравственности в зарубежной литературе : межвуз. сб. науч. тр. – Пермь, 1990. – С. 19–27.
2. Shakespeare W. Sonnets / W. Shakespeare; пер. з англ. Д.В. Павличко; Вступ до комент., комент. М. Габлевич. – Львів : Літопис, 1998. – 366 р.
3. Кузнецова Е.В. Специфика членения шекспировской формы сонета / Е.В. Кузнецова // Единицы поэтической речи и их функции : сб. науч. тр., – М., 1990. – Вып. 352. – С. 118–127.
4. Сабанцева М.Т. Философская и поэтическая концепция времени в сонетах Шекспира / М.Т. Сабанцева // Грузинская шекспириана / под ред. Н. Киасашвили. – Тбилиси, 1975. – С. 65–77.
5. Шекспир В. Сонеты / В. Шекспир ; пер. с англ. С. Маршак. – Ростов н/Д : Феникс, 2001. – 320 с.

Семен Г. Я. Парадокс у сонетах В. Шекспира

Аннотация. В статье анализируется роль стилистического приёма парадокса в сонетах В. Шекспира, определяется место парадокса среди других стилистических приемов, которые используются в сонетах. Показано особенности заключительных двустиший, построенных на парадоксе.

Ключевые слова: сонет, стилистический приём, парадокс, алогизм, образность, стилистическая функция.

Semen H. Paradox in Shakespeare's sonnets

Summary. In the article the role of paradox as a stylistic device in Shakespeare's sonnets is analyzed, its place among other stylistic devices is shown; the peculiarities of final couplet based on paradox are elucidated.

Key words: sonnet, stylistic device, paradox, illogicality, imagery, stylistic function.

Стацюк Р. В.,
здобувач Інституту сходознавства імені А. Ю. Кримського
Національної академії наук України

СПЕЦИФІКА ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ ВІЙСЬКОВОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ СУЧАСНОЇ АРАБСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ

Анотація. Стаття присвячена дослідженню територіальної диференціації військової термінології сучасної арабської літературної мови. У роботі здійснено спробу системного аналізу основних видів територіальної диференціації військової термінології, розглянуто причини її розвитку, проаналізовано основні групи термінів-реалій, що функціонують в арабській військовій терміносистемі.

Ключові слова: сучасна арабська літературна мова, військова термінологія, територіальна диференціація, терміни-реалії.

Постановка проблеми. Територіальна варіантність на лексичному рівні стала природним наслідком поширення арабської літературної мови на великих територіях зі специфічними для окремих регіонів умовами природного середовища, відмінностями предметів матеріальної культури та історично сформованих понять і звичаїв. Крім того, зіграли свою роль різноманітність мовних контактів та використання одного й того ж арабського лексичного матеріалу для позначення різних понять.

Відмінності в словниковому складі літературної мови в різних арабських країнах проявляються особливо різко в області спеціальної лексики. Не стала винятком й арабська військова термінологія, яка є лише частиною, особливим пластом словникового складу арабської літературної мови. Тому вона розвивається та поповнюється за тими ж законами, відповідно до яких відбувається розвиток і поповнення інших лексичних шарів арабської літературної мови.

Феномен неоднорідності арабської військової термінології як сукупності військових термінів, що обслуговують військову сферу всіх арабських країн, з точки зору просторових кордонів їх функціонування був предметом розгляду в цілій низці робіт як вітчизняних, так і зарубіжних лінгвістів [1, с. 14; 2, с. 47–62; 3, с. 110–114]. Однак один з основних недоліків цих досліджень полягає у відсутності диференційованого підходу до вивчення регіональних військових термінологій. Наприклад, під час розгляду явища синонімії в один синонімічний ряд ставили терміни, які використовуються у військових термінологіях армій різних арабських країн. Таким чином, синонімами вважали терміни *حُطَّة*, *تَكْتِيكٌ* – «тактика», але термін *تَكْتِيكٌ* вживається лише в єгипетській армії, а термін *حُطَّة* – лише в сирійській.

Мета статті полягає в побудові науково-обґрунтованої класифікації територіальної диференціації військової термінології арабської літературної мови, що в подальшому сприятиме уніфікації військових термінів різних арабських країн.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасна арабська військова термінологія в значній частині являє собою неологізми, що виникли в другій половині ХХ століття, коли в багатьох арабських країнах відбувались військові реформи. У цей період було запроваджено нові військові статути, у яких значне число колишніх арабських і тюркських термінів було за-

мінене на нову військову лексику (насамперед військові звання й тактична термінологія) [4, с. 163].

Специфіка військової справи як особливої сфери людської діяльності визначає особливість військової термінології, яка полягає в тому, що до неї, окрім вимоги точності, висувається вимога загальнодоступності для широких мас людей. Тому серед основних вимог до військових та військово-технічних термінів на першому місці стоять вимоги бути ясними, простими та зрозумілими. Унаслідок цього значний відсоток в арабській військовій термінології становлять мотивовані терміни, логічно обґрунтовані, тобто такі, що передають чітке уявлення про явище або предмет, які вони позначають [5, с. 38].

Під час розгляду військової термінології арабської мови необхідно враховувати два аспекти:

а) загальне, характерне для військової термінології будь-якої арабської армії. До загального пласту військових термінів належать терміни, що позначають загальні поняття військової справи та входять до основного словникового складу арабської літературної мови. Сюди можна віднести терміни типу *حَرْبٌ* – «війна», *مَعْرَكَةٌ* – «бій», *جَيْشٌ* – «армія», *دِفَاعٌ* – «оборона», *أَسْطُولٌ* – «флот», *سِلَاحٌ* – «зброя», *بُنْدُقِيَّةٌ* – «рушниця». Ці терміни загальновідомі та не потребують пояснення, адже вони загальноживані та зрозумілі для будь-якої освіченої людини;

б) специфічне, характерне для військової термінології армій різних арабських країн. Це специфічне полягає в складі військової термінології кожної країни та виражається в територіальній невідповідності між термінами.

Військова термінологія відбиває усі зміни, що відбуваються в області військової справи, а нині арабські країни знаходяться в різних умовах історичного розвитку; військова справа в кожній з них розвивається різними темпами. Цим і пояснюється поява військових термінів, що відрізняються один від одного, хоча й позначають однакові поняття. М. Аш-Шихабі із цього приводу констатує: «Розбіжності в науковій термінології стали хворобою нашої мови. Ця хвороба розвивається та стає більш небезпечною в міру того як розвивається культура в арабських країнах» [2, с. 65].

Розбіжності в регіональній військовій термінології бувають настільки значними, що це іноді унеможливає взаєморозуміння й взаємодію між арміями арабських країн. Так, більшість військових посібників використовується лише в тих країнах, де вони видавалися. Військові коледжі й інші військові навчальні заклади конкретної арабської держави готують офіцерів і сержантів лише для власної армії. Якщо ж у такому навчальному закладі навчався військовослужбовець іншої країни, то після повернення на батьківщину він, як правило, повинен проходити ґрунтовну перепідготовку, що часом не відрізняється від тієї, яку проходить випускник іноземного військового навчального закладу. Офіцери, які проходять вишкіл в армії іншої арабської країни, часто не розуміють багато військово-технічних термінів і змушені звертатися

за відповідними роз'ясненнями до військовослужбовців цієї армії [2, с. 38].

Серед основних причин територіальної диференціації військової термінології сучасної арабської літературної мови слід виділити такі:

- стан військової справи та військової науки;
- недостатня координація під час розробки нових термінів;
- використання різних способів і моделей термінотворення;
- вплив іншомовних запозичень.

Відмінності в складі військових термінологій різних арабських країн охоплюють усі сфери військової справи:

1) Найменування військових звань: «генерал-лейтенант» – *نقيب / يوزباشي* (Єгипет), *فريق أول* (Сирія), *فريق* (Ірак); «капітан» – *كابيتان* (Єгипет), *رئيس / رؤساء* (Сирія), *رئيس / رؤساء* (Ірак); «майор» – *ميجانتي* (Єгипет), *رئيس* (Сирія), *رئيس* (Ірак).

2) Найменування деталей зброї: «детонатор» – *مفجر* (Єгипет), *صاعق* (Сирія), *صاعق* (Ірак); «ствол» – *ماسورة* (Єгипет), *سبطانة* (Сирія), *سبطانة* (Ірак); «набій» – *عبوة* (Єгипет), *حسوة* (Сирія), *حسوة* (Ірак).

3) Найменування озброєння: «автомат» – *بنديقية آلية* (Єгипет), *بنديقية رشاشة* (Сирія), *عدارة آلية* (Ірак); «балістична ракета» – *صاروخ* (Єгипет), *صاروخ باليستي* (Сирія), *صاروخ ذاتي الدفع* (Ірак); «бронетранспортер» – *حاملة جنود مدرعة* (Єгипет), *حاملة مدرعة* (Сирія), *حاملة مدرعة* (Ірак).

4) Найменування установ, управлінь, служб і родів військ: «війська зв'язку» – *قوات الإشارة* (Єгипет), *مخابرات* (Сирія), *قوات* (Ірак); «генеральний штаб» – *أركان الحرب* (Єгипет), *هيئة* (Сирія), *أركان الحرب* (Ірак); «пункт управління вогнем» – *مركز سيطرة على* (Єгипет), *مركز قيادة النيران* (Сирія), *مركز سيطرة على النار* (Ірак).

5) Найменування частин та підрозділів: «відділення» – *جماعة* (Єгипет), *جماعة* (Сирія), *حصيرة* (Ірак); «група» – *عصير* (Єгипет), *جماعة* (Сирія), *مجموعة* (Ірак); «дивізіон» – *كتيبة* (Єгипет), *كتيبة* (Сирія), *فوج* (Ірак).

На основі класифікації, розробленої Б.А. Шитовим [6, с. 208–212], у цьому дослідженні ми пропонуємо таку класифікацію територіальної диференціації військової термінології сучасної арабської літературної мови:

1. Номенклатурна термінологічна диференціація – обумовлена невідповідністю корпусу предметів і понять у різних арабських країнах. Наслідком такої диференціації виступає наявність групи термінів, що позначають предмети та поняття, характерні для одних арабських країн, але відсутні в інших. Такі терміни можуть бути охарактеризовані як внутрішньоарабські терміни-реалії на відміну від термінів-реалій, що виявляються під час зіставлення арабської мови з іншою, наприклад українською мовою.

У вітчизняній філології лінгвістичний термін «реалія» трактується як лексична одиниця, що позначає предмет цієї культури, який не має відповідника в культурі, що зіставляється [7, с. 95; 8, с. 47; 9, с. 463; 10, с. 7]. З огляду на це під арабськими військовими реаліями ми пропонуємо розуміти ті лексичні одиниці, які безпосередньо відображають національну специфіку розвитку збройних сил, озброєння, бойової техніки, тактики та стратегії арабських країн, особливості їх військово-економічного та військово-політичного розвитку.

У результаті структурного аналізу військової терміносистеми нам вдалося визначити такі основні групи арабських термінів-реалій:

а) назви адміністративно-структурних одиниць збройних сил, наприклад: *الدرك الوطني* – «національна жандармерія» (Алжир); *إدارة المشاة* – «управління піхоти» (Єгипет);

б) найменування військових звань і посад: *وزير الدولة للإنتاج الحربي* – «державний міністр військової промисловості» (Єгипет); *وزير الدفاع والطيران* – «міністр оборони і авіації» (Саудівська Аравія);

в) терміни, що позначають реалії підготовки кадрів для збройних сил: *الكلية العسكرية للبنات* – «жіночий військовий коледж» (Сирія); *المدرسة الوطنية للمهندسين والتقنيين* – «національне військово-технічне училище» (Алжир);

г) терміни, що позначають реалії військової служби, життя та побуту військовослужбовців: *إجازة الحج* (вид відпустки, що надається військовослужбовцям у низці арабських країн) – «відпустка для здійснення паломництва»;

г) терміни, що позначають реалії військового законодавства та дисциплінарної практики: *مدة الخدمة الفاقدة* (час, що не зараховується до загального терміну служби в низці арабських країн, наприклад, час перебування на гауптвахті, у дисциплінарних підрозділах) – «час втраченої служби»;

д) назви предметів військового обмундирування, екіпірування, знаків розрізнення військовослужбовців: *عصنان من شجرة البن* (знак розрізнення на погонах верховного головнокомандувача збройних сил Ємену) – «гілки кавового дерева»;

е) найменування державних і військових нагород: *وسام الشرف العسكري* – «Орден військової честі» (Сирія).

2. Семантична термінологічна диференціація – виражається в невідповідності в термінів семантичних структур, що описуються семантичним трикутником і реалізується в трьох основних різновидах:

а) один і той же термін залежно від країни виражає різні поняття. Наприклад, термін *فوج* означає «полк» у Єгипті та Сирії, але «батальйон» в Іраку; термін *رئيس* означає «капітан» у Сирії та Іраку, але «майор» у Єгипті; термін *عريف* означає «сержант» в Іраку, але «молодший сержант» у Єгипті та Сирії;

б) одне й те ж поняття залежно від країни виражається різними термінами. Так, наприклад, поняття «вертоліт» у Єгипті виражається терміном *هليكوبتر*, у Сирії – *حوامة*, а в Іраку – *طائرة*; поняття «сторожовий корабель» у Єгипті та Сирії позначається терміном *سفينة الجراسة*, тоді як в Іраку зазначене поняття позначається терміном *سفينة الحماية*; поняття «гаубиця» в Єгипті виражається запозиченим терміном *هاوتزر*, у Сирії – *قذاف*, а в Іраку це поняття виражається терміном *مدفع القوس*.

в) один і той же термін залежно від країни виражає поняття, що не співпадають за своїм обсягом. Наприклад, термін *قائد* у Єгипті, Сирії, інших країнах означає всі командні посади, що описуються поняттям «командир, командувач», в Іраку – командні посади починаючи з командира дивізії.

3. Морфологічна термінологічна диференціація виражається в територіально-маркованому виборі терміна з відповідного морфологічного або словотворчого ряду. Як основа диференціації можуть виступати:

а) форми роду. Наприклад, поняття «кулемет» у Єгипті та Сирії позначається терміном *رشاش*, а в Іраку – формою жіночого роду того ж терміна – *رشاشة*; поняття «взвод» в Іраку позначається терміном *فصيل*, а в Єгипті та Сирії – формою жіночого роду того ж терміна – *فصيلا*; поняття «торпеда» в Єгипті позначається терміном *طوربيد*, а в Іраку – формою жіночого роду того ж терміна – *طوربيدة*;

б) форми множини. Наприклад, поняття «бригада» в Єгипті, Сирії та Іраку позначається терміном *لواء*, проте для передачі значення множини в Єгипті використовується форма *لواءات*, а в Сирії та Іраку – *الوية*; поняття «військовослужбовець» у Єгипті, Сирії та Іраку позначається терміном *عسكري*, проте для передачі

значення множини в Іраку використовується форма правильної множини *عَسَاكِرُ*, а в Сирії та Єгипті – *عَسَاكِرُ*; поняття «міномет» у Єгипті, Сирії та Іраку позначається терміном *هَازُونُ*, проте для передачі значення множини в Єгипті та Іраку використовується форма *هَازُونَاتُ*, а в Сирії – *هَازُونَاتُ*;

в) форма однини та форма множини. Так, поняття «війська, сили» в найменуваннях видів збройних сил і родів військ в Іраку позначається формою однини – *فُؤَةٌ*, у Єгипті – формою множини того ж терміна *فُؤَاتُ*, а в Сирії – іншою формою множини – *فُؤَى*.

4. Морфолого-синтаксична диференціація – виражається в співвідношенні термінів утворених від одного кореня, а також різних синтаксичних конструкцій:

а) однокорінні словотворчі форми. Наприклад, поняття «війська спецпризначення» в Єгипті виражається терміном *فُؤَاتُ مَتَخَصَّصَةٌ*, у Сирії це поняття передається терміном *فُؤَاتُ اِخْتِصَاصِيَّةٌ*, а в Іраку – *فُؤَاتُ خَاصَةٌ* (спільний корінь *خَصَّ*); поняття «магазин (для патронів)» у Єгипті виражається терміном *خَزْنَةٌ*, а в Іраку та Сирії це поняття виражається терміном *مَخْرَنٌ* (спільний корінь *خَرَنَ*); поняття «розвідка» в Іраку та Сирії виражається терміном *اِسْتِخْبَارَاتٌ*, тоді як у Єгипті зазначене поняття виражається терміном *مُخَابِرَاتٌ* (спільний корінь *خَبِرَ*);

б) співвідношення генітивних та атрибутивних конструкцій. Наприклад, поняття «бойова машина піхоти» в Іраку виражається генітивною конструкцією *مَرْكَبَةٌ قِتَالٌ*, тоді як у Єгипті це поняття виражається атрибутивною конструкцією *مَرْكَبَةٌ قِتَالِيَّةٌ*; поняття «парашутно-десантна бригада» в Сирії виражається атрибутивною конструкцією *لِوَاءٌ مَطْلِيٌّ*, тоді як у Єгипті зазначене поняття виражається генітивною конструкцією *لِوَاءٌ مَطْلَاتٌ*; поняття «вогнева міць» у Єгипті виражається атрибутивною конструкцією *فُؤَةٌ نَيْرَانِيَّةٌ*, а в Іраку таке поняття виражається генітивною конструкцією *فُؤَةٌ نَيْرَانٍ*.

5. Графічна термінологічна диференціація – виражається в різному в залежності від країни графічному зображенні одних і тих самих термінів. Наприклад, термін, що виражає поняття «батарея (підрозділ)», у Сирії та Єгипті пишеться як *بَطَارِيَّةٌ*, а в Іраку – *بَطْرِيَّةٌ*; термін, що виражає поняття «стратегія» в Єгипті, Сирії пишеться як *اِسْتِرَاطِيَّةٌ*, однак в Іраку цей термін має дещо відмінне графічне вираження – *سِنْرُاطِيَّةٌ*; термін, що виражає поняття «ручний протитанковий гранатомет», у Сирії пишеться як *اِرْبِي جِي*, а в Єгипті – *اِرْبِي جِيه*.

6. Функціональна диференціація – ґрунтується на різному для країн співвідношенні між синонімічними військовими термінами та термінологічними словосполученнями. Наприклад, поняття «наступ» може виражатися термінами *رُحْفٌ* і *هَجُومٌ*. Проте якщо в іракських текстах частотність цих термінів у вказаному значенні приблизно однакова, то в єгипетських текстах другий термін є периферійним, рідковживаним. Поняття «босголовка» може виражатися термінами *رَأْسٌ مُدْمَرَةٌ* і *رَأْسٌ حَرْبِيَّةٌ*. Однак у сирійських та єгипетських текстах частіше вживається термін *رَأْسٌ مُدْمَرَةٌ*, на відміну від Іраку, де за частотністю вживання переважає термін *رَأْسٌ حَرْبِيَّةٌ*. Поняття «ручна граната» виражається такими термінами *قَنْبَلَةٌ* і *رُمَّانَةٌ*. Проте в єгипетських та сирійських текстах превалює термін *قَنْبَلَةٌ*, тоді як в Іраку цей термін є периферійним, на відміну від терміна *رُمَّانَةٌ*.

Висновки. Отже, аналіз лексичного матеріалу показав, що відмінності в складі військових термінологій сучасної арабської літературної мови охоплюють усі сфери військової справи: починаючи від найменування військових звань і закінчуючи найменуванням частин та підрозділів. Такі розбіжності бувають настільки значними, що іноді унеможливають взаєморозуміння й взаємодію між арміями різних країн. Серед основних

причин, що зумовлюють розвиток територіальної диференціації, слід виділити такі: стан військової справи та військової науки; недостатня координація під час розробки нових термінів; вплив іншомовних запозичень. Повноцінне окреслення всіх видів територіальної диференціації військової термінології арабської літературної мови сприятиме полегшенню процедури уніфікації військових термінів різних арабських країн.

Література:

1. Губанов Ю.П. Структурно-семантическая характеристика арабской военной терминологии : автореф. дис. ... канд. филол. наук / Ю.П. Губанов. – М., 1973. – 37 с.
2. Губанов Ю.П. Лексикология и фразеология арабского языка / Ю.П. Губанов. – М. : Изд-во Воен. ин-та, 1977. – 144 с.
3. Шагаль В.Э. Языковой аспект национальных процессов в арабских странах / В.Э. Шагаль. – М. : Наука, 1987. – 248 с.
4. Белкин В.М. Арабская лексикология / В.М. Белкин. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1975. – 200 с.
5. Белкин В.М. Формирование словарного состава современного арабского литературного языка : автореф. дис. ... докт. филол. наук : спец. 10.02.22 / В.М. Белкин. – М., 1980. – 42 с.
6. Шитов Б.А. К проблеме определения учебного военно-терминологического минимума арабского языка / Б.А. Шитов // Союз переводчиков России. Ассоциация военных переводчиков. Научный альманах. – М., 1997. – № 1 (2). – С. 206–212.
7. Бархударов Л.С. Язык и перевод (Вопросы общей и частной теории перевода) / Л.С. Бархударов. – М. : Изд-во «Международные отношения», 1975. – 240 с.
8. Влахос С.И. Непереводимое в переводе / С.И. Влахос, С. Флорин. – М. : Изд-во «Международные отношения», 1980. – 342 с.
9. Конечкая В.П. Лексико-семантические характеристики языковых реалий / В.П. Конечкая // Великобритания: лингвострановедческий словарь. – М. : Русский язык, 1980. – С. 463–466.
10. Томахин Г.Д. Теоретические основы лингвострановедения (на материале лексических американизмов английского языка) : автореф. дис. ... докт. филол. наук / Г.Д. Томахин. – М., 1984. – 32 с.

Стацюк Р. В. Специфика территориальной дифференциации военной терминологии современного арабского литературного языка

Аннотация. Статья посвящена исследованию территориальной дифференциации военной терминологии современного арабского литературного языка. В работе предпринята попытка системного анализа основных видов территориальной дифференциации военной терминологии, рассмотрены причины ее развития, проанализированы основные группы терминов-реалий, функционирующих в арабской военной терминосистеме.

Ключевые слова: современный арабский литературный язык, военная терминология, территориальная дифференциация, термины-реалии.

Statsyuk R. The particularity of the territorial differentiation of the military terminology of modern standard Arabic

Summary. The article is dedicated to the problem of the territorial differentiation of the military terminology in modern standard Arabic. This work has been an attempt to systematically analyze some main types of the territorial differentiation of the military terminology; some reasons of its development as well as some clusters of terms realia have been analyzed, that function in the Arabic military terminological system.

Key words: modern standard Arabic, military terminology, territorial differentiation, terms realia.

Сташко Г. І.,

аспірант кафедри германської і фіно-угорської філології
Київського національного лінгвістичного університету

ЕПІТЕТ ЯК ЗАСІБ СТВОРЕННЯ ЖІНОЧИХ ОБРАЗІВ В АМЕРИКАНСЬКОМУ ПІСЕННОМУ ФОЛЬКЛОРІ

Анотація. У статті подано детальний огляд епітетів в американському пісенному фольклорі та проаналізовано їх вплив на створення жіночих образів.

Ключові слова: пісенний фольклор, гендер, жіночі образи, американська культура, епітет.

Постановка проблеми. Мова фольклору вже давно привернула увагу вчених різних шкіл та напрямів, а результати їх досліджень навіть стали платформою для формування окремої галузі філології, яка виникла на межі фольклору, стилістики та мовознавства, – лінгвофольклористики. Аналізуючи мову фольклору, що реалізується у фольклорних текстах, з позицій цих дисциплін у тісному тандемі дослідники намагаються розшифрувати емоційно-експресивний зміст народного слова.

Відомо, що американський фольклор ввібрав у себе культурну спадщину багатьох етносів у силу різних історичних подій [1, с. 132]. Пісенний напрям є своєрідним «коридором», куди входять найстійкіші елементи, які змішуються з локальними версіями та в результаті являють синергію гармонійно розвиненої народної поезії. З лінгвістичної точки зору фольклорна пісня – це засіб спілкування, спосіб передачі інформації між поколіннями. Американська фольклорна пісня, що є матеріалом нашого дослідження, досить молода за мірками історії, проте має специфічні риси, відмінні від тих культур, що послужили основою [1; 2]. Ці риси доцільно трактувати за допомогою численних лінгвістичних засобів, на які багата англійська мова. Лінгвістично фольклорний пісенний текст розглядають із боку його синтаксичної та лексичної структури, граматичної та структурної організації, семантичних особливостей, тощо. Стилiстичні явища є одними з найяскравіших «декодерів» народної творчості. На наш погляд, вони несуть образність із самих людських душ, точно змальовують дійсність та відношення до неї кожної людини окремо та народу в цілому, що робить внесок у культурну ідентичність.

Незважаючи на велику кількість публікацій, аналіз мовної системи фольклору є актуальним, адже фольклорний компонент органічно входить до стилістичної системи літературної мови. Гендерний аспект у фольклорі дає додаткову інформацію про суспільний устрій, жіночі образи в народних піснях, доводять важливість ролі жінки в сім'ї та суспільстві. Ці образи, як і будь-які інші, не є статичними, незмінними, вони – динамічні утворення. Діахронічна модифікація жіночих образів свідчить про серйозні зрушення у свідомості нації, що забезпечує інфiнітну **актуальність** теми образності.

Жіночі образи у фольклорі досліджувались як зарубіжними (А. Carila (пісенний фольклор Південної Азії), А.Г. Gold (індійський пісенний фольклор), R.A. Jordan (американські фольклорні тексти), S.J. Kalcik (американські фольклорні тексти), L. Kerschen (американські прислів'я), К.М. McAndrews (американські фольклорні тексти), А. Minks (пісенний фольклор Ніка-

рагу), Ю.Ю. Агрошенко (східнослов'янські казки), С.С. Асірян (американські фольклорні тексти), О.А. Здравомислова (російська казка), Л.К. Ібрагімова (таджицька казка), Р.М. Кавальова (білоруські фольклорні тексти), С.А. Коновалова (російська казка), О.Л. Мадлевская (російський міф), В.І. Палукошка (білоруська пісня), Л.Н. Пушкарьова (російська казка), Ф.М. Селіванов (російські билини), Д.В. Сокаєва (осетинська фольклорна проза), В.А. Суковатая (східнослов'янська казка), Ф.Ф. Фатихова (башкирські фольклорні тексти) та інші), так і українськими науковцями (Ю.В. Абрамова (британські прислів'я), В.С. Аппатова (британська казка), Ю.В. Мануляк (авторський гендер в американській фольклорній пісні), А.С. Птушка (англомовні анекдоти), В.М. Пугач (українські прислів'я та приказки), О.В. Ткачик (англомовний фольклор), та інші). Проте варто зазначити, що лінгвістичні дослідження жіночих образів саме через призму американського пісенного фольклору (М.Е. Brown, С.Р. Farrer, С.С. Асірян, В.А. Дмитренко, Н.І. Панасенко, Л.В. Сазанович, Г.І. Сташко) є нечисленними, зокрема епітет висвітлений фрагментарно та поверхнево (Т.Р. Coffin, G. Seal).

Метою статті є аналіз використання епітета як засобу стилістичної семасіології, його видів, функцій та впливу на створення жіночих образів в американських фольклорних пісенних текстах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поетичний текст зазвичай має велику кількість епітетів, що робить його насиченим образами та цікавим для сприйняття. Для нашого аналізу ми будемо користуватися працями І.Р. Гальперіна [3], В.А. Кухаренко [4], М.М. Лапшиної [5] та О.М. Мороховського [6], щоб отримати оптимальну класифікацію.

Ми розуміємо епітет як художнє означення, що підкреслює характерну рису, визначальну якість явища, предмета, поняття, дії та викликає певне ставлення до нього. Може виступати як емоційно-оціночне або експресивно-образне (метафоричне) означення денотата. Цим епітет відрізняється від звичайного чи логічного означення, яке не має емоційності, оціночності чи образності. Саме образність є тією характеристикою, яка здатна створити той чи інший «малюнок», що в подальшому буде нести певний шифр, зрозумілий одним та загадковий для інших. Найчастіше виражається **прикметником** (*happy smile*), проте інколи також **прислівником** (*to stand undecidedly*), **іменником** (*hair of gold*) або **числівником** (*seventh sense*).

Класифікація епітетів заснована на трьох принципах:

- 1) принцип стосунків між епітетом і словом, до якого він належить;
- 2) структурний принцип;
- 3) семантичний принцип.

За принципом **стосунків** розрізняють *мовні* (language epithets), або *традиційні/постійні/конвенційні/фіксовані епітети* (*true love*), під якими розуміють сталі мовні штампи, які відрізняються простотою, незмінністю та незначним стилі-

тичним ефектом, і *мовленнєві* (speech epithets), або *оригінальні епітети* (watery eyes), які створюються авторами чи просто мовцями для вирішення певних стилістичних задач, що не мають однозначної трактовки та є насамперед експресивно-образними. Перші характерні для фольклору та лексичних груп, близьких до фольклору.

За **морфологічно-синтаксичним** способом виділяємо такі **структурні моделі** епітетів:

a) *прості* (simple epithets), виражені простими прикметниками (*loud ocean*);

b) *складні* (compound epithets), виражені складними прикметниками (*heart-burning sigh*);

c) *фразові* (phrase epithets) зі структурою словосполучення (*do-it-yourself attitude*);

d) *епітети-речення* (sentence epithets), виражені інтегрованими реченнями (*a «well-that's-the-story-what-are-we-going-to-do-about-it» air*);

e) *інвертовані або зміщені* (reversed epithets), де смисловим центром є ад'юнкт (*a hell of a pretty girl*).

За **семантичним** принципом епітети діляться на дві групи:

1) *асоційовані* (associated epithets), які вказують на такі ознаки предмета, які властиві за самою його природою (*dark forest*);

2) *неасоційовані* (unassociated epithets) характеризують предмет, додаючи йому схожість, яка може бути властивою йому тільки в таких, змальованих у тексті обставинах (*voiceless sands*). Ця схожість може здатися дивною, незвичайною або навіть несподіваною. Аналіз смислового змісту неасоційованих епітетів дозволяє розділити їх на дві великі групи: образні, тобто такі, в основі яких лежить який-небудь зоровий, звуковий, тактильний прикметник, та безобразні.

Для аналізу американських фольклорних пісень із жіночими образами на предмет епітетів до вибірки ввійшли 100 пісень з альманахів [7; 8] та онлайн збірників пісень [9], з яких 80 пісень є народні (традиційні) та 20 авторські. На основі приведених вище класифікацій можна припустити, що фольклорна пісня буде насичена постійними епітетами для підсилення образів, водночас як авторській пісні (яка стала народною внаслідок своєї популярності) будуть більш притаманні оригінальні епітети.

Розглянемо результати дослідження, які свідчать наступне:

1) Кількісно використання постійних простих епітетів у проаналізованих фольклорних піснях переважає використання оригінальних у декілька разів, що притаманно фольклорним текстам [6, с. 178]. Однак при цьому варто відмітити, що така тенденція зберігається як у фольклорних, так і в авторських піснях. Для прикладу візьмемо фольклорну пісню «Cowboy Jack», у якій налічуємо три постійних епітети (*brave heart, true heart, blue sky*) та два оригінальних епітети (*eyes of Heaven's own blue, lonely prairie*) та пісню «Sweet Betsey from Pike» авторства Дж. Стоуна також із трьома постійними простими епітетами (*wide prairie, wide river, starry night*) та двома оригінальними (*Sweet Betsey, strong alkali*). Велика кількість пісень незалежно від авторства мають лише постійні епітети, наприклад «The Colorado Trail» (*dark night, dark sky, lonely night*), «Lily of the West» (*rosy cheeks, ruby lips*), «Enraptured I Gaze» (*sweet voice, soft music*), «Red River Valley» (*sweet smile, sweet hours*), «On Top of Old Smoky» (*true lover, false-hearted lover*) та інші.

Підсумовуючи, можна стверджувати, що оригінальні епітети допомагають побачити авторське відношення до навколишнього середовища, проте автором може виступати як окрема

людина, так і народ. Більше того, авторські пісні не завжди відрізняються від фольклорних за рахунок стилістично насичених оригінальних епітетів.

2) Продовжуючи тему авторства, важливо сфокусувати увагу на кількості куплетів, що прямо пов'язано з кількістю стилістичних засобів. Є підстави твердити, що авторські пісні мають більше куплетів, які якісно різняться, що відповідно збільшує кількість різних епітетів, які у свою чергу додають барв до палітри образів. Водночас пісні народного авторства збільшують кількість куплетів за допомогою повторів, зокрема паралелізму, що призводить до повтору епітета впродовж пісні. На наш погляд, остання особливість аж ніяк не «обідняє» жіночий образ, а навпаки, підсилює ту чи іншу рису та привертає до неї найбільше уваги. Таким чином, епітети додають образам та пісні в цілому художньої, поетичної яскравості, яка прямопропорційно залежить від їх кількості та якості.

3) У нашому матеріалі 50% пісень епітетів не мають зовсім. Така тенденція зберігається безвідносно авторства: як фольклорні, так і авторські пісні послуговуються іншими стилістичними засобами для створення образів. Із чим це пов'язано? Можемо припустити, що причиною є простота улюблених народом пісень. Обрані для аналізу пісні тяжіють до симпліфікації опису всіх наявних у них образів. Така ж характеристика притаманна самому народові. Крім того, простота може вдало створюватися за допомогою засобів стилістичного синтаксису. Як приклад пропонуємо розглянути пісні «Turkey in the Straw» та «Sea Lion Woman». Обидві пісні багаті на різного виду повтори:

– анафора + епіфора

Sea Lion woman, Sea Lion

She drank coffee, Sea Lion

She drank tea, Sea Lion

And gamble, lie, Sea Lion

– повтор + обрамлення + епіфора

Turkey in the straw,

Roll 'em up and twist 'em up

Hey, hey, hey,

A high tuck a-haw

Turkey in the straw,

And hit 'em up a tune called

Hey, hey, hey,

Turkey in the straw.

Разом з ономапоєю (*hey, hey, hey; ho, ho, ho*) вони створюють ритм та підсилюють чи навіть заміняють риму. Не слід забувати, що в пісні важливе значення також має мелодійний компонент [10]. І дуже часто мелодія несе більше образності та «прикриває» лексично ненасичений або зовсім нейтральний текст, який може здаватися нісенітницею. Текст без мелодії вже на початку пропонує прості й трохи дивні жіночі образи та створює враження ритмічного хаосу, що у свою чергу підкреслює стабільність притаманих рис. На наш погляд, вкраплення епітетів зіпсувало б бачення таких рис, як абсурдність та простота і збагатило б внутрішній жіночий світ героїнь цих пісень, що суперечить розумінню згаданих якостей. Грубо кажучи, простий текст не вимагає аналізу почутого чи прочитаного, а проста та жвава мелодія відрізає цю необхідність взагалі, що в результаті призводить до створення відповідних образів. Часто у фольклорній пісні мелодія нівелює її історію, першопричину виникнення; і сумна пісня набуває популярності як колискова («All the Pretty Little Horses») або пісня про жінку легкої поведінки стає улюбленою ігровою піснею для дітей «Sea Lion Woman». Основною ниточкою є наявність тих чи інших стилістичних засобів, адже далеко не кожен слухач знає вертикальний

контекст. Отже, у такому разі функція збагачення змісту сказаного чи почутого автоматично відключається з відсутністю епітетів, що спрощує саму пісню, образи в ній та навіть призводить до зсуву за принципом узусу. Як правило, така пісня збагачується за рахунок засобів стилістичного синтаксису чи мелодії, що збагачує форму та не призводить до втрати образів.

4) Щодо класифікації епітетів, пов'язаних зі створенням жіночих образів в американських фольклорних піснях, відмітимо такі найчастіше вживані групи незалежно принципу класифікації від найбільш до найменш представлених відповідно:

– епітети, що ґрунтуються на *назвах кольору* чи відтінку (*dark sky, dark eyes, dark night, dark damsel, blue sky, blue mountain, eyes of Heaven's own blue, grey sky, bright eyes, green grave, green valley, silvery moon, silver stream, ruby lips, rosy cheeks* та інші);

– епітети, що ґрунтуються на оціночних прикметниках, які виражають *емоції* (*lonely night, lonely prairie, eyes of ecstasy, careless love, song of hate, bad ends, happy smile, happy hours, sad hour, true love, true eyes, brave heart, loving eyes, merry month of May* та інші);

– епітети, що ґрунтуються на прикметниках, які описують *смак та нюх* (*sweet smile, sweet hours, sweet voice, sweet smell, sweet kiss, Sweet Lilly, Sweet Phyllis, Sweet Biddie Magie, rotten teeth, rotten jail* та інші);

– *оригінальні* епітети (*soft bubbles, haunting eyes, gleaming eyes, sweet chiming, laughing hair, bare life* та інші);

– епітети, що ґрунтуються на прикметниках, які описують *природу та стихії* (*wild ocean, wild eyes, fresh fields, still night, earthly music, strong alkali*, та інші);

– епітети, створені за типом *«іменник+of+іменник»* (*eyes of Heaven's own blue, eyes of ecstasy, song of hate, hair of gold* та інші);

– епітети, створені за допомогою *інверсії* (*Katie Cruel, damsel dark* та інші).

Перераховані вище епітети не завжди описують жіночий образ прямо, за винятком таких, що характеризують частини тіла чи саму жінку, проте надають додаткову інформацію про почуття до цієї жінки чи атмосферу, яка посприяла цим почуттям, підсилила їх чи послужила контрастом. Беручи до уваги зазначене спостереження, можемо констатувати факт, що прикметники кольору та прикметник смаку *sweet* більш точно описують жіночий образ, тоді як прикметники емоцій вдало передають почуття до неї. Останні дві групи епітетів «іменник+of+іменник» та такі, що мають елементи інверсії, є найяскравішими та найбагатшими на кількість деталей, що виникають під час створення жіночого образу в уяві, будучи при цьому лаконічними. Схожий характер носять епітети, що мають прикметник та іменник, які описують зовнішність, проте не в класичному порядку (*curly eyes*) та всі без винятку оригінальні епітети.

На основі цього ми переконаємось, що епітет допомагає слову набути нового значення або смислового відтінку, підкреслює характерну рису жінки, визначальну якість певного образу або явища, яке вказує на її подібність чи відмінність від цього явища. Крім того, оригінальні епітети збагачують пісню та образи в ній новим емоційним сенсом, що є особливо доцільним для створення саме жіночих образів, адже жінка, як правило, емоційна за своєю природою та вимагає до себе насамперед ставлення з проявом емоцій.

5) Описуючи жінку, доречно користуватись епітетами, які змальовують її красу, що й підтвердили результати нашого дослідження. У створенні жіночих образів найчастіше вживаються епітети, пов'язані із частинами тіла (*ruby lips, hair of gold, rosy cheeks, curly eyes, laughing hair* та інші).

З описаного вище видно, що однією з яскравих функцій епітета є виділення характерної риси чи якості предмету, явища, підкреслення індивідуальних ознак людини. Оскільки в пісні потрібно описати не лише образи, а й сюжет та мораль, епітети більш влучно виконують це завдання ніж прості означення. Зокрема, надаючи опис тілесної краси, епітет може нести також почуттєву характеристику.

6) Незначний відсоток епітетів (*rotten teeth, false-hearted lover, bad ends, rotten jail*), які дають негативний відтінок, свідчить про особливість жінки в американському суспільстві, приязне ставлення протилежної статі до неї та визнання жінки повноправним членом суспільства. Детальний розгляд пісень із такими епітетами показав, що останні здебільшого належать до опису чоловічих образів і прямо чи опосередковано відіграють контрастивну функцію та іноді додають жалю чи співчуття жіночим образам. Точніше кажучи, негативні образи зазвичай описуються епітетами непрямо, а позитивні мають здебільшого логічну пряму характеристику.

Висновки. Американський народно-пісенний фольклор розкриває палітру жіночих образів, сформованих за допомогою засобів стилістичної семасіології та епітета зокрема. Прості епітети більш характерні для пісенного фольклору, проте вдалі вкраплення оригінальних епітетів допомагають побачити особливе відношення до жінки, підкреслюють виразність та насиченість жіночих образів в американських фольклорних піснях. Відсутність епітетів не зменшує яскравого опису жінки, часто ця функція переноситься на інші стилістичні засоби та музику.

Підбиваючи підсумки, важко не погодитись, що народ протягом багатовікової практики створив таку систему художніх засобів у фольклорі, за допомогою яких створення художнього образу відбувається найкоротшим шляхом. Тому використання епітетів є «ключем», що відомий широкому загалу та описує образ лаконічно та яскраво.

Перспективи подальших пошуків у цьому науковому напрямі вбачаємо в поглибленому аналізі зв'язку епітета з іншими стилістичними засобами створення жіночих образів в американських фольклорних піснях.

Література:

1. Сташко Г.И. Особенности американской фольклорной песни / Г.И. Сташко // Научный результат. Серия «Вопросы теоретической и прикладной лингвистики». – 2014. – Т. 1. – № 2 (2). – С. 131–136.
2. Stashko H.I. Different approaches to the classification of American folk songs / H.I. Stashko // Austrian Journal of Humanities and Social Sciences. – 2014. – № 5 (9–10). – P. 56–59.
3. Galperin I.R. Stylistics / I.R. Galperin. – М. : Librokom, 2010. – 5th edition. – 336 p.
4. Кухаренко В.А. Практикум з стилістики англійської мови : [підручник] / В.А. Кухаренко. – Вінниця : Нова Книга, 2003. – 160 с.
5. Лапшина М.Н. Стилистика современного английского языка / М.Н. Лапшина. – М. : Академия, 2013. – 272 с.
6. Стилистика английского языка : [учеб. пособие] / А.Н. Мороховский, О.П. Воробьева, Н.И. Лихошерст, З.В. Тимошенко. – К. : Высш. шк., 1991. – 272 с.
7. Raph Th. The American Song Treasury. 100 Favorites / Th. Raph. – New York : Dover Publications, 1986. – 406 p.
8. Appleby A. America's All-Time Favorite Songs / A. Appleby, J. Stone. – New York ; London ; Sydney : Amsco Publications, 1991. – 398 p.
9. Kodaly Center. The American Folk Song Collection [Electronic Resource]. – Mode of Access : <http://kodaly.hnu.edu/collection.cfm>.
10. Panasenکو N.I. Melodic Component as the Means of Expressing Emotions and Feelings in Ukrainian and American Folk Love Songs / N.I. Panasenکو // International Journal of Arts and Commerce. – UK : Centre for Enhancing Knowledge. – 2013. – Vol. 2. – № 7. – P. 142–154.

Сташко Г. И. Эпитет как средство создания женских образов в американском песенном фольклоре

Аннотация. В статье представлен детальный обзор эпитетов в американском песенном фольклоре и проанализировано их влияние на создание женских образов.

Ключевые слова: песенный фольклор, гендер, женские образы, американская культура, эпитет.

Stashko H. Epithet as a means of creating female images in American song folklore

Summary. The article focuses on the detailed review of epithet usage in American song folklore and analysis of its influence on creation of female images.

Key words: song folklore, gender, female images, American culture, epithet.

*Strilets-Zapotitchna N. Y.,
maître de conférences
Université Nationale Ivan Franko de Lviv*

PARTICULARITÉS DE CONSTRUCTION ET FONCTIONS STYLISTIQUES DU CALEMBOUR DANS LA PRESSE SATIRIQUE FRANÇAISE (étude basée sur l'homonymie)

Summary. The article analyzes the peculiarities of construction and stylistic functions of pun in French satirical press, based on the principle of homonymy of words or phraseological units. Realization of the double semantics in the elements of the pun in connection with the context and the transition from their direct meaning to the figurative one and vice versa are also analyzed. The basic communicative intentions and stylistic devices of the pun are revealed.

Key words: pun, play on words, context, irony, sarcasm, hint.

Bien que le calembour soit fort répandu, aussi bien dans la presse que dans la publicité et les belles lettres, ses études et classifications restent peu nombreuses. Comme le signale Jacqueline Henry, une des premières classifications des jeux d'esprit appartiennent à Freud, qui les a analysés sous l'angle de leur relation avec le subconscient [1, p. 17]. L'étude de Pierre Guiraud *Les jeux de mots* est très détaillée et clairement organisée, elle retrace les traits caractéristiques de différents types de jeux de mots et présente leurs classifications. Une partie du livre est consacrée à la fonction des jeux de mots [2]. Dans sa thèse doctorale *Aspect linguistique et pragmatique-rhétorique de l'ambiguïté* [3], Ronald Landheer (Pays-Bas, Université de Leyde) présente la distinction entre les calembours *in praesentia* et les calembours *in absentia*. Dans son article *L'ambiguïté – Un pommier de discorde dans le verger linguistique* Landheer distingue différents types d'ambiguïté: homonymique, polysémique, thématique, discursive, situationnelle [4, p. 501–502]. La structure (l'élément d'appui, le sommet et le contexte) et les principes de traduction du calembour sont exposés dans l'ouvrage d'O. Tchednytschenko *Théorie et pratique de la traduction* [5, p. 100–104]. V. Kolessina affirme que l'intérêt au calembour dans la presse et la publicité s'explique par le souci d'efficacité du moindre texte écrit [6, p. 39–49]. Dans sa *Politique du calembour*, Bernard Gensane (Université de Poitiers) parle de l'application contemporaine du calembour et de ses effets. Notamment, il signale que «la lecture du *Canard Enchaîné*, ne serait-ce que parce que cet hebdomadaire se proclame satirique, installe le lecteur dans un club fermé <...> où il n'est même plus nécessaire de se comprendre à demi-mot pour savoir qu'on fait partie du même monde» [7].

L'objectif de cet article est d'analyser les **particularités de construction** des calembours basés sur l'homonymie, ainsi que les effets stylistiques qui apparaissent à la suite de leur réalisation dans le contexte. Pour matériel de recherche nous avons choisi les numéros 4132–4623 du *Canard Enchaîné* (années 2000–2009). Cet hebdomadaire satirique abonde en créations linguistiques de toute sorte: tropes, calembours, autres jeux de mots à dessein ludique ou provocateur. S'agissant d'un hebdomadaire de satire politique, ses articles contiennent beaucoup d'allusions au gouvernement fran-

çais, de critiques quelquefois très mordantes, que bien sûr nous n'avons pas incluses dans le texte de l'analyse. Remarquons que le titre de l'article de journal est sa quintessence, c'est une forme concentrée et attractive de présenter le contenu de l'article. La plupart des calembours relevés ont été employés précisément dans les titres. Selon le principe de construction, nous avons classifié les calembours en:

Calembours basés sur les homonymes complets. Le cas d'utilisation des homonymes complets ou absolus (homophones et homographes) pour la création des calembours est assez rare, le dictionnaire contenant vraiment peu de mots de différentes origines qui aient la forme identique, pourtant nous avons quand même réussi à en trouver quelques-uns. Par exemple: "*Manifs: Les kinés en grève... se sont massés dans la rue*" (CE, № 4172). Le verbe (*se*) *masser* peut signifier "(se) rassembler, (se) réunir" (origine latine) et "frotter, presser différentes parties du corps <...> dans une intention thérapeutique ou hygiénique" (origine arabe). La lecture normale de cette phrase serait: "страйкарі-масажисти скупчилися на вулиці". Pourtant la présence du mot *kiné* («масажист») révèle le sens caché («масажувати») qui apporte dans la phrase une nuance ludique, de plaisanterie.

En outre, nous avons remarqué qu'au moment de la création des calembours il n'est pas obligatoire de respecter les normes de la langue, et que pour sa compréhension il n'est pas nécessaire que la phrase soit grammaticalement correcte: "*Privatisation de la poste: 100 000 facteurs de mécontentement*" (4587). Dans l'exemple donné ci-dessus, le mot *facteur* se comprend d'abord comme "фактор, чинник" (l'élément d'appui), pourtant l'introduction dans l'article du chiffre 100 000 et du contexte thématiquement lié *la poste*, le sens caché du calembour se réalise. La phrase est incorrecte ("100 000 поштарів / факторів невдоволення"), ce qui cependant n'empêche pas la transmission du message. Le contexte explique le sens du calembour: "Licenciement de 100 000 facteurs suite à la privatisation de la poste".

Dans le contexte suivant, le calembour est basé sur l'homonymie de l'élément d'appui et du sommet *véto* qui signifient respectivement "вето" et "ветеринар": "*Interdiction totale des farines animales: L'Europe a besoin d'un... véto!*" (4179). Dans cette phrase on observe parallèlement deux contextes: le mot *interdiction* (qui est le contexte de l'élément d'appui) contribue à l'actualisation de la signification "вето", tandis que *farines animales* (le contexte du sommet) permet la réalisation de la signification "ветеринар". Le comique est renforcé par ce que *véto* est une forme apocorée et familière de *vétérinaire*.

Calembours basés sur les mots-homophones. L'homophonie présente un moyen très efficace de passer un double message dissimulé sous la forme de deux mots à prononciation identique. C'est

un type de calembours dont la compréhension n'est possible qu'en cas de support écrit: «*Fichiez nous la paix*» (titre). «*Mais non, dit le ministre de l'Intérieur, nulle raison de s'inquiéter, le fichier Ardoise a déjà été validé par la Commission Nationale de l'Informatique et des Libertés et <...> est au service des victimes!*» (CE, № 4565). Dans l'exemple présenté ci-dessus les mots *fichiez* (déformation humoristique de *fichez*, pour permettre l'homonymie) et *fichier* entrent en jeu pour souligner que le message réel de ce ministre signifie la demande de le laisser en paix (de lui *ficher la paix*), car il prétend avoir résolu le problème du fichier susdit.

D'autres homophones présentés sous une forme inhabituelle, jouent le rôle d'accroche permettant d'attirer l'attention du lecteur sur le sujet, ou sur un personnage. Ainsi, par exemple, le nom de famille *Leclerc* s'associe phonétiquement à *le clair*, l'effet étant renforcé par l'antithèse: «*Leclerc à l'ombre*» (se lit: le clair à l'ombre) (CE, № 4666).

Les noms propres font souvent partie de jeux de mots, à condition qu'il y ait consonance entre un nom propre et un comme commun. Abondants sont les calembours sur G. Bush dont la politique a suscité bien des controverses. Par exemple, «*Bush bée*» (CE, № 4571). Le calembour est basé sur la locution *être bouche bée* («la bouche ouverte d'étonnement, de stupeur») qui est l'élément d'appui du calembour et dont le premier élément est un homonyme du nom du président américain (le sommet du calembour). Le calembour résume ironiquement la réaction de celui-ci à l'information divulguée par son ex-porte-parole.

Il faut noter que les calembours où l'on joue sur la consonance d'un nom propre et d'un nom commun, sont très nombreux: «*Règlements de comptes entre l'ancien et le nouveau ministre: Allègre n'a pas son... Lang dans sa poche*» (CE, № 4167); «*Etats-Unis: Au menu du réveillon: Bush de Noël et sa dinde*» (CE, № 4182); «*La sécurité à l'école: Un travail... de Lang haleine*» (CE, № 4193); «*Bush hué à Londres: les Anglais ont du mal à le blairer!*» (blairer – argot: aimer) (4334); «*La bataille pour la présidence de l'UMP – Chirac-Sarko: une lutte sans Bercy!*» (<sans merci) (4366); «*Les prévisions torrides du ministre de la Santé: Le mois Douste sera show, très show!*» (<mois d'août, chaud) (4371); «*Obama effrayé par l'état des finances américaines: que de trous à bushier!*» (<à boucher, allusion au déficit budgétaire laissé par l'ancien président) (4594); «*Elle forme "le gouvernement" du PS: Martine fait de... l'Aubry collage!*» (bricolage) (4597).

Un autre exemple: «*Un soutien Kapital*» (CE, № 4588) où on comprend *capital* comme adjectif et *Kapital* de Karl Marx: «*L'Église anglicane sermonne le système capitaliste. Ainsi N., évêque <...>, s'est fâché tout rouge contre la course aux profits. Plutôt que de citer la Bible ou saint Paul, monseigneur s'est référé à Karl Marx qui "a mis en valeur la façon dont un capitalisme débridé peut agir à la façon d'un mythe, attribuant réalité <...> à des choses qui n'ont pas d'existence par elles-mêmes"*».

Souvent le sommet du calembour, sans rien changer au sens d'une expression, fait allusion au problème en question: «*Après la tempête dans les Landes: Les assureurs promettent des indemnités rapides ... ça ne mange pas de pin!*» (CE, № 4605). Le calembour cité ci-dessus est basé sur l'homonymie de *pain* dans la locution *ça ne mange pas de pain* (phrase qu'on dit quand on achète quelque chose: «ça peut attendre avant d'être utilisé») et de *pin* (le sommet) qui est lié aux Landes dont les pinèdes ont souffert de tempêtes. L'ironie du calembour consiste en ce que les indemnités promises par les assureurs se feront attendre longtemps, la locution *ça ne mange pas de pain* («on peut bien attendre») entre en contradiction avec le mot *rapide*.

Le calembour peut se baser sur l'homonymie et les locutions phraséologiques à la fois (procédé mixte): ainsi dans l'exemple «*Pétrole, prix agricoles, inflation: que d'hausse à ronger*» (CE, № 4675) l'association est faite sur la locution *donner un os à ronger* («problème à résoudre») et le mot *hausse* («augmentation de prix») qui est homonyme d'un des éléments du phraséologisme.

Dans l'exemple suivant le journaliste a su combiner les expressions *être pauvre comme Job* et *job* (travail): «*Le grand discours de N. contre le chômage fait pschitt: pour un plan emploi, c'est pauvre comme jobs!*» (4592). La forme du pluriel est révélatrice du message caché.

Calembours basés sur les phrases-homophones/ Parmi les calembours analysés, nous avons révélé des cas où on peut obtenir l'homonymie en se basant sur des groupes de mots. Dans la plupart des cas, le comique consiste à introduire dans le calembour un élément lié par sa thématique au problème dont parle le journaliste. Ainsi, dans l'exemple suivant pris du Canard Enchaîné, «*PPDA remplacé par Laurence Ferrari. Car télé mon bon plaisir*» (CE, № 4572) le mot *télé* et la construction *tel est* sont consonants, ce qui donne lieu à la confusion: «la télé est notre plaisir». En fait, la phrase *tel est notre bon plaisir* est une formule exprimant la volonté du roi. Le contexte: un haut fonctionnaire dont la télévision n'est pas la compétence, nomme et licencie les directeurs de chaînes. On observe de l'ironie dans cette comparaison implicite avec le roi.

Les phrases homophones sont des calembours plus astucieux, car ils permettent au lecteur de découvrir le message par lui-même: «*L'accord Barak-Arafat à Charm el-Cheikh: "C'est mieux que rien, mais faut pacifier!"*» (CE, № 4173) – lecture cachée: *faut pas s'y fier*; «*Congé de paternité: "Un homme et un coup fin"*» (4207) – double message: *couffin* comme *enfant* et *coup fin* comme *action rusée* (par allusion au célèbre film «Trois hommes et un couffin»); «*Kosciusko, une ministre déchet-née*» (4586) – lecture cachée: *déchaînée* (excitée, énervée).

Calembours basés sur les homographes. Les homographes sont une ressource à laquelle les auteurs des calembours recourent moins fréquemment. Ces calembours peuvent se lire seulement à l'écrit, la prononciation faisant perdre leur double sens. Ils ont ceci de particulier qu'une construction apparemment anodine peut dissimuler un double message. Tel est le cas du fragment suivant, le seul exemple que nous ayons trouvé: «*A 21 ans, il hérite du groupe UMP au conseil général des Hauts-de-Seine. L'ascension de N.: simple comme coup de fils*». (CE, № 4573). Ce calembour fait allusion à ce que l'ascension du fils d'un haut fonctionnaire s'est produite par «un simple coup de fil». La structure de ce calembour est composée d'un élément d'appui (*coup de fil*) et son sommet est exprimé par *le fils* où *-s* est un signe indicateur du vrai message. Ce calembour à connotation nettement ironique est basé sur les homographes qui s'écrivent de la même manière au pluriel *files* (провода) et *филс* (син).

Calembours basés sur la paronymie. Il est à noter que le calembour utilise non seulement des paronymes proches, ceux qu'on peut confondre, mais aussi des mots plus ou moins assonants.

Dans le fragment suivant, on voit déformer l'expression *la coupe est pleine* qui signifie «on ne supporte plus, cela suffit, la mesure est comble»: «*N'en jetez plus, la coulpe est pleine. Depuis que notre désormais humble président s'est livré à un exercice de contrition médiatisée, tout le gouvernement s'y met. C'est comme une épidémie de mea culpa*» (CE, № 4666). En remplaçant le mot *coupe* par son paronyme *coulpe*, l'auteur fait allusion à trop de *contrition* médiatisée à laquelle procèdent tour à tour les membres du gouvernement et que cette contrition finit par exaspérer la population: *n'en jetez plus*. La compréhension de ce calembour est

donc possible grâce à son élément d'appui *la coupe est pleine* et à l'introduction d'un élément-surprise, le sommet *coulpe*, le contexte exprimé par les mots *contrition* et *mea culpa* permettant la réalisation du calembour.

Dans l'expression "*Ensemble, tout devient poussif*" (CE, № 4567) l'auteur remplace le mot *possible* du proverbe connu par *poussif* ("qui marche mal, par à-coups"). Ainsi, la connotation positive du proverbe de base devient diamétralement opposée: on critique les actions communes entreprises par un groupe de fonctionnaires qui ne mènent pas à de bons résultats. *Possible* est l'élément d'appui du calembour, *poussif* – son sommet. L'élément d'appui n'est pas exprimé, mais facilement reconnaissable grâce au proverbe généralement connu.

Proverbes, dictons, maximes, ou tout simplement clichés généralement connus sont également une ressource du calembour très utilisée et facile à manier: du fait que ces expressions sont généralement connues, et souvent perçues avec humour, il ne suffit que d'en remplacer un élément par un mot voulu pour créer un calembour. L'effet de surprise se crée, lorsqu'on prononce telle ou telle expression dont tout le monde sait la fin, mais que cette fin soit déformée, sans que les lecteurs s'y attendent. En ce cas, la phrase d'origine sert d'élément d'appui et le sommet, c'est la partie déformée: *Tramway de Bordeaux: A chaque jour suffit... sa panne!* (<*sa peine*) (4340);

Nous avons révélé dans les articles du Canard Enchaîné maintes allusions aux paroles de l'Internationale: "*Il part en croisade contre le capitalisme financier: L'hymne de N.: c'est la chute finââleu!*" (4583) (allusion à la lutte contre le capitalisme et à l'échec de cette lutte); "*Les chasseurs du gibier d'eau hors la loi: «C'est... la hutte finale!»*" (4216) (hutte – «мисливська хатина», allusion à la cessation de la chasse); "*Pour France-Portugal, un slogan fédérateur: C'est la lutte demi-finale!*" (CE, № 4471) (demi-finale d'une coupe de foot); "*Bouclier fiscal. Méhaignerie voit rouge: C'est... la lutte fiscale*" (4613);

La Marseillaise sert aussi de source d'inspiration pour les auteurs de calembours: "*Aux larmes, citoyens!*". Contexte: "*Quelle émotion! Une grosse larme a roulé sur la joue de N. Le tribunal arbitral lui a accordé 45 millions d'euros au titre d'un préjudice moral. C'est-à-dire, pour compenser le gros, l'énorme, l'incommensurable chagrin que lui ont causé les sournoises manœuvres du Crédit Lyonnais*" (CE, № 4586). L'auteur se base exprès sur un texte solennel pour créer une nuance sarcastique par rapport à l'attitude dudit personnage. En général, on peut remarquer que plus solennelle est la chanson, plus fort est le sarcasme résultant.

Remplacement de l'élément final crée un effet de surprise. Par exemple, le titre d'un article contient le slogan déformé "*Mé-tro, boulot... boulot*" (CE, № 4666). Normalement le slogan *Mé-tro, boulot, dodo* résume la situation du travailleur parisien, la routine de son travail quotidien et le manque de temps pour d'autres occupations. Ce calembour où *dodo* est substitué par *boulot* parle de lui-même: la journée du travailleur est tellement pleine qu'il lui manque même du temps pour dormir normalement. Le macro-contexte en est la situation de crise et la hausse des prix qui forcent les gens à travailler davantage.

Le même effet d'inattendu est obtenu grâce au remplacement du terme *ajoutée* (dans *taxe à valeur ajoutée*) par *mazoutée*: "*Marée noire: Pourvu que Bercy n'invente pas... la taxe à valeur mazoutée!*" (CE, № 4132). Il s'agit de la question si le mazout déversé des navires pétroliers sera taxé ou pas.

Remplacement de l'élément initial crée également un effet de surprise, mais avec un effet de retard, car on est obligé de revenir en arrière pour "reconnaître" le sommet du calembour: *Condamné*

par la justice US: Bill Gates perd 70 milliards en un jour: Microsoft qui peut!" (<sa^uve qui peut) (CE, № 45); "*Début officiel des négociations avec l'Union européenne: La Turquie a dix ans pour devenir ... bon Chypre, bon genre*" (4432): allusion à *bon chic bon genre*; où est exprimé la comparaison implicite de Chypre avec les pays "comme il faut".

Remplacement de plusieurs éléments.

Parfois, en se basant sur des expressions connues, on peut remplacer deux ou même plusieurs éléments. Cela se fait surtout si le proverbe est composé de deux parties. Le calembour est possible si la prononciation des unités déformées se rapproche des unités originales. Il se peut qu'en se basant sur un proverbe connu, l'auteur remplace à la fois ses deux éléments par leurs paronymes respectifs: "*Dilemme pour le pape en Terre sainte: Faut-il mettre... la charia avant l'hébreu?*" (4143). Dans cet extrait l'allusion est faite au proverbe *mettre la charrue avant les bœufs*, on observe la ressemblance phonétique entre *charrue* et *charia*, ainsi qu'entre *les bœufs* et *l'hébreu*. Le calembour exprime le dilemme de l'Eglise catholique à qui donner la préférence dans les relations entre les religions.

Calembours basés sur les mots-valises (la télescopie). Les mots-valises sont des occasionalismes "hybridés" créés spécialement pour combiner deux notions dans un seul mot, ces créations contiennent des parties (ou une partie et le tout) des mots de base. En parlant du premier anniversaire de Sarkozy en fonction de président, l'auteur de l'article résume dans son titre qu'il s'agit du "*Premier ennuiversaire*" (CE, № 4667). L'assemblage de *anniversaire* + *ennui* fait passer l'idée que le premier est accompagné du deuxième.

On peut télescoper également un mot et une locution. Dans l'exemple "*libéral'bol*" (CE, № 4669) nous assistons à l'unification du mot *libéral* et de la locution populaire *raz-le-bol*. Le message inclus dans la télescopie est "on a marre de tant de libéraux" et est nettement ironique. En voici le contexte: "*Résumons: il y a libéral et libéral. Depuis la semaine dernière, Delanoué est libéral, mais attention: libéral et socialiste. Son mentor Lionel Jospin, qui s'était illustré avec son fameux: "Mon programme n'est pas socialiste", se voit plutôt socialiste et libéral*".

Parfois, la télescopie se combine avec l'homonymie: "*Pétitions et contre-pétitions. Au PS c'est déjà les élections européhaines*" (CE, № 4613) où les élections sont liées au peu de sympathie qui accompagne ce genre d'activité.

Pour résumer, en parlant des fonctions stylistiques des calembours analysés, on peut constater la fonction d'accroche, l'effet de surprise pour attirer l'attention, l'allusion et une nette connotation ironique, puisqu'il s'agit bien de la satire politique, avec différents degrés d'ironie: d'une ironie bienveillante et sympathisante jusqu'au sarcasme mordant et condamnation.

Littérature:

1. Henry J. La traduction des jeux de mots / J. Henry. – Paris : Presses Sorbonne Nouvelle, 2003. – 295 p.
2. Guiraut Pierre. Les jeux de mots / Pierre Guiraut. – Paris : Presses Universitaires de France (Collection: Que sais-je?), 1979. – 128 p.
3. Landheer R. Aspect linguistique et pragmatico-rhétorique de l'ambiguïté (Thèse de doctorat) / R. Landheer. – Pays-Bas : Université de Leyde, 1984.
4. Landheer R. L'ambiguïté – Un pommier de discorde dans le verger linguistique / R. Landheer // Neophilologus. – October 1985. – Vol. 69. – Issue 4. – P. 501–524.
5. Tchérédnitchenko O. Théorie et pratique de la traduction / O. Tchérédnitchenko. – Kyiv : Lybid, 1991. – 303 p.

6. Колесина В.В. О некоторых особенностях игры слов в рекламном и публицистическом тексте (на материале французского языка) / В.В. Колесина // Вестник МГУ. Серия 19 «Лингвистика и межкультурная коммуникация». – 2002. – № 2. – С. 39–49.
7. Gensane Bernard. Politique du calembour / Bernard Gensane [Ressource électronique]. – Mode d'accès : <http://09.edel.univ-poitiers.fr/lescahiersforell/index.php?id=101>.
8. Le Dictionnaire de la Zone [Ressource électronique]. – Mode d'accès : www.dictionnairedelazone.fr – Dictionnaire d'argot français/
9. Le Canard enchaîné. – № 4565–4620 [Ressource électronique]. – Mode d'accès : www.lecanardenchaîne.fr/une4565.html.

Стрілець-Запотічна Н. Я. Особливості побудови та стилістичні функції каламбуру у французькій сатиричній пресі (на основі омонімії)

Анотація. У статті проаналізовано особливості побудови та стилістичні функції каламбуру у французькій сатиричній пресі, заснованого на принципі омонімії. Досліджено реалізацію подвійної семантики елементів ка-

ламбуру у зв'язку з контекстом та перехід від їх прямого значення до переносного й навпаки. Виявлено основні комунікативні інтенції та стилістичні прийоми каламбуру.

Ключові слова: каламбур, гра слів, контекст, іронія, сарказм, натяк.

Стрилец-Запотична Н. Я. Особенности построения и стилистические функции каламбура во французской сатирической прессе (на основе омонимии)

Аннотация. В статье проанализированы особенности построения и стилистические функции каламбура в французской сатирической печати, основанного на принципе омонимии. Исследована реализация двойной семантики элементов каламбура в связи с контекстом и переход от их прямого значения к переносному и наоборот. Выявлены основные коммуникативные интенции и стилистические приемы каламбура.

Ключевые слова: каламбур, игра слов, контекст, ирония, сарказм, намек.

Суворова Т. М.,
викладач кафедри англійської мови
та методики її викладання
факультету іноземної філології
Херсонського державного університету

ОРГАНІЗУЮЧА ФУНКЦІЯ ОБРАЗНОСТІ В АМЕРИКАНСЬКИХ ФОЛЬКЛОРНИХ БАЛАДАХ

Анотація. Стаття фокусує увагу на одній із важливих функцій образності – організуючій. Сама образність трактується через поняття системи, що проявляється на обох рівнях: концептуальному та вербальному.

Ключові слова: образність, словесний образ, система.

Постановка проблеми. Дослідження образності як способу репрезентації світу, як свідомості автора та як засобу формування, збереження та передачі художньо омісненої інформації залишається **актуальним** і донині, не зважаючи на свою історію, що сягає часів Аристотеля. Теоретичний огляд літератури з проблемного питання дозволяє окреслити основні аспекти дослідження образності: *семантичний* (Є.В. Філіпова), *граматичний* (Л.А. Зайцева), *стилістичний* (С.В. Сергєєва), *когнітивний* (Л.І. Белехова, О.П. Воробйова), *семіотичний* (Л.І. Шиятая). Розрізненість підходів до вивчення образності засвідчує той факт, що існуючі теоретичні доробки не дають вичерпної відповіді на поставлені дослідниками питання. Тривала зацікавленість таким естетичним явищем, як образність визначається складністю самого феномену. Можливим вирішенням опису складності може бути системний підхід. Системне бачення образності дозволяє розглянути її як системне утворення, що слугує конструктором у пізнанні світу. На нашу думку, образність баладного твору фіксується за допомогою словесних образів, які на вербальному рівні активують наївні знання про світ, що сформувались у ході філогенезу, та активізують концептуальні образ-схеми, які є надбанням онтогенетичного розвитку індивідуумів та відбивають індивідуальний досвід пізнання світу, а отже, засвідчують компетентність людини як адресата твору.

Основна **мета статті** – розглянути образність у світлі системного підходу як складне утворення, однією з функцій якого є організуюча.

Виклад основного матеріалу дослідження. З точки зору системності словесний образ (далі – СО) є клітиною твору, інформаційним стрижнем, який несе знання в конкретно-чуттєвій формі. З позицій творчості як процесу творець мислить образами, а не лише відтворює дійсність [7, с. 148; 8; 9]. Отже, СО є основними компонентами поетичного тексту, у якому вони поєднуються складними послідовними та паралельними зв'язками в єдину систему [10, с. 32]. Організуючим началом образної системи твору як художнього цілого є емоційний імпульс [7], який надихає творця на відтворення позамовної художньо осмисленої дійсності. У процесі пізнання створеного світу через образність баладного тексту реципієнт формує цілісне уявлення про художній світ, що оформлюється в складний концепт-враження [10, с. 32], що є гештальтним за своєю структурою. Таким чином, у реципієнта виникає певний концепт, що актуалізує всю багатозначність та багатомірність образності

баладного твору. Такий концепт ще називають художньою ідеєю [11], яка стягує всі СО для найбільш точної передачі суті всього твору. Вона збирає твір у художньо виразне, цілісне й внутрішньо-доцільне буття, надаючи йому чуттєво сприйнятливих, змістовно та емоційно наповнених форм.

Спроба анатомізувати образність твору та точно визначити роль того чи іншого компонента в складі цілого означає пошук такого рішення, яке б максимально розкрило всю складність цього явища. Зважаючи на асиметричність концептуального та вербального рівнів образності, зокрема на той факт, що економна кількість словесних засобів актуалізує багатий та різномірний художній світ, доцільним є аналіз образоорганізуючої функції образності на концептуальному та вербальному рівнях окремо.

Розкриття концептуальної організації образності баладних творів можна здійснити шляхом залучення методики метаопису художнього тексту, розробленої О.М. Кагановською [12]. У рамках цієї методики художній текст сприймається як осередок певним чином організованих текстових концептів. У розумовому плані текстовий концепт – це образ, що утілює певні культурно-зумовлені уявлення мовців про навколишній світ у тексті певного твору [12]. У мовленнєвому плані текстовий концепт – це реальність, віддзеркалена у свідомості через мову [12]. Отже, текстовий концепт – це концептуальна складова СО, який вербально фіксує певні знання про світ. У своєму функціональному зчепленні текстові концепти формують зв'язані ланцюжки, які виводять пов'язані між собою образи на більш високі рівні абстракції – метаобрази, що у свою чергу в обопільному функціонуванні виходять на мегаобраз, тобто той образ, що і є уособленням усього знання твору, є концептом-враженням [10], домінантою [13].

Таким чином, у концептуальному сенсі образність являє собою ієрархічно організовану сутність, актуалізовану текстовими концептами різного гатунку: вербалізованими концептами, що мають конкретну вербальну об'єктивацію в тексті та мета-концептами, що актуалізуються у функціональних зчепленнях вербалізованих концептів, даючи різну кількість таких мета-концептів 1, 2, 3...n. Усі ці текстові концепти узагальнюються мегаконцептом – художньою ідеєю твору.

У рамках нашого дослідження, спираючись на визначення текстового концепту як образу, що реалізує певне знання про світ, вважаємо доцільним називати всі текстові концепти образами різного рівня абстракції. Так, у баладному тексті реципієнт стикається насамперед із СО, через осмислення яких у його свідомості формуються метаобрази, що оформлюються в загальний мегаобраз, який актуалізується певним концептом-враженням. Схематично організацію концептуального рівня образності можна представити на рис. 1.

Рис. 1. Ієрархія образів концептуального рівня образної структури

Для прикладу розглянемо баладу Two Rigs of Rye (№ 58):

1 *It was between two rigs of rye
Before the sun had pierced the sky
I heard two lovers talking.*
2 *“Your father of you he takes good care;
Your mother combs down your yellow hair.
Your sisters says they’ll ne’er do more
If you marry me so slender,”*
3 *He took his kerchief of Holland fine
And wiped the tears that came trinkling down
Saying, “Dry up those tears, love, for you’ll be mine;
I was only for to try you,”*
4 *“Let father fret and let mother scold,
Of my sisters’ words you need not take hold,
For if they were all lying dead and cold,
Along with you I’d wander.*

СО балади знайомлять реципієнта з романтичною бесідою двох закоханих проти вночі ранку. Час баладного світу об’єктивується образними модальними референтами *the sun had pierced the sky*, які актуалізують концепт НІЧНИЙ ЧАС ПЕРЕД СВІТАНКОМ, а перша мікроситуація передається через вуха оповідача історії баладних героїв. Друга мікроситуація через раціональні метареференти *takes good care, combs down your yellow hair* актуалізує концепт БАТЬКІВСЬКА ЛЮБОВ / ТУРБОТА. Третя мікроситуація змальовує квазіреальність, у якій героїня одружується з коханим і, як результат, втрачає батьківську любов. Раціональні метареференти, задіяні до об’єктивації квазіреальності за допомогою підрядного умовного речення *they’ll ne’er do more / If you marry me so slender*, актуалізують концепти НЕБАЖАНЕ ОДРУЖЕННЯ та ВТРАТА БАТЬКІВСЬКОЇ ТУРБОТИ. У четвертій мікроситуації герой балади співпереживає коханій дівчині. Концепти СПІВЧУТТЯ та КОХАННЯ актуалізуються образними модальними референтами *Dry up those tears*; чуттєвими метареферентами *love; you’ll be mine; I was only for to try you,* та раціональними метареферентами *took his kerchief, wiped the tears*. Четверта мікроситуація об’єктивує ще одну квазіреальність за допомогою складнопідрядного речення з підрядним нереальною умови *if they were all lying dead and cold, / Along with you I’d wander*. У квазіреальному світі герой малює картину смерті рідних і, як результат, можливість безперешкодно гуляти з дівчиною досхочу. Концепти СМЕРТЬ та ЛЮБОВ чітко прочитуються за вербальних оформленнях мікроситуації.

Усі СО балади об’єднуються в ланцюжки двома метаобразами ЖИТТЯ та СМЕРТЬ, що актуалізують концептуальні метафори ЖИТТЯ Є КОХАННЯ та СМЕРТЬ Є ЗАПОРУКА ПРОДОВЖЕННЯ КОХАННЯ. У результаті переосмислення образної системи баладного твору виникає мегаобраз ПЕЧАЛЬ, який вміщує концептуальні метафори ЖИТТЯ ОДИНХ Є СМЕРТЬ ІНШИХ, ЖИТТЯ Є КОЛОВОРІТ.

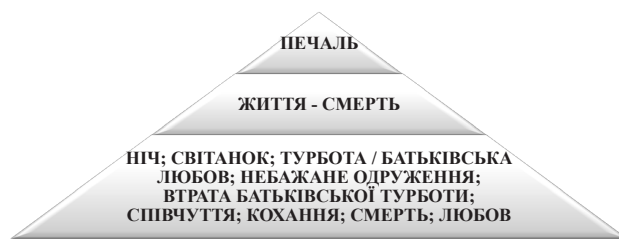

Рис. 2. Модель концептуальної ієрархії образності балади «Two Rigs of Rye»

У такому розумінні внутрішньої концептуальної організації образності СО *the sun had pierced the sky* є символічним, оскільки, активуючи архетипи СМЕРТЬ з імплікаціями *темний, нічний, неясний* та ЖИТТЯ з імплікаціями *світлий, ранковий*, активізуються концептуальні метафори НІЧ Є ПЕЧАЛЬ, СВІТАНОК Є ЖИТТЯ ЗАКОХАНИХ РАЗОМ. Оскільки герої ще не зустріли разом світанок, а перебувають у пітьмі ночі, то цей час є символом печалі. Таким чином, образна структура чуттєвого, образного, зовнішньо-орієнтованого, статичного виду актуалізує концепт-враження ПЕЧАЛЬ.

Якщо звести всі моделі концептуальної організації образності до найбільш загальної, то отримаємо таку модель (рис. 3):

Рис. 3. Загальна модель концептуальної організації баладних творів

Таким чином, образоорганізуюча функція образності на концептуальному рівні полягає в тому, що всі компоненти стають взаємопов’язаними та створюють єдиноюобразність, цілісність, яка виникає від узгодженості всіх властивостей образності через поєднання образно-структурних компонентів та їхнього функціонального призначення.

Зважаючи на невеликий розмір баладних фольклорних творів, орієнтацію на усне запам’ятовування та їхню жанрову особливість зображувати художню дійсність у техніці нарису, тобто, не зупиняючись на конкретних деталях, важливим стає питання вербальних засобів фіксації баладного знання. Оскільки самі СО образи є «найкращим вікном у світ знань» [11], то вони мають бути такого характеру, який дозволив би легко реконструювати згорнену в словесну оболонку смисловою інформацією. Одним із різновидів СО є образ-символ. Символи зазвичай слугують для вираження особливо важливих понять та ідей [14, с. 77]. Вони вирізняються серед інших образів високим ступенем смислової концентрації [15, с. 182]. Символ є «образ, узятий в аспекті своєї знаковості, і знак, наділений усією обмеженістю та невичерпною багатозначністю образу» [16, с. 607]. Отже, символ має безмежну інтерпретативну глибину [15, с. 183], широкий смисловий потенціал та мінімальне словесне оформлення, що робить його ефективним засобом у створенні образності, призначеної для усного сприйняття та передачі. З когнітивної точки зору словесний образ-символ – це лінгвокогнітивний конструкт, що інкорпорує передконцептуальну, концептуальну та вербальну іпостасі [17]. Він є точкою перетину різних типів знань: архетипного, конвенційного (стереотипного)

й індивідуального [17]. Аналіз СО балад доводить той факт, що саме образи-символи є основним засобом формування та фіксації знань про художній світ творів. Повна таблиця образів-символів містить 566 одиниць із посиланнями на словники, за допомогою яких можна розкрити можливі смисли, закріплені за ними. Більша частина образів-символів повторюються від балади до балади, тому загальна кількість СО символічного виду більш ніж утричі перевищують зазначену кількість.

У своїй інтегративній співдії образи-символи в межах певного баладного твору є технікою ущільнення змісту творів і виконують декілька функцій.

По-перше, взаємодія СО-символів веде до «розпушення» семантики слів [15], коли на перший план виходить ширше за конценційне значення, що фіксується в словниках. Проаналізуємо уривок з балади *As I Sat on the Sunny Bank* (№ 152):

*As I sat on the sunny bank,
As I sat on the sunny bank,
As I sat on the sunny bank,
On Christmas day in the morning.*

З першого погляду номінативна одиниця *sunny* уживається в прямому значенні, проте в контексті образності всього баладного твору та в співдії з іншими СО, наприклад біблійною алюзією різдвяний ранок, очевидним стає символічність поняття сонце. Сонце – це символ народження життя. Концептуальною основою словесного образу-символу стає метафора СОНЦЕ Є ЖИТТЯ, що виникає на основі архетипу СВІТЛО з його імплікатурами *життя, народження, сподівання на краще*. Тобто на перший план виходять ті ознаки, що коливаються, за виразом Ю.М. Тинянова.

По-друге, у результаті взаємодії образів-символів виникають контексти нестандартної сполучуваності слів, коли смисли поєднаних слів не підпорядковуються, створюється таким чином прийом катахреси. Так, наприклад, в уривку з балади *Kellyburnbraes* (№ 155) зустрічаємо словосполучення *a wife, the plague of his life*:

*There was an old man in Kellyburnbraes,
Tadal tadal t-alddal dal day;
He married a wife, the plague of his life,
To me rantam allegan t-alddal dal day.*

Прикладка *чума мого життя*, яка має призначення розширити інформацію про дружину, актуалізує концептуальні схеми ЛЮДИНА Є ХВОРОБА, ЖИТТЯ МАЄ ВАДИ, ЛЮДИНА Є ВАДА ЖИТТЯ. Суміщення номінативних одиниць, що логічно є несумісними, приводить до створення концепту НЕЩАСТЯ В СІМЕЙНОМУ ЖИТТІ у результаті парадоксального мапування та процедури накладання концептуальних імплікацій фізичної сфери відчуттів людини *чума є хвороба, що змушує людину страждати фізично* на сферу духовних відчуттів створюють імплікації *відношення дружини до чоловіка змушують його дуже страждати душевно*. Отже, СО *чума життя* є символом людини-руйнівника життя іншої людини.

По-третє, уживання СО-символів веде до примноження смислу завдяки інтертекстуальним зв'язкам, різного роду алюзій та псевдоалюзій. Так, для баладних творів є характерним використання біблійних алюзій, які викликають безмежну кількість інтерпретацій, як у баладі *An Account of a Little Girl Who Was Burnt for Her Religion* (№ 149):

*And when she was in prison these torments to endure,
Her hopes in Christ her Saviour, in Him is firm and sure;
She feared not their alluring, nor yet the fiery flames;
She hoped in Christ her Saviour to have immortal fame.*

Увесь уривок пронизаний алюзіями на біблійні сюжети, що актуалізуються образами-символами *Christ her Saviour, Him, fiery flames, immortal fame*, які додають яскравості образності та підсилюють страждання ув'язненої жінки. Плеонізм *the fiery flames* актуалізує сюжет про нестерпні муки в пеклі, які проєктується на відчуття людини від перебування в тюрмі, актуалізуючи концептуальну модель ТЮРМА Є ПЕКЛО за допомогою лінгвокогнітивної операції аналогового атрибутивного мапування та процедури розширення концептуальних імплікатур царини мети. Таким чином концептуально передається відчуття нестерпності тюремних тортур. Водночас жінка, яка страждає від ув'язнення, покладає надію на Спасителя, тобто на Бога, який за біблійними уявленнями може урятувати її, забравши її душу, а отже, безсмертям *have immortal fame*. Тобто актуалізується концептуальна метафора СМЕРТЬ Є НОВЕ ЖИТТЯ. Таким чином, символ Спасителя об'єктивує значення безсмертності душі, продовження життя після смерті.

По-четверте, «формульність» баладного тексту, коли наявні смислові розриви між висловлюваннями, усередині словосполучень і навіть слів [15], заповнюється через залучення образів-символів. Дискретні смисли перетворюються в континуальні [15], коли реципієнт, беручи активну участь у відтворенні художнього світу, добуває завдяки своїм знанням про значення символів та уяві те, що ємно представлено за допомогою символічної образності. Балада *Ben Fisher* (117) насичена образами-символами:

*My humble home has light within
Mrs. Bell's gold could not buy,
Six healthy children and a merry heart,
And a husband's love-lit eye.*

Значення образів-символів легко інтерпретуються завдяки тому, що в основі лежать культурні та психологічні архетипи й водночас стереотипи. Вони відтворюють стійкі уявлення людей про предмети або ситуації, зумовлені національно-культурною специфікою з передбачуваними напрямками асоціацій. Так, СО простого дому, проте такого бажаного, оскільки наповненого світлом реалізується через номінативні одиниці *humble home has light within*, уживання яких активує архетип ЖИТТЯ з концептуальними імплікатурами *світло, радість, продовження роду*. Образ-символ *дім, наповнений світлом* розширює своє значення *щаслива родина* додатковим концептуальним наповненням через інші символи. СО *Six healthy children* (*шестеро здорових дітей*) символізує продовження роду, базуючись також на архетипі ЖИТТЯ та концептуальній схемі ДІТИ Є ПРОДОВЖЕННЯ РОДУ. Кількісні та якісні характеристики, що доповнюють значення СО, *Six healthy* додають концептуальну імплікатуру *родинного благополуччя*. СО *a merry heart* символізує турботу членів родини про один одного. Сама номінативна одиниця *heart* активує базову концептуальну метафору КОНТЕЙНЕР, тобто СЕРЦЕ Є ВМІСТИЛИЩЕ ПОЧУТТІВ. Чуттєвий метареферент, представлений епітетом *merry*, розширює концептуальне наповнення символу *серце* імплікатурами *добре ставитись, розважати, співпереживати, турбуватись*. Таким чином, концептуальна метафора, що лежить в основі образу-символу, є ВЕСЕЛЕ СЕРЦЕ Є ТУРБОТА. Ще один символ *любов* має функцію розширити концептуальні межі образу-символу *дім, наповнений світлом*. Символ любові об'єктивується СО *a husband's love-lit eye*, який активує архетип ЖИТТЯ з імплікатурою *народження в коханні*. В основі створення метонімічного образу-символу лежить семіотичний принцип індексаль-

ності, коли вказується словесним образом-символом певна смислова перспектива, що виникає від суміжності вихідного та референційного значення, у нашому прикладі за якісною характеристикою. Так, очі є символ душі, яка за уявленнями людей знаходиться в серці. Якщо око палає любовним вогнем, то серце є сповненим кохання. Отже, запалене коханням око символізує любов. Таким чином, символічне значення образу-символу *дім, наповнений світлом* реалізується у взаємодії інших образів-символів, функціональна сув'язь яких розкривається через концептуальну схему ЩАСЛИВА РОДИНА Є ПРОДОВЖЕННЯ РОДУ, ТУРБОТА І КОХАННЯ. Вагомість зазначених СО смислу сімейного благополуччя в очах баладного героя підсилюється ще одним – символом матеріальних цінностей, вербалізованим номінативною одиницею *gold*. Золото як один із дорогоцінних металів символізує високе номінальне значення грошових монет, виготовлених із нього. В основі виникнення словесного-образу символу золото як вимір матеріального забезпечення лежить метонімічний перенос, коли вихідне значення та похідний референційний смисл зближуються за суміжністю концептуальних імплікатур. Щодо баладного символу *дім, наповнений світлом* реалізується концептуальна схема РОДИННЕ ЩАСТЯ НЕ МОЖНА КУПИТИ ЗА ГРОШІ, тобто РОДИННЕ ЩАСТЯ Є БЕЗЦІННЕ. Завдяки широкій практиці уживання зазначених символів інтерпретація їхнього значення є автоматичним, тому баладні твори, насичені стереотипними образами-символами, легко запам'ятовуються та є живими протягом століть.

По-п'яте, ущільнення смислу відбувається самою організацією поетичної вербальної тканини, її ритмом, фонетичними асоціаціями, які зближують і підсилюють значення різних СО. Так, у баладі *King John and the Bishop (157)* маємо символ могутності, вербалізований номінативними одиницями *great might*:

*I'll tell you a story, a story unknown,
Of a noble prince, and his name was King John;
For he was a prince and a prince of great might,
He held up great wrongs, and he put down great right,
To me down, down, diddy-i-down.*

В основі СО могутності лежать концепти ПЕРЕМОГА, ПІДКОРЕННЯ, ПРИРУЧЕННЯ, а також базова концептуальна метафора УГОРУ. Тобто концептуальна схема МОГУТНІСТЬ Є УГОРУ, реалізована у формуванні символу, підсилюється уживанням та повтором прислівника *down* з протилежним значенням *униз*. У тексті балади словосполучення *put down* означає підкорити, а повтор прислівника *down* у наступному рядку разом із неіснуючим словом *diddy-i-down* привертає увагу створеною алітерацією та призводить до семантичного розпушування смислу. Додається значення більшої могутності та величі героя.

СО баладних творів завдяки своїй символічності додають до властивостей образності, оскільки можуть бути не лише особливим видом осмислення художньої дійсності, лінгвокогнітивним інструментом об'єктивації знань, типом художньої свідомості, а й *джерелом пізнання*, порівняймо в О.О. Потєбні: «Слово – це засіб перетворення враження для створення нової думки» [11, с. 222]. Образність як система характеризується цілісністю та зв'язністю СО. Образна зв'язність – когезія – забезпечується наскрізними образами-символами через мовні засоби. Образи зберігають цілісність і ракурс сприймання, з ними можна здійснювати мисленнєві операції. О.О. Потєбня [9, с. 517] зазначав, що фольклорний текст піддається стискуванню. Текст скорочується в пам'яті носіїв культури до де-

кількох яскравих образів, потім – до цитат, а потім – до назви [15, с. 10]. Образи розчиняються в семіотичному просторі культури, концентруючись навколо найбільш стійких символів, які зберігають свою автентичність завдяки великій кількості повторення механізму згорнення та розгортання смислу, прихованого за образами-символами.

Вважаємо, що словесні образи-символи існують не розсіяно в баладному жанрі, а утворюють певну систему, яка є частиною культурної системи, що виступає глобальною символічною матрицею (рис. 4). Образи зберігають цілісність і ракурс сприймання, з ними можна здійснювати мисленнєві операції. Пропозиційні структури – це ланцюжки образів-символів, що відповідають символам природної мови, їх можна вербалізувати, вони відображають художній світ більш абстрактно. Ментальна модель – це високий ступінь узагальнення в уяві того, хто сприймає, це структурні аналоги художнього світу свідомості творця. Ці структури знань розташовані ієрархічно, опозиційні одна щодо одної, але взаємодіють, забезпечуючи когнітивну природу мови. Вони є когнітивною основою текстотворення, його стрижнем.

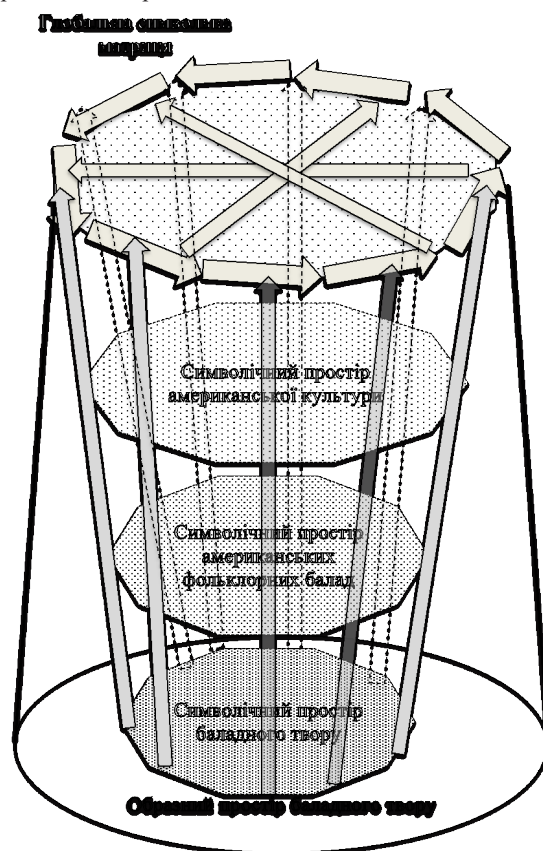

Рис. 4. Глобальна символічна матриця культури

Висновки. Таким чином, образи-символи є культурними одиницями, що входять не лише до окремо узятото баладного твору, а й до семіотичного простору фольклорних балад і ширше до символічного простору американської культури, яка є частиною глобальної культури. Враховуючи той факт, що американська фольклорна балада має європейське походження, теза про важливість дослідження образів-символів як джерела знань є безсумнівною, оскільки мова йде про культурні домінанти, розсіяні в баладних творах. Отже, образність американських фольклорних творів орієнтована на символічний код, тлумачення якого прирівнюється до пригадування міфологічного знання, згорненого до образу-символу.

Література:

1. Филиппова Е.В. «Дом» как фрагмент фольклорной картины мира: на материале английских и русских народных баллад : автореф. дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.19 / Е.В. Филиппова. – Саратов, 2001. – 20 с.
2. Зайцева Л.А. Лексико-стилистические средства языка в англо-шотландской народной балладе : автореф. дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 / Л.А. Зайцева. – СПб., 1994.
3. Сергеева В.С. Английская баллада XIV – XVI вв.: жанровое своеобразие и поэтика : дис. ... канд. филол. наук / В.С. Сергеева. – М., 2008. – 184 с.
4. Белехова Л.І. Еволюція словесного поетичного образу в американській поезії епохи модернізму і постмодернізму / Л.І. Белехова // Південний архів : збірник наукових праць. Серія «Філологічні науки». – Вип. VII. – Херсон : Айлант, 2000. – С. 36–43.
5. Воробйова О.П. Поетика хвиль в контексті емоційного резонансу (нарис з когнітивної емотіології) / О.П. Воробйова ; відп. ред. О.А. Стишов // Мова, культура й освіта в сучасному світі : зб. наук. праць до 90-річчя д. філол. н., проф. Романовського О.К. – К., 2008. – С. 126–135.
6. Шиятая Л.И. Семиолингвистические характеристики средневековой народной баллады в сопоставительном аспекте: автореф. дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.20 / Л.И. Шиятая. – Тюмень, 2005. – 23 с.
7. Фещенко В.В. Лаборатория логоса: языковой эксперимент в авангардном творчестве / В.В. Фещенко. – М. : Языки славянских культур, 2009. – 392 с.
8. Белый А. Мысль и язык (философия языка А.А. Потебни) / А. Белый // Семиотика и Авангард : [антология] / ред.-сост. Ю.С. Степанов, Н.А. Фатеева, В.В. Фещенко, Н.С. Сироткин. – М. : Академический проект, 2006. – 1168 с.
9. Потебня А.А. Эстетика и поэтика / А.А. Потебня. – М. : Искусство, 1976. – 616 с.
10. Маслова Ж.Н. Поэтическая картина в контексте гуманитарного и филологического знания / Ж.Н. Маслова // Когниция. Коммуникация. Дискурс. – 2013. – № 6. – С. 10–34.
11. Мацько Л.І. Стилістика української мови : [підручник] / [Л.І. Мацько, О.М. Сидоренко, О.М. Мацько] ; за ред. Л.І. Мацько. – К. : Вища школа, 2003. – 462 с.
12. Кагановська О.М. Когнітивний аспект проблеми «градації» текстових концептів (на матеріалі сучасної французької прози) / О.М. Кагановська // Вісник Запорізького державного університету. Серія «Романо-германська філологія». – Запоріжжя : ЗДУ, 2000. – № 1. – С. 55–63.
13. Новиков А.И. Текст и его смысловые доминанты / А.И. Новиков ; под ред. Н.В. Васильевой, Н.М. Нестеровой, Н.П. Пешковской. М. : Институт языкознания РАН, 2007. – 224 с.
14. Арнольд И.В. Стилистика современного английского языка (стилистика декодирования) : [учебник для вузов] / И.В. Арнольд. – 7-ое издание. – Л. : Просвещение, 1981. – 295 с.
15. Карасик В.И. Языковая кристаллизация смысла / В.И. Карасик. – М. : Гнозис, 2010. – 351 с.
16. Аверинцев С.С. Символ / С.С. Аверинцев // Философский энциклопедический словарь. – М. : Советская энциклопедия, 1983. – С. 607–608.
17. Горчак Т.Ю. Словесный образ-символ в американской поэзии XX столетия: когнитивно-семиотический аспект : автореф. дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 / Т.Ю. Горчак ; Київський національний лінгвістичний університет. – К., 2009. – 20 с.

Суворова Т. Н. Организующая функция образности в американских фольклорных балладах.

Аннотация. Статья предлагает рассмотреть одну из важных функций образности – организующую. При этом образность трактуется как сложная система, которая проявляется и на вербальном, и на концептуальном уровнях.

Ключевые слова: образность, словесный образ, система.

Suvorova T. Organizing function of imagery in american folklore ballads

Summary. The article shows the peculiarity of one of the main functions of imagery that is organizing. Imagery is viewed as a complex system which reveals itself on conceptual and verbal levels.

Key words: imagery, word image, system.

Суїма І. П.,

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри перекладу та лінгвістическої підготовки іноземців
Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара

ЛИНГВИСТИЧЕСКАЯ ОБУСЛОВЛЕННОСТЬ ХАРАКТЕРА РЕСПОНСИВА В ДИАЛОГИЧЕСКОЙ РЕЧИ

Аннотация. В статье рассматриваются основные лингвистические факторы, которые обуславливают характер респонсивного предложения в диалогической речи. Особое внимание обращается на экономию языковых средств, лексическое наполнение фразы, ее грамматическое построение и стиль.

Ключевые слова: респонсивное предложение, диалогическая речь, стиль речи, лексический материал, грамматическое построение предложения.

Постановка проблемы. Респонсивные предложения, или респонсивы (от англ. *response* – ответ, реакция), представляющие собой вербальную реакцию на любое сообщение, являются функционально значимыми коммуникативными единицами и характеризуются наличием дифференциальных признаков по отношению к другим типам предложений по коммуникативной установке, например: «*Would you like a cup of tea or coffee, while you are waiting? – I would like coffee!*»; «*What are you doing here? – Is it already 3:00?*»; «*What are you doing here? – What do you think?*»

Одной из основных особенностей такого рода синтаксических единиц И.И. Меньшиков называет то, что респонсивное предложение не может существовать как отдельная речевая единица и обязательно входит в состав более крупного синтаксического образования [6, с. 90–91]. В связи с этим обусловленность характера респонсива следует рассматривать в условиях диалогической речи, то есть в тесной взаимосвязи самих респонсивных предложений с высказыванием, вербальной реакцией/ответом на которое они являются. Согласно «Словарю методических терминов и понятий» диалогическая речь – форма речи, при которой происходит непосредственный обмен высказываниями между двумя или несколькими лицами [11].

Диалог, его элементы, особенности диалогической речи рассматривались в целом ряде исследований, посвященных данной проблематике. Изучая диалог как речевое единство, лингвисты подчеркивают, что диалогическая речь создается несколькими (по меньшей мере двумя) говорящими, и определяют диалог как «смену высказываний двух или нескольких говорящих» [1, с. 74], «регулярный обмен высказываниями-репликами» [2, с. 119], «ряд сменяющих друг друга реплик» [7, с. 161], «попеременный обмен знаковой информацией» [4, с. 32].

По-разному называют лингвисты и реплики в диалоге: стимулирующее сообщение, с которого обычно начинается процесс коммуникации, Т.Г. Винокур называет инициативной репликой [2], И.П. Святогор и П.С. Пустовалов – «относительно самостоятельной репликой» [7; 8], Г.М. Кучинский – «обращением», «акцией» [5] и так далее. Ответную реплику, обусловленную исходной фразой, называют «репликой-реакцией» (В.Г. Гак, Д.Х. Баранник), «реагирующей репликой» (В.В. Нур-

целадзе), «реактивной репликой» (Т.Г. Винокур). У Л. Блумфильда наименования реплик сводятся к «стимулу» и «реакции» [9]. Реплику, заключающую в себе вербальную реакцию на то или иное сообщение, мы называем респонсивным предложением, так как слово *response*, согласно «Oxford Explanatory dictionary of English», определяется как «*verbal or written answer; reaction to something*» (вербальный или невербальный ответ, реакция на что-то) [12], то есть значение слова *response* включает в себя значения слов *answer* и *reply*.

Цель статьи – описать и проанализировать лингвистическую обусловленность характера респонсивных предложений в условиях диалогической речи.

Изложение основного материала. Вербальная реакция на сообщение любого типа может зависеть от значительного количества лингвистических и экстралингвистических факторов. Среди лингвистических причин в первую очередь можно назвать такие:

- стремление к экономии языковых средств;
- построение самой исходной фразы, реакцией на которую является определенное респонсивное предложение (использование различных лингвистических фигур, искажение грамматического построения высказывания);
- лексический материал исходной фразы (речевые обороты, которые используются участниками коммуникации, использование клишированных конструкций);
- правильность, темп речи, четкость произношения говорящего; правильность интерпретации лексических единиц исходной фразы;
- изменение речевого жанра, замена типа коммуникации;
- стиль говорящего, соответствие стиля коммуникации ситуации и так далее.

Тенденция к экономии языковых средств является характерной практически для каждого языка. Согласно «Словарю лингвистических терминов» лингвистическая экономия – это стремление говорящего экономить усилия при пользовании речью как одна из причин изменения языка. В синтаксисе экономии языковых средств можно обнаружить в эллиптических конструкциях, неполных предложениях, в опущении служебного слова и тому подобном [10]. В некоторых случаях применение принципа языковой экономии может не повлиять на ход коммуникации, например, когда говорящему известен предмет разговора и не трудно самому восстановить недостающие элементы высказывания: «*Today I saw previous episode of the film we had discussed yesterday and tomorrow – the next one. – It's great I will join you if you don't mind*»; «*Made the improvements, where necessary. – It's clear, I will do it for tomorrow*»; «*Kate will come. She promised to. – Ok, let's wait for several minutes*».

Однако избыточное использование экономии языковых средств может привести к тому, что отвечающий вынужден

будет переспрашивать говорящего, появится необходимость уточнить сказанное, его смысл, например: «*Have you been yesterday at the conference? That report was extremely long and boring! – Which report? What do you mean?*»; «*They say that our new teacher had been studied in London – Where did you hear it and whom from all our teachers you are speaking about?*»; «*I was impressed with that information they said on TV! – What do you mean?*» В такой ситуации характер респонсивного предложения, то есть вербальной реакции на высказывание, будет обуславливаться в первую очередь тем, насколько понятным является исходное сообщение, требует ли оно уточнений или разъяснений и так далее.

Как и тенденция к чрезмерной экономии речевых средств, стремление к «избыточности» речи в диалоге также является существенным фактором, который обуславливает характер респонсивного предложения. Так, говорящий дает слишком много лишних деталей без какой-либо на это необходимости, поэтому собеседник вынужден что-то уточнять, переспрашивать, пытаться не запутаться в подробностях и определить основной смысл высказывания.

Следующим лингвистическим фактором, обуславливающим характер респонсива в диалогической речи, является построение самой исходной фразы, реакцией на которую и является респонсив. Изменение грамматического построения высказывания, скорее всего, вызовет у отвечающего непонимание или недопонимание смысла высказывания, того, что хотел сказать этим собеседник, так как исходное высказывание будет несколько двусмысленным. В данном случае важную роль будет играть также интонация: «*Where you have been yesterday? – Me?*»; «*You! Do it! – Now? Me?*» В приведенных примерах грамматическая структура исходных высказываний дает возможность отвечающему по-разному понять вопрос; даже если высказывание или вопрос поняты правильно, говорящий сам предоставляет второму участнику коммуникации возможность переспросить и таким образом выиграть время, чтобы придумать, что ответить. Использование различных лингвистических фигур также влияет на процесс коммуникации, в той или иной мере обуславливает использованное респонсивное предложение. Например, повторы в исходной фразе могут заставить собеседника задуматься, переспросить что-то или же возмутиться, что он и так все понял, не нужно повторять; метафоры и сравнения, как и фразеологические обороты, могут быть не поняты собеседником или интерпретированы по-своему и так далее.

Как один из наиболее существенных лингвистических факторов, обуславливающих характер респонсивных предложений в диалогической речи, следует отметить лексическое наполнение исходного выражения, реакцией на которое и является определенный респонсив. Лексический материал, используемый говорящим, во многом определяет ход коммуникации и характер ответа, который последует на такого рода высказывание. Применение разных речевых единиц (оценочной, эмоционально-окрашенной, официально-деловой лексики и тому подобного) естественно вызовет у собеседника разную реакцию. Так, ответом на ругательство, скорее всего, будет тоже ругательство или по крайней мере реплики, указывающие на желание отвечающего уточнить, почему собеседник говорит именно так, с чем это связано и так далее, например: «*You are stupid! – But more intelligent than you are!*»; «*You are absent-minded and you don't use your brains in appropriate way! – Could you be so kind to explain why you had made such a conclusion and why are you so*

convinced that you are cleverer than me!» Употребление оценочной лексики также определяет ответ/реакцию на высказывание. В большинстве случаев собеседник выразит свое отношение к тому, что оценивает говорящий, и, возможно, предложит свою оценку или попросит аргументировать: «*It is the best film I have ever seen! – You tell that because you have seen only few films! As for me it is not so good!*»; «*The lecture we heard today was very boring! – But it is only your opinion! The majority of our group was satisfied with it*»; «*Her dancing is not appropriate for showing it in our theatre! – Why do you think so? The audience applauded her*».

Важным является также соответствие используемого лексического материала коммуникативной ситуации. Характер ответа определяют и применяемые собеседником речевые обороты. Так, например, противоположную реакцию вызовут высказывания типа «*You must write this report today!*» и «*It would be good if you write this report today / We would be grateful if you write this report today*» и подобные. Употребление клишированных речевых оборотов в той или иной мере заставляет собеседника также искать подходящие клише для ответа: «*I am glad to see you! – I am glad to see you too!*»; «*How are you? – Fine! And how are you?*»; «*Please, don't hesitate to contact me when you need it! – Thank you, I am also at your disposal!*» Характер самой исходной фразы во многом определяет реакцию на нее: если что-то предлагают, нужно согласиться или отказаться, если собеседник не согласен, он будет спорить либо прекратит разговор, если собеседника благодарят, он обязательно скажет фразу «*You are welcome*» или что-то в этом роде.

Правильность, темп речи, четкость произношения говорящего, правильность интерпретации лексических единиц исходной фразы отвечающим также можно назвать среди наиболее существенных лингвистических факторов, определяющих характер респонсивного предложения. Как и в ситуации с экономией языковых средств, от этих параметров зависит, насколько собеседником будет понято и воспринято исходное сообщение, как дальше будет продолжаться коммуникация.

Замена типа коммуникации или замена речевого жанра наряду с описанными выше лингвистическими параметрами, которые обуславливают вербальную реакцию на то или иное высказывание, могут иметь решающее значение при употреблении респонсивного предложения отвечающим и при определении им того, будет ли вообще продолжаться разговор. Например, когда диалогическая речь превращается больше в монолог одного из говорящих, другой участник коммуникации через какое-то время будет пытаться завершить этот разговор или перевести его на другую тему: «*You know, I am going to visit Spain this summer! My mother spoke with her friend, she just returned from the trip and she agreed to give me all details of her journey, money expenses etc. – Great! But I have no time I should finish my report for tomorrow, I'll speak with you later!*»

Вместе с типом коммуникации или речевым жанром коммуникации характер вербальной реакции может обуславливаться также стилем коммуникации говорящего, в частности, соответствием стиля коммуникативной ситуации. Например, разговорный стиль речи может быть понят собеседником как знак дружеского отношения, а может быть воспринят как фамильярность, что также будет влиять на ход дальнейшей коммуникации и на реакцию собеседника на то или иное высказывание: «*Hello! I am John! – Nice to meet you!*»; «*Hi, old man! Tell me how I can get to the bus station! – Excuse me, I am not from this city!*» Если же собеседник начинает вести разговор в официально-деловом стиле, то второй участник коммуникации, ско-

рее всего, также начнет подбирать соответствующие речевые обороты, не выходящие за рамки официально-делового стиля: «*In most forms of partnerships, each partner has unlimited liability for the debts incurred by the business. – But what are three most prevalent types of for-profit partnerships?*»

Выводы. Таким образом, проанализировав основные лингвистические факторы, которые обуславливают характер респонсивных предложений в диалогической речи, приходим к выводу, что все рассмотренные причины (экономия языковых средств, структура исходной фразы, ее грамматическое построение, лексический материал сообщения, субъективные характеристики самой речи говорящего (темп, правильность, четкость, стилистические особенности высказывания и так далее)) в комплексе с экстралингвистическими факторами влияют как на специфику самой вербальной реакции на сообщение, так и на ход дальнейшей коммуникации.

Литература:

1. Брызгунова Е.А. Диалог / Е.А. Брызгунова // Русский язык: энциклопедия. – М. : Советская энциклопедия, 1979. – С. 74–75.
2. Винокур Т.Г. Диалог / Т.Г. Винокур // Русский язык: энциклопедия / гл. ред. Ю.Н. Караулов. – М. : Большая Российская энциклопедия ; Дрофа, 1998. – С. 119–120.
3. Изаренков Д.И. Обучение диалогической речи : [монография] / Д.И. Изаренков. – М. : Русский язык, 1981. – 136 с.
4. Конюхова Н.И. Словарь-справочник по психологии / Н.И. Конюхова. – М. : Новая школа, 1996. – 160 с.
5. Кучинский Г.М. Диалог и мышление / Г.М. Кучинский. – Минск : Белорусский гос. ун-т, 1983. – 190 с.
6. Меньшиков И.И. Типология респонсивных предложений в современном русском языке / И.И. Меньшиков // Избранные труды по лингвистике. – Днепропетровск : Новая идеология, 2012. – С. 85–100.

7. Пустовалов П.С. Пособие по развитию речи / П.С. Пустовалов, М.П. Сенкевич. – М. : Просвещение, 1987. – 185 с.
8. Святогор И.П. Типы диалогических реплик в современном русском языке : дисс. ... канд. филол. наук / И.П. Святогор. – М., 1967. – 254 с.
9. Bloomfield L. Language / L. Bloomfield. – New York : Henry Holt and Company, 1933. – 580 p.
10. Словарь-справочник лингвистических терминов [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://dic.academic.ru/dic.nsf/lingvistic>.
11. Новый словарь методических терминов и понятий [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://methodological_terms.academic.ru.
12. Oxford dictionary [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.oxforddictionaries.com>.

Суїма І. П. Лінгвістична обумовленість характеру респонсиву в діалогічному мовленні

Анотація. У статті розглядаються основні лінгвістичні фактори, що обумовлюють характер респонсивного речення в діалогічному мовленні. Особлива увага звертається на економію мовних засобів, лексичне наповнення фрази, її граматичну структуру та стиль.

Ключові слова: респонсивне речення, діалогічне мовлення, стиль мовлення, лексичний матеріал, граматична побудова речення.

Suima I. Linguistic factors, influencing the responsive sentence character in the dialogue

Summary. The article deals with the main linguistic factors, influencing the specifics of the responsive sentences in the dialogue. The attention is paid to the economy of language means, lexical content of the phrase, its grammatical structure and its style.

Key words: responsive sentence, dialogue speech, style of speech, lexical material, grammatical structure of the sentence.

Устінова В. О.,

кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри німецької мови та літератури з методикою викладання
Криворізького педагогічного інституту
ДВНЗ «Криворізький національний університет»

ЛІНГВІСТИЧНІ ФАКТОРИ ПОЯВИ НЕОЛОГІЗМІВ У СУЧАСНІЙ НІМЕЦЬКІЙ МОВІ

Анотація. У статті визначено й охарактеризовано лінгвістичні фактори появи неологізмів у сучасній німецькій мові: феномен «поліномінації», тенденцію до мовної економії, прагнення до подолання мовного автоматизму тощо. Встановлено, що такі функціонально-стилістичні різновиди німецької мови, як стиль і мова засобів масової комунікації (преса, телебачення, радіо), такі сфери суспільного життя, як реклама, політика, фінанси, ділове спілкування, техніка, мода, є «постачальниками» нової лексики до сучасної німецької мови.

Ключові слова: неологія, неологізм, сучасна німецька мова, екстралінгвістичні та лінгвістичні фактори.

Постановка проблеми. Німецька мова, як інші мови світу, не могла не відреагувати на зміни в суспільному житті носіїв, викликані реаліями ХХІ століття, подіями глобального масштабу. Якщо в 90-ті роки ХХ століття серед головних «постачальників» інновацій відзначали політику, мас-медіа, Інтернет, то сьогодні інноваційні мовні процеси на лексико-семантичному рівні найактивніше відбуваються у сферах, що знаходяться під впливом макросоціальних чинників: інформаційної революції, екологічних перетворень, міжнародного тероризму й боротьби з ним, проблем охорони навколишнього середовища, дискримінації в суспільстві тощо.

У теорії неології в германістиці є багато проблемних питань, які потребують дослідження. До них належить насамперед системний аналіз факторів, етапів, механізмів появи нових слів і значень у плані як екстралінгвістичної (соціолінгвістичної, функціонально-прагматичної) відповідності, так і власне лінгвістичної обумовленості продуктивних моделей, що переважають у мові. Встановлено, що такі функціонально-стилістичні різновиди німецької мови, як стиль і мова засобів масової комунікації (преса, телебачення, радіо), такі сфери суспільного життя, як реклама, політика, фінанси, ділове спілкування, техніка, мода, є «постачальниками» нової лексики до сучасної німецької мови.

Фахівці, які працюють у цій царині лінгвістики [2; 3; 4], виокремили як ключові питання неології узагальнення й систематизацію напрацювань, побудову міжпредметних зв'язків (лінгвістичних і нелінгвістичних), особливо зі словотвором, етимологією, семасіологією, лексикологією, стилістикою, соціологією, соціолінгвістикою та психолінгвістикою тощо.

Більшість авторитетних у цій галузі фахівців [1; 3; 4] визнають актуальними такі напрями дослідження:

– проблему віднесення новоутворення до неологізму (як довго слово має вживатися, щоб його стали вважати неологізмом і занесли до словника);

– визначення зв'язку між оказіоналізмом, авторським вживанням лексичної одиниці та неологізмом;

– необхідність створення особливих словникових статей або позначок, що дозволяють маркувати неологізми, оскільки наявна система не враховує соціальну диференціацію мови;

– нечіткість у стилістичній характеристиці неологізмів, що приводить до питання про віднесення до неологізмів одиниць сленгу, професіоналізмів, термінів тощо.

Поява нового слова обумовлюється також прагматичними потребами. Відправник повідомлення відбирає з наявного лексичного матеріалу те, що якнайкраще відбиває його думки й почуття. Якщо в лексиконі відправника такого слова немає, від видозмінює стару та створює нову лексичну одиницю.

Отже, незважаючи на інтенсивні дослідження сучасних лінгвістів у царині неології (таких як Ю. Зацний, Н. Котелова, Р. Намитокова, Л. Папко, Т. Попова, Є. Розен, А. Янков, В. Гловка та інші), донині багато питань залишаються відкритими. У зв'язку із цим актуальним є аналіз найбільш продуктивних словотвірних моделей неологізмів, які поповнюють німецьку мову.

Мета статті – визначити та охарактеризувати лінгвістичні фактори появи неологізмів у сучасній німецькій мові.

Виклад основного матеріалу. Важливим для дослідників процесів збагачення словникового запасу є поняття «неологізм» (інновація). Виникає необхідність у його уточненні. Так, у науковій літературі «неологізм» визначається як «мовна одиниця, що утворена для визначення нового поняття» [2, с. 174]; «слова або звороти, що створені для позначення нового (раніше не відомого) предмета або для вираження нового поняття» [1, с. 5]. Отже, вихідною точкою для визначення поняття є лексична одиниця, яка характеризується єдністю плану вираження та змісту, форми й значення. Неологізм відрізняється від ustalених лексичних одиниць тим, що за своїм значенням і формою або лише за значенням у певному комунікативному суспільстві та через певний проміжок часу він сприймається як нове слово. Відповідно, розрізняють два типи неологізмів: нову лексему та нове значення [3, с. 2].

Нова лексема – це окреме слово або група слів, які не існували в такій єдності форми й значення в мові раніше. Неологізми утворюються на ґрунті нових концепцій, соціальних явищ, міжнародних стосунків, наприклад: *marketing* – *die Massnahmen eines Unternehmens*; *consulting* – *der Berater*; *investor* – *der Investitionstrager*; *slang* – *die Umgangssprache*; *Powerfrau* – *Geschäftsfrau*, *Livesendungen* – *Sendungen über das Alltagsleben*, *Reiseboom* – *grosse Reisenachfrage*.

У мові існує декілька шляхів набування нових слів: наукові новоутворення, власні імена, торговельні й промислові найменування (товарні назви), ініціали (скорочення), запозичення (як з інших мов, так і внутрішні запозичення). При цьому в німецькій мові використовуються сталі словотвірні засоби: афіксація, словоскладання, конверсія тощо.

Про нове значення (неосемему, неосемантизм) ідеться, якщо до лексеми, яка існує в німецькій мові, приєднується на певному відрізку часу нова семема. Процес утворення нового значення, як правило, відбувається повільніше, ніж утворення нової лексеми.

Варто зазначити, що неологізм є поняттям, історично пов'язаним на основі класифікації лексичних одиниць щодо часу їх виникнення [5]. Посилання на певний проміжок часу появи слова до його лексикологізації є важливим для визначення неологізму як мовної категорії.

Більшість слів утворюється для того, щоб найменувати нові об'єкти, явища, артефакти, концепти, які створюють мовну картину світу. До екстралінгвістичних факторів появи нових слів учені відносять соціальні фактори науково-пізнавального й естетичного характеру, соціальну структуру суспільства, ідеологію, форму організації виробництва тощо [1; 4; 5].

Сьогодні поняття «неологізм» набуває широкого змісту, оскільки, крім інновацій літературної мови, існує велика кількість одиниць, які знаходяться на «периферії» її системи (терміни, професіоналізми, сленгізми, жаргонізми тощо). Перетворення подібних одиниць на одиниці загальної мови робить їх інноваціями як із позиції розвитку словникового складу, так і у зв'язку з їх сприйняттям як неологізмів більшістю носіїв, оскільки вони були відомі лише незначній їх частині. Неологізми можна розділити на такі групи: 1) лексичні (нові слова); 2) фразеологічні (нові стійкі словосполучення); 3) семантичні (нові лексико-семантичні варіанти слів або семантичні варіанти стійких словосполучень); 4) словотворчі інновації (які матеріально втілюються в нових словотворчих елементах, у «нематеріальному» вигляді вони представлені новими словотвірними моделями).

Кількість інновацій на лексичному рівні не піддається точним підрахункам, оскільки неологізми виникають не в мові загалом як у системі об'єктивно існуючих, соціально-закріплених знаків, а в реалізації цієї системи – у мовленні конкретних носіїв. Далеко не всі вони закріплюються в мові.

Закріплюються в мові насамперед ті одиниці, що передають поняття, пов'язані з важливими проблемами сучасності. Дослідження інновацій німецької мови свідчить, що дуже часто їх інтеграція в лексико-семантичну систему залежить від безпосереднього зв'язку з актуальними суспільними рухами, зумовлюється висуванням на перший план певних соціальних груп, особливо тих, у яких саме й народжуються нові слова та словосполучення.

Аналіз наукової літератури із цієї проблеми дозволяє визначити лінгвістичні (внутрішньомовні) фактори появи нових слів: тенденцію до мовної економії та прагнення мовців порушити мовний автоматизм.

Неологізми німецької мови відбивають прагнення мовців відбирати найбільш раціональні для цілей спілкування мовні засоби, а саме:

а) аббревіатури, скорочення: *Teuro* (teuer + Euro), *Ostalgie* (Ost + Nostalgie);

б) складні слова: *Beleidstourismus*, *die Sozialleiche*, *die Entlassungsproduktivität*, *Eurozone*, *Osterweiterung des Steuerbegünstigungsabbaugesetz* тощо;

в) похідні неологізми, утворені за допомогою словотвірних афіксів: *das Unwort*, *die Globalisierung*; *simsen*, *googeln*;

г) семантичні інновації. Наприклад, у словнику «Deutsches Universal Wörterbuch» у слова *der Schläfer* зафіксовано два значення: «jmd., der schläft (1a), Schlafender» («той, хто спить»)

та «*Bilch*» (зоол. «соні»). У 10-томному словнику «Duden» (2000 р.) додається ще одне значення: (Jargon) «*Perspektivagent*» («недіючий шпигун, який чекає на слушну нагоду розпочати власну діяльність»). У публіцистичних текстах це слово використовується в значенні «*auf Einsatz wartender Terrorist*» («терорист, який чекає на свою чергу взяти участь у терористичних діях»);

г) запозичення: *Greencard*, *Event*, *Homepage* (з англійської мови), *Paparazzi* (з італійської мови), *Tsunami*, *Tamagotchi* (з японської мови).

Багато англо-американизмів знаходимо в таких професійних сферах, як спорт, мода, музика, реклама, економіка, техніка, інформаційно-комунікаційні технології тощо, наприклад: *Fan*, *Match*, *Job*, *Team*, *Computer*, *Know-how*, *Holding* тощо.

Аналіз періодичних видань («*Neue Welt für die Frauen*», «*Lisa*») свідчить, що більшість неологізмів з'являється в таких сферах людської діяльності:

1. Bauen und Wohnen (*Apartment*, *WC*, *Lift*, *Center*).
2. Forschung, Wissenschaft und Technik (*Equipment*, *Service*, *Standart*).
3. Foto und Optik (*Disc-Kamera*, *Flash*, *Shutter*).
4. Gesundheit, Medizin, Kosmetik (*Aids*, *Conditioner*, *Body Lotion*, *Make-up*, *relaxen*).
5. Informationstechnik (*Bit*, *Byte*, *CD-Rom*, *USB*, *Computer*, *Hacker*).
6. Kultur und Bildung, Literatur und Kunst (*Bestseller*, *Essay*, *Love-Story*, *Promoter*).
7. Nahrungs – und Genussmittel, Gastronomie (*Bar*, *Brandy*, *Chips*, *Cream*, *grillen*, *Fast Food*).
8. Natur und Umwelt (*Greenpeace*, *Smog*).
9. Schaugeschäft und Unterhaltung (*Musical*, *Actionfilm*, *Cast*, *Personality-Show*, *Star*).
10. Sport, Spiel, Freizeit (*Baseball*, *Beach-Volleyball*, *Cross*, *dribbeln*, *Jogging*, *Start*, *Team*).
11. Staat, Recht, Politik (*Check point*, *Holocaust*, *killen*, *Law and Order*).
12. Szene – und Jugendjargon (*crazy*, *cool*, *O.K.*, *Punk*, *Tattoo*, *Trouble*).
13. Telekommunikation, Post (*Handy*, *Hotline*, *Internet*, *E-Mail*).
14. Verkehrswesen, Seefahrt (*Crash*, *Jeep*, *SOS*, *Truck*).
15. Wirtschaft, Handel, Finanzen (*Boom*, *Chipkarte*, *Eurocard*, *Holding*).
16. Mensch – Berufsleben, Tätigkeit (*Babysitter*, *Bodyguard*, *jobben*).

Як бачимо, більшість нових слів англійського походження з'являються в таких галузях, як індустрія краси, реклама та світ техніки.

Для деяких предметів, понять, речей, що розповсюджуються у світі, у німецькій мові немає спеціальних номінацій, їх можна номінувати лише за допомогою опису, використовуючи словосполучення чи речення. Так, поняття *Public Relations* німецькою можна означити *Öffentlichkeitsarbeit*, *öffentliche Beziehungen*, *Kontaktpflege und Meinungspflege*, поняття *Manager – mit weitgehender Verfügungsgewalt und Entscheidungsbefugnis ausgestattete leitende Persönlichkeit eines Grossunternehmens*. Німецькі еквіваленти цих понять є складними й багатослівними, тому їх витісняють англо-американизми.

Іноді мовці надають перевагу англійським словам, оскільки вони є коротшими, зручнішими для вимови, ніж німецькі, наприклад: *Trucker – Lastwagenfahrer*; *Management – Unternehmensleitungen*.

Іноді англо-американізми використовуються як варіант німецького терміна: *Banker – Bankier – Bankfachmann*.

Прагнення мовців порушити мовний автоматизм (один знак – одне значення) – це прагматична установка, яка є причиною появи низки нових слів, що складаються з номінативно надмірних одиниць, які створюються внаслідок потреби в нових емоційно-експресивних позначеннях і за допомогою яких мовна особистість характеризує, оцінює відомі поняття, явища, події. Так, значну кількість інновацій було створено для позначення й характеристики різноманітних косметичних засобів: *Make-up-Entkerner-Gel, Intim-Wasch-Gel, Deo-Spray, Reinigungs-Hommage, Handseife, Lippenkonturenstift, Abdeckstift, Crem rouge, Fixierungspuder, Mono-Lidschatten, Pump-Haarspray starker Halt, Lipgloss volumengebende und verlängernde Wimperntusche* тощо.

З'являються також неологізми – сполучення слів, утворені на підґрунті переосмислення цих сполучень, наприклад: *intelligente Waffensysteme, weiche Ziele, ethnische Säuberung, virtuelle Realität*.

Висновки. Отже, як зауважує М. Мостовий, «мова жваво відгукується на злободенні, а то й просто модні речі, явища, події, і навіть поодинокі вислови осіб можуть набирати тимчасової популярності». Частина їх із часом зникає, а частина переходить в історизми, звісно, якщо людство про них пам'ятає [2, с. 176–177].

Причинами появи неологізмів у німецькій мові є інформатизація та комп'ютеризація суспільства, вплив шоу-бізнесу й реклами, міжнародний тероризм, екологічна політика тощо. Лінгвістичними стимулами появи неологізмів є феномен «поліномінації», тенденція до мовної економії, прагнення до подолання мовного автоматизму тощо.

Література:

1. Зацний Ю. Інновації у словниковому складі англійської мови початку XXI століття: англо-український словник / Ю. Зацний, А. Янков. – Вінниця : Нова Книга, 2008. – 360 с.
2. Мостовий М. Лексикологія англійської мови : [підручник для ін-тів і фак. інозем. мов] / М. Мостовий. – Х. : Основа, 1993. – 256 с.

3. Попова Т. Русская неология и неография / Т. Попова. – Екатеринбург : ГОУ ВПО УГТУ-УПИ, 2005. – 96 с.
4. Розен Е. Немецкая лексика: история и современность / Е. Розен. – М. : Высшая школа, 1991. – 96 с.
5. Розен Е. Показатель времени как ведущий компонент понятия неологизм / Е. Розен // Вопросы немецкой филологии: ученые записки Московского педагогического института имени В.И. Ленина. – Вып. 317. – М., 1968. – С. 127–131.

Устинова В. А. Лингвистические факторы появления неологизмов в современном немецком языке

Аннотация. В статье определены и охарактеризованы лингвистические факторы появления неологизмов в современном немецком языке: феномен «полиноминации», тенденцию к языковой экономии, стремление к преодолению языкового автоматизма и другие. Установлено, что такие функционально-стилистические разновидности немецкого языка, как стиль и язык средств массовой коммуникации (пресса, телевидение, радио), такие сферы общественной жизни, как реклама, политика, финансы, деловое общение, техника, мода, являются «поставщиками» новой лексики и современный немецкий язык.

Ключевые слова: неология, неологизм, современный немецкий язык, экстралингвистические и лингвистические факторы.

Ustinova V. The linguistic factors of neologisms appearance in the contemporary German language

Summary. The linguistic factors of neologisms appearance in the contemporary German language have been determined and characterized in the article: the phenomenon of “polynomination”, the tendency for language austerity, the pursuit of lingual automatism overcoming, etc. Such functional-and-stylistic variations as mass media (press, television, radio) style and language along with the following spheres of social life as advertising, politics, finance, business communication, technology and fashion have been proven to be the new vocabulary (lexical units) “suppliers” into the contemporary German language.

Key words: neology, neologism, contemporary German language, extralinguistic and linguistic factors.

Федина М. Р.,
асистент кафедри англійської філології
Львівського національного університету імені Івана Франка

ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ПОНЯТТЯ «ОБЛИЧЧЯ» ЯК МЕТОДОЛОГІЧНОГО ПІДґРУНТЯ В ДОСЛІДЖЕННЯХ ТЕОРІЇ ЛІНГВІСТИЧНОЇ ВВІЧЛИВОСТІ П. БРАУН І С. ЛЕВІНСОНА ТА МОДЕЛЕЙ НЕВВІЧЛИВОСТІ ДЖ. КАЛПЕПЕРА Й Д. БАУСФІЛДА

Анотація. Проаналізовано поняття «обличчя» в теорії ввічливості П. Браун і С. Левінсона та моделях неввічливості Дж. Калпепера й Д. Баусфілда. Здійснено спробу розмежувати позитивне та негативне обличчя, а також, відповідно, позитивну й негативну ввічливість, позитивну та негативну неввічливість.

Ключові слова: категорія ввічливості, категорія неввічливості, «обличчя», позитивне обличчя, негативне обличчя, мовленнєві акти-загрози (обличчю співрозмовника), позитивна ввічливість, негативна ввічливість, позитивна неввічливість, негативна неввічливість.

Постановка проблеми. Лінгвістична наука кінця ХХ – початку ХХІ століття засвідчує важливу ідею: людина не може існувати поза комунікацією. Усе частіше вчені зосереджують увагу на проблемах мовної комунікації, принципах моделювання комунікативного акту, функціонуванні мови в різноманітних сферах суспільної взаємодії, зокрема, на категоріях міждисциплінарного характеру, які є умовою успішного комунікативного акту. До таких категорій належать, власне, категорії лінгвістичної ввічливості та неввічливості. Коли йдеться про категорію ввічливості як одну з основних складових міжособистісного спілкування, вона є важливим регулятором поведінки, необхідним для досягнення ефективної суспільної взаємодії співрозмовників. Протягом останніх 20 років такі вчені, як Дж. Ліч, Г. Грайс, П. Браун, С. Левінсон, Р. Уотс, Т. Ларіна, Ф. Бацевич та інші, зосереджували увагу на вивченні категорії ввічливості, тоді як Дж. Калпепер, Д. Баусфілд, А. Вічман, М. Лохер, Д. Арчер, М. Теркорафі та інші науковці надають великого значення комунікативним стратегіям неввічливості. Проте теоретичний огляд основних понять, що лежать в основі категорій ввічливості й неввічливості, у вітчизняних виданнях не піддавався комплексному вивченню. Одним із таких понять є поняття «обличчя». Відповідно, актуальність дослідження полягає в необхідності більш детального вивчення цього поняття [1; 2; 3; 4].

Мета статті – шляхом теоретичного аналізу пояснити поняття «обличчя» крізь призму теорії ввічливості П. Браун і С. Левінсона та моделей неввічливості Дж. Калпепера й Д. Баусфілда.

Матеріалом дослідження є роботи зарубіжних і вітчизняних лінгвістів, які досліджують категорії ввічливості та неввічливості, базуючись на понятті «обличчя».

Виклад основного матеріалу. У 1987 р. американські лінгвісти П. Браун і С. Левінсон у праці «Politeness: Some Universals in Language Usage» постулюють теорію лінгвістичної ввічливості, в основі якої лежить поняття «обличчя» (face), запропоноване Е. Гофманом. Термін Е. Гофмана почали вико-

ристовувати як інтерпретаційний механізм у дослідженні категорії ввічливості, яка, незважаючи на критику, від моменту публікації є чи не найавторитетнішим методологічним орієнтиром та ефективним інструментом для оцінки комунікативної поведінки співрозмовників [1].

Отже, розглянемо поняття «обличчя», особливості його становлення та взаємозв'язки з категоріями ввічливості й неввічливості.

Уперше поняття «обличчя» (face) було введено в науковий обіг видатним американським соціологом Е. Гофманом. Учений визначає поняття «обличчя» (face) як позитивний публічний імідж, на який хоче претендувати кожний індивід, за допомогою дій, що він виконує в конкретній мовленнєвій інтеракції, та який він намагається підтримувати в процесі суспільної взаємодії [1, с. 66].

Розвиваючи ідеї Е. Гофмана, П. Браун і С. Левінсон ввели поняття *позитивного* й *негативного обличчя* (positive and negative face). *Позитивне обличчя* розуміють як бажання індивіда бути визнаним іншими, отримати позитивну оцінку, схвалення від інших, тоді як *негативне обличчя*, відповідно, – як бажання кожного свідомого індивіда діяти без нав'язувань і перешкод, так би мовити, на власний розсуд, право на свободу дій. Важливо зазначити, що параметри обличчя варіюватимуть залежно від особливостей комунікативного контексту, соціальної дистанції, статусних характеристик індивіда та інших учасників суспільної взаємодії [1, с. 61].

Згідно з Р. Уотсом, поняття «обличчя» у визначенні Е. Гофмана є динамічним, залежить від соціальних факторів та інших членів інтеракції, може змінюватися в будь-який момент мовлення, оскільки індивід намагається підтримувати цей імідж шляхом схвалення його дій іншими членами мовленнєвої інтеракції. Тоді як П. Браун і С. Левінсон під «обличчям» розуміють стабільне ядро цінностей індивіда, яке формується задовго до мовленнєвої інтеракції та яке вчені інтерпретують шляхом бажань (wants) індивіда [2, с. 105].

Однак, продовжуючи тлумачити поняття «обличчя» в теорії ввічливості П. Браун і С. Левінсона, варто зазначити, що в процесі комунікації неодмінно виникають ситуації, за яких комунікативна поведінка учасників несе загрозу обличчю один одного (у термінології П. Браун і С. Левінсона – *face-threatening acts* (FTA), буквально – мовленнєві акти, що несуть загрозу обличчю комунікантів). До мовленнєвих актів, що загрожують позитивному обличчю, належать мовленнєві акти несхвалення, критики, зневаги, скарги, насмішки, незгоди, підняття табуйованих тем та низка інших актів, які є яскравим свідченням того, що мовець негативно оцінює певні аспекти позитивного обличчя співрозмовника або ж його взагалі не цікавить позитивне

обличчя співрозмовника разом із його почуттями й потребами. Водночас мовленнєві акти, що несуть загрозу *негативному обличчю*, виникають унаслідок погроз, наказів, попереджень, нагадувань, пропозицій, обіцянок, компліментів, яскравих емоційних проявів, що, відповідно, свідчать про те, що мовець не робить жодних зусиль для уникнення зазіхань на свободу дій співрозмовника. Проте П. Браун і С. Левінсон зазначають, що кожний свідомий індивід буде співпрацювати з іншим у процесі суспільної взаємодії, щоб максимально вберегти позитивне й негативне обличчя від потенційних загроз, яких зазвичай прагнуть уникнути за допомогою мовленнєвих стратегій ввічливості. Таким чином, стратегії, які спрямовуються на «маскування» мовленнєвих актів, що загрожують *позитивному й негативному обличчю*, відповідно, розуміють як *позитивну та негативну ввічливість* [1; 3]. Вдаючись до стратегій позитивної ввічливості, мовець ставить собі за мету завуалювати загрозу позитивному обличчю партнера, тобто намагається продемонструвати співрозмовнику солідарність, зацікавлення, повагу й доброзичливе ставлення до нього, а також те, що шанує та готовий підтримувати задекларований ним позитивний імідж. Усього знаходимо п'ятнадцять стратегій позитивної ввічливості в теорії лінгвістичної ввічливості П. Браун та С. Левінсона. Відповідно, стратегії негативної ввічливості, а саме 10 стратегій негативної ввічливості в теорії ввічливості, мають на меті продемонструвати співрозмовнику визнання його незалежності, особистої автономії, запевнити співрозмовника у відсутності наміру мовця «посягати» на його «територію» [1, с. 129]. Т. Ларіна робить висновок, що позитивна ввічливість ґрунтується на зближенні комунікантів, тоді як негативна ввічливість має на меті дистанціювати співрозмовників [3].

Отже, саме так виглядає інтерпретація поняття «обличчя» в теорії лінгвістичної ввічливості П. Браун і С. Левінсона. Саме від такого тлумачення поняття «обличчя» відштовхуються у своїх моделях неввічливості Дж. Калпепер та Д. Баусфілд. Важливо зазначити, що поняття «обличчя» Е. Гофмана лягло в основу не лише теорії ввічливості та моделей неввічливості, а й численних підходів до вивчення міжособистісної комунікації.

Для кращого розуміння понять позитивного й негативного обличчя в контексті позитивної та негативної ввічливості розглянемо декілька прикладів з американської телепередачі «*Piers Morgan Tonight*». Це телепрограма на американському каналі CNN за участю відомого британського тележурналіста й ведучого П. Моргана. Ток-шоу П. Моргана знане відвертими й глибокими бесідами зі знаменитостями та публічними особами Америки.

Як приклад розглянемо епізод, коли ведучий задовольняє позитивне обличчя співрозмовника, вдаючись до стратегій позитивної ввічливості – перебільшення, і коли співрозмовник надає «комунікативний» подарунок іншому. Зокрема, П. Морган робить комплімент О. Уінфрі та безперечно перебільшує, називаючи її американською королевою:

MORGAN to OPRAH: *There are two people I would never swear in front of. One is her majesty the queen, and the other is Oprah Winfrey. You are the American queen* [5].

З іншого боку, можемо спостерігати, як за допомогою стратегій негативної ввічливості, а саме використання тактики опосередкованих питань, даючи співрозмовнику максимальну свободу дій або ж свободу вибору щодо здійснення мовленнєвого акту, можна задовольнити негативне обличчя співрозмовника [1]. Розглянемо епізод, коли П. Морган висловлюється опосередковано за допомогою стверджувального речення, щоб

не ставити питання прямо. Наприклад, коли він хоче запитати Бейонсе, чи це були її батьки, хто навчив її бути саме такою, якою вона є:

MORGAN to BEYONCE: *And it seemed to me they taught you about the importance of when you get there to be humble, to not lose a sense of who you are* [5].

Також у цьому прикладі П. Морган суб'єктивує це речення, висловлюючись крізь призму власного сприйняття, таким чином зменшуючи «посягання» на співрозмовника: *and it seemed to me* [5].

Або ситуація, коли П. Морган, вдаючись до стратегії негативної ввічливості, надає співрозмовнику вибір, здійснювати чи не здійснювати мовленнєвий акт:

MORGAN to GOLDBERG: *What is it – is your wall of shame we have here or hall of fame, whatever you call it* [5].

Ставлячи запитання таким чином, П. Морган дозволяє В. Голдберг самій визначити її стиль життя або взагалі не відповідати на це запитання, якщо на те її воля.

Згідно з Р. Уотсом, після виходу у світ теорії ввічливості дослідження у сфері ввічливості почали розвиватися в п'ятих напрямках: 1) дослідження, що критикують теорію ввічливості; 2) емпіричні дослідження конкретних мовленнєвих актів; 3) міжкультурні дослідження на основі теорії ввічливості; 4) застосування моделей ввічливості в інших дисциплінах, наприклад, когнітивній психології, психіатрії, менеджменті тощо; 5) здійснення окремих спроб, щоб запропонувати альтернативні напрями дослідження. Зокрема, у цьому напрямі працюють Р. Уотс, Дж. Калпепер (розвідки 1996 р., 2003 р., 2005 р.), Д. Баусфілд (роботи 2003 р., 2008 р.) та інші вчені [2; 4; 6].

Ми рухаємось у напрямі альтернативних досліджень категорії ввічливості, а саме категорії лінгвістичної неввічливості в інтерпретації Дж. Калпепера й Д. Баусфілда.

Розглянемо насамперед тлумачення *неввічливості*, запропоноване Д. Баусфілдом: 1) мовець має намір здійснити мовленнєвий акт неввічливості, слухач сприймає його як такий («успішна неввічливість»); 2) мовець має намір здійснити мовленнєвий акт неввічливості, проте слухач не сприймає цей мовленнєвий акт як загрозовий (спроба неввічливості виявилася невдалою); 3) мовець не має наміру здійснити мовленнєвий акт неввічливості, проте слухач сприймає висловлювання як образливе (випадкова загроза обличчю); 4) мовець не має наміру здійснити мовленнєвий акт неввічливості, проте слухач сприймає це висловлювання як ненавмисну загрозу обличчю (несуттєва загроза обличчю) [6].

Натомість згідно з Дж. Калпепером, коли йдеться про лінгвістичну неввічливість, завжди маємо на увазі мовленнєві акти образи, що несуть загрозу обличчю комунікантів та мають на меті спровокувати комунікативний конфлікт і дисгармонію. Тому, на думку Д. Баусфілда, Дж. Калпепера та інших учених, лише за допомогою поняття «обличчя» (face) можна найкраще зрозуміти й пояснити шкоду, заподіяну обличчю співрозмовника в процесі суспільної взаємодії [4; 6].

Однак Дж. Калпепер дотримується думки, що поняття «обличчя» слід ретельніше осмислити та значно більше уваги приділити його залежності від контексту. Тому науковець, працюючи над своєю моделлю неввічливості, бере за основу модель обличчя, запропоновану Х. Спенсер-Оуті в 2002 р.

Згідно з підходом Х. Спенсер-Оуті, поняття «обличчя» розуміють як два різні, проте поєднані поняття: *соціальне обличчя* (face) та *суспільні права* (sociality rights). *Соціальне обличчя*, на думку вченого, складається з *якісного обличчя* (quality face) –

бажання бути сприйнятим позитивно, зокрема, коли йдеться про наші особистісні характеристики (зовнішній вигляд, здібності, впевненість у собі тощо), а також *обличчя соціальної ідентичності (social identity face)* – бажання бути шанованим і прийнятим у своїх соціальних ролях (керівник, цінний клієнт, близький друг). Відповідно, *суспільні права* складаються з *прав рівності (equity rights)* – бажання справедливого, а не нав'язливого ставлення з боку інших, а також *прав на підтримання соціальних зв'язків з іншими (association rights)*. Дж. Калпепер апелює саме до цієї моделі обличчя, оскільки вона, на його думку, дозволяє краще зрозуміти, як невічливість реалізується в різних комунікативних контекстах. Відповідно, *позитивне обличчя* П. Браун і С. Левінсона можна простежити в *якісному обличчі та обличчі соціальної ідентичності*, тоді як *негативне обличчя* – у *правах рівності й правах на підтримання соціальних зв'язків з іншими* [7].

Однак, на думку Д. Баусфілда, запропоновані моделі обличчя, зокрема модель Х. Спенсер-Оуті та згодом запозичена Дж. Калпепером, слугують лише для кращого тлумачення поняття «невічливість» у процесі суспільної взаємодії, проте нове розуміння поняття «невічливість» не пропонують [8].

У своїй моделі невічливості Дж. Калпепер виділяє такі типи невічливості: *пряму невічливість, позитивну невічливість, негативну невічливість, непряму невічливість та ухилення від ввічливості*. Звернемо увагу насамперед на *позитивну й негативну невічливість*.

Згідно з Дж. Калпепером, під *позитивною невічливістю* ми розуміємо «використання стратегій, що мають на меті завдати шкоду потребам позитивного обличчя адресата». Також під загрозу потрапляє бажання позитивного обличчя бути схваленим, яке Дж. Калпепер зіставляє з *якісним обличчям (quality face)*, запропонованим Х. Спенсер-Оуті, та елементами *суспільних прав (sociality rights)*. До *позитивної невічливості* Дж. Калпепер відносить такі стратегії: «ігнорування, нехтування співрозмовника», «усунення співрозмовника від того, чим зайнятий мовець», «відокремлення від співрозмовника», «вияв незацікавленості, байдужості, невиявлення співчуття», «використання недоречних особистісних маркерів», «використання незрозумілої мови або такої, що приховує зміст висловлювання», «відсутність спроб дійти згоди» «неухилення від жартів, мовчання тощо, що ставить за мету змусити співрозмовника почуватися незручно», «використання заборонених/нецензурних слів», «використання образливих звертань» тощо [7, с. 41].

Під *негативною невічливістю* розуміємо «використання стратегій, що мають на меті завдати шкоду негативному обличчю адресата», яке Дж. Калпепер зіставляє з *правами рівності (equity rights)* та *правами на підтримання соціальних зв'язків з іншими (association rights)*. До стратегій *негативної невічливості* він відносить такі: «залякування співрозмовника», «зневажливе, принизливе чи глузливе ставлення до співрозмовника», «несприйняття співрозмовника всерйоз», «применшення вартості співрозмовника», «вторгнення на територію співрозмовника (буквально або ж метафорично)», «відкрите асоціювання співрозмовника з негативним аспектом (персоналізація, використання займенників «я» і «ти»)», «нагадування про зобов'язання з боку співрозмовника» тощо [7, с. 41].

Підсумовуючи свою модель невічливості, Дж. Калпепер схильний дотримуватися думки, що запропоновані ним стратегії не існують незалежно одна від одної, а постійно перебувають у тісному взаємозв'язку.

З іншого боку, Д. Баусфілд, розробляючи свою модель невічливості, дотримується думки, що незалежно від типу невічливості мовленнєві акти невічливості можна здійснювати прямо чи непрямо; він виділяє у своїй моделі невічливості відповідні дві переважаючі «тактики»:

1) *пряму невічливість*, під якою розуміє використання стратегій для того, щоб або прямо/відкрито атакувати обличчя (позитивне чи негативне) співрозмовника, або задекларувати обличчя інтерактанта в процесі комунікації таким, яке видається конфліктним, або заперечити очікувані бажання, потреби й права, на які претендує обличчя співрозмовника, чи деякі із цих комбінацій. У процесі реалізації цієї тактики напад на обличчя співрозмовника здійснюється відкрито (залежно від конкретної комунікативної ситуації);

2) *непряму невічливість*, тобто використання стратегій, за допомогою яких загроза обличчю співрозмовника здійснюється не прямо, а за допомогою імплікатури, яку може бути спростовано, проте лише за умови, що «один із намірів переважає будь-які інші» (залежно від конкретної комунікативної ситуації) [8, с. 138].

Варто зазначити, що із часом дуалістичне тлумачення поняття «обличчя», запропоноване П. Браун і С. Левінсоном, зазнало критики насамперед у таких питаннях, як індивідуалістичне трактування поняття «обличчя», оскільки негативне обличчя комуніканта втрачить свою вагомість у суспільстві, у якому індивід не має багато прав щодо вирішення суспільного устрою, у так званих колективістських типах суспільства, у яких на перший план виходить група індивідів, а не один індивід. Цю проблему відносять до культурологічних проблем. Досі не вщухають наукові дискусії з приводу релевантності поняття «обличчя» для дослідження комунікації в лінгвокультурах, у яких є цінними не потреби окремих індивідів, а потреби групи, на відміну від західних культур, у яких індивідуалізм є культурною цінністю [2; 10].

До того ж, на думку Р. Уотса, хибним є твердження, що П. Браун і С. Левінсон розвинули поняття «обличчя», запропоноване Е. Гофманом, оскільки Е. Гофман стверджує, що це публічний імідж, який залежить від участі інших співрозмовників у суспільній взаємодії та завдячує своїм існуванням суспільству; тобто поняття «обличчя» знаходиться в тісному взаємозв'язку із суспільством. Натомість американські лінгвісти стверджують, що обличчя – це універсальна потреба кожного індивіда бути визнаним, схваленим іншими індивідами, тобто публічний імідж, який індивід сам створив і хоче, щоб його визнали інші (позитивне обличчя). Обличчя – універсальне право кожного індивіда на відносну свободу думки й дії, так би мовити, «власну територію», як у буквальному, так і в метафоричному розумінні цього терміна (негативне обличчя). Р. Уотс підводить до висновку, що трактування негативного обличчя може бути хибним, тому немає сенсу говорити про його універсальність, як приклад учений наводить азіатських і японських лінгвістів, які ставлять під сумнів негативне обличчя як таке [2, с. 125].

На відміну від тлумачення поняття «обличчя» Е. Гофманом, на думку Р. Уотса, «обличчя» в розумінні П. Браун і С. Левінсона не є суспільним баченням індивіда, яке індивід отримує лише під час спілкування. Навпаки, П. Браун і С. Левінсон стверджують, що «обличчя» – це бачення людини самої себе (self-image), яке належить безпосередньо людині, її самості. Е. Гофман під «обличчям» розуміє результат спілкування, а П. Браун і С. Левінсон – прагнення індивіда [11].

Висновки. Таким чином, поняття «обличчя» завжди лежить в основі суспільної взаємодії. Відповідно, воно лежить в основі теорії лінгвістичної ввічливості П. Браун і С. Левінсона та моделей неввічливості, запропонованих Дж. Калпепером і Д. Баусфілдом. Моделі неввічливості Д. Баусфілда й Дж. Калпепера є доповненням до наявних моделей обличчя. На думку Д. Баусфілда, традиційний підхід до поняття «обличчя» знаходимо в Е. Гоффмана, «обличчя» з культурними особливостями – у П. Браун і С. Левінсона, «обличчя», що базується на контексті та є чутливим до контексту й культури, у якій відбувається взаємодія, – у Х. Спенсер-Оуті.

Перспективним дослідженням цієї тематики є різноаспектне вивчення категорій ввічливості й неввічливості, а також спроба запропонувати універсальну модель ввічливості й неввічливості, яка дала б змогу звести до спільного знаменника всі наявні теорії ввічливості та неввічливості, описати й пояснити будь-яку мовленнєву взаємодію.

Література:

1. Brown P. Politeness: Some Universals in Language Usage / P. Brown, S. Levinson. – Cambridge : CUP, 1987. – 345 p.
2. Watts R. Politeness / R. Watts. – Cambridge : CUP, 2003. – 304 p.
3. Ларина Т. Категория вежливости и стиль коммуникации: сопоставление английских и русских лингво-культурных традиций / Т. Ларина. – М. : Рукописные памятники Древней Руси, 2009. – 516 с.
4. Culpeper J. Towards an Anatomy of Impoliteness / J. Culpeper // Journal of Pragmatics. – Amsterdam : Elsevier, 1996. – № 25. – P. 349–367.
5. CNN Transcripts. Piers Morgan Tonight [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://transcripts.cnn.com/TRANSCRIPTS/pmt.html>.
6. Bousfield D. Impoliteness in Interaction / D. Bousfield. – Amsterdam : John Benjamins Publishing Company, 2008. – 282 p.
7. Culpeper J. Impoliteness and entertainment in the television quiz show: The Weakest Link / J. Culpeper // Journal of Politeness Research: Language, Behaviour, Culture. – 2005. – № 1. – P. 35–72.
8. Impoliteness in Language: Studies on its Interplay with Power in Theory and Practice / ed. by D. Bousfield, M. Locher. – Berlin ; New York : Mouton de Gruyter, 2008. – 346 p.
9. Culpeper J. Impoliteness Revisited: with Special Reference to Dynamic and Prosodic Aspects / J. Culpeper, D. Bousfield, A. Wichmann // Journal of Pragmatics. – Amsterdam : Elsevier, 2003. – № 35. – P. 1545–1579.
10. Culpeper J. Impoliteness: Using Language to Cause Offence / J. Culpeper. – Cambridge : CUP, 2011. – 295 p.
11. Goffman E. Interaction Ritual: Essays on Face-to-Face Behavior / E. Goffman. – Garden City, NY : Anchor Books, 1967. – 270 p.

Федина М. Р. Интерпретация понятия «лицо» как методологической основы в исследованиях теории лингвистической вежливости П. Браун и С. Левинсона и моделей невежливости Дж. Калпепер и Д. Баусфилда

Аннотация. Проанализировано понятие «лицо» в теории вежливости П. Браун и С. Левинсона и моделях невежливости Дж. Калпепер и Д. Баусфилда. Предпринята попытка разграничить положительное и негативное лицо, а также, соответственно, положительную и негативную вежливость, положительную и негативную невежливость.

Ключевые слова: категория вежливости, категория невежливости, «лицо», положительное лицо, негативное лицо, речевые акты-угрозы (лицу собеседника), положительная вежливость, негативная вежливость, положительная невежливость, негативная невежливость.

Fedyna M. The interpretation of the notion of “face” as a methodological basis in the studies of P. Brown and S. Levinson’s politeness theory as well as impoliteness models constructed by J. Culpeper and D. Bousfield

Summary. It analyzed the concept of “face” in the theory of politeness P. Brown and S. Levinson and models incivility J. Culpeper and D. Bousfield. An attempt was made to distinguish between positive and negative face, and therefore, positive and negative comity, positive and negative impolite.

Key words: politeness, impoliteness, “face”, positive face, negative face, FTAs, positive politeness, negative politeness, positive impoliteness, negative impoliteness.

Філоненко Н. Г.,
кандидат філологічних наук,
докторант, доцент кафедри романської філології
Київського національного лінгвістичного університету

ЛІНГВОСИНЕРГЕТИЧНИЙ АСПЕКТ СИНТАКСИСУ РЕЧЕННЯ В РОМАНІ Л. ГОДЕ «LE SOLEIL DES SCORTA»

Анотація. У статті досліджуються кількісні показники синтаксичних конструкцій простого речення та вивчається лінгвосинергетичний аспект вживання цих одиниць у творі одного із сучасних французьких письменників.

Ключові слова: синтаксична конструкція, художній текст, гармонійний центр, атрактор, симетрія/асиметрія.

Постановка проблеми. Вивчення регуляції й просторово-часового впорядкування синтаксичних структур французького художнього прозового тексту правилами мови як внутрішнім фактором свідчить про його певну самоорганізацію. Кількісні композиційні характеристики синтаксичного устрою художнього прозового тексту здатні формувати його якісну смислову своєрідність [1, с. 126]. У розвідці сучасного французького художнього тексту постає питання про те, наскільки синтаксична узгодженість між одиницями й підсистемами тексту збільшує його впорядкованість і зменшує ентропію.

Зростання кількості повторів синтаксичних одиниць у певних частинах тексту приводить до відповідного збільшення щільності цих одиниць, що формує в тексті зони циклічних атракторів. Оскільки атрактори різного виду – це окремі сфери впорядкованості відкритої та сильно нерівноважної системи [2, с. 41], то ми вбачаємо атракторами зони максимальної концентрації синтаксичних конструкцій певного типу в структурних розділах досліджуваних творів, а також зони в тексті із середнім показником щільності як рівноважний стан системи.

Стан дослідження. Синтаксичне вивчення французького художнього тексту, зокрема поетичних творів, у лінгвосинергетичному аспекті проводилося І.Ю. Моїсеєвою [1], В.Г. Борботько [3]. Спроби порівнянь кількісних показників структурних характеристик текстів гонкурівських романів і загальні висновки щодо результатів було зроблено Т. Крузе. Під час зіставлення довжин речень у романах М. Уельбека «La Carte et le Territoire», Ж. Феррарі «Le Sermon sur la chute de Rome» та романах інших французьких письменників, не відзначених премією Гонкур, Т. Крузе помічає збіг кількісних характеристик двох названих романів із відповідними кількісними характеристиками, притаманними творам М. Пруста [4].

Метою статті є встановлення лінгвосинергетичних закономірностей вживання синтаксичних конструкцій «підмет + присудок + [...]» у сучасному французькому художньому прозовому тексті, зокрема, у творі Л. Годе «Le Soleil des Scorta».

Виклад основного матеріалу. Структура тексту твору Л. Годе «Le Soleil des Scorta» налічує десять розділів, серед яких дев'ятий розділ за обсягом є найменшим і вирізняється меншою кількістю речень, що визначається логікою фабули твору, авторським уявленням про художній час: у розділі описується землетрус, який швидко руйнує життя персонажів.

Для проведення синтаксичного дослідження сучасного французького художнього прозового тексту в лінгвосинергетичному аспекті вважаємо за доцільне вивчити структурні характеристики речення як основної й найочевиднішої одиниці синтаксичної розвідки тексту. Найуживанішими узагальненими структурними моделями простих речень у творі Л. Годе «Le Soleil des Scorta» є такі: «підмет + присудок із нульовим зв'язком», «підмет + присудок + дієслово в інфінітиві», «підмет + присудок + прямий додаток», «підмет + присудок + непрямої додаток», «підмет + присудок + обставина», «підмет + присудок + прислівник», «підмет + присудок + атрибут», «підмет + присудок + інфінітивна підрядна пропозиція, фактивна або каузативна нексусні конструкції», «підмет + присудок + кодієслівна безособова форма, а саме герундій, або *participe présent*», компаративна конструкція.

Крім зазначених основних типів конструкцій, нами враховуються окремо такі три: презентативні й буттєві конструкції, безособові конструкції та еліптичні конструкції.

Відповідно до структурування роману Л. Годе «Le Soleil des Scorta» було досліджено загальні кількісні показники вживання синтаксичних конструкцій у цьому творі, детальний аналіз яких наведено далі.

1. **Конструкції $S(GN)+P(V)$** – «підмет + присудок із нульовим зв'язком». Загальна кількість одиниць ланцюгів «підмет + присудок із нульовим зв'язком» в одинадцяти розділах роману Л. Годе «Le Soleil des Scorta» становить 1 104 конструкції, що складає ~11,4% загальної кількості конструкцій «підмет + присудок + [...]» (9 675 одиниць), у тому числі безособові, презентативно-буттєві та еліптичні реченнєві конструкції в цій сукупності. За розділами ці показники варіюються в таких межах від першого до десятого розділів відповідно: 13,9%, 12,3%, 12,3%, 9,6%, 10%, 10%, 11,9%, 11,6%, 14,1%, 9,8%.

У наведеному ряду даних коливання в кількості вживань цієї конструкції в різних розділах не є критичними. Спостерігається помірна динаміка зниження щільності цих конструкцій у серединних розділах твору та більша концентрація в початкових і передостанньому розділах зі стрибком падіння щільності й точкою біфуркації в 4 та 10 розділах і повільним її нарощуванням у 5, 6, 7 та 8 розділах із піком концентрації в передостанньому розділі, у якому знаходиться точка біфуркації, після якої система демонструє ще більш відчутне зниження концентрації конструкцій в останньому розділі. Різниця між максимальною й мінімальною концентраціями становить 4,5%.

2. **Конструкції $S(GN)+P(V)+Vinf$** – «підмет + присудок + дієслово в інфінітиві». Загальна кількість конструкцій цього типу в творі Л. Годе становить 873 одиниці, що складає ~9% загальної кількості ланцюгів «підмет + присудок + [...]». Процентні співвідношення вживання цих конструкцій за розділами розподіляються таким чином: 10,3%, 9,3%, 9,9%, 8,6%, 7%, 9%, 10,1%, 8,6%, 7,7%, 8,1%.

Отже, у першому, третьому й сьомому розділах спостерігається дещо вища щільність використання цих конструкцій, ніж протягом усього тексту, проте коливання розбіжностей, на нашу думку, є невисокими. Для конструкції «підмет + присудок + дієслово в інфінітиві» в цьому творі характерні стрибкоподібні регресія й прогресія у вживанні всередині твору, а найменша концентрація цих конструкцій припадає на 5 розділ. Проте цей стрибок не є занадто вираженим, адже різниця між максимальною й мінімальною щільностями становить 3,3%.

3. **Конструкції $S(GN)+P(V)+COD(GN)$, або $S(GN)+P(V)+COD(Pron.)$** – «підмет + присудок + прямий додаток»; **$S+P+COI(prép+GN)$, або $S(GN)+P(V)+COI(Pron)$** – «підмет + присудок + непрямий додаток»; **$S(GN)+P(V)+COA$** – «підмет + присудок + агентивний додаток». Загальна кількість конструкцій цього типу в романі «Le Soleil des Scorta» становить 2 990 конструкцій, тобто 30,9% загальної кількості ланцюгів «підмет + присудок + [...]». Це наймасивніша група з усіх дванадцяти типів. У десятих розділах показники цих одиниць є такими: 33,3%, 34,8%, 28,7%, 31,6%, 33%, 29,2%, 30,3%, 29,3%, 23,3%, 29,7%. Різниця між максимальною концентрацією, яка припадає на другий розділ, і мінімальною зі стрибкоподібним падінням вживання, що відзначається в дев'ятому розділі, найменшому з усіх, проте кульмінаційному за сюжетом, є достатньо відчутною та складає 10%. Крім того, ці розділи є симетрично розташованими: другий від початку і другий від кінця. Уточнимо, що ця найменша щільність зазначених конструкцій у дев'ятому розділі не залежить від його обсягу, адже відсоток вираховується щодо кількості вживання всіх конструкцій у розділі.

4. **Конструкції $S+P+COcirc$** – «підмет + присудок + обставина». Загальна кількість конструкцій цього типу в творі Л. Годе складає 1 145 одиниць, тобто 11,8%. За десятима розділами розподіл використання цих конструкцій відбувається таким чином: 10,5%, 7,2%, 12%, 15,5%, 12,3%, 12,7%, 11,6%, 12,5%, 20,2%, 11%. Порівнюючи наведені дані з процентними показниками попередньої конструкції, а саме «підмет + присудок + прямий (непрямий, агентивний) додаток», виявляється, що принцип симетрії працює для конструкцій «підмет + присудок + обставина» дзеркально протилежно: у симетричних другому й дев'ятому розділах найбільша концентрація спостерігається в дев'ятому розділі зі стрибкоподібним збільшенням і зменшенням вживання в наступному розділі, а найменша, відповідно, – у другому. Отже, в обох розділах – дев'ятому та другому – розташовані по дві точки біфуркації. Розрив між піком вживання й найменшою кількістю є чималим та становить 13%.

5. **Конструкції $S+P+Adv$** – «підмет + присудок + прислівник». Середній загальний показник вживання цього типу конструкцій у романі «Le Soleil des Scorta» становить 7,7%. Відсоткові показники використання автором цих ланцюгів у розділах складають таку послідовність: 7,3%, 8%, 7,4%, 8%, 6,9%, 7,4%, 7,6%, 10%, 6,4%, 7,9%. Знову найменша щільність вживання конструкцій спостерігається в дев'ятому розділі, проте найбільша – у восьмому розділі, що свідчить про різке збільшення, а потім різке стрибкоподібне зменшення вживання конструкції «підмет + присудок + прислівник» на відносно короткому відрізку тексту. Коливання між максимумом і найменшим показником становить 3,6%.

6. **Конструкції $S+P+Attr$** – «підмет + присудок + атрибут». Середній загальний показник вживання цих конструкцій становить 10,4%. За розділами кількісні показники використання конструкцій «підмет + присудок + атрибут» складають такий

ряд: 8,9%, 13,3%, 9,8%, 9,8%, 8,8%, 10%, 10,6%, 10%, 10,1%, 12,2%. Кульмінація кількості цих одиниць припадає на другий розділ, а мінімум – на п'ятий, тобто серединний розділ; різниця між цими екстремумами складає 4,5%.

Наступні три типи конструкцій проявляють низьку частоту вживання.

7. **Конструкції $S+P+COD+Vinf$** – «підмет + присудок + інфінітивна підрядна пропозиція, фактивна або каузативна некусні конструкції». Загальна кількість конструкцій цього типу в романі «Le Soleil des Scorta» становить 1% із таким розподілом даних за розділами: 0,8%, 0,5%, 1%, 0,8%, 1,2%, 1%, 1,1%, 1,3%, 1,5%, 0,7%.

Як і в конструкціях зі схемою $S+P+COcirc$, для ланцюгів $S+P+COD+Vinf$ характерна зворотна симетрія піку й точки біфуркації в дев'ятому розділі з поступовим нарощуванням концентрації й наступним стрибкоподібним спадом та мінімуму вживання й точки біфуркації в другому розділі. Розрив між максимумом і найменшою кількістю складає 1%.

8. **Конструкції $S+P+co-verbe (gérondif, participe présent)$** – «підмет + присудок + кодієслівна безособова форма». Узагальнений показник цих конструкцій у романі становить 1,3%. У десятих розділах показники цих одиниць є такими: 0,8%, 0,2%, 0,6%, 0,4%, 2,1%, 0,9%, 1,4%, 1,7%, 5,2%, 2,2%. Коливання між піком і мінімальним вживанням є достатньо помітним та становить 5%.

Подібно до конструкцій $S+P+COcirc$ та $S+P+COD+Vinf$, одиниці $S+P+co-verbe$ відзначаються закономірністю дзеркальної структурної симетрії найбільшої щільності в дев'ятому розділі та найменшої в другому.

9. **Конструкції $S+P+comme+...$** – компаративна конструкція. Кількісний аналіз вживання цієї конструкції в романі показав такі результати: 0,9% – середній загальний показник, динамічні показники за десятима розділами формують такий ряд: 0,6%, 0,4%, 1,6%, 1,6%, 0,7%, 1%, 0,8%, 0,8%, 0,9%, 0,7%. Мінімум представлено в другому розділі, максимум – у третьому й четвертому з різницею в 1,2%, точками біфуркації й стрибкоподібним збільшенням концентрації в третьому розділі та її раптовим зменшенням у п'ятому. Отже, для цієї конструкції характерний асиметричний порядок її організації в тексті.

Антиподом конструкції $S+P+comme+...$ є одиниці зі схемою $S+P+Adv$, які демонструють зворотну дзеркальну асиметрію до компаративних конструкцій.

10. Безособові, еліптичні, парцельовані, неповні та презентативні конструкції. Кількісні дані цих трьох типів розподіляються таким чином:

а) середній показник **безособових конструкцій** становить ~2,8% з таким розподілом за розділами: 2,5%, 2,2%, 3%, 2,8%, 3,6%, 3,3%, 2,8%, 2,9%, 0,9%, 2,6%;

б) середній показник **еліптичних, парцельованих, неповних конструкцій** становить ~9%, розподіл за розділами є таким: 6,8%, 7,5%, 9,8%, 8%, 11,1%, 10,9%, 7,9%, 8,5%, 6,4%, 11,7%. Надзвичайно висока щільність цих конструкцій у творі Л. Годе пояснюється авторською ідіоконцептуальною установкою. Найдовша серія речень цієї групи в романі передє зоні золотого перетину та знаходиться з ним в одному смислового фрагменті – у шостому розділі: «*Oui. Beaucoup. Enfin, je crois. Suffisamment. Le jour de l'achat du bureau de tabac. La naissance de Vittorio. Mon mariage. Mes neveux. Mes nièces. Oui.*»

Цей фрагмент є точкою біфуркації, до якої у фізичному просторі тексту відбувається збільшення концентрації, а після неї спостерігається поступове зменшення щільності до найменшої

кількості в найкоротшому дев'ятому розділі, у якому відбувається кульмінація сюжету. Кількість цих конструкцій зростає стрибкоподібно в десятому розділі, а концентрація в цьому розділі є найвищою саме в зоні першого гармонійного центру, який визначається нами згідно з правилом обчислення золотого перетину залежно від загальної кількості речень у цьому розділі досліджуваного твору за формулою $\varphi=1,618$ (перший золотий перетин) або 0,382, наприклад: «*L'oncle Mimi va fan'culo. L'oncle Peppe pancia piena. L'oncle Faelucc'. Il resta longuement ainsi. Sous le soleil. Oubliant la chaleur. Ne prêtant plus attention à la sueur qui lui coulait le long du dos. Il repensait à ces oncles tels qu'il les avait connus. Il repensait aux histoires qu'on lui avait racontées. Il avait aimé ces trois hommes avec tout le cœur d'un enfant. Bien plus que son père - qui lui avait souvent paru être un étranger, mal à l'aise dans les réunions de famille, incapable de transmettre à ses fils un peu de lui-même, alors que les trois oncles, eux, n'avaient cessé de veiller sur lui et Donato, avec la générosité des hommes mûrs, un peu lassés du monde, face à des enfants neufs et innocents. Il ne parvenait pas à établir la liste exhaustive de tout ce qu'il tenait d'eux. Des paroles. Des gestes. Des valeurs aussi. Il s'en rendait compte maintenant qu'il était père et que sa grande fille le gourmandait parfois pour ses tournures de pensée qu'elle qualifiait d'archaïques. Le silence sur l'argent, la parole donnée. L'hospitalité. Et la rancune tenace*» [5].

У наведеному фрагменті, три останні речення якого є головним гармонійним центром завершального розділу, віднайдено 15 конструкцій цього типу. Довкола другого гармонійного центру в романі також концентруються неповні речення: «*Oui, répondit Elia. Ma vie est derrière moi.* (гармонійний центр – Н. Ф.) *Une vie de cigarette. Toutes ces cigarettes vendues qui ne sont rien. Que du vent et de la fumée*» [5]. Три конструкції цього типу після гармонійного центру є точками біфуркації, після якої відбувається поступове зниження щільності таких речень до кінця твору;

в) середній показник **презентативних конструкцій** становить ~3,8%, розподіл за їх розділами є таким: 4,2%, 4,2%, 4%, 3,3%, 3,3%, 4,5%, 3,9%, 2,8%, 3,1%, 3,4%. Найвища щільність цих конструкцій віднайдена в шостому розділі, тобто в зоні, наближеній до магістрального рекурентного центру всього твору. Зонами, з рівноважними станами до яких тяжіє система, тобто аттракторами, є та, що передує золотому перетину, і та, що знаходиться після нього. Мінімальна концентрація презентативних конструкцій спостерігається у восьмому розділі.

На симетричні й асиметричні стани системи тексту вказують І.Ю. Моїсеєва [1, с. 248, 254] та Г.Г. Москальчук, зазначаючи, що симетричне наповнення притаманне початку й кінцю тексту [6, с. 74]. Асиметричний стан проявляється в мінімумі та максимумі вживання конструкцій у структурно суміжних розділах, а симетричний стан – у найбільш концентрованому й розрідженому застосуванні синтаксичних одиниць у другому та передостанньому розділах досліджуваного твору. Крім того, точки біфуркації, тобто зміни стану синтаксичної системи роману в динаміці, перебувають у зонах, наближених до гармо-

нійних центрів (золотих перетинів) структурно-композиційних складників твору.

Висновки. Дослідивши динамічний план синтаксичної організації французького художнього прозового тексту, зокрема роману Л. Года «*Le Soleil des Scorta*», що був нагороджений найпрестижнішою французькою премією як кращий роман французькою мовою, ми довели його прямо-дзеркальний і зворотно-дзеркальний симетричні та асиметричні способи функціонування циклічних синтаксичних аттракторів, що свідчить про антиентропійні процеси текстотворення.

Подальше вивчення кількісних показників вживання синтаксичних конструкцій, поглиблене дослідження функціональних особливостей, деталізація різних семантичних характеристик синтаксичних конструкцій в інших творах французьких письменників може надати об'єктивні результати щодо питань самоорганізації французького художнього прозового тексту.

Література:

1. Моїсеєва І.Ю. Синергетическая модель текстообразования: дисс... докт. филол. наук: спец. 10.02.19 «Теория языка» / И.Ю. Моїсеєва. – Оренбург, 2007. – 407 с.
2. Герман И.А. Лингвосинергетика: [монография] / И.А. Герман. – Барнаул: Изд-во Алтайской академии экономики и права, 2000. – 168 с.
3. Борботько В.Г. Принципы формирования дискурса: от психолinguистики к лингвосинергетике / В.Г. Борботько. – 4-е изд. – М.: Книжный дом «Либроком», 2011. – 288 с.
4. Crouzet T. Comment obtenir un prix Goncourt [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://blog.tcrouzet.com/2012/12/07/comment-obtenir-un-prix-goncourt>.
5. Gaudé L. Le soleil des Scorta / L. Gaudé. – Paris: Actes sud, 2004. – 250 p.
6. Москальчук Г.Г. Структурная организация как аспект общей теории текста / Г.Г. Москальчук // Вестник Оренбургского государственного университета. – 2006. – № 1. – Т. 1: Гуманитарные науки. – С. 73–81.

Филоненко Н. Г. Лингвосинергетический аспект синтаксиса предложения в романе Л. Года «*Le Soleil des Scorta*»

Аннотация. В статье исследуются количественные показатели синтаксических конструкций простого предложения, изучается лингвосинергетический аспект употребления этих единиц в произведении одного из современных французских писателей.

Ключевые слова: синтаксическая конструкция, художественный текст, гармоничный центр, аттрактор, симметрия/асимметрия.

Filonenko N. Linguosynergetic aspect of the sentence syntax in the novel by L. Gode «*Le Soleil des Scorta*»

Summary. The article deals with quantitative indicators of syntax of a simple sentence and studies a linguosynergetic aspect of the use of these units in the work of one of contemporary French writers.

Key words: syntax, literary text, harmonious center, attractor, symmetry/asymmetry.

Фоменко Е. Г.,

*доктор філологічних наук, доцент,
професор кафедри теорії і практики перекладу
Класического приватного університету*

ЭМЕРДЖЕНТНОЕ СОЗНАНИЕ: ЛИНГВОСИНЕРГЕТИЧЕСКИЙ ВЗГЛЯД НА ВАРИАНТЫ ЭПИЗОДА «ВЕРХОВНЫЙ ДРУИД И СВ. ПАТРИК» В «ПОМИНКАХ ПО ФИННЕГАНУ» ДЖ. ДЖОЙСА

Аннотация. В статье рассматривается вербализация эмерджентного сознания в четырех вариантах фрагмента из «Поминок по Финнегану» Дж. Джойса. Выясняется, как Дж. Джойс под давлением собственной эпифанической модели в параметрах порядка аттрактора «разноцветного панъэпифанического мира» создает самоорганизующуюся сложную систему воплощенных сетевых смыслов в целостности связи «контекст – текст – подтекст».

Ключевые слова: синергия художественного дискурса, эмерджентное сознание, паттерн порядка, аттрактор, сетевые смыслы, эпифаническая модель.

Постановка проблемы. В синергетике самоорганизация – это метаконцепт для понимания эмерджентных паттернов порядка. Согласно В.И. Силантьевой, эмерджентное свойство проявляется в перенастройке, часто скачкообразной и сио-минутной, на саморегулирование и саморазвитие [4, с. 195]. Л.В. Бронник считает, что эмерджентная гипотеза сознания объясняет связь духовного и телесного, обусловленность ментальности нервными процессами и динамику концептов в дискурсивном акте [1]. Опираясь на феноменологию Э. Гуссерля и М. Мерло-Понти, теоретики автопоэтических систем (Ф. Варела, У. Матурана, Э. Томпсон) постулируют: «1) живые существа – автономные объекты, которые активно себя генерируют и поддерживают; 2) нервная система – автономная динамическая система, генерирующая и поддерживающая когерентно-значимые смыслы действия в циркулирующей сети интерактивных нейронов; 3) понимание – упражнение в воплощенном действии; 4) мир познаваемого бытия – область отношений между автономным агентом и сцеплением со средой; 5) опыт является центральным для понимания разума» [8, с. 13]. В автономной системе организационное замыкание относится к рекурсивной самоподобной сети отношений, обеспечивающих целостность системы, а операционным замыканием является рекуррентная динамика такой системы. Автономная система сцепляется со средой. Операционное замыкание и структурное сцепление лежат в основе постоянного изменения автономной системы. Проверка системы на автопоэзис включают три момента: наличие границы, наличие сети и наличие взаимосвязи. Автопоэтический энантивизм рассматривает эмерджентизм как спонтанность возникновения нового, доказывая, что собственная модель организации живой системы вызывает ее изменение [2]. Взаимодействие «контекст – текст – подтекст» мы рассматриваем, как и Л.С. Пихтовникова, в их целостности [3, с. 90].

Цель статьи – рассмотреть эмерджентное творческое сознание Дж. Джойса в выбранном кейсе из трех черновых набросков и белого текста эпизода о Верховном друиде и св. Патрике в «Поминках по Финнегану».

Актуальность проблемы. К очередному Дню «Улисса» в 2013 году Д. Роуз издал «Отель Финна» [7], объявив его сборником неизданных рассказов Дж. Джойса. Первая попытка опубликовать тексты в начале 1990-х годов не удалась. Когда в 2011 году истек срок действия авторских прав, это стало возможным. Последовали переводы на испанский, итальянский, греческий, португальский и немецкий языки. Однако ведущие джойсоведы настроены скептически: напечатанные тексты, созданные Дж. Джойсом между «Улиссом» и «Поминками по Финнегану», никак не являются частью канона, белой версией. Дж. О’Салливан провел компьютерную обработку пяти джойсовских текстов. В «Улиссе», «Портрете художника в юности», «Дублинцах», «Отеле Финна» и «Поминках по Финнегану» он отобрал сто наиболее частотных слов. Все тексты отвечали критерию достоверности, поскольку в них не менее пяти тысяч слов. Дж. О’Салливан выявил наиболее тесные связи между «Отелем Финна» и «Поминками по Финнегану». Его вердикт однозначный: «Отель Финна» – это фрагменты, а не законченные рассказы [6]. Однако Д. Роуз настаивает на джойсовском двухступенчатом композиционном паттерне: «Стивен-герой» и «Портрет художника в юности», «Джакомо Джойс» и «Улисс», «Отель Финна» и «Поминок по Финнегану» [6]. Дж. Джойс действительно пользовался композиционными паттернами, что видно по черновым тетрадам «Поминок по Финнегану». Ф. Фордхам полагает, что он редактировал свои тексты, одновременно используя несколько черновых тетрадей и соединяя разрозненные элементы в одном. На примере черновой тетради VI.V.29 Ф. Фордхам показывает, как находя слово на странице 2, писатель переходит на страницу 61, где находит другое слово, затем перемещается на страницы 78, 38 и 51. В результате конечный текст разрастался более чем на 20 процентов [5]. Почему Дж. Джойс двигался так, редактируя тексты, остается неясным. Попробуем приоткрыть занавес, проследив динамику изменений в редакциях одного эпизода из последней части «Поминок по Финнегану».

Изложение основного материала. Рассмотрим эпизод, известный как спор на теологические и философские темы между святым Патриком, вернувшимся в качестве миссионера в Ирландию, и Верховным друидом. Мы опираемся на первый набросок из 158 слов (июль 1923 года), второй набросок из 202 слов, четвертый набросок из 307 слов (август 1923 года) и канонический текст из 411 слов (1939 года). В ходе джойсовской правки текст увеличился на 203 слова, то есть более чем вдвое. Приведем первый вариант с нашим переводом для последующего сравнения с другими версиями.

Первый вариант (1923 года, 158 слов): «The archdruid then explained the illusion of the colourful world, its furniture, animal, vegetable and mineral, appearing to fallen men under but one re-

flection of the several iridal gradations of solar light, that one which it had been unable to absorb while for the seer beholding reality, the thing as in itself it is, all objects showed themselves in their true colours, resplendent with the sextuple glory of the light actually contained within them. To eyes so unsealed King Leary's fiery locks appeared of the colour of sorrel green, His Majesty's saffron kilt of the hue of brewed spinach, the royal golden breast-torc of the tint of curly cabbage, the verdant mantle of the monarch as of the green of laurel boughs, the commanding azure eyes of a thyme and parsley aspect, the enamelled gem of the ruler's ring as a rich lentil, the violet contusions of the prince's feature tinged uniformly as with an infusion of sennacassia» [9]. – «Верховный друид тогда пояснил, в чем иллюзия цветного мира, его убранства, животных, растений и минералов, являющихся простому смертному сугубо в рефлексии радужных градаций солнечного света, не способной их поглотить, в то время как для провидца, созерцающего реальность, вещь как сама в себе есть, все предметы видятся в подлинном цвете, блистательном в их шестикратной красоте. Для незашоренных глаз огненные кудри короля Лири – цвета щавеля, шафрановый килт Его Величества – оттенка отваренного шпината, золотая королевская нагрудная пластина напоминает вьющуюся капусту, зеленеющая мантия монарха – зелень лавровой ветви, властные бирюзовые глаза – тимьян и петрушку, инкрустированный эмалью самоцвет на королевском пальце – незрелую чечевицу, фиолетовые ушибы на челе суверена однотонно окрашены, будто настоем сенны».

В начальном варианте Верховный друид разъясняет (не уточняется, кому), что человек видит мир иллюзорно, разлагая единый солнечный свет на цвета радуги. Друид описывает человеческую рефлексию на цвет и подлинные цвета, которые представляют собой шесть оттенков зеленого цвета, заимствованные у растений и минерала. В перечислении подлинных цветов, как их видит друид, образуется скрытая ассоциативная сеть. Например, зеленая чечевица – это незрелая коричневая (ассоциация с коричневым Дублином в «Дублинцах»). Образ поэта (слепой старец Гомер) вырастает в таких сетевых смыслах: настой сенны используют при глаукоме (Дж. Джойс страдал болезнью глаз); вьющаяся капуста эффективнее шпината препятствует слепоте; отвар петрушки пьют при заболевании глаз; лавровым венком награждали древних поэтов. Дж. Джойс фиксирует страх возможной слепоты, проецируя его в величие Гомера (подтекст в контексте описания внешнего облика короля Лири). В данном наброске бросается в глаза дублирование смысла лексемами *verdant* и *green* (зеленый, зеленеющий, незрелый). В нагрудной манишке Дж. Джойс подчеркивает орнамент в закрученном металле (лексема *torque*, созвучная *torc*, означает «вращающий, закрученный»). Выводятся свойства целостности: минимальный контекст (не упомянут собеседник), простой по изложению текст с эксплицированной сетью цветообозначений и полезных растений, подтекст «слепоты» и философствования по И. Канту (вещь-в-себе, ноумен) и Б. Спинозе (созвучие со шпинатом). Операционное замыкание связи «контекст – текст – подтекст» отсутствует. Структурные сцепления вербализуются поляризацией цветового облика ирландского короля Лири.

Перейдем ко второму варианту с нашим переводом. Курсивом выделяются добавления, сделанные Дж. Джойсом в этой редакции.

Второй вариант (202 слова): «*Topside joss pidgin fella Berkeley, archdruid of the Irish josspidgin, in his heptachromatic sevenhued roranyellgreblindigan mantle then explained to Patrick*

the albed, the illusiones of hueful world of joss its furniture mineral through vegetable to animal appearing to fallen men under but one reflectione of the several iridal gradationes of solar light that one which that part of it had shown itself unable to absorbere whereas for the seer beholding interiorly the true inwardness of reality, the thing as in itself it is, all objects showed themselves in their true coloribus resplendent with the sextuple gloria of light actually retained within them. In other words, to vision so unsealed King Leary's fiery locks appeared of the colour of sorrel green while, to pass on to his sixcoloured costume His Majesty's saffron kilt seemed of the hue of boiled spinach the royal golden breast torc of the tint of curly cabbage the verdant cloak of the mouth as of the viridity of laurel leaves, the commanding azure eyes of a thyme upon parsley look, the enamelled Indian gem of the ruler's maledictive ring as an olive lentil, the violaceous warwon contusions of the prince's features tinged uniformly as with a brew of sennacassia» [9]. – «Наделенный верховной властью пиджин-дружище Беркли, Верховный друид ирландского богопиджина, в своей гептахромной семицветной красно-оранжево-желто-зелено-голубо-синие-фиолетовой мантии тогда объяснил Патрику, облаченному в белое, в чем иллюзия многоцветного мира божеств от убранства минералов к растениям и животным, что воспринимается простым смертным в единственной рефлексии радужных градаций солнечного света, не способной их поглотить, в то время как для провидца, лицезреющего изнутри подлинную внутренность реальности, вещь как сама в себе есть, все предметы видятся в подлинном цветоробусе, блистательном в шестикратной красоте задержанного в них света. Иначе говоря, в таком незашоренном ракурсе огненные кудри короля Лири видятся щавелевыми, и обозревая его шестицветный костюм, шафрановый килт Его Величества напоминает вареный шпинат, золотая королевская нагрудная пластина – цвет вьющейся капусты, зеленая мантия – цвет незрелых лавровых листьев, властные бирюзовые глаза – смесь тимьяна с петрушкой, инкрустированный эмалью индийский самоцвет на проклинающем кольце властелина оливково-чечевичного цвета, фиалкообразные следы сражений на суверенном челе – отвар сенны».

Первое новшество в наброске – введение слов из пиджина: *topside* («наделенный главной властью»), *joss* («бог»). Дж. Джойс называет собеседника, св. Патрика в белом (форма *albed* в каноническом тексте усечена в *alb*). Св. Патрик, родоначальник ирландской литературы, проводил христианизацию Ирландии с поддержкой местных аристократов-землевладельцев по образу индийского восстания кшатриев (упоминается индийский самоцвет на пальце правителя). Св. Патрик творил чудеса, в том числе возвращал людям зрение. Дж. Джойс также вводит китайскую лексему *joss* («идол, божество») для поляризации друида и св. Патрика (эта лексема в каноническом тексте «Поминок по Финнегану» употребляется четыре раза, она может быть также ослышкой фамилии Дж. Джойса и имени Иисуса). Введение китайской лексемы может эксплицировать позицию Дж. Джойса о том, что ирландская религия пришла с востока. Друид изменяется в Дж. Беркли (1685–1753 годы), ирландского епископа, известного высказыванием: «Бытие – это или то, что воспринимается, или тот, кто воспринимает». В 1707 году Дж. Беркли получил звание научного сотрудника (*fellow*) – у Дж. Джойса используется просторечие *fella*. Друид вторит берклианской концепции *esse ist percipi* («существовать – значит быть воспринятым»). Сквозь килт цвета шпината узнается Б. Спиноза (*spinach, Spinoza*), известный натуралистическими взглядами. У Б. Спинозы субстанция – это то, что су-

ществует само по себе и представляется самим через себя. Аллюзия кантианской «вещи-самой-по-себе» изменяется в «вещь как сама в себе есть». В описании короля Дж. Джойс дает два параллельных восприятия его образа (например, огненные кудри = щавелевые кудри). Единообразие зелени создает магию образа Ирландии в свете обращения Лири св. Патриком в христианство. Целостность возникает в сцеплении «контекст – текст – подтекст»: в зеленой мантии иногда изображают св. Иоанна Евангелиста, зеленый также является цветом Богоявления («эпифания»). Свойства целостности такие: контекст (Ирландия), текст (христианство), подтекст (озарение).

В чистовой версии от «Беркли» останется только ослышка с сохранением элементов, введенных во второй правке: *topside joss pidgin fella Balkelly* [10, с. 611.4]. Во втором наброске Дж. Джойс практикует замену стандартного слова ослышкой: наречие *then* заменяется новообразованием *bymby* (в четвертой редакции – *bymeby*) со значением будущего времени (*Beche-la-Mar*). В чистовике цепочка *then – bymby – bymeby – tunc* получает смысловое завершение, включая значения «*then, by and by, at once*» и одновременно указывая на страницу Келлской книги.

В четвертой редакции «Поминок по Финнегану» [9] впервые иллюзии восприятия цвета связываются панэпифаническим миром (*all too much illusiones of hueful panepiphanal world of lord Joss*). Покажем добавления в четвертой редакции. Курсивом выделено то, что сохранится в каноническом тексте: «*Bymby <...> Luchru <...>the <...> chinchinjoss, <...> septicoloured <...> finish he show along the his mister guest <...> with alb the whose throat he fast all time what time all him Italyman monkfellas with Patrick he drink up words belongahim all too much <...> panepiphanal <...> lord <...> the of which zoantholithic <...> vegetal <...> not appear <...> full up together <...> than <...> photoreflection <...> (furnit of huepanepi world) <...> (part of fur of huepanwor) <...> numpa one seer in seventh degree of wisdom of Entis-Onton he savvy inside <...> tha Ding hvad in idself id ist, <...> damfool <...> (of panepiwor) alloside showed themselves in trues coloribus <...> inside <...> (goddam obs of epivo). Patfella no catch all that preachybook belong Luchru Berkeley bymby topside joss pidgin fella Luchru Berkeley say him two time with other words verbigratia to vision so thoroughsigthy for Os of E W High King Leary <...> grassbelonghead all show <...>, again of the <...> the his fellow <...> pettikilt look same <...>es, other thing <...> his <...> look justsamelike curlicabbis, moreafter verdant readyrainroof belongahim High King Leary very dead spit of plenty <...> after that commander bulopent <...> Highest King same thing like <...> choppy upon <...>, alongside that <...> in maledictive fingerfondler of High High Emperor all same like one fellow <...>, otherlongsidethat <...>es facebits of Highup Big Autocrat <...> allaroundside very like you see chowchow of plenty-much <...>».*

Хотя три редакции и чистовик разделяют шестнадцать лет, многое сохраняется. Однако именно чистовик имеет четкие границы (односложную рамку), сложные рекуррентные сети, целостность взаимодействия «христианского контекста» с джойсовским текстом-подтекстом художественного откровения. Теперь эпизод открывает односложное предложение *Tunc*, первое латинское слово из Евангелия от Матфея (TUNC CRU, CIFIERANT, XPI CUM EO DU, OS LATRONES). Узнается аллюзия к Келлской книге, удивительно красочном памятнике христианской культуры с рекуррентными пурпурным, сиреневым, красным, розовым, зеленым и желтым цветами. В каноническом тексте «Поминок по Финнегану» находим во второй

части: «*I've read your tunc's dismissage*» [10, с. 298.7]. Упомянутый лист обрамлен змеем, восточным символом самовозрождения, с головой льва. В чистовике лексема *quoniam* указывает на лист XIV из Келлской книги (первое латинское слово в Евангелии от Луки).

В каноническом тексте создается пиджин-сеть, например: *pidgin* – искаженное китайцами английское слово *business, joss* («божество»), *chinchin joss* («богослужение»). Обыгрываются аллюзии на пиджин-носителей, австралийских аборигенов, игроков в крикет XIX века Буллоки (член австралийской команды аборигенов, участник матчей на территории Англии в 1868 году) и Тапни (родом из Нового Южного Уэльса, прославился в сезонах 1869 и 1870 годов): «*Bymeby, bullock vampas tappany bobs*» [10, с. 611.4]. Глагол *vamp* получает латинское окончание сослагательного наклонения, хотя «история не терпит сослагательного наклонения». Поляризация создается новым контекстом крикетного матча. Очевидно, Буллоки пробегает до другого конца игровой площадки, а его место по правилам игры занимает Тапни. В композитном повторе имен двух игроков в крикет (контекст) Дж. Джойс искажает имя Шалтая-Болтая (текст): *vampsybobsy tappanbullocks* [10, с. 611.26–611.27]; но в Японии принято готовить тэппан овощи – ассоциативная сеть с зеленью, прянощами и бобовыми, упомянутыми при описании Лири (подтекст).

Количество предложений в эпизоде. В черновых вариантах эпизод содержит два предложения, а в чистовике в нем уже пять предложений (обрамляющие рамочные односложные утвердительное и вопросительное предложения + предпоследнее предложение из трех слов). Неравновесность поддерживается границей, очерченной первым латинским словом из Евангелия от Матфея и названием еврейского праздника кущей Суккот (блуждание евреев по Синайской пустыне подобно словесному кружению в эпизоде). Вывод: функцию операционного замыкания выполняет чистовик.

Длина предложений в эпизоде. С каждым черновиком уплотняется число слов в предложении. Первое предложение в 74 слова в первом наброске увеличивается до 102 слов во втором, а в чистовике достигает 201 слова, в то время как второе предложение изменяется от начальных 84 слов до канонических 205 слов; однако соотношение слов в обоих предложениях симметрично во всех версиях. Очевидно, возрастающая длина предложений создает режим обострения.

Длина слов в эпизоде в первом варианте: 9 слов из 8 букв, 8 слов из 9 букв, 6 слов из 10 букв и 1 слово из 11 букв. Из слов в 8 букв в чистовике сохранены 3 слова: *archdruid* (611), *sextuple* (611), *actually* (169/184/380/417/611). В скобках после каждого слова мы указываем страницу, где оно появляется в каноне. Далее 3 слова из первого варианта (*explained* (72/159/409), *enameled* (203), *infusion* (542)) удалены из чистовика, но они остаются в «Поминок по Финнегану» в другом месте. Одно слово (*illusion*) в чистовике однократно употреблено с латинским окончанием (*illusiones* (611)). Два слова (*unsealed* и *appeared*) нигде не употребляются в беловом варианте «Поминок по Финнегану». Из слов в 9 букв 1 слово (*colourful*) нигде не встречается в чистовике, а лексема *uniformly* (612) сбережется только для этого эпизода. Частотной станет лексема *furniture* (184/412/543/611) с ее четырьмя употреблениями в «Поминок по Финнегану». Остальные лексеммы (*vegetable* (295/423), *appearing* (585), *beholding* (485) и *contained* (52/161)) будут сохранены для других страниц книги. Из слов в 10 букв сохранится 3: *contusiones* (612), *gradationes* (611) с латинским окон-

чаием и *sennacassia* (611). Частотное местоимение *themselves* последний раз в «Поминках по Финнегану» появится в данном эпизоде. Лексема *breasttorc* будет отброшена; лексемы *reflection* (37/157/220/423) и *commanding* (248/564) сохранятся в других частях книги. Слово из 11 букв *resplendent* (611) перейдет в канонический текст. Прослеживается тенденция: сохраненные 10 лексем *archdruid*, *sextuple*, *actually*, *furniture*, *illusions*, *gradations*, *contusions*, *themselves*, *sennacassia* и *resplendent* либо однократно в беловой версии «Поминок по Финнегану», либо последний раз встречаются в рассматриваемом эпизоде. Операционное замыкание, таким образом, прослеживается и на сетевом уровне, после чего эти слова выводятся из текста вообще, исчерпав свои сети.

Длина слов в эпизоде во втором варианте: добавляется 14 слов с длиной от 8 букв, 3 слова увеличивают свой объем за счет латинского окончания (*illusions*, *reflectione*, *gradationes*), еще 15 слов сохраняются из первого варианта. Если в первом наброске было 24 слова объемом в 8–11 букв, то во втором варианте таких слов 32. Уменьшается число слов из 8 букв (с 9 до 5), увеличивается число слов из 9 букв (с 8 до 11), из 10 букв (с 6 до 11) и появляется 1 слово из 22 букв. Продолжается «оживление» текста латынью (*absorbere* (611), *gradationes* (611), *illusiones* (611)). Вводится сложное слово с элементами пиджина (несохраненное в чистовике *jospidgin*). Вводится оставленная в чистовике контаминация с обозначениями цветов радуги *roranyellgreblindigan* (611), в которой поляризуются зримое и «слепота» включением в состав новообразования английской лексемы *blind*. Образуется иерархия в сети цветообозначений: *heptachromatic* (611), *sevenhued* (611), *coloribus* (611), *sixcoloured* (несохраненная лексема). 7 введенных слов в каноническом варианте использованы только в рассматриваемом эпизоде: *heptachromatic* (611), *sevenhued* (611), *roranyellgreblindigan* (611), *inwardness* (611), *retained* (611), *maledictive* (612), *violaceous* (612). Лексема *viridity* в форме множественного числа однократно встретится в другой части книги. Похоже, что разрастание словоформы изнутри требуется Дж. Джойсу для расшатывания ее внутренней формы, что опробуется дублетами-тавтологиями (*heptichromatic*, *sevenhued*). Начинается выстраивание разноязычия с латинизацией форм, отбором слов с греческими корнями, использованием пиджина, подбором более длинных синонимов (лексема *violet* в первой редакции заменяется *violaceous* в чистовике). Увеличивается число слогов в словоформах.

Длина слов в эпизоде в четвертой редакции: длинных слов (от 8 букв) около 30. Резко возрастает число слов из 11–15 букв. Примеры длинных слов, которые далее окажутся в чистовике, такие: *chinchinjoss* (611), *septicoloured* (611), *belongahim* (374/611/612), *panepiphanal* (611), *panepiwor* (611), *zoantholitic* (611), *huepanwor* (611), *chowchow* (612), *justsamelike* (612), *allaroundside* (612). Дж. Джойс продолжает «миграцию» лексем, перенося их затем в другую часть книги: он отказывается от словоформы *verbigratia* в рассматриваемом эпизоде, переводя ее с новым суффиксом в виде *verbigracious* (37) в первую часть книги. Вырисовывается новый паттерн порядка: рекурсивность новообразований. Например, *belongahim* нормирует порядок сращения частей речи (в каноническом тексте выстраивается своя парадигма в единственном числе: *belongame* (485), *belongashe* (485), *belongahim* (611)). Усечения словоформ фрактальны: «разноцветный панъэпифанический мир» усекается через *huepanepi*, *huepanwor*, *panepiwor* в *epiwo*. Впервые скобками конструирование «эпимира» отделяется от

остального текста, а выстраивание цепочки усеченной становится регулярным (*furniture/furnit/fur*). В четвертом варианте усиливается азиатский элемент: *chinchinjoss* (611), *chowchow* (612). Дж. Джойс поляризует зримое (*thoroughsighty*) и незримое, подчеркивает самоподобие (*justsamelike* (612)), усиливает рекурсивность и круговое движение (*allaroundside* (612)).

Адресант Дж. Джойс апеллирует к англоязычному читателю, понимающему крикет, для гармонизации темпомиров (от древности до настоящего времени). Он упоминает все части Британской империи: ирландский друид, австралийские аборигены, шотландский килт, в подтексте «другой» Уэльс, канадский доллар и индийский самоцвет. Для современного адресата, однако, многое выглядит непрозрачным. Искаженная грамматика (отсутствие глагольных окончаний, игра с позицией определенного артикля), неясная пунктуация и ее отсутствие, множество новообразований значительной длины вызывают трудности выявления эксплицитного из имплицитного, прячущегося в эмерджентных наслоениях.

В чистовике более 60 слов, в составе которых больше 8 букв, из них почти пятьдесят появляются только в чистовике. Из них меньше десятка являются стандартными английскими лексемами: *together* (28–611) – только в «Поминках по Финнегану» 27 раз с уже ожидаемым последним включением в рассматриваемом эпизоде (сеть ЕДИНЕНИЯ); *speeching* (611) – конверсия в причастие первое, которое является параметром порядка в целом Дж. Джойсе; *velamina* (611) (мембрана), *voluntary* (572/612), *autocrat* (612) (властный человек, деспот). Сложное слово актуализует эмерджентный потенциал Дж. Джойса, способствуя процессуальности предложений. Например, он использует словосложение с соединительным и без соединительного компонента (*pidginfella* (611), *monkafellas* (611), *greysfriaryfamily* (611), *pettikilt* (611), *herbgreen* (611), *Siresultan* (612)), сложные слова с усеченной основой (*huepanwor* (611)), сложные слова с производной основой у одного из компонентов (*verbigratiagrading* (611), *throughsighty*, *hemhaltshaling*), сложноположенные слова (*sevenhued*), рифмующиеся комбинации (*vampsybobsy* (611), *Ebblybally* (612), *kirikirikiring* (612), *compyhandy* (612)), тавтологические приложения (*plenty much*), сложные слова-синтагмы (*onthelongsidethat*), сложные слова с лексемами из нескольких языков (*Uberking*), сложные слова-ослышки с имплицитным смыслом (*hunghorangoangoly* (612), *stridulocelerious* (611), *spectacurum* (611), *puraduxed* (611)). В чистовик вводятся немецкие лексем *Ding*, *Uberking*.

В чистовике самоопределением модели в воплощенном действии эпифанического аттрактора возникает новое качество связи «контекст (неопределенность воображения) – текст (сетевая ассоциативность) – подтекст (многосмыслие)»: *hueful panepiphanal world – huepanepi world* (сращение первых двух слов в словосочетании с усечением одного и двух слогов) – *huepanwor* (сращение в одну словоформу с усечением двух слогов и двух букв со смыслом «весь разноцветный мир»: этимологию слова «Пан» связывают с греческой лексемой со значением «весь», также аллюзия гомеровского гимна), *panepiwor* (удаление элемента «цвет» и восстановление элемента «эпи» = «весь эпифанический мир»), *epiwo* (удаление элементов «цвет» и «весь» = эпимир). Эпифанический мир во всех своих проявлениях целостен и движется, изменяясь, весь в творческом озарении духовности (философы, ученые, поэты, священнослужители).

Выводы. Таким образом, эмерджентное творческое сознание по своей природе является саморазвивающимся, но в нем

нет скачкообразной перестройки. Воплощенное действие кругового движения «воображение – ассоциативность – понимание» в сцеплении «контекст – текст – подтекст» создает фрактальность: всегда можно свернуть и развернуть скольжение «автор – текст – читатель» сквозь искаженные словоформы, генерирующие эмерджентную активность в режиме обострения. Сцепление со средой начинается с текста, где сращения, усечения, расшатывания, ослышки изменяют слово, «пробуждая» его потенциал. Перспективным является выяснить на более обширном материале, как искажение словоформ в режиме обострения генерирует эмерджентность в среде художественного дискурса.

Литература:

1. Бронник Л.В. Когнитивно-синергетический подход к языку: философско-методологический анализ : автореф. дисс. ... докт. филос. наук : спец. 09.00.08 «Философия науки и техники» / Л.В. Бронник ; ФГАОУ ВПО «Южный федеральный университет». – Ростов-на-Дону, 2013. – 51 с.
2. Князева Е.Н. Энактивизм: концептуальный поворот в эпистемологии / Е.Н. Князева [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://vphil.ru/index.php?option=com_content&task=view&id=835&Itemid=52.
3. Пихтовникова Л.С. Самоорганизация дискурса и отдельных типов дискурса / Л.С. Пихтовникова // Синергетика в филологических исследованиях / под общ. ред. Л.С. Пихтовниковой. – Х. : ХНУ им. В.Н. Каразина, 2015. – С. 88–102.
4. Силантьева В.И. Феномен переходности в искусстве: литературоведческий и синергетический подходы / В.И. Силантьева // Синергетика в филологических исследованиях / под общ. ред. Л.С. Пихтовниковой. – Х. : ХНУ им. В.Н. Каразина, 2015. – С. 180–204.
5. Fordham F. The transfer from notebooks to drafts in “Work in Progress” / F. Fordham // Genetic Joyce Studies. – 2003. – № 3. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : www.geneticjoycestudies.org.
6. Preface and Introduction to Finn’s Hotel [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://ithypress.wordpress.com/titles/finns-hotel-by-james-joyce/i-o-l-a-preface-to-finns-hotel>.
7. Sullivan J. Finn’s Hotel and the Joycean canon / J. O’Sullivan // Genetic Joyce Studies. – 2014. – № 14. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : www.geneticjoycestudies.org/GJS14/GJS14_OSullivan.htm.
8. Thompson E. Mind in Life: Biology, Phenomenology, and the Sciences of Mind / E. Thompson. – Cambridge ; London : The Belknap Press of Harvard University Press, 2007. – 543 p.
Иллюстративные источники:
9. Early drafts of the Berkeley vignette of Finnegans Wake [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.ricorso.net/rx/az-data/authors/j/Joyce_JA/apx/sundry/Colloquy.htm.
10. Joyce J. Finnegans Wake / J. Joyce. – London : Penguin, 1992. – 628 p.

Фоменко О. Г. Эмерджентна свідомість: лінгво-синергетичний погляд на варіанти епізоду «Верховний друїд та св. Патрик» у «Поминках за Фіннеганом» Дж. Джойса

Анотація. У статті розглядається вербалізація емерджентної свідомості в чотирьох варіантах фрагмента з «Поминок за Фіннеганом» Дж. Джойса. З’ясовується, як Дж. Джойс під тиском власної епіфанічної моделі в параметрах порядку атрактора «різноколірного пан-епіфанічного світу» створює складну самоорганізовану систему втілених мережових сенсів у цілісності зв’язку «контекст – текст – підтекст».

Ключові слова: синергія художнього дискурсу, емерджентна свідомість, патерн порядку, атрактор, мережові сенси, епіфанічна модель.

Fomenko E. Emergent consciousness: The linguistic-synergetic view on James Joyce’s variants of the episode “Archdruid and St. Patrick” in “Finnegans Wake”

Summary. The article studies verbalization of emergent consciousness in four variants of the fragment from “Finnegans Wake” by J. Joyce. It is found that J. Joyce, under the pressure of his own epiphanic model, in parameters of order of the attractor “hueful panepiphanal world” creates a self-organizing complex system of meanings embodied in the integrity of the network connection “context – text – subtext”.

Key words: synergy of fictional discourse, emergent consciousness, pattern of order, attractor, networked meaning, epiphanic model.

Фроляк М. П.,

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри французької філології

Львівського національного університету імені Івана Франка

«ТРАДИЦІЙНЕ» ТА «НОВЕ» В ЗОБРАЖЕННІ МУСУЛЬМАНСЬКОГО СВІТУ ЯК «ЧУЖОГО» У ФРАНЦУЗЬКОМУ ДОКУМЕНТАЛЬНОМУ ТЕЛЕДИСКУРСІ (НА МАТЕРІАЛІ ФІЛЬМУ «DUEL AU PAKISTAN» ІЗ СЕРІЇ «ASSASSINATS POLITIQUES»)

Анотація. Статтю присвячено аналізу засобів зображення мусульманського світу як «чужого» крізь призму бачення носіїв європейської культури у франкомовному публіцистичному теледискурсі. На основі зіставлення дихотомій «своє»/«чуже» та «традиційне»/«нове» розглянуто особливості стереотипізації чужого світу як глa для аксіологічної характеристики головного персонажа фільму.

Ключові слова: міжкультурна комунікація, теледискурс, стереотипізація реальності, французька мова.

Постановка проблеми. Як зазначають дослідники стереотипу як феномена суспільного буття, для мовознавців, як і для багатьох теоретиків суспільної й міжкультурної комунікації, важливим теоретичним положенням є розуміння стереотипізації як вияву самої сутності мови, що ґрунтується на суб'єктивній категоризації явищ, конвенційності та повторюваності, без чого будь-яке порозуміння було б неможливим. Саме тому стереотип є «обов'язковим елементом спільної мови й коду культури» [1, с. 12], а також міжкультурної комунікації.

У зв'язку із цим стає цілком зрозумілим, що обсяг стереотипу як явища є набагато ширшим, ніж його найчастіше розглядають у наукових працях. Стереотипізація, як підкреслює С. Бартмінський, не обмежується створенням ідеалізованих моделей людей, представників етнічних, професійних і релігійних груп тощо, а включає найрізноманітніші суспільні ситуації, елементи навколишнього середовища, поведінку особи чи суспільної групи, ставлення їх до чогось, тобто все, що «нормальна людина пізнає й засвоює, конструюючи для себе певну модель світу та сценарій своєї поведінки в ньому» [2, с. 86]. Ця модель світу, у якій найчастіше протиставляється «свій» і «чужий», є інтерпретацією та проекцією, а не відбиттям реальності, охоплює зміст описовий, почуттєвий та оцінний: системи цінностей, норм, зразків особових і зразків буття [2, с. 86].

Таким чином, стереотипізація чужого світу, не схожого на свій, відбувається шляхом опису найважливіших із точки зору суб'єкта пізнання подій цього світу, висловлення ставлення до нього, його оцінки, що саме спостерігаємо в аудіовізуальних текстах, які присвячено відбору й оформленню інформації про події у світі та які сприяють стереотипізації уявлень їх адресата про зовнішній світ. Пізнавальне значення стереотипу чітко сформулював В. Ліппманн, який розумів стереотип як схематичний образ у людській свідомості певного явища, людини, речі та водночас думку про неї, засвоєні від оточення ще до пізнання самого об'єкта [3]. Це розуміння підкреслює важливу роль засобів масової інформації в створенні стереотипів, які стосуються іншої культури, у процесі міжкультурної комунікації.

Незважаючи на значну кількість наукової літератури, присвяченої концептам «свій» і «чужий» та їх наповненню в наявних етнічних, національних і релігійних стереотипах (зокрема, у працях О. Белової, С. Толстої, Є. Бартмінського, С. Бистроня, А. Кемпінського, В. Добровольської, С. Березович, Л. Непоп-Айдачич, Н. Хобзей, С. Мартінек, П. Сотірова, Н. Антропова, Ю. Костильова та інших учених), актуальним залишається питання про засоби й стратегії зображення «чужого», відмінного від «свого» світу в документальному кіно, яке вже за визначенням має прагнути до об'єктивності й безсторонності відображення дійсності, проте яке не може уникнути стереотипізації а priori.

Важливим для подібних досліджень вважаємо також застосування теорії диференціації модальності стереотипів, серед яких науковці розрізняють стереотипи типового представника групи, явища чи події, зразкового, а також реального – такого, яким він є чи яким сприймається носієм іншої культури [2, с. 109]. Власне, описів останнього з названих видів стереотипу бракує в сучасному мовознавстві.

Актуальність обраної теми посилюється також тим, що європейська ментальність французів шораз частіше стикається з подіями та явищами мусульманського світу, які вона намагається пізнати й засвоїти шляхом створення відповідних стереотипів.

Метою статті є аналіз співвідношення опису й оцінки в створенні образу мусульманського світу в телефільмі «Duel au Pakistan» із серії «Assassinats politiques». Досягнення цієї мети є можливим шляхом розгляду дихотомій «своє»/«чуже» та «традиційне»/«нове, прогресивне», їх взаємодії в процесі створення стереотипу сучасної мусульманської країни.

Виклад основного матеріалу. Фільм «Duel au Pakistan» із серії «Assassinats politiques» розповідає про становлення Беназір Бхутто як політика в умовах мусульманського суспільства.

Аналіз аудіо- й відеотексту телефільму показує, що основним прийомом зображення подій та створення образів персонажів виступає зіставлення: від порівняння до протиставлення, зіткнення різних світоглядів, ставлення до подій і поведінки в різних ситуаціях персонажів фільму. Вибір такого прийому зображення й композиційного принципу побудови тексту відображено в самій назві фільму: «Дуель у Пакистані».

Зауважимо, що в більшості випадків оцінну характеристику подій і персонажів знаходимо в коментарях, а не в діалогах, що свідчить про суб'єктивність такого погляду. Оскільки коментар належить французьким журналістам, які виступають представниками держави, що позиціонує себе як світська, проте впродовж багатьох століть була католицькою, і в якій зараз спостерігаємо значний вплив мусульманської спільноти, однак

ще немає повного взаєморозуміння представників різних конфесій, характерним для авторів коментаря є розуміння того, що певні постулати мусульманської віри та її традиції зазвичай сприймаються французьким глядачем як щось чуже. Отже, з огляду на відмінності в когнітивному досвіді адресата тексту як учасника теледискурсу та безпосередніх учасників зображуваних подій автори телефільму дають пояснення реалій і традицій, що відрізняють мусульманський світ від християнського.

У цьому телефільмі перша в історії Пакистану жінка-політик протиставляється генералові Мухаммеду Зіа. Обидва політики зображуються як представники мусульманського суспільства, традицій якого вони дотримуються. Генерал М. Зіа уособлює традиційне суспільство, а Б. Бхутто виступає в ролі представника більш прогресивного, проєвропейського суспільства, адже сам факт приходу до влади в мусульманській державі жінки є викликом традиціям, новиною в цьому суспільстві: «*Première femme au monde à diriger un pays musulman, Bénazir Bhutto a bien des raisons de craindre les militaires*». Вислів *première femme au monde* («перша жінка у світі») підкреслює неординарність цього факту в історії мусульманської держави.

Для її опозиції жінка на чолі уряду Пакистану – це ересь: «*Pour eux, une femme à la tête du gouvernement, c'est une hérésie, comme l'explique ce leader fondamentaliste*». У цьому разі вживається лексема *une hérési* («ересь»), що підкреслює всю міру несприйняття традиціоналістами «нового». Представник цього напрямку – диктатор генерал М. Зіа – зображений як такий, що заради політичної мети знехтував традиціями мусульман в одному з найбільш вагомих ритуалів людства, яким тут виступає похорон Алі Бхутто: «*Pour éviter les manifestations, le Général Zia a secrètement avancé l'heure de l'exécution*». Для вираження мотивації керівника держави автори вживають такі слова й вирази, як *pour éviter les manifestations* та *secrètement*. Водночас М. Зіа не порушує всіх традицій, адже дав розпорядження доставити тіло А. Бхутто до його рідного міста, у якому той має бути похований: «*Puis il a fait emmener le cercueil par avion à Larkana, la ville natale du condamné*». При цьому автори вживають вислів *il a fait emmener* з метою підкреслення того, що розпорядження дав саме М. Зіа, що показує його не нелюдським диктатором, а насамперед політиком, який шукає компромісних рішень. Однак у наступних реченнях автори знову підкреслюють жорстокість генерала, зазначаючи, що А. Бхутто було поховано анонімно (*dans l'anonymat*), не допустивши проведення родиною обряду поховання (*l'armée qui interdit l'accès au cimetière*), що порушує мусульманські традиції, згідно з якими родина має бути присутньою. Щоб підкреслити цей відхід від традицій, автори вводять до пояснення вислів *le rite musulman exige que*: «*Ali Bhutto sera inhumé dans l'anonymat sous la garde de l'armée qui interdit l'accès au cimetière. Le rite musulman exige que la famille voie la dépouille avant l'enterrement*». У цьому разі дієслово *exiger* («вимагати») підкреслює вищий ступінь обов'язковості виконання названої традиції. Для родини виконання цієї вимоги є обов'язком, *c'était un devoir*, що наголошує на важливості ритуалу. Під час перегляду телепередачі адресат теледискурсу розуміє, що роль родини під час похорону, яка є важливою в християнському середовищі, виявляється тим важливішою в мусульманському світі; людина без роду називається *lavaris* («*un homme sans famille*»), і ця назва сприймається як відверто негативна, позиціонує таких людей на маргінесі суспільства, що можна пояснити тим, що родина є одним із базових елементів буття мусульман: «*Mais, pour moi, c'était un devoir: mon frère n'était pas ce que nous appelons «Lavaris» un homme*

sans famille». У цьому випадку використано лексему *lavaris* та її пояснення *un homme sans famille*, що покликане звернути увагу на відмінності світогляду представників суспільств, які зіставляються. Введенням до тексту безеквівалентної лексеми *lavaris* за допомогою вислову *ce que nous appelons* підкреслено екзотичність цього поняття для європейця та належність такого поняття до іншої, чужої для глядача концептуальної системи. Важливо те, що ця ознака мусульманського менталітету виступає елементом автостереотипу традиційного мусульманина, який глибоко закладений у свідомості носіїв цієї культури.

Незважаючи на прагнення дотримання традицій, рід Бхутто виявляється неоднотайним щодо цього принципу поведінки перед загрозою життю чи свободі. Так, Б. Бхутто дотримується мусульманських традицій навіть під загрозою повторного ув'язнення, коли їде на похорон свого брата, незважаючи на те, що мати й брат відмовляли її від виконання обов'язку, поступаючись родовими принципами: «*Je suis rentrée pour l'enterrer au Pakistan. Ma mère et mon frère m'ont déconseillé de le faire. Je savais que je risquais de retourner en prison*». Тут використано лексему *déconseiller* («відраджувати»), яка означає «дати пораду», а не «заборонити», що залишає за Б. Бхутто право вибору, адже родина опинилася перед складною дилемою: дотримання традицій і ризик втратити одного члена родини або нехтування важливою традицією. Отже, Б. Бхутто частково перебирає на себе функцію глави роду, незважаючи на реальний ризик, який у її репліці передано нейтральною лексемою *risquer* («ризикувати»).

Життя мусульман повністю підпорядковується вірі й традиціям, релігійним ритуалам. Відхилення від традицій, наприклад, пропуск однієї з щоденних молитов, виявляється надзвичайним явищем, відповідно, згадка про це в діалозі підкреслює важливість події, яка спричинилася до цього порушення. Такою подією було ув'язнення брата Б. Бхутто та необхідність для його матері перебрати на себе його функції на час його відсутності: «*Ce vendredi là, deux membres du clan Bhutto manquent à l'appel: le frère et la mère de Benazir. Le frère, Murtaza, est incarcéré dans une prison toute proche. La mère, Nusrat, s'occupe de ses affaires en son absence*». Так, вислів *manquer à l'appel*, який можна перекласти як «пропустити молитву», що складається з дієслова *manquer* («пропускати, бракувати») та іменника *l'appel* («заклик поклик»), позначає звичну для мусульман щоденну подію, коли з вершини мінарету муедзин закликає вірних до молитви (*faire les cinq appels à la prière quotidienne*) [4, с. 658; 5, с. 868].

Майбутнього чоловіка Б. Бхутто Азіфа Зардарі також зображено ліберальним, проте таким, що шанує традиції мусульман, зокрема, дотримуючись звичаїв сватання: він передає пропозицію шлюбу через тітку майбутньої дружини її матері: «*Malgré ses costumes à l'occidentale, le prétendant, Asif, respecte les traditions. Il fait parvenir sa demande à l'une des tantes de Benazir*». Проєвропейську налаштованість персонажа передано через його зовнішній вигляд («*malgré ses costumes à l'occidentale*») – «незважаючи на європейський стиль у вбранні», а дотримання традицій – через обхідний шлях у сватанні.

Цікавим із точки зору європейського глядача виявляється момент, коли автори повідомляють, що Б. Бхутто, відкладаючи весілля протягом трьох років після пропозиції заміжжя, познайомилася зі своїм чоловіком лише за 6 місяців до весілля. Європейський глядач може сприйняти цю інформацію по-різному: пояснювати таку поведінку надзвичайною зайнятістю жінки державними справами або сприймати її як данину традиції: «*A la surprise de ses amis, en décembre 87, Benazir épouse l'homme qu'elle avait rencontré pour la première six mois plus tôt*».

Глядач може схилитися до того, щоб пояснити цей факт із життя головного персонажа фільму звичаєвими вимогами, адже із самого початку фільму його автори накладають такий алгоритм міркування: незвичне для європейця означає, що так вимагає традиція. Зрештою, на думку про традиційність такої поведінки неодруженої жінки автори намагаються наштовхнути словами Нусри Бхутто – матері Б. Бхутто: «*En tant que femme politique, si on l'avait vue avec un homme, cela aurait fait un scandale énorme. Dans un pays musulman, on ne peut pas se permettre un scandale. Alors un jour elle m'a dit: «Maman, tu veux que je me marie. Eh bien trouve moi un parti»*. Зазвичай європейський глядач уже готовий до того, що шлюб у мусульманській країні відбувається за попередньою домовленістю між батьками наречених. Тому не викликає здивування прохання дочки до матері, щоб вона знайшла їй чоловіка. У цьому разі лексема *un parti* використовується на позначення «пару» («чоловіка»). З іншого боку, як політик Б. Бхутто не могла дозволити виникнення скандалу, відповідно, не могла шукати сама собі чоловіка. Так, стилістично маркований вираз *un scandale énorme* («грандіозний скандал»), вжитий у діалозі, відбиває серйозність наслідків такої поведінки жінки для її політичної кар'єри.

Окрім того, А. Зардарі, намагаючись відповісти на запитання, чому Б. Бхутто відклала весілля з ним протягом трьох років, подає декілька можливих варіантів відповіді, серед яких брак часу й важливіші справи (*elle n'avait pas le temps, elle avait des choses importantes à faire*), які в цьому контексті знаходять оцінку «європейськість, сучасність». Також ця мотивація поєднується аргументом, що відповідає традиційності такої поведінки – прагненням родини краще вивчити минуле претендента на шлюб: «*Sans doute sa famille a-t-elle voulu enquêter sur mon passé*». Таким чином, поєднання традиційного й нового відповідає образу жінки-політика європейського спрямування, яка шанує звичаї свого народу.

З іншого боку, показано, що задля держави Б. Бхутто готова відмовитися від дотримання певних ритуалів мусульман. Перед весіллям вона мусила б упродовж двох тижнів відгородитися від світу, щоб уникнути лихої долі. Оскільки кар'єра політика не дозволила їй призупинити публічну діяльність, вона продовжувала політичне життя: «*Benazir, bien que superstitieuse, a négligé une partie du rite: selon la tradition, pour éloigner le mauvais sort, elle aurait dû s'isoler du monde deux semaines avant le mariage*». Тут зустрічаємо вислови *superstitieuse* («забобонна»), *négligé une partie du rite*, де *négliger* («не брати до уваги, легковажити») має злегка негативний відтінок значення. Важливість зовнішнього впливу передано так: «*La politique ne lui en a pas laissé le temps*». При цьому політика зображена як сила, що суперечить інтересам особистості.

Як «нове» в мусульманському суспільстві з позиції як авторів фільму, так і його персонажів оцінено спроби реформ, що стосуються звичаєвої поведінки та прав мусульманських, які відрізняються від реалій європейських країн: «*Elle veut cette fois-ci laisser sa marque, notamment en améliorant la condition des femmes*». Позитивна оцінка Б. Бхутто пов'язується з тим, що вона прагне залишити слід в історії, покращивши умови життя жінок Пакистану. Стале словосполучення *laisser sa marque* («залишити слід») вжито в позитивному контексті, створюваному лексемою *en améliorant* («покращуючи»), що передає якісну величину планованих змін. Значущість змін підкреслено протиставленням плану «минуле/теперішнє»: «*Si longtemps victimes de la discrimination et de la violence au Pakistan, celles-ci disposent désormais de leur propre police*». При цьому *si*

longtemps («так довго») позначає минуле, негативно марковане виразом *victimes de la discrimination et de la violence* («жертви дискримінації і насильства»), а теперішнє передається лексемою *désormais* («віднині»), позитивна маркованість якої імпліцитно виражена синтагмою *disposent de leur propre police* («мають свою власну поліцію»). Так само позитивною зміною в мусульманському суспільстві з позиції прогресивного політика є поява жіночого банку та плановане створення жіночого суду: «*Premièrement, j'ai créé une banque de développement réservée aux femmes: il n'y a que des femmes qui y travaillent, et elles ne prêtent qu'aux femmes. Cela a conduit à la création de nombreuses entreprises dans notre pays. Pour mettre fin à tout cela, pour que les affaires concernant les femmes, nous allons aussi mettre en place des tribunaux réservés aux femmes, avec des femmes juges qui traiteront des affaires qui les concernent*». Багатократне повторення лексеми *les femmes* в поєднанні з маркерами виокремлення (*réservée aux femmes, soient traitées de façon plus sensibles* тощо) підкреслює кардинальний характер введених змін та їх позитивну оцінку як мовцем, так і авторами фільму.

Певною мірою зрозумілим для європейця є суспільне розширення Пакистану: з одного боку виявилися прозахідні міста, а з іншого боку опинилися села із сильними мусульманськими традиціями: «*C'est qu'il y a au Pakistan deux mondes distincts*». У цьому випадку вираз *deux mondes distincts* («два різні світи») вказує на значні відмінності в суспільстві, які пояснено так: «*Celui des grandes villes comme Karachi, où l'islam cohabite avec un mode de vie occidental. Les femmes y sont libres d'observer ou non les préceptes de la religion*» («Світ великих міст, таких як Карачі, де іслам співіснує із західним способом життя. Там жінки можуть обирати чи дотримуватися вимог релігії»). Однак із наступного опису зрозуміло, що населення великих міст складає меншість, яка протиставляється традиційному селу: «*Et il y a les villages où habite la majorité de la population. Là ce sont les habitudes ancrées depuis des siècles qui persistent*» («Там міцно тримаються традиції, які вкорінилися впродовж століть»); «*Les femmes ne se dévoilent pas en dehors de leurs familles*» («Жінки не знімають традиційного покривтя голови за межами дому»). Як бачимо, традиційність і прогресивність тут ототожнюються із суспільною поведінкою жінки.

Варто також наголосити на аксіологічному характері зображуваних подій та обраних авторами мовних засобів їх вираження, способів представлення. Прагнучи до об'єктивного зображення головного персонажа фільму, тобто до врівноваження позитивної й негативної оцінки Б. Бхутто, автори впродовж усієї стрічки протиставляють «традиційні», тобто притаманні мусульманському світу, явища й суспільну поведінку мусульман та «нове», привнесене з європейської культури, яке автори (а за ними й глядач) оцінюють як прогресивне. Це нове, оцінюване позитивно, виявляється наближеним до стереотипних поглядів європейця, тобто наближенням «чужого» до «свого».

Висновки. Отже, відображаючи стереотип традиційного мусульманина й нового, автори зосереджуються, зокрема, на ключових подіях життя окремої людини чи родини, якими виступають весілля, народження дітей і поховальний обряд та в яких обов'язковим є дотримання традицій, ритуалів, звичаїв. Вибір саме цих подій зумовлюється тим, що вони належать до найважливіших також у системі цінностей європейців, крізь призму свідомості яких подано інформацію.

Стереотип сучасного мусульманського світу Пакистану будується на зіставленні образів політика-жінки та політика-чоловіка, диктатора й ліберала, законів роду та особистої волі, міста

й села, жінки-політика та жінки-дружини, традиційної поведінки в щоденному житті й відходу від неї, що супроводжується постійним оцінюванням суспільних явищ, що зіставляються, з позиції відповідності традиціям чи прогресу. Аксиологічна характеристика подій і персонажів фільму, яку пов'язано з відповідністю «чужому» чи «своєму», а також «традиційному чи «новому», є неоднозначною, однак найчастіше позитивним виявляється близьке й зрозуміле для європейця.

Ототоження традиційного зі становищем жінки в мусульманському світі приводить до зіставлення ролі жінки й чоловіка в політиці, родині та щоденному побуті, що показує багатоплановість теми статті й перспективність дослідження співвідношення різних аксиологічних характеристик і функцій у процесі стереотипізації оцінних концептів, до яких можна віднести також концепти «традиційне» й «нове» як важливі в зображенні мусульманського («іншого, чужого») світу крізь призму європейського («свого») світогляду у французькому теледискурсі.

Література:

1. Kępiński A. Lach i Moskal. Z dziejów stereotypów / A. Kępiński. – Warszawa ; Kraków : PWN, 1990. – 221 s.
2. Bartmiński J. Stereotypy mieszkają w języku / J. Bartmiński. – Lublin : Wydawnictwo UMCS, 2007. – 360 s.
3. Lippmann W. Public Opinion / W. Lippmann. – New York, 1922. – 427 s.
4. Le Petit Larousse illustré / direction de l'ouvrage D. Péchoin et F. Demay. – Paris : Larousse, 1995. – 1784 p.
5. Універсальний словник-енциклопедія / кер. проекту О. Коваль. – К. : Ірина, 1999. – 1552 с.

Фроляк М. П. «Традиционное» и «новое» в изображении мусульманского мира как «чужого» во французском документальном теледискурсе (на материале фильма «Duel au Pakistan» из серии «Assassinats politiques»)

Аннотация. Статья посвящена анализу средств изображения мусульманского мира как «чужого» сквозь призму видения носителей европейской культуры во франкоязычном публицистическом теледискурсе. Основываясь на сопоставлении дихотомий «свое»/«чужое» и «традиционное»/«новое», автор рассматривает особенности стереотипизации чужого мира как фона аксиологической характеристики персонажей фильма.

Ключевые слова: межкультурная коммуникация, теледискурс, стереотипизация действительности, французский язык.

Frolak M. “Traditional” and “new” in a representation of Muslim world as “foreign” in French mass media (on the material of the film “Duel au Pakistan” from the series “Assassinats politiques”)

Summary. This article deals with the analysis of representation's means of Muslim world as “foreign” in French publicist TV-discourse among the vision of a Europe culture's representative. The author examines the peculiarities of the stereotype constructions of foreign world as a base of axiological characteristics of film's personages. The attention is paid to dichotomy “own”/“foreign” and “traditional”/“new”.

Key words: intercultural communication, film discourse, stereotype of reality, French language.

Ходак О. В.,

аспірант кафедри англійської філології

Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

ВПЛИВ СТРАТЕГІЇ ПЕРЕГОВОРІВ НА СТРУКТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ ДІЄСЛІВНИХ ФРАЗ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ СЕРЕДНЬОГО ПЕРІОДУ

Анотація. У статті досліджуються зміни в способі побудови дієслівних фраз, що відбулися в англійській мові середнього періоду. Встановлено, що більшість дієслівних фраз досліджуваного періоду було сформовано за зразком відповідних сполук французької мови, що дає змогу припустити дію стратегії переговорів як фактора умисної мовної зміни в ситуації міжмовного контакту.

Ключові слова: дієслівні фрази, сполуки, допоміжні дієслівні конструкції.

Постановка проблеми. Питання лінгвістичних запозичень є особливо актуальним на початку XXI століття у зв'язку з глобалізацією та економіко-політичною інтеграцією країн світу. Щодня в результаті інформаційного обміну виникають нові терміни, частина яких є запозиченням з інших мов. Саме цей процес виступає предметом дослідження.

Досить цікавим є огляд явища запозичень в історичному ракурсі, оскільки найдавніші дані про те чи інше мовне явище сприятимуть отриманню більш повної інформації про його наслідки. Дослідження запозичень в історичному ракурсі дає нам можливість розглянути факт мети спілкування як чинника мовної зміни. Зрозуміло, що мовна взаємодія між людьми покликана сприяти успішній передачі інформації, що, згідно з П. Грайсом, приводить до особливої уважності у виборі мовних засобів [1, с. 22]. Як зазначають Т. Кауфман і С. Томасон [2, с. 143], у ситуації спілкування між представниками різних культур ключовою стає можливість наблизити й змінити свою мову, щоб зробити її схожою до мови співрозмовника. Це приводить до подальшої зміни мови та виникнення в контактуючих мовах різних новоутворень, одними з яких є допоміжні дієслівні конструкції. Останні були предметом вивчення таких учених, як Т. Вісслер, Д. Катовські, Р. Хільтунен, Л. Брінтон, М. Акімото, П. Кларідж. Однак зазначені науковці не звернули увагу на те, які чинники змусили людей замінити дієслівні фрази власної мови конструкціями, запозиченими з інших мов, залишивши це питання відкритим. У нашому дослідженні здійснено спробу поєднати відомості про вже вивчені прагматичні стратегії запозичення з конкретними видозмінами в системі дієслова англійської мови середнього періоду, що й зумовлює актуальність і новизну розвідки.

Мета статті – з'ясувати вплив прагматичних стратегій міжмовного спілкування на зміни в системі дієслова англійської мови середнього періоду. Для досягнення обраної мети необхідно виконати такі завдання: 1) дослідити й описати дієслівні фрази англійської мови давнього періоду; 2) на основі аналізу текстів англійської мови середнього періоду знайти та описати приклади запозичення дієслівних фраз; 3) порівняти запозичення з відповідними дієслівними сполученнями французької мови; 4) встановити факт впливу стратегії переговорів на перебіг мовної зміни.

Виклад основного матеріалу. Прагматичний бік лінгвістичних запозичень в історичному ракурсі має свої особливості аналізу, оскільки всі дані про чинники, середовище, учасників тогочасного дискурсу не доступні для емпіричного дослідження, а тому підлягають реконструкції. Найвні в мові слова, які є результатом запозичення, дають нам змогу робити припущення про перебіг мовного контакту. За результатами досліджень С. Томасон і Т. Кауфмана, опублікованих у праці «Мовний контакт» (2001 р.) [2, с. 129], зміни, викликані мовним контактом, є неможливими без дії певних механізмів, які автори називають механізмами запозичення. Поруч з іншими виділяється такий механізм, як стратегія переговорів (*negotiation strategy*). Автори описують цей механізм як ненавмисну, іноді неусвідомлену спробу людини наблизити свою мову (А) до особливостей побудови мови соціальної групи (Б), з якою вона перебуває в контакті [2, с. 142]. Механізм переговорів активізується незалежно від знань іноземної мови. Найбільш вражаючі приклади, на думку згаданих дослідників, – це ситуації, у яких ніхто з учасників інформаційного обміну не знає мови співрозмовника. Кожен вносить до своєї мови зміни, які є нічим іншим, як його уявленням про особливості іноземної мови. Результатом такого мовного акту виступають або дві змінені мови, або абсолютно нова мова, тобто піджин [2, с. 143]. Щоб довести, що стратегія переговорів є механізмом, який спричиняє зміни в структурі контактуючих мов, С. Томасон і Т. Кауфман наводять такі приклади: фіксацію наголосу в сербських та хорватських діалектах під впливом угорської мови, зміну порядку слів у мові кадіву (Бразилія) під впливом португальської мови, що має прямий порядок слів (SVO), введення числівника *сорок* до деяких діалектів сербської мови (замість *чотирьдесет*) [2, с. 144]. Завдяки цим прикладам ми бачимо, що зміни, спричинені стратегією переговорів, можуть носити різний характер, проте їх першопричиною є спроба наблизити власну мову до мови співрозмовника. Це пов'язано з прагненням досягти успіху в передачі інформації, що дає нам можливість відносити стратегію переговорів до сфери прагматики.

Хоча С. Томасон і Т. Кауфман не підкреслюють, що стратегія переговорів за своєю природою – механізм прагматичний, проте ми не можемо оминати увагою факт, що за своїм описом вона є близькою до реалізації кооперативного принципу П. Грайса. У статті «Логіка та мовне спілкування» вчений описує випадок, у якому два учасники інформаційного обміну вдаються до вибору спеціальних мовних засобів, щоб зробити розмову зрозумілою для третього учасника розмови [1, с. 25]. Згідно з П. Грайсом, така поведінка зумовлюється тим, що учасники розмови вдаються до реалізації кооперативного принципу, суть якого автор описує так: «Твій комунікативний внесок на цьому етапі діалогу має бути таким, якого вимагає спільно прийнята мета (напряма) цього діалогу» [1, с. 30]. Тобто вда

ле спілкування залежить від вибору таких мовних засобів, які будуть зрозумілими для всіх учасників розмови. Д. Баусфілд називає кооперативний принцип П. Грайса фундаментальним у підходах до трактування поняття ввічливості [3, с. 21]. Такий підхід до розуміння згаданого принципу є актуальним для тих ситуацій, коли в інформаційному обміні задіяні носії однієї мови. Однак коли справа доходить до білінгвального спілкування, то використання кооперативного принципу є способом продемонструвати готовність піти на контакт із представником іншомовної спільноти, продемонструвати власне зацікавлення в успішному завершенні розмови. Можемо вважати, що важливість теорії П. Грайса є невичерпною, коли справа доходить до процесів, спричинених мовними контактами, а тому необхідно розглянути складові кооперативного принципу.

П. Грайс вважає, що реалізація згаданого принципу спирається на чотири складові, які автор називає максимами: 1) максимум кількості – розмова має бути настільки інформативною, наскільки це потрібно; 2) максимум релевантності – розмова повинна відповідати меті; 3) максимум якості – розмова має бути чесною; 4) максимум способу – розмова повинна бути вільною від двозначностей і непорозумінь, небагатослівною, відповідати певному порядку [1, с. 40].

Як бачимо, максимум способу є одним із чотирьох найважливіших засад успішної розмови, а його реалізація потребує добору форм і засобів. Цей принцип зберігається в ситуації мовного контакту. Однак при цьому потреба зробити вислів зрозумілим для іншого видозмінюється. Добір засобів мовлення перетворюється на вміння знайти ті слова й вирази, що будуть зрозумілими для співрозмовника, або намагання наслідувати його мову, щоб показати співрозмовнику належність чи близькість до певного соціального класу.

У ситуації мовного контакту реалізація кооперативного принципу еволюціонує від пошуку чітких і зрозумілих для співрозмовника засобів до копіювання мовних особливостей співрозмовника, а саме використання запозичень, що є за своєю суттю реалізацією стратегії переговорів. Таке явище належить до неумисної мовної зміни, оскільки учасники не завжди усвідомлюють, що ситуація мовного контакту впливає на їх вибір мовних засобів [2, с. 147]. Під час розмови увага мовців повністю зосереджується на донесенні повідомлення, тобто реалізації успішного акту спілкування.

У результаті нашого дослідження встановлено, що окремі види лінгвістичних запозичень, які виникли в англійській мові середнього періоду, можна зв'язати зі стратегією переговорів. Однак методи сучасної прагматики призначені специфічно для потреб сучасного мовознавства, тому й не розроблено методик дослідження прагматичного боку запозичень в історичному ракурсі. Проте реконструкція лінгвістичних явищ, які належать до сфери прагматики, можлива з огляду на те, що вони є універсальними й не змінюються з плином часу. Тому ми застосували поняття та принципи сучасної прагматики з метою вивчення запозичень англійської мови середнього періоду.

Середній період розвитку англійської мови характеризується низкою важливих історичних подій, які здійснили кардинальний вплив на мову. Після контакту зі скандинавською й французькою мовами лінгвістична система англійської мови зазнала значних змін у сфері лексики та граматики. Очевидно, що ці явища були взаємопов'язаними. Значна кількість запозичень зі скандинавської, особливо французької, мови проникла до англійської саме в період після завершення антивладних повстань [4, с. 137] в Англії – з другої половини XIII століття,

тобто тоді, коли міжетнічні відносини перейшли до стадії розбудови стосунків між франкомовною й англословною спільнотами. Можемо припустити, що ситуації наслідування однією спільнотою особливостей будови іншої мови виникали доволі часто. Це створило плідне середовище для реалізації стратегії переговорів.

Дослідження текстів англійської мови середнього періоду виявило значну кількість запозичених фразеологізмів, які є прикладами наслідування структури мови-донора. Частина їх було сформовано шляхом формування нових сполук на основі лексики власної мови, наслідуючи зразки мови-донора (наприклад, *make end*). Окрім того, було утворено чимало гібридних сполук, у яких дієслово належало до лексичного складу мови-реципієнта, а іменникова частина – до словника мови-донора (наприклад, *take credence, take distresse, make a miracle*). Такий тип дієслівних фраз досліджувала П. Ронан, яка присвоїла їм назву «допоміжні дієслівні конструкції» (*support-verb constructions*) [5, с. 39]. В основі такої конструкції лежать дієслово й комплементарна іменникова складова, що виражають єдиний зміст, який, однак, є вмотивованим сумою своїх складників. В англійській мові давнього періоду існувало доволі багато таких конструкцій, про що стверджують вчені Т. Вісслер, Д. Катовські, Р. Хільтунен, Л. Брінтон, М. Акімото, П. Кларідж. Найбільш вживаними були дієслівно-допоміжні конструкції на основі дієслів *don, fremman, macian, habban, onfon* [6, с. 94]. Наприклад, дієслово *don* формувало сполуки з такими іменниками, як *hreove (penance), behat (promise), andsæc (refuse), aswindan (perish), sið (journey)*. Дієслово *fremman* використовувалося з іменниками, які не були похідними від дієслова. Приклади вживання фраз із цим словом є такими: *fremman doed (deed), fremman facen stæf (treacherous deed), fremman fyrem (wicked deed), fremman gefeoh (battle), fremman geoc (safety), fremman gefeahrt (council), fremman gryre (horror)*. Приклади сполучень із дієсловом *macian* є такими: *macian ceast (strive, fight), macian fare (travel), macian gamen (play), macian geflit (flight), macian loc (conclusion), macian tac (indication), macian wundder (miracle)*. З дієсловом *habban* виділено такі сполуки: *habban oetna (leisure), habban ærend (task), habban asym (face, desire), habban andweald (power), habban cyþþ (knowledge), habban drycraeft (magic) habban forhokedness (contempt)*. Наведені приклади є незначною частиною великої кількості дієслівних фраз, які існували в англійській мові давнього періоду. Це свідчить про те, що того часу не існувало проблеми, пов'язаної з необхідністю створювати нові засоби вираження. Однак більшість цих допоміжних дієслівних конструкцій вийшли з ужитку в середньому періоді англійської мови. Частина з них було замінено запозиченими сполуками, які мали схоже значення. Існували різні сценарії розвитку таких сполук:

1) д.а. *macian fare* – с.а. *make a travel*, д.а. *macian wundder* – с.а. *make a miracle* (збережено дієслівний компонент, тоді як комплементуючий іменник запозичено з іншої мови);

2) д.а. *habban gewitnes* – с.а. *bear witness* (запозичено дієслівний компонент, що й змінило логіку побудови сполуки та, власне, типове дистрибутивне оточення іменника *witness*, який раніше використовувався з дієсловом *habban*). Фразу *bear witness* було створено за зразком французької фрази *porter tesmoing*);

3) д.а. *don behat* – с.а. *make a promise*, д.а. *macian loc* – с.а. *drive a conclusion* (один або обидва компоненти сполуки запозичено з іноземної мови, окрім того, замінено обидва компоненти сполуки за зразком французької мови);

4) с.а *takem ensemble* (фраза складається із запозичень двох різних джерел. Вона прийшла на зміну давньоанглійській конструкції *niman bissne*. Саму сполуку *take example* сформовано за зразком французької мови (*prendre l'exemple*) на основі дієслова *take*, яке було попередньо запозиченим зі скандинавської мови).

Іншими прикладами наслідування структури французьких дієслівних фраз є такі: *bear the face – porter les piez*, *bear fellowship – porte conpaignie*, *bear likeness, form – porter figure*, *bear name – porter le nom*, *beren nið – porter raucune*, *ire* [7, с. 85]. Велику кількість фразових сполук утворено зі словом *take*: *take comfort*, *take cure*, *take crown*, *take counsel*, *take battle*, *take advantage*, *take discipline*, *take end*, *take day*, *take flight*, *take heed*, *take keep*, *take going*, *take habit*, *take heaven*, *take heart*, *take land*, *take leave*, *take mercy*, *take part*, *take order*, *take purpose*, *take rest*, *take right*, *take sorrow*, *take standing*, *take tent*, *take truce*, *take turn*, *take vengeance*, *take way*, *take wife* тощо. Тексти англійської мови середнього періоду містять значну кількість таких сполук, наприклад: «*Also I beseche zow þat ze willyn speke to John Martyn as towchyn þe mater of Chertone þat he wolde take non distresse*» («The Stonor Letters», L. 49, 1435). – «*Також я прошу вас про те, щоб ви поговорили з Джоном Мартіном відносно Чертона, щоб він не засмучувався*»; «*<...> and mete togeders at Oxonford as uppon Monday next, for to take a dyrection what is to be done yn the premisses*» («The Stonor Letters», L. 94, 1467). – «*<...> і зустрілися в Оксфордї наступного понеділка, щоб прийняти вказівки відносно того, що має бути зроблено спадком*».

Ці приклади демонструють нам, що більшість дієслівних фраз сучасної англійської мови було сформовано за прикладом відповідних сполук французької мови, тоді як більшість описаних прикладів англійської мови давнього періоду вийшли з ужитку. З огляду на велику кількість сполук, які було частково запозичено або сформовано за зразком відповідників французької мови, можемо зробити висновок, що зміни, яких зазнала мова, були досить значними. Зазвичай для цього потрібні певні умови й мотиви, адже йдеться вже не просто про запозичення окремих слів, а про досить впорядковану зміну власної мови та її наближення до мови-донора.

Згідно з С. Томасом і Т. Кауфманом [2, с. 144], для такого типу мовної зміни необхідною є наявність середовища спілкування, а також певні знання в іноземній мові (іноді). Дослідження кореспонденції середнього періоду розвитку англійської мови свідчить, що такі умови були присутні в середовищі певної соціальної групи досить тривалий час. Збірка документів «Листи Стонорів» («The Stonor Letters»), яка містить матеріали листувань згаданої сім'ї за півтора століття, свідчить про гарне володіння авторами листів як англійською, так і французькою мовами, що було типовим для тогочасного суспільства. Автори часто застосовують дієслівні фразеологізми в двомовних текстах. Наприклад, лист Е. де ла Поля до Е. Стонора, датований 1380 р., містить таке речення: «*Trescher sire et amy, endroit de ce que mavez envoie que vous vod'roiez savoir jour et lieu a ou nous puissons estre ensemble pur faire fyn de le Manoier de Pottenham*». – «*Відносно того, що ви надіслали мені, що хотіли б знати місце та час (зустрічі), де ми могли б бути разом, щоб вирішити (дійти до висновку про, покінчити з) щодо будинку Потенхем*».

У листі Дж. Крукера до Т. Стонора, датованому 1468 р., є таке речення: «*Also here y sende you halfe a ryall to token that at the next tyme that ye and y mete y shall make an ende for my servaunt Hewgh Helyer*». – «*Також тут я надсилаю вам пів ріала (1 ріал = 60 шилінгів, шотландська золота монета), щоб позна-*

чити (забезпечити) те, що наступного разу ви і я зустрінемося та вирішимо відносно мого слуги Х'ю Хейлера».

Значення французької фрази *faire fyn* близьке до *завершити, прийняти рішення*, тобто близьке до значення сучасної англійської фрази *take a conclusion*. Як бачимо, та сама фраза фактично калькується в листах, які належать представникам однієї сім'ї та написані з різницею в майже 90 років.

У листі Ф. Бута до Е. Стонора, датованому 1380 р., використовується фраза *maner evidence*, значення якої є близьким до значення англійської фрази *take evidence*: «*Car monsyer est venu a Bamton ove tote maner evidence tochaux la dite matir*». – «*Можливо, мій пан з поїхав у Бамтон, щоб, між іншим, свідчити відносно згаданої справи*».

У листі абата Абінгтона до Е. Стонора, датованому 1379 р., вжито сполучення *prendre le serment*, що означає *давати клятву*: «*<...> ovesque un brief de prendre le serment de vous et vos conpaignons ove tote le haste que purra estre fait*» – «*<...> разом з тим, щоб швидко прийняти клятву від вас і ваших друзів з усією поспішністю, до якої потрібно вдатися*».

У листі Р. Пейджа до Т. Стонора (1478 р.) зустрічається фраза *take a promys*, яка є схожою за значенням до французького відповідника *prendre le serment*: «*<...> but y wold not ye confessid your self to thaym that ye have mys don in that case: but honestly take a promys of thaym [that]*». – «*<...> але я не хочу щоб ви зізналися їм, що ви мусите робити в тій справі, але чесно пообіцяти їм [це]*».

Наведені приклади демонструють, що впродовж XIV століття французька мова все ще посідала впливове місце в тогочасному суспільстві, оскільки нею послуговувалися автори листів. Як бачимо, Е. Стонор, автор перших листів зі збірки та основний адресат, вільно спілкувався французькою мовою, звикши використовувати дієслівні допоміжні конструкції французької мови. Приблизно через століття Т. Стонор спілкувався англійською мовою, проте тексти його листів наповнені запозиченнями з французької мови, до яких належать також згадані дієслівні допоміжні конструкції. Ми не можемо стверджувати, що французькі вислови увійшли до словника Т. Стонора завдяки родинним стосункам, однак «Листи Стонорів» демонструють такі явища:

1) на початку XV століття англійська мова стала основною мовою ділового спілкування;

2) автори листів належали до середовища, яке володіло як французькою, так і англійською мовами, тому існували всі умови для реалізації стратегії переговорів (за С. Томасом);

3) певний час французька мова була домінуючою, тому автори могли використовувати мовні звороти французької, щоб наблизити англійську до стандартів домінуючої мови.

Варто зауважити, що така форма існування англійської мови середнього періоду, як усна, зникла, а письмова мова, як зауважує К. Хаурап, відображає другорядні прагматичні ситуації [8, с. 229]. Тому всі припущення щодо взаємовпливу англійських і французьких допоміжних дієслівних конструкцій базуються на наших уявленнях про загальні принципи людського спілкування, які включають у себе закони прагматики. Оскільки сама суть прагматики як науки полягає в дослідженні мови як дії, мови як засобу досягнення результату, то принципи прагматики можуть використовуватися щодо розвитку мови в діячності. Таким чином, трактування явища запозичення допоміжних дієслівних конструкцій як результату дії стратегії переговорів є цілком виправданим.

На нашу думку, особливо яскравим прикладом реалізації згаданої стратегії є випадки калькування допоміжних дієслівних

конструкцій та усунення своїх звичних, типових для англійської мови давнього періоду сполук. Зокрема, як уже було зазначено, з ужитку вийшли фрази *don behat* (обицяти) та *macian loc* (робити висновок). Натомість почали використовуватися сполучення французького типу *make a promise* та *drive a conclusion*. Тобто перевага надавалася фразам зразка мови-донора, тоді як відповідники мови-реципієнта ігнорувалися. Це відповідає твердженню С. Томасон і Т. Кауфмана, що мовці змінюють власну мову, щоб наблизити її до мови донора [2, с. 142]. Графічно це можна зобразити за допомогою наступної схеми:

$$V^1S^1 + n \rightarrow V^2S^2$$

$$V^1V^1 + n \rightarrow V^2S^2$$

де V^1 – дієслово мови-реципієнта, S^1 – іменник мови реципієнта, V^2 – дієслово мови-реципієнта, підібране за зразком мови донора, V^{2*} – запозичене дієслово, S^2 – іменник мови-донора, n – дія стратегії переговорів. Наприклад:

V^1	S^1	+ n	\Rightarrow	V^2	S^2
macian	fare			make	a travel

Особливо важливим у цій ситуації є факт оточення й умов засвоєння другої іноземної мови. На думку С. Томасон і Т. Кауфмана, ефект стратегії переговорів посилюється в обставинах, коли вся мовна спільнота змушена засвоїти іноземну мову. Інколи це відбувається неусвідомлено [2, с. 143]. Саме такий опис найкраще демонструється ситуацією, яку ми зустрічаємо в «Листах Стонорів», коли білінгвізм мовної спільноти, як і домінуюче становище французької мови, є очевидним.

Висновки. Отже, встановлено, що головною метою будь-якої форми спілкування є досягнення успішного завершення акту передачі інформації. Згідно з П. Грайсом, особи, зайняті процесом спілкування, свідомо або підсвідомо змінюють слова й вирази власного мовлення, щоб зробити їх більш зрозумілими для співрозмовника. Такий принцип є всезагальним, тому може стосуватися ситуації міжкультурного спілкування, а також дає можливість нам розглядати процеси обміну інформацією в історичному аспекті. На думку С. Томасон і Т. Кауфмана, у ситуації мовного контакту також діє схожий принцип, якому вчені дають назву стратегії переговорів. Згідно з їх переконанням, суть цієї стратегії полягає в тому, що мовці умисно намагаються змінити власну мову, щоб зробити її більш схожою на мову співрозмовника, який є представником іншої мовної спільноти. Багаторазове використання стратегії переговорів залишає слід у словнику, граматиці й навіть фонетиці мови-реципієнта.

Завдяки дослідженню кореспонденції англійської мови середнього періоду проаналізовано мовні зміни – запозичення у сфері допоміжних дієслівних конструкцій із точки зору прагматики. Вибір матеріалу зумовлювався тим, що англійські дієслівні фрази, створені за зразком французьких, є копіюванням структурних особливостей мови-донора, як і передбачається стратегією переговорів. Важливість впливу стратегії переговорів підкреслюється також тим, що обрані матеріали якнайкраще демонструють перехід між текстами французької мови, які

містять зразки дієслівних конструкцій, до текстів англійської мови з наявними в них такими ж дієслівними фразами.

Питання впливу стратегії переговорів як прагматичного чинника є досить широким, а дієслівні допоміжні конструкції виступають лише незначною часткою можливих сценаріїв такого впливу, тому ця тема має подальші перспективи для дослідження.

Література:

1. Thomason S. Language contact / S. Thomason. – Edinburgh : Edinburgh University Press, 2001. – 306 p.
2. Grice P. Logic and conversation / P. Grice // Studies in the way of words. – Harvard University Press, 1989. – P. 22–41.
3. Bausfield D. Impoliteness in Interaction / D. Bausfield. – Amsterdam : John Benjamins Publishing, 2008. – 276 p.
4. Baugh A. The history of the English language / A. Baugh, T. Cable. – London : Taylor and Francis e-library, 2005. – 477 p.
5. Claridge C. Multi-word Verbs in Early Modern English / C. Claridge. – Amsterdam : Rodopi, 2000. – 293 p.
6. Ronan P. Make peace and take victory. Support Verb Constructions in Old English in Comparison with Old Irish / P. Ronan. – Odense : University of Southern Denmark, 2012. – 237 p.
7. Sypferd W. Old French Influence on Middle English Phraseology / W. Sypferd // Modern Philology. – Chicago : The University of Chicago Press, 1907. – Vol. 5. – № 1 – P. 85–96.
8. Haastrap K. Lexical Inferencing Procedures, Or, Talking about Words: Receptive Procedures in Foreign Language Learning with Special Reference to English / K. Haastrap. – Tübingen : Gunter Narr Verlag, 1991. – 249 p.

Ходак О. В. Влияние стратегии переговоров на структурные особенности глагольных фраз в английском языке среднего периода

Аннотация. В статье исследуются изменения в способе построения глагольных фраз, которые возникли в английском языке среднего периода. Установлено, что большинство глагольных фраз исследуемого периода были сформированы по образцу соответствующих соединений французского языка, что позволяет предположить действие стратегии переговоров как фактора умышленного языкового изменения в ситуации межязыкового контакта.

Ключевые слова: глагольные фразы, соединения, вспомогательные глагольные конструкции.

Khodak O. The influence of the negotiation strategy on the structure of verbal phrases in middle english

Summary. The article presents the study of changes in the structure verbal phrases that occurred in Middle English. It was stated, that most verbal phrases of the period in study were formed on the model of the corresponding compounds of the French language. This lets us suggest, that verbal phrases were influenced by the negotiation strategy, which is a way of linguistic change in situations of language contact.

Key words: verb phrases, compounds, auxiliary verb constructions.

Черська Ж. Б.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри іноземних мов для гуманітарних факультетів
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

ОСОБЛИВОСТІ ВЕРБАЛІЗАЦІЇ КОНЦЕПТУ АЛЬТРУЇЗМ У ХУДОЖНІЙ ЛІТЕРАТУРІ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТ.

Анотація. У статті досліджено вербалізацію концепту АЛЬТРУЇЗМ у німецькій мові. Особливості вербалізації проаналізовано на матеріалі текстів художньої літератури першої половини ХХ ст. Найбільш уживаними засобами вербалізації концепту стали прикметники зі значенням «альтруїстичний».

Ключові слова: вербалізація, концепт, прикметники, значення «альтруїстичний», особливості.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку лінгвістики відзначається підвищеним інтересом науковців до аналізу концептів. Дослідженню концептів присвятили свої праці багато вчених, акцентуючи увагу на певних особливостях у визначенні терміна «концепт». Так, одним із класичних визначень концепту стало тлумачення О. Кубрякової: «Концепт – термін, що слугує поясненню одиниць ментальних і психологічних ресурсів нашої свідомості та тієї інформаційної структури, що відображає знання й досвід людини; оперативна змістовна одиниця пам'яті, ментального лексикону, концептуальної системи й мови мозку, усієї картини світу, відображеної в психіці людини» [1, с. 38]. Близьким є культурологічне розуміння А. Вежбицької, яка розглядає концепт як певний об'єкт зі сфери «ідеальне». Цей об'єкт має ім'я та відображає культурно обумовлене уявлення про світ, тобто належить до розряду «дійсне» [2, с. 18].

Що стосується культурно зумовленого уявлення про світ, то ця думка знайшла втілення в працях багатьох лінгвістів, таких як Ю. Степанов, С. Ляпін, О. Бабушкін та інші. О. Бабушкін зауважує, що концепт – це будь-яка дискретна змістова одиниця колективної свідомості, яка відображає предмет реального чи ідеального світу та зберігається в національній пам'яті у вербально позначеному вигляді [3].

Як відомо, національно-ціннісні характеристики концептів оптимально вивчаються на матеріалі засобів їхньої вербалізації [4; 5; 6], що виявляють специфіку концептуалізації в різних картинах світу. Концепт, як і будь-яка вимірна одиниця менталітету, як правило, має панхронічний аспект вираження, що, на нашу думку, може стати важливою підставою для дослідження його змісту на сучасному етапі становлення. Водночас цей концепт є результатом відповідного становлення протягом певного часу.

Аналіз специфіки становлення концепту з урахуванням вияву семантики його номінативних одиниць залишається актуальним у сучасній лінгвістиці. М. Алефіренко зазначає: «Поетапна еволюція концепту нерозривно пов'язана із семантичним розвитком слова, яке його називає, що безпосередньо обумовлюється специфікою когнітивної діяльності» [7, с. 143]. Дослідження концепту в «історичній перспективі» (так виділяє діахронічний аспект вивчення концепту

Т. Шваб [6]) схоже на кропітку працю археолога, результатами якої поряд із реконструкцією джерел і з'ясуванням чинників багатьох мовних явищ можуть стати унікальні, неочікувані ним відкриття, віднайдення глибинних асоціативних зв'язків у мові.

Тому, визначаючи концепт як одиницю узагальненого мовно-ментального ресурсу з етнонаціональними чи культурно зумовленими уявленнями людини про дійсність, проаналізуємо також недосліджені засоби вербалізації концепту АЛЬТРУЇЗМ на матеріалі німецької мови першої половини ХХ ст.

Отже, **мета статті** – проаналізувати особливості вербалізації концепту АЛЬТРУЇЗМ на основі його лексикографічного вираження й вияву в творах німецькомовних авторів першої половини ХХ ст. Матеріалом для аналізу стали твори німецькомовних письменників [8; 9] першої половини ХХ ст. обсягом суцільної вибірки 2 млн слововживань.

Виклад основного матеріалу. Що стосується лексикографічного вияву компонентів вербалізації концепту АЛЬТРУЇЗМ, то лексика, яка його відображає, є дуже малочисельною [10]. Порівняно з особливостями вербалізації взаємопротиставленого концепту ЕГОЇЗМ на основі компонентів, які належать до різних частин мови [11, с. 179], лексика, що номінує АЛЬТРУЇЗМ, включає незначну кількість слововживань. Так, одна з форм альтруїстичної поведінки виражається іменником *Selbstverleugnung* (приниження власних бажань, симпатій, нахилів) [10, с. 673]. Відмову від певних речей, від досягнення власних інтересів, від яких-небудь благ автор презентує за допомогою дієслова *entsagen* та іменника *Entsagung* [10, с. 266]. Найвищий ступінь моральної величч людини, її благородних думок і вчинків, які межують із самопожертвою, фіксує у своїй семантиці прикметник *edel* [10, с. 241]. Іменник *Edelmuth* акумулює в собі прояв людських думок і переконань, що мають позитивне моральне забарвлення. Похідним від цього слова став прикметник *edelmüthig* як характеристика моральних якостей людини, сповненої благородства в думках і відповідних вчинках [10].

Жертвоні дії на користь іншої особи виражає слово *aufopfern*, а самопожертву – іменник *Aufopferung* [10, с. 70]. Великодушність, яка виявляється в добродієчних вчинках заради інших людей, позначена словом *Großherzigkeit*, характеристика благородних помислів – прикметником *großherzig* [10, с. 390]. Благородство людини, її моральна величч передається іменником *Hochherzigkeit*, а ознака високоморальних людських почуттів – прикметником *hochherzig* [10, с. 437]. Немає в словнику таких слів на позначення концепту АЛЬТРУЇЗМ: *selbstlos*, *Selbstlosigkeit*, *altruistisch*, *Altruismus*, *Altruist*.

Однак під час аналізу текстів художньої літератури, який показав домінування прикметників серед усіх компо-

нентів вербалізації, зафіксовано випадки слововживання прикметника *altruistisch* як вияву позитивної оцінки людини, яка акумулювала в собі певні жертвні (альтруїстичні) вчинки. Так, у збірці есе К. Сільви (1843–1916 pp.) «Прощептані слова» описано типові риси людини-альтруїста: «*Es gibt Menschen, welche die Gabe haben, überall gute Laune und Freude hinzutragen, wo sie auch immer erscheinen. Man kann sich darauf verlassen, dass das stets ganz altruistische Menschen sind, in die nie ein Hauch von Selbstsucht hat eindringen können, weil einfach kein Platz dafür da ist, weil sie von den andern erfüllt sind, und von dem, was diese bedürfen, daß sie nicht Zeit haben an ihr eignes Ungemach zu denken*» [9].

Варто зазначити, що кількісні показники частотності вживання засобів вербалізації *altruistisch* (12% прикметників), *Altruismus* (4%), *Altruist* (3%) та *Altruistin* (1%) у текстах художньої літератури є невисокими як загалом, так і за кожним окремим словом. Прикметник *altruistisch* в сполученні з іменниками на позначення осіб найчастіше використовується в межах досліджуваної вибірки (74% всіх слововживань цього компонента вербалізації).

Відсутні в словникових дефініціях засоби вербалізації *selbstlos* та *Selbstlosigkeit* виявлено на матеріалі художньої літератури першої половини ХХ ст. Прикметник *selbstlos* (15%), щоправда, посідає не першу позицію серед усіх прикметників на позначення концепту АЛЪТРУЇЗМ, сполучаючись переважно з іменниками, які номінують поведінку людини (81% усіх слововживань у моделі «прикметник + іменник»).

Свідченням частотності вживання прислівника *selbstlos* стали поодинокі приклади характеристики людських вчинків. Проте часто вияв його семантики коригується сумісним вживанням у контексті словосполучень із прикметником *selbstlos*. Так, німецький письменник і драматург А. Гольц (1863–1929 pp.) у п'єсах початку ХХ ст. звертає увагу на морально-етичне підґрунтя поведінки головних героїв, вустами яких визначається розуміння автором головних засад прояву концепту АЛЪТРУЇЗМ у людських діяннях: «*Marianne: (ihm schnell zur Hilfe kommend; jetzt ganz auf seiner Seite) Und du entschlosst dich so selbstlos, dass ich mir noch selbstlose Handlungsweise überhaupt gar nicht vorstellen kann!*» [9].

На протипагу прикметнику *selbstlos* в іменника *Selbstlosigkeit* (19%), який став втіленням позитивної оцінки як окремих людей, так і цілих спільнот, зафіксовано найменшу кількість слововживань серед іменників на позначення концепту АЛЪТРУЇЗМ на матеріалі проаналізованої вибірки. Альтруїзм, позначений іменником *Selbstlosigkeit*, у творах Г. Бьолау (1856–1940 pp.) набуває особливого глобального значення та протиставляється нищому егоїзму, вираженому іменником *Ichheit*: «*Selbstlosigkeit steht auf, Selbstlosigkeit, das Wunder aller Wunder. Quell und Ursprung, Geburt aller Gottheit, bricht durch starre Ichheit. Ich! Ich, das sich aus dem Fleisch und Blut des Nächsten aufbaut. Ich, das von der Vernichtung andere lebt – erwacht, gibt sich preis, vergisst sich selbst, opfert sich!*» [9].

Наведений приклад засвідчує сумісне використання в контексті також дієслова *sich opfern*, поодинокі випадки вживання якого слугують переважно для підкреслення «жертвності» як однієї із семантичних особливостей вербалізації концепту АЛЪТРУЇЗМ на досліджуваному етапі його становлення.

Самопожертва як наслідок відмови від особистих благ і як основна ознака альтруїстичної поведінки людини ви-

ражається в межах вибірки іменниками *Entsagung* (26%), *Aufopferung* (23%), *Selbstverleugnung* (20%).

Прикметники, які використовуються авторами першої половини ХХ ст. для позначення позитивних жертвних рис людей, мають приблизно таку ж частоту використання, як іменники: *entsagungsvoll* (25%), *aufopfernd* (20%), *selbstverleugend* (19%).

Серед виділених компонентів вербалізації зустрічаються поодинокі випадки використання прислівника *entsagungsvoll*. У романах німецької письменниці Н. фон Ешструт (1860–1939 pp.) зафіксовано вживання прислівника *entsagungsvoll* на позначення героїзму, альтруїстичної свідомості й жертвної боротьби: «*Sie beobachteten Götze, sie erfuhren, wie heldenhaft und entsagungsvoll er den schweren Kampf mir dem Schicksal führte, wie standhaft er jedwede Unterstützung der Künstlerin ablehnte*» [9].

Що стосується використання іменників *Großherzigkeit* (2%) та *Hochherzigkeit* (3%) у художній літературі початку ХХ ст., то випадків їхнього вживання як засобів вербалізації концепту АЛЪТРУЇЗМ зафіксовано дуже мало. Однак прикметники *großherzig* (3%) та *hochherzig* (3%) виявляють у контексті семантичні особливості, сполучаючись з іменниками на позначення альтруїзму. Сумісне слововживання *hochherzig+Selbstlosigkeit* в творах німецького письменника Й.Р. цур Мегеде (1864–1906 pp.) свідчить про антонімічний зв'язок між компонентами вербалізації концептів АЛЪТРУЇЗМ та ЕГОЇЗМ як протиставлення «праведного» й «гріховного» в людській поведінці та почуттях: «*Reinige Deine Gefühle von sündigen Schlacken, wenn Du stark liebst – ich kann's nicht! So verging mir die Fahrt: hochherzige Selbstlosigkeit mit heißem Egoismus innig gemischt...*» [9].

Багатозначний прикметник *edel* (3%) зустрічається в творах німецьких письменників першої половини ХХ ст. для позначення саме альтруїстичних рис людей рідко. Проте контекстуальне оточення прикметника *edel* та іменника *Edelmut* (3%) у прозі Г. Зайделя (1849–1906 pp.) свідчить про вияв семантики на позначення концепту АЛЪТРУЇЗМ завдяки сумісній частотності вживання прикметника *edel* та іменників *Selbstlosigkeit*, *Edelmut*: «*Ihr grausamern Verfolger habe sie in Eisen gelegt, sie aber in edler Rache und Selbstlosigkeit hätten dazu geholfen, dass ihn die sanften Rosenketten der Liebe gefesselt hätten. Wo da der größere Edelmut zu suchen sei, das wäre unschwer zu erkennen*» [9].

Висновки. З огляду на проведений аналіз можна констатувати про розбіжності під час виявлення компонентів вербалізації концепту АЛЪТРУЇЗМ у лексикографічних джерелах і художній літературі. Так, засоби вербалізації *selbstlos*, *Selbstlosigkeit*, *altruistisch*, *Altruismus*, *Altruist* відсутні в словникових дефініціях, однак на матеріалі досліджуваної вибірки зафіксовано їх використання в художніх творах початку та першої половини ХХ ст., що свідчить про стрімкий розвиток семантичних особливостей компонентів вербалізації концепту, появу нових засобів передачі самовідданих жертвних дій та альтруїстичної поведінки головних героїв. Варто зазначити, що серед усіх компонентів вербалізації переважають прикметники, які оптимально відображають сигніфікативний аспект значення.

У перспективі вважаємо за доцільне здійснити порівняльний аналіз компонентів вербалізації концептів АЛЪТРУЇЗМ та ЕГОЇЗМ із використанням статистичних методів на матеріалі однакової вибірки.

Література:

1. Кубрякова Е. Части речи с когнитивной точки зрения / Е. Кубрякова. – М. : Ин-т языкознания РАН, 1997. – 328 с.
2. Вежбицкая А. Семантические универсалии и описание языков / А. Вежбицкая ; пер. с англ. А. Шмелева ; под ред. Т. Булыгиной. – М. : Школа «Языки русской культуры», 1999. – 780 с.
3. Бабушкин А. Объективное и субъективное в категоризации мира / А. Бабушкин // Общие проблемы строения и организация языковых категорий : матер. науч. конф. – М. : РАН, 1998. – С. 28–31.
4. Белозорова Ю. Когнітивно-дискурсивна концептуалізація часу в сучасній німецькій мові : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / Ю. Белозорова. – Запоріжжя, 2005. – 22 с.
5. Томенчук М. Варіантно зумовлена концептуалізація дійсності у сучасній англійській мові : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / М. Томенчук. – Чернівці, 2008. – 20 с.
6. Шваб Т. Еволюція концепту ЕГОІЗМ в англійській мові (на матеріалі текстів давньоанглійського, середньоанглійського та ранньоанглійського періодів) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / Т. Шваб. – К., 2006. – 18 с.
7. Алефиренко Н. Спорные проблемы семантики : [монография] / Н. Алефиренко. – М. : Гнозис, 2005. – 326 с.
8. Deutsche Literatur von Lessing bis Kafka / hrsg. von M. Bertram. – Berlin : Directmedia Publishing GmbH, 2002.
9. Projekt Gutenberg – DE [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://gutenberg.spiegel.de>.
10. Weber F. Handwörterbuch der deutschen Sprache / F. Weber. – Leipzig, 1905. – 790 s.
11. Черська Ж. Вербалізація концепту ЕГОІЗМ у художній літературі першої половини ХХ ст. / Ж. Черська // Наукові записки Наці-

онального університету «Острозька академія» : зб. наук. праць. Серія «Філологічна» / уклад. : І. Ковальчук, Л. Коцюк, С. Новоселецька. – Острог : Вид-во НУ «Острозька академія», 2014. – Вип. 42. – С. 178–181.

Черская Ж. Б. Особенности вербализации концепта АЛЬТРУИЗМ в художественной литературе первой половины ХХ ст.

Аннотация. В статье исследована вербализация концепта АЛЬТРУИЗМ в немецком языке. Особенности вербализации проанализированы на материале текстов художественной литературы ХХ ст. Наиболее употребляемые средства вербализации – прилагательные со значением «альтруистический».

Ключевые слова: вербализация, концепт, прилагательные, значение «альтруистический», особенности.

Cherska Zh. The peculiarities of the verbalization of concept ALTRUISM in the style of fiction in the first part of the 20-th century

Summary. The verbalization of the concept ALTRUISM in German has been investigated in the article. The peculiarities of the verbalization have been analyzed in the style of fiction since the first part of the 20-th century. Adjectives with the meaning “altruistic” are the most usable parts of the language that deal with the verbalization of the concept ALTRUISM.

Key words: verbalization, concept, adjectives, meaning of “altruistic”, peculiarities.

Черчата Л. М.,

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри загального і слов'янського мовознавства та іноземних мов
Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка

ЕЛЕМЕНТИ ОБРАЗНОСТІ В АНГЛОМОВНОМУ НАУКОВОМУ ТЕКСТІ: СТИЛІСТИЧНИЙ АСПЕКТ

Анотація. У статті розглядаються стилістичні аспекти використання засобів образності в англomовному науковому тексті з огляду на їх суттєве семантичне навантаження та функціональну доцільність. Автор аналізує підходи до визначення ключового поняття «науковий стиль мовлення» та виокремлення його підстилів.

Ключові слова: науковий стиль, підстиль, науковий текст, образність, стилістичні засоби, метафора, метонімія, епітет, фразеологізм.

*Избыток средств нередко портит дело,
Имей одно, но пользуйся умело
Ж де Лафонтен*

Постановка проблеми. Глобалізаційні процеси, які відбуваються на світових теренах, охоплюючи не лише економічну, а й науково-технічну сферу, зумовили посилення інтересу лінгвістів до текстів науково-технічної тематики. Наука набуває особливо значення в житті сучасного суспільства, що саме обумовлює актуальність проблеми вивчення наукового стилю, зокрема й особливостей використання в ньому засобів образності. Оскільки міжнародне наукове спілкування реалізується переважно англійською мовою, кожна освічена людина постає перед необхідністю знання основ наукового стилю англійської (чи іншої європейської) мови. Практичне значення полягає у вивченні підстилів наукового функціонального стилю, його типових жанрів, структури наукового тексту з огляду на можливість використання в ньому стилістичних засобів образності.

Однак питання використання засобів образності в англomовних наукових текстах потребують більш ґрунтовного вивчення й поглибленого аналізу. Написанню розвідки передувала робота з текстами та словниковими статтями з галузей комп'ютерних технологій, програмування й Інтернету, які стали матеріалом для проведення дослідження.

Мета статті – проаналізувати дібраний матеріал та виокремити найбільш характерні для англomовних наукових текстів стилістичні засоби образності.

Аналіз актуальних досліджень. Стиль наукового викладу нині цікавить багатьох дослідників. Еволюція поглядів мовознавців – фахівців у сфері функціональної стилістики, англomовних наукових текстів – знайшла відгук у працях вітчизняних і зарубіжних учених. Наукові роботи авторів, таких як І.В. Арнольд, П.О. Бех, М. Блек, Р. Гаскел, Н. Гудмен, Г.М. Дядюра, В.І. Карабан, Л.Л. Лагутіна, Дж. Лакофф, В.О. Мальцева, О.В. Терехова та інші, отримали визнання лінгвістичної спільноти в результаті широкого обговорення й жвавих наукових дискусій учених як на національному, так і на міжнародному рівнях.

Виклад основного матеріалу. Аналіз сучасної наукової літератури дозволяє відзначити відсутність серед наукового загалу

єдиної думки щодо питання визначення поняття «науковий стиль мовлення». Одні науковці визнають існування такого стилю й описують його особливості, натомість інші не вважають за необхідне взагалі виокремлювати його як стиль. І.В. Арнольд підкреслює, що науковий стиль є характерним для текстів, призначених для повідомлення точних відомостей із певної спеціальної галузі та закріплення процесу пізнання. Стилетвірними факторами визнається потреба зрозумілої й логічної послідовності викладу складного матеріалу та значна традиційність. Відсутність безпосереднього контакту або обмеженість контакту з адресатом мовлення (доповідь, лекція) виключають чи значно обмежують використання позамовних засобів; відсутність зворотного зв'язку потребує повноти [1, с. 177].

На думку О.В. Суперанської, під час ділового спілкування мова має бути загальнозрозумілою, тому автори створюють наукові праці дещо нормалізованою мовою [10, с. 67]. Змісту кожної галузі знань відповідає певний набір лексичних і граматичних категорій та елементів, необхідних для спілкування у вузькій сфері діяльності й описання певної предметної сфери. Робота з теоретичними джерелами вказує на існування різних підходів щодо можливості виокремлення підстилів наукового стилю, кількість яких подекуди відрізняється. Нам близький підхід І.А. Цатурової та Л.А. Васенко, які обстоюють думку про необхідність розподілу наукового стилю на три підстилі, що визначається прагматикою відправника й адресата та комунікативною функцією [2, с. 14; 11, с. 96]. Прикладом першого підстилю є власне науковий текст, який має на меті науковий пошук та обмін інформацією. Він створюється фахівцем і призначається для фахівця. Науково-навчальний текст також створюється фахівцем, проте призначається не для фахівця. Його метою є передача інформації. Найтипівішим серед існуючих у межах освітнього підстилю наукового функціонального стилю жанрів можна назвати підручник. Прикладом третього підстилю є науково-популярний текст, який створюється також фахівцем, проте призначається для широкого кола читачів, які цікавляться тією чи іншою проблемою. Метою такого тексту є передача інформації в захоплюючій і цікавій формі.

Оскільки в науковому тексті увага акцентується переважно на логічному, а не емоційному аспекті інформації, автор завжди намагається унеможливити вільне тлумачення сутності предмета, виклад матеріалу носить дещо формальний характер [3, с. 236–244; 12, с. 49]. Погоджуючись із такою думкою, С.С. Коломієць і Г.О. Фаусек додають, що основними особливостями стилю наукових робіт є логічна послідовність викладу, орієнтація не на емоційно-чуттєве, а насамперед на логічне сприйняття інформації, прагнення до максимальної об'єктивності. У зв'язку із цим нерідко висловлюється думка, що образні засоби, у яких присутній значний елемент суб'єктивного, індивідуального, відповідно, й емоційно-оцінного, можуть зашкодити точному викладу наукових питань [8, с. 185–189]. Саме цим по-

ясняється досить обмежене використання в науковій і технічній літературі таких виразних засобів, як епітет, метафора, метонімія тощо.

Очевидно, що наукова література має обмежене коло читачів. Характерними особливостями науково-технічного стилю, як зазначає І.В. Гредіна, є його інформативність (змістовність), логічність (чітка послідовність, зв'язок між основною ідеєю й деталями), точність та об'єктивність, а на ґрунті цих особливостей – цілковита зрозумілість. Для окремих текстів наведені ознаки зазвичай характерні більшою чи меншою мірою залежно від їх приналежності до того чи іншого підстилю. Проте в усіх таких текстах спостерігаються переважно ті мовні засоби, які задовольняють потреби певної сфери спілкування. І.В. Гредіна наголошує: «Швидке оновлення науково-технічної інформації, що спричиняється постійними змінами в науці, культурі, економіці, значно впливає не лише на зміст сучасних науково-технічних текстів англійською мовою, а й на їх структурно-граматичні та лексичні особливості» [5, с. 3].

Аналізуючи науковий стиль, дослідники часто протиставляють його художньому, підкреслюючи об'єктивний характер першого, стандартизацію викладу, дотримання чітких норм і традицій [1, с. 258; 6, с. 15–16]. Проте таку позицію визнають не всі науковці. Наприклад, Л.Л. Лагутіна переконана, що «мислення та його вираження засобами мови навіть на абстрактному рівні не може позбавлятися оцінності, уявлення й експресії» [9, с. 67], а тому подібне протиставлення є не зовсім коректним. До того ж традиційно вважають особливістю англомовних наукових текстів те, що мова, якою вони написані, як правило, є більш експресивною й емоційною порівняно з україномовними науковими текстами.

С.С. Коломієць і Г.О. Фаусек зазначають, що образні висловлювання мають ширші можливості семантичної інтерпретації, викликають додаткові асоціації, істинність яких часто потребує обґрунтування й уточнення, тоді як наукова проза характеризується переважанням термінологічної денотації, свобода вибору лексичних засобів при цьому обмежується більше, ніж в інших функціональних стилях. Здавалося б, сказане уможливило розгляд образного слововживання як випадкового явища в стилі наукової прози, що потрапляє в нього з інших сфер функціонування загальнолітературної мови. Однак автори наукових робіт досить часто вдаються до способу висловлювання думки, який ґрунтується на образності. Це пояснюється тим, що, крім прагнення людської свідомості до об'єктивного відображення світу, для нього характерна також кваліфікаційно-оцінна діяльність [8, с. 185–189].

На думку І.Р. Гальперіна, образність не властива стилю наукової прози. Однак це не означає, що в наукових творах відсутня образна мова. На відміну від офіційно-ділового стилю, у якому образність виключається як явище, що порушує стиль, і на відміну від стилю художньої літератури, у якому образність стає найбільш характерною ознакою, у стилі наукової прози цей засіб є необов'язковим, допоміжним [3, с. 308]. Образність у науковій прозі – це засіб виявлення індивідуальної манери викладу інформації, що саме по собі не є обов'язковим для цього стилю. Образність зазвичай посилює й відтіняє вже аргументовану логічну думку.

З'ясовуючи взаємозв'язки матеріального світу, доводячи певні положення, гіпотези, висвітлюючи наукові питання з метою визначення та пояснення явищ природи й суспільного життя, оцінюючи роботу своїх колег, учений разом із логічною констатацією факту привносить власну суб'єктивно-чуттєву оцінку, що

неподільно пов'язана з емотивністю, образністю та експресією.

Як свідчать дослідження психології наукової творчості, мислення та його мовне вираження навіть на абстрактному рівні не може цілком позбавлятися оцінності, уяви, інтуїції й експресії. З огляду на єдність мови та мислення це неодмінно виражається в стилі мовлення, мові, як стверджує Н.М. Кожина. Тому образні засоби не можуть повністю усуватися з наукового висловлювання [7, с. 205–209].

Окрім внесення в науковий текст емоційних та естетичних елементів, образність має також суттєве семантичне навантаження, розкриваючи, доповнюючи й уточнюючи наявні поняття. Відповідаючи завданням наукової розповіді, обрані словотворення є носіями інформації, дієвими засобами збудження розумової діяльності та уяви читача. У цьому полягає їх функціональна доцільність.

Епітет як важливий засіб відтворення образності в науковому тексті сприяє яскравій емоційній характеристиці предмета або явища. Образність епітета визначається переважно його мовним оточенням. Емоційне значення в епітеті може супроводжувати наочно-логічне значення або існувати як єдине значення в слові. У науковому тексті епітет набуває нейтрального мовного забарвлення, виступаючи, як правило, у складі термінологічних поєднань. Про наявність епітетів в англомовному науковому тексті свідчать такі приклади: «*A number of the menu entries have a hot key associated with them*». – «*Більшості входів у меню відповідають «швидкі» клавіші*»; «*The results of Prof. Gregory's happy experiments*». – «*Результати «успішних» досліджень професора Грегорі*».

Іншим посутнім засобом образності в науковому тексті галузі комп'ютерних технологій є метонімія. Наприклад: «*It is among the world's largest and renowned computer hardware and software manufacturing company, informally known as Big Blue*». – «*Серед найбільших і найпопулярніших у світі комп'ютерних компаній вона відома під назвою **Блакитний гігант***» (розмовна назва компанії IBM); «*Microsoft also supplies about 50 percent of the world's software applications*». – «*Працівники компанії Майкрософт постачають близько 50 відсотків програмного забезпечення*».

У наукових текстах свідомо уникають прихованої образності, оскільки вона викликає зайві асоціації, ускладнює розуміння сутності. Образи використовують для формулювання наукових понять, у нових галузях знань, у тих частинах тексту, де викладено не власне наукові дані (наприклад, у відступах). Використання засобів образності в науковому тексті принципово відрізняється від їх використання в художній літературі. У художньому творі метафора – це важливий елемент системи образів. У науковій мові багато з них виступають у допоміжній функції: для пояснення, популяризації; вони є своєрідними інструкціями, не пов'язаними із загальною мовленнєвою системою; їх використовують як прикрасу; вони є чужорідними елементами та вживаються не гармонійно до стилю, а всупереч йому.

Наукові метафори – це слова чи словосполучення, які вживаються в переносному значенні для назви поняття в науковій терміносистемі за подібністю певних ознак. Вони поділяються на *номінативні*, які не мають стилістичного забарвлення та призначені називати об'єкти чи явища дійсності (*body* – тіло (набір операторів усередині певної структури), *piracy* – піратство (незаконне використання програмного забезпечення)), та *когнітивні*, які ґрунтуються на переносі якостей одного предмета на інший. Будучи джерелом лексичної полісемії, когнітивні метафори не маркуються стилістично: «*The BIOS reads the first*

sector of the floppy and starts executing it». – «BIOS» (базова система вводу/виводу) зчитує перший сектор дискети і передає йому керування».

Образні метафори є найбільш виразними з точки зору стилістики: «I fixed some bugs, like the one that caused it to lock up when it ran out of memory». – «Я виправив деякі «дефекти» (наприклад, система не зависала, коли був вихід за межі пам'яті)».

Слід зазначити, що метафора є одним із головних шляхів утворення термінів, наприклад: *computer family* – *родина комп'ютерів*, *directory tree* – *дерево каталогів*, *infrared mouse* – *інфрачервона миша*.

Образне порівняння – стилістичний прийом, що полягає в частковому уподібненні двох об'єктів дійсності (або їх якостей), які належать до різних класів. Предмети, які порівнюються, не є повністю ідентичними, вони лише дещо нагадують одне одного. Цей троп полягає в поясненні одного предмета через інший, подібний до нього, за допомогою сполучників *as* та *like*.

Приклади метафоричних порівнянь, в основу яких покладено просту асоціацію, що ґрунтується на нескладних, прозорих ознаках: «An exchange functions somewhat like a mailbox in that messages are deposited there by one task and collected by another». – «Функції обмінника в деякому розумінні подібні до функцій поштової скриньки: повідомлення поміщаються в неї за допомогою одного завдання, а одержують за допомогою іншого».

Метафоричним порівнянням, складні асоціації яких передбачають багатоступеневість розумових операцій, властива найвища абстрактність, оскільки в них встановлюється зв'язок між абстрактними поняттями: «A microprocessor without development tools is like a fish out of water – dead». – «Мікропроцесор без засобів проектування подібний до риби, яку витягли з води: він нежиттєздатний».

Ще одним засобом відтворення образності є фразеологізм. Фразеологізм – це відтворювана одиниця мови з двох або більше слів, яка є цілісною за своїм значенням та стійкою за складом і структурою. Фразеологізми є знаками вторинної номінації, у яких образ словосполучення, його первинна мотивація переносяться на іншу ситуацію. Через це фразеологізмам притаманна образність.

Як мовна одиниця вищої організації фразеологізм здатний повніше (а отже, точніше) передати те чи інше поняття, ніж слово. Адже, позначаючи предмет чи особу, ознаку, спосіб дії тощо, фразеологічна одиниця надає також додаткову інформацію про них. Окрім того, фразеологічний вислів є набагато експресивнішим за лексичний, адже він часто має образний або порівняльний характер. Приклади образних фразеологічних одиниць в англомовних наукових текстах: «As a parallel computers become more common, and as common computers become more parallel it is important that the programmer cast off shackles of sequential thought». – «Тоді як паралельні комп'ютери стають більш звичними, а звичні комп'ютери більш паралельними, програміст просто зобов'язаний скинути із себе кайдани послідовного мислення».

Приклади фразеологізмів у наукових текстах можуть також бути такими: *to read between the lines* – *читати поміж рядків*, *to acquire currensey* – *набувати поширення*, *plain as a pikestaff* – *абсолютно зрозумілий*, *as matters stand* – *за існуючого стану справ*.

Висновки. Таким чином, стилістичні засоби образності (наприклад, епітет, метафора, метонімія, образне порівняння та фразеологізм) не можуть повністю усунути з наукового висловлювання та є найбільш притаманними англомовним науковим текстам.

Література:

1. Арнольд И.В. Стилистика. Современный английский язык : [учебник для вузов] / И.В. Арнольд. – М. : Флинта ; Наука, 2002. – 384 с.
2. Васенко Л.А. Фахова українська мова / [навч. посібник] / Л.А. Васенко, В.В. Дубічинський, О.М. Кримець. – К. : Центр учбової літератури, 2008. – 272 с.
3. Вдовина О.А. Языковая специфика научного текста по международным отношениям / О.А. Вдовина // Вестник Московского государственного института международных отношений. – 2010. – № 5(14). – С. 236–244.
4. Гальперин И.Р. Стилистика английского языка : [учебник] / И.Р. Гальперин. – М. : Высшая школа, 1981. – 334 с.
5. Гредина И.В. Перевод в научно-технической деятельности : [учеб. пособие] / И.В. Гредина. – Томск : Изд-во Томского политех. ун-та, 2010. – 121 с.
6. Карабан В.І. Посібник-довідник з перекладу наукової і технічної літератури на українську мову: граматичні труднощі / В.І. Карабан. – Флоренція ; Страсбург ; Гранада ; К. : TEMPUS, 1997. – 317 с.
7. Кожина Н.М. Стилистика русского языка : [учебник для вузов] / Н.М. Кожина. – М. : Флинта ; Наука, 2008. – 464 с.
8. Коломієць С.С. Засоби образності англомовного науково-технічного тексту / С.С. Коломієць, Г.О. Фаусек // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна : зб. наук. праць. – Х. : Вид-во ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2011. – Вип. 954. – С. 185–189.
9. Лагутина Л.Л. Экспрессивность научно-технического текста как фактор его адекватного восприятия / Л.Л. Лагутина // Содержание и принципы лингвостиллистических исследований : сб. науч. тр. – М. : Ред. совет Московского ордена Дружбы народов Гос. ун-та иностр. языков им. Мориса Тореза, 1989. – Вып. 4. – С. 66–74.
10. Суперанская А.В. Общая терминология: вопросы теории / А.В. Суперанская ; отв. ред. Т.Л. Канделаки. – М. : Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2012. – 248 с.
11. Цатурова И.А. Переводческий анализ текста. Английский язык : [учеб. пособие с метод. рекоменд.] / И.А. Цатурова, Н.А. Каширина. – М. : Перспектива, 2008. – 296 с.
12. Ahmad J. Stylistic Features of Scientific English: A Study of Scientific Research Articles / J. Ahmad // English Language and Literature Studies. – 2012. – Vol. 2. – № 1. – P. 47–55. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.ccsenet.org/ells.

Черчата Л. М. Элементы образности в англоязычном научном тексте: стилистический аспект

Аннотация. В статье рассматриваются стилистические аспекты использования средств образности в англоязычном научном тексте с учетом их семантической нагрузки и функциональной целесообразности. Автор анализирует подходы к определению ключевого понятия «научный стиль речи» и выделению его подстилей.

Ключевые слова: научный стиль, подстиль, научный текст, образность, стилистические приемы, метафора, метонимия, эпитет, фразеологизм.

Cherchata L. Imagery elements in English scientific text: a stylistic aspect

Summary. The article covers stylistic aspects of imagery use in English scientific text in accordance with their significant semantic load and functional appropriateness. The author analyses the existing approaches to the definition of key concept “scientific style of speech” and its substyles.

Key words: scientific style, substyle, scientific text, imagery, stylistic devices, metaphor, metonymy, epithet, idiomatic expression.

ЗМІСТ

ЛІТЕРАТУРА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

<i>Величко М. П.</i> СТАНОВЛЕННЯ АНДАЛУЗЬКОГО ЛІТЕРАТУРНОГО КАНОНУ (VIII–XIII СТ.СТ.).....	4
<i>Ледняк Ю. В., Ледняк Г. В., Зеніна І. О.</i> ОСНОВНІ ПРОБЛЕМИ ТВОРІВ «СУДДЯ ТА ЙОГО КАТ» І «ПІДОЗРА» Ф. ДЮРРЕНМАТТА.....	7
<i>Миронова Т. Ю.</i> ПОЕТИКА АРХЕТИПА МАТЕРИ В ПОЕМЕ ПОЛА МАЛДУНА «ИММРАМ» (МИФОКРИТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ).....	10
<i>Присяжнюк А. С.</i> «НЕПРОХАНА ПОВІСТЬ» НІДЖЬО У КОНТЕКСТІ ЛІТЕРАТУРИ ЕПОХИ КАМАКУРА.....	15
<i>Родный О. В.</i> КОНЦЕПТИ СМЕХОВОЙ КУЛЬТУРЫ В ФИЛОСОФСКО-ЛИТЕРАТУРОВЕДЧЕСКОМ ДИСКУРСЕ.....	18
<i>Шепель Ю. О.</i> ОСОБЛИВОСТІ ЕСТЕТИЧНОЇ ТА ФІЛОСОФСЬКОЇ ДУМКИ В ПЕРШІ ДВА ПЕРІОДИ НІМЕЦЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ ДОБИ РОМАНТИЗМУ (ЗІСТАВНИЙ АНАЛІЗ).....	22

РОМАНСЬКІ, ГЕРМАНСЬКІ ТА СХІДНІ МОВИ

<i>Бардіна Н. В.</i> ЛІКВОРОНІМ <i>MILK</i> У СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ.....	26
<i>Бистров Я. В.</i> ЛІНГВОКОГНІТИВНИЙ РАКУРС СУБ'ЄКТНОГО ДЕЙКСИСУ В АНГЛОМОВНОМУ БІОГРАФІЧНОМУ НАРАТИВІ: АЛГОРИТМ АНАЛІЗУ.....	28
<i>Войцішук Ж. В.</i> КОНЦЕПТ «ДОРОГА» В НІМЕЦЬКІЙ ПОЛІТИЧНІЙ МЕТАФОРИЦІ (НА МАТЕРІАЛІ НІМЕЦЬКОМОВНИХ ПУБЛІЦИСТИЧНИХ ТЕКСТІВ).....	32
<i>Mag. Daniil Danilets</i> ZUR SITUATION DER TERMINOLOGIE DES DEUTSCHEN IM BEREICH DER ÄSTHETISCH-PLASTISCHEN CHIRURGIE.....	35
<i>Дерешівська Л. В.</i> ДО ІСТОРІЇ ДОСЛІДЖЕННЯ КАТЕГОРІЇ КІЛЬКОСТІ.....	38
<i>Єрмоленко І. І.</i> СПЕЦИФІКА МОВНОЇ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ ЖАНРОВИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ «ЧОРНОГО ДЕТЕКТИВУ» В ДЕТЕКТИВНИХ РОМАНАХ ДАНІЕЛЯ ПЕННАКА.....	42
<i>Єситович К. П.</i> ЛІНГВОКУЛЬТУРНИЙ КОНЦЕПТ ЯК БАГАТОМІРНЕ СМИСЛОВЕ УТВОРЕННЯ КОНЦЕПТУАЛЬНОЇ КАРТИНИ СВІТУ.....	45
<i>Захарчук І. О.</i> ДИНАМІКА ЗАПЕРЕЧЕННЯ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ: МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ.....	48
<i>Льчук О. А.</i> СУФІКСАЛЬНІ МЕТОНІМІЧНІ ІМЕННИКИ НА ПОЗНАЧЕННЯ ПРЕДМЕТА В СУЧАСНІЙ НІМЕЦЬКІЙ МОВІ.....	51
<i>Кізіль М. А.</i> СЕМАНТИЧНІ АСПЕКТИ МІГРАЦІЇ ОДИНИЦЬ МЕТАТЕРМІНОСИСТЕМИ СФЕРИ КОМП'ЮТЕРНИХ ТЕХНОЛОГІЙ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ.....	54
<i>Kovalyuk Yu. V.</i> ON THE BROO: ON PRAGMATICS OF IDIOMS.....	57
<i>Коваль Р. С.</i> ТОПОНІМИ В ТЕРМІНОЛОГІЇ ФІЗИЧНОЇ Й МЕДИЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ.....	60
<i>Ковтун О. В.</i> КОМУНІКАТИВНО-ПРАГМАТИЧНІ АСПЕКТИ ДІАЛОГІВ РАДІООБМІНУ «ПЛЮТ-АВІАДИСПЕТЧЕР».....	63

<i>Кокнова Т. А.</i> ЛІТЕРАТУРНІ ПРИЙОМИ СТВОРЕННЯ АФРОАМЕРИКАНСЬКИХ ОБРАЗІВ НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ К. СТОКЕТТ «ПРИСЛУГА»	67
<i>Колісниченко Т. В.</i> ЕТИМОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ СКЛАДОВИХ ЛСП ‘SETTLEMENT’	70
<i>Коломієць Н. В.</i> ВЕРБАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ «ПАМ’ЯТЬ» У КИТАЙСЬКІЙ МОВІ	74
<i>Копчак М. М.</i> НЕЛІНІЙНІСТЬ І ФРАКТАЛЬНІСТЬ ЯК ФУНДАМЕНТАЛЬНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ СИНЕРГЕТИЧНОЇ СИСТЕМИ МОВЛЕННЄВОГО ЕТИКЕТУ	77
<i>Кравчук Л. В.</i> РОЗВИТОК ШКІЛЬНОЇ ІНШОМОВНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ В ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД	81
<i>Костанда І. О.</i> ОСОБЛИВОСТІ ВЖИВАННЯ ПАРАЛЕЛІЗМУ У ЗМІСТІ КИТАЙСЬКИХ РОМАНІВ XIV–XVI СТ. (НА ПРИКЛАДІ РОМАНУ «ТРИЦАРСТВО»)	84
<i>Крїпак Ю. В.</i> ОСОБЛИВОСТІ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ АГРЕСИВНОЇ МАКРОСТРАТЕГІЇ КОНФЛІКТНОГО ТИПУ В АНГЛОМОВНОМУ ДІАЛОГІЧНОМУ ДИСКУРСІ	87
<i>Курилко Н. М.</i> СПОСОБИ ОРГАНІЗАЦІЇ ЛЕКСИЧНИХ ОДИНИЦЬ У СЕМАНТИЧНОМУ ПРОСТОРІ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ	91
<i>Любимова Ю. С.</i> ТИПИ МОДАЛЬНИХ ЗНАЧЕНЬ В СУЧАСНІЙ КИТАЙСЬКІЙ МОВІ	94
<i>Магеррамова М. А.</i> ЛЕКСИЧЕСКИЕ, ГРАММАТИЧЕСКИЕ И СЕМАНТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ СЛОВООБРАЗОВАНИЯ В НЕМЕЦКОМ ЯЗЫКЕ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ	97
<i>Мелешкевич Л. М.</i> СТРУКТУРА І СЕМАНТИКА АНГЛОМОВНИХ ЕНЦИКЛОПЕДИЧНИХ ТЕКСТІВ ГЕОГРАФІЧНО-ІСТОРИЧНОЇ СПРЯМОВАНОСТІ	100
<i>Мукхайленко В. В.</i> “I SAY” MATRIX IMPLICATURES IN SAINT JOHN’S GOSPEL	103
<i>Мікава Н. М.</i> ВЕРБАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ HAIR В АНГЛОМОВНОМУ ФОЛЬКЛОРІ	107
<i>Мусійчук В. А.</i> КИТАЙСЬКІ ЕЛЕМЕНТИ У В’ЄТНАМСЬКІЙ ЛЕКСИЦІ: ІСТОРИЧНИЙ, НЕОЛОГІЧНИЙ ТА СТИЛІСТИЧНИЙ АСПЕКТИ	109
<i>Настенко С. В.</i> МЕТАФОРІЧНЕ ОСМИСЛЕННЯ МЕГАКОНЦЕПТУ ІСПАНІЯ В ІСПАНСЬКІЙ ПОЕЗІЇ XII–XX СТОЛІТЬ	113
<i>Новаковська О. М.</i> АНАЛІЗ СЕМАНТИЧНОЇ КАТЕГОРІЇ «КРОВОПРОЛИТТЯ» ЯК ФРАГМЕНТА КОНЦЕПТУАЛЬНОЇ КАРТИНИ СВІТУ АНГЛОМОВНОГО СОЦІУМУ: СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ЛЕКСЕМИ BLOOD	116
<i>Поваляєва Г. С.</i> ФУНКЦІОНУВАННЯ МОВНОЇ МАСКИ У ВІРТУАЛЬНОМУ ДИСКУРСІ НА ЛЕКСИЧНОМУ РІВНІ В СУЧАСНІЙ ІСПАНСЬКІЙ МОВІ	119
<i>Радіонова К. С.</i> СТІЙКІ КОМПАРАТИВНІ ОДИНИЦІ НА ПОЗНАЧЕННЯ ЗОВНІШНОСТІ ЛЮДИНИ В АНГЛІЙСЬКІЙ, ФРАНЦУЗЬКІЙ, УКРАЇНСЬКІЙ ТА РОСІЙСЬКІЙ МОВАХ	122
<i>Рубан В. О.</i> ПОЗАМОВНІ ЧИННИКИ АНГЛОМОВНИХ ЗАПОЗИЧЕНЬ У СУЧАСНІЙ ФРАНЦУЗЬКІЙ МОВІ	126
<i>Рубанець Т. В.</i> СЕМАНТИЧНА ТРАНСФОРМАЦІЯ КОНВЕРСИВІВ	129
<i>Семен Г. Я.</i> ПАРАДОКС У СОНЕТАХ В. ШЕКСПІРА	132
<i>Стацюк Р. В.</i> СПЕЦИФІКА ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ ВІЙСЬКОВОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ СУЧАСНОЇ АРАБСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ	135

<i>Сташко Г. І.</i> ЕПІТЕТ ЯК ЗАСІБ СТВОРЕННЯ ЖІНОЧИХ ОБРАЗІВ В АМЕРИКАНСЬКОМУ ПІСЕННОМУ ФОЛЬКЛОРИ.....	138
<i>Strilets-Zapotitchna N. Y.</i> PARTICULARITÉS DE CONTRUCTION ET FONCTIONS STYLISTIQUES DU CALEMBOUR DANS LA PRESSE SATIRIQUE FRANÇAISE (ÉTUDE BASÉE SUR L'ONOMYMIÉ).....	142
<i>Суворова Т. М.</i> ОРГАНІЗУЮЧА ФУНКЦІЯ ОБРАЗНОСТІ В АМЕРИКАНСЬКИХ ФОЛЬКЛОРНИХ БАЛАДАХ.....	146
<i>Суима І. П.</i> ЛИНГВИСТИЧЕСКАЯ ОБУСЛОВЛЕННОСТЬ ХАРАКТЕРА РЕСПОНСИВА В ДИАЛОГИЧЕСКОЙ РЕЧИ.....	151
<i>Устінова В. О.</i> ЛИНГВІСТИЧНІ ФАКТОРИ ПОЯВИ НЕОЛОГІЗМІВ У СУЧАСНІЙ НІМЕЦЬКІЙ МОВІ.....	154
<i>Федина М. Р.</i> ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ПОНЯТТЯ «ОБЛИЧЧЯ» ЯК МЕТОДОЛОГІЧНОГО ПІДРУНТЯ В ДОСЛІДЖЕННЯХ ТЕОРІЇ ЛІНГВІСТИЧНОЇ ВВІЧЛИВОСТІ П. БРАУН І С. ЛЕВІНСОНА ТА МОДЕЛЕЙ НЕВВІЧЛИВОСТІ ДЖ. КАЛПЕПЕРА Й Д. БАУСФІЛДА.....	157
<i>Філоненко Н. Г.</i> ЛИНГВОСИНЕРГЕТИЧНИЙ АСПЕКТ СИНТАКСИСУ РЕЧЕННЯ В РОМАНІ Л. ГОДЕ «LE SOLEIL DES SCORTA».....	161
<i>Фоменко Е. Г.</i> ЭМЕРДЖЕНТНОЕ СОЗНАНИЕ: ЛИНГВОСИНЕРГЕТИЧЕСКИЙ ВЗГЛЯД НА ВАРИАНТЫ ЭПИЗОДА «ВЕРХОВНЫЙ ДРУИД И СВ. ПАТРИК» В «ПОМИНКАХ ПО ФИННЕГАНУ» ДЖ. ДЖОЙСА.....	164
<i>Фроляк М. П.</i> «ТРАДИЦІЙНЕ» ТА «НОВЕ» В ЗОБРАЖЕННІ МУСУЛЬМАНСЬКОГО СВІТУ ЯК «ЧУЖОГО» У ФРАНЦУЗЬКОМУ ДОКУМЕНТАЛЬНОМУ ТЕЛЕДИСКУРСІ (НА МАТЕРІАЛІ ФІЛЬМУ «DUEL AU PAKISTAN» ІЗ СЕРІЇ «ASSASSINATS POLITIQUES»).....	169
<i>Ходак О. В.</i> ВПЛИВ СТРАТЕГІЇ ПЕРЕГОВОРІВ НА СТРУКТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ ДІЄСЛІВНИХ ФРАЗ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ СЕРЕДНЬОГО ПЕРІОДУ.....	173
<i>Черська Ж. Б.</i> ОСОБЛИВОСТІ ВЕРБАЛІЗАЦІЇ КОНЦЕПТУ АЛЬТРУІЗМ У ХУДОЖНІЙ ЛІТЕРАТУРІ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТ.....	177
<i>Черчата Л. М.</i> ЕЛЕМЕНТИ ОБРАЗНОСТІ В АНГЛОМОВНОМУ НАУКОВОМУ ТЕКСТІ: СТИЛІСТИЧНИЙ АСПЕКТ.....	180

НАУКОВИЙ ВІСНИК МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Серія: ФІЛОЛОГІЯ

Науковий збірник

№ 15 том 2, 2015

Серію засновано у 2010 р.

Коректор – Скрипченко О.О.

Комп'ютерна верстка – Кузнєцова Н.С.

Підписано до друку 17.07.2015 р. Формат 60x84/8. Обл.-вид. арк. 25,72, ум.-друк. арк. 21,62. Папір офсетний. Цифровий друк.
Наклад 200 примірників. Замовлення № 1707-15.

Надруковано: Видавничий дім «Гельветика»

(Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 4392 від 20.08.2012 р.) Україна, м. Херсон, 73034, вул. Паровозна, 46-а, офіс 105.

Тел. (0552) 39-95-80

E-mail: mailbox@helvetica.com.ua